

УНИВЕРЗИТЕТ ЕДУКОНС
Факултет за студије безбедности
Сремска Каменица

САВРЕМЕНИ БЕЗБЕДНОСНИ ИЗАЗОВИ
ПО РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ КАО
ПОСЛЕДИЦА МИГРАЦИЈА КА ЕВРОПИ

Докторска дисертација

Ментор:

проф. др Драган Симеуновић

Кандидаткиња:

Мирослава Глигорић

Сремска Каменица, 2023.

КЉУЧНЕ ДОКУМЕНТАЦИОНЕ ИНФОРМАЦИЈЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I Аутор

Име и презиме: Мирослава Глигорић

Датум и место рођења: 24.2.1988. године, Лозница, Република Србија

Садашње запослење: службеник Владе Републике Србије

II Докторска дисертација

Наслов: Савремени безбедносни изазови по Републику Србију као последица миграција ка Европи

Број страница: 517

Број слика: три

Број табела/графикана/мапа: пет

Број прилога: пет

Број библиографских јединица: 811

Установа и место где је рад израђена: Факултет за студије безбедности Универзитета „Едуконс“ у Сремској Каменици

Научно поље: друштвено-хуманистичко

Научна област (УДК): науке безбедности

Ужа научна област: миграције

Ментор: проф. др Драган Симеуновић

III Оцена и одбрана

Датум пријаве теме: 8.8.2019. године

Број одлуке и датум прихватања теме докторске (докторског уметничког рада) дисертације: 17.1.2020.

Комисија за оцену научне заснованости теме и испуњености услова кандидата:

1. др Драган Симеуновић, редовни професор, Факултет политичких наука Универзитета у Београду;
2. др Предраг Павлићевић, ванредни професор, Факултет за студије безбедности Универзитета Едуконс;
3. др Елизабета Ристановић, редовни професор, Војна академија Универзитета одбране у Београду.

Комисија за оцену и одбрану докторске (докторског уметничког рада) дисертације:

- 1.
- 2.
- 3.

Датум одбране дисертације:

САДРЖАЈ

1. УВОД	8
1.1. Предмет истраживања	10
1.2. Циљеви истраживања	12
1.2.1. Научни циљеви истраживања	13
1.2.2. Практични циљеви истраживања.....	14
1.3 Основне полазне претпоставке (хипотезе)	15
1.4. Методе које ће се у истраживању применити.....	21
1.5. Очекивани резултати истраживања и научни допринос.....	27
1.5.1. Опис садржаја по поглављима	28
2. МИГРАЦИЈЕ.....	29
2.1. Појмовно одређење миграција.....	30
2.2. Класификација миграција.....	34
2.2.1. Добровољне и принудне миграције	36
2.2.2. Краткотрајне и дуготрајне миграције.....	51
2.2.3. Интерне и интернационалне миграције	53
2.2.4. Економске и постконфликтне миграције	58
2.2.5. Организоване и спонтане миграције	63
1.4. Узроци миграција	65
1.4.1. Пренасељеност и пораст становништва.....	67
1.4.2. Ратови и унутрашњи немири.....	69
1.4.3. Радне миграције	73
1.4.4. Социјални инжењеринг	92
1.5. Савремени трендови миграција	118
1.6. Дијаспора.....	137
3. СРБИЈА КАО ИСТОРИЈСКА, ДРУШТВЕНА И ПОЛИТИЧКА ЗАЈЕДНИЦА У ЕВРОПИ	144
3.1. Историјски развој Републике Србије као државе.....	144

3.2. Геополитички положај Републике Србије.....	153
3.3. Република Србија као савремена европска држава.....	156
4. КОРИСТИ И РИЗИЦИ ОД МИГРАЦИЈА ПО ЗЕМЉЕ ДЕСТИНАЦИЈЕ.....	158
5. СРБИЈА И МИГРАЦИЈЕ У НОВИЈОЈ ИСТОРИЈИ.....	163
5.1. Велике сеобе Срба.....	165
5.2. Емиграција Срба до Првог светског рата	179
5.3. Први светски рат	180
5.4. Други светски рат.....	183
5.5. Исељавање Срба са Косова и Метохије од 1941. године	186
5.6. Миграције након Другог светског рата.....	196
5.7. Гастарбајтери као облик добровољних економских миграција	206
5.8. Миграције ка Србији као последица грађанског рата у Југославији 90-их година	209
6. МЕСТО СРБИЈЕ У САВРЕМЕНИМ МИГРАЦИЈАМА КА ЕВРОПИ.....	217
6.1. Србија као транзитна земља на такозваној Балканској рути.....	218
6.2. Релације Републике Србије са суседним државама по питању миграција	229
6.3. Сарадња Републике Србије и ЕУ на плану ублажавања мигрантске кризе	230
7. БЕЗБЕДНОСНИ ИЗАЗОВИ И РИЗИЦИ ПО РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ ИЗАЗВАНИ МИГРАЦИЈАМА..	233
7.1. Трговина људима и кријумчарење миграната	235
7.2. Трговина наркотицима	249
7.3. Терористичко деловање.....	253
7.4. Обавештајно деловање	264
7.5. Здравствени ризици	271
8. УПРАВЉАЊЕ МИГРАЦИЈАМА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ	276
8.1. Политика азила	284
8.1.1. Статус избеглица и статус миграната.....	286
8.2. Капацитети за смештај миграната.....	290
8.3. Безбедност граница.....	301
8.4. Политика миграција кроз сарадњу са земљама у окружењу.....	310
8.5. Одговор држава на Балканској рути на мигрантску кризу	313

8.5.1. Република Северна Македонија.....	314
8.5.2. Република Бугарска.....	318
8.5.3. Република Румунија.....	323
8.5.4. Република Мађарска.....	325
8.5.5. Република Хрватска.....	330
8.5.6. Република Босна и Херцеговина.....	336
8.5.7. Република Црна Гора.....	340
8.5.8. Република Албанија.....	345
8.5.9. Република Турска.....	348
8.5.10. Република Словенија.....	355
8.5.11. Република Грчка.....	362
8.5.12. Република Аустрија.....	369
9. ПЕРСПЕКТИВЕ МИГРАЦИОНИХ ПРОЦЕСА И ПОСЛЕДИЦА ПО БЕЗБЕДНОСТ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ.....	375
10. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА.....	400
11. ЛИТЕРАТУРА.....	420
ПРИЛОЗИ.....	500
Прилог 1 - Списак слика и табела.....	507
Прилог 2 – Списак скраћеница.....	508
Прилог 3 – Изјава кандидата о ауторству докторске дисертације.....	511
Прилог 4 – Изјава кандидата о истоветности штампане и електронске верзије.....	512
Прилог 5 – Изјава кандидата о коришћењу докторске дисертације.....	513

Сажетак

Предмет истраживања је анализа основних и сложених облика савремених безбедносних изазова са којима се суочава Република Србија, а који су узроковани актуелним миграционим кретањима ка Европи. Временски оквир истраживања обухвата прве две деценије 21. века са акцентом на време почетка мигрантске кризе па све до данас, а ослања на историчне видове миграција који се тичу српског народа и српске државе. Као земља која се налази на важној копненој мигрантској рути, Република Србија се сусреће од почетка мигрантске кризе са увећаним многобројним безбедносним изазовима и ризицима као што су: трговина људима и кријумчарење миграната, трговина наркотицима, терористичко деловање, обавештајно деловање и здравствени ризици. У раду се утврђује да иако су сви ови безбедносни изазови и ризици по Републику Србију били присутни и пре избијања кризе, њихово увећање стоји у непобитној вези са мигрантском кризом. Стога се у раду посебна пажња посвећује управљању миграцијама у Републици Србији, почев од утврђивања адекватности у новонасталој ситуацији изазваној мигрантском кризом, адекватности политике азила Републике Србије и њених капацитета за смештај миграната, довољности унапређења мера које се тичу безбедности њених граница и политике миграција која се оствараје кроз сарадњу са земљама у окружењу. У раду се настојала одредити перспектива миграционих процеса и последица по безбедност Републике Србије. Ради досезања циљева истраживања су од метода претежно коришћени научна дескрипција, научно објашњење и анализа. Радом се настојао постићи циљ да се одреде сви облици безбедносних ризика и изазова по Републику Србију и степен њихове увећаности као последице миграција ка Европи, те да се да научна прогноза њиховог присуства у будућности како би се могла унапредити политика миграција Републике Србије и пројектовати мере које су у складу са очекивањима која се тичу даљег тока мигрантске кризе.

Кључне речи: *Република Србија, Европа, миграције, савремени безбедносни изазови.*

Abstract

The subject of the dissertation is an analysis of basic and complex forms of contemporary security challenges faced by the Republic of Serbia, as a result of the current migrations towards Europe. The time frame of the research covers the first two decades of the 21st century focusing on the period from the start of migrant crisis until today, and it builds on the historical types of migrations concerning the Serbian people and the Serbian state. As a country situated on the important migration route by land, the Republic of Serbia has been confronted with a number of increased security challenges and risks, since the beginning of the migration crisis. They are as follows: human trafficking, migrant smuggling, drug trafficking, terrorist activity, intelligence activity and public health risks. Although all the above-mentioned security challenges and risks to the Republic of Serbia existed before the outbreak of the crisis, the dissertation is intended to establish that their increase is indisputably linked to the migration crisis. Therefore special attention is paid to the migrations in the Republic of Serbia, starting with determining the adequacy of the relevant legal framework in the newly arisen situation caused by the migration crisis, appropriateness of the existing national asylum policy, sufficiency of the country's capacities for accommodation of migrants, and efforts to improve border security measures and migration policy, which is implemented through cooperation with the neighbouring countries. The dissertation is also meant to determine the perspectives of migration processes and their consequences to the Republic of Serbia's security. In order to achieve the research aims, the predominantly used methods were as follows: scientific description, scientific explanation and analysis. The dissertation is aimed to identify all forms of security risks and challenges to the Republic of Serbia, as well as the levels to which they have been increased, as a consequence of migrations towards Europe, as well as to provide scientific prediction of their occurrence in the future with a view to enhancing the Republic of Serbia's migration policy and designed measures in accordance with the projections regarding the further course of the migrant crisis.

Key words: Republic of Serbia, Europe, migration, contemporary security challenges.

Mojoj porodici

1. УВОД

Као бићу створеном да се стално креће и уједно обдареном са свешћу о потреби сталног увећања свога добра, у шта у првом реду спадају побољшање услова живота и одржање сопственог опстанка, што подразумева безбедност живљења и склањање од сваке веће опасности, човеку су миграције најпросто увек могући део судбине. Од настанка људског рода непрекидна су кретања племена, а потом и целих народа, у потрази за миром, благостањем и већом безбедношћу. Бежећи што даље од ратних подручја, мигрирајућа племена и народи су често изазивали нове ратове због отпора староседелача на које су наилазили, што би онда био повод за даљи наставак започетих или за почетак нових миграција уколико би домороци били поражени.

Цивилизацијски ход човечанства никада, ни у једном моменту свога развоја, није могао потпуно отклонити узроке који су увек покретали миграције, попут ратова, беде и епидемија, а самим тим ни миграције нису могле никада престати. Историја није била у стању да забележи огроман број малих сеоба, али је забележила све велике миграције и сеобе народа, у које свакако спадају и сеобе српског народа, било да је реч о његовом досељавању на Балкан или да је реч о миграцијама под Чарнојевићима.

Човечанство као да ништа није научило из целокупне своје историје, а ни из историје миграција. Вођени увек истим мотивима ширења своје територије и пљачке других народа, они народи и државе који су у одређеним историјским периодима били водеће силе света нису се никада, сем декларативно, стварно залагали за мир, економску сигурност и просперитет других народа, због чега миграцијски токови никада нису пресахњивали. Оно што се мењало јесу само делови света из којих би миграције почеле да теку не нарушавајући никада основно правило миграција, а то је да оне увек теку из ратом, болестима и сиромаштвом обележених подручја ка мирним, стабилним и богатим земљама. И миграције које су се кретале из богатих и стабилних земаља су увек задржавале тај карактер освајања и пљачке других територија и народа. У том смислу треба посматрати и миграције које су из Европе у неколико последњих векова ишле ка Северној Америци, Северној и Јужној Африци, и слично.

Данас као да се ништа није променило. Са Блиског Истока и из Африке где су ратови чести, а сиромаштво и беда стални пратиоци живота, већ деценијама иду мигрантске колоне ка Европи у потрази за новим животом који ће им донети безбедност, стабилност, добре зараде, а њиховим породицама перспективу. Многе од њих притом не треба посматрати само као економске мигранте који теже да зараде више него што су зарађивали у својој домовини. Врло често се не ради тек о унапређењу квалитета живота, јер мигранти такорећи да живот у својој земљи углавном нису имали, а могао им је услед ратова бити узет сваког тренутка, док је посао за највећи број њих био „недостижан сан“.

На једном од њихових путева, у низу земаља кроз које пролазе, налази се и Република Србија. Богата и са жељеним и нежељеним миграторним искуствима сопственог народа, са изграђеном свешћу толеранције због сопственог колективног сећања на патње узроковане сваком нежељеном селидбом, Србија се и поред тога у садашњем тренутку историје, када велики миграторни таласи, са већом или мањом снагом, непрекидно заплускују Европу, изазвавши у њој миграторну кризу са дубоким економским и политичким последицама чак и по тако моћну заједницу као што је ЕУ, налази у незавидној ситуацији. Са једне стране, она као правна држава тежи поштовању међународних правила којима се мигрантима гарантује много тога, а са друге стране јој миграције доносе не само велика додатна и непланирана финансијска оптерећења, већ и додатна напрезања укупног друштвеног система, пре свега у домену социјалне и здравствене заштите. Ипак, оно што је притом без сумње највећи изазов за Републику Србију, као и за друге земље које се налазе на некој од мигрантских рута или су земље жељене дестинације, јесте могућност значајног нарушавања њихове безбедности услед мигрантске кризе. Поред увећања већ постојећих безбедносних изазова које стоје пред Републиком Србијом и многим другим европским земљама, као што су организовани криминал, односно трговина људима и кријумчарење миграната, трговина наркотицима, те терористичко и обавештајно деловање, јавља се и опасност од нових, великих здравствених ризика, за које је Европа сматрала да су одавно део њене прошлости.

Повећање безбедносних ризика ставља Србију и друге земље погођене мигрантском кризом пред додатни велики задатак изналажења најбољих нормативних и практичних решења, као и што тешње сарадње, зарад отклањања или бар умањења побројаних безбедносних ризика, односно њиховог свођења у границе социјалне подношљивости. Додатну сложеност тога задатка чине постојећа сазнања и увиди који воде закључку да се миграторни токови неће напречац зауставити, већ да ће наставити да теку ка Европи, између осталог и преко наше земље, све док се не отклоне узроци који их изазивају у државама које су највећи расадници мигрантских токова, тим пре што постоје и додатне, неочекиване могућности изазивања миграција услед догађања великих природних катастрофа као што је био земљотрес из фебруара 2023. године којим су погођене земље на Блиском Истоку попут Сирије, из које је и пре земљотреса отишло више милиона миграната.

1.1. Предмет истраживања

Предмет истраживања у докторској дисертацији „Савремени безбедносни изазови по Републику Србију као последица миграција ка Европи“ јесте анализа основних и сложених облика савремених безбедносних изазова са којима се суочава Република Србија, а који су узроковани миграционим кретањима ка Европи, која до данас не престају.

Временски оквир истраживања обухвата прве две деценије 21. века. Нарочита пажња ће бити посвећена периоду од почетка мигрантске кризе (2015. године) до данас. Просторни аспект истраживања обухвата Републику Србију уз осврт на земље које је окружују, односно са којима се граничи.

Разлог опредељења за ово истраживање јесте што миграције као савремени и актуелни друштвени и безбедносни феномен у домаћој научној литератури нису довољно истражене. Стога је намера да се ова појава која има, поред својих социјалних и економских и несумњиве безбедносне импликације, додатно истражи ради утврђивања могућих ризика и последица по Републику Србију које би могле настати

услед савремених безбедносних изазова изазваних миграцијама. У средишту анализе је усмерење на истраживање последица миграција ка Европи у светлу савремених безбедносних изазова по Републику Србију.

Полазећи од чињенице да не постоји довољан број научних студија које се баве анализом савремених безбедносних изазова по Републику Србију као последице миграција ка Европи, уз компаративни осврт на земље у окружењу, оваква анализа је од значаја за процену безбедносне ситуације у Србији, али и у региону. Временским одређењем на период од прве две деценије 21. века до данас, уз осврт на историју миграција српског народа као и миграција ка територији Србије, овим истраживањем ће бити обухваћена анализа свих савремених безбедносних изазова као последице миграција ка Европи са којим се суочава како Србија, тако и граничне земље у окружењу, а који до данас обликују унутрашњу и спољну политику у свакој од њих.

Кроз истраживање ове комплексне појаве најпре ће бити објашњен феномен миграција, а потом и одређени савремени безбедносни изазови. У том смислу ће бити анализирани савремени безбедносни изазови као угрожавајуће појаве и активности по Републику Србију.

Такође, у раду ће бити изнети и могући начини превазилажења негативних утицаја са којим се суочава Република Србија, као и земље са којима се граничи, пре свега кад је реч о превазилажењу оних последица миграторних кретања, које се сматрају најдрастичнијим, као што су: терористичко деловање, обавештајно деловање, трговина људима и трговина наркотицима, а такође и здравствени ризици, као изражени облици угрожавања безбедности Србије и региона.

При анализи опасности која са собом доноси миграторна кретања биће узети у обзир и они дестабилизирајући фактори који у Републици Србији већ постоје и који могу у споју са опасностима која са собом доноси миграције значајно увећати потенцијал безбедносних ризика по грађане Републике Србије, њихова добра и њену свеукупну стабилност. У Србији су присутна два безбедносна фактора која могу да

утичу на њену стабилност - верски фундаментализам и организовани криминал. Организовани криминал у Србији обухвата обезбеђивање илегалних услуга и роба, као и криминалне организације које се баве илегалним активностима.

Трговина људима, као вид организованог криминала, представља један од најзначајнијих безбедносних изазова, ризика и претњи по Србију и остале државе региона. Простор који обухвата Република Србија и земље у окружењу чине регион, који може бити лако и брзо угрожен са безбедносног аспекта зато што је изразито транзитно подручје, те је изложеност постојаном претњом од трговине људима израженија сада далеко више него иначе због великог броја миграната који кроз Србију и регион Југоисточне Европе пролазе и у њему се задржавају, што је део мигрантске кризе које је задесила Европу у целини.

Један од водећих проблема Европе у безбедносном смислу јесте верски фондиран тероризам¹, посебно исламистички, односно посебна подврста истог - „самоникли“ (*homegrown*) или „домаћи тероризам“, који подразумева да нападе изводе и организују углавном домаћи држављани или лица која имају боравак, најчешће муслиманске вероисповести. Премда Република Србија није примарна, нити актуелна мета терористичких напада, већ дужи временски период на њеном простору извор нестабилности представља безбедносна ситуација на Косову и Метохији, као и постојање верског екстремизма на југу Србије и у Рашко-Полимској области.

1.2. Циљеви истраживања

Циљеви истраживања су стицање одређених, првенствено научних сазнања. Могу се одредити као научни, што се односи на њихов положај у теоријском сазнању, и друштвени који носе потенцијал практичности.

---

¹ Тероризам базиран на фундаменталистичким тумачењима Курана.

Како свако истраживање, поред научне, има и друштвену димензију, у овом истраживању су најпре одређени научни, а потом и други друштвени циљеви истраживања.

1.2.1. Научни циљеви истраживања

При одређивању научних циљева истраживања смо се руководили методолошким правилом да се резултатима истраживања не сме остварити нижи ниво сазнања од оног који је утврђен циљем истраживања, те је због тога, као циљ овога истраживања најпре одређена научна дескрипција.

Будући да се циљеви истраживања односе на садржај хипотетичких ставова формулације проблема који су конкретизовани предметом истраживања и условљени су постојећим сазнањем о њима, научни циљ овог истраживања је била научна дескрипција утицаја савремених миграција на стање безбедности у Републици Србији, односно у региону. Истраживање је конципирано на начин да се израдом рада обухвате кључни савремени безбедносни изазови са којим се суочава Република Србија, а који су изазвани миграцијама ка Европи, као и да се утврди степен опасности које оне производе, како би се на основу потпунијег и систематизованог сазнања могла што успешније вршити превенција и ефикасније супростављање истим.

Током истраживања користила се научна дескрипција и научно објашњење, а служили смо се и анализом и аналогijом, да би се изашло из оквира научне дескрипције и дошло до научне класификације, односно да би се што прецизније дефинисали сви битни појмовни елементи који су неопходни за објашњење феномена којима се рад бави.

Поред научне дескрипције, истраживање је имало за циљ да пружи и одређена научна објашњења дајући што потпуније одговоре на сва важна питања, која се постављају у раду, од којих су најважнија: које су карактеристике и узроци настанка миграција и мигрантске кризе; затим, који су главни безбедносни изазови и колики су; да ли политичке елите појединих земаља утичу на мигрантске токове на међународном

нивоу; у чему се састоји и како се врши управљање миграцијама у Србији, посебно на плану превенције и успешног сузбијања безбедносних ризика које миграције са собом доносе; како унапредити систем безбедности у Републици Србији како би се обезбедила његова потпуна стабилност и сигурност, а безбедносни ризици који су настали миграцијама и који је угрожавају, учинили минорном и контролисаном појавом.

У извесним сегментима ово истраживање се ослањало и на разноврсне класификације и типологизације. Сагледавањем како се, најпре, Република Србија, а потом и земље са којима се она граничи, носе са савременим безбедносним изазовима који су настали као последица миграција ка Европи, настојао се остварити увид у експлицитна и имплицитна обележја овог феномена на темељу којих се групишу и разликују државе региона када је реч о безбедносним изазовима узрокованим миграцијама.

1.2.2. Практични циљеви истраживања

Већина истраживања из области безбедности усмерена је на практичну употребљивост резултата њихових истраживања, те тако и овај рад подразумева друштвену оправданост, односно могућу практичну примену конкретног истраживања.

Практични циљ овог истраживања јесте одређење анализираних аспеката угрожавања безбедности Републике Србије у светлу миграторних кретања ка Европи, као и саме мигрантске кризе. У складу са тим, у овој анализи намеравало се доћи до низа закључака изложених кроз препоруке и конкретне мере у циљу свеобухватнијег сагледавања феномена миграције и отклањања њених негативних ефеката. Резултати истраживања се огледају и у стицању нових сазнања, која могу да дају допринос решавању актуелних проблема.

Практичну примену овог истраживања, односно његову друштвену оправданост, условљава ниво стеченог научног сазнања о самом предмету истраживања, па ће се

његова практична примена огледати у могућности ближег упознавања доносиоца одлука и политичких субјеката, али и друштвених делатника у Републици Србији и региону, о савременим безбедносним изазовима по Србију и земље у окружењу, те последицама миграција ка Европи, као и о безбедносној сарадњи земаља у региону и јачању институција сектора безбедности.

1.3. Основне полазне претпоставке (хипотезе)

Почетна разматрања којим се истраживање бавило су:

1. Основни узроци масовних миграција ка Европи су не само демографске експлозије у земљама из којих мигранти долазе, већ и ратови, тероризам и сиромаштво, као и социјални инжењеринг.
2. Мигрантска криза која је наступила 2015. године затекла је Европу као континент и њену главну економско-политичку заједницу Европску унију (ЕУ) релативно неспремне да брзо и адекватно одговоре на разноврсне, пре свега безбедносне изазове које је она са собом донела.
3. У погледу безбедносног аспекта угрожавања Републике Србије изазваног мигрантском кризом, Србија је имплементирала релевантне међународне акте, посебно одлуке ЕУ које се тичу отклањања безбедносних последица мигрантске кризе по европске земље, а на основу тих прописа и сарађује са међународном заједницом, посебно са земљама у окружењу.

1.3.1. Општа хипотеза

У хипотетичком оквиру овог истраживања настојао се развити систем хипотеза који је адекватан предмету истраживања, односно да се постави генерална, општа хипотеза са којом посебне и појединачне хипотезе чине логички склад.

Општа хипотеза овог истраживања гласи:

Савремена миграторна кретања која су се протекле две деценије одвијала преко Србије и других балканских земаља ка развијенијим земљама Европе проузроковала су увећање неких већ постојећих безбедносних ризика по Републику Србију, као што су трговина људима и наркотицима, тероризам, организовани криминал, обавештајна делатност страних фактора против Републике Србије, и усложњавање њених односа са земљама у окружењу и Европи уопште, али и могућу појаву нових ширих безбедносних ризика по становништво Србије, попут масовног преноса заразних болести.

- **Прва посебна хипотеза**

Пораст миграцијских кретања у свету, од краја 20. века наставио је да расте узлазном путањом и да се миграторни токови све више усмеравају ка Европи узрокујући појаву мигрантске кризе у њој, што је утицало да до изражаја дођу многе слабости интегрисане Европе.

- **Појединачна хипотеза**

Пораст становништва у Африци и земљама Блиског истока, као и ратови у њима погодују настанку и разрасту миграционих кретања ка Европи као економски и социјално изузетно привлачној крајњој дестинацији.

- **Појединачна хипотеза**

Као последица мигрантске кризе догодила се и дезинтеграција политичког јединства ЕУ, што се рефлектовало на националну и општу безбедност држава обухваћених истом, али и на транзитне земље преко којих се одвијају миграторна кретања ка Европи, као што је Република Србија.

- **Друга посебна хипотеза**

Главни узроци настанка мигрантске кризе још увек нису отклоњени, те је њена поновна ескалација могућа.

- **Појединачна хипотеза**

Становништво Африке и Блиског истока се перманентно увећава великом брзином и показује тренд даљег великог раста.

- **Појединачна хипотеза**

Подручје Блиског истока и Африке је зона великог броја конфликта од којих неки показују тенденцију смирења, док неки пак упорно трају и чине целе регионе нестабилним, сиромашним и опасним по живот, као и бесперспективним по будућност млађих генерација.

- **Трећа посебна хипотеза**

Један од главних узрока савремених миграција, укључујући и миграције ка Европи у последње две деценије 21. века, јесте социјални инжењеринг.

- **Појединачна хипотеза**

У позадини миграторних кретања стоје и интереси одређених земаља чијим се политичким одлукама миграције у великој мери усмеравају.

- **Четврта посебна хипотеза**

Миграторна кретања ка Европи доносе са собом увећање безбедносних ризика по европске земље, пре свега када је реч о трговини људима и наркотицима, тероризму, организованом криминалу, обавештајном деловању страних фактора и здравственим ризицима.

- **Појединачна хипотеза**

Миграторна кретања ка Европи доносе са собом увећање безбедносних ризика по Србију као европску миграторно-транзитну земљу, пре свега када је реч о трговини људима.

- **Појединачна хипотеза**

Миграторна кретања ка Европи доносе са собом увећање безбедносних ризика по Србију као европску миграторно-транзитну земљу, када је реч о трговини наркотицима.

- **Појединачна хипотеза**

Миграторна кретања ка Европи доносе са собом увећање безбедносних ризика по Србију као европску миграторно-транзитну земљу, када је реч о екстремизму и тероризму.

- **Појединачна хипотеза**

Миграторна кретања ка Европи доносе са собом увећање безбедносних ризика по Србију као европску миграторно-транзитну земљу, када је реч о организованом криминалу.

- **Појединачна хипотеза**

Миграторна кретања ка Европи доносе са собом увећање безбедносних ризика по Србију као европску миграторно-транзитну земљу, када је реч о обавештајном деловању страних фактора.

- **Појединачна хипотеза**

Миграторна кретања ка Европи доносе са собом увећање безбедносних ризика по Србију као европску миграторно-транзитну земљу, када је реч о увећању здравствених ризика.

- **Пета посебна хипотеза**

Миграторна криза у Европи се манифестовала низом аномалија на политичком плану, као и спорашћу у доношењу и спровођењу одлука што је довело до неслагања

међу земљама чланицама ЕУ, пре свега на плану спровођења кључних одлука ЕУ о начину решавања мигрантске кризе.

- **Појединачна хипотеза**

Република Србија је у потпуности прихватила да спроводи све кључне одлуке руководећих тела ЕУ о начину решавања мигрантске кризе.

- **Појединачна хипотеза**

Неслагање једног броја земаља – чланица ЕУ са одлукама руководећих тела ЕУ које се тичу начина решавања мигрантске кризе, одразило се на безбедносну ситуацију у Републици Србији с обзиром да су неке од тих земаља, попут Републике Мађарске и Републике Хрватске, у њеном суседству, што је довело до додатног усложњавања ситуације на границама Републике Србије са тим земљама.

- **Појединачна хипотеза**

Неспровођење одлука руководећих тела ЕУ од стране неких суседних земаља је допринело да Република Србија, која је била земља транзита, након формалног затварања тзв. Балканске руте, невољно постане једно од станишта за мигранте који су остали „заглављени“ на њеној територији, што је узроковало пораст кријумчарења људи и наркотика, али и здравствених ризика и пораст опасности од потенцијалних терористичких напада.

- **Шеста посебна хипотеза**

Процес интеграције миграната је најчешће део завршног процеса сваког миграцијског тока.

- **Појединачна хипотеза**

Република Србија је у међународној обавези да решава питање азила на начин на које је оно регулисано од стране релевантних међународних организација и институција.

- **Појединачна хипотеза**

Република Србија је због трајног присуства миграната који су остали „заглављени” на њеној територији у обавези да у складу са међународним стандардима започне и спроведе процес њихове интеграције у српско друштво.

- **Седма посебна хипотеза**

Република Србија је принуђена да због трајног присуства већег броја миграната, као и пораста трговине људима и наркотицима знатно унапреди свој систем безбедности ради његовог адекватног супростављања опасностима које са собом доносе миграције, као и да побољша на том плану сарадњу са суседним земљама.

- **Појединачна хипотеза**

Република Србија није у могућности да се сама избори са безбедносним изазовима проузрокованим миграцијама ка Европи.

- **Појединачна хипотеза**

Размена искуства и најбоље праксе, али и самих оперативних података између институција сектора безбедности Републике Србије и држава са којима се граничи, није на завидном нивоу, што додатно отежава борбу против ирегуларних миграција и изазова које она носи.

- **Појединачна хипотеза**

Неопходна је дубља повезаност између Републике Србије и земаља у региону по питању размене информација и активности које се тичу претњи од тероризма, трговине људима и наркотицима, као и сузбијања обавештајног деловања страних фактора.

1.4. Методе које ће се у истраживању применити

За потребе овог истраживања користили смо основне научне методе истраживања:

1. Генерализација – Теоријска метода која подразумева мисаоно уопштавање односно сазнавање општег на основу појединачног. У раду је примењена генерализација приликом теоријског уопштавања досадашњег научног фонда о истраживаном предмету. Методом генерализације користили смо се конкретно када смо вршили уопштавање ставова о сазнањима која се тичу безбедносних изазова изазваних миграцијама.

2. Индукција - Методом индукције у раду смо се служили у ситуацијама када се подразумева долазак до научног сазнања синтезом и генерализацијом од појединачних елемената ка општем. Како је индукција почетни, док је дедукција завршни процес у сазнању у истраживању смо се служили најпре индукцијом као обликом мишљења, односно, креирањем сазнања о феномену миграција ка Европи као узроку савремених безбедносних изазова по Републику Србију, а завршили смо рад дедуктивним доказивањем и објашњењем појединачног на основу сазнања општег става да су савремени безбедносни изазови са којима се Република Србија суочава узроковани миграцијама ка Европи.

3. Дедукција – За разлику од индукције, дедукција подразумева научно сазнање до којег се долази полазећи од општег ка посебном, појединачном. Дедукцији смо у истраживању приступали са становишта непосредног извођења сазнања о непознатом, појединачном, на основу општег сазнања. Дедукцијом, као аналитичким и специјализаторским методским поступком, изведен је став и хипотезе на основу општег сазнања да су савремени безбедносни изазови по Републику Србију, али и регион, последица миграција ка Европи. Како је суштина дедукције дијалектичко јединство општег, посебног и појединачног, индукција и дедукција се суштински

спознају као међусобно нужно повезани методски принципи, који се узајамно преплићу, допуњавају и условљавају (Radosavljević & Milosavljević, 2003: 218), те је ова метода, примера ради, била примењена у истраживању, тако што се пошло од генералног поимања феномена миграција и савремених безбедносних изазова, како би се потом они рапчланили на њихове саставне елементе.

Будући да су миграције сложен друштвени феномен, неопходна је била и примена метода анализе и синтезе. Најважније особености миграција су приказане дескриптивном анализом. Како би се што једноставније дошло до закључка о целини, односно миграцијама ка Европи које су узроковале појаву савремених безбедносних изазова са којима се суочава Србија, као актуеланим друштвено-политичким феноменом и како бисмо увидели одређене правилности, користили смо се методом синтезе.

4. Анализа – Ова метода истраживања подразумева да се предмет истраживања растави на његове саставне делове. Према обухвату предмета истраживања користили смо се парцијалном анализом, док је према битним својствима она експликативна. Истраживало се који су то савремени безбедносни изазови са којима се суочава Република Србија, али и читав регион, настали као последица миграција ка Европи. Такође, у истраживању је била коришћена и анализа садржаја докумената и остале грађе.

5. Синтеза – Ова метода истраживања подразумева долажење до сазнања о целини, односно истраживаном феномену, уз помоћ спајања и стављања у различите међусобне везе и односе његових појединачних делова. Од основних метода у раду је била коришћена и синтеза при спознаји које су то све последице по Србију настале услед савремених миграција, при чему је од последица по значају и присуству потребно издвојити најпре трговину људима и наркотицима, здравствене ризике, а потом и терористичко и обавештајно деловање.

6. Конкретизација – Генерално узев, предмет методе конкретизације јесте однос општег, посебног и појединачног, па се полазећи од општег принципа конкретизације у савремене безбедносне изазове са којима се суочава Србија могу сврстати трговина људима и наркотицима, здравствени ризици, терористичко и обавештајно деловање, који су настали као последица миграција ка Европи.

7. Класификација – Врста методе специјализације, подразумева долазак до сазнања посебног у општем. У овом случају, опште поимање феномена миграција и савремених безбедносних изазова рашчлањавало се и разврставало по одређеном критеријуму. Употреба ове методе омогућила нам је да класификујемо безбедносне аспекте угрожавања Републике Србије изазване миграцијама ка Европи.

За потребе истраживања поред горе наведених основних научних метода применили смо и *опште-научне методе* истраживања. Опште научне методе којима смо се користили су хипотетичко-дедуктивна метода, статистичка метода, компаративна и метода моделовања.

1. Хипотетичко-дедуктивна метода истраживања, од које се у раду полазило, представља мисаону и искуствену методу чија је сазнајна основа укупно научно и друштвено искуство којим се истраживачу омогућава оријентисаност на будућу стварност. Истраживање савремених безбедносних изазова у светлу миграција ка Европи, подразумева научно искуство стечено проучавањем безбедносног аспекта угрожавања Републике Србије изазваног миграцијама. Закључци изведени на основу ових искустава омогућују да се успостави хипотеза којом се ово истраживање бави. Специфичност хипотетичко-дедуктивне методе огледа се и у њеној критичности и разматрању постојећег сазнања, тако што наводи на преиспитивање усклађености политике миграција у региону, али и „ефикасности“ међународних институција које се доводе у везу са одговором на проблеме које узрокују миграције.

2. Опште-научна **статистичка метода** се користила у нашем истраживању за упоређивање мигрантске популације у Србији и у земљама са којима се граничи, у различитим временским интервалима, затим за бројчано поређење трговине људима и наркотицима у Србији у последњих пар година, као и за статистички приказ стања у Србији по питању здравствених ризика узрокованих дужим задржавањем миграната на подручју Србије. Такође, извршено је и поређење финансијских средстава ЕУ за управљање миграцијама намењених за Србију у односу на средства намењена и за поједине земље у региону. Направљен је увид у резултате реализације иницијатива за конкретно решавање проблема тако што су предмет истраживања посебно били прихватни центри и центри за азилна подручју Републике Србије. Статистичким подацима се утврђивала важност, сериозност, али и пропусти у регионалној сарадњи по питању политике миграција.

3. **Компаративна метода** послужила је за поређење сличности или различитости метода борбе против опасности од ирегуларних миграција у Републици Србији и државама које је окружују, посебно у транзитним земљама које су под константним потенцијалним ризиком. Компаративна метода проналази у овом раду употребљивост због своје природе поступања упоређивања истих или сродних појава и утврђивања сличности у понашању и интензитету, као и разлика између њих. Разна уопштавања су нам омогућила током истраживања и нове закључке. Такође, у раду се компаративна метода користила за упоређивање броја миграната на подручју Србије уопште, али и у прихватним центрима и центрима за азил, у различитим временским интервалима. То нам је омогућило да информације ставимо у контекст у којем се могу оценити и интерпретирати.

4. Опште-научна **метода моделовања** је у суштини саставни део сваког процеса мишљења. Овом методом смо покушали да системски и рационално пројекцијом представимо битне одредбе процеса друштвених реалитета (Radosavljević & Milosavljević, 2003: 265). У овом истраживању метод моделовања користили смо посебно приликом стварања модела регионалне безбедносне сарадње по питању борбе

против ирегуларних миграција, инициране ЕУ интеграцијама и свеукупним лошим стањем на пољу савладавања безбедносних претњи и изазова које настају недовољном повезаношћу држава у региону, будући да је неопходно интензивирати размену информација и активности које се тичу претњи од тероризма, трговине људима и наркотицима, као и здравствених ризика, и још већу пажњу усредсредити на сузбијање обавештајног деловања страних фактора.

Безбедност је недељива у садашњој реалности и нужан је заједнички регионални приступ у супротстављању претњи од ирегуларних миграција на транснационалном нивоу. Међутим, Република Србија је показивала извесну нефункционалност услед кризе у комуникацији и сарадњи која се појављивала између држава региона.

Из наведеног произилази да је:

Дезинтеграција политичког јединства ЕУ настала је као последица савремених миграторних кретања. То се рефлектовало на националну безбедност држава обухваћених мигрантском кризом и нејединство европских држава у примени и спровођењу политике миграција. Недовољна повезаност држава у региону имала је за последицу нејединствен регион, што је условило својеврсне безбедносне аспекте угрожавања Републике Србије као последице савремених миграторних кретања и захтевало већу финансијску подршку Србији од стране ЕУ, док је од стране ЕУ услед тога била више наглашена потреба за ефикаснијом интеграцијом миграната у заједницу у оквиру Републике Србије.

Овај модел, служећи се својим циљевима и сврхом, може се сврстати у научно-истраживачке, који одговара објашњењу као једном од циљева овог истраживања. Такође, модел је у некој мери и акциони или развојни, будући да је могућа његова примена у пракси.

Методe прикупљања података којима смо се користили у раду су: студија случаја и анализа садржаја документа.

Снажна испољеност, односно спољашња манифестација слабе регионалне безбедносне сарадње услов су за примену оперативне методе **студија случаја**. Наведене иницијативе ограничене су својим квалитативним одредбама, битним чиниоцима, садржајем, суштином и формом. У оквиру појаве која је предмет истраживања постојала је неопходност за дефинисањем неколико битних питања. Бављење одређеним битним питањима у оквиру појаве упућивала је на употребу **мозаик методе студије случаја**, као посебне врсте методе студије случаја којом смо се користили. Главно питање којим смо се бавили је:

Како Србија и друге земље у региону очекују да у партнерству са ЕУ наставе облигаторну борбу против безбедносних изазова миграција ка Европи, у условима недовољне регионалне сарадње по питању примене политике миграција, а као последице истих?

Методе прикупљања података којима смо се користили у истраживању су **анализа садржаја** документа. Најпре смо се у истраживању користили квалитативном техником анализе садржаја. Примарне изворе овог истраживања чинили су основни документи попут домаћих, односно регионалних и европских стратегија и закона, као и регионални програми који се односе на борбу против ирегуларних миграција и управљање истим. Секундарни извори који су се употребљавали у овом раду су научна литература и политичка документа која се баве феноменом миграција, као и безбедносним аспектима угрожавања Републике Србије изазваних истим.

Важно је нагласити, а што се може уочити из приложених референци у формулацији предмета истраживања, да велики број научне литературе припада иностраним ауторима, услед очекиване непристрасности која се подразумева од академске заједнице. Од актуелних доступних података, посебно оних који се односе на безбедносне капацитете држава региона, у истраживању смо користили оне који нису означени степеном тајности, али се не презентују јавно.

Имајући у виду сложеност предмета истраживања у раду су примењивани комбиновани и мултидисциплинарни методолошки приступ. Тако смо се, за потребе истраживања, служили знањем које нуде науке о безбедности и политици, криминологија, социологија, културологија, психологија и др.

1.5. Очекивани резултати истраживања и научни допринос

Истраживање материје која до сада није шире експлоатисана у области политичких и безбедносних наука у Републици Србији, сваким даном добија на актуелности, посебно због чињенице да миграције ка Европи представљају безбедносни ризик по земље кроз које мигранти пролазе, понајвише за простор крајње дестинације, а Република Србија је, за мигранте, један од незаобилазних транзитних праваца актуелних миграција.

Проблем ирегуларних миграција у региону и борба против истих прерасла је у својеврстан безбедносни феномен последњих година. Управо из тих разлога од истраживања се очекује да са научног аспекта расветли корене, разлоге, мотиве, интересе, субјекте, циљеве и остале чиниоце који доприносе настанку и развоју савремених безбедносних изазова са којима се суочава Србија у светлу миграција ка Европи, као и да пружи могуће начине и препоруке за разрешење овог проблема и предузимање корака ка повећању безбедносног амбијента.

Настојало се да резултати истраживања представљају научни допринос проучавању феномена миграција ка Европи које узрокују савремене безбедносне изазове са којима се суочава Република Србија, али и земље у региону, као и читав европски континент.

Стога би ово истраживање требало да као документ заснован на анализи и уопштавању пракси, послужи за компарацију безбедносних аспеката угрожавања Србије и земаља са којима се граничи, али и спровођења политике миграције у земљама у региону.

1.5.1. Опис садржаја по поглављима

У уводном делу садржаја истраживања су дефинисани основни појмови о миграцијама, као и одређење савремених безбедносних изазова са којима се суочава Република Србија, а који су узроковани миграцијама ка Европи. У овом делу истраживања је одређена и мигрантска криза као шира појава, али и као шира безбедносна претња, не само по безбедност Републике Србије, већ и по укупну европску безбедност. Такође, у истраживању се настојало да се утврди степен опасности од савремених миграција ка Европи да би се на основу потпунијег и систематизованог сазнања могла успешније вршити превенција и супростављање истим.

У првом делу истраживања је објашњен феномен миграција, као и основни појмови који се доводе у везу са истим, потом њене врсте и подврсте, и дата је класификација истих. Коришћена класификација се ослања на теоријски оквир истраживања Драгана Симеуновића, са елементима иновације. Поред тога, пратили су се развој и генеза миграција како би се указало на узроке који су утицали на њен настанак и развој. Такође, је одређено и њено значење у савременом свету, односно савремени трендови миграција.

У другом делу овог истраживања проучавана је Република Србија као историјска, друштвена и политичка заједница у Европи. Дакле, обрађена је свака од наведених одредница понаособ. Такође, проучено је које су користи, али и ризици од миграција по земље дестинације.

У наредном делу дисертације детаљније се приступило анализи места које Србија заузима у савременим миграцијама ка Европи. У склопу наведеног су одређене и релације Републике Србије са земљама са којим се граничи по питању миграција. Поред тога, су одређени и детаљније описани безбедносни изазови и ризици по Републику Србију изазвани миграцијама.

Завршни део дисертације обухвата две важне целине које се тичу савремених миграција у Републици Србији. Дакле, анализирано је на који начин се у Србији „управља“ миграцијама, а потом су одређене перспективе миграционих процеса, као и могући правци у решавању безбедносних претњи по Србију, које су последица савремених миграција ка Европи.

У одељку предвиђеном за закључна разматрања је извршена синтеза свега претходно наведеног, посебно последњег дела у коме се анализирају могућности и услови неопходни за решавање савремених миграција као безбедносног изазова са којим се суочава Република Србија. С обзиром на то да су савремене миграције проблем који је актуелан не само у Србији, већ у читавом региону и на европском континенту уопште, у овом делу истраживања је додатно обрађен и новији развој догађаја, зависно од актуелности ситуације у тренутку писања закључних разматрања.

Пропратни делови ове докторске дисертације су Прилози које сачињавају графикони, мапе, табеле и илустрације које подржавају део текста документа у који су уметнуте.

2. МИГРАЦИЈЕ

Миграције као врло сложени процес, утичу на друштво, кроз читаву његову историју, уобличавајући га на разне начине. Тај утицај није увек истог обима. Ипак, несумњиво је да миграције представљају безбедносни ризик по земље кроз које пролазе, нарочито за простор крајње дестинације.

Дугогодишњи грађански рат у Сирији, као и бројни конфликти и немири на Блиском Истоку који су се као домино ефект прелили и на друге муслиманске земље од Либије до Авганистана, а које су биле захваћене страним интервенционизмом и унутрашњим превирањима, довели су до стварања и интензивирања масовних миграција ка Европи у последњој деценији (Aleksić & Gligorić, 2017: 24).

Република Србија је као транзитна земља постала један од незаобилазних праваца за мигранте који су се запутили ка Европи. Један од савремених безбедносних

изазова по Републику Србију, али и остале земље Балкана, као последица миграција ка Европи јесте процес интеграције миграната на овим просторима. Према је овај фактор кључан и завршни део процеса сваког миграцијског тока, неспорна је важност његовог претече у том процесу - питање азила, као и начина на које је оно регулисано од стране политичких елита.

2.1. Појмовно одређење миграција

Миграције као феномен присутне су кроз читаву људску историју, али дешава се да периодично, услед специфичних околности, њихов интензитет и обим нагло порасту узрокујући низ краткорочних и дугорочних последица. Таквом једном миграторном таласу смо и ми данас савременици.

Питање миграција потребно је првенствено појмовно одредити, полазећи од етимолошког одређења речи миграција. Овај израз потиче из латинског језика – *migrare*, што значи промена, кретање, сељење, те представља било који облик животињског или људског сељења, као и било које привремене или трајне промене простора неких живих бића.

Ипак, свако кретање становништва није миграција. Миграције нису исто што и сеобе. Миграције се разликују од сеоба, најпре по томе што могу бити и појединачне, као и привремене појаве, док су сеобе по природи дугорочније, масовније (Vukotić i dr., 2016: 10) и по правилу подразумевају велике бројеве, нпр. сељења целих народа или великог дела једног народа. Исто тако, у миграције не спадају „повремена и краткорочна напуштања места становања због туристичких разлога, рекреације и забаве, пословних обавеза, лечења, посета породици и пријатељима, религијских манифестација, итд.“ (Jugović, 2020: 109).

Бројне су дефиниције миграција, и не постоји једна опште прихваћена. Уједињене нације (*United Nations* – UN) су одавно предложиле једну општу дефиницију миграција под којима се подразумевају сталне промене или стални

одлазак из места пребивалишта, али ипак још увек није усвојена једна универзална дефиниција овог феномена.

Међународна организација за миграције (*International Organization for Migration* - ИОМ) их је дефинисала као било коју врсту кретања лица или група лица, унутар државе или преко међународне границе, без обзира на дужину пута, састав и узроке, а која подразумевају миграцију избеглица, расељених лица, економске мигранте, као и особе које се крећу у друге сврхе, што укључује и спајање породице (*International Organization for Migration [ИОМ], 2011*).

Према схватању Драгана Симеуновића, миграције су и реитеративан процес, јер уколико их неко вештачки прекине оне претендују да буду обновљене како би се наставиле и довршиле (Симеуновић, 2015: 10). Када једном започне миграциони процес, он наставља да се одвија стимулишући сопствени ток (Хантигтон, 2000).

Према мишљењу Симеуновића, могу се издвојити три главна разлога за појаву миграција - демографска експлозија у неким деловима света, ратови и могућност социјалног инжењеринга (Симеуновић, 2015: 122). Савремене миграције су узроковане тим стандардним миграционим факторима, а последица су и глобализације света и примене принципа о слободи кретања људи, капитала и роба на међународном нивоу (Симеуновић, 2015: 10). Данас је готово опште прихваћена теза да „мобилност представља нормално стање људске судбине“ (Hoerder & Moch, 1996, цитирано према Hofbauer, 2020a: 17).

Бавећи се проблематиком миграција Равенштајн (E. G. Ravenstein) је крајем 19. века у своме делу *The Laws of Migration* дошао до извесних „генерализација“, где је између осталог указао на узрочно-последичне појмове: пресељавање и дистанца, као и пресељавање по етапама. Када је реч о миграцијама у односу на дистанцу, већина миграната креће се на краће дистанце, а уколико се дистанца повећава, долази до опадања броја миграната који мигрирају од свог места. У случају пресељења по етапама, најпре мигрирају економски мигранти који живе у близини већег места, а потом и они из удаљенијих места (Ravenstein, 1885).

У складу са наведеним можемо констатовати да скоро свака дефиниција појма миграције указује на постојање два критеријума при дефинисању овог термина - просторни аспект и аспект сталности.

Поред одређења појма миграције потребно је појаснити и остале појмове који се доводе у везу са овим феноменом или су део истог. Тако појам мигрант, узет као јединица посматрања у случају миграцијског кретања становништва, означава особу која је у процесу промене места сталног боравка. Саставни део сваког миграцијског тока обухваћен је са два подручја: подручје порекла – родно место или стално место боравка, и подручје досељења – одредиште које може да постане ново стално место боравка. У складу са тим, миграција становништва сачињена је од емиграције (исељавања) и имиграције (усељавања). Разлику између ове две врсте миграцијског кретања, односно имиграције и емиграције, у одређеном подручју и раздобљу, чини миграцијски салдо који може бити позитиван – када је већи број имиграната од емиграната; негативан – ако је већи број емиграната од имиграната; и нулти – када је уравнотежена миграција или нема миграцијског кретања. Тако се укупан број имиграната и емиграната између две административно територијалне јединице у одређеном раздобљу означава бруто миграцијом (Цвијовић, 1996: 23).

Када говоримо о термину мигрант, потребно је указати и на појам ирегуларни мигрант који означава страног држављанина који илегалним путем, без докумената, улази на територију транзитне и/или државе крајње дестинације, кршећи прописе о преласку државне границе. Улазак ових лица без докумената одвија се ван редовних граничних прелаза, односно на граничним прелазима заобилажењем граничне контроле или уз помоћ туђе или фалсификоване путне исправе. Ирегуларним мигрантом сматра се и странац који је легално ушао на територију друге државе, али је током боравка у истој, стекао ирегуларни статус због истицања рока важења путне исправе/визе/боравишне дозволе (Марковић, 2016: 205).

Посебно је важно истаћи да Генерална скупштина УН препоручује употребу израза „нерегуларни мигрант” и „мигрант без личних исправа“, уместо термина „незаконит мигрант” (Radojković, 2017: 40-41).

Иако је у *Декларацији Парламентарне скупштине ОЕБС* из 2010. године, израз ирегуларни мигрант означен „неприкладним квалификовањем ирегуларних миграната илегалним”, уз објашњење да „ниједно људско биће не долази на овај свет илегално”, у говору европских званичника, али и у стручним радовима и даље се користи термин ирегуларни мигрант (Марковић, 2016: 206).

Такође, потребно је указати и на термин азилант (*asylum-seeker*) који се односи на лице које је напустило земљу свог порекла, те у другој земљи формално поднело захтев за азил о којем још увек није одлучено. Посебно је важно напоменути да избеглице и тражиоце азила не треба изједначавати, те тако избеглице могу бити и тражиоци азила, али тражиоци азила не морају бити избеглице (Марковић, 2016: 207). Дакле, тражиоци азила или избеглице су мигранти који регуларно или ирегуларно улазе у неку земљу, како би побегли од прогона у својој земљи порекла (Radojković, 2017: 44).

Критеријуми за признавања избегличког статуса, према *Женевској конвенцији о избеглицама* су следећи: „лице има оправдан страх од прогона; лице је прогоњено због своје расе, вере, националности, припадности некој друштвеној групи или политичког мишљења; лице се налази ван земље чије држављанство има, или, ако нема држављанство, налази се ван земље у којој је имало стално место боравка; лице не може или због страха не сме да се врати у ту земљу и тражи њену заштиту” (Radojković, 2017: 65-66).

У Србији се први пут термин избеглица помиње у 19. веку, после Босанско-херцеговачког устанка 1875. године, када је значајан број старијих лица, жене и деце побегао из Босне и Херцеговине у Србију (Stevanović, 2019).

Међународно право на тражење азила први пут је признато у *Универзалној декларацији о људским правима* у којој се прописује да „свако има право да тражи и ужива у другим земљама азил од прогањања” (Gudvin–Gil, 1998: 175, цитирано према Radojković, 2017: 44).

Поред тога, важно је направити дистинкцију између мигрантског тока (*migration flows*) и мигрантске стопе (*immigrant stock*). Мигрантски ток представља број

миграната који у одређеном периоду (обично у периоду од годину дана) уђе у неку земљу (прилив, улазак миграната или имиграција) или је напусти (емиграција, одласци или одливи миграната) (UN, 2017: 9), док се мигрантском стопом означава „укупни број међународних миграната присутних у датој земљи у одређеном тренутку“ (UN, 2017: 9). Баланс ова два појма познатији је као нето миграција, односно већ поменути миграцијски салдо становништва (Castles et al., 2014).

Такође, значајно је споменути и да сам процес миграција укључује три следеће фазе: 1. одлуку о миграцији у земљи порекла, 2. планирање, 3. фаза доласка, односно првог боравка у земљи одредишта (Lendvai, 2018: 63).

Најчешће коришћени извори за проучавање миграција су: регистри становништва, пописи становништва, систем текуће евиденције, као и анкете о миграцијама.

2.2. Класификација миграција

Бројне су класификације миграција у зависности од тога којим се критеријумима користе и за коју врсту истраживања су намењене. За потребе овог рада чини нам се да су употребљиве следеће класификације миграција: 1. унутрашње и спољне миграције, 2. добровољне и принудне миграције, и 3. регуларне и ирегуларне миграције (Açikgül, 2021: 115-116).

Будући да ћемо се даље у раду бавати одређењем унутрашњих и спољних, као и добровољних и принудних миграција, на овом месту појаснићемо значење регуларних и ирегуларних миграција.

Наиме, регуларне миграције одвијају се „у складу са правилима и прописима дефинисаним у оквиру миграционих кретања“, док су ирегуларне миграције оне које се одвијају супротно поменути процесним радњама и релевантним нормама (Bozkurt, 2018: 23, цитирано према Açikgül, 2021: 116).

Класификација миграција врши се према различитим критеријумима, као што су они који се односе на државне границе, узроке или мотиве временског трајања

миграција, као и ваљаности миграције или они које се тичу њене организованости. Када говоримо о типологији миграција разликујемо: миграције у односу на државне границе – спољне и унутрашње; према трајању – коначне и привремене; према организованости – организоване и спонтане миграције.

Међу мигрирајућим становништвом могу се разликовати четири засебне категорије: трајни насељеници, особе на привременом раду у иностранству, избеглице, као и нелегални насељеници (Rystad, 1992: 1170). Некада су доминирали трајни насељеници као тип миграната, али то данас није случај. Њих су у новије време заменили нелегални насељеници.

Најуопштенија подела миграционих кретања становништва јесте са две врсте приступа: макроекономски и микроекономски приступи. Макроекономски приступ, а посебно неокласични приступ истраживања миграција, представља макроаналитички истраживачки модел као потенцијал самих миграција, с тим да је нагласак на размишљању миграната-радника о различито плаћеним пословима који не познају границе држава. Тако су, према овом приступу, миграције означене једноставно као премештање рада у складу са потребама тржишта (Ritchey, 1976). Микроекономске (неокласичне) теорије посматрају мигранте као улагаче у хумани капитал, тачније као конзументе, а у домаћој економији као произвођаче (Krieger, 2004). Дакле, ове теорије прате понашање миграната, као и потенцијалних миграната у складу са очекиваним кретањима према разликама у примањима и запослености, а да се притом миграција третира као инвестиција за повећање ресурса, као и она која даје повратну вредност будући да има своје трошкове (Sjaastad, 1962).

С друге стране, истоветна подела на макро и микро ниво, извршена је и у домену међународних миграција. Тако макро ниво подразумева усредсређеност теорије на миграциона кретања, на начин да се, најпре, изврши идентификација узрока који су довели до миграције, као и да се дефинишу социо-економске и демографске карактеристике миграције, а потом и да се проуче законитости и механизми миграција. Други ниво, микро приступ, усредсређен је на мигранта као јединку, при чему се занемарује улога државе у процесу миграција (Лукић, 2005: 17).

Поделу миграција могуће је извршити и према критеријуму простора. Тако миграције могу бити, у односу на државне границе, спољне, односно оне које се одвијају изван државних граница, и унутрашње, оне које се односе на кретање унутар граница једне државе. Спољне миграције се могу поделити на континенталне и међуконтиненталне, док се подела унутрашњих миграција може извршити на локалне, регионалне и међурегионалне миграције (Марковић, 2016: 204).

Поред наведених класификација миграција, њихову поделу је могуће извршити и на основу научног приступа шведског научника Карла фон Линеа (Karl von Line), чија основна подела може бити примењива у различитим врстама социолошких и политичких процеса, те тако и у односу на мигрантска кретања. У складу са тим, могли бисмо извршити класификацију према следећим основним критеријумима: 1. број особа које мигрирају; 2. дужина трајања мигрантског кретања; 3. у односу на постојеће државне границе; 4. у односу на географско порекло миграната; 5. у односу на пол; 6. у односу на старост миграната; 7. у односу на ниво образовања; 8. у односу на вољу миграната; 9. у односу на одлуке земље кроз коју мигранти пролазе или у којој бораве; 10. у односу на економске активности миграната; 11. на основу мобилности миграната; 12. на основу три савремена глобална тренда - глобализација/антиглобализација, интеграција/дезинтеграција и демократизација/аутократизација (Simeunović & Rakazov, 2019: 9).

2.2.1. Добровољне и принудне миграције

Критеријумом вољности извршена је подела миграција на добровољне и присилне (принудне). Добровољне миграције означавају оне миграције у којима је изражена воља мигрирајућег становништва које слободно одлучује о току свог кретања. Присилне миграције подразумевају кретања становништва или појединца у којим не постоји могућност избора, те су то углавном миграције из политичких или економских разлога (Цвијовић, 1996: 24-26).

Проучавање присилних миграција обухвата и проблематику присилог расељавања, колонизације и избеглиштва, као и трговине робљем и депортацију (Kumpes, 1993: 67).

Околности које доводе до настанка политички мотивисаних миграција јесу револуције, грађански ратови, међудржавни сукоби и други облици кршења људских права. Како су принудне миграције мотивисане политичким факторима и доводе до настанка и појаве избеглица, интерно расељених лица или лица која траже азил, сходно томе се као синоним за ову категорију миграција користи термин „избегличке миграције“. У складу са наведеним, уколико се миграције посматрају кроз димензију Лиове теорије о миграцијама (Lee, 1996), засноване на *push and pull* моделу², може се рећи да избегличке миграције представљају вид принудних миграција узрокованих деловањем политичких *push* фактора, будући да врше утицај „изнутра“ (Лукић, 2005: 12).

Теорија *push* и *pull* фактора посматра миграције као „резултанту одбијајућих и привлачећих чинилаца између места порекла и места одредишта“. Под *push* факторима сматра се, између осталог, губитак посла, дискриминација услед политичких, етничких, религијских разлога, опадање неког ресурса и сл, док се под *pull* факторима наводи бољи животни услови, могућност веће зараде, те веће шансе за запошљавање, и друго (Радовановић, 1991, цитирано према Радушки, 2016: 45).

Под интерно расељеним лицима (*internally displaced persons – IDPs*) подразумевају се лица или групе лица која су приморана да напусте своје домове или места пребивалишта, без преласка међународно признате државне границе, како би избегли последице оружаног сукоба, насиље, кршење људских права или катастрофу узроковану људским деловањем (ОСНА, 2004, цитирано према Марковић, 2016: 206-207).

Појмови принудне и наметнуте миграције, према Вилијаму Питерсену (William

---

² *Push and pull модел* чине: негативни фактори притиска, због којих се људи одлучују да напусте своју земљу, и позитивни фактори привлачења, који њихову нову домовину чини угоднијим местом за живот.

Petersen), који их и уводи у литературу, разликују се према степену слободног избора које има лице које мигрира. Основна разлика између ова два појма, за Питерсена, видљива је у начину пресељења лица која мигрирају. Тако, принудни мигранти, с једне стране, немају могућност никаквог избора, док мигранти којима је наметнуто пресељење, са друге стране, имају одређени степен избора по питању свог потенцијалног одредишта (Лукић, 2005: 13). Питерсен је извршио поменућу поделу издвојивши миграционе силе које генеришу категорије миграција. Свака од категорија подељена је даље на два типа – конзервативне и иновативне миграције (Лукић, 2005: 12).

На настанак присилних миграција, према Олсону (Olson, 1979) утиче пет спољашњих сила: физичка опасност, економска немаштина, прогонство на религиозној основи, прогонство на етничкој основи и прогонство на идеолошкој основи (Лукић, 2005: 15).

Поред наведеног, значајна је и разлика коју прави Кунц (Kunz, 1973) између антиципирајуће (добровољне) миграције и акутне (принудне) миграције. Дакле, добровољне миграције односе се на лица која припремљено и на одређени начин напуштају своје место боравка, док се одлука о мигрирању у случају принудних миграција доноси тренутно, односно у зависности од ситуације у којој се налази мигрант. Такође, Кунц наводи и постојање прелазног вида миграција - између антиципирајућих и акутних миграција (Лукић, 2005: 13).

Међу првим истраживачима који су направили поделу миграција на добровољне и принудне био је Ферчајлд (Fairchild, 1925). На основу два критеријума, разлике у нивоу културе и чињенице да ли је или не миграција претежно мирољубива, Ферчајлд разликује инвазију, освајање, колонизацију и имиграцију (Лукић, 2005: 12).

Поред наведеног, потребно је указати на специфичан тип принудних миграција, тзв. принудних миграната у одсуству, који представљају лица која су се у мирнодопским условима одселила из земље порекла и немају претензије да се врате због одређених политичких промена у земљи (Лукић, 2005: 15).

Значајна је и Грчићева подела миграције према њеном узроку – на економске и политичке миграције. Према њему, узроци политичких миграција су, најпре, ратови и други облици социо-политичких сукоба (међународни и етнички конфликти, државни удари, револуције, разграничавање и територијалне промене држава), потом планирана или административна пресељавања, али и прогони људи (протеривање мањинских група, трансфери становништва и друго) (Грчић, 2000).

Имајући у виду да принудне миграције није лако предвидети, као ни уочити, њихово проучавање наилази на потешкоће будући да су адекватни подаци о избеглицама у недостатку. Посебно је важно да принудне мигранте не чине само избеглице³, већ и лица која траже азил, као и расељена лица⁴. Наведене групе лица настају као резултат принудних миграција које су мотивисане одређеним политичким факторима.

Поред тога, значајно је указати и на појам егзил (*exilium* - изгнанство, прогонство) који у најширем значењу представља дуготрајно присилно одсуство лица из матичне земље, док се у ужем смислу, овим термином означава казнена мера којом се појединац или група трајно одстрањују са неке територије.

У старој Атини коришћен је термин *остракизам* за прогонство као вид тешке казне. Појединац који је виђен као претња друштву бивао је прогнан из града на 10 година (Cohen, 2019: 130). Данас се овај термин користи у значењу изолације или искључења. Први пример егзила у новијој историји, односно политичке емиграције на европском, а вероватно и на глобалном нивоу, било је протеривање или добровољно изгнанство око 150.000 Француза након Француске револуције 1789. године (Pestel, 2017, цитирано према Cohen, 2019: 131).

Када је реч о протеривању, међународно избегличко право прописује „начело забране враћања” које се односи на забрану протеривања или враћања силом (*refouler*) избеглица, на границу територије где би могли да буду угрожени његов

---

³ Лица чија су миграторна кретања резултат деловања одређених политичких фактора.

⁴ Лица која напуштају своје домове, остајући у оквирима граница своје земље, због чега, на основу међународног закона и конвенција, немају формално-правну заштиту.

живот или слобода. Ово начело је прво прописала *Женевска конвенција о статусу избеглица из 1951*, а потом и други међународни инструменти, као што су *Бангкошка декларација*, те *Декларација УН о територијалном азилу (1967)*, као и *Декларација о избеглицама из Картагине*, и други (Radojković, 2017: 125).

Што се тиче принудних миграција на тлу Европе у 20. веку, илустративан пример ове врсте мигрантског кретања јесте принудно исељавање цивилног становништва из Чехословачке у Аустрију, односно од Брна до Беча, познато под називом *Брновски марш смрти*. Назив илуструје грозоте које је прошло протерано становништво, од којих је до 31. маја 1945. године 30.000 њих изгубило живот (Hofbauer, 2020a: 69).

Подсећања ради, након *Версајског уговора*, све балканске земље су и даље остале вишенационалне. „Ради смањења противуречности била је спроведена размена становништва у пограничним реонима. Као образац послужио је турско-бугарски споразум из 1913. године, када су потписана два билатерална споразума. Први је грчко-бугарски (1919), а други грчко-турска конвенција (1923). До размене становништва дошло је после грчко-турског рата 1919-1922. године и грчког пораза у том рату. Размена становништва тада је обухватала скоро два милиона људи (1,5 милиона Грка и око 400 хиљада муслимана). Пресељење Грка који су живели у Малој Азији и Источној Тракији, у грчкој историографији се назива *Малоазијска катастрофа* (Никифор, 2014: 178-179).

Поменута размена становништва заправо је била вид присилних миграција, а у циљу побољшања демографских прилика. Ова мигрантска кретања у 20. веку су међу највећим на Балкану, будући да је око два милиона људи напустило своје домове, односно натерано на пресељење.

Када говоримо о принудним миграцијама у нашој земљи и региону, неопходно се је осврнути бар на неке историјске примере, којих има и превише. Сем примера у даљој историји, такве појаве постоје и у нашем времену, што значи да морамо указати на први (1992. године) и други (1995. године) избеглички талас из Хрватске и БиХ у Србију, као и на принудно исељавање Срба са Косова и Метохије од 1941. године до

90-их година 20. века.

Кад је реч о историји, са продором турских освајача на Балкан започињу вишевековне мање или веће принудне миграције свих хришћанских народа, па и српског. Миграције Срба су вршене углавном под утицајем војно-политичких околности, обично након неких већих битака које су условиле принудно исељавање српског становништва у друге, од турске војске удаљеније српске крајеве, а потом и у друге државе, углавном према северу и западу. Такође, и Турци из освојених српских крајева принудно исељавају становништво и насељавају га према својим потребама на новоуспостављеним границама или у дубини турског царства. Те врсте миграције вршене су за све време турске владавине на Балкану. На правац миграторних кретања снажно је утицала и промена религије. Примера ради, поисламљени Арбанаси се из неплодних крајева северне Албаније, Малесије и Дукађина, масовно исељавају прво у суседну Метохију и користећи свој нови верски статус (мухамеданаца) све више потискују Србе вршећи зулум над њима на основу разлика у вери које су им на то давале право (Стојанчевић, 1999).

Масовне миграције српског становништва у Турску одвијале су се у више наврата у различитим временским периодима, разликујући се на принудне, спонтане и организоване миграције, као и са елементима социјалног инжењеринга. Принудне миграције српског становништва у Турску јављају се још од 14. века, „када су Турци водили снажну колонизациону политику присилним премештањем становништва из новооснованих пограничних крајева у унутрашњост државе“, како би на њихово место довели турско становништво, углавном из Анадолије. Основни разлог ових принудних миграција било је неповерење према српском становништву које је „другачије верске и етничке припадности“, а које је требало да се бори у име Османског царства. Због тога је султан Мехмед II Освајач (1432–1481) принудно преселио 30.000 српских сељака у турска напуштена села (Павловић, 2015, цитирано према Радојичић, 2015: 582).

За време Душановог освајања покренут је талас „прве велике албанске

миграције” на југ, односно у Епир. Током ’50-их година 14. века Албанци су се масовно настањивали „у грчком Епиру, све до Арте, а делимично и у Тесалији” (Богдановић, 1986: 27, цитирано према Радовановић, 2004: 80). Ширењем српских граница преко грчких и албанских области, Албанци су захваљујући својим стеченим правима остварили право учешћа на државним саборима. С тим у вези, Богдановић наводи да су „грчки и албански архонти учествовали у раду сабора са свим правима српске властеле”, јер су „Албанци заједно са Грцима, па и Бугарима, учествовали у доношењу Законика цара Стефана Душана 1349. и 1354. године” (Богдановић, 1986: 29, цитирано према Радовановић, 2004: 82).

Такође, у 16. веку, по заузимању Београда од стране Сулејмана I (1494–1566), дошло је до присилног одвођења српског становништва као робља из Срема и Београда у Турску. Заједно са прогнаним становништвом у Цариград су пренете и хришћанске светиње из београдске цркве, међу којима су биле и мошти св. Петке Параскеве, мошти св. Царице Теофаније и чудотворна икона Мајке Божије коју је према предању живописао јеванђелиста Лука (Павловић, 2015: 583). Овим гестом верске толеранције се настојала обезбедити кооперативност исељеног српског становништва и умањити његова воља за спонтаним повратним миграцијама ка српским крајевима.

Други тип принудног насељавања Срба у Турску био је вршен путем такозваног данка у крви. Од пробраних најздравијих српских дечака који су масовно одузимани од родитеља и потом „строغو васпитани у војничком и исламском духу“, стваране су турске елитне војне јединице - јаничари, одане искључиво султану. Многи од њих су доспели до високих војних и државних положаја и били важни чиниоци одржања и увећања турске моћи и ислама у покореним крајевима. Упркос свему, неки од њих никада нису заборавили своје српско порекло, а најчувенији међу њима свакако је Мехмед-паша Соколовић (1506-1579) (Павловић, 2015: 585).

Иначе, избегличке присилне миграције покренуте од стране турске власти имале су мањи утицај на смањење броја Срба православаца у односу на етничке и демографске последице Великих сеоба Срба са краја 17. и почетком 18. века, као и у

поређењу са „дубоким променама етничког и верског састава становништва Метохије и Призренско-шарпланинске области условљених продирањем Арбанаса, њиховим преласком из католичанства у ислам, дезорганизацијом и гашењем православне верске организације, исламизацијом знатног дела преосталог старосрпског становништва и локалним појавама арбанашења” (Радовановић, 2004: 438-439).

Од савремених примера насилног расељавања српског народа издвајамо војно-полицијску оружану акцију Републике Хрватске под кодним називом *Олуја*, која је привидно била усмерена на сламање оружаног отпора Срба у Хрватској који су се успротивили сепарацији Републике Хрватске из Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФР Југославија/СФРЈ) јер су тиме Срби губили бројна права и уставну позицију једног од два конститутивна народа у Републици Хрватској (Слика бр. 1).

Крахом социјализма у свим источноевропским земљама почетком 90-их година 20. века, након пропасти Савеза Совјетских Социјалистичких Република (СССР), била је погођена и СФР Југославија. Два главна основа за њен распад била су набујали национализам у свим југословенским републикама и инострани интереси за разбијањем јужнословенске социјалистичке државне заједнице (Симеуновић, 2009).

На овом месту значајно је указати на опажање о Југославији које је изнео истраживач П. Е. Кандељ – „Не само да је "Друга Југославија" поновила судбину "Прве", поново прелазећи пут од централизације, преко федерализације, до распада (...) у суштини, на тој позорници два пута је постављена једна те иста драма, чији је сиже – национално питање” (Никифор, 2014: 23). Поред тога, указао је на чињеницу да су се распадом СФРЈ многи Срби католици претворили у Хрвате, а Срби и Хрвати који су примили ислам, образовали су временом посебну „муслиманску”, односно „бошњачку” нацију (Никифор, 2014: 25).

Хрватски национализам који је био веома активан чинилац у разбијању СФР Југославије је веома стара појава и последица је дуге борбе хрватске нације за ослобођење од туђинске, пре свега аустријске и угарске власти. Та почињеност Хрвата

која је трајала скоро хиљаду година је у разним историјским периодима налазила израза и у прогресивним тежњама постизања националне слободе, али и у екстремним облицима мишљења и деловања, нарочито током 20. века. Први светски рат који је означио распад аустроугарског царства и омогућио Јужним Словенима стварање своје заједничке државе – Краљевине СХС, 1918. године, није задовољио аспирације најекстремнијег крила хрватских сепаратиста који су у новој југословенској држави видели само нову тамницу хрватског народа. Услед тога су младу југословенску државу од самог њеног оснивања потресали међунационални сукоби, пре свега у форми напетости између хрватских и српских политичких чинилаца. Потпомогнута Мусолинијевим и другим иностраним прстима хрватска екстремна емиграција је организовала, мада не и непосредно извршила атентат на југословенског краља Александра Карађорђевића 1934. године у Марсеју.

Даљи притисак хрватских националиста и сепаратиста са намером издвајања Хрватске из Југославије, довео је након споразума Мачек-Цветковић до настанка бановине Хрватске. Осим што је била једина бановина названа по некој нацији, хрватска бановина је имала и низ других спречијалних права, између осталог и право издавања свог хрватског, а не југословенског пасоша до чега у пракси ипак није дошло услед избијања Другог Светског рата. Након само две године Краљевина Југославија се распала у вихору Другог светског рата и хрватски клерофашисти окупљени око усташке организације коју је предводио Анте Павелић су били награђени са стране Хитлера и Мусолинија стварањем квинслиншке Независне Државе Хрватске (НДХ), која је обухватала не само просторе на којима су традиционално живели припадници хрватског народа као већина, већ ма који простор на којем је било имало припадника хрватског народа, па и оне просторе на којима Хрвата никада није било. НДХ се стога распростирала не само на простор целе БиХ, Славоније, већ и великог дела Војводине, све до Београда. Како је новоуспостављена фашистичко нацистичка државна творевина НДХ била стварана и под утицајем једног од профашистички оријентисаних крила Ватикана, због чега и можемо говорити о клерофашизму као идеологији НДХ, она је себи од самог свог настанка поставила као свој задатак преобраћавање православног

становништва у католичку веру и убијање или протеривање свих оних који би томе пружали отпор или су напосто припадали „историјски штетним народима“, попут Јевреја, Рома, па и Срба. Из тих разлога је већ у априлу 1941. године забрањена употреба ћирилице и рад српске православне цркве на територији НДХ.

Поједностављено је то правило изгледало овако: трећину Срба покрстити, трећину протерати, а трећину убити. У те сврхе створени су злогласни концентрациони логори о којима међународна јавност још увек мало зна, а на које тек у новије време инострана историографија баца право светло као што је то учињено у књизи Гидеона Грајфа (Gideon Greif, 2018) *Јасеновац - Аушвиц Балкана. Усташка империја окрутности* у којој овај угледни израелски стручњак за питања геноцида, пре свега за проблематику везану за нацистички логор Аушвиц, износи доказе да је у Јасеновцу убијено око 800.000 Срба, Јевреја, Рома и припадника других народа, и то на изразито нечовечан начин коришћењем 42 технике убијања што није зебележено ни у једном другом нацистичком логору током Другог светског рата. Свирепост геноцидне политике НДХ се без сумње огледа и у томе што је на њеној територији, у Јастребарском, створен први и једини на свету логор за децу, што није учинила ни Хитлерова нацистичка немачка власт. Прогон Срба са територије Хрватске који је заустављен поразом фашизма и стварањем социјалистичке Југославије је привремено примирио хрватске националистичке тенденције чији је главни заступник у времену Хладног рата постала хрватска политичка имиграција коју су чинили остаци поражених усташко-домобранских формација који су избегли у западне земље. Међутим, чим су унутрашње прилике у социјалистичкој Југославији то дозволиле, хрватски национализам је поново букнуо почетком 70-их година 20. века. Овај снажни хрватски националистички покрет назван *Хрватско прољеће* је једва пригушен већ ослабљеном руком Јосипа Броза Тита, али уз низ компромиса који су се манифестовали у даљем осамостаљењу Републике Хрватске по цену давања истог статуса и другим републикама које, рецимо попут Србије, такође нису биле имуне на национализам. Треба напоменути да је Србија за разлику од Хрватске (која никада није дозволила стварање аутономних покрајина попут Далмације и Славоније), у уставотворним

процесима у годинама које су уследиле кроз уставно-правна решења добила на својој територији две аутономне покрајине - Војводину и Косово и Метохију које су по много чему имале статус раван републици, а самим тим и елементе државности. Међутим, оно што је за нашу тему од значаја јесте да су се током *Хрватског прољећа* поново чули гласови да Хрватска припада само Хрватима и да Србе треба из ње протерати. То је упућивало на чињеницу да хрватски национализам није био побеђен као што су тврдиле социјалистичке власти, већ само притајен, и да му је насилно протеривање Срба из Хрватске и даље остало као један од главних циљева.

Након политичких напетости у Хрватској између Хрвата и Срба у априлу 1991. године започели су и оружани сукоби међу њима. Хрватска се ускоро те године прогласила за независну државу која је била призната од међународне заједнице, а Срби су наставили да се упркос томе боре ради добијања аутономије на просторима на којима су чинили већину. У те сврхе Срби су у Хрватској створили Републику Српску Крајину, међутим она није добила међународно признање. Уместо тога, зарађеним странама су нуђени мировни планови од стране међународне заједнице.

Последњи мировни план, назван 3-4, српска страна је прихватила почетком августа 1995. године. Међутим, хрватска власт започиње војно-полицијску акцију *Олуја* 4. августа у зору, са намером сламања оружаних снага Републике Српске Крајине, али и са намером протеривања српског становништва из Хрватске. У томе имају и војну подршку западних земаља. На пример, пре уласка хрватских оружаних снага у Книн, према сведочењу некадашњег француског пуковника и припадника UNPROFOR Патрика Бериа (Patrick Berio), два ваздухоплова Сједињених Америчких Држава (САД) су бомбардовали тај град, а постојали су поред директног учествовања и облици индиректне интервенције преко западних приватних компанија које су деловале у дослуху са Пентагоном као што је MPRI (*Military Professional Resources*) која је помогла спровођење *Олује* донирајући борбена возила, као и дајући своје инструкторе хрватској држави ради обучавања хрватских оружаних снага за специјалне операције. Да је постојала намера хрватског руководства да се протерају Срби из Хрватске, то јест изврши њихово насилно расељавање ван граница Републике Хрватске сведочи

транскрипт са састанка хрватског руководства на Брионима који је одржан 31. јула 1995. године. На том састанку председник Републике Хрватске Фрањо Туђман је планирајући *Олују* рекао да треба „да нанесемо такве ударце да Срби практично нестану“. Да су намере хрватског председника биле геноцидне и да је масовни егзодус⁵ Срба из Хрватске био плански подухват хрватског врха сведоче и Туђманове следеће речи са поменутог састанка на Брионима: „треба да им оставимо пут да се могу дијелом извући“, што је током акције *Олуја* и спроведено остављањем два пута који су српске колоне избеглица из Хрватске могле бежати ка Србији и БиХ (Костић & Папић, 2015).

Током поменуте акције убијено је или нестало, према подацима *Веритаса*, 1.861 Срба, а њих 220.000 је прогнано. Током ове акције етничког чишћења чак трећина убијених су жене, а посебно су страдала лица старија од 60 година (Nikolić, 2020a). Да је ова акција насилног исељавања Срба из Хрватске заправо довршетак претходних настојања хрватских националиста и њихових злочина који су чињени над Србима током Другог светског рата могло се наслутити већ пре тога када су хрватске оружане снаге 1. маја 1995. година спровеле акцију етничког чишћења Срба из западне Славоније убивши 280, те протеравши 15.000 Срба у року од три дана (Костић & Папић, 2015). Хрватски националисти су дозволили прогнаним Србима да са собом понесу само основне ствари. Та операција названа *Бљесак* није била ништа друго до својеврсна генерална проба за *Олују* као акцију потпуног протеривања Срба. Циљ хрватског руководства је био да број Срба у Хрватској сведу на 3% како би постали од конститутивног народа мањина, што је и учињено.

О томе најбоље сведоче званични статистички подаци о броју становника у Хрватској из којих се види да је 1991. године тада у њој живело 582.000 Срба, што им је омогућавало статус једног од два конститутивна народа у Хрватској, док је према Попису из 2011. године у Хрватској преостало свега 184.000 Срба (Костић & Папић, 2015).

---

⁵ Егзодус становништва представља нагли одлазак становништва неке регије или државе у великом броју који је условљен различитим невољама, као што су ратови, природне непогоде и сл.

Дакле, за само двадесет година 400.000 Срба је прогнано из Хрватске што је највеће етничко чишћење и највећи присилни егзодус једне етничке групе у Европи од Другог светског рата до данас.

Овим бројкама треба придодати и то да је према Попису из 1991. године у Хрватској живело и 106.000 лица која су се изјаснила као „Југословени“, што су обично чинили Срби из различитих разлога (Костић & Папић, 2015). Данас тих „Југословена“ у попису хрватског становништва готово и да нема што потврђује и Попис из 2001. године према којем је Срба било 201.000, а „Југословена“ свега 74 („Срби се још исељавају”, 2008).

Прецизније податке о броју Срба у Хрватској показао је последњи Попис становништва из 2021. према којем је удео Срба у националној структури становништва Хрватске износио 3,20 одсто. Такође, када је реч о матерњем језику, само се 1,16 одсто испитаника изјаснило за српски језик („У Хрватској живи”, 2022).

Да би прикрио геноцидни карактер *Олује* Фрањо Туђман је на поменутом састанку на Брионима дао таква упутства својим помагачима у том злочиначком подухвату чија примена је требала да прикрије суштину те војно-политичке акције и етничког чишћења. Тако, на пример, транскрипт показује да Туђман саветује да приликом протеривања Срба њима „треба јамчити грађанска права“ тако што ће то бити емитовано преко хрватског радија како би се заварала међународна заједница. У пракси све је изгледало потпуно другачије. Велики број оних Срба који нису хтели напустити своје домове хрватски војници и полицајци су убили, иако је махом била реч о старијим и ненаоружаним лицима. Да је циљ *Олује* било насилно исељавање Срба сведочи довољно и то што се ни четврт века након тога изгнаним Србама не омогућава повратак, нити им се враћа имовина, даје пензија и слично, иако са хрватске стране повремено постоји декларативно обнародовање такве воље од стране хрватске државе (Костић & Папић, 2015).

Такође, да је процес асимилације Срба према плану хрватског државног врха и католичке цркве успешно спроведен довољно говори и податак да је од 1995. до 2015.

године 30.000 Срба у Хрватској примило католичку веру (Костић & Папић, 2015). Након 1995. године, према речима Константина Никифора, Хрватска се претворила „у моноетничку државу, у којој је остало мање од 4% становништва који припадају националним мањинама” (Никифор, 2014: 186).

Као последица прогона, оружаних сукоба, насиља или кршења људских права, до краја 2017. било је 68,5 милиона миграната који су присилно расељени широм света (Ивановић, 2018), што је скоро двоструко више него што је забележено 1997. године.

Један од савремених примера потисног (*push*) фактора миграција који узрокује принудне и невољне миграције свакако јесте миграција становништва са подручја Сирије и Ирака, где су у последњим деценијама поред сукоба регуларних домаћих и иностраних војски годинама деловале и бројне паравојне и терористичке организације (Šimeunović, 2009: 197), од којих је због своје бруталности и постигнутих резултата најпознатија *Исламска држава Ирака и Леванта* (ISIS, ISIL), касније преименована у *Исламску државу* (ИД). То је уједно и један од главних разлога покретања таласа савремених миграција са подручја Блиског Истока.

Због сукоба у Сирији, у периоду од 2012. до 2015. године, дошло је до пораста броја миграната, те је укупан број износио 25,4 милиона избеглица (19,9 милиона под надзором UNCHR и 5,4 милиона палестинских избеглица под старатељством UNRWA), 40 милиона интерно расељених лица (ИПЛ) и 3,1 милион азиланата. У наведени укупни број из 2017. године, није укључено још 18,8 милиона новорасељених лица у 135 земаља, који су због најразноликијих катастрофа мигрирали, као и непознат број лица која су се услед природних катастрофа преселила у другу средину (Global Report on Internal Displacement [GRID], 2018).

Подсећања ради, током рата 1948. године дошло је до расељавања 726.000 Палестинаца који су побегли или су протерани услед ратног сукоба. Тај догађај Палестинци називају *Nakba* (катаклизма, катастрофа) (Cohen, 2019: 80). Непосредно након тога, 1950. године, УН је основала Агенцију УН за палестинске избеглице (*United Nations Relief and Works Agency - UNRWA*), у циљу пружања заштите и

склоништа палестинским избеглицама. Скоро 70 година касније, рад агенције се наставља, упркос томе што је амерички допринос њеном буџету смањен 2018. године (Cohen, 2019: 82).

Поред наведеног, потребно је указати на још један вид принудних миграција, а то су миграције изазване климатским променама. Иако се климатске промене најчешће везују за растући ниво мора, прегревање планете и за суше, у савремене миграције изазване променом климе убрајају се оне које су изазване и изненадним и неочекиваним природним катастрофама, као што су поплаве, тајфуни, урагани и клизишта, који су довели до значајног губитка људских живота и великог расељавања људи. С тим у вези, миграције се услед наведеног посматрају и као последица ограниченог приступа води и недовољности безбедне хране, као и сукоба који због тога настају. Илустративан пример наведеног су спорови око наводњене земље, између номадских сточара и оних који се баве пољопривредом, који су узроковали недавне сукобе у Дарфуру и Судану, где је изгубљено много живота (Cohen, 2019: 188).

Један од примера вољних миграција је феномен међународних бракова, који су данас постали честа појава. Наиме, према Робину Коену (Robin Cohen), три су најчешћа разлога због којих долази до „дефицита невести” (*bride deficits*), односно недоступности локалних жена за брак. На првом месту је фаворизација мушке деце као што је то случај са Индијом, као и породица са само једним дететом, што је вишедеценијски државни став у Кини (Cohen, 2019: 178). Према подацима листа *The Economist* 2010. године у Индији је однос полова био 109 дечака на 100 девојчица, док је у Кини тај однос 118 дечака на 100 девојчица. Наводи се и да је око 10 милиона женских фетуса абортирано, након пренаталног теста којим је утврђено да се ради о женској деци (Cohen, 2019: 178-179).

Други разлог што жене у руралним срединама углавном избегавају да се удају за локалне мушкарце јесте тај што се они најчешће баве пољопривредном радом, због чега жене настоје да пронађу прилику за удају ван сеоског подручја, а понекад и ван земље. Трећи разлог је што се жене и из руралних и урбаних средина све ређе обавезују

на брак. Висока стопа неударних жена је у Хонг Конгу, на Тајвану и у Јапану. Због свега тога, мушкарци се неретко одлучују да потраже будућу невесту преко интернет мреже. Тако се догађа да жене из Малаге одлазе ради удаје у Француску, док се јапански фармери често одлучују за жене са Филипина (Cohen, 2019: 179).

Још један вид вољних миграција јесу мигрантска кретања по пензионисању, што је посебно дошло до изражаја '70-их година 20. века. Два су водећа фактора која подупиру миграцију након пензионисања – демографски фактор и фактор запошљавања. Поред ових фактора, постоји низ других узрочних фактора повезаних са овим избором. Неки од њих су: нижи трошкови превоза који су пружили веће могућности путовања, добра ституираност пензионера у неким земљама, миграције по пензионисању као животни стил, као и повратак имиграната, односно гастарбајтера, у своје земље порекла по пензионисању (Coulon, 2016, цитирано према Cohen, 2019: 180-181).

Да закључимо, вољне миграције су миграциона кретања која су подстакнута од стране човека, док се под невољним миграцијама подразумевају она кретања која су узрокована спољним факторима.

2.2.2. Краткотрајне и дуготрајне миграције

Према критеријуму трајања тока миграција разликујемо краткотрајне и дуготрајне миграције.

Према укупном временском трајању миграција разликујемо дефинитивне (коначне) и привремене миграције које у ужем смислу могу бити сезонске и дневне миграције.

Сезонске миграције подразумевају миграцију радне снаге из сталног места боравка у подручје рада где обављају сезонски посао, док се дневне миграције односе на дневно кретање радне снаге на релацији од места сталног боравка до радног места, и обрнуто.

Дневне миграције на мањим удаљеностима најчешће су вид прилагођавања и алтернатива коначним миграцијама, а дневни мигранти су често потенцијални трајни мигранти, јер су лица са претходним миграционим искуством (Лукић, 2011: 26).

У значајном делу Европе постоји тенденција „пораста величине функционалних урбаних региона”, због чињенице да већина становништва живи на релацији између различитих типова насеља што потврђује и увећање обима дневних миграција између градских и сеоских насеља (Лукић, 2011: 42).

Предуслов за формирање дневних миграција становништва јесте „неравномеран демографски и социо-економски развој насеља и региона”. Како наводи Весна Лукић за настанак и развој поменуте појаве неопходна је „хетерогеност обима и структуре контингената радне снаге, као и степена и диверзификованости привреде између насеља у оквиру територијалне и временске дистанце која је погодна за одвијање дневних миграција”. Што су веће разлике између полазишта и исходишта дневних миграната, већа је и могућност појаве поменуте врсте миграција (Лукић, 2011: 32-33).

Тако у оквиру ове надасве комплексне „насеобинско-географске“ појаве долази, између осталог, до конвергентних (улазних) и дивергентних (излазних) кретања становништва (Гатарић & Иванишевић, 2016: 139).

Када је реч о дневним миграцијама у Србији, Београд, као водеће функционално чвориште Србије и њен главни град, представља „највећи центар дневне миграције њеног становништва”. Према подацима из 2002. године, у дневне миграције ка Београду било је укључено 84.097 запослених, док је у оквиру градских општина Београда мигрирало 235.055 радника дневних миграната (Лукић, 2011: 27). Током наведене године, број радника који су учествовали у дневним миграцијама ка Београду износио је 15,1% од „укупног активног становништва овог града које обавља занимање” (Лукић, 2011: 27).

Од 80-их година 20. века у Централној Србији постоји тренд пораста удела градског становништва у дневним миграцијама, док је ситуација у Војводини нешто

другачија, те се удео становноштва градова прво смањује (са 40,4 на 28) у периоду 1981-1991, да би се у периоду од 1991. до 2002. незнатно увећао (са 28 на 29,8). Упркос порасту удела урбане популације у односу на укупни број дневних миграната у Србији 2002. године, већина њих, око 75%, чинили су радници са пребивалиштем у насељима која нису градска (Lukić, 2011: 33-34). Такође, потребно је скренути пажњу на то да Централна Србија од 1992. године има негативан природни прираштај.

Иначе, по демографију сваке земље су најзначајније коначне и економске миграције које се остварују ради достизања вишег животног стандарда имиграната, а уједно утичу на економски развој земље имиграције (Цвијовић, 1996: 24-26).

Из наведеног да се констатовати да најважнији чинилац сваке коначне миграције њен економски фактор.

2.2.3. Интерне и интернационалне миграције

Спољне и унутрашње миграције разликујемо према критеријуму преласка, односно непреласка државних граница.

У спољне миграције убрајају се оне чије је полазиште унутар граница, а одредиште изван граница одређене државе. Даља подела може се извршити према њиховом просторном домету на: међудржавне, унутарконтиненталне и интерконтиненталне. Спољне миграције земља порекла миграната означава као емиграцију, а земља пријема као имиграцију. Као критеријум за уврштавање у једну или другу категорију узима се одсељавање из матичне земље или боравак у земљи пријема у року дужем од дванаест месеци. Док је емиграција повезана са „факторима притиска“ у земљи из које се исељава, имиграција је увек у споју са неким од „фактора привлачења“ као што су „клима, политичка и економска ситуација, бољи животни стандард, културни миље, итд“ (Jugović, 2020: 114).

Могло би се рећи да се у односу на посматрану земљу, а у зависности од места усељења или исељења, спољне миграције јављају у следећим облицима:

усељавање/досељавање/имиграција и исељавање/одсељавање/емиграција. У спољне миграције, могле би се сврстати и миграције ради едукације, здравља и економског просперитета. Као пример за ову врсту миграција Коен наводи кретање становништва Самое које је интегрисано у појмовима *va* (друштвена географија) и *malaga* (кретање становништва) који упућују на идеју о неопходности кретања становништва које је „одобрено” друштвеним обичајима (Sa’iliemanu, 2009, цитирано према Cohen, 2019: 39).

Када је реч о спољним миграцијама навешћемо податке UN DESA за 2017. годину када је забележено 258 милиона интернационалних миграната, од којих је 25,4 милиона њих било регистровано, док су 14% од укупног броја чинила деца, а 6.163 миграната је нестало или изгубило живот (ИОМ, 2018а).

Кад је реч о мигрантима из Србије и уопште са Балкана у земљама ЕУ, та врста миграција је добила своју додатну димензију услед неспремности гастарбајтера да се након пензионисања врате у земљу порекла са чим су земље домаћини рачунале. Тежња за продуженим останком је јасно мотивисана управо намером имања боље здравствене заштите, боље едукације потомства и уживањем у економском просперитету. Иако пензионисани гастарбајтери трошећи остављају велики део свог пензионог дохотка у тим земљама, по рачуници тих земаља та врста користи по њих је далеко мања од расхода који се прави финансирањем здравствених и социјалних потреба пензионисаних гастарбајтера који, користећи стандарде људских права и слобода, немају намеру да се врате у земљу свог порекла.

Унутрашње миграције сачињавају миграције чије се полазиште и одредиште налази унутар граница једне државе. Према територијалном досегу могу бити локалне, регионалне и државне миграције, док је по критеријуму обележја насеља подела миграција извршена на: село-град, град-село, град-град и село-село (Цвијовић, 1996: 25).

Како унутрашње миграције представљају промену локације унутар националних граница, лица у таквој миграцији не губе свој културни и национални идентитет (Geis, 2005: 8).

Џорџ Равенштајн је у погледу унутрашњих миграција констатовао да се мигранти углавном крећу на краће дистанце, те да скоро сваком мигрантском току одговара контраток, а да је економски мотив „најјача сила која покреће пресељавање становништва”, као и да у мигрантским кретањима на краће дистанце преовлађују жене мигранти (Ravenstein, 1885, цитирано према Радушки, 2016: 45).

Александар Југовић наводи и ланчане миграције као посебан тип миграција као процес досељавања чланова породице, рођака, пријатеља уз финансијску и другу помоћ миграната који су пристигли у земљу пријема. У овом типу миграција веома је значајан етнички моменат, како у смислу етничке припадности учесника у миграционом ланцу, тако и у избору средине пријема услед очекивања већег степена подршке у новој средини у случају истог језика, религије и културе. У прилог овом типу миграција иду и међународна правна решења која подстичу повезивање чланова породице (Југовић, 2020: 115).

У другој половини 20. века унутрашње миграције су имале значајан утицај на популациони развитак Србије, и биле су подстакнуте урбанизацијом земље и њеним друштвено-економским развојем, чиме су утицале на појаву нове просторне дистрибуције становништва. Миграције село-град, као и оне између градских насеља или ка насељима, односно општинама која су се брже привредно развијала, преовладале су у наведеном периоду. Поменуте миграције довеле су до концентрације становништва на малим просторима, као што су индустријски центри, градска насеља и туристички центри али и до дезинтеграције самих насеља на широком простору, руралном и/или аграрном (Стевановић, 2006б: 73-76, цитирано према Радушки, 2016: 48-49).

Када је реч о унутрашњим миграцијама у Србији, може се рећи да је овај вид миграција обележио „прве две послератне декаде“, док су од шездесетих година прошлог века интензивирани и „спољне миграције које су биле изазване нескладом између стварних потреба тржишта рада и наглог гомилања радне снаге за коју није било могуће обезбедити запослење у земљи“ (Кнежевић, 2013: 249). Томе је допринела социјалистичка власт послератне Југославије која је владајући у име радничке класе

по угледу на СССР форсирала индустријализацију земље и прелазак младих из села у град како би од предратне Југославије коју је карактерисао огроман проценат сеоског становништва направила државу у којој већину чине радници.

Када је реч о миграцијама из села у град, значајно је указати да, поред позитивних ефеката, као што су пораст запослености, могућност образовања и сл, постоје и негативне стране ове појаве. Овде је углавном реч о феминизацији (повећан удео жена) и сенилизацији (повећан удео старијих лица) у пољопривредној популацији, који су скоро па оставили село без радне снаге (Радушки, 2012, цитирано према Радушки, 2016: 56).

Посебно је у другој половини 20. века био значајан утицај унутрашњих миграција на популациони развитак Србије, који је произвео „нову просторну дистрибуцију становништва”, тако да су преовладале миграције село-град, као и пресељавања између градских насеља, те тако миграције ка насељима и/или општинама које су се привредно развијале. Тако су миграције у Србији довеле до значајне концентрације становништа на малом простору, као и до „насељске дезинтеграције и пражњења руралних подручја” (Радушки, 2016: 43).

У Просторном плану Републике Србије извршена је анализа „функционалних урбаних подручја“ (ФУП) (“Миграције као показатељ“, 2010), тако да је јасно издиференциран утицај градова, као и већих општинских центара на ширу околину. У тој анализи је указано да су „источни и југозападни део Србије најнеразвијенији и да су то подручја која немају градове довољно јаке да би могли да интегришу цео простор“. Према овом плану до 2020. године предвиђено је да регион Источне Србије буде „полицентрични регион“, односно да има неколико центара који су приближно истог ранга (“Миграције као показатељ“, 2010).

То ће значајно утицати на миграцију становништва ка овим центрима у Источној Србији, која више од једног века бележи одлазак великог броја становништва из њених крајева (Кнежевић, 2013), односно гравитацију ка развијенијим деловима Србије, али

и ван њених граница. Илустративан пример наведеног је податак који указује да се у периоду 1881-1910. године становништво Источне Србије „исељавало према просечној годишњој стопи миграционог салда од око 50%“ (Кнежевић, 2013: 149). Такође, у послератном периоду, унутрашње миграције су довеле до „нове дистрибуције становништва“ Источне Србије, „при чему су се највеће промене десиле на релацији село-град, а нешто мање када су у питању међуградска пресељавања“ (Кнежевић, 2013: 250).

Према је ниво урбанизације у Источној Србији у односу на Централну Србију у значајном заостатку, „процес редистрибуције становништва“ резултирао је „повећањем урбаног и падом руралног становништва“ (Кнежевић, 2013: 208). Све наведено потврђује констатацију о гравитацији становништва Источне Србије из села у градове, као и њиховим миграцијама претежно ка Централној Србији.

Према подацима до којих се дошло Пописом становништва из 2011, регион Јужне и Источне Србије означен је као „најмања просторна покретљивост становништва” са 41,3% мигрантског становништва (Радушки, 2016: 54).

Савремене миграције становништва крајем 90-их година бележе и специфичан облик унутрашњих (интерних) присилних миграција, а то су интерно расељене особе (Raduški, 2002: 344).

Након избегличког таласа '90-их година 20. века „хронична демографска неравнотежа и питање обнављања становништва” значајно су се заострили, а секундарним миграцијама додатно се појачала концентрација на потезу Срем-Нови Сад-Београд-Панчево (Kuriszewski et al., 2012, цитирано према Гордић, 2016: 66).

У Републици Србији данас постоје три центра међународног ранга (преко 250.000 становника), а то су: Београд, Нови Сад и Ниш, док је Крагујевац на граници између националног и међународног центра (“Миграције као показатељ“, 2010). Унутрашње миграције у Србији су углавном усмерене ка овим центрима. Ипак, важно је нагласити да је све приметније смањење тренда „београдизације Србије”, због чега долази до релативног уједначавања поменути три центра међународног ранга, чиме се

постиже успостављање равномернијег просторног размештања становништва (Шантић & Антић, 2019: 96).

Према статистици Републичког завода за статистику Републике Србије у периоду 2016-2020. године једино је Београдски регион имао у континуитету позитиван миграциони салдо, који је посматрано на годишњем нивоу износио просечно око 6.500 лица. С друге стране, негативну вредност миграционог салда у 2016. години бележи регион Војводине, а забележена највећа позитивна вредност миграционог салда је 2020. године и износила је 937 (Републички завод за статистику [РЗС], 2021: 2).

Такође, према подацима поменутог завода, у току 2020. године пребивалиште је променило 109.747 лица. Просечна старост лица која су се трајно преселила из једног у друго место унутар Републике Србије износила је 34,7 година (за мушкарце - 35,2 године; за жене - 34,4 године). У датом периоду, у нашој земљи се њено становништво највише селило из једне у другу општину/град унутар исте области, што је износило 37,2 % свих миграторних унутрашњих кретања, док су се најмање кретала лица из једног у друго насеље у оквиру исте општине/града (25,7%) (РЗС, 2021).

За 2021. Републички завод за статистику наводи и податак од 135.194 лица која су променила пребивалиште у наведеном периоду. Просечна старост лица која су се трајно преселила из једног у друго место у Србији износи 34,7 година (Републички завод за статистику [РЗС], 2022).

2.2.4. Економске и постконфликтне миграције

Може се уочити да постоје два процеса миграционих кретања класификованих према узроцима исељавања: економске миграције које су условљене тежњом за унапређење друштвеног статуса и постконфликтне, односно избегличке миграције које представљају присилно исељавање становништва из своје земље најчешће као последица ратова.

За избегличке миграције је карактеристично кретање целих породица, док је у случају економских миграната најчешће реч о индивидуалном или групном кретању углавном мушких миграната старости између 20 и 40 година.

Познавање етнографских, социо-културних и економских одлика избегличке популације неопходно је за доношење ефикасних мера у циљу коначног решења тог питања, односно репатријације или интеграције избеглица у друштво (Радушки, 2011: 374). Јован Цвијић (1965) је избегличке миграције окарактерисао као моменат када „свет одједанпут у масама крене” (Цвијић, 1965, цитирано према Лукић, 2005: 19).

Слична или готово идентична подела миграционих кретања је према разлозима миграције која разликује економске и некономске миграције. У економске миграције убраја се свако кретање становништва из економских разлога из места боравка у место одредишта. Некономске миграције представљају миграције узроковане политичким, породичним, личним, здравственим, климатским, и другим разлозима (ИОМ, 2018).

Тако је данас све чешћа појава економских миграната који покушавају да као ирегуларне избеглице или тражиоци азила доспеју кроз миграторне канале до жељене дестинације.

Под економским мигрантима подразумева се лице које напушта своје уобичајено пребивалиште како би се населило изван своје матичне земље, а у циљу унапређења материјално-егзистенцијалног квалитета живота (Марковић, 2016: 206).

У миграторним токовима најзаступљеније су управо економске миграције. Наведено потврђује и податак ИОМ од средине 2021. који указује да се „међу 290 милиона међународних миграната налази 2/3 оних који су се на миграцију одлучили због егзистенцијалних, односно економских разлога”. Такође, наводи се да ова категорија миграната остварује 9% светског ВДП, што показује колико је заправо велики финансијски допринос миграната у данашње време (“Значај економских миграција“, 2021).

Највеће у историји забележене економске миграције одиграле су се у периоду између 1836. и 1914. године, када је 30 милиона Европљана имигрирало у САД услед

тешких услова живота у земљи порекла. Илустративан пример наведеног односи се на приче о мигрантима са америчког прихватног острва Елис које су постале легенда. Изрази „слободна земља”, „од сиромаштва до богатства” (*from rags to riches*) и „златна врата”, као и идеја о „мелтинг поту”⁶ потичу са острва Елис (Cohen, 2019: 70-72).

Данас САД имају велики проблем са уласком и останком ирегуларних миграната из Латинске Америке, пре свега из Мексика. У питању је проблем који траје скоро цео један век, а који у различитим периодима доводи до различитих политичких реакција САД. Замах илегалног усељавања у САД преко мексичке границе је започет крајем 60-их година 20. века када су САД донеле закон којим су укинуте усељеничке квоте на основу националног порекла. Тим квотама је почев од 20-их година прошлог века одређиван број припадника неке етничке групе која се може у току једне године уселити у САД. Велика предност је давана припадницима беле расе, пре свега западним Европљанима, а само мале квоте су биле предвиђене за усељенике из источне Европе, Азије и Африке, као и Латинске Америке. Разлог за овакву промену закона и квота је био тај што су САД због њега перманентно трпеле критику СССР и несврстаних земаља у оквиру УН где је тих година вођена велика дебата о расној дискриминацији (Kadej, 2016).

Усељеничка расно-дискриминациона политика САД је имала дугу историју, још 1880. године постојале су рестрикције за усељавање Кинеза, а крајем 19. и почетком 20. века су уведене и за Јапанце, док се за остатак источних земаља и земаља Африке строга исељеничка политика примењује од 1920. године. Међутим, усељеници у САД који нису били европског порекла су обилато користили добросуседску политику САД према Канади која је подразумевала, између осталог, и лако усељавање канадских држављана у САД. Према источним Европљанима је примењивана нека врста политичке дискриминације. Иако се радило о припадницима беле расе, власти САД нису желеле да велики број људи из комунистичких земаља преплави Америку

---

⁶ Израз *melting pot of people* у значењу је споја различитих људи и култура асимилованих у кохезивну целину.

и утиче као будући део бирачког тела на политику САД. Јачању мигрантских токова из Латинске Америке ка САД допринели су и амерички прописи којима је било олакшано посећивање, односно улазак у САД лицима која имају сроднике на њиховој територији (Kadej, 2016).

Услед свега тога, проценат усељеника из западноевропских земаља је 1950. године износио 56%, а данас је њихов проценат пао на само 14%, док, према подацима из 2016. године, досељеници из Азије чине 35%, као и 46% из Латинске Америке и Канаде. Због свега тога, једна од највећих политичких подела у САД тиче се питања миграција, пре свега из Латинске Америке која је у тесној вези са питањем о потребама за неквалификованом радном снагом, будући да су у САД 1950. године више од половине радне снаге чинила лица без завршене средње школе, док је таквих сада само 5%, а мигранти из Латинске Америке и других неразвијених земаља, чак иако имају завршене школе, не могу да искористе своје знање због недовољног познавања језика и законских прописа који им онемогућавају да имају валидна радна и лична документа (Kadej, 2016). Једна од последица великог миграторног таласа Латиноамериканаца у САД јесте њихов број који је у супротности са њиховом недовољном укљученошћу у друштво. Шпански језик је постао други говорни језик у САД што се види по великом броју ТВ канала, али то очигледно није средство ни довољне инклузије латиномиграната у америчко друштво, нити је знак њихове довољне асимилиције, за шта тек треба изнаћи решења, о чему је у нас писао Драган Симеуновић.

Поред легалног усељавања, пре свега из Мексика, драстично је порастао и број ирегуларних усељеника који је 1970. године износио пет милиона, да би 2016. порастао на 34 милиона усељеника (Kadej, 2016). Толеранција ирегуларног усељавања је почивала на економској користи грађана САД, јер су ирегуларни досељеници обично ангажовани за најтеже пољопривредне радове и слабо плаћене послове будући да су били без икаквих права. Поред тога, поменути нови закон отворио је уједно и врата досељеницима из целог света услед чега је дошло до драстичних промена у структури миграната.

Још један феномен заслужује пажњу када је реч о миграцијама уопште. Наиме, при помињању миграцијских токова у документима, па и у стручној научној литератури (Lischer, 2005), најчешће се наводе земље порекла из којих мигранти долазе, а у потпуности се запоставља њихова етничка припадност која може бити од значаја за разумевање, како узрока, тако и последица миграција по средине у које они долазе и у којима трајно или неко време бораве. Такође, са безбедносног аспекта није препоручљиво посматрати мигранте као хомогену масу, већ је много пожељније имати у виду да је она састављена од врло различитих идентитетних група. Мада прецизни бројеви, када је реч о припадницима етничких група међу избеглицама, нису лако утврдљиви, ипак се може одредити њихов приближан проценат међу избеглицама из једне земље или бар то која етничка група доминира када је реч о мигрантима из неке државе. Рецимо, за земљу која прихвата мигранте итекако је од значаја да ли су у питању припадници етничке групе која је чинила насиље над другима, или пак припадају некој етничкој групи чији су чланови углавном били жртве неког унутрашњег рата или конфликта. Примера ради, избеглице из Руанде су до 2009. године претежно чинили припадници Хуту племена, а након 2009. њихов број се скоро изједначава са припадницима племена Тутси, чији је број очигледно порастао из економских разлога, а не из разлога политичке или неке друге дискриминације (Rüegger & Bohnet, 2015: 14). Потребно је овде нагласити да и многе земље примаоци азиланата воде сопствену дискриминаторну политику када је реч о мигрантима припадницима одређених етничких група. То се показало приликом односа низа западних земаља према избеглицама из грађанским ратом захваћене БиХ, при чему једнак третман пријема и нарочито останка у некој од западних земаља нису имали Бошњаци, Срби и Хрвати.

Када је реч о миграцијама од 2014. године евидентна је економски мотивисана дискриминација појединих мигрантских етничких група. На пример, Немачка није крила да тежи да на својој територији задржи мигранте из Сирије који су махом веома солидно образовани, док је у земље из којих су допутовали мигранти, урачунавши и Србију, враћали масовно мигранте из Авганистана који су већином, веома слабо или

никако образовани, а при томе представљају због ситуације у Авганистану и далеко већи безбедносни ризик у односу на мигранте из Сирије. Исто тако, неке земље су правиле разлику међу самим припадницима држављана Авганистана па је тако рецимо Индија примала углавном припаднике Хинду етничке групе из Авганистана, док су припадници три највеће етничке мигрантске групације из Авганистана, попут Паштуна, Тацика и Хазара, пре налазили уточиште у неким другим срединама (Rüegger & Bohnet, 2015: 14). Према Извештају ЕАСО из 2020. године наводи се да је током 2019. године Пакистан прихватио око 1,4 милиона миграната, који су углавном пореклом из Авганистана (Gregori, 2020: 8).

Када је реч о савременим економским миграцијама на територији Републике Србије значајно је указати на миграцију Горана (Горанаца) ка Јужној и Централној Србији, посебно ка Београду, која је, према истраживању Харуна Хасанија из 1992/93. године, обухватала 11.202 Горанаца на простору бивше југословенске републике, од којих је 8.442, односно 75,4% радило и боравило у Централној Србији, а од тога је само у Београду, у њиховом „другом завичају” било 3.668 лица (Хасани, 1995, цитирано према Радовановић, 2004: 453).

2.2.5. Организоване и спонтане миграције

Што се тиче поделе миграција према степену организованости разликују се организоване и спонтане. Организоване миграције су оне које су унапред припремљене са добро познатим подручјима емиграције и имиграције, док су спонтане миграције чешће и углавном руковођене економским мотивима. Уколико су миграције масовне, планиране и спроведене уз подршку институција називају се социјални инжењеринг.

Организоване миграције могу се манифестовати у виду кријумчарења миграната, ирегуларних миграција у такозваној сопственој организацији, као и трговине људима.

Према Драгану Симеуновићу „могуће је изазвати наоко спонтане масовне миграције, усмеравати њихов ток или пак организовати лажне миграције у пропагандно-политичке сврхе, а социјални инжењеринг у области миграција може

бити усмерен и на организовање легалних и жељених миграција. На тај начин се може изазвати жељени спољнополитички или унутрашњеполитички ефекат, остварити знатна политичка, економска, територијална и војна корист, или пак нанети велика економска штета непријатељској страни. У крајњем, и ратови који се воде са тим циљем се могу сматрати обликом социјалног инжењеринга. Све у свему, могућност вештачког изазивања миграција постоји и мада тој могућности не треба давати димензије које нема, та могућност је ипак у порасту“ (Симеуновић, 2017: 34).

Тако је у британској историји било неколико фаза организованих миграција у Аустралију, почевши од колонијалних досељеника. Друга фаза се односила на кажњенички рад (*convict labour*), трећа фаза тичала се миграције деце и коначно, „спонзорисане“ породичне миграције. Прва фаза је трајала до 1868, када је последњи досељенички брод бацио сидро (Cohen, 2019: 66). Друга фаза тичала се слања осуђеника на кажњенички рад у Аустралију. Подаци указују да су сви осуђеници, њих 24.906 жена и 132.308 мушкараца транспортовани са британских острва у Аустралију. Упркос томе, кроз историју Аустралије неретко се дебатовало о томе зашто Аустралијанци не би требало да се осећају „упрљани“ такозваном осуђеничком мрљом (*convict stain*) (Oxley, 1996: 3, цитирано према Cohen, 2019: 67). Када је реч о трећој фази, британске социјалне установе користиле су емиграцију као средство за решавање питања напуштене или делинквентне деце. У те активности било је укључено најмање 14 социјалних установа. У периоду 1912-1970. године, између 6.000 и 7.000 деце из ових установа депортовано је у Аустралију (Cohen, 2008: 72, цитирано према Cohen, 2019: 66). Када је реч о „спонзорисаним“ породичним миграцијама, подстицање беле британске емиграције уследило је после Другог светског рата, када је аустралијска влада увела *Програм потпомогнуте миграције (Assisted Passage migration Scheme)*. Будући да су потенцијални имигранти били дужни да плате само 10 фунти у накнаду за изнајмљивање места у броду или авиону, израз *Ten Pound Poms*, представља колоквијални израз за описивање спонзорисаних миграција британских држављана који су имигрирали у Аустралију након 1945. године. Број британских

миграната у оквиру овог програма износио је између 1945. и 1972. године више од 1,25 милиона миграната, што представља једну од највећих планираних миграција икада (Cohen, 2019: 68).

У историји Србије има више примера и једног и другог типа миграција, али за потребе рада навешћемо само неке од њих.

2.3. Узроци миграција

Миграције су присутне откад и човек постоји. Ипак, проблеми који настају у вези миграторних кретања почињу од када је установљено да су она узрок, и, што је још важније, последица друштвених промена. Посебно привредне промене утичу на миграције, те могу изазвати одређени миграцијски ток, а који, пак, може утицати на промену демографске слике неког подручја. Стога можемо констатовати да су миграције неки вид трајне интеракције човека са природом, али да представљају и узрок и последицу друштвених промена.

Према Робину Коену, мапиране су следеће три врсте друштвених интеракција (*three Cs*) које произилазе из миграција: конфликт (сукоб), кохабитација (заједнички живот) и креолизација (спајање различитих култура) (Cohen, 2019: 214).

Бројни су фактори који делују на појаву миграција, а као основни могу се издвојити: демографски (диференцијалне стопе наталитета, морталитета и природног прираштаја), политички (нарушавање људских права), економски (жеља за побољшањем услова живота), географски (пресељење у подручје повољније климе) и социо-психолошки (везани за личне објективне или субјективне разлоге миграната за пресељењем) (Лукић, 2005: 11).

Према чувеном немачком историчару Леополду фон Ранкеу (Leopold von Ranke) узрок миграција се налази у „старом номадском нагону, предузетничком духу, ратовима и религиозним циљевима“ (Hofbauer, 2020a: 13).

Када је реч о узроцима настанка миграционих кретања на Балкану, Јован Цвијић је издвојио историјско-психолошке и економске узроке. Прва категорија се односи на

оне миграције које углавном настају услед ратова, буна и верских прогона (Цвијић, 1987, цитирано према Лукић, 2005: 16).

С друге стране, постоје и идеологизирана уверења попут оних да главни узрок савремених миграционих кретања лежи у „глобалном капитализму и његовим геополитичким играма“ (Žizek, 2015: 82, цитирано према Hofbauer, 2020a: 18).

Такође, значајно је указати и на најзначајнија виђења узрока ирегуларних миграција из угла теорије државе. У питању су теоретичари структуралисти, плуралисти и теоретичари система.

Општем сазнању о узроцима миграција посебно доприноси примена теорије *push and pull* фактора, чији је основни циљ објашњење миграција.

Гледано у целини посебно се издвајају три главна *push and pull* фактора који узрокују миграције – демографска експлозија у појединим деловима света, ратови, као и могућност социјалног инжењеринга (Симеуновић, 2017: 32).

Ипак, јасно савремено одређење узрока савремених миграција бива на неки начин потиснуто услед стицања економског бенефита земаља Западне Европе. Само виђење савремених миграција креће се од медијског приказа мигрантског кретања као „потврде отворености и разноликости“, преко виђења миграната као „жртви неједнаког развоја света“ од стране политичке деснице, па до променљивог става политичке левице који се креће „између запањености и преузимања либералних постулата“ (Hofbauer, 2020a: 9).

На пример, неке европске земље попут Грчке, Шпаније и Италије, имају широке водене границе. Класичан пример земље чије владе често говоре о проблему ирегуларних миграција, док с друге стране толеришу кршење миграционих правила у пракси, јесте Италија. Амбивалентност италијанске владе према контроли имиграције „радника на црно“ може се објаснити комбинацијом две теорије - плуралистичке теорије и теорије система. Плуралистичка теорија може бити од помоћи при објашњењу подложности влада притисцима од стране пословног лобија на плану ирегуларних миграција. С друге стране, теоријом система се објашњава недовољна

спремност држава да управљају тржиштем рада како би се искључили ирегуларни имигранти из овог (Azoulai & Vries, 2014: 56) .

Може се констатовати да поред наведених општих постоје и посебни, мање уочљиви узрози миграција. Један од таквих посебних водећих узрока савремених миграција односи на нагли пораст броја миграната у Европи 2015. године, који је значајно променио демографску и културну слику европских земаља које привремено или трајно насељава ова категорија лица и тиме подстакао уверење значајног броја потенцијалних миграната о великој могућности успешног мигрирања у те земље.

Кад је реч о посебним узроцима, може се рећи да има неколико таквих окидача мигрантске кризе која је отпочела 2015. године, а што се тиче формирања тзв. Балканске руте као најважнији може се узети преломни моменат који се односио на одлуку македонске власти у вези са дозволом транзита миграната, чиме је тзв. Балканска рута постала привлачнија јер се показала као знатно краћа и мање опасна од медитеранске.

2.3.1. Пренасељеност и пораст становништва

Демографска експлозија представља пренасељеност, односно велики раст становништва у некој земљи, региону или на неком континенту. У томе данас предњачи Африка, а велики пораст становништва карактеристичан је и за поједине азијске и латиноамеричке земље (Симеуновић, 2017: 32-33).

У извештају УН под називом *Изгледи за становништво у свету: Ревизија 2015* предвиђа се да ће до 2050. године бити 31 милион миграната у Европи, а да ће се њено аутохтоно становништво до тада смањити за 32 милиона (“Пад броја становника“, 2015).

Када је реч о аутохтоном становништву, према пописној дефиницији из 2011, овом категоријом становништва сматрају се она лица која се никад нису селила, односно која од рођења непрекидно станују у истом насељу, док се под досељеним,

односно мигрантским становништвом сматра лице које се доселило у насеље становања из другог насеља у Србији или из иностранства (Радушки, 2016: 49).

Оснивач демографије Томас Роберт Малтус (Thomas Robert Malthus) у 18. веку је указивао на проблем пренасељености, предвиђајући да ће становништво знатно брже расти у односу на понуду хране. Најављивао је велику несташницу хране, а самим тим и глад, са великим последицама по људски род.

Тако је Кина, суочена са глађу 1983. године, применила једну од Малтусових метода, тако што је покренула „политику једног детета“, те на тај начин спречила рађање око 400 милиона њених становника. Тиме се спречило увећање кинеског становништва до неодрживих размера (Bubnjević, 2013). Иначе, у Кини је 2016. године законом регулисано рађање до двоје деце, да би се тај број повећао 2021. године на највише троје деце.

Могло би се рећи да је и данас Малтусова теорија делимично актуелна, у смислу да је повећање било које популације одиста ограничено недостатком хране.

Када говоримо о пренасељености у Србији, могло би се рећи да је ова појава видљива искључиво у два највећа града наше земље, односно у Београду, као престоници Србије, те у Новом Саду.

Према Попису из 2011, укупно је било 7,2 милиона становника у Србији (без података са КиМ), од којих је мигрантску популацију чинило 3,2 милиона, односно 45%, док је аутохтоно становништво чинило 55%, односно 3,9 милиона становника (Радушки, 2016: 49). Према подацима Републичког завода за статистику 2021. године у нашој земљи је живело 6,83 милиона становника без података са Косова и Метохије. Такође, у Србији се у наведеном периоду дневно рађало 170 деце, а умирале су 374 особе. Иначе, просечна старост становништва у нашој земљи 2020. године износила је 43,5 година (“Na planeti živi“, 2022).

У светлу Пописа становништва који је одржан у октобру 2022. у Републици Србији демограф Иван Маринковић изнео је процене да би се могао очекивати пад броја становника од око 700.000 људи. Подсећања ради, према подацима претходног Пописа становништва из 2011. године у Србији је регистровано 7.186.862 становника.

Имајући у виду оцену Дечијег фонда УН (UNICEF) да се Србија налази међу „пет најстаријих нација у Европи”, као и чињеницу да се просечно у току године из наше земље одсели 15.000-20.000 људи више него што се у њу досели, Маринковић је пред објављивање резултата Пописа становништва из 2022. најавио могућност да негативан миграциони салдо буде до 200.000 (“Србија је земља старих”, 2022).

Први резултати овог пописа објављени су најпре за три града у Србији – Пирот, Лесковац и Врање, који су указали да се број становника у нашој земљи смањило за више од 10% у односу на Попис из 2011. године (Desovski, 2022).

Коначни резултати најновијег пописа су то и потврдили, те је констатовано да је дефинитивно настављен тренд депопулације у нашој земљи, који је потврђен податком од око 6,3 милиона становника која су пописана у току 2022. године, што је за милион становника мање у односу на пре једну деценију када је извршен претходни попис (“Popis 2022”, 2022).

Имајући у виду наведене податке за Србију да се закључити да се о пренасељености и порасту становништва не може говорити на нивоу наше земље, већ само у случају појединих већих градова.

2.3.2. Ратови и унутрашњи немири

Рат је, према Драгану Симеуновићу, „комплексан и интензиван свеобухватан друштвени сукоб, не само на плану масовне и организоване оружане борбе између зараћених страна, већ и на политичком, економском, војном и сваком другом плану, што га чини једним од најсложенијих друштвених процеса“ (Simeunović, 1989: 169). У научном смислу се „у јавном говору израз рат користи за означавање употребе организоване силе против различитих националних и интернационалних активности које се сматрају за антисоцијалне – рат против мафије, рат против нарко-картела“ (Hobsbaum, 2008: 25, цитирано према Жељски, 2018: 246), као и рат против тероризма, у вези са чим Симеуновић констатује да би било погрешно изједначавати рат и тероризам, јер тероризам није ратовање, „чак и ако му се објави рат“ (Simeunović, 2009: 32).

Ратови и дуготрајни унутрашњи немири који дестабилизују неку државу или регион су најважнији разлог за масовне миграције. Такође, један од разлога који спада у важне узроке миграција јесте економска нестабилност, која увек бива проузрокована ратовима и унутрашњим немирима, али је могућа и у мирнодопским временима што често проузрокује такозване радне миграције.

Сам по себи пораст становништва не води аутоматски и до миграција, поготово ако се ради о релативно економски стабилној средини, али удружена та два фактора увек воде ка масовним и дуготрајним миграцијама.

Етнички чинилац је историјски гледано готово увек био битан разлог миграција у време ратова, унутрашњих немира, конфликта, промена државних граница и слично. Етнички фактор може бити подстицај за иселјавање, досељавање, подстицај у оба смера и најзад подстицај за остајање у својој групи и хомогеној средини или средини у којој група потенцијалних миграната чини већину становништва (Радушки, 2011: 376).

Када говоримо о миграцијама узрокованим ратовима, нема народа који у својој историји није имао ратова, а такође и миграција. Срби као народ, такође, нису изузетак. У нашој историји забележена су бар два велика миграторна таласа. Први се догодио у 6. и 7. веку када су Срби пристигли на Балкан да би се на њему населили, а друго значајно миграционо кретање Срба свакако представљају Велике сеобе под вођством патријарха Арсенија III Чарнојевића 1690. и патријарха Арсенија IV Јовановића 1739/40, након масовног сврставања српског народа на страну Аустрије у аустријско-турским ратовима (1735-1739), које су Аустријанци изгубили. Бојећи се турске одмазде, свештенство и српски народ су склопивши уговор са аустријским царем масовно прешли у Аустрију, верујући да се ради о краткотрајном боравку.

Међутим, историјске околности нису ишле на руку опцији за српски повратак на своја огњишта, па је тај део српског народа заувек остао на тлу Аустрије, где се до распада Аустро-Угарске морао, са тешком муком, борити за своја права и право на своју вероисповест услед великог притиска католичке цркве на придошле Србе да пређу у католичанство. Шта више, не само да се српски народ није могао вратити на

напуштене српске просторе од КиМ до Дунава, већ је ускоро услед турског терора и новог аустријско-турског рата уследио и други мигрантски талас српског народа ка Аустрији 1739. године. Та два миграциона таласа се у историји називају Великим сеобама Срба и без сумње, оба су оставила велики траг не само у историји српског народа, већ и у историји Аустрије, односно Аустро-Угарске.

Да би се разумели разлози за овако велике миграције српског народа потребно је имати у виду не само непосредна ратна дешавања која су им претходила, већ и начин турске владавине над поробљеним народима, као и други релевантни фактори о којима ће подобније бити речи у наредном поглављу.

Покореност Срба од стране османлијске владавине која је трајала у континуитету читавих пет векова, све до коначног ослобођења од Турака 1912. године, уназдила је српски народ, одузевши му независност и слободу, државност, јединствено национално подручје, чиме је изменила и цивилизацијски лик овог простора, доводећи у питање његов европски карактер. Турска је уништила српску аристократију, одузела бојну српску децу насилном регрутацијом за јаничаре – „данком у крви“, а прекинула је и развојно кретање Срба ка модерном друштву, док је привреду упропастила својим пљачкашким друштвено - економским системом, чиме је осиромашила земљу (Богдановић, 2000).

У периоду од XV до XIX века хришћански српски народ био је обесправљен и потчињен. Иво Андрић у својој докторској дисертацији наводи прописе из чувене збирке Канун-и-раја (*Збирка закона за рају*) из 635. године, који су се примењивали у свим покрајинама турског царства, „иако у донекле измењеном и блажем облику“ и тврди да су на снази, у пуној мери и до краја турске власти, биле главне тачке кануна управо оне које најдубље задиру у „морални и привредни живот хришћана“. У суштини, како наводи, примењивани су сви прописи, сем последњег, који је хришћанима нудио извесну сатисфакцију и правну заштиту (Андрић, 1982: 71).

Владимир Скарић наводи да је у периоду „највеће освајачке експанзије“ Турске од 15. до 18. века, њена власт имала релативно поверење у „своје православне поданике“, који су се „што вољом државне власти, што само собом, размиљели по

сјеверним областима турског царства” (Скарић, 1921: 51, цитирано према Радовановић, 2004: 438).

Наведено потврђује чињеница да је црква окупљала народ око светих моштију српских владара и архиепископа ради помена не само тих светих лица као светаца цркве и њених поглавара, него и као владара који су духовно и физички присутни у сваком историјском тренутку српског народа. Устанак Срба у јужном Банату 1594. и сурова реакција Турака спаљивањем манастира Милешеве и моштију Светог Саве у Београду исте године, резултирало је новим устанцима српског народа - око Пећи, као и у Херцеговини 1597, што је показало да се народни ослободилачки покрет ни најсуровијим репресалијама не може трајно угушити. Поменути устанак указује на то да се још у 16. веку српски народ у великом броју налазио на територији данашњег Баната, Срема и Бачке, као и Барање и Славоније, негде мање, а негде више присутан, што оповргава тезу да су Срби, тек са Великим сеобама крајем 17. и почетком 18. века, дошли на просторе северно од Саве и Дунава (“Заборављени Први устанак”, 2019).

С тим у вези, важно је истаћи да су и у другим, мање успешним бунама и ратовањима поражени устаници скоро редовно проналазили спас у породичним сељењима ка севернијим, од Турака још непокореним крајевима.

Као последица Кавкаског рата (1817-1864) уследио је талас масовних миграција неруског становништва Кавказа које није желело да остане у Чеченији коју су Руси покорили. Више од 10.000 људи је емигрирало ка територијама које су биле под турском влашћу. Тако су оформљене снажне дијаспоре Чечена на Блиском истоку. Један део исељеника са Северног Кавказа био је мобилисан у турску војску и „упућен у окупиране делове Балкана“ (Жељски, 2018: 122).

Јачању ултрадесничарских проевропских снага у Украјини, укључујући и неонацистичке, у великој мери су допринели и неки контроверзни политички потези и одлуке ЕУ. Примера ради, Европски парламент је 19. септембра 2019. донео одлуку о ревидирању узрока Другог светског рата и нашао кривце за његово избијање и у Русији, односно у Стаљину и СССР, због споразума са Хитлеровом Немачком о подели Пољске, чиме је одбачено светски распрострањено и на бројним историјским

чињеницама утемљено гледиште да одговорност за избијање Другог светског рата сноси Немачка због напада на Пољску 1939. године. Оваква ревизија историје несумњиво је подгрејала неонацистичка проевропска расположења у Украјини и довело до значајног омасовљења десничарских организација на тлу Украјине (Hofbauer, 2020b: 260-261), што је допринело јачању тензија у Украјини и избијању рата.

Када је реч о избеглим лицима из Украјине уточиште су углавном пронашли у ЕУ преко Мађарске, Пољске, Румуније и Словачке. Солидарност са Украјином ЕУ је исказала и доношењем имплементационе одлуке о увођењу привременог заштитног механизма у одговору на прилив расељених лица, којом је предвиђена и израда Платформе солидарности у координацији Европске комисије, а у оквиру које државе чланице треба да размењују информације „о прихватним капацитетима и броју лица која уживају привремену заштиту на њиховој територији” (Gregori, 2022: 9).

Србија се обавезала да ће избеглицима из Украјине које су привремено или трајно мигрирале и у нашу земљу, а којих је почетком јуна 2022. године било око 6.000, обезбедити смештај, као и боравак у периоду до годину дана, што подразумева и право на рад, право на здравствену заштиту, као и право на образовање за децу (Ђуровић, 2022).

Имајући у виду наведено, украјинска криза је показала да „досадашње устројство глобалних односа” какво смо познавали више не постоји. Ипак, у новој констелацији снага, могло би се очекивати да ће Запад све више Русију означавати као азијску земљу док око ње подижу „нову гвоздену завесу” тражећи од мањих земаља да се јасно „одреди против Москве” (Jerinić, 2022: 3).

2.3.3. Радне миграције

Дефиниција исељавања коју су сковала браћа Кулишер 30-их година 20. века гласи да се исељавање „креће из области у којој је могућност прехране мања него у области где је она релативно велика или где, захваљујући усељавању, може постати већа“, данас се углавном посматра као застарела. Ипак, суштина ове дефиниције,

принцип „механике покрета народа“ (Kulischer, 1932, цитирано према Hofbauer, 2020a: 21) и данас важи, јер људи константно теже ка бољим условима за живот. Данас се тај принцип назива „миграције ради опстанка“ (Sassen, 1996, цитирано према Hofbauer, 2020a: 22) или радне миграције. Једна од главних претпоставки која доводи до миграционих кретања радне снаге јесте „губитак способности за опстанак“ (Hofbauer, 2020a: 23).

Пре него што укажемо на врсте радних миграција, навешћемо дефиницију термина „радник мигрант“. Према *Међународној конвенцији Уједињених нација о заштити права свих радника миграната и чланова њихових породица (International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families)*⁷, која је усвојена 1990. године, термин радник мигрант дефинисан је на следећи начин: „Особа која ће бити запослена, јесте запослена или је била запослена у плаћеним активностима у држави чији није држављанин“. Радник мигрант може обављати послове унутар граница сопствене државе, а може и одлазити на рад у другу земљу (Krstić, 2012: 15).

Срж питања људских права у области радних миграција налази се управо у поменутој конвенцији која представља уговор о људским правима у којем су прописани конкретни стандарди везани за раднике мигранте и чланове њихових породица (Radojković, 2017: 49). Иако би се применом ове конвенције могла решити нека од бројних питања радних миграната, поражавајућа је чињеница да готово да ниједна од најразвијенијих земаља није приступила поменутој конвенцији.

Што се тиче категорија радника миграната, навешћемо неке од њих, као што су: „гранични“ радник, „сезонски“ радник, „пројектни“ радник, те радник са „циљаним запошљавањем“ (“Zaštita prava radnih migranata“, n. d.).

Могло би се рећи да постоје две врсте радних миграција – унутрашње и спољне (Mađjanović, 2015: 7). Када је реч о унутрашњим радним миграцијама можемо говорити о свакодневним кретањима на локалном нивоу између радног места и места живљења.

---

⁷ Република Србија је потписала поменуто конвенцију у новембру 2004. године.

Када говоримо о спољним миграцијама, потребно је разликовати сезонско иселавање, етапно кретање ради обављања „привремених временски ограничених послова“ (Noflatscher, 1993, цитирано према Hofbauer, 2020a: 53), „одлив мозга“ (Marjanović, 2015:7), као и „3D“ миграције.

Ове последње, „3D“ миграције односе се на имиграцију у одређену земљу ради обављања прљавих, тешких и/или опасних послова, а за које није потребна квалификација, што свакако укључује и повећан интензитет рада (грађевински послови, транспорт, вађење природних сировина и сл) („Zaštita prava radnih migranata“, n. d.).

У Европи се појава радне миграције везује за 18. век. Један такав пример је и досељавање јужнонемачких миграната у Банат, за које се може рећи да се одиграло плански по закључивању Пожаревачког мира 1718. године између Аустрије и Венеције са једне и Османског царства са друге стране. Емигранти из Бадена, Баварске, Франачке и Луксембурга користили су за своје досељавање Дунав, пловећи у такозваним чамцима кутијама, како би се настанили махом у мочварне области Баната. Немачки досељеници, колоквијално звани Швабе, населили су се у великом броју на простору између „мађарске равнице и Карпата“ (Hofbauer, 2020a: 53). Они су се на те просторе досељавали 1720, 1740 и 1760. године (Savin, 2022). У Војводини су Немци живели скоро 300 година и сматра се да су међу најзаслужнијим што је данас то подручје плодна равница (Radović, 2004: 14). Од 1920. године постали су шире познати под називом Подунавске Швабе⁸. Након Другог светског рата многи су напустили поменути простор. Наводи се податак да је само у првом таласу након Другог светског рата из Војводине протерано 250.000 војвођанских Немаца (Savin, 2022). Данас их у Србији, Мађарској, Хрватској и Румунији има између 80.000 и 140.000 (Udruženje Nemaca “Gerhard“, n. d). У Србији их је, према подацима из 2020. године, било више од 4.000, што је 120 пута мање у односу на годину пре Другог светског рата када је

---

⁸ Овај израз је генерични назив за све Германе насељене у Панонској низији. Први су га употребили професори Херман Ридигер и Роберт Зигер 1923. године, као историјску одредницу, за своје сународнике који су се затекли у оквиру граница земаља наследница после 1918. године.

Подунавских Шваба било више од 500.000 у Југославији, од чега се више од 90% њих налазило у Војводини. Број Подунавских Шваба у 2020. години је износио око 700.000 и углавном живе у Немачкој (покрајина Баден Виртемберг), али и у Аустрији, САД, Канади, Аргентини и Бразилу (Seder, 2020).

Имајући у виду да је ово насељавање било планирано и договорено између две државе, које је за циљ, између осталог, имало и повећање броја пореских обвезника (Seder, 2020), може се рећи да је овај пример радне миграције представља и вид социјалног инжењеринга.

Када је реч о радним миграцијама потребно је указати на чињеницу да пре 1950. године жене мигранти, односно мигранткиње, нису биле видљиве јавности већ су посматране као пратња својим мужевима, преко којих су добијале визу и пребивалиште. Када су жене почеле да самостално мигрирају ради посла у значајном обиму, миграциона призма је постала родно неутралнија, али и даље постоје значајне и сложене везе између брака и миграција (Brettell, 2017, цитирано према Cohen, 2019: 179).

Израз „невесте са слике” (*picture brides*) произишао је из искуства око 200.000 јапанских плаћених радника који су послати на рад на плантажама шећера и ананаса на Хавајима, у периоду од 1885. до 1924. Зарадивши мање него што им је обећано били су приморани да продуже своје трогодишње уговоре. Стога су се писмено обраћали својим породицама уз молбу да им пронађу жену, а у прилогу писма достављали су своју фотографију. Око 20.000 јапанских жена одговорило је позитивно, најчешће узвраћајући сликом. Тако је настао поменути израз (Cohen, 2019: 176).

Поред тога, потребно је указати и на необичан случај везан за 12.000 италијанских жена које су се удале за своје италијанске мужеве из Аустралије, посредством пуномоћника, пре него што су емигрирале у Аустралију како би започеле брак. Поменути брак посредством пуномоћника (*proxy marriages*) представља законску заједницу двоје људи, при чему је један од двоје супружника одсутан у време церемоније и симболично га представља пуномоћник (Cohen, 2019: 177).

Подручја из којих долазе мигранти у оквиру радних миграција називају се и „зонама гурања радне снаге“, што је случај са јужнонемачким Алпима (Noflatscher, 1993: 88, цитирано према Hofbauer, 2020a: 54), односно поменутих мигрантима из те области. Током 19. века мете њихових радних миграција били су регион Рурска област, као и градови Беч, Минхен и Лајпциг. Тада је укупан број становника Минхена увећан у кратком року за невероватних 72% (Hoerder, 2002, цитирано према Hofbauer, 2020a: 57). Земља из које је у току 19. века емирирало највише људи јесте Пољска „која у то доба уопште и није постојала као држава“ (Hofbauer, 2020a: 57), већ као етничка област. Пољски радници су наставили да емигрирају и у 20. веку, првенствено у Немачку, са којом је Пољска 1936. године договорила ангажовање пољске радне снаге. Тако је 100.000 Пољака добровољно мигрирало у Немачку. Ипак, није увек било речи о добровољним радним миграцијама у Немачку. Наиме, након што је нацистичка Немачка напала Пољску 1. септембра 1939. године, започело се са пребацивањем ратних заробљеника у Немачку ради ангаживања на присилни рад. Након мање од годину дана број присилно запослених Пољака у Немачкој износио је седам пута више од броја добровољних миграната који су у ту земљу пристигли 1936. године. Како се ово показало као успешан начин прибављања радне снаге, Берлин је крајем марта 1942. године и званично одобрио ту методу (Roth, 1977: 145, цитирано према Hofbauer, 2020a: 67). Само у периоду од априла до августа 1942. године запослено је 1,6 милиона присилно доведених радника. У другом таласу присилног довођења миграната на рад у Немачку, у децембру 1942. године, доведено је 4,5 милиона радника из Пољске и Совјетског Савеза (Hofbauer, 2020a: 67).

Подсећања ради, забрана принудног рада у међународним уговорима се најпре појавила у *Конвенцији Међународне организације рада бр. 29*, која је ступила на снагу 1930. године. Ипак, појам принудног рада, према овој конвенцији, али и наредној из 1957, био је подвргнут одређеним ограничењима, која су, како смо могли видети из наведеног примера, злоупотребљавана од стране појединих држава.

Експлоатацију присилно доведених миграната, односно „систем уништења преко рада“, историчар Карл Хајнц Рот (Karl Heinz Roth) назвао је „одложена смрт“

(Roth, 1977: 147, цитирано према Hofbauer, 2020a: 68). Како износи Волфран Фишер (Fischer) до краја рата у Немачкој је радило осам милиона принудно доведених радника и два милиона ратних заробљеника. Принудни радници су били формално плаћени, тек толико да намире трошкове за становање, храну и одећу, док ратни заробљеници нису добијали никакву новчану надокнаду. У неким немачким предузећима принудни радници су чинили чак 80% укупне радне снаге (Fischer, 1987, цитирано према Hofbauer, 2020a: 68).

Само са територије Југославије је у ратно заробљеништво одведено око 350 хиљада војника, а у немачким логорима је крај рата дочекало око 130 хиљада њих. За потребе немачке привреде ратни заробљеници су за све време трајања рата коришћени за рад, чиме су заправо сачували немачку привреду (Нововић, 2020: 152).

Поред ових западноевропских миграција регистрован је и велики одлив радне снаге из Источне Европе.

Тако се после Октобарске револуције и грађанског рата око два милиона руских избеглица нашло у Европи, док је један део отишао у прекоморске земље. Прва група избеглица је у Краљевину СХС стигла са Крима преко Истанбула крајем новембра 1920. године, а потом су уследили и многи други групни или појединачни доласци. У ту сврху образована је Државна комисија која се старала о прихватању, запошљавању и збрињавању избеглица, због чега су успостављени и „бирои труда”. Наведене активности утицале су да краљ Александар I остане убележен у историји као владар који је први у Европи институционализовао прихват избеглица из Русије. Разни подаци указују да је од 1919. до 1924. године у Краљевину СХС дошло између 60 и 90 хиљада руских миграната, док Државна комисија наводи нешто прецизнији податак од око 75.000 лица, међу којима је и око 40.000 лица ангажованих током грађанског рата у војним јединицама (Мисаиловић & Глибетић, 2010: 138-139).

Интересантан је податак да су руске избеглице искористиле разне грађевинске пројекте, рецимо градилиште шарганске пруге на Мокрој гори, како би се у „новој отаџбини” запослили. Ово учешће избеглица из Русије у градњи пруге остварило се у

улози ратних заробљеника у време рата 1916, као и у улози емиграната, после Другог светског рата ((Мисаиловић & Глибетић, 2010: 140, 143).

Дугогодишњи шеф одсека за питање миграција при Министарству унутрашњих послова Аустрије Манфред Мацка (Manfred Matzka) указао је на огроман број источноевропских миграната који су деведесетих година прошлог века дошли на рад у Западну Европу. Тако је у периоду од 1989. до 1992. године регистровано четири милиона особа који спадају у ову категорију лица (Matzka & Wolfslehner, 1999: 26, цитирано према Hofbauer, 2020a: 103). Такође, потребно је поменути и студију Међународног монетарног фонда (ММФ) из 2016. године која указује да је у периоду од 1990. до 2012. године из Источне Европе емигрирало на Запад око 20 милиона људи. Да је реч о изузетно великом одливу радне снаге са Истока на Запад сведочи и податак о десет милиона људи који су емигрирали у периоду од 2004. до 2012. године (Hofbauer, 2020a: 104). У ову групу источноевропских радних емиграната спада и велики број оних који чине образовну елиту, што указује да се ради и о феномену „одлива мозгова“.

Када је реч о одливу радне снаге значајно је указати и на „одлив медицинског персонала“, који је посебно велику штету оставио по здравствени систем источноевропских земаља (Hofbauer, 2020a: 106), као и по земље Западног Балкана.

Посебно је значајно указати на све видљивији степен зависности богатијих земаља чланица ЕУ од стране сиромашнијих у сектору здравства у коме је веома висок проценат лекара и медицинских сестара из земаља сиромашних чланица, као и нечланица, попут Србије. Њиховим приливом богате земље су добиле јефтину високообразовану радну снагу у оној области у којој је школовање и образовање такве снаге изузетно скупо и где перманентно расте потреба за таквом снагом. С друге стране, земље порекла те радне снаге - назовимо их „медицински мигранати“, узалудно подносе терет њиховог школовања и остају притом без икакве узвратне користи, односно интереса. Свој проблем недостатка радне снаге сиромашније земље чланице ЕУ решавају међудржавним споразумима са земљама нечланицама у окружењу које им омогућују стални доток јефтине радне снаге чиме се обезбеђује њихово

функционисање. Примера ради, Словачка и Пољска из којих је отишао велики број радника у Немачку и друге богатије чланице ЕУ, омогућиле су својим законским актима да се стотине хиљаде Украјинаца запосли у њиховим фабрикама, с тим да продужавају дозволу боравка на сваких шест месеци (Hofbauer, 2020b: 219).

Већ неколико деценија уназад, категорија лица која се најпре одлучује за емиграцију из Србије јесу здравствени радници који одлазе у различите европске и ваневропске земље, а понајвише у Републику Немачку. Одлазак ове групе лица у Немачку регулисан је још од 1988. године, када је склопљен *Споразум о деташиману са Немачком* између СФРЈ и СР Немачке. Овај споразум је био на снази све до 1991, па је „замрзнут“ на период до 2001. године. Тада је поново обновљен и важио је до 2013. године, када на снагу ступа *Споразум о посредовању у привременом запошљавању српских здравствених радника у Немачкој* (Rašević, 2016b: 54), који важи и данас.

Такође, почетком деведесетих прошлог века регистрован је још један вид одлива радне снаге из источноевропских градова. Реч је о илегалном усељавању грађана на Запад који су добијали краткорочне визе уз образложење да иду у посету родбини, да би по истеку визе остајали тајно, запошљавајући се углавном као сезонски радници (Hofbauer, 2020a: 106) који раде на „црно“, односно непријављено.

Поређења рада, када је реч о извозу радне снаге из Југоисточне Азије значајно је указати на велики „одлив“ радне снаге са Филипина у периоду 1905-1935. године, док је ова земља била колонија САД. Филипинци су као радна снага у великом броју одлазили на Хаваје, те се тако 1930. године у САД налазило више од 100.000 Филипинаца (Cohen, 2019: 122).

Идеја о претходној обуци радника на Филипинима за рад у САД спроводила се током '30-их година 20. века, посебно ради образовања медицинских сестара. Како је овај модел доживео експанзију, 1982. године је основана Филипинска управа за запошљавање у иностранству (РОЕА). Поменута управа била је укључена у тзв. „радну дипломатију“, потписујући низ билатералних споразума о раду са другим земљама. До

2011. године РОЕА је остваривала сарадњу по питању извоза радне снаге са 125 земаља, а Филипинци су подстицани да се пријаве за рад у некој од тих земаља (Cohen, 2019: 122).

Према подацима из децембра 2013. године, од 10 милиона прекоморских Филипинаца, 4,9 милиона били су стални досељеници, 1,2 милиона су били радници на црно, док је регистровано око 4,2 милиона издатих ID картица од стране РОЕА за прекоморске филипински раднике (OFWs), од којих је око половина била у Саудијској Арабији (Asis, 2017, цитирано према Cohen, 2019: 122). Да се „извоз” филипинских радника показао као успешан указује податак од 5,5 милијарди долара које су се у виду дознака „слиле” у буџет Филипина, и то само од стране једне групе прекоморских филипинских радника – помораца (Cohen, 2019: 124).

Иначе, земље које „производе” највећи број доктора и медицинских сестара „за извоз” јесу Индија, Филипини и Пакистан. Примера ради, у САД је 2013. године било 22% Индијаца, 6% Филипинаца, као и 5% Пакистанаца, док је у Великој Британији 2014. године било 34% Индијаца и 11% Пакистанаца (Cohen, 2019: 158) у здравственом сектору.

Једна од процена је да ће свету до 2030. године недостајати четири милиона (сертификованих) здравствених радника, тачније 1,2 милиона доктора, затим 3,2 милиона медицинских сестара и око 70.000 бабица (Buchan et al., 2017, цитирано према Cohen, 2019: 156). Тако је 2013. године у Европи потражња здравствених радника на тржишту рада износила 14,2 милиона, а процена је да ће 2030. године износити 18,2 (Cohen, 2019: 156).

Када је реч о статистичким подацима о броју становништва у Републици Србији, први (други је уследио тек 2022. године) Попис становништва извршен је 2011. године. Према њему, више од 41.000 људи или око 15,7% од укупног броја лица из Србије која су се налазила на раду/боравку у иностранству, била су са вишом или високом школом (Rašević, 2016b: 53). Подаци о миграцијама становништва из Србије у иностранство, анализирајући период од осамдесетих година прошлог века, када је годишње одлазило

око 2% српског становништва, па деведесетих година када се њихов број удвостручио, те 2000. године када је тај проценат износио преко 20% (“Миграције мозга“, 2011), недвосмислено указују на константан пораст емиграције из Србије. Углавном, реч је о факултетски образованим младим људима који су највећим делом мигрирали у Канаду и САД, као и у Немачку и Велику Британију (Rašević, 2016a: 44-45). Да је реч о емиграцији великог броја високообразованих људи из наше земље указује и податак да је до 2011. године Србију напустило око 500.000 њих (“Миграције мозга“, 2011).

Чињеница да сиромашне земље постају „извор“ јефтине радне снаге бива видљива и кроз феномен тзв. сезонских миграција, када велики број житеља Пољске, Румуније и других сиромашнијих чланица ЕУ, током периода пољопривредних радова одлази на краткорочни сезонски привремени рад, пре свега у Немачку и Аустрију. Ову привидну хармонију у ЕУ прекинула је пандемија корона вируса када се показало наличје тржишта радне снаге ЕУ и немогућност апсолутног људског планирања у сучељавању са изазовима природе и природним катастрофама. Тада је запретила опасност да услед забране кретања поља пољопривредних усева у Немачкој, Аустрији и другим развијеним земљама остану непожњевена, па су зарад избегавања колапса прехранбеног сектора ове земље масовно кршиле прописе омогућавајући долазак јефтине радне снаге и у условима пандемије (Hofbauer, 2020b: 218).

Илустративан пример наведеног јесте транспорт румунских пољопривредних радника из Румуније за Немачку и Аустрију у возовима са пломбираним вагонима, као и њихов исто тако организован повратак након заршене сезоне пољопривредних радова. Много сличних примера везано је и за миграциони трансфер медицинског особља из Румуније, Пољске и Словачке према Немачкој и Аустрији или њихов репресивни третман уколико би покушали да напусте те земље (Hofbauer, 2020b: 268-269).

Поред наведеног, потребно је ради поређења споменути и карипске мигранте који су у 21. веку махом мигрирали у САД, али и у Европу. Они који су отишли у европске земље имали су мање среће од оних који су имигрирали у САД. Већи део миграција ка Великој Британији и Холандији биле су „паничне“ миграције, јер нису

биле планиране, односно раније припремљене. Број карипских миграната који су отишли у Холандију био је упола мањи од броја оних који су имигрирали у Британију – 250.000 у односу на 500.000 миграната. Из наведеног да се констатовати да су се у 21. веку Кариби померили са позиције „региона имиграције” ка „региону емиграције”, стварајући, на тај начин велику популацију у дијаспори (Cohen, 2019: 103-105).

Нарочито велики број карипских миграната емигрирао је у Велику Британију током '50-их и '60-их година 20. века. Готово сви ти емигранти су задржали „чврсте везе“ са својом домовином, односно са члановима своје породице који су остали код куће, редовно шаљући дознаке (Hassell, 2017, цитирано према Gatrell, 2019: 165).

Израз „прекоморски Кинези” (Overseas Chinese) скован је у 19. веку како би означио она лица која су се преселила као самостални или плаћени радници, трговци и пословни људи у земље преко мора, а израз се користи и за данашње мигранте који раде на грађевини или су трговци у малопродајним објектима, са некретнинама и увозници. Према подацима из 2012. године у свету се налазило око 50 милиона прекоморских Кинеза „раштрканих” у 151 земљи широм света, а било их је још 29 милиона у Макау, Хонгконгу и Тајвану (Cohen, 2019: 106).

И у нашем времену „иако су се просечна примања у Кини у последње две деценије више него удесетостручила а сиромаштво и незапосленост драстично умањили, око пола милиона кинеских радника годишње одлази на рад у земље у којима су им наднице приближне или чак ниже од оних у домовини“ (Musulin, 2021).

На Тајланду су Кинези данас најбројнија популација у Југоисточној Азији, која броји 6-9 милиона људи. Од свих земаља у поменутом делу света само су у Сингапуру Кинези већинска популација (Cohen, 2019: 108).

Када је реч о кинеској популацији као радницима, значајно је указати на израз *кули* (*coolie*) који је био широм распрострањен у 19. веку како би означио кинеске раднике по уговору (Cohen, 2019: 108). С тим у вези, Лидија Потс (Potts) наводи податак од 500.000 ове категорије радника, у периоду између 1847. и 1874. године (Potts, 1990: 71, цитирано према Cohen, 2019: 108). Током Првог светског рата регрутовано је 140.000 мушких кинеских радника ради ослобођења припадника

британских и француских трупа од радних обавеза, а извршено је пре тога и распоређивање 63.000 кинеских радника у јужноафричке руднике злата у периоду 1904-1907. године (Cohen, 2019: 108).

Поред наведеног значајно је указати на *хукоу систем* (*hukou system*) који је развијен '50-их година 20. века у Кини (Cheng & Selden, 1994, цитирано према Cohen, 2019: 112). Први овакав систем уведен је у Шангају, а убрзо је постао национални, и доводи се у везу са пописом становништва. Постао је главно средство не само за регулисање понуде радне снаге у градовима и индустријским центрима, већ и у одсуству потпуно развијеног тржишта – изналажење начина за „рационисање” хране (дељење на оброке), посебно за дистрибуцију житарица. Увођењем *хукоу система* Кинезима је практично ускраћена слобода кретања уколико не поседују *миграциони сертификат* (*migration certificate*) (Cohen, 2019: 113).

Период од 1958. до 1960. године, познат као „Велики скок напред”, представљао је реализацију економског и социјалног плана Народне Републике Кине, који је за циљ имао да у кратком временском року претежно аграрно друштво промени у индустријско. Овај период у Кини је познат и као „Три голе године“, јер је услед изузетно лоше економске политике, као и неповољних временских услова (поплаве и суше), Кина остала, према званичним подацима, без 14 милиона својих становника, од којих је већина умрла од глади у селима (Szczepanski, n. d.).

„Велики скок напред” заправо је био „рат” државе против сељака који је проузроковао ужасну глад у Кини - „најгору у историји човечанства”, како ју је Робин Коен означио. Неке процене су да је у том периоду страдало између 15 и 30 милиона сеоског становништва. Средином 1980. године, лична карта коју су носили сви Кинези замењена је *хукоу* документима које су углавном носили становници села (Cohen, 2019: 114).

Иначе, поменути *хукоу систем* у Кини представља програм за „породичну регистрацију“, као „домаћи пасош“ којим се регулише кретање и распоређивање становништва у руралним срединама. Иако је овај систем неколико пута подлегао реформама, остао је „фундаментално нетакнут“ и не размишља се о његовом

напуштању првенствено због „међусобне повезаности савременог кинеског економског друштва“, као и могућности да би његово уклањање могло да проузрокује масовне унутрашње миграције (Zhou, n. d.).

За ову популацију типично је формирање тзв. кинеских четврти које се углавном налазе у сиромашнијим деловима градова, а у којим су сконцентрисани кинески имигранти радничке класе. У свету се данас налази 35 значајних кинеских четврти широм света (Cohen, 2019: 109).

Пошто поменути систем ограничава приступ руралних миграната градским срединама, укључујући здравствену заштиту и образовање, већина деце бива остављена у селима и приградским насељима од стране родитеља да би о њима бринула родбина, најчешће баке и деке, који често нису у могућности да обезбеде образовање те деце. Тако је ове категорије лица у 2013. години било 70 милиона, те је скоро свако четврто дете од десет њих живело у руралним подручјима без једног или оба родитеља који су радно мигрирали (Cohen, 2019: 196).

Што се тиче повезаности сукоба и миграција, крај британске колонијалне владавине Индијом 1947. године праћен је једним од „трагичнијих“ догађаја у историји миграција ове земље - поделом. Уместо уједињења деколонизоване Индије, земља је подељена на две – Пакистан и Индију. Том приликом 14 милиона лица је расељено, док је пола милиона људи изгубило животе у сукобу који је избио услед ове поделе (Cohen, 2019: 116).

Када говоримо о миграцијама у свету, не можемо а да не споменемо заливске миграције. У заливске земље се убраја седам арапских држава које се граниче са Персијским заливом: Бахреин, Кувајт, Оман, Катар, Саудијска Арабија, Уједињени Арапски Емирати и Ирак (Cohen, 2019: 146).

Током '70-их година 20. века неколико стотина ронилаца ангажованих на вађењу бисера регрутовано је за сезонски рад дуж обале залива. До 1980. године, у овом делу света, милиони уговорних радника, углавном из Азије, радили су на изградњи путева, болница, стамбених блокова, школа, стадиона и јавних зграда, односно свега што би модерна држава могла да пожели. Највећи број мигрантских радника, према подацима

из 2015. године, мигрирао у УАЕ, где их је било 89 одсто, од укупног броја од 9,3 милиона становништва. Међу радницима највећи број су чинили неквалификовани радници из Азије (Cohen, 2019: 147).

Политика регрутовања није се односила на сународнике Заливских земаља – муслимане и Арапе. Наиме, Заливске земље су одбијале раднике из оближњих арапских земаља, због евентуалне злоупотребе потражње за држављанством и исплате социјалног осигурања, као и могућности да они доведу своје породице. Наведено се посебно односило на палестинске раднике како би се избегло било какво уплитање у вишедеценијски израелско-палестински сукоб. Окретање Азији било је најсмисленије јер су азијски радници били јефтинији и радили су на основу уговора о привременом раду, најчешће на три године. Иначе, сам механизам регрутације функционисао је и са недржавним актерима посредством *кафала система (kafala system)*. Радници који су преко овог система одлазили у Заливске земље нису уживали заштиту своје земље у смислу заштите права радника или примене прописа о здрављу и безбедности на раду (Cohen, 2019: 148, 150).

Упркос ниским платама радника, колективне дознаке које су инострани радници слали у своју домовину обезбеђивале су њиховим породицама значајне, преко потребне приходе.

Према студији из 1976. године у вези са иселјавањем радне снаге из земаља које су имале проблема са великом незапослености становништва, у случају три државе (Југославије, Турске и Италије) закључено је да се емиграција из наведених земаља показала као „неадекватно средство решавања незапослености, јер је те земље учинило зависним од привредног развоја земаља у које су њихови радници одлазили“. Студија указује и на чињеницу да се радним миграцијама додатно појачало привредна нестабилност земаља из којих су мигранти одлазили (Hofbauer, 2020a: 87).

Када говоримо о радној емиграцији из Србије посебно се истичу три зоне високе емиграције, означене на основу удела појединаца који раде у иностранству у укупном броју становника према попису 1991. и 2002. године. Тако је 14 општина Централне и

Источне Србије обухваћено Зоном 1. Зону 2 чине општина Бујановац и Прешево, а Зону 3 пет општина у Рашко-полимској области (Marjanović, 2015: 9).

У спољне радне миграције сврстава се и феномен „одлив мозгова“. Премда термини „одлив мозгова“ и „егзодус“ нису баш примерени јер стварају „антагонизам између високообразованих и осталих емиграната“, њихова употреба је потврда да су највећи број садашњих имиграната са Балкана лица са највишим образовањем (Rašević, 2016a: 44-45), а са Блиског истока и Африке са најнижим образовањем.

У литератури је термин одлив мозгова познат као *brain drain* или *human capital*, и односи се на „емиграцију научника или студената у стране земље због стручног усавршавања или потраге за запослењем“ (Гречић, 2019: 17).

У средњовековној Европи „лутајући научници“ (*scholars vagantes*) били су уобичајена појава. У савремено доба, међународно образовање се одвија у различитим узрастима и образовним нивоима. Пораст међународне мобилности студената је из године у годину све очигледнији. Тако је 2017. године у САД регистрован највећи број студената из Индије и Кине. Иако у Кини има много сиромашних људи, број људи који припадају средњој класи и богатим је такође значајан. Тако према кинеском статистичком извештају, 400 милиона Кинеза припада средњој класи, док су процене САД из 2015. године да 109 милиона Кинеза поседује богатство између 50.000 и 500.000 долара. До 2017. године било је преко 4,8 милиона студената из Кине који студирају у иностранству, а њихов број расте око 12% на годишњем нивоу (Cohen, 2019: 172).

Мотиви емиграције високообразованих лица су различити, али се на макро нивоу могу разврстати у четири групе: 1. политички контекст и степен демократизације земље, 2. ниво економског развоја који се односи на животни стандард и могућност развијања бизниса, 3. социјална клима – цењење знања и умећа заједница, 4. позиција науке – степен развијености, статус науке у друштву, услови рада, институционална подршка (Pavlov, 2011, цитирано према Rašević, 2016a: 46).

Такође, могу се издвојити три најважнија фактора која узрокују „одлив мозгова“: економски, политички и социодруштвени (Гречић, 2019: 91-92).

Владимир Гречић је мапирао два модела тзв. одлива мозгова - традиционални и нови модел. Традиционални модел заступа став да „одлив мозгова” има негативан утицај на раст економије земаља порекла миграната, а новим моделом настоји се омогућити прилив знања кроз: људски капитал, дознаке, стране директне инвестиције (СДИ), повратак миграната и трговинске везе (Гречић, 2019: 17-18).

У случају емиграције из Босне и Херцеговине на одлив мозгова из те земље у Немачку у најзначајној мери је утицао грађански рат деведесетих година прошлог века. О томе сведочи податак да је пре избијања рата у Немачкој живело само 5% високообразованих имиграната, док је тај проценат значајно увећан након рата, те је 2010. године њихов број износио 38% (Hofbauer, 2020a: 105).

Број образованих емиграната у 21. веку у великом броју је одлазио посебно из источноевропских земаља, али је значајан број емиграната одлазио и из земаља западне Европе. Иако идеја људског капитала није нова, у савременом добу се све чешће употребљава од стране западних влада, као и међународних организација. Економисти овај термин користе како би означили „ступањ знања који може економски евакуисати и који поседује појединац” (Černetić & Dobrnjić, 2008, цитирано према Гречић, 2019: 15).

У току '60-их година 20. века дошло је до емиграције инжењера и научника из земаља у развоју у развијене земље, што је виђено као неповољни фактор који значајно утиче на економију земаља у развоју (Гречић, 2019: 18). Тзв. одливом мозгова сматра се и одлазак талената⁹.

---

⁹ Реч таленат води порекло од грчке речи *талантон* што је ознака за новчану јединицу у вредности од 26 кг сребра, што је износ за 20 година рада обичног човека. Из тога је изведено да таленат означава човека велике вредности (Гречић, 2019: 20).

Тако су, према наводима Гречића, регистрована четири кључна канала посредством којих исељени стручњаци могу да остваре утицај на матичну земљу, као и њене таленте – перспектива, дијаспора, одсуство талената и повратак талената (Гречић, 2019: 22). Такође, покретач „одлива мозгова” јесте умреженост имиграната у дијаспори.

По питању губитка талената, познати руски академик и добитник Нобелове награде за физику Пјотр Леонидович Капица констатовао је да је за једну велику земљу болно „да изгуби педесет врхунских стручњака, јер њена наука може на тај начин да буде обезглављена”. Да се констатовати да је тај ризик по неразвијене земље многоструко већи (Гречић, 2019: 43).

Један од начина да се професионалци и таленти врате у своју земљу јесте тзв. циркулација мозгова. Поменута категорија „одлива мозгова” односи се на одлазак из земље углавном младих људи ради усавршавања у иностранству са тенденцијом да се врате у домовину или постају транснационални, односно лица са домовима у различитим државама.

Пример подстицања тзв. циркулације умова јесте пројекат *Обрнути одлив мозгова* владе Тајланда која у последњих неколико деценија промовише повратак тајландских професионалаца на значајне позиције на Тајланду (Salmi & Salmi, 2017, цитирано према Гречић, 2019: 24).

Тежња свих држава света јесте да покрене „прилив умова” (*brain gain*). Овај термин председник компаније Галуп (Gallup), Џим Клифтон (Jim Clifton), дефинише као привлачност неког града/земље за таленте и професионалце, а чије знање може значајно утицати на оснаживање економије тог града/земље. Клифтон је тзв. прилив умова назвао „теоријом великог праска” (Гречић, 2019: 103).

Када је реч о „приливу умова”, Владимир Гречић нуди два начина како би се евентуално имплементирао концепт „прилива знања” и то кроз: 1. повратак у земљу

порекла, 2. „мобилизацију на даљину и ангажовање у развоју матичне државе (опција дијаспоре)” (Гречић, 2019: 117).

У Србији су у 19. веку инвестиције у образовање биле значајно високе, за разлику од данашњег улагања у образовање, што потврђује и податак да је тада од укупне српске интелигенције око 70% њих образовано у иностранству. Поређења ради, у 19. веку за образовање је издвајано 5,5% од укупног годишњег буџета српске владе, док је за Министарство унутрашњих послова одвајано свега 3,7%. Важно је истаћи да су се сви српски студенти који су у 19. веку ишли на студије у иностранство, вратили у своју земљу (Гречић, 2019: 26).

С обзиром на велики број емиграције младих из Србије, Влада Републике Србије је почетком 2019. године оформила Координациони тим за праћење економских миграција (“Економске миграције”, 2019).

Имајући у виду наведено и чињеницу да је један од највећих проблема данашњице у Србији управо „одлив мозгова”, било би целисходно увећати улагања у науку и младима омогућити адекватно награђен рад.

У прилог наведеном сведочи и податак да је последњих двадесетак година, према истраживању Владимира Гречића, Републику Србију напустило око четрдесет хиљада њених становника и то углавном са високом школском спремом, за чије школовање је држава утрошила око дванаест милијарди евра. Процењује се и да сваки трећи доктор наука размишља о томе да напусти Србију (Љубоја, 2015).

Ову тезу потврђује и истраживање Географског факултета из 2019. године у којем се наводи да се у Србији „са порастом нивоа образовања смањује и удео лица која не подржавају пресељавање”, односно да високообразовани „боље сагледавају последице интезивних миграционих кретања” (Шантић & Антић, 2019: 20). Поред тога, важно је истаћи да је и сама намера о пресељењу становништва из Србије на високом нивоу, те да о иселјавању међународног карактера и пресељавању у иностранство размишља 45,7% испитаника. Тако се дошло и до профила

потенцијалног мигранта у Србији који је према датом истраживању мушкарац који има између 20 и 24 године, који живи у граду, са родитељима или је подстанар, са завршеном средњом или вишом школом, неожењен је и незапослен, и има пријатеље и/или рођаке у иностранству (Шантић & Антић, 2019: 32).

Просечан годишњи број емиграната из наше земље само у државе чланице ОЕЦД, према њиховим проценама, износио је 26.000 годишње у периоду 2004–2013. У току 2013. емигрирало је 45.000 особа, да би 2015. тај број достигао чак 58.000. Повећање броја емиграната из Србије у 2014. износило је 29,4 одсто чиме је Србија своју позицију на ранг-листи 50 земаља у свету са најбројнијом емиграцијом погоршала успоном са тридесет другог места на двадесет девето. Према најновијим истраживањима Владимира Гречића проценат високообразованих у укупном броју емиграната износи између 12 и 15 одсто. ОЕЦД је објавио да је 2013. у државама чланицама ове организације било 61.000 високообразованих особа рођених у Србији (Гречић, 2016).

Ипак, постоји и позитивни аспект гледишта на такозвани „одлив мозгова”. Наиме, економиста Горан Николић сматра да су „претеране процене“ о броју од „више стотина хиљада образованих појединаца“ који су последњих деценија емигрирали из Србије (Nikolić, 2016: 30, цитирано према Мојић, 2016: 286). Поред тога, указује и на нове студије које показују да „одлив мозгова“ има и „благодотворне последице“ по земљу порекла које се огледају у „дознакама и етно-инвестицијама“. Наиме, посредством поменутих дознака образовани мигранти у земљу порекла „пошаљу вишеструки износ у односу на онај који је држава уложила у њихово школовање“ (Мојић, 2016: 286). Према подацима УН, српски емигранти су 2015. године послали 3.632 милиона америчких долара у Србију. У периоду од 2007. године до 2015. године путем дознака је стигло 34.937 милиона америчких долара (Rašević, 2016a: 48). Највећи део прилива новчаних дознака у Србију у току 2015. године, према подацима Народне банке Србије, пристигао је од њених емиграната из Немачке, Аустрије, Швајцарске и Француске (Микавица, 2016).

Поред наведеног, услед разних животних околности у 21. веку - мигрантске кризе, пандемије вируса корона и сл, долази до појаве новог облика радних миграција под називом „дигитални номади”.

Србија је земља која данас, по глави становника, има велики број дигиталних радника, као и радника на одређено време, те се може констатовати да наша земља привлачи дигиталне номаде. Наведено потврђује и податак са сајта *Nomad List* који врши процену дестинација за дигиталне номаде, а на којем се Београд нашао на седмом месту у Европи. Просечан дигитални номад у Србији је према истраживању из 2020. године имао 34 године, који је дошао из Северне Америке, најчешће путујући сам (Nikolić, 2020b). На поменутом сајту се током 2022. године Србија нашао на четвртм месту на листи најбољих места за живот у Европи (“Digitalni nomadi”, 2022). Овоме је допринео и велики број Руса који су од фебруара 2022. године почели масовније да долазе у нашу земљу. Према подацима Центра за заштиту и помоћ тражиоцима азила (APC/CZA) у Србији се у октобру налазило 104.000 руских држављана (“Ћак 104.000 Rusa”, 2022).

Имајући у виду чињеницу да дигитализација нуди бројне могућности за рад потенцијале економске емиграције у светским, али и у домаћим компанијама, и да „пружа могућности за привредни развој кроз дознаке, улагања дијаспоре и трансфер знања“, то би могла више да искористи и наша земља (Министарство привреде Републике Србије, 2022).

2.3.4. Социјални инжењеринг

Како се данас све више говори о вештачком изазивању миграција, потребно је направити дистинкцију између наоко спонтаних масовних миграција, чији ток се усмерава, и организованих лажних миграција као пропагандног средства које се користи у политичке сврхе како би се остварио жељени спољно-политички или безбедносни ефекат, као и економска и војна корист, што за циљ може да има и

наношење економске штете непријатељској страни. Може се сматрати да су не само такве миграције већ „у крајњем и ратови, који се воде с тим циљем, облик социјалног инжењеринга” (Симеуновић, 2015: 125-126).

Да миграције могу бити организоване и плански усмераване од институција, па и највише власти, показују примери и из наше историје. У социјални инжењеринг се могу сврстати обе сеобе Срба под вођством патријарха Српске православне цркве (СПЦ) Арсенија Чарнојевића и Арсенија Јовановића, које су се одиграле 1690. (прва Велика сеоба Срба) и 1739/1740. године (друга Велика сеоба Срба). У пројектовању и реализовању тих миграција учествовао је српски црквени врх заједно са аустријским државним врхом. Таква одлука је била донета као заједничка након пропасти ратног похода аустријске војске на Исток против Турске, који су масовно подржавали и у њему активно учествовали Срби у Турској. Мотив српских црквених институција за овај својеврсни миграциони инжењеринг била је добра намера да се сачува српски народ од турске освете која ће уследити, док је Беч видео добар разлог за масовно пресељење Срба на своју територију у војном ојачању границе према Турској. Ту се на делу потврдила, историјски узев, и оправданост овог примера социјалног инжењеринга јер су Срби избегли масакр, а граница аустријског царства је одиста знатно ојачана услед масовног насељавања српских породица и представљала је много тежу препреку за продоре турске војске него раније. Лоша последица ових сеоба није била само у томе што су уништени бројни српски манастири и цркве које није имао ко бранити, него што је и од Срба у великој мери испражњена територија КиМ, што су искористили Албанци масовно запосевши напуштена српска огњишта и имања чиме је поремећен дотадашњи однос у пропорцији српског и албанског становништва на тим подручјима. Само на простору Косова опустело је преко 350 хришћанских села јер се заједно са православним Србима у Аустрију исељавао и један број Арнаута католика који су такође ратовали на страни Аустрије. Тиме су се на организоване миграције Срба надоградиле као њихова директна последица прво спонтане масовне миграције Албанаца иза којих је затим уследио и социјални инжењеринг које је спровела Турска подстичући исламизацију и насељавање Арнаута

у напуштене српске крајеве како би са своје стране појачала границу према Аустрији.

Такав вид социјалног инжењеринга, поред наведених примера, био је остварен и током 1668, а потом и 1693. године. Тада су Османлије систематски и плански населиле арбанашким породицама околину Сурдулице и Качаника, након чега им је потврђен дервенцијски статус¹⁰ (Тричковић, 2013: 135-136, цитирано према Шешум, 2015: 26-27).

Такође, по окончању Великог рата, завршеног закључењем Карловачког мира 1699. године, Турци су задржали Банат и југоисточни део Срема, због чега су Срби који су остали под османском влашћу били изложени турским репресивним мерама, као казна за њихово учешће у рату на страни Аустрије. Један од видова турске освете било је пљачкање манастира и убијање калуђера. Подаци указују да су тада побили калуђере из Дечана, Милешеве, Ђурђевић Ступова, Сопоћана, Раванице и Студенице (Стевановић, 2006а: 33-34).

Исто тако, од стране Османског царства је у поменутом периоду усмеравао талас арбанашког насељавања. Један од примера за то је велико исељавање Срба из Топлице након чега су Топлицу масовно населили Албанци, о чему сведочи и извештај Фрање Миханића из 1783. године који је пролазећи топличким крајем у том периоду забележио да је некад српска Топлица сада насељена Арбанасима, познатим по грабежљивости, лоповлуку, пљачки, и да Куршумлија представља „мало муслиманско-албанско село“ (Шешум, 2015: 36).

Током српско-турског ратовања које се одиграло за време аустријско-турског рата (1788-1791) Турци су почетком маја 1788. године офанзивно кренули „од Видина према Пожаревцу и прошли су до Београда“. Услед српског сврставања на страну Аустрије у поменутом рату, Турци су строго кажњавали и светили се српском становништву, због чега су се уплашени Срби углавном повлачили испред њих. Тако

---

¹⁰ Дервенцијски статус давао се насељима чији је главни задатак био обезбеђивање путева, али су турске власти овај статус користиле као део популационе политике како би се становништво одржавало у одређеним областима (Тричковић, 2013: 135-136, цитирано према Шешум, 2015: 26-27).

је, крајем јуна поменуте године број српског становништва у Аустрији тим миграцијама додатно знатно увећан (Ћоровић & Ст. Протић, 2018: 320).

Захваљујући свему томе, Арбанаси су до 19. века дубоко продрли у српске земље, протеравши велики број Срба који су пред налетом Арбанаса у почетку бежали у „врањски и лесковачки санцак, као и у Србију под окриљем кнеза Милоша” (Батаковић, 1989а: 178, цитирано према Срећковић Јеросимић, 2009: 31).

Насилна колонизација Арбанаса довела је до „планског протеривања” Срба. Њихова парола била је „као што су Турци били истерани из Србије, тако хришћани треба да буду истерани из призренског санцака” (Срећковић Јеросимић, 2009: 32). Услед миграционих кретања у 19. веку, која су најчешће била узрокована ратним дешавањима, дошло је до принудног исељавања Срба, односно повећања броја Арбанаса, посебно у источном и северном делу КиМ (Срећковић Јеросимић, 2009: 33).

Као реакција на договоре Санстефанског мира којим се Албанија нашла у неизвесном положају, дошло је до формирања *Лиге за одбрану права арбанашког народа*, односно *Призренске лиге* (1878). Њене активности биле су усмерене првенствено против Срба, а као један од етничких циљева ове организације било је заустављање словенске најезде ка Јадрану (Срећковић Јеросимић, 2009: 33-34). Пропаганда коју је заступала поменута Лига била је врло јасна – *уједињење и одбрана отаџбине* (Борозан, 1995: 43-44, цитирано према Срећковић Јеросимић, 2009: 35) са циљем стварања албанске државе делом и на српским територијама.

Да је у том периоду могло да се наслути чему води све бројније насељавање Албанаца на простору КиМ указује и предвиђање које је 1871. године руски конзул Тимајев изнео у Призрену – „Албански народ све више осваја земље које насељава и можда ће се ускоро десити да он игра неку улогу у судбини Европе, без обзира на то што је већи део његов сада у необразованом стању” (Радовановић, 2004: 377).

У периоду од 1890-1900. године са КиМ је у Србију емигрирало око 60.000 људи. Према проценама које наводи Милован Радовановић од ’70-их до ’90-их година 19. века са Косова и Метохије је прогнано и избегло око 150.000 Срба, тако да су почетком

20. века Арбанаси на простору „Косова” и у Горњој Морави бројчано доминирали. Према подацима из 1903. на Косову и Метохији је удео Срба у укупном броју становника износио 42,21%, а Арбанаса 51,73% (Батаковић, 1989б: 245, цитирано према Срећковић Јеросимић, 2009: 35). Посебно је важно указати да је према Попису из 1905. године регистрован велики број поарбанашених Срба. Наведено потврђује податак да је број Арбанаса према поменутом Попису без поарбанашених Срба износио свега 3,45% (Срећковић Јеросимић, 2009: 36).

Католичка арбанашка племена су 1910. године у својим последњим бунама за ослобођење од Турака тражили подршку од Црне Горе, коју су и добили од краља Николе I Петровића Његоша, који је чак и прихватио избеглице у намери да Малисор¹¹ „одвоји од аустријског утицаја” (Muhadinović, 2018: 365). Иако су Турци настојали да код Малисора створе одбојност према Црној Гори, покушај Турака да Малисорима одузму оружје, изазвао је побуне, које је црногорски краљ Никола I искористио, те прихватио малисорске избеглице у своју земљу (Muhadinović, 2018: 365-366). Наведени догађаји инспирисали су краља Николу I да 1911. испева поему *Малисорски устанак* (Вукосављевић, 1953, цитирано према Радовановић, 2004: 495).

Према Ђорђо Крстићу, „Црногорци су 1913. године потпуно схватили важност Метохије по Црну Гору не само са националног, него и са економског гледишта” (Крстић, 1928: 14-15, цитирано према Радовановић, 2004: 504). Наводи да су колонизацију, односно национализацију Метохије спроводили на посебан начин, аграрним реформама. Када говори о вештом сналажењу црногорског живља у арбанашким окружењу Крстић истиче да су „Црногорци способан и жилав елемент”, који су „расно с Арнаутима једно те исто”, те да се „најбоље могу слагати јер се најбоље разумеју” (Крстић, 1928: 17, цитирано према Радовановић, 2004: 507). О појави пријатељског односа између Црногораца и Арбанаса наводи се и да су ти

---

¹¹ Малисори су албанско племе које чине: Клименти, Грудни, Хотни, Кастрати, Шаљани и Шкреље, а били су настањени на подручју северне Албаније и планине Проклетије (Muhadinović, 2018: 365).

односи „знатним делом упропашћени у познијим фазама колонизације (после 1931/32)” (Horvat, 1988, цитирано према Радовановић, 2004: 507).

Такође, значајно је напоменути да се у ратним годинама 1912-1913. и 1914-1915. са Косова и Метохије иселио значајан број Турака, турцизираних Арбанаса, те скоро цела популација Черкеза и „неки неодређени број етничких Арбанаса, арнауташа и исламизованих Срба” (Богдановић, 1986: 212-215, цитирано према Радовановић, 2004: 150).

Када је реч о Черкезима, према Атанасију Урошевићу турске власти су на Косову, у Лабу и Горњој Морави ради ојачања границе према хришћанима колониловале 1864. године око 1.500 черкеских породица, што такође представља социјални инжењеринг. Потом је до миграција Черкеза „дубље у унутрашњост Турске” дошло у периоду 1877-1878, услед померања граница Србије према југу, затим до њихове друге сеобе долази по Балканском рату (1912), док су се трећа и четврта сеоба одиграле између два светска рата, односно када је дошло до скоро потпуног иселавања Турака (Урошевић, 1987: 79, цитирано према Радовановић, 2004: 461).

У периоду између 1941. и 1945. године дошло је до масовног раселавања српског становништва са КиМ, најпре у централну Србију (Срећковић Јеросимић, 2009: 39).

Након капитулације Краљевине Југославије 1941. године, Косово и Метохија бива подељено на италијанску, немачку и бугарску окупациону зону, при чему је највећи део припао Италији, да би исти у августу 1941. године био прикључен Албанији (Hadriу, 1965, цитирано према Срећковић Јеросимић, 2009: 39).

У Рашкој се почетком 1942. налазило 40.000 расељених Срба, док их је у срезу Куршумлија, као и у Лебану, било по 10.000. То значи да се само на јужном ободу централне Србије налазило око 60.000 људи (Милошевић, 1980: 50, цитирано према Срећковић Јеросимић, 2009: 39). Када је реч о Србији, расељена лица су се углавном досељавала у следеће срезове: Нови Пазар, Косовска Митровица, Вучитрн и Подујево. Такође, евидентирана је и емиграција са територија италијанске окупационе зоне, са

простора Метохије и околине Приштине. Да се радило о „системском чишћењу” простора КиМ од српског становништва указује и податак да се са доласком председника албанске владе Мустафе Крује на „Косово”, од јуна 1942, отпочело и са „масовним убијањем Срба“, као и њиховим одвођењем у сабирне и концентрационе логоре са простора „Косова” у Албанију. Наведено илуструју речи Крује „да треба настојати да се српски живаљ на Косову и Метохији што пре смени“. Такође, апеловао је да староседеоце Србе „треба огласити колонистима и као такве преко албанских и италијанских власти послати у концентрационе логоре у Албанију. Насељене Србе треба убијати”, закључује он (Милошевић, 1980: 54, цитирано према Срећковић Јеросимић, 2009: 40).

Након капитулације Италије 1943. Албанију је окупирао Немачка, под чијом управом долази до формирања *Скендербег СС дивизије* састављене углавном од Албанаца. Психолошким притисцима, као и физичким малтретирањем, настојали су да утичу на што већи број Срба да се иселе у Србију. У периоду од октобра 1943. до марта 1944. трајало је насилно пресељавање српског становништва из Албаније у Србију (Милошевић, 1980: 54-55, цитирано према Срећковић Јеросимић, 2009: 40).

Ширење албанских граница био је главни циљ успостављања *Друге албанске лиге*, основане у Призрену 1943, а засноване на постулатима *Призренске* и *Пећке лиге* (Срећковић Јеросимић, 2009: 40).

Последње забележено присилно организовано пресељење српског становништва из Урошевца у унутрашњост Србије евидентирано је у августу 1944, када је у 22 вагона смештено 75 породица односно 420 лица која су транспортована до прихватних центара у Краљеву и Рашкој, а касније размештена унутар Србије (Милошевић, 1980: 56, цитирано према Срећковић Јеросимић, 2009: 41).

Национални комитет ослобођења Југославије у марту 1945. привремено је забранио враћање колониста у место живљења, да би 1947. био донет *Закон о поступању са напуштеним земљама колониста из Аутономне Косовско-метохијске*

области (АКМО). Овим законом предвиђено је да „колонисти и аграрни интересанти којима је земља додељена пре априла 1941. године и није им одузета ревизијом, изгубе право на исту уколико се не врате на своја имања и почну да их обрађују до 30. септембра 1947“ (Срећковић Јеросимић, 2009: 43). Због кратког рока за повратак колониста, само је мали део враћен колонистима, док је већи део постао државно власништво, а потом додељено етничким Албанцима као „аграрним интересантима у Македонији и у косовско-метохијској области“ (Батаковић, 1998, цитирано према Срећковић Јеросимић, 2009: 43).

Све веће незадовољство Албанаца због присуства Срба на простору КиМ довело је до масовних протеста студената и ђака у Приштини, Гњилану, Урошевцу и Подујеву, са паролем „Шта чекате, што не идете, хоћете ли да вас ми избацујемо!“ Пропаганда против „великосрпског хегемонизма“ прерасла је у антисрпски покрет. Нови таласи миграција Срба услед напада на њих, на споменике српске културе, као и на српске домове били су ништа друго до поновно принудно исељавање Срба и Црногораца које је прерасло у „масовно бекство“ (Богдановић, 1985: 247, цитирано према Срећковић Јеросимић, 2009: 46).

О наведеном сведочи и податак да се у периоду од 1945. до 1990. године са КиМ иселило више од 250.000 Срба и Црногораца, што представља „катастрофални демографски губитак“ у односу на Попис становништва 1948, 1953, 1961, 1971. и 1981. године, а што је довело до „коренитих етнонационалних промена“ (Радовановић, 2004: 383). Такође, Бранислав Крстић наводи податак о 151.736 Срба и Црногораца који су се из Покрајине иселили у периоду 1946-1990. године (Крстић, 2000: 76, цитирано према Радовановић, 2004: 384). Када се наведеном броју додају подаци о броју исељених и прогнаних лица из ратног периода 1941-1944. године, затим број оних који се нису вратили у своју домовину, те исељеници из периода од 1991. до 1999. године, као и подаци о исељеницима и прогнанима за време НАТО агресије 1999, и на крају, број оних који су се иселили када је успостављен протекторат међународне заједнице

до негде око 2000. године, добија се цифра од око 300.000 Срба и Црногораца исељених са КиМ у периоду од 1941. до око 2000. године (Радовановић, 2004: 384).

С друге стране, значајно је истаћи и да је период од краја 17. до прве половине 19. века био обележен капиларним и групним досељавањем Црногораца у Метохију и на Косово, односно њихов „повратак земљи предака”. Области интензивних имиграција црногорских Срба биле су поред поменуте Метохије, Призренско-шарпланински регион: Подрум, Подгор Призренски, Сиринићка и Средачка жупа (Вукосављевић, 1953, цитирано према Радовановић, 2004: 494- 495).

Када је реч о припадницима црногорског народа, у периоду од 18. до 20. века, на простору КиМ „црногорска етничка компонента је у смислу црногорског националног идентитета реално сведена на скоро симболично учешће” и то: идентификацијом већине црногорских досељеника из Црне Горе са српским ентитетима, затим услед прогона црногорских колониста, од којих се један део њих вратио у своју домовину, те масовним исељавањем „национално декларисаних Црногораца и Срба црногорског порекла од 60-их година 20. века до данас” (Радовановић, 2004: 503). С тим у вези, Милован Радовановић наглашава да црногорска компонента „никада није добила значење примарног чиниоца црногорског националног опредељења, чак ни у периоду титоистичке националне политике”, већ се, напротив, одвијао „супротни процес закономерног сливања свих грана православних Срба у српски народ и нацију” (Радовановић, 2004: 503).

Посебно је важно истаћи да су читаве породице из Црне Горе у Србију долазиле на „прехрану”, што је до изражаја дошло током „гладних година”: 1839/1840, те 1846/1847, као и 1854/1855. године (Дурковић-Јакшић, 1937: 190-225, цитирано према Савић, 2021: 362). Поред црногорских породица, у Србију су пребегавали и српске фамилије из Херцеговачког Санцака. Тако је, примера ради, током једне ноћи почетком октобра 1839. године преко Дрине пребегло 14 фамилија из Гацка, односно 93 лица, са „уредним тескерама”, како би се прехранили и презимили у Србији (Савић, 2021: 362).

Поред тога, током ратног периода у Метохију и на Косово из Албаније се вратило око 20.000 побуњеника, односно „качака”, који су претходно, између два светска рата, пребегли из КиМ и Македоније у Албанију. Поред тога, значајно је указати и на миграциони салдо Албанаца који је у периоду 1961-1981. године био позитиван и износио 43.947, а у истом периоду се из Покрајине иселило 113.816 Срба и Црногораца (Крстић, 2000: 76, цитирано према Радовановић, 2004: 389).

Притисак албанских националиста и сепаратиста на српски живаљ се наставио и наредних година, што је кулминирало бурним демонстрацијама у пролеће 1981. године широм покрајине. Циљ демонстрација био је стварање етнички чисте републике која би обухватала покрајину КиМ, делове Македоније и делове Црне Горе, што је било и садржано у самој пароли демонстраната: „Косово-Република” (Срећковић Јеросимић, 2009: 47).

Уставом Републике Србије из 1990. године покрајине су утврђене као облик „територијалне аутономије”, а јужној српској покрајини је враћен назив Косово и Метохија (Крстић, 2000: 35, цитирано према Срећковић Јеросимић, 2009: 47).

Након *Олује* и потписивања Дејтонског споразума у БиХ, поново се активирало „жариште” на Косову и Метохији, због чега не треба искључити могућност да је суштина таквог „системског” деловања била геополитичке природе (Срећковић Јеросимић, 2009: 61). У поменутом периоду, тензије које су се распламсавале свакога дана све више, прерасле су у оружане сукобе на простору КиМ.

Први оружани сукоби на КиМ избили су фебруара 1996, у више градова, где су бачене бомбе на избегличке кампове у којима су били смештени Срби који су избегли из Хрватске. Организација *Национални покрет за ослобођење Косова* преузела је одговорност за нападе. Ипак, „због изостанка конструктивног напретка у мировним напорима на КиМ” УН су у марту 1998. године изнеле став да се „разматрају даље мере”, као и да су све „могућности отворене”, укључујући и војне операције (Срећковић Јеросимић, 2009: 61-62). Тако је у Резолуцији 1199 СБ из септембра 1998.

године истакнута „прекомерна примена силе српских снага безбедности и југословенске армије”. Већ сутрадан НАТО је донео *Активационо упозорење* (ACTWRN) које се односило на „могућност ограничене интервенције ваздушних снага против Југославије” (Срећковић Јеросимић, 2009: 62).

Према подацима Високог комесаријата УН за избеглице (UNHCR) од 29. септембра 1998. године евидентирано је 291.600 интерно расељених и избеглих лица. Од наведеног броја на територији КиМ је расељено 20.000 лица, у Црној Гори 41.800, у друге крајеве Србије 20.000 лица, у БиХ 6.800 избеглица, у Албанији 18.000 избеглица, у Турској 2.000 избеглица, у Словенији 2.000 избеглица, а број пребеглих у БЈРМ износио је 1.000 лица (Срећковић Јеросимић, 2009: 62).

Споразум који су постигли Ричард Холбрук и Слободан Милошевић 13. октобра 1998. године односио се на „редуковање југословенске војске и полицијских јединица на ниво пре почетка сукоба”. Такође, постигнут је договор да се успостави 2.000 ненаоружаних посматрача Организације за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС/OSCE), као и да се спроводи контрола летова ненаоружаних НАТО авиона изнад КиМ. Уследило је и формирање Косовске верификационе мисије, као и укључивање ОВК у преговарачки процес. Спорно питање које је и данас остало под велом сумње јесте „масакр” у Рачку (Срећковић Јеросимић, 2009: 63). Велике силе су изискивале да се постигне решење на силу, услед чињенице да је Рачак „погрешно стилизован у симбол легитимности ваздушног рата против Југославије” (Срећковић Јеросимић, 2009: 63).

Преговорима у Рамбујеу и Паризу оквирно су одређене стратешке тачке и зоне интересовања великих сила. Великој Британији је припало подручје Приштине, док је Призрен и простор југозападно од њега затражила Немачка због најмањег броја Срба. Америка је тражила сектор до границе са Македонијом, због могућности лакшег повлачења. Француска је преузела део око Косовске Митровице, а северозападни сектор КиМ припао је Италији. Значајно је указати да је у марту 1999. године

Македонија дозволила да НАТО користи њен ваздушни простор (Срећковић Јеросимић, 2009: 63-64).

Колики је значај медија у креирању одређене слике у јавности указује чињеница да су бројне међународне телевизијске мреже извештавале о „етничком чишћењу Албанаца са КиМ, које је вршила српска војска и полиција”. Овај вид медијског притиска требало је да укаже на потребу за „хуманитарним дејством” НАТО снага. Поред креирања медијске слике о Србима као „агресорима” у међународној јавности, оправдање за НАТО агресију на Југославију били су следећи „разлози“: 1. неприхватање тзв. мировног споразума из Рамбујеа; 2. спречавање хуманитарне катастрофе; 3. заустављање наводне српске агресије на КиМ; 4. успостављање демократије у Србији и Црној Гори; 5. спречавање ширења конфликта; 6. слабљење војне моћи Србије и Црне Горе; 7. презентација снаге НАТО Алијансе и очување „кредибилитета” НАТО (Срећковић Јеросимић, 2009: 64-65).

Ова психолошка операција коју је спровео НАТО над СРЈ имала је за циљ да „умањи спремност за борбу припадника Војске Југославије, створи осећање немогућности и бесмисла супротстављања једне мале земље и њене релативно малобројне војске Северноатлантском пакту. Бројне су методе којим су вршене обе операције, почев од мултинационалних електронских медија посредством којих су преношене“ једностране верзије догађаја и пласиране дезинформације о разлозима ваздушних напада и учинку бомбардовања на територији СРЈ. Такође, свакодневно су пласиране информације о „злоделима и терору над шиптарским становништвом”, као и о „коришћењу албанских избеглица као живог зида испред јединица Војске Југославије и приче о логорима и силовањима албанских цивила” (Миљковић, 2012).

Плански наступ НАТО према Југославији као одговор на „агресију” Срба над албанским становништвом кулминирао је хуманитарном интервенцијом НАТО снага 24. марта 1999. године ваздушним нападом на СР Југославију. Бомбардовање је трајало 78 дана са 1.200 авиона који су лансирани преко 2.900 пројектила и бомби и око 1.000 крстарећих ракета, тако да је на територију Србије и Црне Горе испуштено

22.000 тона експлозива. Убијено је више од 2.500 људи, а уништен 121 индустријски објекат, као и 480 образованих објеката. Такође, уништено је и 365 верских објеката и културно-историјских споменика (Јокановић, 2000, цитирано према Срећковић Јеросимић, 2009: 66).

Експеримент управљања „сукобима ниског интензитета” показао је успешну примењивост, првенствено од стране САД, како на подручју Балкана, тако и на другим кризним жариштима широм планете (Срећковић Јеросимић, 2009: 77). В. Зајцев¹² изнео је сазнања о плану сукоба у Југославији по којима су САД након доношења одлуке о ширењу НАТО на исток, увелико имале „план да сукоб у Југославији искористе за стварање услова за пребацивање америчке војске из Немачке на Балкан”, чиме би се остварила “контрола, како путева преко Црног мора ка Каспијском нафтном базену, тако и преко Мале Азије ка Персијском нафтном домену” (Никифор, 2014: 205).

Према Дајани Џонстон (Diana Johnstone) још 1992. године је тадашњи председник САД Џорџ Буш старији „претио” Југославији војном интервенцијом, „ако се грађански рат прошири на Косово и да су већ 1997. године осмишљени тајни планови свих ваздушних бомбардовања Србије и Црне Горе“ (Trud, 2013: 155).

Ричард Бекер мапирао је четири следећа стварна циља НАТО у односу на Југославију: „1. ребалканизација Балкана која подразумева разбијање Србије и Црне Горе на мале области које САД/НАТО може лако контролисати; 2. обезбеђивање легитимне експанзије НАТО са САД на челу; 3. кажњавање терором смрћу и разарањем при покушају супротстављања Вашингтону и 4. ново повећање ратног буџета САД“ (Beker, 2000, цитирано према Срећковић Јеросимић, 2009: 67).

Према појединим проценама, економска штета у СРЈ од рата је између 30 и 100 милијарди долара (Срећковић Јеросимић, 2009: 76).

---

¹² Именовани је 1994. године радио у Београду као представник Спољне обавештајне службе Русије.

Само за прва три месеца присуства и управе КФОР на КиМ, услед протеривања Срба од стране тзв. ОВК, етничка слика на том простору је била значајно измењена. Тако је у Гњилану опао број Срба са 25.000 на 5.000 лица, у Пећи са 12.000 на свега 100 лица, а у Приштини је остало између 500 и 1.000 Срба од првобитних 30.000, док је у Призрену број Срба опао са 6.000 на свега 600 (Марковић, 2000: 36, цитирано према Срећковић Јеросимић, 2009: 75). Срби са севера КиМ углавном су избегли у централну Србију, тако што је већи део био у избегличким логорима, а остали су заузимали бараке у Северној Митровици или су се смештали код родбине или пријатеља. Срби са југа КиМ, који су напустили Гњилане и Урошевац, отишли су у енклаве, као што је Штрпце, где се већи део њих сместио у старе напуштене хотеле из комунистичког периода, који су углавном били без воде и струје (Trud, 2013: 177).

Принудне миграције Срба са КиМ дешавале су се и после 1999. године. Када је реч о статистици интерно расељених лица са КиМ, 2.000 године је регистровано 187.129 лица. Највећи број њих је размештен у централној Србији - 94,17%, а остали у Војводини – 5,83% (Срећковић Јеросимић, 2009: 79).

Поновно бројније расељавање српског становништва било је узроковано немирима које су у марту 2004. године изазвали Албанци. Будући да су албански сепаратисти уз инострану помоћ дошли на власт и да је стога режим у Приштини стајао иза немира који је имао за циљ протеривање Срба можемо рећи да је реч о терору, јер је насиље терористичког покрета прерасло у насиље поретка. Резултат тога је да је у етничком насиљу које је тада спроведено над Србима повређено око 70 Срба, уништено или оштећено око 800 кућа и спаљено и уништено 36 православних верских објеката (Срећковић Јеросимић, 2009: 101-103).

Са друге стране, имамо примере социјалног инжењеринга које је вршила Аустрија плански насељавајући Немце, Чехе, Словаке и друге етничке групе прво у просторе Паноније како би их не само војнички- одбрамбено, већ и економски ојачала, а потом и у Босну и Херцеговину након Анексије.

Организована колонизација Немаца од почетка 18. века, углавном у Подунавље и Банат, била је непрекидно „подржавана“ од стране бечког двора. Тако се Осијек и Петроварадин наводе као „најстарија насеља“ (састављена од чиновника, занатлија, трговаца, слуга, превозника и њихових породица) и „са најчистијим немачким становништвом“. Земун су почели насељавати после 1716. године, а у Панчеву су већ 1723. године имали свој квартал (*Deutsch Pancsova*). Прва фаза немачке колонизације је завршена 1734. године, а за време аустро-турског рата (1737-1739) насеља настала до тог времена су углавном пропала што од куге, што од румунских пљачкаша, због чега су у то време Банат називали „гробљем Немаца“. Организовано насељавање Немаца настављено је после 1756. године, посебно у периоду 1756-1766. године када се колонизација одвијала дуж реке Тамиш. Марија Терезија доноси *Колонизациону уредбу* 1763. године којом је било планирано насељавање 20.000 породица у Банат (Поповић, 1990: 43, цитирано према Ђере, 2004: 115). Планирано није у потпуности реализовано, већ је од предвиђеног броја у периоду 1763-1773. године, названом *Терезијанска колонизација*, организовано пресељење 11.000 породица, односно око 42.000 лица (Ананић, 2014).

Када је реч о организованом пресељењу Мађара, у периоду 1746-1770. године у већем обиму одвијала се њихова реколонизација према Бачкој, тако да је седамдесетих година 18. века једва било Мађара у Банату (Поповић, 1990: 45, цитирано према Ђере, 2004: 116). Такође, у 18. веку у низијском Банату су плански насељавани и Румуни. Најинтензивније насељавање било је после 1740. године, а на кратко је прекинуто када је Марија Терезија 1765. године издала патент да се иселе Румуни из свих румунских насеља у која су требала да дођу немачки колонисти (Ананић, 2014).

Пример социјалног инжењеринга у Србији јесте и исељавање Немаца са подручја Војводине после Другог светског рата због њихове масовне сарадње са немачким окупационим властима и учешћа у рату у немачким војним јединицама.

Као што смо навели, до Другог светског рата у Војводини је било око пола милиона Немаца (Никифор, 2014: 180-181). Њихов број драстично опада у периоду

1945-1947. године када бивају протерани, а истовремено на њихово место насељавани су Срби, Хрвати, Црногорци, Македонци и Словенци, односно 220.000 њих, чиме је сачуван „словенски и српски етнички карактер Аутономне Покрајине Војводине, уз опстајање мађарске као највеће етничке заједнице“ (Ђере, 2004).

Према Попису становништва из 2002. године у Војводини је остало око три хиљаде Немаца, а у целој Србији око четири хиљаде њих. У исто време у Војводину је, „у оквиру тзв. аграрне реформе и колонизације“, пресељено више од 40 хиљада породица из БиХ, Црне Горе, Хрватске, Македоније и других република (Никифор, 2014: 182).

Посебно је важно истаћи да је Војводина вековима била водеће прихватилиште избеглица и исељеника из јужних српских земаља, као и „главна област њихове колонизације и планске реконструкције насеља, највећег подухвата те врсте у Европи, изведеног за време Марије Терезије и сина јој Јосифа II“ (Радовановић, 2004: 52-53). Међутим, аустроугарске власти су у те просторе систематично насељавали и Немце и припаднике других народа како би обезбедили етничку равнотежу са Србима, јер су Срби тражили аутономију.

Након Другог светског рата југословенске власти су вршиле масовна исељавања Немаца, углавном из подручја Војводине по узору на СССР. Пунолетни Немци из Војводине и Славоније су присилно у великом броју транспортовани у СССР где су махом завршавали у тзв. радним логорима, радећи на пословима обнове ратом разорене совјетске државе. Након тога су уследили егзодуси читавих породица Немаца из Војводине и Славоније ка Немачкој.

Према постојећим подацима након завршетка Другог светског рата из Југославије је исељено око пола милиона Немаца који су претежно живели у Хрватској и Војводини (Simeunović, 1997: 283).

Поред тога, значајно је указати на чињеницу да су југословенске комунистичке власти плански населиле око 250.000 људи претежно из Хрватске и БиХ у Војводину и Барању, углавном у испражњене немачке куће (Simeunović, 1997: 284).

Етнички састав се након Другог светског рата значајно променио. Нови комунистички режим Федеративне Народне Републике Југославије (ФНР Југославија/ФНРЈ) оптужио је припаднике немачког народа за колаборацију, због чега су, по угледу на праксу СССР и неких других земаља, практично прогнани из СФРЈ у Немачку. Алексис Труд наводи податак од око 20.000 Немаца који су били ангажовани као добровољци, а који су служили у 7. SS добровољачкој брдској дивизији *Принц Еуген*, са базом у Панчеву. Према политичким критеријумима из 1946. године, обрадиве земље које су немачки сељаци напустили, расподељене су и додељене Србима, Црногорцима и Хрватима „који су се истакли у редовима партизана“. Након 1945. године поново је српско становништво у Војводини постало већински народ, те су тако 1981. године чинили 54,4% од укупног становништва (Trud, 2013: 104).

У Војводину се, у периоду од 1946. до 1948. године, означеном као „аграрна колонизација“, доселио велики број емиграната из других република бивше СФРЈ. Овај простор је у наведеном периоду био изузетно динамичан услед „колонизације напуштених простора са израженом етничком селективношћу миграната“, интензивне емиграције припадника неких националности, посебно Немаца, те политичке емиграције након Другог светског рата (Радушки, 2016: 48).

Могло би се рећи да су имиграционе кретања у Војводини резултат не само велике колонизације након Другог светског рата, него и избегличког таласа као последице ратних и политичких прилика деведесетих година 20. века (Радушки, 2016: 54).

Талас збегова након операције *Олуја* у Хрватској узроковао је протеривање „хрватских и мађарских породица из појединих места у Бачкој“. Око 200.000 Срба са КиМ населило је Војводину коју су, услед тога, Мађари почели да напуштају. Процена

је да је око 100.000 Мађара након 1991. године напустило Војводину (Trud, 2013: 105-106).

Према подацима UNHCR до јула 2005. године у Србији је (без података за КиМ) број интерно расељених лица износио 207.878 лица. Од тог броја се 194.675 лица, односно 93,65%, налазило у централној Србији, док је 13.203 лица, односно 6,35%, евидентирано у Војводини. Највећи број интерно расељених лица имале су општине Краљево, Крагујевац, Крушевац, Ниш и Смедерево (Срећковић Јеросимић, 2009: 105).

Према подацима Привремене административне мисије УН (УНМИК/UNMIK) од 2000. до 2005. године на Косово и Метохију се вратило 12.218 лица, односно 6,53%, а највећи број њих чинили су српски повратници – 47,23% (Срећковић Јеросимић, 2009: 107).

Први организовани повратак српског становништва на КиМ одиграо се августа 2001. године, а место повратка била је „долина Осојане” у општини Исток. Тада су се 54 српска повратника вратила на КиМ уз помоћ шпанског КФОР, што су финансирале Немачка и Француска. Овај повратак Срба на своја огњишта сматра се политичким пројектом (Срећковић Јеросимић, 2009: 109-110).

Ипак, насељавање становништва из сиромашних динарских предела у панонске области ФНР Југославије одмах након завршетка Другог светског рата је као историјски веома значајан пример социјалног инжењеринга на нашим просторима, уједно највећи од свих по свом обиму у новијој историји Срба и неких других југословенских народа. Југословенско државно руководство је плански више година спроводило миграције махом српских сиромашних породица из планинских крајева у плодну Војводину, Славонију и Барању, како би побољшало не само услове живота горштака у новој држави, већ и наградило становништво устаничких крајева за његов допринос НОБ. Тиме је спровело план уситњавања аграрних поседа у складу са начелима која су већ тиме противречила стаљинистичкој пракси колхоза и совхоза. Чињеница је да се, на другој страни, тим колонизацијама умањио број Срба у

Хрватској, Босни и Херцеговини и Црној Гори, али је тешко са ове историјске дистанце без чврстих доказа тврдити да је то била главна намера комунистичког руководства.

Примери социјалног инжењеринга никада нису били, па ни на нашим просторима, само позитивни. Итекако има примера насилног систематског пресељавања домицилног становништва од стране државних или окупационих власти као што су у новијој историји случајеви присилног исељавања Словенаца у Србију у Другом светском рату од стране окупационе немачке власти, расељавање Чечена од стране власти Совјетског Савеза, пресељавање курдског становништва у Ираку у време владавине Садама Хусеина, а у новије време присилно исељавање српског становништва из Хрватске 90-их година, као и српског и ромског становништва са КиМ у Другом светском рату у време стварања Велике Албаније, као и почетком 21. века, уз прећутну сагласност дела међународне заједнице.

Може се рећи да су и први мигрантски таласи након ослобођења Србије од Турака имали карактер социјалног инжењеринга. Наиме, српске власти су тежиле да реше „турско питање“ у Србији, односно да иселе из српских подручја етничке Турке и муслиманско становништво уопште, које је углавном мигрирало у суседну Босну и у Турску. Исељавање турског живља било је предвиђено још Хатишерифом из 1830. године, којим је прописано да Турци више не могу да станују у Србији, „осим у градским гарнизонима, као и да своја имања распродају и да се иселе из свих села до 1834. године“ (Павловић, 2015: 587).

Будући да су Турци „и даље одуговлачили са исељавањем“, 1833. године донет је нови Хатишериф којим је одређено да се и „Турци варошани“ иселе из Србије у року од пет година. И поред тога, у Србији је остало неколико хиљада Турака, углавном у следећим градовима - Београд, Шабац, Смедерево и Кладово (Ђорђевић, 1984: 248-249, цитирано према Павловић, 2015: 587).

У осмој тачки поменутог Хатишерифа из 1833. године наводи се да се забрањује „пресељавање поданика Османског царства у Кнежевину Србију без дозволе њихових

надлежних органа”. Овом одредбом Висока Порта је настојала да „спречи пребегавање хришћана из околних османских провинција у Србију, која је након добијања аутономије постала још привлачнија за досељенике”. Ипак, ове правне препреке нису успеле да спрече насељавање хришћана из околних провинција Османског царства у српску кнежевину, које се одвијало и пре доношења новог Хатишерифа (Шешум, 2015: 241-312, цитирано према Савић, 2021: 193).

Када је реч о пребегавању хришћана из суседних османских провинција у Србију, узроци су различити. Углавном се пребегавало због турских зулума, али и у потрази за бољим условима живота. Такође, хришћани су пребегавали у Србију и због почињеног убиства у самоодбрани, због повреде части или крвне освете.

Такође, за време владавине Михаила Обреновића (1839-1868) радило се на потпуном исељавању Турака из Србије, који су због свог понашања сматрани „неподношљивим“. Бржем проналажењу некаквог решења за тај проблем допринео је инцидент који се одиграо на Чукур чесми, а потом и турско бомбардовање Београда. Да би се спречили даљи српско-турски сукоби, одржана је конференција 1862. године у Канлици (Истанбул), где је одлучено да се турско становништво исели из Београдског пашалука, као и да се поруше градови Соко и Ужице (Павловић, 2015: 587).

Овакве идеје, „планског и уговором дефинисаног исељавања“, биле су честа појава и у 20. веку у Европи (Резо, 2013: 114), а самим тим и на Балкану. Илустративан пример наведеног свакако је и *Александров пројекат*¹³ који се односио на исељавање Турака и Албанаца из Југославије. Краљевина СХС и њен краљ Александар оптуживани су за могућу опасност од рата са Бугарском због анексије њених територија (Цариброд и Босилеград) Краљевини. У то време, постојало је уверење да

---

¹³ Краљ Александар Карађорђевић склопио је успешан договор са турским владарем Кемалом Ататурком о добровољном исељавању Турака са српског тла.

је Краљевина одузимањем, а потом и анектирањем мађарских територија у северној Војводини сама створила и мађарску иреденту¹⁴ (Малбашић, 2019: 22-23).

Југословенски краљ Александар Први Карађорђевић настојао је да оствари договор са Турском и Албанијом ради пресељења муслиманског живља из Југославије у те земље. Такође, сматрао је и да је неопходно да се обезбеде границе државе насељавањем српског становништва у јужне српске покрајине, пре свега на Косово.

Тако је у два таласа миграција, у периоду од 1922. до 1929. године и од 1933. до 1938. године, насељено 10.877 српских породица на Косово и Метохију. Овај вид социјалног инжењеринга спровођен је у складу са Указом о колонизацији јужних области Југославије, донетим 1920. године, и *Законом о колонизацији јужних области* из 1931. године. У то време, према Попису из 1921. године у Југославији је било 439.657 Арбанаса, а према Попису из 1931. године било их је 505.259. Између два рата на подручју Косова и Метохије Арбанаси су чинили око три петине, односно 60% становништва (Славковић, 2014: 24).

Поред југословенско-турске конвенције из 1938. године, потребно је указати и на тзв. Центлменски споразум из 1953. године, који се у појединим научним круговима сматра „имплементацијом конвенције из 1938. године“. У оба споразума потписана између Југославије и Турске били су прецизирани услови под којим је требало споровести исељавање муслиманског становништва (Rezo, 2013: 97-98).

Наведено потврђује и податак да је Турска 14. јуна 1934. године ратификовала *Закон број 2510* који се односи на насељавање, односно регулисање имиграције, као и асимилације немуслиманског и нетурског становништва унутар ње (Kirişci, 2000: 4, цитирано према Rezo, 2013: 101). Ипак, турски званичници су одлагали примену споразума, уцењујући југословенску страну тадашњом међународном ситуацијом,

---

¹⁴ Иредентизам подразумева „продужени сецесионизам”, односно „координирану акцију две стране – државе која жели да припоји део друге и кључне сепаратистичке политичке чиниоце у делу суседне државе где је сецесионизам присутан“ (Horowitz, 2000: 182-183, цитирано према Малбашић, 2019: 22-23).

због које наводно нису могли да отпочну примену саме конвенције, уз напомену да би се то могло спровести само ако би Југославија увећала финансијска средства предвиђена за процес исељавања (Pezo, 2013: 113). Иако је званични Београд пристао на поменуту „уцењивачку политику“ турске стране, тако што би за почетак било исељено 4.000 албанских породица за које је југословенска влада била спремна да преузме „све транспортне трошкове као и део трошкова које би требало да сноси Турска“ (Pezo, 2013: 113), до реализације наведеног није дошло услед почетка Другог светског рата.

Када говоримо о послератном исељавању српског становништва са КиМ, значајно је указати на први послератни Попис становништва 1948. године којим је забележено 498.242 лица албанског порекла од укупног броја од 727.820 становника, док је следећим пописом из 1953. године декларисано 524.559 (64,9%) Шиптара, односно Албанаца, од укупног броја од 808.141 лица. У трећем послератном попису из 1961. године на КиМ је регистровано 963.988 становника Југославије, од којих је забележено 227.016 Срба (23,5%), 37.588 Црногораца (3,9%), као и 646.605 (67,1%) Албанаца (Шиптара) (Velat, 1988, цитирано према Радовановић, 2004: 395-396).

Што се тиче тзв. Центлменског споразума из 1953. године, који представља неформални споразум између Југославије и Турске, може се приметити да се он често неосновано поистовећује са конвенцијом из 1938. године. До овог „најмасовнијег исељавања муслимана од настанка Југославије“ дошло је на иницијативу турске стране која је претходно усвојила Закон о насељавању бр. 2510 из 1934, у намери да, како је навео бивши министар унутрашњих послова Турске Шукру Каја (Şükri Kaşa), „формира државу где се говори једним језиком, мисли на исти начин и деле исти ставови“ (Çağartay, 2006: 82–101, цитирано према Pezo, 2013: 115). Са друге стране, насељавање српског становништва у јужну српску покрајину било је део *Аграрне реформе* Југославије. Колонисти су махом били пореклом из Херцеговине и Црне Горе (Vickers, 2018: 84-88).

Упркос великом броју досељеног становништва није дошло до „жељене етничке равнотеже“. Чубриловић је 1937. године пред Скупштином исказао незадовољство са спровођењем програма колонизације, истичући: „Албанци се не могу истиснути само постепеном колонизацијом. Нисмо имали никаквог видљивог успеха у националној асимилацији Албанаца у нашу корист. Напротив, будући да они себе сматрају Албанцима, њихова национална свест је пробуђена, и, ако се са њима не обрачунамо у право време, за двадесет до тридесет година ћемо морати да се суочимо са страшним иредентизмом чији су знаци већ видљиви, и који ће неизбежно да доведе у опасност све наше јужне области“ (Vickers, 2018: 103-104).

Споразум ad referendum о исељавању Турака из Југославије никада није потписан, а није ни ступио на снагу, премда је парафиран јуна 1938. године у Анкари. Разлог због којег највероватније није потписан поменути споразум јесте протест албанских мањина у Југославији и Албанији поводом тога, јер се веровало да се њиме жели постићи исељавање Албанаца, а не Турака. Споразум је предвиђао да се у року од шест година исели у Турску 40.000 муслиманских породица из 46 срезова¹⁵ (Табела бр. 1) (Pievski, 2018) почев од 1.6.1939. године. Такође, према том договору Југославија је требало да плати турској влади по 3.000 динара за сваког исељеника који је старији од 10 година (Stojković, 1998: 416-417, цитирано према Krivokapić, 2005: 104).

Основни разлози због којег наведени споразум није примењен су недостатак финансијских средстава за „слање исељеника“ у Турску, односно у „ненастањене области Анадолије и немирне области на граници курдских крајева“, као и због „рата који је био на видiku“ (Други светски рат). Ипак, миграције су се одвијале и ван тог споразума, што потврђују подаци о исељавању Албанаца најпре у Албанију и Турску, односно у Истанбул, али и у арапске земље (Vickers, 2018: 107, 110).

---

¹⁵ Табеларни приказ 46 срезова са бројем турског становништва у њима, 1921. и 1931. године, приказан је у Табела бр. 1.

Према званичним југословенским изворима процењено је да се у периоду 1937-1939. године иселило 19.279 етничких Албанаца у Турску и 4.232 у Албанију (Vickers, 2018: 109).

Обавезна размена турских грађана грчке православне вере са турских територија и грчких грађана муслиманске вере настањених на грчким територијама, уговорена је *Конвенцијом о размени грчког и турског становништва*, која је потписана у Лозани 30. јануара 1923. године. Главни услов био је да ова лица, без дозволе територијалне државе, не могу поново да настане у Турској, односно у Грчкој. Дакле, овај споразум предвиђао је „обавезну размену“ грчког и турског становништва (Krivokarić, 2005: 103).

На основу ових уговора (из 1923. и 1938. године) размењено је и између Бугарске и Грчке око 150.000 становника (100.000 Бугара и 50.000 Грка), затим између Грчке и Турске око 2.000.000 становника (око 400.000 Турака и између 1.300.000 и 1.500.000 Грка) (Obradović, 2002, цитирано према Krivokarić, 2005: 103). Поменуте државе искористиле су прилику да „очисте“ своје територије од других националних мањина. Тако су Турци применили одредбе о размени и на Србе, Румуне, Русе и Роме, а Грци су депортовали, уз Турке, и Албанце и Роме исламске вероисповести (Macartney, 1934: 445, цитирано према Krivokarić, 2005: 104).

Године 1921. године у Краљевини СХС живело је 150.332 Турака, од чега је највећи број њих било у „областима које после Балканских ратова улазе у састав Краљевине Србије“ - чак 148.019 Турака, односно 98,46% у односу на укупни број турског становништва које је евидентирано у држави. Само на Косову и Метохији, односно у „звечанском, косовском, призренском и метохијским округу, укључујући и качанички срез, који је био део скопског округа“, забележено је 27.915 Турака (Pievski, 2018: 38, 46).

Након погибије краља Александра Карађорђевића 1934. године, одбачена је и његова „интегралистичка линија“, а идеја југословенства (Petranović, 1988: 257), која је настала у „условима борбе прогресивних грађанских снага ослоњених на раније

историјске процесе зближавања и интеграције“, била је озбиљно доведена у питање (Petranović, 1988: 255).

Извесне елементе социјалног инжењеринга имају и најновије миграције ка Европи из афричких и блиско-источних земаља, не када је реч о покретању миграторног таласа, већ његовог усмеравања ка Немачкој и другим високо развијеним европским земљама. Главну улогу у социјалном инжењерингу имају САД, а разлог за такво уплитање САД у миграциона збивања ка Европи појаснио је водећи теоретичар глобализма, амерички професор Џозеф Нај (Joseph Nye) у свом допису ЕУ.

Према Нају, два су битна разлога за усмеравања миграционих токова у протеклој деценији ка развијеним земљама Европе. Уплитање САД у миграциони процес Нај оправдава тиме што су земље ЕУ једини прави велики економски и војни партнер САД, те због тога САД не могу дозволити опадање моћи Европе ни на економском ни на војном плану, јер без снажне Европе ни САД не би биле тако доминантна сила. Први разлог по њему је тај што је Европа која је главни партнер САД још увек у економској кризи, а приливом миграната добија најјефтинију могућу радну снагу, што ће јој помоћи да из те кризе изађе. Са истим оправдањем Нај наводи и други разлог за усмеравање миграција ка Европи. Он је изражен у чињеници да ће, како каже Џозеф Нај, ускоро сваки трећи мушкарац у Европи бити старији од 65 година, што може значајно да утиче на војни потенцијал ЕУ. Стога су се САД постарале да Европа добије кроз миграције могућност да јефтино ангажује велики број професионалних војника, што је већ сада изразити тренд у Европи (Nye, 2016: 24, цитирано према Симеуновић, 2016: 263).

Да су процене Наја тачне показује и податак да се број војника иностраног порекла у немачкој војсци, који се могу довести и у везу са миграцијама, током 2018. године кретао између 13% и 26% од укупног броја (“Personen mit Migrationshintergrund in der Bundeswehr”, 2018).

У прилог тези Џозефа Наја око потребе Европе за радном снагом говори и чињеница да је Немачкој, која је током 2017. године примила око милион и по миграната (“Personen mit Migrationshintergrund in der Bundeswehr”, 2018), средином

2021. године и даље је недостајало радне снаге, због чега је најавила „увоз“ 400.000 радника годишње (“Немачкој потребно”, 2021).

И поред поменуте најаве, а услед пандемије вируса корона, почетком 2022. године, СР Немачка се суочила са озбиљном демографском кризом, односно са мањком радне снаге. Наиме, њен министар економије Роберт Хабек је у јануару 2022. године, а поводом поменуте кризе у Немачкој, указао на податак од 300.000 непопуњених оглашених радних места упозоривши на могућност да наведени број значајно порасте и премаши цифру од милион (“Немачка и problemu”, 2022). Ова најаву се делимино обистинила тако што је од фебруара до децембра 2022. године у Немачку стигло 1,2 милиона миграната, који су махом из Украјине. Од овог броја њих око 200.000 су тражиоци азила. Имајући у виду наведене податке, као и чињеницу да је Украјинцима омогућено да остану годину дана у земљама ЕУ и да добију радну дозволу, врло је вероватно да ће претходно оглашених милион радних места убрзо попуњити немачко тржиште рада (Ljubisavljević, 2022).

Иако је у марту 2020. године, Савезна Влада Немачке усвојила Закон о досељавању стручне радне снаге (Ambasada Savezne Republike Nemačke Beograd, 2020), чиме је „признала да је „Немачка досељеничка земља – и то шест деценија после првог великог таласа доласка гастарбајтера“, прилив радне снаге у ову земљу није се битније изменио (“Немачка želi”, 2020).

Значајно је указати да је Немачка „прва или друга дестинација за тражиоце азила из земаља Балкана, Сирије и Руске Федерације” (Шантић & Обрадовић, 2016: 123).

По питању прилива ирегуларних миграција, Немачка је најугроженија у односу на све земље од централне до источне Европе, а посебно велики проблем представља она група имиграната који остварују право на тромесечну визу, а који прекорачују предвиђен рок важења те визе. Током ‘90-их година 20. века овај феномен био је повезан са проблемом илегалне радне снаге и страхом да ће страна радна снага угрозити немачку радну снагу. Немачка влада увела је отада низ мера у покушају борбе против илегалног боравка и запошљавања миграната, а у Немачкој је данас много

присутније ограничење слобода гарантованих *Шенгенским споразумом* и другим ЕУ прописима (Azoulai & Vries, 2014: 56).

На основу изнетих података и примера, који се углавном тичу припадника српског народа и њихових миграција, док су остали примери у функцији компаративне анализе, може се закључити да је социјални инжењеринг већ одавно присутан као концепт и пракса у миграционој историји човечанства, а да данас добија своје нове облике који у суштини по својим начелима и мотивима не одступају од основне идеје социјалног инжењеринга као планског подстицања или организовања пресељавања неких народа или етничких група из политичких, економских, војних или национално безбедносних разлога.

2.4. Савремени трендови миграција

Проблем миграција је један од водећих проблема данашњице. Очигледно је да миграције представљају кретања становништва која се, као историјски процес никад не заустављају, само мењају своје облике и путање од горег ка бољем, и стога се и данас настављају да одвијају.

Читави народи и у новом добу настали су управо захваљујући миграцијама (Vinkler, 2019: 85), те се може рећи да миграције чине целокупан део укупног кретања становништва делујући на величину и структуру истог.

Сматра се да су миграције у 19. веку биле углавном економске природе, у 20. веку у великој мери су обележене као принудне (Лукић, 2005: 11), а у 21. веку миграције су постале глобални феномен.

Савремене миграције нису посебна појава, већ су део опште „парадигме мобилности” (*mobilities paradigm*) (Cohen, 2019: 9). Док се породичне миграције и миграције нискоквалификованих радника настављају, посебно пожељна имиграциона политика биће подстицање полуквалификованих и квалификованих радника на емиграцију (Cohen, 2019: 210).

Када је реч о савременим миграцијама потребно је најпре појаснити појам мигрантска криза. Под овим појмом подразумева се криза у некој земљи изазвана релативно изненадним, веома масовним и углавном дуготрајним миграцијама ка тој земљи, односно у друштву у које мигранти настоје да се доселе, као и у земљама кроз које пролазе.

Период од краја 20. до почетка 21. века обележио је пораст миграцијских кретања у свету, чији је тренд од тада наставио да расте узлазном путањом, што је непосредно утицало на појаву мигрантске кризе у Европи, која је формално отпочела 2014, када се десио нагли скок броја илегалних прелазака граница земаља Европске уније. Неформално, корени ове кризе сежу још од времена ослободилачких и других ратова на Блиском истоку и северу Африке. Све то је утицало да дођу до изражаја многе слабости интегрисане Европе које је потребно прецизније одредити, како би се успешно одговорило на савремене изазове пред којима су се нашле бројне чланице Европске уније, као и читава глобална заједница (Глигорић & Алексић, 2017: 251). С друге стране, миграције су данас чврсто успостављене као део административног и регулаторног оквира ЕУ, где је примећен постепен раст законодавних и политичких мера у овој области (Azoulaï & Vries, 2014: 2). Већина европских земаља је инкорпорирала међународно законодавство о избегличком праву у сопствени законодавни оквир. Тако су, на пример, чувеним пресудама Уставног суда у Немачкој проширена уставна ограничења којима се влада „помиње” да не може тако строго да спроводи контролу ирегуларних миграција (Azoulaï & Vries, 2014: 46).

Савремени трендови миграција, а самим тим и мигрантска криза, поред повећања броја имиграната који приспевају на тло Европе, тичу се и геополитичких димензија две велике кризе – северноафричко-блискоисточне кризе коју је донело *Аранско пролеће* и унутрашње, системске кризе саме ЕУ, чије логике јасно кореспондерију са светском кризом започетом 2008, глобалним геополитичким токовима везаним за урушавање униполарног света, те геостратегијама које се са различитих страна разигравају овим поводом“ (Павлићевић, 2016: 58).

У 21. веку јавља се нови тип миграната - мигранти као феномен савремене биополитике. Према Фукоу биополитика је „неолиберализам и као таква означава управљање и контролу целокупних популација”. У контексту миграција, „изумирање појединачних европских народа показује да је биополитички западни систем у основи самодеструктиван, односно, да, у крајњој инстанци, практично без остатка уништава сам себе”. Фуко појашњава да је „процес успостављања биополитика значио формирање тзв. друштва безбедности којим доминира економија безбедности” (Кољевић, 2016: 177-181).

Класификација европских тела, чији је аутор Акоста (Acosta), а у којој се користи назив култног филма Серђа Леонеа *Добар, лош, зао*, да би се сачинила метафора којом је Парламент означен као „добар”, Савет „лош”, Комисија „зла”, указује да је утицај држава чланица и даље веома јак, док је утицај Европског Парламента слаб (Acosta, 2009: 19, цитирано према Azoulai & Vries, 2014: 15).

Теза да су ирегуларне миграције нуспроизвод држава ЕУ и њихове политике данас је прилично заступљена и прихваћена у научној јавности (Azoulai & Vries, 2014: 43). Владе европских држава настоје да одговоре на забринутост својих грађана покушавајући да ограниче имиграцију, а посебно ирегуларну миграцију.

Како од имиграција државе углавном остварују економске бенефите, оне „признају” оправданост спровођења слободније имиграцијске политике, иако таква политика није популарна код већине бирачког тела (Azoulai & Vries, 2014: 47). Заправо, већина европских држава би могла да уведе драконске законе како би се сузбиле ирегуларне имиграције и/или илегално запошљавање. Ипак, владе појединих земаља држе „отворене” неке од мигрантских рута како би осигурале снабдевање страном радном снагом за одређене секторе унутар државе. Овакав вид „толеранције” према ирегуларним миграцијама, посебно је присутан у земљама са релативно неформалном запослености, као што је Италија. Такво „толерисање” ирегуларних миграцијских токова део је стратегије коју спроводе владе појединих земаља у циљу помирења сукобљених интереса, односно потребе да се покаже посвећеност

ограничавању миграција, које је истовремено у складу са судским и економским начелима. Из тог разлога ове државе настоје да одрже реторику у области политике миграција, која је између рестриктивне и благе праксе, што имплицира да су имиграцијске политике, често и у великој мери, симболичне (Holifield, 1992, цитирано према Azoulai & Vries, 2014: 47-48).

Према мишљењу научника из области политичке економије Герија Фримана (Freeman, 2006) миграциона политика је детерминисана садржајем и моћи заједничког интереса организоване интересне групе. Што су угроженији интереси групе, већа је вероватноћа да ће бити уложено више ресурса у лобирање, посебно тамо где су трошкови и користи спровођења одређене политике израженији. Насупрот томе, тамо где су трошкови или користи одређене политике нејасни, интересна група ће имати мању корист за опредељивање средстава за лобирање своје владе на том плану. Сви трошкови повезани са имиграцијом имају тенденцију да се прошире, те их је тешко ограничити (Azoulai & Vries, 2014: 48).

Када је реч о врстама миграционе политике могу се издвојити следеће три категорије држава чланица ЕУ: државе са развијеном миграционом и азилантском политиком (Немачка, Белгија, Аустрија и Холандија), државе чија је миграциона политика усмерена на редукцију азила (Велика Британија, Ирска и Данска), као и државе са великим порастом ирегуларних миграната и усмеравање одредби миграционе политике ка спречавању нерегуларних миграција (Француска, Италија, Грчка, Португалија и Шпанија) (Pribytkova & Gromovs, 2007, цитирано према Шантић & Обрадовић, 2016: 123).

Савремене миграције носе значајан економски потенцијал, како по земље пријема и земље порекла, тако и по мигранте, што представља троструку победу – *triple win*. Емиграције у земљама слања, рецимо, подстичу развој кроз употребе девизних дознака и инвестиција припадника дијаспоре, кроз допринос дијаспоре посредством трансфера знања и вештина, а и ублажавају недостатке радне снаге, док они емигранти који се врате у своју домицилну земљу, тзв. повратници, могу

допринети стеченим инвестиционим капиталом, али и иновацијама из иностранства (Гречић, 2019: 9).

Студија посвећена глобалним миграцијама која је спроведена од стране Бечког института за демографију указала је на податак од 0,6% светског становништва које се годишње исељавало у периоду између 1960. и 2005. године, док је у периоду од 2005. до 2010. године тај проценат порастао до 0,9%. Такође, значајно је указати и на конкретније податке о броју људи који су у одређеном периоду живели ван своје отаџбине. Тако је, на пример, 2015. године у емиграцији било 244 милиона људи, док се 2017. године овај број повећао на 258 милиона (Hofbauer, 2020a: 19).

Европи још „над главом виси“ турска претња да ће „пропустити“ мигранте преко својих граница ка Балкану. Из Сирије је у Либан мигрирало 1,5 милиона избеглица, чији масовни покрет би најпре погодио Турску, где је према подацима из 2019. године било око 3,6 милиона миграната (Вукасовић, 2019). Њихов масовни егзодус би и данас могао да покрене нови талас миграције и доведе до нове мигрантске кризе.

Подсећања ради, рат у Сирији је почео у марту 2011. године када је режим тадашњег председника Асада угушио опозиционе демонстрације у граду Дера на југу земље. Од 22 милиона предратног становништва у Сирији, скоро 55% је услед рата било интерно расељено или је побегло из земље, и то углавном у Либан, Турску, али и у Јордан и Ирак. Само Либан је примио око милион Сиријаца. За ову земљу са сложеним мултиконфесионалним и дубоким политичким поделама, изненадни долазак толиког броја Сиријаца угрозио је ионако нестабилан политички и друштвени поредак Либана. Избеглице су узроковале огроман финансијски терет за земљу (Cohen, 2019: 160, 162).

Имајући у виду наведено, остаје нејасно због чега је Либан отворио своје границе за сиријске избеглице. Један од разлога томе могла би бити историјска повезаност ове две земље, посебно због чињенице да је у Отоманско доба Либан био део тадашње Сирије. Како Камерон Тибос (Cameron Thibos) објашњава, 85% Сиријаца било је расуто 2014. године у око 1.600 заједница широм света. Од тога, чак 15% су чиниле

сиријске избеглице које су се налазиле у шаторским камповима и „преуређеним” неформалним насељима (Thibos, 2014, цитирано према Cohen, 2019: 163).

Већина миграната из Либана који живе у шаторима и поменутих насељима нема право боравка и живи у приличном сиромаштву. У долини Бека, у источном Либану, многа деца избеглице из Сирије су радно експлоатисана, док се младе жене присиљавају на брак или пружање сексуалних услуга како би преживеле и/или избегле сиромаштво. Око 300.000 деце не иде у школу (Jones & Ksaifi, 2016, цитирано према Cohen, 2019: 163).

Због наведеног, не изненађује чињеница да се све већи број Сиријаца у Либану, али и у Европи, одлучује за повратак у домовину, упркос нестабилној ситуацији у тој земљи.

Имајући у виду авганистанску кризу која се одиграла средином 2021. године, а која је уздрмала не само Блиски Исток, већ и Европу, претећи да се „прелије” на европске земље у виду евентуалног новог мигрантског таласа, земље региона и Европе уложиле су појачане мултилатералне напоре како би изнашле заједничко превентивно решење за отклањање ових и сличних изазова. Након повлачења британских и америчких оружаних снага из Авганистана, односно доласка Талибана на власт, број присилно расељених Авганистанаца је нагло порастао.

Према подацима Мисији Уједињених нација за помоћ у Авганистану (UNAMA), током 2021. године било је око 700.000 расељених лица унутар Авганистана, чиме је укупан број расељених лица достигао 3,4 милиона. Око 80% расељене популације у 2021. години чиниле су жене и деца (UNHCR, 2021a). На глобалном нивоу, у наведеном периоду је према процени Европске комисије регистровано око 635.000 Авганистанаца. Такође, наводи се и податак од преко два милиона избеглица које су регистроване у региону Југоисточне Европе, као и три милиона нерегистрованих избеглица (Milošević, 2021).

Статистички подаци од августа 2021. године указују да је од око 40 милиона становника Авганистана, 3,5 милиона њих било интерно расељених лица из

Авганистана у Ирану. Овом броју треба додати 2,6 милиона авганистанских избеглица широм света које је регистровао UNHCR, ван Авганистана, од којих се само у Ирану и Пакистану током 2020. године налазило око 2,2 милиона Авганистанаца (“Avganistan: Gde će izbeglice”, 2021). Такође, UNHCR наводи број присилно расељених лица у свету који је 2020. године износио око 82,4 милиона (UNHCR, 2021c).

Подсећања ради, Стејт департмент (*State Department*) је, по преузимању Кабула од стране Талибана објавио *Заједничку изјаву о мирном напуштању Авганистана* (U.S. Department of State, 2021), позивајући све стране у Авганистану да омогуће безбедан одлазак страним држављанима и Авганистанцима који желе да напусте земљу. Међу првим земљама у региону које су потписале ову изјаву су Република Албанија и Република Северна Македонија, које су убрзо и примиле прве избеглице у своју земљу. На иницијалној листи држава потписница није се нашла наша земља, али је уврштена на ажурирани списак, будући да је заједничкој изјави накнадно пружила подршку (Максимовић, 2021).

Истовремено, UNHCR је објавио *Став о враћању у Авганистан* којим је позвао државе да омогуће избеглицама из Авганистана приступ њиховим територијама, уз обавезу поштовања принципа забране враћања (*non-refoulement*) (UNHCR, 2021b, цитирано према Beogradski centar za ljudska prava, 2021: 40). Ова организација исказала је забринутост што су недавни догађаји у Авганистану довели до повећања потребе за међународном заштитом оних лица која „беже” из Авганистана (Максимовић, 2021).

Влада Велике Британије је по том питању објавила *Програме за пресељење авганистанских избеглица* у ову земљу, односно четири начина која могу да користе авганистанске избеглице да би имигрирале у Велику Британију. Први начин, посредством којег је у периоду од 1. априла до 1. септембра 2021. године евакуисано 17.000 лица, односио се углавном на лица која се баве преводилачким пословима и друго особље које ради за Велику Британију. Други начин је био употреба *Шеме за пресељење авганистанских грађана* (ACRS), којим се планирало пресељење 20.000 лица за три године, с тим да је у току 2021. године било предвиђено пресељење 5.000

Авганистанаца, а остатак у наредне две године (15.000 лица у наредне две године). Следећи начин доласка Авганистанаца у Велику Британију био је посредством система азила, односно „спонтани” доласци оних лица која нису предвиђена претходно наведеним процедурама, већ су препуштена да се сама сналазе. Ова категорија лица углавном је настојала да се домогне Велике Британије посредством малих чамаца или авионом. Тако је, на пример, према подацима Министарства унутрашњих послова Велике Британије, у периоду од 1. јануара 2018. до 31. маја 2021. године, канал Ламанш у малим чамцима прешло 739 Авганистанаца. Четврти начин уласка у ову земљу био је посредством чланова уже породице, који су стекли азил или имају статус „хуманитарне заштите”, што је названо „поновним окупљањем избегличке породице”. Овим путем је јако мали број Авганистанаца успео да се пресели у Велику Британију. Илустративан пример наведеног је податак да је у периоду од скоро десет година (2011-2020) око 200 Авганистанаца годишње, од којих око 95% чине жене и деца, успело на овај начин да се пресели у Велику Британију (Walsh & Sumption, 2021).

Поред тога, институције ЕУ су у октобру 2021. године определиле *Пакет подршке Авганистану* у вредности од милијарду евра. Залажући се за јачање међународног одговора на ситуацију у Авганистану, Група за подршку¹⁶ на чијем челу је ЕУ, 2020. године је актуелизовала постојећу *Стратегију решења за платформу подршке авганистанским избеглицима* (SSAR) из 2018. године (Support Platform for the Solutions Strategy for Afghan Refugees [SSAR], 2019).

Непрегледни талас миграција задесио је, поред европског континента, и источни део света. Наиме, по анексији Крима, као и услед сукоба на истоку Украјине, источни део Европе напустило је око 1,5 милиона миграната (Godfroa, 2022).

До значајног повећања броја присилних миграната дошло је у последњих десетак година. Први пут је 2013. године премашен број од 50 милиона присилних миграната колико их је било у периоду после Другог светског рата. Само годину дана касније,

---

¹⁶ Чланови поменуте групе су: ЕУ, Азијска развојна банка, Немачка, Данска, Италија, Јапан, Катар, Република Кореја, Швајцарска, Турска, Велика Британија, UNDP, САД и Светска банка.

према проценама високог комесара УН за избеглице 2014. године је тај број износио 60 милиона (Szuhai & Tálas, 2017: 10).

Након што је европска мигрантска криза достигла врхунац 2015. године, у периоду 2017-2018. године наступио је период делимичне стабилности у миграторним токовима. То потврђују и подаци Фронтекса који указују на значајан пад броја долазака миграната и избеглица у Европу у наведеном периоду. Наиме, број долазака миграната је у 2017. години опао за 53% у односу на 2016. годину. Смањење тог броја, као и незаконитих прелазака границе регистровано је и 2018. године, у односу на годину пре (Frontex, 2019).

Смањењу кретања миграната ка Европи у периоду 2017-2018. године допринео је и политички договор између Турске и ЕУ о заустављању незаконитих миграција. Ипак, тзв. Западнобалканска рута остала је доминатна.

Према проценама UNHCR у јуну 2019. године број укупно угрожене популације износио је 79,4 милиона лица, укључујући 20,2 милиона избеглица, 3,7 милиона тражилаца азила, 531.000 враћених избеглица, 43,9 милиона интерно расељених лица (ИРЛ), 2,3 милиона враћених ИРЛ и 3,9 милиона лица без држављанства под мандатом UNHCR. Што се тиче мигрантске популације, око једну трећину укупне мигрантске популације у свету чинило је 6,6 милиона избеглица из Сирије, затим 2,7 милиона из Авганистана и 2,2 милиона из Јужног Судана. Када је реч о тражиоцима азила, највећи број тражилаца азила су били држављани Венецуеле. Земље које су прихватиле највећи број избеглица у 2019. години јесу Турска, Пакистан, Уганда, Немачка и Судан (EASO, 2020: 7).

Међународне миграције у 21. веку су све учесталије и бројније, чему доприноси демографска и економска неједнакост међу државама, а посебно „развијени системи комуникација и транспорта, који знатно олакшавају покретљивост миграната“ (Зиројевић & Јовичић, 2018: 262).

Такође, данас је све теже уочити разлику између миграцијског и туристичког кретања. Наведено се првенствено односи на економске мигранте који најпре путују

као туристи како би проверили потенцијална миграторна одредишта, а потом многи од њих постају досељеници (Castles et al., 2014: 8).

С тим у вези, значајно је указати на још једну категорију савремених миграција. Реч је о „имиграцијском шопингу”, који су „лансирале” Канада и Аустралија. Примера ради, у Аустралији се једна од њених виза односи само на области са ниском стопом прираштаја, где не могу да се попуне квалификоване позиције са локалног тржишта рада (Cohen, 2019: 210-211).

Поред тога, у савременој миграцијској литератури појавио се термин „феминизација миграција” у значењу „пораста укупне бројности женских миграција на међународним релацијама” (Fleury, 2016, цитирано према Šarić, 2021: 28) или повећања броја жена које активно учествују у мигрантским процесима (Morokvašić, 2014, цитирано према Šarić, 2021: 28), што се доводи у везу са феминизацијом рада „као процесом уласка жена на тржиште рада” (Dannecker & Sieveking, 2009, цитирано према Šarić, 2021: 29). На тај начин, процес феминизације миграција бива уоквирен „постојећим родним нормама и односима при чему се примарне женске обавезе из приватне сфере попут репродуктивног рада и бриге за друге пресликавају на тржиште рада и чине одређене категорије запослења” (Morokvašić, 2014, цитирано према Šarić, 2021: 28).

Могло би се рећи да су савремене миграције углавном узроковане потрагом за послом. Због индустријализације многе земље су исказале потребу за ангажовањем додатних радника, односно јефтиније радне снаге из иностранства. Неретко се дешава да је овај вид миграција државно-спонзорисана емиграција, која заправо означава увоз радника које је „определила” нека компанија или држава која има сарадњу са иностранством (Cohen, 2019: 7).

У јеку мигрантске кризе, током 2016. године, најважније питање европске политичке елите било је како смањити талас миграната који је заплуснуо Европу. У нарочито незгодној позицији нашле су се Македонија (Република Северна Македонија) и Грчка које су добиле улугу „чуvara“ спољних граница Европске Уније (ЕУ), након одлуке земаља које се налазе на Балканској рути да ограниче број

миграната који прелазе преко њихове територије. С друге стране, миграције су делом биле подстакнуте и уверавањем немачке канцеларке Ангеле Меркел (Angela Dorothea Merkel) да неће доћи до враћања избеглица из Сирије у матичну земљу, што је охрабрило мигранте из те државе да крену ка западној Европи, уз додатни „подстрех“ сиријског председника Башара ал-Асада који је наложио проширење регрутације, чиме је такође „допринео“ да велики број Сиријаца напусти своју земљу (OSCE, 2016: 3).

Иако европска миграциона политика налаже свакој држави чланице систем квота - број миграната који је потребно да прими у своју земљу, поједине, и то новије чланице ЕУ, као што су Мађарска, Пољска и Чешка, нису се придржавале квота које су европске институције прописале, те су сходно томе, средином 2017. године, кажњене од стране ЕУ. Овакав вид кажњавања због недовољне солидарности према проценама европске политичке елите, као и додатна претња увођења економских санкција, јесу неки од облика политичких притисака које ЕУ спроводи према „непослушним“ државама чланицама. Ипак, овакве одлуке европских званичника примењују се селективно, односно, не бивају све државе кажњене по истом или сличном питању, на шта указује пример Аустрије која је драстично смањила пријем миграната подржавши став појединих држава око оснивања избегличких кампова ван ЕУ. Ово наводи на закључак да национални интереси код једног броја земаља спречавају постизање консензуса при имплементацији одлука Европске комисије.

С тим у вези, многе државе су исказале сумњу у ефикасност система безбедности у очувању европских граница у оквиру *Шенгенског споразума*. То указује на очигледну „кризу ефикасности“ међународних институција које се доводе у везу са одговором на проблеме које узрокују миграције, те су поједине државе позвале на преиспитивање оправданости Шенгена (Simeunović, 2015, цитирано према Ракоњац, 2017: 15).

Истраживања показују да на сваких пет година на глобалном нивоу мигрира 35-40 милиона лица (Abel & Sander, 2014, цитирано према ИОМ, 2018: 20). Главне државе дисеминатори избеглица у свету од почетка мигрантске кризе до 2017. године биле су Сирија и Авганистан. Током 2017. године регистровано је 179.536 мигранта из тих

држава, док је наредне године тај број знатно опао, износећи 134.004 мигранта (Goldberg, 2018).

Према подацима UNHCR из 2018. године, око 5,5 милиона сиријских избеглица живело је у Ираку, Јордану, Турској и Либану где чине око четвртину либанског становништва. Такође, у том периоду се још 6,1 милион становника налазио у Сирији. Поред тога, према процени UN, више од 400.000 цивила било је заглављено у Сирији у зонама под опсадом (“UNHCR traži”, 2018).

Основни разлози за напуштање наведених земаља само су неки од узрока настанка мигрантске кризе. Нестабилна ситуација на Блиском истоку и у северном делу Африке, која се огледа у константним оружаним сукобима који су довели до лоше економске и социјалне ситуације, узроковала је настанак мигрантске кризе будући да је из наведених разлога директно утицала на стварање великог броја избеглица, и на интензивирање миграторног тока усмереног ка Европи. Иако је Сирија уз помоћ Русије повратила контролу над највећим делом своје територије на западу земље, може се рећи да још увек није у могућности да даје значајнији допринос савладавању мигрантске кризе. Нестабилна безбедносна ситуација у Авганистану и Либану главни је разлог за напуштање истих. Авганистан је међу водећим државама по броју миграната који одлазе из своје земље.

Бројност, али и порекло миграната условљавају различите руте. Наиме, они са бољим финансијским статусом одлазе у земље ЕУ или директно у најближу безбедну земљу, док се остали сналазе користећи већ опробане руте или се обраћају за помоћ кријумчарима миграната. Установљена континентална рута којом се креће највише миграната јесте пут преко Ирана, Ирака и Турске, па преко Балкана ка Западној Европи. Установљена морска мигрантска рута јесте од обала северне Африке ка Италији и Грчкој, а мање ка Шпанији и Португалу.

Савремена мигрантска кретања ка Европи, односно прилив миграната у западне земље Европске уније претежно се одвијају преко пет главних рута: 1) западна медитеранска рута – углавном преко граница Шпаније и Марока; 2) централна медитеранска рута, чије улазне тачке углавном чине обале Италије; 3) источна

медитеранска рута, преко Грчке, а потом преко земаља тзв. Западног Балкана; 4) западноафричка рута – од Сенегала, Мауританије и Марока, па преко Атлантског океана и све до шпанских Канарских острва; 5) источна копнена (арктичка) рута, која је мапирана тек током 2015. године, а која се простире од граница Руске Федерације до Норвешке и Финске.

Вековима је Медитеран био кључна тачка сусрета путника, али и ратника са континентата Азије, Африке и Европе. Можда су највидљивији знаци најранијих кретања преко Медитерана поједине грчке колоније, попут Милета, Ефеса, Смирне, и др, које су основане у седмом и осмом веку п. н. е. дуж ивица три суседна континента. Чувени Картагињанин Ханибал је са својим афричким слоновима прешао Медитеран, док су исламски освајачи ушли у Шпанију, Португалију, јужну Италију и на Малту у 8. веку. Њихов утицај се смањивао тек насилним преобраћањем или протеривањем крајем 15. века (Cohen, 2019: 150).

Медитеранско, односно Средоземно море, од „мора живота” претворило се у „море смрти”. Разлог томе је велики број смртних случајева у мигрантској популацији који је наведене године износио 3.165, док је 2016. године било 4.581 таквих случајева. Према подацима Агенције УН за избеглице (UNHCR), број миграната који су 2015. године стигли у Европу преко Средоземног мора износио је 1.015.877. У таквим околностима, тешко је разумети зашто мигранти, упркос поражавајућој статистици, настављају са покушајима да се домогну европског тла, ризикујући живот и плаћајући велике суме новца кријумчарима како би им олакшали путовање. Одговор би се могао претпоставити – очај, а делом и прорачун успешности достизања жељене дестинације. У прилог томе, Коен наводи податак из 2018. године који указује да је од укупног броја оних који су покушали да пређу Средоземно море, већина била спречена, док је 116.647 миграната имало успеха, а „само” је 2% изгубило живот. И једна смрт је, морално гледано, неприхватљива, тако да реч „само” у поменутом контексту представља перцепцију миграната по питању процене ризика у односу на „медитеранске миграције” (Cohen, 2019: 154).

Када говоримо о Медитерану значајно је указати и на случај Сеута (Ceuta), шпанске енклаве од 1668. године у северној Африци, на јужној обали Гибралтара. Афрички мигранти ову енклаву виде као улазну тачку у Европу. Ова два континента раздваја ограда од бодљикаве жице од око седам метара. Мигранти редовно опседају ограду преко које се пењу или је пресецају. Такође, дешава се и да десетине, а у неким случајевима и стотине миграната јуриша на ограду како би је пробали, упркос што „браниоци тврђаве Европе” примењују најсавременија техничка средства, као што су детектори покрета, рефлектори и мере које брзо лоцирају мигранте, а по потреби користе и физичку силу, како би спречили илегални улазак на европско тло (Norland, 2018, цитирано према Cohen, 2019: 155).

Највећи број избеглица у свету пореклом је управо из афричких и азијских земаља, односно две трећине свих миграната на свету воде порекло из следећих пет земаља: Сирија, Авганистан, Јужни Судан, Мјанмар и Сомалија (UNHCR, 2018a).

Према подацима Европског савета за период 2015-2021. године, најзаступљенија је источна медитеранска рута, на којој су најбројнији мигранти из Сирије и Турске. Када је реч о централно медитеранској рути, која је друга по заступљености при миграторним кретањима, највећи број миграната који користе поменути руту долази из Туниса, Бангладеша и Египта (“Infographic – Migration flows”, n. d.).

Водећи проблем за Европу по питању миграција односи се на импликације које је изазвала мигрантска криза, од којих, нарочито према мишљењу све бројнијих европских десничарских покрета и странака, посебан безбедносан проблем представља већ сам по себи велики број муслиманских придошлица на њеном тлу и његов интензиван пораст. Да ли ће одиста доћи до радикалне измене структуре становништва у Европи, остаје ипак да се види у наредним деценијама.

Ипак, у Извештају *Amnesty International* из 2017. се наводи да муслиманске земље „угошћују” највећи број избеглица, односно шест од 10 земаља домаћина су муслиманске земље (Cohen, 2019: 208).

Када је реч о муслиманским мигрантима, могло би се рећи да савремене миграције одређује више фактора, од којих су најзначајнији - економски, политички,

социјални, културни, историјски, географски, као и инфраструктурни. Социјални и културно-историјски фактор је посебно видљив код миграната муслиманске вероисповести који настањују Европу, а који се притом не интегришу у довољној мери у европску културну средину и одбијају да прихвате њену традицију и обичаје.

Према анализи коју је спровела међународна организација УНХЦР (UNHCR) идентификовано је следећих седам разлога за савремене миграције из Сирије према земљама ЕУ: губитак наде за успостављањем мира у домицилној земљи, сиромаштво, ограничена могућност запослења, недовољна помоћ и здравствена заштита, немогућност обнављања избегличког статуса у Либану и Јордану, као и стање несигурности у земљама које се налазе у околини Сирије (Tadić i dr., 2016: 22).

Регион Југоисточне Европе постао је један од најфреквентнијих управо због миграторних кретања из северноафричких и блискоисточних земаља, као и са подручја централне Азије (Либија, Сирија, Ирак, Авганистан), ка Европи. Ову источно медитеранску руту углавном користе мигранти из Авганистана, Сирије, Сомалије и Еритреје (Ковач, 2016).

Савремене миграције према земљама западне Европе воде преко такозване Балканске руте, којом су обухваћене поједине земље Југоисточне Европе – Грчка, Северна Македонија, Србија и Хрватска, које као транзитне земље имају велике проблеме. Комплексност ситуације чине и затегнути односи између Северне Македоније и Грчке, као и Србије и Хрватске. Актуелна мигрантска, такозвана Западнобалканска рута, полази из Грчке, а води преко Албаније или Северне Македоније на Косово и Метохију, те потом преко Србије у Хрватску, затим у Словенију, па у Аустрију, где мигранти остају или настављају даље ка некој од западноевропских земаља.

Што се тиче Републике Србије, она се налази на источно медитеранској рути, односно тзв. Западнобалканској рути, а њене главне излазне тачке за мигранте представљају границе са Мађарском, Босном и Херцеговином, односно Хрватском, које би се могле означити као „последњи корак миграната пред ЕУ“ (Aleksić & Gligorić, 2017: 26, 28).

Када је реч о етничкој структури избеглица које су пролазиле и задржавале се у Србији током мигрантске кризе, претежно су били у питању држављани Сирије и Авганистана да би, са смиривањем ситуације у Сирији, број Авганистанаца у мигрантској популацији постао временом водећа константа. Од укупног броја миграната који су у октобру 2012. године били у прихватним центрима, сваки трећи је био Авганистанац, а укупно их је било 1.170. У јануару 2021. у Србију је пристигло 3.180 миграната, а од тога 44% из Авганистана, а само шест месеци касније тај број се повећао на 5.762, од чега је Авганистанаца и даље било 44% међу мигрантима¹⁷ (Stojanović, 2021: 9).

Такође, почетком 2022. године, уочена је појава масовнијег доласка миграната из Индије у Србију, који се потом придружују мигрантским групама из других јужноазијских земаља да би се ирегуларним путем домогли западноевропских земаља, односно земаља чланица ЕУ. Ова појава је регистрована током 2017. године, када је велики број Индијаца похрлио у Србију јер је постигнут договор између Индије и Србије о безвизном режиму. Наиме, Србија је једина европска земља која Индијцима дозвољава улазак без виза, због чега је постала популарна дестинација (“Migranti iz Indije”, 2022).

Имајући у виду све наведено може се констатовати да су у Републици Србији традиционално најбројнији мигранти из Авганистана и Пакистана. Ипак, од избијања вируса корона, на првом месту по бројности миграната, према истраживању Фронтекса из 2021, нашли су се Сиријци, потом Авганистанци и Ирачани (Kostić, 2021).

Избијањем пандемије вируса корона 2019. године, број миграната на тзв. Западнобалканској рути се није смањио упркос увођењу рестриктивних мера кретања. Повећање броја миграната у Републици Србији, према Фронтексовој анализи, последица је „претходног миграторног притиска на правац који иде моравско-вардарском долином”. После релаксације мера средином 2021. године, талас

---

¹⁷ Према изјави Весне Марковић, посланице Народне скупштине Републике Србије и чланице Комитета за миграције, као и Парламентарне скупштине ОЕБС.

миграната се за кратко време покренуо како би наставио путовање ка западноевропским земљама. Услед побољшања временских прилика дошло је и до повећања броја миграната који су, углавном, настојали да се, преко Посавине, Босанске и Цазинске крајине, домогну Хрватске, а потом и Словеније (Kostić, 2021).

Такође, као последица пандемије корона вируса, међу мигрантском популацијом све је већи број економских миграната, посебно са афричког континента, чије становништво има значајно мање средстава за живот због чега се повећава број исељеника. Имајући у виду наведено, може се очекивати да ће и у наредном периоду бити повећана емиграција са поменутог континента ка Европи, односно повећан број миграната на западноафричкој рути. То потврђују и подаци Фронтекса који бележе повећање мигрантског кретања у односу на пре неколико месеци. Поређења ради, током првих пет месеци 2020. године 3.812 миграната је успело да од Марока преко Средоземног мора дође до Шпаније, што износи половину од укупног броја који је регистрован за исти период претходне године (Dragojević, 2020).

Не сме се занемарити ни улога појединих НВО организација чије се активности посредно или непосредно финансирају од стране одређених моћника. Овде је најпре реч о америчком милионеру Џорџу Соросу (George Soros), за кога се везује финансирање невладиних организација, група и активиста, које се доводе у везу са миграцијама, посредством којих Сорос наводно „организује миграције широм Балкана“ (“Сорошева мрежа”, 2020).

Значајно је указати и на медијску слику савремених миграција. Наиме, напретком технологија за пренос садржаја, посредством медија, створиле су се бројне могућности за ширење различитих информација, као и „пласирање жељених порука у етар“ (Парезановић & Жељски, 2019: 410-411), између осталог и оних које се односе на актуелна дешавања у вези са миграцијама. Тако је, услед „неадекватног“ одговора ЕУ на изазове и претње по безбедност Европе изазване миграцијским кретањима, у средствима јавног информисања, као и стручним круговима, Европска унија означена као неспремна да заштити не само шенгенску границу, већ и своје спољне границе (Rigert, 2021).

Иако је Европска комисија у септембру 2020. предложила *Нови Пакт о миграцијама и азилу*, поменути пакт би требало да заживи тек 2023. године. Сврха овог пакта је да се омогући свеобухватнији европски приступ, праведнија подела одговорности, као и промена начина сарадње са земљама ван ЕУ. Пакт је предложила Европска комисија, а покрива различите елементе потребне за свеобухватан европски приступ систему миграција. Неки од тих приступа јесу „успостављање баланса између одговорности и солидарности међу државама чланицама“, као и ефективније процедуре и продубљивање међународне сарадње, унутар и изван ЕУ (MIGREC, 2020). Заправо, суштина овог плана јесте: „обавезна солидарност уместо обавезних квота“ (“Plan EU”, 2020).

У *Стратешкој агенди ЕУ за период 2019-2024. године* међу приоритетним активностима нашли су се питање миграција и азила са фокусом на управљање границама заснованим на вредностима ЕУ, као и сарадњи са земљама порекла и транзита. Поред тога, указана је и потреба за консензусом о реформи Даблинског система, а у циљу постизања равнотеже солидарности и одговорности (EASO, 2020: 9).

Иако је циљ поменутог споразума да дефинише јасне методе за утврђивање одговорности држава чланица за испитивање сваког захтева за међународну заштиту, у пракси је *Даблински споразум* наишао на бројне критике, а посебно на правило које каже да је за лице које се налази у бегу надлежна она земља у коју је то лице први пут крочило на тло ЕУ. Уколико се након испитивања Даблинских критеријума установи одговорност друге државе чланице по питању обраде захтева, Даблинским системом се предвиђа могућност физичког пребацивања подносиоца захтева у „одговорну“ државу чланицу. Тако су у 2020. години Немачка и Француска добиле највећи број одлука као одговор на Даблинске захтеве (Gregori, 2022: 9).

Управо због одредбе *Споразума Даблин III*, као и дужине трајања поступка азила, малолетници без пратње родитеља настоје да остану неидентификовани, како би прошли кроз више земаља да би се домогли жељене дестинације. Тако је у 2019.

години регистровано укупно 17.700 захтева за међународну заштиту поднетих у ЕУ + земљама од стране малолетника без пратње (Gregori, 2022: 18).

Поред тога, потребно је скренути пажњу и на *Први глобални форум за избеглице* који је одржан у децембру 2019. године у циљу праћења развоја и анализе напретка Акционог плана који је утврђен *Глобалним споразумом о избеглицама* из 2018. године. Сврха овог споразума је расподела одговорности, затим прихват избеглица и подршка заједницама домаћинима (EASO, 2020: 7).

Када говоримо о новинама у оквиру ЕУ по питању миграција, важно је указати на пројекат који је у току, а који се односи на острвско решење за избеглице под називом *Европа у Африци* (EIA). Реч је о граду-држави на туниској висоравни, смештен у Медитерану између Туниса и Италије. Овај концепт осмишљен је од стране холандског архитекте Теа Дотингера (Theo Deutinger), који је инкорпорирао елементе дизајна са оба континента – Европа и Африка. Предвиђено је да острво прими 150.000 миграната који настоје да се домогну европског тла (Cohen, 2019: 208). Имајући у виду позиционираност поменутог острва може се рећи да је EIA компромисно решење – није Европа, али није ни Африка (Europe in Africa, n. d.).

У вези са наведеним, потребно је указати и на термин *refugia* у значењу конфедерације, транснационалне државе коју настоје да „изграде” избеглице уз помоћ људи који су вољни да пруже новчану и другу помоћ, као нову врсту транснационалног државног уређења, којим управљају сами мигранти (Comras, n. d.).

На основу свега изнетог да се закључити да су савремени трендови миграција само унеколико различити у односу на прошле. И даље се тежи побећи од ратова, глади и сиромаштва, а ново у тренду је да се не тежи само прећи у богатије и стабилније, већ пре свега и у социјално функционалније средине које нуде сигурност која није само тренутна већ, будући да је системска, представља трајну вредност, што има магнетску привлачност за мигранте.

2.5. Дијаспора

Под дијаспором се данас означава укупност припадника неке етничке групе у расејању. Разумевање миграција, политике идентитета, као и културних разлика је у тесној вези са феноменом дијаспоре која подразумева „дисперзију људи заједничког националног порекла или заједничких веровања оних који живе у егзилу”. Конкретније речено, дијаспора означава „прекограничне миграције” (Bergsten & Choi, 2003, цитирано према Гречић, 2019: 23).

Израз дијаспора¹⁸ у почетку се употребљавао у значењу присилног кретања припадника неке етничке групе и уопште становништва неке земље ка различитим одредиштима. Због „трауме услед одсељења из земље” расељено становништво жудело је за домом, те је своју судбину поистовећивало са судбином својих сународника расељених у земљама широм света. Крајем 80-их година 20. века значење овог израза се проширило у односу на првобитно (Cohen, 2008, цитирано према Cohen, 2019: 140), те данас укључује не само она лица која су прогнана из земље порекла и послата у другу земљу, већ се односи и на она која су мигрирала услед освајања њихове матичне земље, поробљавања, геноцида, али и на лица која су мигрирала ради побољшања услова живота.

У енглеском *Социолошком речнику* дијаспора је дефинисана као дисперзија људи широм света (Митровић, 2020: 91). Дефиницију дијаспоре дао је и Габријел Шефер (Gabriel Sheffer) који ју је одредио као групу „особа истог етно-националног порекла које су саме, или су њихови преци, добровољно или под принудом мигрирала из једног места у друго, или на неколико других места, населили се у ова друга места и одржавају свој идентитет и разне врсте контаката са својим местом порекла” (Sheffer, 2003, цитирано према Гречић, 2019: 147).

С тим у вези, потребно је указати на неколико главних карактеристика дијаспоре, које према Коену наводи Гречић, као што су: „колективно памћење и мит о домовини,

---

¹⁸ Изворна грчка реч *diaspora* означава распршивање или расуто семе. Стари Грци су користили ову реч како би означили миграцију и колонизацију, а први пут је реч употребио грчки историчар Тукидид да би описао географско ширење грчког народа (Гречић, 2019: 147).

развој покрета за повратак у отаџбину који стиче колективно одобравање, снажна свест етничке групе одржава се током дужег времена и на основу заједничке историје, као и по веровању у заједничку судбину... (и) осећај емпатије и солидарности са коетничким члановима у другим насељеним земљама” (Cohen, 1997, цитирано према Гречић, 2019: 23). Такође, наводи се и термин „дијаспора жртви” (*victim diasporas*), у које се, поред Јевреја, сврставају и Африканци, Ирци, Јермени, као и палестински Арапи (Cohen, 2019: 140-141).

Под термином трансмигранти подразумевају се лица „која живе у транснационалном друштвеном простору” (Levitt, 2007, цитирано према Гречић, 2019: 152) и развијају идентитет који је оптимизован у односима нове домовине и отаџбине. Ови мигранти не напуштају у потпуности своју земљу, „не прекидају везе са њом“ (Schiller, 1999, цитирано према Гречић, 2019: 152).

Када говоримо о класификацији дијаспоре, потребно је споменути радничку и трговачку дијаспору.

Посебно је важно указати на радничку дијаспору. Примера ради, у поређењу са другим западноевропским земљама, миграција из Италије је почела касније, али се задржала много дуже и била је знатно обимнија. Према Рудолфу Веколију (Rudolph Vecoli) Италију је, у периоду 1876-1976. године, напустило око 26 милиона људи, те је тако ова земља била на врху листе земаља које су регистровале највећи број емиграната (Cohen, 1995: 122-124, цитирано према Cohen, 2019: 142). Ови емигранти су путовали или су се трајно уселили у друге делове Европе, затим у Северну и Јужну Америку, као и у Аустралију у којој су основали заједницу. Унутрашње миграције унутар Италије биле су углавном уобичајене, те је тако у периоду од 1945. до 1975. године, око девет милиона Италијана, од укупно 45 милиона њих, са југа мигрирало на север земље (Cohen, 2019: 142).

Такође, у радничку дијаспору могу се сврстати и емигранти из Кине. Због све бројније емиграције Кинеза, њихова дијаспора се све више проширује у друге земље ради потраге за послом и пословним могућностима, настављајући да одржава свој етнички, као и колективни идентитет, те кинески језик (Гречић, 2019: 24).

Поред радничке дијаспоре, Робин Коен (Cohen, 2019) наводи и термин „трговачка дијаспора”. Једна од најпознатијих трговачких дијаспора јесте либанска, чији корени, како се наводи, воде до феничанских помораца и трговаца који су се кретали дуж Медитерана, у периоду између 1550. године п.н.е. и 300. године п.н.е. Како није постојао ниједан кључан уобичајен разлог за емиграцију Либанаца, сматра се да је поремећај трговине на Блиском Истоку, настао као последица отварања Суецког канала 1869. године, важан фактор поменуте емиграције (Cohen, 2019: 144-145). Нама ближи пример трговачке дијаспоре јесте дубровачка која је била плански размештена на важним тачкама трговачких путева, и на њима се насељавала и, иако реативно малобројна, у тим местима градила католичке самостане преко чије мреже је била додатно чврсто повезана.

Питање српске дијаспоре уређено је следећим стратегијама: *Стратегијом очувања и јачања односа матичне државе и дијаспоре и матичне државе и Срба у региону* (Службени гласник РС, бр. 4/2011 и 14/2011) и *Стратегијом и политиком развоја индустрије Србије за период 2011-2020*, што је први развојни документ те врсте, као и следећим законима: *Законом о дијаспори и Србима у региону* (Sl. glasnik RS, br. 88/2009), те *Законом о пребивалишту и боравишту грађана* (Службени гласник Републике Србије, бр. 87/2011).

Некадашње Министарство дијаспоре и вера Републике Србије је дијаспору означило као „држављане Републике Србије који живе у иностранству; припаднике српског народа исељенике са територије Републике Србије из региона и њихове потомке” (Pavlov i dr., 2012: 12), док се у *Стратегији очувања и јачања односа матичне државе и дијаспоре и матичне државе и Срба у региону* истиче да је српска дијаспора „недовољно искоришћен људски, политички и економски потенцијал”. Припадници српске дијаспоре су „добро интегрисани у друштва земаља пријема, али су недовољно заступљени у институцијама система тих земаља” (Гречић, 2019: 20). Гречић указује на улогу дијаспоре која је за Србију, као земљу у транзицији и кандидату за чланство у ЕУ, веома важна, истичући значај економских и културних

веза припадника дијаспоре, које би могле да дају допринос бржем путу ка ЕУ (Гречић & Годић, 2016: 84).

То је компатибилно са званичним ставовима ЕУ, која је одредила да ће од 2000. године образовање, истраживања и иновације, тзв. троугао знања, бити основе њеног напретка. Полазећи од степена своје економске развијености Република Србија, пак, дијаспору не види само као „развојни ресурс”, већ и као „велики инвестициони потенцијал” (Гречић, 2019: 16). Поред тога, важно је истаћи да је просечна старост имиграната који живе у државама ЕУ 35 година (Шантић & Обрадовић, 2016: 120).

Када је реч о званичним институцијама које се баве питањем српске дијаспоре, Министарство за дијаспору које је основано 2004. године, укинуто је, па је 2012. формирана Канцеларија за сарадњу са дијаспором и Србима у региону, а потом 2014. Управа за сарадњу са дијаспором и Србима у региону у Министарству спољних послова, која је и данас активна. Поред тога, за сарадњу са дијаспором у Народној скупштини Републике Србије надлежан је Одбор за дијаспору.

Невладина организација која окупља Србе у дијаспори јесте *Конгрес српског уједињења* (КСУ, *Serbian Unity Congress*) који је формиран 1990. године у циљу очувања српског идентитета и наслеђа. Могло би се рећи да је ово најзначајнија српска организација тог типа.

Србија је у периодима 1912-1918. године, 1941-1945. године, те 1991-1995. године доживела масовне егзодусе, те с тим у вези, Гречић констатује да је српска дијаспора настала као „резултат добровољних или присилних миграција које су се одвијале у седам главних таласа”, а то су: „1. Емиграција Срба до Првог светског рата: САД као главна дестинација, 2. Ратне и поратне емиграције Срба: последице Другог светског рата, 3. Економска емиграција Срба: Велика тражња за радном снагом у Западној Европи, 4. Галопирајући раст миграција током деведесетих година 20. века, 5. Емиграције из Србије у периоду 2000-2008. године, 6. Глобална финансијско-економска криза 2008. и њене последице, 7. Очекивани миграциони тренд у блиској будућности” (Гречић, 2019: 27-68).

Према Попису становништва из 2002. у западноевропским земљама, односно у Немачкој, Аустрији, Швајцарској и Француској, боравило је скоро 70% укупног српског становништва у иностранству (Pavlov i dr., 2012: 14). Само у току 2016. године из Србије је у Немачку емигрирало 22.000 људи, од којих је у просеку око 15% са факултетском дипломом (Тркља, 2017).

У периоду 2018-2019. године, према подацима наведеним у Миграционом профилу Републике Србије за 2020. годину, 50.158 српских држављана је емигрирало из Србије, односно имигрирали су у неку од држава ЕУ и Европе. Од наведеног броја, највећи део њих имигрирало је у Аустрију, чак 17% (Влада Републике Србије, 2020: 23).

Када је реч о броју исељеника из наше земље, Добрица Вуловић наводи податак од 650.000 људи који су у периоду од 1999. године до 2019. године напустили Србију у потрази за послом. Само у првој половини 2018. године 19.000 радника отишло је у Немачку (Stevanović, 2019).

Имајући у виду поменуте статистичке податке о емиграцији српског становништва и чињеницу да се из Србије у просеку годишње исели око 30.000 грађана, важно је истаћи да због негативног природног прираштаја Република Србија изгуби отприлике исти број становништва годишње. Профил особа која се најчешће одлуче да емигрирају јесу радно способне, младе особе са најмање средњом стручном спремом, које су већином без брачног статуса, што им пружа већу могућност кретања приликом потраге за послом, као и дужи боравак у земљи у којој одлуче да се настане. Нерешено стамбено питање и незапосленост су најчешће главни мотив ових људи који су у потрази за бољим могућностима у економски развијенијим државама (Stojanovic & Niksic, 2018).

Када је у питању образовни и професионални профил српског становништва у расејању, удео високообразованих у укупном броју миграната из Србије у последње две деценије се повећао, те је тако, примера ради, 2016. године у САД преко две петине

укупног броја (43,1%) америчких Срба старости између 25 и више година имало високо и највише образовање (Гречић, 2019: 246).

Иако влада уверење да се ретко ко враћа из дијаспоре, подаци на које се указује у студији из 2014. године „Србија у процесу спољних миграција” показују да се у првој деценији 21. века вратило скоро 70.000 лица са рада и боравка у иностранству, од којих је највише било лица из Немачке (23,5%), Аустрије (12,7%), те Швајцарске (8%). Посебно је важно истаћи да су две трећине (66,2%) ових лица чинили пензионери и домаћице (Гречић, 2019: 228).

Разлоге за повратак лица из дијаспоре Терасе (Cerase) је разврстао у следеће четири категорије: повратак неуспелих, повратак конзервативаца, повратак пензионера и повратак иноватора (Cerase, 1974, цитирано према Гречић, 2019: 233-234).

Када је реч о повратку у матичну земљу, већ се годинама смањује број људи који се одлуче за повратак у своју земљу. Према подацима УН за избеглице деведесетих година 20. века око милион и по људи се годишње враћало у матичну земљу, док је данас тај број значајно мањи и износи свега 400.000 људи на годишњем нивоу (Најп, 2020).

Од избијања пандемије вируса корона бележи се све већи број Срба у дијаспори који се одлучују за повратак у домовину. Ипак, није само пандемија допринела овом тренду, већ и и добре пословне прилике у нашој земљи. То потврђује и податак да је у октобру 2021. године забележено чак 92.000 мање наших држављана у дијаспори у односу на исти период претходне године (“Све више повратника”, 2022).

У оквиру Програма за циркуларне миграције Тачка повратка мапиране су земље из којих се највише враћају српски држављани, а то су Немачка, Аустрија, Швајцарска, као и Аустралија, Канада и САД (“Све више повратника”, 2022). Према подацима из 2021. године, највише Срба је било у Немачкој, односно 450.000 њих, док је у Аустрији тај број износио 300.000, а у Швајцарској око 200.000 (Vučković, 2021).

Када је реч о броју Срба у дијаспори, посебно је важно указати на све мањи број српског становништва у Хрватској. То потврђују и наводи директора Управе за сарадњу са дијаспором и Србима у региону Арона Гујона који је у октобру 2022. године, након објављених резултата Пописа становништва у Хрватској, скренуо пажњу на чињеницу да је Хрватска изгубила 10% становништва, а да су Срби сведени на „ниво статистичке грешке од 3,2 одсто, односно на 123.892” (Министарство спољних послова [МСП], 2022).

Да дијаспоре могу и треба да буду „стратешки важна политичка средства и да створе јаке лобије у међународним центрима моћи”, указао је Владимир Гречић (Гречић, 2019: 248).

С тим у вези, важно је истаћи да су све гласнији захтеви за интегрисаним „студијама дијаспоре”, а предлаже се и оживљавање модела *Виртуелног универзитета српске дијаспоре* који је развио Јован Филиповић (Митровић, 2020: 92). Поменути модел чине српски доктори наука у свету, окупљени у заједници идентитета, и они су, како истиче Филиповић, „неискоришћени потенцијал” Србије (МСП, 2013).

Данас дијаспора представља глобални феномен који, како је то нагласио либански писац Амин Малуф, „свој утицај врши на "обе обале", у оба правца: и у земљама досељавања и у друштвима свог порекла (улогу вектора модернизације, друштвеног напретка, интелектуалног ослобођења, развоја и помирења)” (Митровић, 2020: 90).

Могло би се рећи да је наступило „доба високообразоване радне снаге” – Милсових „белих оковратника” и „сивих вукова” (експерти/стручњаци). Тржиште „сиве материје” игра све значајнију улогу у структури производње, а које привлачи висококвалификоване и образоване стручњаке од чијег рада зависи успех транснационалном корпорација (Митровић, 2020: 91).

3. СРБИЈА КАО ИСТОРИЈСКА, ДРУШТВЕНА И ПОЛИТИЧКА ЗАЈЕДНИЦА У ЕВРОПИ

3.1. Историјски развој Републике Србије као државе

Словенска племена су током 6. и 7. века у таласима мигрирала са севера и североистока, из својих прадомовина ка Балканском полуострву (Логос, 2017: 21), где се, постепено преовлађујући, мешају са етничким групама и народима који су већ били насељени на том простору. Веома масовно насељавање Словена на Балканско полуострво почело је око 600. године (McEvedy & Jones, 1978: 111, цитирано према Логос, 2017: 31), а словенска племена су у почетку населила углавном северне и централне области Балкана. Словенске миграције трајале су готово читаво столеће обухватајући и подручје данашње Румуније и Мађарске, а Срби и Хрвати, су били племена која су масовно учествовала у тим мигрантским кретањима (Ђоровић, 1997: 28).

Почетком 7. века, Словени, односно седам словенских племена, настањују се на Балканском полуострву у тако масовном броју да читава област добија назив Словенска. Племена под именом Срби станиште проналазе углавном у сливовима Босне, Дрине, Колубаре и Ибра. У Ајнхардовим Аналима из 822, о Србима (Sorabi) записано је да заузимају „велик део Далмације“, односно некадашњу велику римску провинцију Далмацију, која је обухватала највећи део данашње Босне и Херцеговине, највећи део данашње Хрватске, западну Србију, Црну Гору и делове Словеније и Албаније, а не само онај део њене територије који се данас назива Далмацијом. Век касније, византијски цар Константин Порфирогенит, описује их као „господаре и становнике подручја од Расе све до Пливе и Цетине“ (Ђоровић, 1997: 41). Према његовом спису *О управљању државом*, Срби и Хрвати су се доселили на Балканско полуострво у време владавине цара Ираклија (610-641) (Логос, 2017: 31-32).

Према византијским списима Словени су населили области данашње Србије, БиХ, Македоније, Словеније, Бугарске, Хрватске, део северне Грчке, Тесалије и пределе на Пелопонезу (Логос, 2017: 48). Такође, према записима у *Оснивачкој повељи Хиландара* стоји да су Срби били већински народ „на подручју североисточно од Проклетија, на подручју уз Бели Дрим и на подручју Призрена“ (Логос, 2017: 51).

Племе Срби, према поменутом спису, потичу од „некрштених Срба, прозваних и белих, што станују с оне стране Турске (данашње Мађарске) на подручју, које они зову Бојки (Војки), где граничи Франачка као и велика некрштена Хрватска, прозвана и Бела“. Бели Хрвати станују „уз Франачку ... а подложни су Отону, великом краљу франачком и саском, и некрштени су, а с Турцима се орођавају и пријатељују“. Србе спомиње и извесни источњачки писац, као становнике „који се пружају према истоку, а далеко су од запада“ (Ћоровић, 1997: 39-40). Ђура Даничић сматра да је име Срба могло настати од индоевропског корена *сар* – које значи бранити, стражарити (Логос, 2017: 37).

Из византијских извора долазимо до податка о могућем разлогу сеобе Срба. Према тада важећем миту, двојица браће, која су наследили власт од оца, нису се могла сложити око заједничке владавине над наслеђеном земљом због чега се један од њих одлучио да се насели на југ, те је са њим кренуо један део племена, док је други део племена остао са другим братом на северу (Логос, 2017: 35).

До покрштавања Јужних Словена долази прво у седмом веку, и оно је према Константину Порфирогениту било релативно неуспешно, а затим следи и много успешније покрштавање средином деветог века. Главна активност на том пољу започиње из политичких разлога. Наиме, моравски кнез Растислав, због сукоба са Францима, проналази савезника у Византији па је „христијанизација његових поданика од византиских повереника била само једно средство за чвршће везе и једна гаранција Византији за продужење њеног утицаја“ (Ћоровић, 1997: 70). Како би се христијанизација што пре реализовала, два брата Солуњанина, Ћирило и Методије, који су били и цареви повереници, а којима је додељена улога хришћанских

проповедника, 863. године бивају упућени у Моравску. Управо са њима долази до зачетка словенске писмености (Ђоровић, 1997: 70).

Њихови ученици настављају истим путем, да шире хришћанство, тако да су чак успели да створе и основе књижевности Јужних Словена. Тако су Срби до 13. века, изузев Зете и Приморја, „ушли у сферу источне византијске културе“ (Ђоровић, 1997: 73).

До првог српског племенског груписања¹⁹ долази у 10. веку за време владавине кнеза Часлава Клоникировића (927-960), и то као реакција на освајачку политику Бугарске (Ђоровић, 1997: 77). Током 10. века били су чести напади на Србе и Хрвате од стране Мађара, а у једном од тих напада погинуо је и кнез Часлав. Када су у периоду од 6. до 15. века вођени крсташки ратови за ослобођење Христовог гроба у Јерусалиму, у тим походима страдале су све балканске земље изузев Рашке и Босне.

У средњем веку Срби су српску државу називали српском земљом, а њени владари су носили титуле „краљева, архиепископа и патријарха Српске земље и приморја“ (Динић, 1978: 37, цитирано према Шешум, 2015: 74). У званичној употреби први пут је употребљено име Србија 1739. године, у тексту Београдског мира који је склопљен између Хабзбурга и Порте. На тај начин је *Београдски пашалук* као посебна територија ушао у речник европске дипломатије под називом Србија (Шешум, 2015: 82). Термин „Стара Србија“ први пут је употребио Вук Стефановић Караџић 1818. године у *Српском Рјечнику* (Радовановић, 2004: 41), а потом и у његовој критици географског описа и карте Србије представљене у тек објављеном делу аустријског капетана Адама фон Вингартена (Adam von Weingarten) (Шешум, 2015: 81). Вук Караџић термином *Стара Србија* означава ону територију „нашег народа која је припадала српској држави пре турског освајања Балканског полуострва“ (Радовановић, 2004: 38).

---

¹⁹ Племена која су била сврстана под српским именом у тадашњој Часлављевој држави, била су: Босанци, Рашани, Дукљани, Требињци, Конављани, Захумци и Неретљани.

Поменути термин употребио је и Никола Радоњић Васојевић 1841. године приликом описа Горње Албаније која је на истоку омеђена Охридским језером и *Старом Србијом* (Радоњић, 1927, цитирано према Шешум, 2015: 89). Овај термин је први пут предочен Европи од стране Леополда Ранкеа изразом *Alte Serbien* у првом издању *Српске револуције* из 1829. године. Поменуто дело је постало значајна литература за аустријске представнике у Турској, који су наведени термин увели у дипломатску терминологију (Шешум, 2015: 90).

Тако се у списима аустријског конзула и научника, албанолога Јохана Георга фон Хана, наводи да је средиште средњовековне Краљевине Рашке некада било Косово и Метохија која је „заједно са новопазарским крајем“ у народу била позната као *Стара Србија*, као и да су „досељени Арбанаси дошли из своје матичне земље, из Малесије и Дукађина, поглавито од почетка 18. века” (Радовановић, 2004: 40).

Према Миловану Радовановићу *Стара Србија* је представљала, својим већим делом, област арбанашког продирања, односно „земљу непомирљиве српске ослободилачке акције и арбанашког национално-политичког покрета” (Радовановић, 2004: 36).

Прва историјски значајна српска држава образовала се у Рашкој од стране великог рашког жупана Стефана Немање (1168-1196), и постала је основа моћне српске средњовековне државе, која се ширила не само освајањем већ и сједињавањем суседних области па се родоначелник династије Немањића зато и назива „скупљачем изгубљених делова свог отачства, а и обновитељ“ (Шешум, 2015: 99). Рашка је достигла врхунац своје моћи за време владавине првог српског цара, Стефана Уроша IV Душана Немањића (1331-1355), познатијег као Душан Силни. Српско царство је, *Душановим Законом*, постало „правна монархија“. Уједно, као највиши степен црквене власти, уз Душаново царство никла је и патријаршија (Шешум, 2015: 167). Тако код Срба у 13. веку долазе до изражаја три елемента која се стапају у једно – вера, слобода и држава (Ћосић, 2002: 125).

У 14. веку дошло је до продора Турака на Балканско полуострво. Турци су, према мишљењу Владимира Ћоровића, дошли на Балкан као нека врста „најамничких византијских савезника“, а не као освајачи, како се верује. Тек су по доласку на Балкан увидели какве су им и освајачке могућности, а у значајној мери им је у прилог ишла чињеница да против себе никада нису имали „удружену целу снагу ма које балканске државе“ (Ћоровић, 2018: 239). Када је реч о Србији, основни разлог распарчаности државне целине је био у феудалном систему.

Одлуку о нападу на турску војску ради отклањања растуће опасности од ње донео је Угљеша Мрњавчевић (1365-1371) који је предузео офанзиву ка Једрену, док је цар Мурат био у Малој Азији. Срби су 1371. године продрли скоро до Једрена, односно до реке Марице, али их је ту, услед ноћног препада турске војске, снашао пораз који је остао убележен као „српска погибија најбезглавија у целој нашој прошлости“, будући да се „нису могла наћи ни мртва тела Вукашинова и Угљешина“. И данас се то место, где се одиграла страшна борба, зове „Срб-синдиги“, односно српска погибија (Шешум, 2015: 179).

Срби су наставили да пружају отпор турском надирању, но ипак, бивају практично покорени након битке на Косову пољу 1389. године, односно и формално после пада Смедерева 1459. године. Битка на Косову одиграла се на Видовдан 1389. године, када је турска војска на челу са царом Муратом напала српску војску, којој је босански краљ Твртко I Котроманић (1353-1391) послао војну помоћ коју је предводио војвода Влатко Вуковић. Да се радило о великој и значајној бици указује и чињеница да су у боју између српске и турске војске учествовала оба њихова владара, кнез Лазар Хребељановић (1371-1389) и султан Мурат, односно Мурат од Орхана (1362-1389) (Шешум, 2015: 197, 202). Бројна су предања о погибији ове двојице владара, али једно је сигурно – обојица су изгубила своје животе у тој бици.

Након пада Смедерева, средњовековна Србија завршава свој политички живот. Може се рећи да је Србија у том периоду представљала „главно подручје одбране за Мађаре и најпогоднију базу за Турке“ (Шешум, 2015: 269-270).

Управо од средњег века, па надаље кроз историју, може се уочити да се из вековних борби српског становништва на турбулентном Балкану родила склоност Срба ка јакој власти (Чубриловић, 1958: 35).

Крајем средњег века долази до постепеног спуштања Арбанаса из данашње Албаније у православне словенске области. Већ у 15. веку арбанашко становништво доселило се најдаље на исток, у Трепчу и Ново Брдо, да би се потом, у другој половини 16. века, Арбанаси доселили у околину Призрена, Пећи и Ђаковице. Сеоби и етничком ширењу Арбанаса у 16. и 17. веку допринео је знатно њихов масовни прелазак у ислам. Тако су се у етнички турским селима временом насељавали из суседних села српски конвертити у ислам, као и конвертити Арабанаси, због чега су се колонизовани Турци временом у једном броју стапали са досељеним Арбанасима и Горанима, муслиманима српског порекла. Горани су пореклом из долина на југу Метохије и говоре „нашенски”, који представља дијалект српског језика (Trud, 2013: 103).

Када је реч о Горанима, Харун Хасани наводи да су печалбарске миграције с краја 18. века постале „главни облик привређивања од оног времена "када се пореметила равнотежа између летњих пашњака на пространој Шарпланини и зимовишта у Повардарју" и када су стада горанских сточара све чешће постајала плен пљачкаша из оближње Љуме”. Такође, Хасани наводи да су „главни правци печалбарских кретања водили у Бугарску, Румунију, Грчку, Турску, Египат, чак и Русију”, те тако скоро да „није било града на Балканском полуострву у коме није било горанских печалбара – "Призренаца" како они себе називају” (Хасани, 1995: 154-155, цитирано према Радовановић, 2004: 360).

До 19. века сва муслиманска насеља на КиМ постала су арбанашка, без обзира на етничко порекло становништва. Арбанаси су исламизацијом и притисцима преузимали насеља у којима су били настањени хришћани и претварали их у арбанашка, односно муслиманска насеља. Што се тиче муслиманских насеља,

Арбанаси су својом бројношћу превладали и временом арбанизовали турско и српско исламизовано становништво (Шешум, 2015: 19-24).

Значајно је указати на чињеницу да проверавање Арбанаса у ислам није „произвело нетрпељивост између већинске популације исламизованих Арбанаса и арбанашке католичке мањине у Метохији, Призренској области и у Горњој Морави, и да је у одређеним локалним арбанашким популацијама толерисана појава католичко-муслиманског двоверства” (Радовановић, 2004: 443).

Још крајем 17. и почетком 18. века, сва насеља која су касније населили Арбанаси су била словенска. „Десрбизација српских насеља Метохије“ текла је постепено, тако што су Арбанаси потискивали Србе, у трајању од четири века, тачније од 16. до 20. века. Након два века константног досељавања Арбанаса на српска подручја, њихово прво масовније уселјавање десило се непосредно након Велике сеобе Срба 1690. године, као и у првих 30 година 18. века. Процес исламизације захватио је и албанске католике, те се „католицизам новодосељених“ није дуго одржао, о чему сведочи податак да се ниједно католичко арбанашко село из 16. века, као такво, није одржало до почетка 18. века, као што ни врло ретка католичка села из 18. века нису опстала у 19. веку (Радовановић, 2004).

Осим тежње за идентификацијом са властима, главни мотив исламизације Арбанаса био је ослобођење од фискалних и натуралних намета, односно у „задобивању повлашћеног друштвено-економског положаја”. С тим у вези, Стојанчевић наводи да су верски разлози представљали „идеолошки претекст, а стварни мотив биће борба за земљу (Стојанчевић, 1994а: 15, цитирано према Радовановић, 2004: 448). Паралелно са наведеним, „исламизација и њена директна последица, асимилација-албанизација, силом је вршена и над делом српског народа” (Радовановић, 2004: 448).

Поред тога, значајно је указати и на наводе Вићентија-Вицка Змајевића из 18. века који је означио границу између Србије и Албаније тако да она „иде реком Дримом”. Такође, у његовим извештајима могу се наћи и подаци о томе да су подручја Метохије и Призренске котлине била међу првима изложена имиграцији

Арбанаса, као и већем броју арбанашких католика који су временом преобраћени у ислам. С тим у вези, значајно је истаћи да је у периоду 1726-1733, заслугом Змајевића, основано село Арбанаси код Задра, настањено албанским избеглицама из Скадарске крајине. Такође, потребно је навести и податак да је Призрен, крајем 17. века, био означаван као „главни град Србије“ (Богдановић, 1986, цитирано према Радовановић, 2004: 100-101).

Имајући у виду етничку нехомогеност на простору КиМ, Радовановић констатује да је „сусрет експанзивног арбанашког етноса и растопљеног старобалканског етничког супстрата” брже и компактније асимилован, односно албанизован у Метохији и на Косову, „него што је посрбљаван током вишевековне српско-словенске пенетрације и тровековне српске владавине” (Радовановић, 2004: 121).

До 17. века српском народу који је пет векова био под Османским царством, Турци су „отели све до голе душе“, чак су родитељима одузимали најздравију децу коју су потом одводили у Азију, те од њих формирали „елитну турску војску – јаничаре“ (Поповић, 1926: 375).

У 18. веку, када су се Срби подигли устанак против Турака, активно учешће у периоду 1737-1739. на страни српског народа узели су Клименти и друга христијанизирана арбанашка племена што сведочи да је устанак имао више верску него етничку димензију, након чега је уследила њихова сеоба преко Шумадије и северозападне Србије у Срем (Радовановић, 2004: 122).

Према Владимиру Стојанчевићу „делимична албанизација балканских народа била је највећи, а по друштвено-политичким последицама и најкрупнији резултат турске окупације. Ова појава од најкрупнијег историјског значаја, нарочито по својим последицама, била је чак типична за крајеве Метохије и Косова и изворишног предела реке Лима, подручја историјске Старе Србије. Ту се, током 18. века, вршила интензивна колонизација и исламизација досељених Арбанаса које је Порта помагала из политичких разлога пацификације српског становништва” (Стојанчевић, 1994б: 14, цитирано према Радовановић, 2004: 439).

У 19. веку, након Првог и Другог српског устанка, почев од 1804. године, српски народ је је постепено обнављао своју изгубљену државност тако што је оформио своју нововековну државу у сливу реке Мораве, односно у Шумадији, у коју су се током ранијих сеоба, углавном из Рашке, Срби населили у великом броју. Након седам деценија ојачавања аутономног статуса у Турском царству Србија је одлуком Берлинског конгреса 1878. постала и потпуно независна, међународно призната држава.

Када је реч о емигрантима у Србији у 19. веку, интересантан је податак да су у току 1851. године, у више наврата, руски и аустријски конзул захтевали од кнеза Александра да протера пољске и мађарске емигранте из Србије, што је услед бројних притисака, српски кнез и учинио у септембру поменуте године. Тада је Србију напустило 28 мађарских, пољских и италијанских емиграната. Такав потез српског кнеза Османско царство је, као и владе Француске и Велике Британије, видело као „јачање руског утицаја” (Савић, 2021: 193).

По завршетку Првог светског рата основана је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца (СХС), која је преименована 1929. године у Краљевину Југославију. Након Другог светског рата Србија је била саставни део Демократске Федеративне Југославије (ДФЈ), Федеративне Народне Републике Југославије (ФНРЈ), Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ), потом Савезне Републике Југославије (СРЈ), а онда и Државне заједнице Србије и Црне Горе (СЦГ).

Након референдума 2006. године у Црној Гори, којим је изгласана њена независност, престаје да постоји заједница Србије и Црне Горе, а Република Србија поново постаје самостална држава.

Имајући у виду не само историју Србије већ и историју развоја овог дела Југоисточне Европе уопште, може се закључити да је становништво Балканског полуострва етнички веома хетерогено, и да су томе највише допринеле бројне послератне, а потом и економске миграције. Услед бројних ратних и миграторних збивања, ово подручје неретко бива означено као трајно нестабилан регион.

3.2. Геополитички положај Републике Србије

Република Србија је континентална земља која се простире на 88.361 км². Налази се у Југоисточној Европи, на средишњем делу Балканског полуострва.

Премда се Балканско полуострво налази на рубном делу Европе, географски ближе источној страни земљине полулопте, тешко је ипак оправдати чињеницу да Европљани неретко доводе у везу подручје тзв. Балкана са исламом и Истоком (Simeunović, 2014: 52).

Балканско полуострво представља мост између три континента са „значајним геополитичким положајем који се одликује додирима и прожимањима различитих цивилизација“ (Шушић, 2004, цитирано према Крга, 2019: 157).

Иначе, реч Балкан први пут је употребио Џон Морит (John Morit) 1794. године за полуострво које је до тада различито називано, а најчешће по имену краља Тракије – *Haemus* (Simeunović, 2014: 52). У званичну употребу појам Балкан уводи 1809. године Јохан Август Цојне (Johann August Zeune) који је тај назив преузео од француског геолога Амија Буеа (Ami Boué), а који је њиме назвао Стару планину у Бугарској. Овај назив је брзо заживео у политичким и профаним круговима, док се у научном свету више користи израз Југоисточна Европа. Он је почео да се користи од 19. века прво и најчешће у Немачкој, али је могућност шире употребе изгубио због честог коришћења у „нацистичкој Немачкој“. Ипак, овај израз је данас поново добио на свом значају (Simeunović, 2014: 54).

Што се тиче географског положаја Републике Србије у односу на земље у региону, она се на северу граничи са Републиком Мађарском, на североистоку са Републиком Румунијом, на истоку са Републиком Бугарском, на југу са Републиком Северном Македонијом, на југозападу са Републиком Албанијом и Републиком Црном Гором, а на западу са Републиком Хрватском и Републиком Босном и Херцеговином.

Са таквом позиционираношћу Република Србија се налази на раскрсници путева, због чега ју је Алексис Труд назвао „вратима Балкана“ и означио као „правац продора ка источном Медитерану“ (Trud, 2007: 10-15). Такав положај „балканске раскрснице“ због кога је била често мета војних напада Србија би данас могла више да искористи како би обезбедила боље позиционирање своје земље у економској и политичкој структури региона.

За Србију се може рећи да је земља на тзв. Балканској рути, „изван ЕУ и на полупериферији светског капиталистичког центра“ (Novaković & Obradović, 2018: 245).

Геополитички²⁰ положај је један од важних фактора националне безбедности државе, који је, када је реч о Републици Србији, остао доминантан кроз читаву њену историју.

Сложеност геополитичког положаја Републике Србије испољава се кроз бројне унутрашње и спољне геополитичке факторе који имају директан утицај на њену националну безбедност, али и на сам систем заштите који гради, условљавајући тиме њен положај. Геополитика Републике Србије је успостављена кроз јасне националне интересе и политичка опредељења у области безбедности, што је конкретизовано у *Стратегији националне безбедности*. Њеним усвајањем конципирани су циљеви и задаци политике националне безбедности Републике Србије, али њена геополитика још увек није јасно дефинисана, с обзиром да егзистирајућа стратегијска начела националне безбедности „не могу у потпуности да одговоре на савремене геополитичке изазове“ (Глигорић, 2019: 508-509).

Могло би се рећи да се Србија „стратегички определила за теоријски концепт новијег доба, за концепт трансационализма“ (Гречић & Тодић, 2016: 83).

---

²⁰ Миломир Степић геополитику дефинише као „научну дисциплину која проучава улогу и значај физичко - географских и друштвено - географских чинилаца у политичким појавама и процесима“ (Степић, 2004: 305).

Република Србија је позиционирана тако да је скоро у потпуности окружена чланицама НАТО пакта²¹, док је са севера, истока, северозапада и југозапада окружена чланицама ЕУ. Чланством Северне Македоније у НАТО Србија је „стављена на пробу“ хоће ли успети да одржи своју неутралност будући да се њена садашња геополитичка позиционираност може означити као „острво“ у мору држава чланица НАТО које је окружују (изузев БиХ). Из тог разлога изложена је све већим притисцима са Запада и Истока, како би определила своје спољнополитичко усмерење (Роровић, 2018).

Тај процес „натоизације Балкана“ заправо је тесно повезан са „формирањем новог система европске безбедности“ (Никифор, 2014: 204). Балкан је, према речима Волкова, „претворен у зону појачаног спољнополитичког ризика како за Русију, тако и за НАТО, као и за САД, иако из различитих разлога“. Он не искључује ни могућност да је „Балкану суђено да постане "барутна гробница" за НАТО“ (Никифор, 2014: 208).

Република Србија је члан УН, Савета Европе, Организације за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС/OSCE), Партнерства за мир, а и кандидат је за чланство у Европској унији.

Регион у којем се и Србија налази, већ дужи временски период је место сукоба и доминације геостратешких интереса великих сила, посебно Сједињених Америчких Држава, које својим утицајем на простору Балкана теже да одрже Европу у зависном положају. На таквој геополитичкој позорници, геополитички значај тзв. Западног Балкана додатно је појачан већим присуством Руске Федерације.

У *Стратегији националне безбедности Републике Србије* посебно је наглашено да „наслеђени проблеми из прошлости, историјске противречности, као и последице сукобљавања народа и држава на простору Југоисточне Европе, а посебно на простору Балкана у новијој историји“ и данас утичу на стање безбедности у региону (Службени гласник РС, бр. 94/2019-13).

---

²¹ Од суседних земаља само једна није чланица НАТО – Босна и Херцеговина.

3.3. Република Србија као савремена европска држава

Република Србија је држава која се низом својих одлука и међународних споразума у току последње две деценије чврсто позиционирала ка чланству у ЕУ, услед чега се може рећи да је она једна од оних балканских земаља која је на европском путу и да у том циљу настоји да „показује” своју савременост, усклађујући своје прописе са европским, иако још увек не припада ЕУ, и без обзира на неке политичке разлике које постоје између званичних Београда и Брисела.

Тако је Европска комисија, априла 2005. године, усвојила претходно донети закључак објављивањем *Студије изводљивости*²² у којем се наводи да је „Србија спремна за почетак преговора о закључењу *Споразума о стабилизацији и придруживању* (Budimir & Međak, 2017: 29).

Наведени споразум потписан је између ЕУ и Србије 2008. године, а ратификован 2011. у Стразбуру. Прва међувладина конференција између Србије и ЕУ одржана је у Бриселу 2011. године чиме је означен почетак приступних преговора на политичком нивоу. Од децембра 2015. године, када су започета прва два преговарачка поглавља до јуна 2019. године, отворено је укупно 15 од њих 35 (Министарство за европске интеграције Републике Србије [МЕИ], n. d.).

Када је реч о хронологија односа Републике Србије са ЕУ, може се рећи да су најзначајни кораци на путу Србије ка ЕУ направљени од 2008. године, односно закључивањем *Споразума о стабилизацији и придруживању између ЕУ и Србије 2008. године*. Споразуму је претходио *Споразум о визним олакшицама* који је закључен између Републике Србије и ЕУ, а који је ступио на снагу у јануару 2008. године, чиме

---

²² Студија изводљивости је „документ којим Европска комисија детаљно испитује степен до тада спроведених и оцењује способност даљег спровођења неопходних политичких, економских и институционално-правних реформи и процењује могућност почетка преговора о закључењу споразума о стабилизацији и придруживању“ (Budimir & Međak, 2017).

је омогућено олакшано добијање виза за „одређену категорију становника, цене виза су смањене, а за неке од категорија визе су бесплатне“ (Lepetić, 2009: 97).

Безвизни режим са ЕУ ступио је на снагу децембра 2009. године, чиме је омогућено да држављани Републике Србије буду изузети од обавезе тражења виза за путовање у државе потписнице *Шенгенског споразума*. Убрзо након тога, Србија је поднела захтев за пријем у чланство у ЕУ.

Безвизни режим Србије са ЕУ је делимично редукован одлуком Европске Комисије од 4. јануара 2023. године, да од краја 2023, грађани Србије као и других земаља које су у безвизном режиму са ЕУ морају имати ETIAS (European Travel Information and Authorization System) дозволу (“Nova pravila putovanja“, 2023), која је између осталог предвиђена за контролу имиграција.

Такође, значајно је указати на *Прелазни трговински споразум између Европске уније и Србије*, који је ступио на снагу почетком 2010. године. Статус кандидата за чланство у Европској унији Србији је додељен марта 2012. године. *Споразум о стабилизацији и придруживању Републике Србије и ЕУ* ступио је на снагу 2013. године, а у јануару 2014. године означен је почетак приступних преговора са ЕУ. Крајем 2015. године отворена су прва преговарачка поглавља, а у јуну 2021. званично је потврђено отварање кластера 1 – Основе, да би крајем наведене године било отварање и кластера 4 – Зелена агенда и одржива повезаност (Beogradska otvorena škola, n. d.).

На путу за чланство у ЕУ Република Србија пролази кроз низ тешкоћа и условљавања какве нису имале друге земље које су приступале ЕУ. Посебан проблем представља захтев Србији од стране водећих земаља ЕУ да следи њену спољну политику, пре свега у погледу увођења санкција трећим земљама са којима Србија има традиционално пријатељске односе, као што су нпр. Русија и Белорусија. Још је тежи задатак на том путу пред Србијом у погледу регулисања односа Београда и Приштине. Иако ЕУ званично не тражи да Србија формално призна Косово и Метохију као

независну државу, она то ипак захтева кроз формулацију таквог узајамног регулисања односа који фактички значи признање.

4. КОРИСТИ И РИЗИЦИ ОД МИГРАЦИЈА ПО ЗЕМЉЕ ДЕСТИНАЦИЈЕ

Иако се у међународним документима често могу наћи ставови о општој користи свих земаља од миграција у смислу да се сиромашне земље растеређују вишка радне снаге, а да развијене земље добијају јефтину радну снагу, то се у пракси углавном није потврдило. Напротив, може се констатовати да је мали број земаља које имају корист од миграција, и то су по правилу најразвијеније земље, попут СР Немачке када је реч о Европи. При томе, ни тим земљама не треба потпуно неквалификована радна снага, бар не у неком значајнијем броју, већ што квалификованија. То што је најжељенија дестинација Немачка, која је, иначе, потрошила милијарде евра на њихово збрињавање, даје јој за право да врши селекцију миграната којима дозвољава улазак и боравак, па је стога у последњем великом миграционом таласу од 2015. Немачка углавном примала мигранте из Сирије који су у великом проценту били високообразовани, а враћала је са својих граница мигранте из Авганистана, Пакистана и Африке који су махом недовољно образовани. На тај начин Немачка је бесплатно дошла до висококвалификованих кадрова у чије школовање као држава није ништа морала да уложи, за разлику од матичне државе Сирије која је за њихово образовање потрошила на стотине милиона долара. Подсећања ради, Немачка је због миграната (а не за мигранте!) у кратком року отворила милион нових радних места.

Управо се овакви потези западноевропских земаља могу означити миграцијама као „глобалном револуцијом”, под којом се првенствено мисли на тзв. подмлађивање радне снаге у најразвијенијим земљама које имају проблем са све старијом и малобројнијом радном снагом (Štavljanin, 2021).

Уверење да Европа има велике економске користи од миграција деле и водећи теоретичари глобализације попут угледног америчког професора Џозефа Наја који је на све гласније сумње да САД усмеравају миграције из Африке и са Блиског Истока

ка Европи одговорио на опште изненађење потврдно, образложивши то жељом САД да помогну Европи која је још увек у економској кризи, како би Европа од миграната стекла значајну корист (Nye, 2016: 24, цитирано према Симеуновић, 2016).

Насупрот томе, сиромашније европске земље немају никакве користи од прилива миграната у њих. Поред додатних финансијских трошкова који представљају много већи баласт за њихове слабе економије у односу на економије развијених земаља, сиромашне европске земље се исцрпљују и у додатним напорима организације и регулисања ванредних и кризних услова које прате миграционе токове, чак и онда када мигранти не намеравају остати у тим земљама. Највећи економски, а уједно и безбедносни проблем за сиромашне транзитне земље представља себични став богатих земаља да чак и физичким оградама затворе своје границе, док истовремено траже од сиромашних транзитних земаља да поштују међународна правила у погледу миграција и миграната и да им дозволе пролаз кроз њихове државе. Како мигранти на крају свога пута бивају суочени са непробојним физичким границама земаља ЕУ они бивају принуђени да се и мимо своје воље привремено, а можда и трајно задрже у транзитним земљама услед чега транзитне земље уместо да буду пролаз невољно и неформално постају дуготрајна, а можда и трајна дестинација немалог броја миграната. Фрустрације миграната због тога, свакако не погодују безбедносној ситуацији у тим земљама што изазива додатни ангажман тих друштава и њихових безбедносних институција, а што најчешће значи и додатне трошкове.

Свесне тога, економски слабије државе, немајући никакве користи од миграција, а угрожене тим додатним ризиком доносе и нове мере, а уједно се обраћају за разне врсте додатне помоћи званичном Бриселу, укључујући и захтеве за специфичном нормативном подршком.

Свака држава поседује легитимно право на ограничење уласка страних држављана на њену територију, уколико поменута категорија лица не испуњава услове које прописују њено законодавство или одређени међународни уговори. Из тог разлога, било да је реч о крајњој дестинацији или о транзитној територији, највећи број миграната се одлучује за коришћење алтернативних начина како би стигли до жељене

дестинације, а који се углавном реализују илегалним преласком државне границе (Marković & Marković, 2015: 286).

Европске земље све више увиђају да је потребно преузети конкретније мере по питању солидарности у оквиру ЕУ, а у вези са прихватањем миграната на својим територијама. Као први корак ка томе, три земље чланице ЕУ су се удружиле у „борби против миграција на Источном Медитерану“. Наиме, Грчка, Кипар и Бугарска ујединиле су се у намери да под покриљем „Источне медитеранске иницијативе за миграцијске руте“ затраже од ЕУ да додели више новчаних средстава земљама у Источном Медитерану како би се успешније супротставиле миграцијским кретањима на овом делу континента. У прилог томе сведоче подаци Европске службе за спољне послове који указују да је у периоду између 19. августа и 1. септембра 2019. године преко Источног Медитерана прешло 4.879 миграната и избеглица, док је путем западно-медитеранске руте прошло 1.133 лица у миграцијским токовима, као и њих 1.369 који су користили прелазак преко централно-медитеранске руте (“Bрана Европе”, 2019).

На овај начин истиче се значај подршке свим земљама које су директно погођене великим бројем миграната на својим територијама, било да је реч о прерасподели миграната, односно систему квота, или издвајању више новчаних средстава, чиме би се спречило „нагомилавање“ лица из мигрантске популације у тзв. тампон зонама.

Премда наведене државе не спадају у земље дестинације, оне то временом постају кад лица у миграторним кретањима остају на дужи временски период „заглављена“ на некој од тих територија, те се поједини мигранти одлучују за проналажење привремених послова док чекају азил.

Ирегуларни мигранти су ван контроле не само транзитних држава, већ и земље дестинације, због чега представљају „сложен безбедносни проблем“ (Марковић, 2009: 27-28, цитирано према Марковић, 2018: 38).

Своје специфичне проблеме имају и земље крајње дестинације као богата друштва која би требало да подразумевају паралелни развој материјалног и духовног богатства у њима што укључује и њихов напредак на етичком плану, који се често коси са принципима економског богаћења тих друштава и појединаца.

Чувени социолог Макс Вебер (Max Weber) у свом делу *Политика као позив* сковао је два појма: „етика савести“ и „етика одговорности“ које је објаснио на следећи начин. Етика савести подразумева „морално или религиозно убеђење, и не може се оспоравати указивањем на немогуће штетне последице својих поступака“. С друге стране, етика одговорности се односи на чињеницу да увек „морамо у виду имати последице својих чинова“ (Weber, 1919, цитирано према Vinkler, 2019: 98).

У међународној расправи вођеној 2015. године у Немачкој, у вези са њеном политиком пружања азила избеглицама, као део централне теме управо су се помињала наведена два појма. Такође, употребио их је и холандски политиколог Рене Куперус (René Cuperus) упитавши почетком 2016. године у колумни за *Süddeutsche Zeitung*: „Како се могло десити да увек опрезна Меркелова поступи тако лакомислено и политику савести стави изнад политике одговорности? Да ли је могуће да је Немачка довела у питање стабилност свога друштва ради превладавања сопствене прошлости, ради испаштања своје ратне кривице?“ (Vinkler, 2019: 99).

Свакако треба узети у обзир чињеницу да је врло вероватно да се канцеларка Ангела Меркел (Angela Dorothea Merkel) при решавању мигрантске кризе водила и религиозним разлозима (“Politicians and their”, 2017), имајући у виду „кривицом оптерећену прошлост Немачке“ (“Poljsko poreklo”, 2013).

Нема сумње да се при анализирању њеног гледишта на мигранте не сме занемарити ни њено религиозно васпитање. У књизи објављеној пре неколико година *Ангела Меркел – канцеларка и њен свет*, новинара Штефана Корнелијуса (Stefan Kornelius), изнет је и податак недовољно познат широј јавности који указује да је канцеларкин отац емигрирао из Пољске у Немачку, где је прихватио протестантизам, делујући као угледни свештеник (“Poljsko poreklo”, 2013).

У Немачкој није мало незадовољство због великог броја миграната који и поред свих мера пристижу у ову државу, а чему је према мишљењу противника Ангеле Меркел она знатно допринела. Примера ради, према статистици Савезне службе за миграције, током 2020. године је у Немачку дневно долазило и по 400 потражилаца азила, па их је тако у јануару 2020. године било више од 12.000 (Rošćić, 2020b).

Извештај Парламента ЕУ из 2015. указује на број држављана трећих земаља „који не испуњавају услове за улазак, остајање или боравак у тој држави чланици“. Само у Немачкој је регистрована скоро четвртина од 547.000 детектованих ирегуларних миграната који су откривени 2014. године, а за њом следи Француска са 18% од укупног броја регистрованих, потом 14% у Грчкој и 12% у Уједињеном Краљевству. Многи од ових миграната су поднели захтев за азил, а највећи број миграната у датом периоду долазио је из Сирије, Еритреје и Авганистана (Мапа бр. 1) (Migration data portal, 2019).

Може се закључити да користи и ризици од миграција нису равномерно распоређени међу земљама, чак и онда када оне припадају истој, па и добро уређеној заједници као што је ЕУ, иако постоји велик број међународних докумената, закључака и препорука које сугеришу другачије. По правилу, користи од миграција имају само најразвијеније земље код којих постоји хронична глад за радном снагом, поготову јефтином и уколико је још могуће и квалификованом, па и висококвалификованом какву чине мигранти из само малог броја земаља. Будући да високоразвијене земље по правилу врше као државе коначне дестинације највећа издвајања за решавање мигрантске кризе, оне себи дају ексклузивно право да бирају међу придошлим мигрантима, па чак и да врше селекцију земаља из којих мигранти долазе, на пожељне и непожељне. На тај начин не само да увећавају могућност своје економске користи, него и смањују могућност безбедносних и других ризика који иду уз мигранте из нежељених земаља, будући да су оне нежељене не само као земље у којима становништво није добро едуковано, већ управо зато што су оне жаришта безбедносних ризика. Да би њихова корист од миграција била што извеснија најразвијеније земље уједно врше и нормативни и политички притисак на

сиромашније државе у свом ужем и ширем окружењу да оне прихвате мигранте управо из оних земаља које су најразвијеније земље оцениле као нежељене у својој средини, не дајући најчешће никаква образложења зашто баш оне узимају високообразоване мигранте, а одбијају мигранте веома ниског степена образовања. Могући додатни критеријум за овакву селекцију миграната од стране развијених земаља јесте степен безбедносног ризика, па стога рецимо мигранти из Авганистана и других ратом захваћених подручја код којих је могућ висок степен екстремизма и агресивности, не бивају примљени у земље жељене дестинације као што је Немачка. Услед свега тога долази до концентрације не само нискообразованих, него и потенцијално безбедносно ризичних миграната у сиромашнијим земљама, пре свега у оним које су на главним путевима њихових миграторних кретања, у које свакако спада и Република Србија.

5. СРБИЈА И МИГРАЦИЈЕ У НОВИЈОЈ ИСТОРИЈИ

Да бисмо разумели актуелна миграциона кретања потребно је миграције сагледати и са историјског аспекта. Такође, миграције могу значајно променити демографску, економску и социјалну структуру друштва и створити „нову културну разноликост“, чиме се доводи у питање национални идентитет (Castles et al., 2014: 7).

Проучавање миграција кроз историју подразумева њихово „праћење” у различитим временским периодима, укључујући социјалне и политичке околности у којима су се одређена миграциона кретања одвијала, као и њихов „утицај на друштвене промене које су уследиле” (Марковић, 2016: 203).

У српске земље одувек је становништво долазило, али и одлазило. Први документи о радним миграцијама ка Немањинској држави односе се на Сасе који су масовно долазили у Рашку због посла у рудницима (“Sasi nekada”, 2022) којем су били вични. Касније велике миграције у историји Србије су углавном примери напуштања српског становништва оних територија које су освојили Турци услед чега је долазило до масовног, спонтаног кретања српског православног становништва према западу и северу, ка крајевима и земљама у које Турци још нису продрли. Највећи организовани

егзодус српског становништва са вековних српских територија се у литератури, али и колоквијално помиње као Велике сеобе Срба.

Могло би се рећи да су за време владавине Отоманског царства миграције углавном биле усмераване на север, према другим јужнословенским земљама. У последњој деценији 18. века и почетком 19. века, мигрантски ток бива усмерен ка југу. У периоду између 1830. и 1860, српске породице из Баната, Бачке, Срема и Хрватске су се почеле досељавати дуж реке Мораве, односно у Србију. У 19. веку долази до масовних прекоокеанских сеоба Срба, углавном из Аустроугарске и Црне Горе (Гречић, 2019: 26).

Када је реч о миграторним кретањима у Србији у савременој историји Владимир Гречић је главне масовне имиграционе токове у нашој земљи поделио у неколико следећих периода: имиграционе таласи за време Првог и Другог српског устанка против Турака, након српско-турских ратова (1876-1878), после Првог светског рата, током Другог светског рата, те за време југословенске кризе '90-их година 20. века (Гречић, 2019: 25).

Претежно спонтани прилив Срба из неплодних динарских крајева, пре свега из Црне Горе и Херцеговине, ка Србији одвијао се вековима, а нарочито током 19. века након успостављања нововековне српске државности. И у том периоду постоје примери социјалног инжењеринга мањег обима какав је, на пример, реализован на основу споразума Србије и Црне Горе постигнутог након Берлинског конгреса 1878. године. У том периоду се дешава и исељавање турског и муслиманског становништва из Србије ка Турској и БиХ.

Почетком Првог српског устанка 1804. Србија је имала око 368.000 становника, док их је 1808. било око 600.000 становника. Такође, у наведеном периоду, српски живаљ се преселио у Србију из Срема и Славоније, као и из Босне, југозападне Македоније и западних делова Бугарске (Гречић, 2019: 25-26).

У току и након Другог светског рата велики број Срба са Косова и Метохије је привремено или стално мигрирао у централне делове Србије, а након Другог светског рата комунистичке власти су вршиле исељавање Немаца из Војводине и досељавање

не само српског већ уопште сиромашног становништва из пасивних крајева ФНРЈ у испражњена домаћинства.

Последњи велики миграциони талас Срба ка Србији десио се током грађанских ратова 90-их година 20. века када су националистичке власти сепарираних република бивше СФРЈ масовно прогнале Србе са њихових вековних огњишта.

Према податку који износи Добрица Вуловић Србија је тада прихватила 1.200.000 људи, углавном Срба (а била је прихватилиште и за муслимане, Хрвате, Јевреје, Роме, и др) са ратних подручја, првенствено из Хрватске и БиХ (Stevanović, 2019).

5.1. Велике сеобе Срба

Френк Фрост (Frank Frost) је за сеобе рекао да су оне у људској природи, те да „сваки учесник у њима плаћа своју карту и пише своју животну причу”, додајући: „не без разлога и не без последица” (Frost, 1989, цитирано према Радушки, 2016: 46).

Да бисмо разумели највеће од свих српских сеоба по доласку на Балкан неопходно је изложити слику и правце њиховог насељавања Балкана као и њихових миграционих кретања.

У те сврхе као најпоузданија наводимо истраживања Јована Цвијића, утемељивача научног истраживања миграција на Балкану, која се и данас сматрају исправним и научно потврђеним.

Када говоримо о Цвијићевим истраживањима миграција, значајно је указати на одређење миграција са географског аспекта. Наиме, географија одређује миграције у ширем смислу као пресељавање и било које друго просторно кретање становништва, док у ужем смислу оне означавају „промену сталног пребивалишта становања” (Curić & Curić, 1999: 33-36, цитирано према Марковић, 2016: 203). За Цвијића је географска средина „оквир свих човекових делатности, што подразумева социјалноеколошку концепцију о релацијама и процесима између друштвених група” (Гордић, 2016: 57).

Јован Цвијић је за простор западне и централне области Балканског полуострва мапирао следеће четири главне групе селидбених струја: динарску, косовско-метохијску, вардарско-моравску (јужну струју) и струје које су прешле Саву и Дунав (Цвијић, 1987: 129-133).

Најјаче струје насељавања су биле динарске. Динарска миграциона струја била је најинтезивнија. Простор са којег су углавном потекле ове миграционе струје био је у областима средњовековне Рашке и Зете. Језгро одакле се селило становништво захватало је области Херцеговине, Црне Горе са Брдима и црногорском Херцеговином, Сјенице и Пештера са новопазарским крајевима. Од ових области динарско становништво се кретало попречним путевима „кроз превоје и метанастазичке вратнице” - Мокру Гору, Кокин Брод, Јавор, Рашку, низ долину Дрине и „населило подринске и ваљевске крајеве и нарочито Шумадију”. Такође, „динарски иселјеници су прелазили Дрину код Раче, Бајине Баште, Зворника и Шепка”. Поред тога, значајно је указати да су се након Берлинског конгреса на основу молбе српског монарха Милана Обреновића упућене владару Црне Горе Николи Петровићу масовно насељавали црногорски досељеници у крајеве које су Арнаути након сеоба под Чарнојевићима запосели, а после 1878. године напустили, пре свега у долину Топлице, Пусте Реке, Јабланице и око Лесковца (Цвијић, 1987: 129-130). На тај начин Србија је учинила своје новоуспостављене границе према Турској много безбеднијим.

Други важан огранак динарске струје кретао се из старе Рашке, Херцеговине и Црне Горе према северу, одакле се рачвала и насељавала Босну. Правац овог крака ишао је долином Пиве, Дрином од Шћепан-Града ка Гласинцу и у горње Подриње Босне, те до Тузле и у Посавину до Брчког. Један део динарске струје се из Црне Горе, Херцеговине и Босне селио ка Далмацији. Управо из Далмације, са горњег тока реке Цетине, као и из западне Босне од Гламоча и Унца, кренула је „једна од првих миграција према Хрватској и зауставила се у Жумберку”. Такође, „једна слабија динарска струја упутила се уздужним босанским путем према Митровици и Косову, друга преко преко Жљеба изнад Рожаја и трећа кроз долину пећке Бистрице према

Косову и Метохији, те тада, у Метохији међу Србима преовлађују ти досељеници, а многобројни су и у Косову, нарочито до Лаба” (Цвијић, 1987: 130-131).

Косовско-метохијска струја је једна од најстаријих миграциона струја на Балкану. Обухвата пресељавање становништва из „области између Скадра и Копаноника, од Зете, Метохије, околине Призрена и Косова”. Један крак косовско-метохијске струје продро је преко превоја између долина Ибра и Јужне Мораве, око Преполца и Мрдара, као и преко Лисице и др. Кроз Лаб, а потом кроз горњу Топлицу, пролазила је главна грана ове струје, и то у периоду пре насељавања Арбанаса у долину Лаба, односно пре 1878. године. Значајно је указати да су најстарији исељеници ове струје насељавали и Шумадију и ваљевско-подринске крајеве (Цвијић, 1987: 131).

Вардарско-моравску струју је чинило становништво које се селило углавном са простора слива Вардара (северно од Демир-Капије), а посебно исељеници западне Македоније (пореклом из Прилепа, Битоља, Охрида и Дебра). Овој струји се прикључују и српски исељеници из Албаније који су те просторе населили за време Немањића, а највише их се доселило у 14. веку. Правац кретања ове струје ишао је углавном вардарско-моравском долином и споро се ширио, те није било ни великих сеоба (Цвијић, 1987: 131-132).

Струје које су прешле Саву и Дунав чиниле су косовска и вардарска струја које су са становништвом моравске Србије оформиле нове струје како би заједнички прешли Саву и Дунав, а потом се „разлили по панонском басену и Ердељу међу старо словенско становништво, које се овде населило у време великих сеоба, и које је појачано у средњем веку неколиким српским миграцијама”. У периоду између 14. и 18. века забележено је осам главних сеоба. Једна од најзначајнијих је са краја 17. века која се формирала „у Метохији и на Косову”, када се са наведеног подручја одселило 37.000 породица (Цвијић, 1987: 132).

Навикнути на одређене услове живот а, мигранти су опрезно бирали места за становање. Најчешће су насељавали она места која су их по неким особинама подсећала на крај одакле су дошли. Мигранти из динарских простора насељавали су се на територије где има краса, па су подрињски и ваљевски крај углавном насељавали

ови мигранти. У села у околини Лознице (где има крашких појава) населили су се мигранти са Језерске површи на Дурмитору (Радивојевић, 2015: 22).

Мигранти са Косова и Метохије избегавали су отворене шумадијске просторе и насељавали су се по котлинама источне и јужне Србије. Динарско становништво које је прешло Саву и Дунав се није радо насељавало по панонској равници, већ много чешће по планинској и брежуљкастој Славонији и Срему, по брежуљкастом делу Барање и по валовитом делу Бачке. Турско становништво које је насељавало Балканско полуострво заузимало је крајеве који су имали одлике степске или сличне климе, док албанско становништво насељава углавном котлине обрасле вегетацијом (Радивојевић, 2015: 22).

Како су Велике сеобе Срба резултирале доласком великог броја Албанаца на просторе на којима су до тада живели Срби потребно је, ради разумевања миграционих збивања у том периоду, изложити и миграциона усмеравања Албанаца током историје при чему ћемо се такође руководити истраживачким резултатима Јована Цвијића.

Процес насељавања Албанаца из матичних крајева у друге земље на Балканском полуострву карактеришу следеће четири миграционе струје: **1. Малисорска струја** је обухватала малисорска племена која су углавном била мешовитог албанско-српског порекла и живела су у долинама Проклетија, између Скадра и Метохије. Струја је имала два крака. Један је ишао у Метохијску и Косовску котлину где је српско становништво било ретко због исељавања у моравске делове Србије. Други крак ове струје преко превоја Проклетија прешао је у горњи део долине Лима око Гусиња и Плава и у долину горњег Ибра, између Рожаја и Рибарића. Одавде су допрли до Новог Пазара и Сјенице при чему су се стопили са исламизираним српским становништвом; **2. Дукађинска струја** обухватала је албанско становништво око Дрима и становништво из области Маће и Лурије. Албанци су правцем ове струје продрли најдубље на исток до Масурице (код Сурдулице) и Лесковца у долини Јужне Мораве. Приликом ових сеоба насељавали су и приморје од Бара, преко Улциња и Скадра до Љеша; **3. Струја Шкумбије** обухватала је становништво средње Албаније које је старим римским путем *Via Egnacia* продрло у западну Македонију; **4. Струја Тоска**

обухватала је углавном православно становништво јужне Албаније и Епира. Користила је уздужни Епирски пут и ишла у средњу Грчку и према Пелопонезу (Цвијић, 1922).

Из наведеног приказа миграционих струјања Срба и Албанаца не желимо да извучемо закономерност која не би била научна и која би стварала необјективну слику о миграцијама народа као нечем сасвим уобичајеном што се догађа свим народима, као и великом броју појединаца. Иако је теза истраживача Клаус Бадеа (Klaus Bade) да сеобе чине неодвојиви део људског живота, попут „рођења, стварања потомства, болести или смрти“ наишла на широко прихватање у научним круговима, резерва према наведеном Бадеовом ставу проистиче из чињенице да милијарде људи током историје нису имали искуство сеоба (Bade, 2000, цитирано према Hofbauer, 2020a: 16-17).

Да би се схватили разлози који су довели до поменутих миграција, потребно је најпре навести историјски след догађаја.

Дакле, аустријско-турски ратови вођени од друге половине 17. до почетка 19. века нужно су навели на сеобу велики део српског као хришћанског становништва са Косова и Метохије. О такозваном дугом рату између Аустрије и Турске који је вођен од 1593. до 1606. први је у нашој историографији писао Јован Рајић у својој *Историји Българов, Хорватов и начаче Србов 1794/1795. године* (Симеуновић, 2019: 42-54).

Аустријски цар Леополд је пред крај 17. века повео Велики рат против Турске, позивајући покорене хришћане да се прикључе аустријској војсци, те су се тако позиву у великој мери одазвали и Срби. Иако се чинило да ће Турска доживети пораз, ипак су 1690. године Османлије успеле да код Качаника зауставе аустријску војску која је до тада напредовала кроз Србију и простор Косова.

У Аустрији, гроф Ђорђе Бранковић је упутио проглас српском народу да ступи у борбу против Турака, али са амбицијом обнављања српске државе након чега је био заточен 1689. године у Бечу. Патријарх Арсеније III Чарнојевић давао је велику подршку грофу Бранковићу за време његовог заточеништва по питању укључивања српског народа у борбу против Османлија, а чинио је и значајне напоре да га ослободи

из притвора. Потврда наведеног је и писмо патријарха Арсенија које је објављено у *Српском летопису (Сербскиј летопис)* из 1830. године, а у којем Чарнојевић упућује молбу аустријском двору да ослободи деспота Бранковића, будући да је невин и „лажним оптужбама оклеветан“ (Стевановић, 2006а: 16).

Премда је око 20.000 српских добровољаца узело учешће на страни Аустрије у рату против Турака, без икакве гаранције за последице свога учешћа у томе, цар Леополд је због много веће бројности турске војске био принуђен да затражи помоћ још већег броја српских добровољаца. Зато је априла 1690. године издао проглас којим позива народе Балкана у рат са Турцима уз одређене гаранције које су се односиле на њихов евентуални живот под аустријском владавином - слобода вере, њихово право и обичаји, избор старешине, као и ослобођење од пореза (Стевановић, 2006а: 22-24).

Међутим, ратна срећа се од краја 1689. дефинитивно окренула на страну Турака, и након пораза код Качаника 1690, уследило је журно повлачење аустријске војске (Ђоровић & Ст. Протић, 2018: 291).

Будући да су Турцима у помоћ пристигли Татари, њихово надирање ка Београду нагнало је патријарха Арсенија да поведе народ у Велику сеобу ка северу земље. Један део народа није успео да се повуче са Патријархом на север, те је мигрирао у Црну Гору и БиХ. То су искористили Албанци како би се населили на упражњене просторе, посебно око Призрена, Ђаковице, Приштине и Вучитрна (Стевановић, 2006а: 24-25).

Срби, склањајући се пред Турцима ка Аустрији 1690. године се заустављају у Београду. Ту је Патријарх Арсеније III Чарнијевић сазвао црквено-народни Сабор Срба у избеглиштву. Србима досељеницима је, према царској Повељи, дозвољено да се населе до Будима (Будимпешта, Мађарска) и Коморана (Словачка). Поменутом Повељом им је обезбеђена и црквено-школска аутономија, уз услов да постану аустријски војници. Тиме је положај Срба у Угарској био озакоњен. Овим миграцијама се око 185.000 Срба преселило да живи у Аустрији (Матавуљ, 2014).

За организацију отпремања српских избеглица из Београда преко Дунава био је задужен гроф Аспремон, бивши командант Београда, који је успео да отпреми и

последњи транспорт Срба преко Дунава баш у моменту када су Турци продрли у Београд (Стевановић, 2006а: 29).

Током сеобе Срба, један део њих се настањивао у пределима између „Дунава и Тисе, у околини Сегедина, Суботице, Баје и Дебрецина“. Други део се, пак, населио у Барањи и у пределима „од Осијека до Будима, у градовима Шиклошу, Мохачу, Капошвару, Шимонторњи и околним местима“. Већи део њих заузима пределе око Будима, посебно у градовима Острогон, Ђур и Коморан. Најсевернија тачка до које су у том периоду стигли обухватала је градове Јерг, Самтар, Токај и Велики Варад. Они досељеници који су путовали лађама углавном су се искрцавали у Сент Андреји, која је тако постала „седиште српских бегунаца“, а коју су називали Сентандраш. Подаци указују да је баш у том месту око 14.000 српских досељеника изградило колибе и ископало земунице за становање, будући да им је од стране домаћег становништва било забрањено да се насељавају у центрима градова, већ су се искључиво настањивали у предграђима, где су организовали „некакву своју власт“ (Стевановић, 2006а: 32-33).

Подаци указују да је 37.000 српских породица са Косова и Метохије и из јужних крајева кренуло у избеглиштво у Аустрију (Богдановић, 1986) уз уверавање да ће тамо добити посебан политички и верски статус. И многи Албанци католичке вере²³ су се као део тог миграционог таласа доселили у западни део Војводине, као и у Хртковце и Никинце у Срему стопивши се временом са хрватским становништвом. Значајан део преосталог албанског становништва католичке вере са КиМ одселио се тада на југ, у област Берата и Валоне, у јужној Албанији. На Косову и Метохији су тако многа села остала пуста, док је Пећка патријаршија остала без врховног свештенства. Због Велике сеобе Срба дошло је до демографских поремећаја, тако да се створио простор за насељавање КиМ исламизираним Албанцима, што су Османлије подстицале. Албанци

---

²³ Албанци католичке вере који потичу из братства Клементи или Кељменди - назив је племена које је добило име по истоименој области у Албанији, чији припадници живе у Албанији, Црној Гори, Хрватској и српској аутономној покрајини Косово и Метохија. Име *Клементи* доводи се у везу са византијском тврђавом „Clementiana“ која се налази на путу између града Скадра и Призрена, док се за други назив *Клементинци* сматра да долази од имена папе Клемента, због њихове привржености католицизму.

су населили не само КиМ, већ у великом броју и Нови Пазар и Ниш, као и области око њих (Vickers, 1998: 27-29).

Патријарх Арсеније III Чарнојевић дошао је 1691. године у Барању, која је тада представљала жариште Уније²⁴. Коначна одлука о привременом пресељењу Срба у Угарску под руководством поглавара Пећке патријаршије Арсенија III Чарнојевића донета је на претходном збору у Београду 18. јуна 1690. године.

Након издавања привилегија²⁵ и њихове гаранције од стране цара, као и Патријарховог преласка у Угарску, сви Срби у њој - и они који су раније живели на тим просторима и они који су пристигли у Великој сеоби - стекли су „привилегијалну заштиту“ цара Леополда I (Матић & Живковић, 1996).

У *Првој привилегији* од 21. августа 1690. године, Срби се после више од триста година проведених под турском влашћу називају својим правим именом, што указује да им је била призната „егзистенција као нацији и посебном народу“ (Стевановић, 2006а: 38). У вези са усвојеним привилегијама чланови мађарског Сабора су реаговали упутивши протест цару Леополду I, уз истицање „да привилегије нису могле уништити законе краљевине и да доношење оваквих привилегија није право угарских краљева“. Ипак, цар је остао при својој одлуци, али су Срби имали доста потешкоћа како би остварвали своја права (Стевановић, 2006а: 41).

Масовност придошлих Срба на просторима данашње Мађарске, Хрватске и Украјине, узрокованих сеобама, изазвала је страх код католичке цркве од ширења православља што је довело до покушаја њихове убрзане верске и етничке, делом и присилне асимилације (Simeunović, 2003, цитирано према Семеуновић, 2016: 254).

Посебно су католички свештеници са кардиналом Леополдом Колонићем на челу водили негативну кампању против усељених Срба. Тако је 1708. године, када су Срби на Сабору у Крушедолу затражили да се српски досељеници из Угарске населе у

---

²⁴ Поменути Унију чине народи између Драве и Дунава. Званично је потписано приступање Унији 18. јануар 1690, иако јој је српски народ пружао отпор, а 1695. Срби формално напуштају Унију (Види: Матић & Живковић, 1996).

²⁵ Аустријски цар Леополд I на захтеве Срба истакнуте на Београдском збору црквених и народних првака српског народа одговара издавањем *Прве привилегије* 21. августа 1690. године (Види: Матић & Живковић, 1996).

Славонију и Срем, кардинал Колонић о томе информисао цара Јосифа I давши му препоруку да је боље да се „тај народ (мислећи на Србе) не сакупи у једну целину, јер и овако расцепкан необуздане ђуди чини, а шта би тек могао починити када би се у тражене крајеве преселио; сигурно је да га тада не би могао држати у послушности и са њим владати, јер бунама никада краја не би имао“ (Стевановић, 2006а: 41, 46).

Иако се у *Другој привилегији* Србима из 20. августа 1691. обећава „да ће се на сваки начин трудити да Србе победоносним оружјем што пре врати у њихове земље и седишта“ (Симеуновић, 2019: 35), обећане привилегије Србима се нису испуњавале сем у периодима ратовања са Турцима када би ради одобровољења незадовољних Србаridoшлица аустријски двор испуњавао одредбе из привилегија, тако мотивишући Србе да се боре за циљеве Аустрије у првим редовима (Стевановић, 2006а: 41, 46).

Значајну подршку у остваривању права српског живља у Угарској пружио је патријарх Арсеније који је и сам ту провео шеснаест година живота, пишући велики број протестних писама и жалби, како би се изборио за испуњавање добијених привилегија за свој народ. Поред поменутих привилегија из 1690. и 1691. године, цар Леополд је издао Србима још једну привилегију 1695. године. *Трећа Привилегија* односила се на молбу патријарха Арсенија упућену цару у вези признања и потврде епископа и њиховог изједначавања са католичким бискупима, са чим се цар сагласио. На то је оштро реаговао кардинал Колонић истичући „као што небо не може да поднесе два сунца, тако ни Печујска општина не може поднети два бискупа. Арсеније нема право да поставља бискупе, које право припада само папи. Он не сме и не може одвраћати Србе и Румуне од уније, итд.“ (Стевановић, 2006а: 42-52). Упркос противљењима католичког клера, ове привилегије су ступиле на снагу, чиме су „ударени чврсти темељи даљој делатности у народним и црквеним стремљењима Карловачке митрополије, па јој припада веома значајно и важно место у нашој историографији“ (Стевановић, 2006а: 52).

„Одлив“ српскога народа са Југа представљао је велику геополитичку штету по српски род јер је тада између 37.000 и 40.000 српских породица, са преко 100.000 чланова напустило своје домове и своју отаџбину (Ђуричић, 1986: 31). Након

Карловачког мира (1699), Турци су изгубили све територије које су држали на левој обали Дунава и Саве, тако да Срби као војници више нису били потребни монархији, а самим тим је изгубио на важности и Чарнојевић, којем бива одузета титула патријарха. Зато се Арсеније одлучио да затражи помоћ од Русије, али и да покуша да са Турцима договори повратак нашег народа у старе крајеве (Матић & Живковић, 1966). Иако је патријарх прозreo намеру бечког двора о унијаћењу Срба, морао је да трпи услове постављене од Аустрије, а са њим заједно и сав српски народ на Косову и Метохији, будући да Русија није одговорила на позив у помоћ у тако тешкој ситуацији (Ђуричић, 1986: 30).

Ипак, патријарх Арсеније III Чарнојевић успео је да у великој мери сачува свој народ од унијаћења, као и да „утврди међу Србима националну и верску чистоту“ (Чакић, 1982: 323, цитирано према Матић & Живковић, 1996).

Када је реч о другој Великој сеоби Срба под вођством Арсенија IV Јовановића Шакабенте, српско становништво бива организовано пресељено из старих подручја Рашке, Старе Србије, са Косова и Метохије у Војводину, а потом и у Шумадију. Након пресељења, међу исељеницима су завладале глад и епидемија, због чега долази до масовног исељења на Исток, односно у Русију и Украјину (Stevanović, 2019).

При повлачењу Аустријанаца за време друге Сеобе Срба избегло је „скоро читаво православно свештенство и велика маса српског народа преко Саве и Дунава у Угарску“ (Радовановић, 2004: 139). Управо су опустошене српске цркве, као и недостатак свештенства били један од водећих разлога због којег у 18. веку долази до исламизације дела „преосталих Старосрбијанаца Призренске и Шарпланинске области, Подрима, Метохије, Дренице“, односно оних подручја који су били у „непосредном контакту са дотадашњим арбанашких уселјеницима“ (Радовановић, 2004: 139).

Јован Хаџи Васиљевић наводи да су католици Арбанаси који су били настањени у „новим насељима примили ислам да би се ту раширили и раскомотили на рачун потиштених Срба и православаца“ (Хаџи - Васиљевић, 1939: 109). Ове „насељеничке струје сиромашних и веома покретљивих арбанашких сточара“ одвијале су се етапно.

Сретен Вукосављевић сматра да ови имигранти нису били део некакве „смишљене колонизаторске турске политике” будући да „Турска није имала у плану да наше области расељава, па чак ни то да онемогући насељавање области из којих смо се били иселили” (Вукосављевић, 1953: 45, 46, цитирано према Радовановић, 2004: 139), али ову тезу оспорава не само почињен страшан турски зулум над преосталим српским становништвом, већ и одбијање Турака да изађу у сусрет молбама патријарха да се српски народ врати у своје домове јер би то значило да Турци из њих морају прво да иселе Арбанасе које су на то подстицали . Како наводи Вукосављевић, Турчину треба раја да ради за њега, док му сама земља не треба, и истиче да: „Арбанас хоће да ради о сточарству и о ратарству. Њему треба земља, раја му смета. Зато је истискује или уништава. Он не тражи ни да је исламује. Она се понегде исламује сама – да би добила заштиту власти” (Вукосављевић, 1953: 45-48, цитирано према Радовановић, 2004: 380).

Избегле арбанашке католичке породице које су населиле сремска села Никинце, Хртковце и Јарак, дуго су живееле у ендогамији, али су, под утицајем цркве, временом, подлегле асимилацији и похрватиле се (Kostić, 1923).

Да су Арбанаси почели да се насељавају у Метохију и на Косово ради бављења сточарством указује и Милован Радовановић који наводи да су они „родовско-братственичка институција арбанашког патријархалног друштва” које је одржавало „оне облике аутономије које су нужан услов и претпоставка функционисања традиционалне родовско-племенске организације”, како у матичној земљи тако и у новонастањеним областима (Радовановић, 1988, цитирано према Радовановић, 2004: 442-443).

О тадашњем албанском терору над Србима, који је и касније настављен, сведоче многи записи у старим рукописним књигама манастира Дечана, Пећке Патријаршије, Грачанице и других православних здања на Косову и Метохији (Богдановић, 1982, цитирано према Ђуричић, 1986: 531). Стога не чуди што су током 17. и 18. века Срби масовно примали ислам јер су били двоструко угњетавани, што од Турака, тако и од албанских муслимана.

Иако су Арбанаси најчешће мигрирали у потрази за земљом, службом или радом у рудницима, од 17. века њихово насељавање у крајеве са српским становништвом углавном је било подстицано од стране турске власти. Углавном се у нашој историографији као разлог поменутог наводи да се Турска светила српском становништву зато што је и за време руско-аустријско-турског рата (1735-1739) стало на страну Аустрије, тако што га је принудно исељавала, палила српска насеља, подстицала Арбанасе да насељавају српска подручја, рушила и палила српске светиње, и томе слично. Међутим, са становишта наше теме се може томе додати да није била само у питању турска освета из беса, већ и прорачуната политика Турске која је подстичући исламизирани Албанце да се насељавају у испражњене српске крајеве, заправо рационално чинила што и Аустрија, спроводећи тиме један мање формализовани вид социјалног инжењеринга. И једна и друга царевина су на тај начин, наиме, ојачавале своје границе насељавањем себи лојалног становништва. Најбољи доказ за то је што су Турци исламизирани Арбанасе редовно користили као „мобилизациону базу за личне војске“ (Шешум, 2015: 40).

Трајне последице ће остати за српски народ и Цркву на простору КиМ после прве, али и друге сеобе, што ће нарочито бити приметно на судбини незаштићених манастира. Обе сеобе назване су трагичним, али је трагично било и за Србе који су остали у Старој Србији јер су остављени на милост и немилост Албанцима (Арнаутима) и Турцима (Ђуричић, 1986: 33).

Конкретно, Велике сеобе Срба су ништа друго до плаћање скупе цене за подршку коју су Срби као хришћани дали хришћанској држави Аустрији у њеном рату против Турака. Војни неуспех Аустрије подразумевао је одмазду Турака над Србима и њиховим светињама. Селидба или остајање је било питање живота или смрти већине народа.

Пошто је након српског исељавања у Угарску (Велика сеоба Срба) Србија у многим својим деловима остала пуста, и Арбанаси се населили на великом делу њене територије, пре свега на простору Косова и Метохије и Југа Србије, након 1739. године одиграло се још масовније исељавање српског, а насељавање албанског становништва.

Уз помоћ турске владе, исламизирани албански живаљ се „све више учвршћивао између Копоника и Мораве. Албанци су султану плаћали само симболичан порез, имали су сопствену управу, а (српска) раја, која им је била препуштена на милост и немилост измицала је пред њиховом агресивношћу“ (Каниц, 1986: 293, 294).

Аустроугарски конзул фон Хан записао је 1858. године да је у Куршумлији затекао, поред педесет муслиманских кућа, само петнаест хришћанских. Хан је стекао утисак да је Арнаут овде (у куршумлијским крајевима) „предузимљивији, самосвеснији и дрскији него у било ком делу саме Албаније“. Стога не чуди што је 1877. године, када су Срби дошли у некадашње српско насеље Куршумлију, затекли само двојицу хришћанина – једног пекара и једног лончара (Каниц, 1986: 311).

Разни историјски примери указују да између Срба и Албанаца није било апсолутне подвојености и трајног непријатељства како се то данас често мисли. Заправо су Турци, да би казнили Србе због учешћа у рату на страни Аустрије подстакли подвојености и нетрпељивости између Срба и Албанаца тако што су исламизацију албанског становништва у том периоду везивали за давање права на српске поседе чиме су своју границу према Аустрији ојачавали исламским фактором и смањивали могућност повратка неверне српске раје у своје домове. Уједно, исламизирани и досељени Албанци су добивши српске куће и поседе стекли и снажан мотив да их осећају као своје, а Србе као непријатеље који би им то могли оспорити.

Све то је проузроковало и додатне, капиларне миграције уплашених Срба који су се због свега тога почели самостално исељавати из крајева под Турцима.

Каниц је записао да је „већина раје која се из турских крајева“ досељавала у прокупачки округ илегално прелазила преко границе како би „избегла компликације са својим муслиманским господарима“ (Каниц, 1986: 316).

Та ситуација се није много променила ни после Берлинског конгреса чијим одлукама је Србији враћен део територије који се граничио са просторима које је већ густо населило придошло албанско становништво. Чести упади и пљачке Арбанаса на територију Србије у пограничним подручјима са Турском су управо и били разлог за ту врсту миграторног социјалног инжењеринга у форми договора Србије и Црне Горе

да се више стотина породица из Црне Горе пресели у Србију у гранична подручја са Турском, ради ојачања безбедности граница и становништва Србије, као и њихове имовине.

У прилог томе као илустрацију наводимо један од бројних извештаја из тог времена. У своме допису из 1896. године Изванредни комесар за пограничне страже Стојан Бранковић обавештава министра иностраних дела о следећем - 13. маја 1896. године група Арнаута прешла је преко границе код „Мердара“ и напала групу пастира које су заштитили сељани. Бранковић је том приликом указао да би овакви упади могли да постану све масовнији и чешћи због чега је потребно ојачати границу посебно због тога што је српско становништво углавном ненаоружано: „Ко нам може гарантовати да једног дана неће упасти једна повећа гомила Арнаута, па поубијати све што нађе, живо... А то може бити, јер су Арнаути врло добро наоружани, а наши (...) сељани немају, може се рећи, никаквог оружја“. О бруталности њихових напада Бранковић је закључио да Арнаути „Упадају као што нападају“. На крају дописа предлаже да „би требало ојачати границу, било стајаћом војском, било само за време и у времену када се резерва буде на вежбу позивала“ (Државни архив Србије [ДАС], 1896).

Тако су Срби овим великим миграцијама на једној страни постепено али сигурно губили своје домове и земље, док их на другој нису лако стицали ни одржавали као своје упркос царским обећањима.

О Великој сеоби Срба као и о њиховом смештању у панонске просторе остало је мало записа из тог времена, поготово оних које су они сачинили. Међу њима се по свом значају издваја *Раванички летопис јеромонаха Стефана Раваничанина* (Стојановић, 1929) у коме је дат детаљан опис Велике сеобе чији је учесник и сам аутор био. Сliku тих сеоба Срба допуњују други летописи, записи и натписи из тога доба. У њима је евидентиран не само велики страх у српском народу од турске освете због стављања Срба на страну хришћанске војске коју је предводио аустријски цар, него и друге невоље које су натерале српски народ на селидбу – глад, болест и помор становништва у запустелим крајевима. Такође, о тим миграцијама српског народа

веома је важна сведочанства оставио Атанасије Даскал Србин у свом спису *О српским царевима и о рату цара турског са царем хришћанским и о пустошењу земље српске* (Стојановић, 1929), који га је сачинио 1690. године као учесник у сеоби.

5.2. Емиграција Срба до Првог светског рата

Емиграција из Србије условљена је историјским, демографским, политичким, економским, социјалним, психолошким и етничким факторима. Могло би се рећи да се први талас емиграције српског становништва одвијао у периоду до Првог светског рата.

Претеча Првог светског рата били су Балкански ратови (1912-1913) који су значајно утицали на измену политичке мапе Европе. Иако су ратови трајали мање од годину дана, последице које су оставили по већи део балканског народа огледале су се у губитку становништва, али и у осиромашењу ратујућих страна. Турска као држава је дефинитивно протерана из њених европских провинција, али су остале последице њене вишевековне владавине. Ислам је упркос повлачењу Турака са Балкана остао доминантна религија код Албанаца и немалог броја исламизираних Словена.

По стицању аутономије од турске власти Србија добија далеко модернији државни систем у односу на друге земље региона, што потврђује чињеница да Милош Обреновић укида феудализам и земљу даје сељацима (Гречић, 2019: 27).

Од почетка 20. века до Првог светског рата одвијао се први масовнији талас емиграције Срба ка САД. Међу досељеницима у САД био је и чувени Никола Тесла, који је у Њујорк стигао 1884. године. Први познати Србин мигрант у САД био је Ђорђе Шабић - у САД познат као Џорџ Фишер, који се у ову земљу доселио у септембру 1815. године (Гречић, 2019).

Од 1891. године, америчка влада мења процедуру уласка у САД, те наредне године уводи правило да се по доласку у САД имигранти прво искрцавају на острво Елис, где је претходно саграђен карантин за мигранте, како би провели неко време до

даљег распоређивања унутар САД. Подаци указују да је скоро 75% од укупног броја имиграната поступало по наведеној процедури (Гречић, 2019: 30).

5.3. Први светски рат

Период од Берлинског конгреса до Првог светског рата може се означити као раздобље „националних напетости“ између „хришћанства и ислама, између Истока и Запада“ (Bandžović, 2002: 290). Управо у том периоду био је велики број миграционих кретања, како принудних, тако и добровољних.

Пре него што је отпочео Први светски рат у Сједињене Америчке Државе (САД) се слио велики број економских миграната са Балкана. Након усвојеног *Донсон – Рид Акта* из 1924. године којим је утврђена граница до 671 мигранта из Југославије годишње, али и услед економске кризе из 1929, долази до пада мигрантског иселавања ка САД, а Европа добија на све већем значају као мигрантска дестинација. Посебно је Немачка, након успона нацистичке власти 1933. године, подстицала долазак стране радне снаге (*Fremdarbeiter*), а то је чинила и Француска (Љубоја, 2015). Поред тога, у Немачку се одлазило и на привремени рад током сезоне пољопривредних радова, те су југословенски држављани свој одлазак реализовали посредством берлинске Немачке радничке централе и београдског Централног одбора за посредовање рада и Јавне берзе рада (Pavlica, 2005: 123).

У новоствореној држави Југославији је било је око 43% Срба, 23% Хрвата, 8.5% Словенаца, 6% босанских муслимана, 5% македонских Словена и 3.6% Албанаца, а преосталих 14% чиниле су мањине: Немци, Мађари, Власи, Турци, Јевреји и Роми. И поред залагања краља Александра да се створи јединствена југословенска нација, њени становници нису себе сматрали нити су од других сматрани припадницима једне јединствене нације, те је стога оправдано становиште да југословенска нација заправо није ни створена. У то време, статус Македонаца, Црногораца и Албанаца није био означен као важно питање у унутрашњој политици тадашње Краљевине Србије, а ни касније у доба Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Црногорски православни живаљ сматран је Србима и углавном се и сам тако декларисао, а Македонија је била означена

као „Јужна Србија”. Унутар земље није се посвећивала посебна пажња на осетљиво албанско питање, али му је дата одређена улога у односима са иностранством (Rothschild, 1974: 202, 203 цитирано према Jelavich, 1983: 151-154).

Поред емиграције, у периоду од 1918. до 1920. године дошло је и до имиграције великог броја репатријата у Југославију, који су пре или у току рата напустили земљу. Њихов број се процењује на 26.300 лица (Brunnbauer, 2012: 607).

До скоро потпуног престанка прекоокеанске миграције у САД довео је Први светски рат. Наиме, 1915. године долази до повратка Срба (и Црногораца) у Европу, претежно да би се борили у добровољачкој армији Србије и Црне Горе. Посебно је важно напоменути да је регрутовање добровољаца било илегално, и то у периоду 1914-1917. године, када су САД званично ушле у рат. Како би се стекао утисак о броју добровољаца, а будући да није познат њихов тачан број, навешћемо податак *Српске народне одбране* (СНО) која је проценила да је од маја 1917. до фебруара 1918. године кренуло између три и четири хиљаде добровољаца како би се прикључили српској војсци. У чланку *Српски добровољци из Америке на Солунском фронту у Првом светском рату* Крсман Оташевић наводи оквирну процену укупног броја добровољаца током Првог светског рата, наводећи број од 20.000 њих (Гречић, 2019: 31, 33).

Када је реч о имиграцији у Србију, након Октобарске револуције у Краљевини СХС дошло је до масовне имиграције Руса, тзв. белих емиграната. У двадесетим годинама 20. века број Руса у Краљевини СХС достигао је 70.000, који су углавном добијали радна места у складу са својим образовањем/спо собностима, те је тако, у периоду 1920-1941. године, преко 70 руских професора предавало на шест факултета Универзитета у Београду, а од којих су њих 11 постали пуноправни чланови Српске академије наука и уметности (САНУ) (Гречић, 2019: 35).

Артур Бенк Градо (Artur Benk Grado), водећи експерт по питању југословенских миграција, проценио је да је ван европског континента тада живело 743.300 Југословена, што је представљало 6% становништва тадашње Југославије, од чега је 600.000 њих живело у Сједињеним Америчким Државама. На другом месту по

бројности југоловенских емиграната нашле су се Аргентина и Канада, са по 30.000 њих свака (Brunnbauer, 2012: 607). То потврђује и податак из 1932. године у хрватском дневном листу *Побједа* где је записано: „Према новој административној подели (од октобра 1929.) у Југославији је девет бановина (покрајина), али постоји још једно подручје које називамо десетом Бановином, а то је наша америчка колонија. Она броји око милион људи“ (Brunnbauer, 2012: 610).

После Првог светског, махом у Војводини, формирана су насеља за Солунаце-добровољце који су долазили из динарских крајева, али и из САД. Иначе, кључни извор за регрутовање добровољаца у војскама Краљевине Србије и Краљевине Црне Горе у Првом светском рату, били су крајеви Лике, Војводине и Источне Босне, Босанске крајине и Херцеговине. Ови крајеви били су по завршетку Првог светског рата извор колонизационог покрета ка деловима Војводине – Бачке, Баната, Срема и Барање, као и у Словенији. Српске добровољце нова југословенска држава је насељавала као своје чуваре у панонске области, нарочито на „несигурним границама“ ка Мађарској и Румунији. Имајући у виду да је за време Великог рата (1917-1918), као и у поратним годинама (1921-1923) владала велика глад, добровољци су били мотивисани да мигрирају у плодније крајеве („Обилић 1912-1918.“ - Нови Сад, n. d.).

Они су добијали од државе за своје учешће у рату на страни Србије по пет хектара земље без куће, али у закуп, а не као власништво. Док је не би изградили, били су смештани са породицама у разне хангаре, штале, магацине, и друге неусловне просторије, услед чега се један број њих разболео и умро. Тек у времену од 1933. до 1940. та земља је постала њихова својина („Обилић 1912-1918.“ - Нови Сад, n. d.).

Миграциона кретања након Првог светског рата била су непосредна последица „великих империјалистичких конфронтација“, односно нису се заснивала на феномену радних миграција (Ноббауер, 2020а: 63). У периоду од пет до седам година након завршетка Великог рата у Европи и Русији, око 10 милиона људи је било приморано на пресељење (Ноббауер, 2020а: 63). Слична ситуација је пратила и конфликте на другим странама света. Ова врста кретања може се окарактерисати као егзодус

становништва. Ту се првенствено мисли на избеглиштва и протеривања, а никако на повлачења војске, која не представљају миграциона кретања.

Када је реч о миграцијама После првог, а пре Другог светског рата, етничке поделе су знатно допринеле масовној миграцији, што је посебно био случај са Бугарском и Турском. Споразум који је 1925. потписан између ове две земље предвиђао је организовано исељавање етничких Турака из Бугарске, те је тако више од 125.000 Турака напустило Бугарску у периоду између 1928. и 1939. године (Gatrell, 2019: 26-27).

Такође, у периоду између два светска рата, односно за време велике економске кризе (1929-1933) одиграо се Други талас миграција Срба из САД у Србију, односно Југославију. Један од главних разлога ове емиграције била је велика економска криза у САД која је многе раднике оставила без посла, што је снажило веру у бољи живот и прогрес у Краљевини СХС (Гречић, 2019: 34).

Поменути период обележио је и егзодус црногорског становништва и њихово насељавање у Метохију и друге области *Старе Србије*, а које су биле део програма националне политике (Радовановић, 2004: 510).

5.4. Други светски рат

Други светски рат донео је још већа разарања и узроковао нежељене миграције енормних размера. Поред миграција изазваних ратним операцијама услед којих увек један део становништва мигрира са ратом захваћених подручја услед страха за свој живот и животе својих ближњих, током Другог светског рата су вршене и бројне миграције које се могу подвести под социјални инжењеринг. Ради се о пројектима присилног пресељавања становништва или њиховог масовног протериварања по етничкој основи.

У почетку рата су масовна планска пресељавања становништва вршиле немачке окупационе снаге, да би на крају и после рата дошло до присилног исељавања немачког

становништва из више земаља у којима су превладале антифашистичке снаге, а нарочито у оним које су биле под окриљем Совјетског Савеза.

Само у периоду од 1943. до 1945. године из Европе је мигрирало, углавном присилно, око 10% њеног становништва, односно око 60 милиона становника. Од тога је осам милиона европских грађана отерано на присиљан рад у Немачку. Међу нацијама из којих је највећи број лица протераних из Европе били су Руси, Украјинци, Белоруси и Пољаци (Kulischer, 1948: 264, цитирано према Hofbauer, 2020a: 44).

Према наводима Јохена Олтмера (J. Oltmer) у Берлину је у време Другог светског рата постојала организација названа по покрајинском вођи (гаулајтеру) Фрицу Заукелу, која је Немачкој обезбеђивала радну снагу организујући „лов на радну снагу“ на окупираним територијама. Присилно доведени радници, од којих су најбројнији били Руси, Пољаци и Французи, али и Срби, били су задужени за одржавање ратне привреде, првенствено у немачким фабрикама за производњу оружја и муниције (Oltmer, 2016: 98, цитирано према Hofbauer, 2020a: 44-45).

На северу Европе, за време Лапонског рата (1944-1945)²⁶ исељено је око 100.000 људи из Рованиемије²⁷ у Финску и Шведску. Као резултат совјетско-финског примирја у септембру 1944. године, којим је источни део Финске уступљен Совјетском Савезу, око 430.000 Карела²⁸ и других мањина је расељено у Финску, што је представљало више од 10% укупног становништва послератне Финске (Gatrell, 2019: 26-28).

Мировни споразум између Финске и СССР садржао је кључну одредбу по којој је 55.000 Ингријских Финаца (Ингерманландијаца) требало да буде депортовано у Совјетски Савез. Они су од 1940. били под финском јурисдикцијом и третирани су као потенцијална пета колона, а кроз историју су од 17. века више пута били расељавани, углавном присилно. С друге стране, Шведска је тајно иселила Ингријске Финце, у периоду 1945-1946, а у договору са Совјетским Савезом. Када је совјетска власт пала

---

²⁶ Лапонског рат вођен је између Финске и нацистичке Немачке у најсевернијем делу Финске, у покрајини Лапонији.

²⁷ Рованиемије је град у северном делу Финске, који је уједно и највећи град округа Финска Лапонија.

²⁸ Карели или Карелци су народ угро-финског порекла, који је сродан Финцима, а претежно живе у Русији, односно Републици Карелији која је конститутивни субјект Руске Федерације са статусом аутономне републике на простору северозападне Русије.

1991. године, неки од ових исељеника и/или њихових потомака вратили су се у Финску, где су од стране аутентичних Финаца дочекани са добродошлицом, док их Руси нису нарочито прихватили (Gatrell, 2019: 28-29).

Сличних примера је било и код нас. Италијани који су остали у Истри после 1943. године постали познати као *rimasti*, односно они који су остали. Њихова национална припадност била је мета подсмеха локалних Хрвата и Словенаца који су их називали „фашистима”, а неки од њих су чак завршили и у *Титовом логору (Голи оток)*. Такође, Италијани који су напустили регион познат као Јулијска крајина²⁹, после 1947. године, након што је потписан мировни споразум са савезницима, званично су квалификовани као избеглице (Salvatici, 2014, цитирано према Gatrell, 2019: 31).

За време грчког грађанског рата између 1944. и 1949. године грчка комунистичка партија је спроводила организовано пресељење деце, посебно током 1948. године, из северног дела Грчке у источну Европу како би се избегло да падну под утицај фашиста, односно да их они „одгајају”. Са тим се није сложила грчка влада која се по том питању обратила УН 1950. године у нади да ће потврдити њихов став да је ово „одвођење” деце „једнако узимању талаца” од стране „Славо-комуниста”, јер по њима, „ниједна одговорна мајка не би добровољно дала своје дете”. Овај „притисак” који су грчки комунисти вршили на родитеље да пошаљу своју децу у иностранство, односно да их дају странцима, Питер Гетрел (Peter Gatrell) види као „незнатну разлику између отмице деце и њиховог спасавања” (Gatrell, 2019: 32).

С друге стране, важно је указати и на понашање ројалистичких снага током поменутог грађанског рата, који су насилно одвели 12.000 деце из комунистичких породица и сместили их у логоре. Око 28.000 деце завршило је у Румунији, Југославији, Бугарској, Пољској, Мађарској и Чехословачкој (Dragostinova, 2011, цитирано према Gatrell, 2019: 32).

Када је реч о добровољачкој снази током Другог светског рата, највећи број добровољаца у историји имала је Индија у којој се 2,5 милиона војника пријавило да

---

²⁹ Аутономна регија Фурланија или Јулијска крајина је једна од пет аутономних области са специјалним статусом у Италији, чији је главни град Трст.

брани савезничке снаге, од којих је 10.000 њих умрло или је повређено (Cohen, 2019: 116).

Политику принудног пресељења балканског становништва, уочи и за време Другог светског рата, углавном су спроводили немачки савезници. Тако су 1940. године „бугарске власти иселиле око 100 хиљада Румуна, 300 хиљада Срба и 100 хиљада Грка, населивши на њихово место 125 хиљада Бугара”. Договор о размени становништва међусобно су закључиле Румунија, Мађарска и Бугарска. Том разменом пресељено је више од пола милиона лица (Никифор, 2014: 179).

5.5. Исељавање Срба са Косова и Метохије од 1941. године

Да бисмо говорили о процесу насељавања Арбанаса на простор КиМ, потребно је указати на следеће „етничке одреднице које се односе на један исти етнос и које имају исто етнографско значење” – Арбанас, Арнаут, Шиптар и Албанац. Наведени појмови су у погледу етничког идентитета једнозначни, док када је реч о етимолошком смислу постоје одређене разлике које њихову етнографску једнозначност не доводе у питање (Радовановић, 2004: 21).

Арбанас (Албанац) се на турском језику каже Арнаут, док Арбанаси, према наводима Марк Краснићија, себе називају Шиптарима (Shiptar/Shqiptar), невезано за место боравка (Krasnići, 1963, цитирано према Радовановић, 2004: 22). Према наводима Јована Деретића, Турци су Албанце називали Арнаутима, што на арапском језику оначава „оне који се нису вратили” (Деретић, n. d.). У *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* (први том) под појмовима Албанац/Арбанас подразумева се „припадник албанске, арбанашке, шиптарске националности”, односно „становник Албаније” (Матић, 1959, цитирано према Радовановић, 2004: 22). Према Абдулаха Шкаљићу термин Арнаут је грчко-турског порекла (арнабитис) (Škaljić, 1966: 98, цитирано према Радовановић, 2004: 22). За време владавине Турака међу Србима се овај термин користио за српски народ досељен из *Арнаутлука*, односно са простора Косова, Метохије и Пештерско-сјеничке висоравни. Под поменутиим термином

Арнаутлук у народу се подразумевао простор *Старе Србије* који је насељен Арнаутима/Арбанасима. Тако је настао термин *арнауташи* који се односи поарбанашене/албанизоване Србе (Радовановић, 2004: 22).

У српским службеним списима се термин Арнаут чешће употребљава крајем 19. и почетком 20. века. После Другог светског рата је ишчезао из употребе, осим приликом навођења старије литературе и извора (Радовановић, 2004: 23).

Што се тиче термина Шиптар, његова учестала појава била је, као самоназвање Албанаца, посебно приметна у периоду од '40-их до '60-их година 20. века. Ипак, са добијањем статуса АП за АКМО (Аутономну Косовско-Метохијску Област), као и усвајањем уставних амандмана 1968. и 1971. године, долази до укидања појма Шиптар, како у службеној, политичкој, тако и у статистичкој терминологији, те бива замењен појмом Албанац (Радовановић, 2004: 22). На албанском језику реч *шћине* или *шћине* значи крш, брда или комодје. На српском језику Шћипетар се преводи као Брђанин. С тим у вези, значајно је указати на чињеницу да су поједини аустроугарски писци, с краја 19. и почетком 20. века, давали, како Јован Деретић наводи, „намерно” погрешно тумачење термина Шћиперија у значењу „земље орлова” (Деретић, n. d.).

Када је реч о етничком саставу становништва на простору КиМ потребно је споменути и етничке Турке (Турке Османлије) који су, заправо, „искључиво градско становништво још од времена њихове ране колонизације с краја 14. и током 16. века”. Ова етничка група је после Балканских ратова, као и после Првог светског рата била „захваћена емиграцијом у Турску”. Према Атанасију Урошевићу (1951), етнички Турци су се доселили из Мале Азије у Приштину за време турске владавине овим простором. Досељавањем Арбанаса, после 1690. године, „становништво турског језика добија све више мешовита турско-арбанашка обележја” (Урошевић, 1951, цитирано према Радовановић, 2004: 409-410).

Етнички састав становништва КиМ чине и косовскометохијски муслимани српског језика. Као „скупина без националног идентитета” ова група лица је, закључно са 1961. и са изузетком 1948. године, тако третирана од стране југословенске владе (Радовановић, 1955: 37, цитирано према Радовановић, 2004: 419). Број муслимана на

КиМ се, према подацима Велата, у периоду од 1948. до 1991. године, увећао скоро седам пута, те је тако 1991. године њихов број износио 66.189 лица, у односу на 1948. када их је било 9.679 (Радовановић, 2004: 427).

Поред наведеног, потребно је указати и на ромску популацију која је, такође, иселавана са овог простора, како пре, тако и за време, а посебно након рата на КиМ 1998/1999. године.

Стотине хиљада Рома, као и косовских Албанаца протерано је са КиМ у лето 1998. године, а нови талас протеривања ромске популације изазвао је повратак протерених Албанаца у јуну 1999. године. Након НАТО бомбардовања у етничком чишћењу уништено је, између осталог, од 14 до 19 хиљада ромских домова и 75 насеља на КиМ. Такође, од 150.000 Рома, Египћана и Ашкалија са Косова и Метохије, 80% њих је било приморано да побегне са овог простора (Karoly, n. d.).

У истраживању под називом *Ромска насеља, услови живота и могућности интеграције Рома у Србији*, наводи се податак од преко 46.238 Рома расељених са КиМ, а који су регистровани у датом периоду у Србији (Jakšić & Vašić, 2002, цитирано према Тодоровић, 2011: 1158). Значајну групу ове категорије лица чинили су и они Роми који су пореклом са КиМ, али су због одбијеног захтева за азил у западној Европи били присилно враћени у земљу порекла, одакле су углавном одлазили у Србију (Civil Rights Defenders, 2018: 6).

Према Попису становништва из 2011. евидентирано је 8.824 косовских Рома, који су чинили 0,51% укупног становништва (ОЕБС, 2020: 4).

Потребно је скренути пажњу и на чињеницу да је на простору КиМ „извршена најмасовнија имиграција католика међу православне Словене, да су ти исти католици у огромној већини прешли на ислам и да су по проверавању још више консолидовали свој изворни етнички идентитет, остваривши у балканским размерама и под изразито различитим политичко-историјским околностима највиши степен етничке хомогенизације и демографске хомеостазе” (Радовановић, 2004: 92-93).

Када је реч о процесу насељавања Арбанаса могло би се рећи да се одиграо у два периода. Први, под Турском окупацијом до 1912. године, а други период, који је имао

„прави албански колонизаторски карактер“, од 1912. године, па све до данас. Пре масовнијих насељавања Арбанаса на српска подручја, која су отпочела крајем 15. и почетком 16. века, било је и „појединачних прелазака породица из пограничних области, које су се исељавале на небрањено или силом заузето српско земљиште, уз границу“. Прво масовно насељавање арбанашког становништва на КиМ организовано је од стране Турске која је, после српских побуна 1594. године, односно устанака око Пећи, Призрена и у Банату, свела тада хомогено српско становништво на мањинско, населивши КиМ Арбанасима. Исто тако, након Прве Велике сеобе Срба под патријархом Арсенијем III Чарнојевићем 1690. године, као и Друге сеобе 1738. године на челу са патријархом Арсенијем IV Чарнојевићем, по својој вољи али и вољи Турске Арбанаси су населили српска подручја на КиМ (Савић, 1989: 96).

Крајем 19. века буди се организовани албански национализам, што доводи до тежње Арбанаса за њиховим јединством на албанском тлу, као и ван његових граница, а све у циљу стварања „Велике Албаније“. Наведено бива потпомогнуто од стране Аустроугарске и Италије, које су подстицале албанско непријатељство према Србима, односно Краљевини Србији, а касније и Југославији. Тако су, током Првог светског рата, немачко-аустроугарске власти спровеле „акцију истребљавања Срба“ на КиМ, као и у јужној Србији, те су на њиховим поседима насељавани Арбанаси, као и Албанци из Албаније. Исељавање Срба са КиМ одиграло се и током Другог светског рата, с тим што је овај пут оно организовано од стране Италије, која је окупирали Метохију и део Косова створивши независну „Велику Албанију“ под својим патронатом, а у коју је населила Албанце. У истом рату и Немачка је у окупираном делу Косова и у јужној Србији повећала албанску популацију, тако што је исту населила на „поседима убијених, протераних или одбеглих Срба“ са поменутих подручја (Савић, 1989: 96).

Након слома Краљевине Југославије 1941, коју су окупирале немачке и италијанске трупе, Арбанаси су се „устремили“ на Србе насељене на Косову и Метохији (КиМ), како би их истребили, те заузели њихова имања. Будући да је већина мушког дела српске популације била у војсци или у заробљеничким логорима, њено

становништво је остало без одбране, због чега је наступило исељавање Срба у северније делове Србије, као и у Црну Гору. Арбанаси су присвојили њихова имања и куће, а српске светиње, као и драгоцене културно-историјске споменике средњовековне Србије су рушили и палили. Арбанасима су се неретко придруживале и борбене чете из Албаније, углавном Балисти, који су вршили суров покољ Срба. На овај начин, српска популација на КиМ је у току Другог светског рата, али и након рата, значајно умањена. С тим у вези, ова исељавања би се могла сврстати у следеће групе:

1. После Другог светског рата, већина избеглих Срба са КиМ није се вратила на своја опустошена имања, а многи од њих су погинули у току рата;
2. Српско становништво које је остало на својим огњиштима на КиМ, као и јако мали број повратника који су се по окончању рата вратили у своју домовину, били су приморани да напусте своје завичајно тле, управо након оснивања аутономне покрајине (АП) КиМ 3. септембра 1945. године, када су поново почели прогони од стране „повлашћене етничке већине“, Арбанаса. Због тога, српско становништво углавном одлази на привремени рад у иностранство, а већи део њих мигрира у „ужу Србију“;
3. „Домороци Срби“ који су одолели прогонима, као и мали број Срба повратника мигрирали су из села и насеља у градове, у нади да ће тамо бити безбеднији него у мањим местима, која су највећим делом била насељена Арбанасима. Увидевши да ни у градовима нису сигурни, упутили су се ка „ужој Србији“. Илустративан пример тога је исељавање Срба са подручја Лаба у Моравску Србију, у периоду од 1948. до 1963. године, када се иселило око 235 српских и црногорских породица. Такође, ово је један од примера присилних миграција, које су биле „потпомогнуте“ од стране Албаније, у циљу стварања независног Косова, које би било „чисто етнички албанско“, „Косово Република“, односно део „Велике Албаније“ (Савић, 1989: 90-92) .

Поред насиља као важан *push* фактор за исељавање Срба са КиМ, и уопште са српских земаља, могу се навести велике обавезе у кулуку, порезима, харачу и другим дацбинама у домену аграрно-правних односа које је успоставила турска власт. Услед великих дацбина живот пољопривредног становништва које су претежно чинили Срби је постао неподношљив, тим пре што је поред силних законских дацбина било и много

ванзаконских пореза које су српској раји наметали Турци и њихови новоисламизирани поданици. Прихватање ислама је било и својеврсни миграторни инструмент јер је омогућавало да се избегну главне пореске обавезе према турској држави: харач и ангарију (кулук) (Стојанчевић, 1999: 87-97).

Као главни разлози исељавања Срба са територија које су окупирали Турци могу се издвојити разноврсни облици насиља, правно-безбедносна и друштвена дискриминација, ратови које је турска царевина водила, посебно са Аустријом и Русијом, српске успешне и неуспешне буне и устанци, а након обнављања Србије у 19. веку и српско-турски ратови (1876-1878).

Често се у литератури може наћи податак да су Срби учествовали у српско-аустријским ратовима, али се притом скоро никада не помиње да је веома велики број исламизираних Арбанаса такође учествовао у истим тим ратовима, само на турској страни, чиме су након турских војних успеха, Арбанаси стекли додатна права на српска имања на КиМ у Топлици и Јабланици, па и у Београдском пашалуку (Стојанчевић, 1999: 91).

Исто тако, турске репресалије над српским становништвом нису биле само казна за побуне Срба или њихово прикључивање туђим хришћанским војскама, већ су често имале казни, па чак и превентивни карактер. Насиље над српским становништвом је према Карађорђу био главни разлог подизања Првог српског устанка (Симеуновић, 2019: 84-90), а не висина турских пореских намета, која је по Карађорђу била чак повољнија у односу на порезе у Аустрији. Када је реч о превентивном насиљу Турака над српским становништвом, приштински паша је, рецимо, кад је Карађорђе подигао устанак, према француским војно-обавештајним извештајима, превентивно „попалио или разрушио неколико стотина српских села, побио на хиљаде Срба и приморао на бекство у ослобођену устаничку Србију више стотина српских породица. Он је оштетио и манастир Грачаницу, порушио на десетине српских цркава или их претворио у џамије, а српско становништво бројних села приморао на насилни прелаз у ислам“ (Стојанчевић, 1999: 92). Тиме се, паша „обезбедио“ од побуне Срба у свом пашалуку јер се услед тога, знатно смањио број српског становништва у Приштинском

пашалуку, а у онима који су остали је изазван велики страх. Слично су поступале и друге паше на КиМ због чега се Срби са овог подручја нису прикључили Карађорђевој устанку. На такво поступање паше су сматрале да имају право услед тога што је Турска због Карађорђевог устанка прогласила цихад који је подразумевао ванредне регуле и у суседним, непобуњеним крајевима, а не само на тлу устаничке Србије, тако да су последице превентивног турског зулума који је водио ка миграцијама хришћана из тих области, чак осетили и Клименти-католици у пределу изворишта реке Лим (Стојанчевић, 1999: 92).

Посебно је важно напоменути да је Уставом из 1974. године „услишен” већи број албанских захтева, а на подручју АП КиМ настављена је кадровска политика којом се предност давала Албанцима, од уписа на универзитете до запошљавања. Процесом „албанизације” покрајине, везе између АП КиМ и Албаније су постале интензивније (Никифор, 2014: 94).

Имајући у виду наведена исељавања Срба са својих огњишта на КиМ и у јужној Србији, може се рећи да су то биле „праве колонизације српске територије“ од стране Арбанаса, односно њихових заштитника.

Када је реч о суштини српско-албанских односа и конфликта, Милован Радовановић истиче да је она „цивилизацијског и територијалног карактера” (Радовановић, 2004: 546).

О суживоту Срба и Арнаута на простору Косова и Метохије занимљиво је и запажање Бранислава Нушића који је у првој деценији 20. века као дипломата Краљевине Србије био у Приштини где је у том периоду уочио да је око три четвртине ондашњих Арнаута било „српског етничког корена”, те констатовао како је већина њих знала своју породичну крсну славу, као и податак када су им „стари преведени у ислам и арбанизовани”. Такође, указао је и на чињеницу да се велики број поарбанешених Срба налазио и на подручју Скадра, тј. Северне Албаније (Рајић, n. d.).

Може се рећи да је паљењем српске светиње – Пећке патријаршије, отпочело дефинитивно чишћење Срба и Црногораца са Косова и Метохије, премда је и раније било паљевина српских цркава и манастира у току Првог и Другог светског рата, а

нарочито 1961. и 1968, што је настављено и у 21. веку уз неосуђивање од стране међународне заједнице. Само две недеље пре паљења конака Пећке патријаршије енглеска телевизијска агенција *BBC* у свом извештавању поменула је Албанију као „малу и најнеразвијенију државу Европе“, која је „усамљена, непризната скоро ни од једне државе света“ (Савић, 1989: 145-146) и указали на потврду подршке истој.

Током Другог светског рата, Срби и Црногорци „који су били депортовани у логоре за принудни рад у Приштини и Митровици, радили су у руднику Трепча, док су други послати у Албанију да раде на разним јавним радовима“ (Vickers, 1998: 114).

Током 1944. године 21. СС дивизија *Скендербег*, састављена од два батаљона албанских добровољаца, убијала је Јевреје, Србе и Црногорце на Косову и Метохији (Vickers, 1998: 145): „Већ у првом нападу *Скендербег дивизије* у Приштини је убијен 281 Јевреј, а потом је заклано 380 Срба у селу Ваница“ (Simeunović, 2009: 230). Низ таквих злочина је неминовно довело до великог броја исељавања поменутих етничких група.

Планска акција за „економско и културно унапређење покрајине“, спровођена посредством Балиста из Албаније и Арбанаса, била је потпомогнута од стране албанске власти. Њихове пропагандне активности биле су усмерене на уверавања арбанашког становништва да су Арнаути/Шиптари/Арбанаси/Албанци и сва подручја на којима они живе део Албаније, као и да су сви они „потомци Старих Илира“, односно да су „староседеоци на Косову и Метохији“, те да према томе, једино они имају право на њено тле (Савић, 1989: 106).

Када је реч о Илирима, виђење већег дела научне заједнице јесте да они припадају индоевропској скупини народа, те да су насељавали западну обалу Јадранског мора, а појављивали су се и у другим крајевима Европе и Африке, у виду „повремених упада“ или кроз економске миграције и миграције војног карактера (Paparazoglu, 1969).

Најмасовније усељавање, односно миграције Албанаца из Албаније у Југославију, одиграле су се по оснивању АП КиМ 3. септембра 1945. године, када се око 500.000 Албанаца, наводних избеглица, населило у Југославију, углавном у домове

избеглих Срба на КиМ. Овим се заправо и завршава албанска колонизација српских територија у тадашњој Југославији (Савић, 1989: 97).

За време Другог светског рата на АП КиМ „истребљено” је од стране Албанаца око 10.000 Срба, док се на КиМ преселило око 100.000 Албанаца из Албаније, а отприлике исти број Срба побегао је из покрајине у Србију (Никифор, 2014: 180).

Према подацима из 1981. године само у ужој Србији и Београду је било око 100.000 Албанаца (Савић, 1989: 97). Када се овом броју дода и број Арбанаса, којих је према подацима из 1961. године на КиМ и у ужој Србији било 1.150.000, јасно упућује на закључак да је читав процес насељавања српских територија Арбанасима и Албанцима имао за циљ исељавање и истребљење српске нације (Савић, 1989: 98).

Наведеном циљу највише су допринела два главна актера - Католичка црква у савезу са Аустроугарском и СССР.

Католичка црква је тежила да се прошири преко Балкана у православне земље, све до Русије, као и у њој, док јој је Аустрија била заштиник и помагач, будући да су се њени интереси подударали са интересима Католичке цркве (Савић, 1989: 103).

С друге стране, упркос наклоности коју је Лењин имао према Србима, одлука о наступу СССР према српском становништву била је неповољна по српски живаљ. Наиме, на партијској конференцији 1916. године у Цириху, Лењин је у свом излагању истакао да ништа не вреди ниједна словенска нација, осим „Срба, који су увек били непоколебљиви борци за слободу, независност и демократију“. Потом, на првом Свесовјетском конгресу совјета у Москви, Лењин је исто то поновио, с тим што је одмах после њега узео реч Георги Михаилов Димитров, његов најближи сарадник и бугарски политичар, који је потврдио Лењиново становиште да Срби заиста јесу такви, али је и додао да „докле год је њих таквих на Балкану, неће моћи да се устали комунизам“. Тако је Коминтерна 1919. године донела одлуку да Срби морају „плански да се слома толико да не буду никаква сметња комунизму, како би се он усталио на Балканском полуострву“. У складу са тим, у социјалистичкој Југославији формирано је шест република и две покрајине. У тако „распарчаној“ земљи било је лако усмерити

непријатеље Србије унутар Југославије да „организовано поведу“ Хрвате и Арбанасе, како би се довршило исељавање Срба са њихових огњишта (Савић, 1989: 103).

Још од 17. века Аустроугарска је свој утицај у Албанији ширила уз помоћ католичке цркве, над којом је имала право покровитељства дуж западне обале Јадранског и Јонског мора, као и над „католицима Албанског приморја и Северне Албаније“. Поред тога, на Арбанасе је утицала и вештом „пропагандом о Великој Албанији“ уз уверавања да ће им помоћи да остваре своју државу, што је делимично и успела 1912. године, и тиме доказала да се држи датог обећања. Не задуго потом, у току Првог светског рата 1914. године, Аустрија је окупираној Албанији придодала и делове окупиране Краљевине Србије у којој је било арбанашког становништва, тако да се арбанашки живаљ нашао уједињен у провизорној Великој Албанији, под аустријском окупацијом (Савић, 1989: 123).

Након што су Краљевина Србија и Краљевина Црна Гора ослободиле целу Стару Србију, Косово и већи део Метохије (који је био спојен са Србијом, као и мањи део који је био спојен са Црном Гором) од турског ропства, укупан број Арбанаса 1912. године у Краљевини СХС износио је око 280.000. Ови Арбанаси били су законом заштићена етничка мањина, будући да је Краљевина СХС 1920. године потписала *Конвенцију о заштити етничких мањина* у Паризу, коју је унела у свој први Устав 26.6.1921. године. На тај начин признала је Арбанасима статус етничке мањине и загарантовала им права (Савић, 1989: 104).

Иако је Устав од 1921. гарантовао да су сви грађани једнаки пред законом, припадници албанске националности су се супротстављали власти, сматрајући да су ступањем на снагу новог устава изгубили „привилегован положај“ који су имали под турском владавином, навикнути на „своје племенске обичаје и закон Леке Дукађинија“ (Славковић, 2014: 25). Важно је истаћи да је деценију пре завођења диктаторског режима Александра Карађорђевића јужну српску покрајину Косово и Метохију одликовала културна и економска неразвијеност, недовољна државна контрола, као и немирна граница са суседном Албанијом. Простор КиМ, шестојануарским актом 1929. године, припао је трима бановинама – Вардарској,

Зетској и Моравској (Славковић, 2014: 34). Као један од главних разлога успостављања бановина у Краљевини Југославији била је тежња за отклањањем верских и племенских разлика међу југословенским становништвом уз настојање да се зауставе сепаратистичке и дезинтеграционе претензије једног дела становништва, које су урушавале очување државног јединства (Petranović, 1988, цитирано према Славковић, 2014: 54).

5.6. Миграције након Другог светског рата

Након што се Други светски рат завршио, у мају 1945, Европа је остала без великог броја људи. Послератне миграције, које су се одвијале углавном из политичких разлога, усмераване су претежно у прекоокеанске земље. Међу многобројним миграцијама крај рата обележиле су и хиљаде српских „расељеника”, углавном бивших припадника југословенске војске, али и друге избеглице.

Први талас економске емиграције у послератном периоду одиграо се од 1955. године. Тако је, према подацима УН, у периоду између 1955. и 1960. године из Србије емигрирало око 50.000 људи, и то углавном из политичких разлога, док је од 1960. до 1965. године тај број износио 88.000 (Гречић, 2019: 37).

Да је реч о великим људским губитцима указују и следећи подаци. На пример, Совјетски Савез изгубио је око 20 милиона војника и цивилног становништва, док су Пољска и Југославија, свака понаособ, остале без 10% од укупног броја предратног становништва у овим земљама. Већи део јеврејске популације из Источне Европе страдао је у холокаусту који је оставио иза себе око 1,5 милиона преживелих (Gatrell, 2019: 19).

Поред тога што је Европа у току два светска рата остала без 80 милиона људи (Hofbauer, 2020a: 43), њено тле напустио је и велики број избеглих и протераних лица, као последица ратних збивања, што је навело Ханес Хофбауера (Hanes Hofbauer) да констатује како је „рат *Ultima irratio* присилних миграција“. Оне су се одвијале у различитим облицима, почев од реквизиције, односно „позивање војника под заставу“,

па до данашње мобилизације. Паралелно са тим процесом, током Првог светског рата отпочео је и процес „масовне размене становништва и системског планског протеривања“ (Hofbauer, 2020a: 43) због чега је тај рат Јохен Олтмер (Jochen Oltmer) означио „покретачем присилних миграција“ (Oltmer, 2016: 77, цитирано према Hofbauer, 2020a: 43).

Иако су у датом периоду миграциона кретања била присутна у већем делу Европе, у Немачкој су, пак, на снази биле миграционе баријере између Источне и Западне Немачке, које су постале симбол Хладног рата (Cohen, 2019: 134).

Укупан број протераних Немаца из Чехословачке, Пољске, Југославије, Мађарске и Румуније достигао је око 10 милиона људи, односно 2,7 милиона Немаца из Чехословачке, шест милиона из Пољске, као и 340.000 Немаца из Југославије, 178.000 из Мађарске и 100.000 из Румуније (Schechtman, 1962: 67, цитирано према Gatrell, 2019: 24).

Присилне миграције након Другог светског рата посебно су дошле до изражаја на источним границама Пољске. Посебно је значајна *Операција Висла* или *Акција Wisla* (*Operation Vistula*)³⁰ која се одиграла у пролеће 1947. године, када су комунистичке власти Пољске депортовале 150.000 Украјинаца и Лемкоса (Lemkos)³¹ из југоисточне Пољске, те их раселили широм западних пограничних подручја, углавном на пољопривредна земљишта која су Немци оставили иза себе. Циљ поменутог акције био је, једним делом да се неутралише евентуална претња од украјинске побуњеничке армије (UPA), а другим делом да се ослаби украјински национализам, као део стратегије националне безбедности Пољске (Snyder, 2003: 193, цитирано према Gatrell, 2019: 25).

Такав пример следиле су и друге државе у источној и централној Европи. У потезу који је делимично осмишљен да смири осиромашене чешке и словачке пољопривреднике, дајући им више земље, Влада у Прагу је 1947. године протерала

---

³⁰ Операција је добила име по реци Висли, односно *Wisla* на пољском језику.

³¹ Лемкоси или Лемки су етничка подгрупа Русина са Карпата и/или Украјинаца. Припадају источним Словенима, а већином су настањени у Словачкој, Пољској и Украјини. Броје око 70.000 људи.

своје мањинско мађарско становништво у Мађарску. Број етничког мађарског становништва у Чехословачкој се различито процењивао, између 500.000 и 650.000. Претходни предлог да се реши проблем великог броја Мађара био је да се Мађарској да део чешке територије на којој је било настањено највише њеног становништва, али се од тога одустало, те је ова земља основала Посебну комисију за пресељења. Поменута комисија је била „преплављена” притужбама мађарских придошлица због лоших услова на које су наишли у Мађарској, за разлику од плодног тла које су оставили за собом у Словачкој. Интеграција у националну отаџбину показала се као „горко искуство” за мађарске придошлице (Kulischer, 1948: 288-289, цитирано према Gatrell, 2019: 26).

Овај „рингишпил” принудних миграција наставио је да се „врти” по Југоисточној и источној Европи, те је тако захватио Румунију и Југославију, као и Украјину. Румунија је убедила Чехословачку да прихвати етничке Чехе и Словаке. Из Југославије је пресељено око 100.000 Чеха и Словака. Према споразуму који су потписале Совјетски Савез и Чешка, око 30.000 Чеха и Словака је напустило Карпатску Украјину (1938-1939), а која је ушла у састав СССР 1945. године. Споразум је требало да се односи на наведену популацију становништва, али су том приликом у Чехословачку успеле да се преселе хиљаде Украјинаца који су живели у Карпатској Украјини. Други део договора предвиђао је пресељење у Чехословачку око 29.000 етничких Чеха који су од краја 19. века живели у Волинији³². Све ово је довело до тога да се међу државама прошири ентузијазам за репатријацијом, речју која је имала конотацију повратка кући, али која је „прикривала примену силе” над људима који нису имали право избора (Kulischer, 1948: 288, цитирано према Gatrell, 2019: 26).

Када је реч о репатријацији у Турску, 1950. године се пријавило око 250.000 Турака из Бугарске што је чинило трећину турског становништва у Бугарској. Бугарска влада је инсистирала да се читав процес заврши у року од деведесет дана, због чега није оставила пуно времена заинтересованим лицима да се спакују, већ да узму само

---

³² Први пут се ова област помиње у 10. и 11. веку као део Кијевске Русије. Представља историјски област чији се највећи део налази у Украјини, док се мањи део налази у Пољској и Белорусији.

приручни пртљаг, због чега поједини припадници турске популације нису обезбедили визе за улазак у Турску због чега су данима држани на граници док се не утврди њихов идентитет. Тако се у зиму 1950. године, хиљаде Турака окупило у бившој касарни у Једрену близу турске границе, што је турска влада искористила као прилику да добије политичку предност у односу на опозицију, користећи се несрећом тих људи које је означила као „жртве комунизма” (Schechtman, 1962: 351-352, цитирано према Gatrell, 2019: 26).

Како би управљала миграцијама, Турска је пар година касније основала Комитет за помоћ избеглицама, као део своје обавезе у вези репатријације миграната, али и економске користи да се та обавеза повеже са улагањем у инфраструктуру (Kostanick, 1957, цитирано према Gatrell, 2019: 27).

Значајно је указати на податак да су се током ’50-их година 20. века мађарске избеглице у великом броју расељавале најпре у Аустрију, затим у САД, Аустрију, Западну Немачку, Швајцарску и у Велику Британију, за шта је, према наводима оних који су исказали емпатије према избеглицама из Мађарске, „крива” западна пропаганда јер су многи од тих избеглица очекивали превише од земаља азила (Gatrell, 2019: 66). Ипак, неке земље су „успеле да врате” већи део мађарских избеглица у њихову земљу. Тако су, на пример, након дуготрајних преговора, неке избеглице враћене из Велике Британије у своју земљу, иако је мађарски одлив мозгова донео економске користи земљама домаћинима на Западу (Gatrell, 2019: 67). При томе треба имати у виду да, иако је дуга историја о неевропском насељавању Уједињеног Краљевства, његова влада је тек након Другог светског рата одобрила „систематско насељавање” што је довело до тога да су 1991. године најбројније етничке групе у овој земљи били Индијци, Пакистанци, црнци са Кариба, као и из Африке, затим Бангладешани и и Кинези (Cohen, 2019: 87).

После Другог светског рата, из избегличких кампова у Немачкој, Аустрији и Италији у друге земље је прешло 82.090 југословенских заробљеника. Поред тога, број нових долазака српске политичке емиграције у САД, у периоду 1949-1952. године, износио је 15.000 (Гречић, 2019: 36).

Након Другог светског рата, због разнолике етничке структуре настале као последица миграција у Војводини, њено становништво је сматрано међу најхетерогенијим у Европи. Ове миграције су пресудно утицале на демографски раст, као и на етнички састав становништва.

Како је „колонизација Војводине између два светска рата, посебно након Другог светског рата, извршена претежно насељавањем српског становништва углавном из истих крајева одакле су Срби избегли током овог рата, разумљиво је што је велики број избеглица нашао склониште код пријатеља и рођака управо у овом делу Србије“ (Радушки, 2011: 380), након грађанског рата.

Војводина која представља једно од „најдинамичнијих миграцијских подручја“ у оквиру Републике Србије, од 1989. године има негативан природни прираштај. На овом подручју миграције су имале пресудни утицај на демографски раст, као и на етнички састав становништва. За Војводину се, услед великог броја различитих националности, може рећи да представља „Балкан у малом“. У оквиру етноцентричних миграција, везаних за послератни демографски развој Војводине, посебно место заузима масовна колонизација становништва у периоду од 1945. до 1948. године. У том периоду, око 250.000 лица, претежно српске националности је мигрирало из сиромашних и/или ратом захваћених подручја Југославије у Војводину. Највећи број њих је дошао из БиХ, Хрватске, јужне Србије и Црне Горе (Радушки, 2002: 340-341).

Као потврда тезе да Војводина и даље представља „Балкан у малом“ говоре и подаци Пописа избеглица и ратом угрожених особа из 2001. године који уједно указују да је у Војводину дошло највише избеглица из следећих земаља региона - Хрватске (63%), БиХ (36,5%) и из осталих бивших југословенских република (Радушки, 2002: 342).

Такође, у наведеном Попису из 2001. године наводи се да „учешће избеглица у укупном становништву Централне Србије износи 4%, а у војвођанској популацији око 10%, што значи да је готово свако десето лице које сада живи у Војводини пребегло током рата из бивших југословенских република“ (Радушки, 2011: 381).

Миграције Турака и Албанаца из Македоније, као и муслимана из Санцака у Србији ка Турској одвијале су се и после 1950, као и у периоду од 1954. до 1970. године (Мушовић, 1981: 68, цитирано према Павловић, 2015: 588).

Поред тога, значајно је указати и на миграције Турака у Западну Немачку које су се одвијале у три фазе: 1. Период гостујућих радника, односно „гастарбајтерске миграције”, у раздобљу 1961-1973. године, 2. Период спајања породице и „пуштања корена”, 1974-2005. године и 3. Период „транснационалних” миграција, од 2006. до данас (Reuschke et al., 2013, цитирано према Cohen, 2019: 88).

Што се тиче друге фазе, односно периода трајног настањивања, значајно је указати на податак од 3,5 милиона Турака који су 2005. године регистровани у уједињеној Немачкој. Због великог броја турских држављана у Немачкој, током ’70-их година 20. века, јавило се незадовољство међу немачким становништвом, које је кулминирало ’80-их година прошлог века, када је 16 универзитетских професора потписало Хајделбершку декларацију позивајући на искључење поменуте популације из образованог система ради „очувања хришћанских западноевропских вредности” (Cohen, 1995: 281, цитирано према Cohen, 2019: 90).

Што се тиче транснационалних миграција турских држављана, од 2006. године број излазака, односно одлазака Турака из Немачке, значајно се увећао у односу на број улазака ове категорије лица у земљу (Cohen, 2019: 91).

После Другог светског рата, Совјетски Савез се састојао од 15 совјетских република, са око 100 националности. Коетничке групе, састављене од Јевреја, Немаца, Грка и Пољака, настојале су да се врате у земље порекла, док су руски војници и руске мањине повучени из периферије земље у центар. Од „руских“ етничких Немаца са Волге које је Стаљин 1941. године насилно преселио у Казахстан и Сибир, а којих је тада било око 2,5 милиона, у периоду између 1992. и 2007. године емигрирало је у Немачку, њих 1.797.084 (Mabry, 2013, цитирано према Cohen, 2019: 98-99).

Када је реч о исељавањима муслиманског становништва, она су се углавном одвијала ка турским градовима Истанбул, Измир и Бурса, а због „неприхваћености и

немогућности адаптације“ ова категорија исељеника формирала је „посебна насеља“ у градовима где су били настањени. Тако су у Истанбулу „никла“ насеља Кучукој и Пендик, у Измиру – Буџу, и слично. Ипак, већина исељеника је напустила та насеља и отишла на привремени рад у неку од европских земаља (Павловић, 2015: 589).

За миграције Срба након Другог светског рата може се рећи да су углавном имале економски карактер, било да је реч о унутрашњим миграцијама или о интернационалним. Велики број југославенског становништва се определио за одлазак на „привремени“ рад у иностранству.

У периоду 1948-1961. године до интензивног пресељења углавном сеоског становништва у градске средине, али и до бројних демографских промена довела је индустријализација Југославије (Радушки, 2016: 48). У ери индустријализације у Европи је југословенска радна миграција бројала око 600.000 радника и око 35.000 у прекоморским земљама, као и породице које су одлазиле са радницима, односно њих око 1,5 милион (Танић, 1979, цитирано према Митровић, 2020: 96).

Након 1961. године на простору Југославије почиње да јењава интензитет унутрашњих миграција. Такође, услед потребе западноевропских земаља за ангажовањем радне снаге из Јужне и Источне Европе, долази до отварања новог канала „просторне мобилности становништва на економској основи“, што је од 60-их до 80-их година 20. века довело до повећаног одлива радне снаге из Југославије (“Migranti u Srbiji”, n. d.).

Након Другог светског рата из идеолошких разлога долази до затварања граница за економске мигранте од стране свих комунистичких власти земаља Балкана, изузев Југославије. У периоду 1963–1981. око 3,8 % (836.000 људи) укупне популације је напустило Југославију, а као главно одредиште означене су Западна Немачка и Аустрија, па онда Аустралија, Француска и Швајцарска. Према званичним подацима из 1981. године после Другог светског рата се вратило око 280.000 миграната, од којих се између 19% и 34% њих поново вратило у иностранство (Љубоја, 2015).

Као логична последица Другог светског рата долази до наглог смањења броја становника. Пораст броја становника показује Попис становништва из 1953. и 1961. године, док је број становника у наредна три пописа (1971, 1981. и 1991.) био у опадању (Миљковић и др., 2002: 79).

Подаци указују и на смањење броја српског становништва на подручју КиМ, које је за 20 година, у периоду од 1961. до 1981. године, умањено за 42,2% (Никифор, 2014: 111).

Поред српског становништва, после Другог светског рата из Југославије су се исељавали и Турци, Италијани и др. Тако се у периоду између 1950. и 1953. године, а на основу међудржавног уговора између Југославије и Турске, око 350.000 Турака који су углавном живели у Македонији и на КиМ, иселило из Југославије. Такође из Југославије се после Другог светског рата иселило око 150.000 Италијана, претежно из Истре, Задра, Ријеке и са југословенских острва. Треба додати и број од око 300.000 лица која имају југословенско порекло, а који су се током Другог светског рата борили на страни Немаца, Италијана, Мађара и Бугара, опредељујући се, на тај начин, на политички мотивисане миграције, што је значило да су одступали заједно са пораженим окупаторским снагама приликом њиховог повлачења, при чему су неки од њих са собом повели чланове своје породице (Simeunović, 1997: 283).

Притом се исељавање Немаца, Турака и Италијана може претежно означити као социјални инжењеринг, а мигрирање 300.000 сарадника окупатора као миграције узроковане ратом, што потврђује и њихов каснији статус политичких миграната. Исто тако у политичке мигранте се може сврстати један број етничких Немаца и Италијана, држављана Југославије, који су у Другом светском рату били на страни немачких и италијанских окупатора (Simeunović, 1997: 283-284).

По окончању рата, Немци који су живели на територији земаља Централне и Југоисточне Европе доживели су етничко чишћење. Прво су бежали са „одступањем армије”, а потом су били и насилно исељавани из Пољске, Чехословачке и других земаља. Константин Никифор наводи податак од око 10 милиона Немаца који су

практично нестали из Источне Европе. Процес бежања и депортације Немаца из Источне Европе добио је назив „немачки излазак” (Никифор, 2014: 181) .

У политички мотивисане миграције такође се могу сврстати унутрашња миграциона кретања која су се догађала у социјалистичкој Југославији од 1971. године. У питању је својеврсни етноцентризам јер су припадници одређених народа тежили да се преселе у оне републике које су сматрале својим етничким центром. Тако је, према подацима које наводи Симеуновић, између 1971. и 1981. године, 415.000 особа мигрирало из једне у другу југословенску републику, при чему су, отприлике, половину њих чинили Срби, који су се из БиХ пресељавали у Србију док су Хрвати из БиХ углавном мигрирали у Хрватску, а Бошњаци из Србије углавном у Сарајево, а мање и у друге градове БиХ (Simeunović, 1997: 284).

Вољне етноцентристичке миграције су се збивале и у другим деловима света. До 2006. године око 1,6 милиона совјетских Јевреја је напустило бивши Совјетски Савез. Већина њих, преко 60%, имигрирало је у Израел, где је Закон о повратку гарантовао пријем и боравак у Израелу за Јевреје, али и њихове супружнике и рођаке који немају јеврејско порекло. Ова група људи која је емигрирала из бившег Совјетског Савеза, од којих су већина били Јевреји, упркос забрани емиграције из земље, названи су „рефусеник” (*refusenik*). Поред Израела, око 325.000 рефусеника мигрирало је у САД, док је изненађујућа била миграција 219.000 ових лица у Немачку, посебно у светлу Холокауста (Cohen, 2019: 137).

Такође, слични примери етноцентристичких миграција су везани и за период совјетске власти када је након Стаљинове смрти дозвољено десетинама хиљада Чечена које је он раселио због сарадње са окупаторским јединицама да се врате у крајеве у којима су некада живели.

Послератно расељавање одвијало се и на северу Европе где се такође догађала етноцентристичка миграција, да би након ње уследила економска.

У другим крајевима света који нису били захваћени ратовима миграције су у том периоду биле претежно економског карактера.

Има примера када су миграције биле у то време и политички мотивисане. Тако је на пример у периоду 1945-1946. године у Србији остало свега 7.000 руских емиграната (Гречић, 2019: 35) од укупног броја оних који су својевремено избегли у њу након Октобарске револуције.

Исто тако, када се за време Хладног рата одиграла Кубанска револуција (1953-1959) велики број становника Кубе напустио је ову земљу и из политичких разлога, а највећи број Кубанаца емигрирао је у периоду од шест месеци током 1980. године, чему је претходило саопштење Фидела Кастра којим се становништву Кубе одобрава да, уколико желе, могу да напусте своју домовину. Као последица тог саопштења, 125.000 Кубанаца је из луке Мариел напустило своју земљу, како би имигрирали у САД. Ови кубански емигранти названи су услед тога *Мариелитос* (*Marielitos*) (Cohen, 2019: 138-139).

Иако је био делом политички, а делом и економски мотивисан, овај миграциони талас имао је само економске последице које су узроковале и социјалне тензије у деловима САД у које се он слио. Долазак *Мариелитоса* у САД довео је наине до пада плата локалних мештана који су већином били нискоквалификовани радници, углавном афроамериканског порекла, што је узроковало тензије међу њима. Неки су послати у избегличке кампове, док је 1.700 њих, до депортације, затворено ради саслушања, и то због кршења Закона о имиграцији САД, укључујући и раније кривичне осуде. С тим у вези, потребно је споменути и резултате Галупове анкете из 1981. године која је показала да су Кубанци од стране локалног становништва САД оцењени као „најнепожељнији суседи” иза којих су се у тој анкети једино нашли припадници верског култа (Cohen, 2019: 139).

5.7. Гастарбајтери као облик добровољних економских миграција

Термин гастарбајтер (*guest workers*)³³ указује на то да се од ове категорије мигрантске популације не очекује да трајно настане земљу у којој привремено бораве на раду. Ипак, када је западноевропска привреда упала у економске невоље '70-их година 20. века, многи гастарбајтери су се вратили у своје земље порекла, али не својим избором, већ зато што као радна снага више нису били потребни земљи у којој бораве (Dyer et al., 2010, цитирано према Gatrell, 2019: 9).

Након Другог светског рата наступио је гастарбајтерски талас миграција који је најактивнији био у периоду од 1960. до 1980. године. За разлику од периода када се присилно увозила радна снага, крајем 50-их година прошлог века, требало је изнаћи начин да се доведу инострани радници на добровољној бази. Како би центри светске привреде привукли што већи број радника, израз „страни радник“ преименован је у „гостујући радник“, односно гастарбајтер. Тиме се желео нагласити „пријатељски и временски ограничени боравак гостујућих радника“ (Hofbauer, 2020a: 69-72).

Први уговор који је Немачка склопила са Италијом у вези са увозом радне снаге био је 1955. године. Иако већина Немаца није била за увоз радне снаге оваква одлука је образложена од стране немачких представника власти као један од начина да се „супротстави захтевима немачких синдиката за повећање надница“ (Knortz, 2008, цитирано према Hofbauer, 2020a: 74). Гастарбајтери су углавном запошљавани као сезонски радници у привредним гранама као што су пољопривреда и гастрономија. Након уговора са Италијом уследили су уговори са другим европским, али и источним земљама. Са Југославијом је тек 1968. године потписан уговор. Југословенски и турски радници махом су били усмерени ка северозападу Европе (Hofbauer, 2020a: 75). У Аустрији је први уговор у увозу гастарбајтера склопљен у тајности, 1962. године, што

---

³³ Синтагме термину гастарбајтер су „одлазак на привремени рад“ и „гостујући радници“ у иностранству.

је аустријско тржиште рада учинило бројнијим за 48.000 страних радника (Hofbauer, 2020a: 77).

Када је реч о гастарбајтерским миграцијама из Југославије, било их је и пре 60-их година прошлог века, иако су званично биле забрањене. Тек су *Законом о амнестији југословенских емиграната* 1962. године дозвољене радне миграције само за раднике из Сарајева и Загреба, да би нешто касније било званично омогућено и житељима осталих југословенских области да емигрирају ради рада у иностранству (Hofbauer, 2020a: 78).

Тако је 1973. године око 1,1 милион радника и издржаваних лица радило ван Југославије, а од тога је у Западној Европи живело 900.000 њих (Гречић, 2019: 37). Само у Немачкој је 1973. године било 530.000 гастарбајтера из Југославије (Hofbauer, 2020a: 83).

Данашње виђење увоза радне снаге дао је, између осталих, и директор Института за истраживање миграција при универзитету у Оснабрику Клаус Баде (Klaus J. Bade) који сматра да се интерес за привлачењем јефтине радне снаге развијених земаља поклапа са интересом неразвијених земаља за „контролисаним извозом неквалификованих или полуквалификованих незапослених радника“ (Bade, 2000, цитирано према Hofbauer, 2020a: 73). Овакво становиште наилази на бројне критике, почев од тога да „без фактора привлачења нема ни фактора гурања“ (Hofbauer, 2020a: 74).

У самој ЕУ постојали су различити ставови у погледу слободног кретања радне снаге. За разлику од Немачке и Аустрије, Велика Британија је следила принцип слободног приступа свом тржишту рада услед чега је 2004. године након проширења ЕУ на десет источноевропских земаља дошло до наглог миграторног кретања стновништва тих земаља, пре свега из Пољске ка Великој Британији. Њихов долазак и спремност да раде за ниже наднице су изазвале поремећај на британском тржишту рада и незадовољство британских радника, што ће бити један од разлога за излазак Велике Британије из ЕУ. Коначан излазак био је мотивисан чињеницом да је опстанак у ЕУ

скупљи од самосталног и независног живота ван ње. Упркос томе, Немачка и Аустрија су све до 2011. држале своје тржиште рада затворено за новопримљене чланце из Источне Европе (Hofbauer, 2020b: 246, 275).

Посебан проблем представља организовано слање радника из једне у другу земљу ЕУ које није било регулисано прописима све до 1996. године. Проблем се огледао у великој разлици у платама при чему је чак и у стању анархије постојао принцип да „ако је разлика у платама 10:1, таква слободна кретања се једноставно не смеју допустити“ (Hofbauer, 2020b: 129). Тек 1996. донет је закон назван *Болкенштајнов закон* (по комесару ЕУ Францу Болкеншатјну), којим се осигурава право радника који су послати у неку другу земљу да имају исти ниво зараде који су пре тога остваривали у својој земљи (Hofbauer, 2020b: 129).

Ово је „породило“ теорију о „недостатку места“ чији је најпознатији представник Аустријанац Херман Кноф Лахер. Смисао ове теорије је ограничење мобилности, чиме се заправо ограничава и неограничена слобода кретања која је промовисна идеологијом глобализма о слободном кретању људи, роба и капитала. Кноф Лахерова аргументација почива на разлозима уштеда на социјалном и пореском плану, нарочито на страху од могућег губитка иностраних инвестиција. Због наведених разлога, Лахер препоручује умањење разлика у зарадама, што би се могло постићи ојачавањем оних средина из којих, иначе, долази најјефтинија радна снага, а која би у најбогатијим земљама могла изазвати поремећаје на тржишту рада (што се и догодило у Великој Британији). Очигледан је циљ ове и сличних теорија да се одржи политичка стабилност богатих чланица ЕУ на рачун извесних економских и финансијских давања, а по цену нарушавања „изворних“ принципа глобализма (Hofbauer, 2020b: 282).

Позивање гастарбајтера 60-их година 20. века се са политичке тачке гледишта показало врло успешно, те је у јавним наступима политичара и представника власти долазак јефтине радне снаге описиван данас добро познатим изразом „европске интеграције“, као и изразом „помоћ у развоју“. Слична реторика се могла чути пет деценија касније у западноевропским политичким круговима када је лансирана парола „помоћ у развоју“, како би се локално становништво покренуло на пружање помоћи

мигрантима у јеку мигрантске кризе 2015. године (Hofbauer, 2020a: 83). Ипак, таква реторика није нашла своје упориште у јавном мњењу, најпре због све бројнијих новинских натписа о криминалним и сексуалним преступима миграната, тако да је већ крајем 60-их година прошлог века придев „користан“ странац/мигрант, врло брзо замењен придевом „сувишан“ (Hofbauer, 2020a: 83).

Средином 2022. године у Немачкој је најављен нови „модерни закон о уселјавању“ за јесен, будући да се процењује да би мањак радника до 2030. године могао да износи око три милиона. Наиме, у јеку мигрантске кризе у овој земљи донето је „западнобалканско правило“ по којем је предвиђено да радне дозволе у Немачкој може добити 25.000 људи годишње са простора Западног Балкана. Ово правило истиче 2023. године, због чега Немачка настоји да убрза издавање виза и радних дозвола (“Немачка вари за радницима“, 2022).

Стопа незапослености у Немачкој је крајем фебруара 2022. године износила 5,3%, а удружење послодаваца наводи број од преко 1,8 милиона упражњених радних места. Већи део упражњених места могле би да попуне украјинске избеглице. С тим у вези, ИОМ је у марту 2022. проценио да би 225.000 ових избеглица могло да потражи заштиту у Немачкој (“Украјина као Балкан”, 2022).

Према истраживањима спроведеним у Немачкој, главно одредиште за избеглице из Украјине јесте Берлин. Овај град је привлачан за Украјинце због тога што у њему постоји украјинска заједница која је бројала 13.000 чланова пре почетка рата. Чак, од марта 2022. године, постоји и бесплатна апликација за паметне телефоне *Germany4Ukraine*, како би се адекватно информисали о могућностима које им пружа Немачка (“Gde stanују”, 2022).

5.8. Миграције ка Србији као последица грађанског рата у Југославији 90-их година

Миграције српског становништва из Херцеговине и Црне Горе ка Србији, данашњој БиХ, Хрватској и јужном делу Војводине, отпочеле су још у турско доба. Током 18. века, територије данашње централне Србије су насељаване углавном из

Источне и Старе Херцеговине, услед чега је дошло до увећања броја становника за шест пута (Nikolić, 2018).

Србија је масовне егзодусе доживела у периодима 1912-1918. године, 1941-1945, као и од 1991. до 1995. године. С тим у вези, Гречић констатује да је као резултат добровољних или присилних миграција настала српска дијаспора (Гречић, 2019: 27).

До најновијег таласа масовне избегличке миграције Срба долази након распада СФРЈ 1991. године услед рата који је „избио“ у БиХ, што је узроковало и масовни прогон цивилног становништва.

Први и највећи талас избеглица из БиХ отпочео је након избијања сукоба 1991, односно на почетку кризе у БиХ 1992. године и трајао до 1993, да би од 1993. до 1995. године дошло до смањења њиховог броја. Други избеглички талас обележило је најмасовније исељавање становништва БиХ, у периоду 1995-1996. године, након потписивања Дејтонског споразума. Највећи број избеглица регистрован је 1992. године, њих преко 50 хиљада (Raduški, 2002: 380).

Ове избегличке миграције карактерише кретање целих породица. Такође, уочено је да је у првим таласима миграција највећи број био жена и деце. Што се тиче старосне доби избегличке популације из БиХ у Србију углавном се кретала између 40 и 59 година, а који су, већим делом, пореклом из општина које се налазе у саставу Федерације БиХ (Лукић, 2005: 95-100).

Неспорно је да је између два и по и три милиона људи из БиХ и Хрватске српске народности избегло током грађанског рата који је вођен 90-их на тлу Југославије у Србију. У питању су *push* фактори рата као и терор над Србима од стране руководства и припадника оружаних формација у новоформираним националним државама (Simeunović, 1997: 286).

Неспорно је да ове избегличке миграције спадају у категорију принудних миграција, али остаје нејасно којој врсти миграната припадају ове избеглице, односно јесу ли они тзв. акутни или антиципаторни мигранти. Ипак, утврђено је да су поменута избегличка кретања узрокована деловањем *push* фактора, односно етничког *push* фактора (Лукић, 2005: 100-101).

Пре избијања рата у БиХ, према Попису становништва из 1991. године, структура становништва Србије и Црне Горе се састојала од 62,3% Срба, 16,6% Албанаца, 5% Црногораца, 3,3% Мађара, 3,1% муслимана, 1,1% Хрвата, а 8,6% сврстано је у категорију „друго“ (UNHCR, 1996: 16). Тако је, према подацима Статистичког завода Србије, у нашу земљу, у периоду од 1. маја 1991. године до 31. децембра 1995. године, ушло 705.622 избеглица (Simeunović, 1997: 286), што је типичан пример нежељених миграција изазваних ратом.

Албанска алтернатива на Косову, Метохији, у Јужној Србији и у Македонији бојкотовала је поменути Попис становништва 1991. године, због чега се може говорити о процењеном броју албанског живља у СФР Југославији који је износио 2.172.228 лица. Услов који је албанска алтернатива поставила да би се одазвала попису односио се на повратак „Покрајини Косово” оних ингеренција које је имала по Уставу из 1974 (Радовановић, 2004: 261-262).

Такође, значајно је указати и на податке Константина Никифора, који наводи да су пре рата у БиХ (1992-1995), Срби чинили око 32%, Хрвати 17%, а муслимани 44% од укупног броја становништва. Током рата, од укупно 4,5 милиона становништва ове предратне југословенске републике, своја огњишта напустило је више од два милиона њих. Наводи се и податак од око 800 хиљада босанских муслимана који су протерани из источног дела БиХ, затим око 600 хиљада Срба из западног и централног дела и око 300 хиљада Хрвата из централног дела. Тако се десило да се после рата у БиХ, на подручју које је било под контролом босанских муслимана, није налазило више од 15-20% немуслиманског становништва, док је у „хрватском делу“ федерације било 98% Хрвата (Никифор, 2014: 186-187).

Према Извештају Независне међународне комисије која је формирана по налогу Владе Републике Србије, током рата у БиХ (1991-1995) убијено је скоро три хиљаде Срба и 1.700 тешко рањено (“Извештај Међународне комисије”, 2021).

Након потписивања Мирног споразума у Дејтону 1995. године престају оружани сукоби, али у фебруару 1996. године српске општине у Сарајеву прелазе у

надлежност власти Федерације БиХ, што доводи до поновног егзодуса српског становништва који већином мигрирају у СР Југославију.

Сва лица која су пре августа 1995. године стигла у Србију, „без обзира да ли се радило о грађанима који су тражили уточиште или о избеглицама које су дошле из других република“, названа су „избегла лица“. Исто тако, свима онима који су у истом периоду избегли са подручја јужне Крајине у Хрватској, дат је назив „прогнаници“. Поред тога, сва лица која су стигла у Србију након августа 1995. године, а која нису регистрована, воде се као „лица без статуса“ (UNHCR i dr., 1996: 18).

Према истраживању које је спровела Радушки, у периоду од 1995. до 1996. године дошло је до завршног и најмасовнијег исељавања Срба из БиХ. Највећи број избеглица регистрован је 1992. године (51,4 хиљада), као и 1995. године. Према месту одакле су избегла лица мигрирала, највећи број их је из општине Мостар (6316), Тузле (4913), Санског Моста (5227), Бихаћа (4104), Зенице (3296), као и из осам других општина са око две до три хиљаде избеглица. Укупан број избеглих лица пореклом из сарајевских општина износи 8.500. Потребно је нагласити да избеглице нису напуштале само општине у којима је већинско муслиманско и хрватско становништво са територије Федерације БиХ, већ и оне општине које припадају Републици Српској (Радушки, 2011: 380).

Избегличка популација из Босне и Херцеговине етапно је мигрирала на подручје града Београда у периоду 1991-2001. године. На основу Пописа становништва из 2002. године „на простору града Београда живи чак 32,9% од укупног броја присилних миграната досељених из бивших република СФРЈ у Републику Србију“. Наведени процентуални износ укупног броја становништва је, према подацима из међупописног периода 2002-2011. године, увећан за 3,6%. Највећи број поменуте категорије лица, у оквиру београдских општина, у наведеном периоду, као и 2002. године, живело је у општинама Земун (21.417) и Нови Београд (12.458) (Лукић, 2015: 24, 25).

Поред Београда, где се „слио“ избеглички талас из Босне и Херцеговине са 76,2 хиљаде избеглица, бројна лица из ове категорије потражила су смештај у општинама

које се простиру уз границу са Републиком Српском – у Лозници, Малом Зворнику, Љубовији и другим општинама (Радушки, 2011: 380).

У вези са претходно поменутих избегличким таласима миграција српског становништва, значајно је истаћи да је највећи проценат избеглица које су се определиле за интеграцију стационирано у Београду и у Војводини (Лукић, 2005: 84).

Избеглички талас који је „запљуснуо“ Војводину током грађанских ратова на тлу СФРЈ 90-их година 20. века је по масовности превазишао чак и велику колонизацију те покрајине која се одиграла након Другога светског рата (Радушки, 2011: 379) у режији комунистичких власти. У Војводини се данас, поред избеглица, налазе и интерно расељене особе неалбанске националности које су се иселиле са Косова и Метохије, због политичких прилика. Колики је значај мањинског питања и међуетничких односа за стабилност и демографски развој Војводине говори и то да је мапирана као мултиетничко и мултиконфесионално подручје (Raduški, 2002: 339).

Говорећи о размерама биолошког нестајања Срба из Хрватске током 20. века, које није само последица геноцида, него и асимилације и иселавања, Василије Крестић (2011) је указао на проблем духовног јединства Срба, истичући важност културне интеграције – „За национални интерес одлучујуће је оно што ми, нажалост, немамо: духовна интеграција. Ми смо духовно дезинтегрисана нација. Дезинтеграција је у нашој средини евидентна и резултат је историјског тока, не само у ближој, него и даљој прошлости. Имали смо више чинилаца који су утицали на рађање партикуларизама, покрајинских свести, него на рађање јединствених српских националних интереса. Духовном јединству овај народ мора да посвети много већу пажњу (јер се то јединство не постиже преко ноћи), уходаним и разрађеним методима, истрајни радом просвете културе, цркве и других чинилаца” (Крестић, 2011, цитирано према Гречић, 2019: 48).

Посебно је важно указати на егзодус становништва који се одиграо током 1999. године на КиМ. У периоду од само неколико дана, 60.000 Срба напустило је Приштину, а њихов одлазак „пратиле” су британске снаге. Истовремено, број становника Приштине се са 180.000 повећао на 250.000, посебно доласком Албанаца из Албаније (Trud, 2013: 176).

Такође, егзодус становништва на КиМ није заобишао ни ромску популацију која је међу првима, током лета 1999. године, била на мети албанских екстремиста. Према подацима Високог комесаријата Уједињених нација за избеглице и Комесаријата за избеглице Републике Србије из 2000. године у Централној Србији и Војводини међу избеглице убрајали су се и Роми, њих 19.551, који су расељени са КиМ (Радовановић, 2004: 533).

Да егзодус српског и ромског становништва није прекинут ни данас потврђује податак из 2021. године који указује да је однос Срба и Албанаца износио један према 15, односно да број Срба није прелазео 95.000, а Албанаца 1,35 милиона. Одлив српског становништва са КиМ углавном је усмерен ка градовима централне Србије, односно ка Крагујевцу, Краљеву, Крушевцу, Смедереву, Београду, и др (“Вучић: Не треба нам“, 2021).

Према подацима UNHCR из 1995. године, број избеглица у бившој Југославији је процењен на три милиона, а преко 620.000 избеглица регистровано је у Србији, од чега 43% из БиХ. Према подацима из 2009. године у Србији је и даље било регистровано 97.000 избеглица, због чега је Србија означена као прва земља у Европи и пета у свету са дуготрајном избегличком кризом (Радушки, 2011: 373).

Услед грађанског рата, приближно два милиона лица у последњој деценији 20. века избегло је из република бивше Југославије, а скоро 646.000 лица је мигрирало у Савезну Републику Југославију (СР Југославију), од којих је 565.000 избеглица који представљају „највећу избегличку популацију из претходне Југославије“, а чине 6% од укупног становништва земље. Пар година касније, према Попису избеглица које су мигрирале у СР Југославију, а које је спроведено у периоду април-јун 1996. године, регистровано је 566.275 избеглица, од којих је у Црну Гору избегло 28.338 лица, а 537.939 у Србију. Од укупног броја регистрованих избеглица, 79.791 лице спада у категорију лица угрожених ратом, која су из ратом захваћених подручја избегла и доселила се у Србију (UNHCR, 1996: 16).

Према Попису избеглица из 2001. године у Србији се налазило 377.131 избеглица, односно 83,4% чиниле су избеглице, а 74.849 су била ратом угрожена лица, која су чинила преосталих 16,6% (Лукић, 2005: 21).

Према подацима наведеним у Извештају ИОМ *Мапа пута за израду свеобухватне Стратегије за управљање миграцијама у Србији*, 2007. године налазило се 97.000 регистрованих избеглица (70.000 из Хрватске и 27.000 из БиХ), „који желе повратак или одрживу интеграцију у Републици Србији“. Исте године, на Косову и Метохији налазило се око 200.000 интерно расељених лица којима је потребно трајно решење у ужој Србији и још око 20.000 до 40.000 интерно расељених лица на „Косову под управом дефинисаном резолуцијом Савета безбедности 1244“ (ИОМ, 2008: 4).

По завршетку свих ратова, према подацима КИРС из 2008. године, Република Србија је примила 830.000 избеглица која су прогнана из домовине (Никифор, 2014: 188-189). С тим у вези, важно је истаћи значај избегличких миграција по земље пресељења (домаћине), које се поред директних ефеката, као на пример утицаја на популациону динамику, одражавају и на старосно-полну и националну структуру становништва Србије (Лукић, 2005: 102).

Од почетка 21. века до краја 2018. године, према подацима Организације за европску сигурност и сарадњу (OSCE), Републику Србију је напустило око 654.000 људи, од којих је највише младих између 15 и 24 године. Поред тога, подаци Еуростата указују на број од око 51.000 људи који су у току 2018. године напустили Србију. Такође, наводи се и број протераног и избеглог становништва са подручја КиМ који је у току 2018. године износио 34.500 људи (Brljavac, 2020).

Миграторна кретања као последица рата су била карактеристична и за све друге средине у којима су се одигравали већи и дуготрајнији оружани сукоби. Тако је на пример, поређења ради, у априлу 1975. године дошло до великог егзодуса миграната који је уследио након колапса владе јужног Вијетнама и победе комунистичких снага. Не само што су многи Вијетнамци били мета новоуспостављеног комунистичког режима, већ су се и етнички Кинези нашли на „удару“ нове власти која је затварала њихова предузећа и конфисковала имовину. Суочени са чињеницом да би могли бити

пребачени као радници у руралне економске зоне, многи од њих су напустили земљу уз обавезну накнаду за „излазну таксу”. У периоду између 1975. и 1995. године око два милиона људи напустило је Вијетнам, од којих је њих 800.000 емигрирало чамцем или бродом. Вијетнамци који су емигрирали чамцем\бродом настанили су се у неку од азијских земаља, као што су Хонгконг, Индонезија, Малезија, Филипини, Тајван, Сингапур и Тајланд, где су били заточени у камповима и логорима. Мањи део њих је остао у Азији, док је већина трајно пресељена у Велику Британију, САД, Аустралију и Француску. Неколико десетина хиљада Вијетнамаца се добровољно вратило у своју земљу (Cohen, 2019: 92).

Тако се потврдило да сваки рат изазива миграторна кретања која обухватају далеко шири простор од места сукоба.

Исто тако, последице ратних сукоба на тлу бивше СФРЈ су се одразиле на миграторна кретања у целокупном региону, тим пре што се и иначе радило о мање развијеном подручју Европе. Када се економска неразвијеност удружила са фактором регионалне нестабилности услед дуготрајних конфликта, миграције у региону су биле подстакнуте на дужи рок, постајући временом све више радне.

Процене појединих домаћих и међународних организација указују да сваке године стотине хиљада људи напусте регион тзв. Западног Балкана, наводећи да свака балканска земља остане годишње „без људи величине једног мањег града“ (Brljavac, 2020).

Према подацима *Анкете о радној снази БиХ* из 2019. године, у периоду од 2013. до 2019. године, ову земљу је напустило 530.000 становника (Boračić-Mršo, 2019). С друге стране, подаци Уније за одрживи повратак БиХ указују да је у наведеном периоду ову земљу напустило више од 200.000 људи (Brljavac, 2020). Такође, поменути Унија наводи податак од 484.000 становника БиХ који су у периоду од 2012. до 2021. године напустили ову земљу. Само у 2015. години БиХ је напустило близу 30 хиљада њених становника, док је тај број 2020. и 2021. године био знатно већи и износио 85.000, односно око 170.000 становника БиХ (“Егзодус из БиХ”, 2021).

Што се тиче статистике о броју људи који су напустили Хрватску, наводи се податак од 190.000 становника за период 2015-2020. године. Према Извештају Државног завода за статистику, из Хрватске се током 2018. године иселило 39.515 људи, док је током 2017. године тај број био знатно већи и износио је 47.352 становника ове земље. Значајно је напоменути да се у Извештају Светске банке *Миграције и одлив мозгова у Европи и централној Азији* из 2019. године наводи да управо Хрватска, након Малте, има највећу стопу емиграције у ЕУ која износи 21,9% становништва, што заправо значи да у иностранству живи више од једне петине њеног становништва (Brljavac, 2020).

Слична је ситуација и у Северној Македонији. Према подацима Еуростата, ову земљу је у току 2018. године напустило 24.300 људи, а подаци Светске банке указују да преко 25% становништва (четвртина становника) ове земље живи изван региона. Из Албаније је, према подацима Еуростата, током 2018. године отишло 62.000 људи (Simmonds, 2020).

6. МЕСТО СРБИЈЕ У САВРЕМЕНИМ МИГРАЦИЈАМА КА ЕВРОПИ

Након формалног затварања тзв. Балканске руте дошло је до опадања броја миграната широм ЕУ, што је имплицирало да и Србија постане једно од станишта за мигранте који су остали „заглављени“ на њеној територији. То је узроковало повећан број кријумчарења људи и наркотика, што захтева ефикаснију контролу над миграцијским кретањима преко и унутар њених граница.

Основни разлог томе је узрочно-последична повезаност између политике миграција и система азила којим управља ЕУ (Глигорић & Алексић, 2017: 256).

Када је реч о граници, то по Драгану Симеуновићу није само „место код чега нешто престаје, већ је и место где нешто почиње“. Дакле, граница је и место сусрета и место сукоба. Она „служи опстанку“, што представља њен „credo“ који до изражаја долази посебно у кризним временима. Било каква дестабилизација границе, чак и она најмања, узрокује кризу, а „свака стратегија опстанка рачуна са чврстом и стабилном границом оног што треба да опстане“ (Симеуновић, 2018: 8-18).

Када је реч о месту Србије у савременим миграционим кретањима треба имати у виду да је, водећи се моделом миграционе транзиције³⁴, Лесинска (Magdalena Lesińska) државе Западне, Јужне и Источне Европе означила као „старе“, „нове“ и „будуће“ миграционе земље (Rašević, 2016a: 12), док Мелег (Atilla Meleg) сматра да је „глобална позиција земље порекла и земље дестинације важан фактор који утиче на одлуку да се емигрира/мигрира, базирано на налазима истраживања која су показала да индивидуа има врло јасну слику о овом питању“ (Rašević, 2016a: 33).

Независно од пројекција будућности, данас се, у погледу места Србије у савременим миграцијама ка Европи, може закључити да је она важна транзитна земља на такозваној Балканској рути, као и партиципаторна на поморској рути, чему доприноси и њена геостратешка позиционираност, будући да се Србија не налази само на вековном путу између Истока и Запада, већ и да се граничи са четири земље чланице ЕУ – Мађарском, Румунијом, Бугарском и Хрватском.

6.1. Србија као транзитна земља на такозваној Балканској рути

Некадашњи британски премијер Винстон Черчил (Winston L. S. Churchill) рекао је да „Балкан ствара више историје него што може да је свари“ (Itzel, 2017). Овим речима Балкан је сликовито представљен као „буре барута Европе“. Термин Балкан се почетком 90-их година 20. века користио у још негативнијем контексту услед дубоког уверења Запада да разлог распада Југославије лежи у мржњи која вуче корене из прошлости. Но, овај термин је врло брзо замењен новим – тзв. Западни Балкан³⁵. Да би се избегао овај, такође пежоративни израз боље је користи прецизан геополитички појам Југоисточна Европа.

---

³⁴ Модел миграционе транзиције се односи на промену смера миграционих кретања у „условима дугогодишње кризе рађања у једној земљи и последичног интензивног старења њеног становништва“. Творци овог концепта су Фасман (Heinz Fassmann) и Регер (Ursula Reeger).

³⁵ Такозвани Западни Балкан је термин којим су обухваћене територије балканских држава, са изузетком Турске.

Такозвана Балканска рута је заживела 2012. године када је употребљена као начин да се мигранти крећу ка Европи до жељене дестинације како би затражили азил, а након одлуке ЕУ да се ублаже визна ограничења за Албанију, Босну и Херцеговину, Црну Гору, Србију и Бившу Југословенску Републику Македонију. Своју „популарност” добила је током мигрантске кризе 2015. године када је стотине хиљада миграната хрлило ка Европи, те тако постала незаобилазни правац миграторних кретања.

Допринос учесталој „употреби” тзв. Балканске руте представљала је брзина транзита, те се тако, према наводима Барбаре Безнек (Barbara Beznes) и других аутора, са севера Грчке до западноевропских земаља могло стићи у року од два до три дана, возом или аутобусом (Beznes et al., 2016: 4, цитирано према Перишић, 2018: 93).

Најобимније размере мигрантске кризе биле су у периоду од друге половине 2015. године до марта 2016. године. У датом периоду кроз Републику Србију је прошло преко 700.000 миграната, а тај мигрантски ток окарактерисан је као мешовити (Velimirović, 2018: 4-5).

Како је у јулу 2015. Мађарска отпочела са изградњом ограда на својој граници са Србијом, те увела ригорозне кривичне санкције за нелегалан прелазак границе, дошло је до измене руте. Наиме, када је у септембру 2015. године подигнута поменута ограда, рута је из Србије преусмерена ка Хрватској и Словенији (Šabić & Bogić, 2016: 57, цитирано према Перишић, 2018: 94).

Како не би дошло до „нагомилавања” миграната у Србији, наша земља је одмах по подизању ограда почела да „преусмерава” мигранте у правцу Хрватске. Услед тога, 17. септембра 2015, из Србије је у року од 24 часа у Хрватску прешло 11.000 миграната, од који су се поједини сукобили са хрватским пограничним органима. Поменута тензија је кулминирала крајем 2015. године у виду петодневног трговинског рата иницираног од стране Хрватске, а који се очитовао кроз потпуну обуставу билатералних односа између две земље. Несугласице су решене уз посредовање Немачке (Перишић, 2018: 95).

Крајем октобра 2015. године у Бриселу су 11 држава, међу којима је и Србија, договориле план акције о управљању мигрантском кризом у 17 тачака. Наглашено је да се „постојећа ситуација” може решити „координисаним националним акцијама, које би биле колективне и прекограничне” (Перишић, 2018: 98).

Имајући у виду претходно искуство Републике Србије са прихватом и збрињавањем избеглица током 1992, 1995. и 1999. године, може се рећи да је наша земља брзо и организовано деловала у ситуацији у којој се наша у току 2015/2016. године (Velimirović, 2018: 5).

Током '90-их, а и касније, Србија је усвојила низ закона у складу са правним тековинама ЕУ, што је и био један од услова који је предвиђен *Маном пута за визну либерализацију*. Тако је донет *Закон о азилу* 2007. године, као и пратећи подзаконски акти, те је уследило и отварање првог центра за азил. У складу са поменутиим законом формирана је Канцеларија за азил 2015. године у оквиру Министарства унутрашњих послова, а на основу *Стратегије за управљање миграцијама* формирана је *Техничка радна група за управљање миграцијама* (Velimirović, 2018: 4).

Поред наведеног, веома важну улогу у процесу прихвата миграната имају локалне заједнице са главним задатком – унапређење толеранције према мигрантима.

Управо због одлучног и јасног става наше земље да ће поштовати људска права и обавезе преузете међународним уговорима, од почетка мигрантске кризе у Србији је створена „клима толеранције” према мигрантима (Velimirović, 2018: 4). Наведено потврђују и многобројна истраживања о односу заједнице према мигрантима у Србији која су показала да „заједнице које су најдуже у контакту са мигрантима имају и најмање ригидне ставове према њима”, а српско друштво је оцењено као „хумано и толерантно” (Velimirović, 2018: 10) .

Да се наша земља изузетно добро снашла у току мигрантске кризе потврђују и оцена ЕУ, као и инострани и домаћи аутори, међу којима је и Барбара Безнек која указује на два „лица” Србије током мигрантске кризе која су имала двојаку сврху – хуманитарно и безбедносно „лице”. Сврха хуманитарног „лица” била је

демонстрација „њених капацитета за поштовање основних људских права и вредности које ЕУ промовише”, док је функција безбедносног „лица” била да се покаже да је Србија „поуздан партнер ЕУ” (Beznes et al., 2016: 60, цитирано према Перишић, 2018: 99).

Како је принцип солидарности био и остао један од кључних принципа ЕУ, од њеног оснивања до новијих законских аката насталих као последица мигрантске кризе, након 2015. године овај принцип се углавном односио на „поделу терета” међу државама чланицама, али и оним које су на путу да постану део европске заједнице. То се најпре тичало области управљања миграцијама, односно прихвата миграната и обезбеђивања спољних шенгенских граница.

Наведено су само неки од закључака мини-самита земаља тзв. Западнобалканске руте, одржаног крајем октобра 2015. године, на којем је усвојен *План ЕУ за избегличку кризу у 17 тачака*. Реч је о следећим оперативним мерама, у оквиру којих су распоређене поменуте тачке: 1. Трајна размена информација, 2. Ограничавање споредних кретања, 3. Заједничко управљање миграторним токовима, 4. Управљање границама, 5. Јачање акција против кријумчарења и трговине људима, 6. Информације о правима и обавезама избеглица и миграната, 7. Надзор (“*Lideri EU dogovorili*”, 2015). Том приликом договорено је да се успостави 50.000 места за збрињавање избеглица на тзв. Западном Балкану (“*Brisel o izbegličkoj krizi*“, 2015).

Што се тиче најчешће коришћених начина којим се мигранти служе на свом путу преко Србије ка земљама ЕУ, могу се издвојити следећи начини: илегални улазак и излазак из држава које су на њиховом путу, што се углавном спроводи уз помоћ кријумчара, као и самосталним и/или групним илегалним преласком границе уз помоћ GPS навигације (Kemp et al., 2021: 16), те уз помоћ уцртаних мапа које су добили од својих претходника, као и уз помоћ система хавала, затим легални прелазак границе уз помоћ фалсификованог документа или оригиналне путне исправе трећег лица (на основу сличности са власником путне исправе). Када је реч о илегалном преласку граничних прелаза мигранти се најчешће опредељују за скривање у камионима са

цистернама које превозе опасне материје, било уз помоћ кријумчара и/или знања возача о њиховом присуству у возилу, а неретко се скривају и у дуплом дну гепека од аутомобила (Бојовић, 2020).

Такође, постоје и „туторијали” постављени на интернет мрежи у којима је објашњено како мигранти могу најлакше да дођу из неке од западнобалканских држава у западноевропску земљу. Неки се, пак, служе аналогним методама, као што су праћење река, железничких пруга, као и ознака које су оставили њихови претходници из мигрантске популације (Kemp et al., 2021: 16).

Поред наведеног, мигранти који се нађу „заглављени” у групи на дуже време близу границе, неретко организују тзв. Игру (*The Game*). Ова „техника” преласка границе подразумева да неколицина мушких миграната, најчешће малолетних, која предводи групу од двадесетак миграната, прва појури према граници, како би одвратила пажњу пограничних органа, да би остатак групе успео да пређе границу. Мигранти које погранични органи том приликом ухвате, бивају враћени назад преко границе (Kemp et al., 2021: 15).

Када је реч о *хавала* (*hawala*) систему потребно је најпре појаснити шта означава, а потом и на који начин функционише. Реч *хавала* потиче из арапског језика и у дословном преводу значи „преносити“, те поменути систем представља начин преноса новца путем брокерске мреже, односно без физичког кретања готовине, због чега се назива и „подземно банкарство“. У страху да не буду опљачкани, мигранти све ређе са собом носе велике количине новца, већ га по потреби подижу преко сервиса за трансфер новца (Western Union, Moneygram и др.) (Kemp et al., 2021: 16). Мигранти обично користе брокере за слање и примање новца са седиштем на својој локацији, с тим да је важно нагласити да поменути систем може функционисати и без банкарског система (Kemp et al., 2021: 51). Тако систем хавала представља и уплаћивање новца на отворене рачуне у кладионицама на мрежи, који кријумчари подижу са рачуна уз помоћ шифре коју им дају мигранти по приспећу на уговорену локацију (Kemp et al., 2021: 16).

Најчешће коришћени *modus operandi* за излазак из земље је прелазак границе у „зеленом појасу” за шта већина лица из мигрантске популације не поседује одговарајућа документа неопходна за легални улазак на територију друге државе. Применом *Закона о азилу*, уколико је истекла потврда лицу из овог корпуса, а за боравак на нашој територији нема други законски основ, према тој особи поступаће се у складу са одредбама *Закона о странцима* (Јелаčić Којић, 2017: 24-25). С тим у вези, потребно је навести главне излазне тачке у Србији за мигранте који желе да се домогну Европе, а то су оне ка БиХ и Хрватској. Поред тога, користе се и правци ка Мађарској и Румунији.

Значајно је указати да на територији Србије делује више међународних кријумчарских група које се баве илегалним транзитом миграната.

Због криминалног понашања миграната и злоупотребе слободе кретања држава Србија је била принуђена да услед учесталих жалби грађана у неким местима у којима се налазе прихватилишта за мигранте ангажује војску Србије, како би се непримерено понашање миграната довело у законски и социјално прихватљиве границе. Пример за то је ангажовање војних снага у Шиду у пролеће 2020. године у ситуацији која је била додатно отежана пандемијом корона вируса (Ристић, 2020).

Поред тога, потребно је скренути пажњу и на два инцидента која су се десила у априлу 2020. године, када је дошло до масовне туче миграната у два прихватна центра, у Обреновцу и у Крњачи. У том периоду у Србији је према статистици Комесаријата за избеглице и миграције (КИРС) било близу 8.900 миграната. Разлог избијања инцидента лежи у чињеници да су мигранти у Србији, током трајања ванредног стања насталог услед пандемије корона вируса, били у неком виду карантина, односно није им био дозвољен излазак ван прихватних центара, због чега се код појединих од њих појавило незадовољство услед немогућности да наставе пут ка Европи (Palić, 2020a).

Први инцидент одиграо се почетком 2020. године у Обреновцу, у ком је у том тренутку било око хиљаду миграната, махом из Авганистана и Пакистана. Група од око педесет миграната најпре се међусобно потукла, а потом је приликом покушаја напуштања центра напала раднике обезбеђења Комесаријата за избеглице и миграције.

Током другог инцидента, који се десио у Крњачи, само два дана касније, мигранти су напали и припаднике Војске Србије, који су били приморани да употребе ватрено оружје како би ставили ситуацију под контролу, тако што су испалили четири пројетила у ваздух (Ћишковић, 2020). Иначе, од избијања мигрантске кризе до данас било је више обрачуна мигранта, а неки су се завршавали и смртним исходом (Вошковић, 2020).

Током 2019. године било је око 160 кривичних пријава које су поднете против лица из мигрантске популације, док је током 2018. године било око сто. Кривична дела која почине мигранти у 90% случајева се одигравају унутар њихове заједнице. Реч је углавном о следећим кривичним делима: отимање мобилног телефона, новца и других материјалних добара, као и свађа око поделе новца који се доводи у везу са кријумчарењем миграната. Просечан новчани износ без којег готово ниједан мигрант не креће на пут ван своје земље ка Европи износи 10.000 долара (Životić, 2020b) у разним валутама или у скривеној дроги.

Илегални кампови су један од начина организовања миграната који најчешће бораве у близини граничних прелаза, како би сачекали погодан моменат за илегалан прелазак границе, било у групи или уз помоћ кријумчара. Полицијским акцијама овакви кампови брзо буду откривени.

Тако је једна од таквих полицијских акција под називом *Плажа* спроведена средином 2021. године у Српском Крстуру код Новог Кнежевца. Пронађено је више десетина миграната који су илегално боравили у близини границе са Мађарском, а откривена је и једна кријумчарска група састављена од домаћих и страних држављана који су ухапшени (Kostić, 2021).

Када је реч о кријумчарским групама, сукоб између њих је неретка појава, посебно на северним границама наше земље. Један од тих сукоба који је ескалирао, десио се средином 2022. године дуж границе Србије са Мађарском, где се тада налазило више од 3.000 нерегистрованих миграната (“У Србији око 3.000 миграната”, 2022), када је дошло до оружаног окршаја. Након што је у новембру 2022. године дошло до сукоба миграната на Хоргошу, у чијој позадини је заправо био сукоб

кријумчарских група (“Иза инцидента”, 2022), реализовано је неколико акција Оперативне ударне групе које су спроведене у Шиду, Сомбору и Хоргошу. У Хоргошу је крајем новембра 2022. пронађена аутоматска пушка и приведен је ирегуларни мигрант из Марока (22) који је имао нож код себе (“Nova акција”, 2022).

Да је северни део наше земље постао стециште агресивније категорије ирегуларних миграната указује и чињеница да је средином децембра 2022. године у Суботици приликом акције Посебне радне групе МУП заплењено аутоматско оружје међу мигрантском популацијом и откривено око 60 ирегуларних миграната, од којих је 20 безбедносно интересантних лица (“Kod Subotice otkrivena”, 2022). Такође, крајем децембра 2022. године у Суботици је откривено 109 миграната, од којих је 25 безбедносно интересантно, а два лица³⁶ се налазе на међународној потерници за најтежа кривична дела, међу којима је и тероризам (“Uhapšeno 109 migranata”, 2022).

Ови инциденти свеукупно указују на проблем миграција као тешко решив без непрекидног увида и контроле мигрантских токова, разбијања кријумчарских ланаца и спречавања трговине људима.

Кад је реч о трговини људима, треба имати у виду да иако веома мали број миграната заврши као жртва трговине људима, то овај вид криминала не чини мање опасним. Разлог статистички „малог“ броја ових миграната, уз превентиву надлежних институција, јесте то што су мигранти у последње време углавном мушког пола, те се све чешће одлучују да крену на пут без породице (Životić, 2020b), већ се прикључују другим мигрантима, крећући се у групама, на свом путу ка Европи, због чега смањују могућност да постану жртва трговине људима. Посебно је важно скренути пажњу на разлог због којег се деца без пратње неретко упуштају сама у мигрантске канале ка Европи. У питању је мало познат обичај блискоисточних земаља по којем се родитељи, како би послали најстаријег сина самог на путовање у Европу, обраћају *кахақбару*

---

³⁶ Једно лице је генерал Мер Хамза којег потрехује Француска због више извршених кривичних дела из области тероризма, а друго лице је Хашим Абдул Басира, звани Капетан, који је снајпериста авганистанске војске и припадник кријумчарске организације „313“ (“Uhapšena dvojica terorista”, 2022).

(*kachakbar*) преко којег се информишу о детету, али и регулишу приступ новцу за путовање детета до жељене дестинације (Šmic & Seferi, 2020).

Управо малолетни мигранти без пратње представљају посебан безбедносни изазов по нашу земљу, те их је потребно третирати као ризичну, али и посебно осетљиву категорију лица.

Под категоријом дете без пратње родитеља или старатеља сматра се „особа млађа од 18 година која је одвојена од оба родитеља и којем бригу и заштиту не обезбеђује одрасла особа, која по закону или обичајима, има обавезу да ту заштиту обезбеђује“ (Марковић, 2019: 50).

Одговор Србије на појачане потребе за заштитом деце миграната имплементиран је у *Стандардним оперативним процедурама* (СОП) (Milanović i dr., 2016: 8) заштите деце избеглица. СОП користе оне организације које су „оперативне дуж руте кретања миграната и избеглица у Србији”, а то су локални полицијски службеници и домови здравља, затим центри за социјални рад, као и институције социјалне заштите које обезбеђују услуге смештаја, те центри за породични смештај и усвојење, као и Центар за заштиту жртава трговине људима, КИРС, Црвени крст, UNHCR, UNICEF и међународне и домаће НВО које су усмерене на заштиту деце и младих миграната (Milanović i dr., 2016: 8-9).

Питање заштите деце избеглица уређује и *Конвенција о правима детета*, која, између осталог, прописује да дете чим сазна „да може имати образложен страх од прогона или да је изложено опасности од прогона, буде упућено на поступак азила”. Посебно се наглашава да приоритет у поступању имају деца без пратње родитеља или која су одвојена од своје породице, а одлуке о захтевима, би према прописима Конвенције, морале бити донете правично и без одлагања, узимајући у обзир најбољи интерес детета (Radojković, 2017: 44).

Могу се мапирати следећа четири кључна принципа поменуте Конвенције, када је реч о изради СОП: Право на заштиту најбољег интереса (члан 3), Право на недискриминацију (члан 2), Право на живот, опстанак и развој (члан 6) и Право на партиципацију (члан 12). Важно је указати и да се СОП заснива на следећим законима,

прописима и протоколима Србије: *Породични закон, Закон о социјалној заштити, Правилник о организацији центра за социјални рад, те Општи и посебни протоколи за заштиту деце од злостављања и занемаривања* (Milanović i dr., 2016: 9-10).

С једне стране, деца без пратње су у ризику од трговине и кријумчарења људима, као и од потенцијалног насиља, што захтева посебно ангажовање система социјалне заштите. Обезбеђивање адекватног смештаја за ову категорију лица је од изузетне важности, како по саму децу, тако и по безбедност Србије (Марковић, 2019: 49-50). С друге стране, малолетници без пратње представљају безбедносни ризик по земље кроз које пролазе, најпре због потенцијалног јачања присуства верског и етничког екстремизма међу њима, што би последично могло да доведе до евентуалних екстремистичких напада од стране припадника радикалних група који би могли да се инфилтрирају међу мигранте на њиховом путу ка крајњој дестинацији.

Посматрајући децу без пратње као категорију лица која је посебно у ризику, Фиона Мичел (Fiona Mitchell) је указала на следеће три тачке којим објашњава разлог такве тврдње – због тога што је реч о деци, зато што су одвојени од особа које им пружају заштиту, као и због тога што су избеглице у земљи у којој су тражили или добили азил (Mitchell, 2003: 179–189, цитирано према Марковић, 2019: 50). Имајући у виду наведено, може се издиференцирати неколико главних ризика по такву децу: одвајање деце од породице или лица одговорних за њих, занемаривање потреба деце, психолошке тешкоће и трауме деце, затим физичко, сексуално и емоционално злостављање, експлоатација деце, односно трговина њима, као и на било који начин угрожавање њиховог здравља и живота (Milanović i dr., 2016: 16).

Сва деца мигранти су појачано вулнерабилна категорија, будући да се налазе у повећаном ризику од негативних утицаја фактора ризика, као што су: „личне карактеристике детета, карактеристике породичне бриге, миграциони контекст“. Степен вулнерабилности детета разликује се код сваког понаособ, услед присуства различитих фактора ризика, степена протективних фактора, као и њиховог међусобног односа (Milanović i dr., 2016: 16).

С друге стране, ова категорија лица представља безбедносну претњу због могућности да услед специфичне психолошке вулнерабилности буду искоришћени и употребљени од стране припадника кријумчарских или терористичких група, а посебна опасност односи се на њихову могућу радикализацију у миграторним каналима.

По питању заштите деце избеглица посебно значајну подршку пружа UNHCR. С тим у вези, шефица Представништа UNHCR у Србији Франческа Бонели наводи примере добре праксе деце без пратње родитеља која су се успешно интегрисала у школи, а нека од њих су исказала намеру да наставе образовање, па чак и да упишу факултет (Којчић, 2021).

Према подацима UNHCR, од укупног броја миграната у свету у 2015. години, 51% њих су чинила малолетна лица (UNHCR, 2015: 3). Подаци УН из 2017. указују да су од 258 милиона миграната у свету, 30 милиона била деца (Cohen, 2019: 194). Такође, из 2018. године подаци показују да се међу мигрантском популацијом налазио највећи број деце у Конгу са 63% од укупног броја миграната, затим у Јужном Судану и у Уганди по 62%, а најмањи број деце регистрован је у Србији, 1% од укупног броја миграната (UNHCR, 2018b: 61).

Што се тиче статистичких података у Србији, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања (МИНРЗС) наводи да је у Србији у јануару 2021. године било 206 миграната без пратње, док их је годину дана раније било око 530 (Prilog MINRZS, 2022).

У Србији су недовољно развијени механизми за контролу кретања миграната, те су они практично „невидљиви за систем“ (Пешић, 2019). Стога је правовремена регистрација малолетних лица без пратње од изузетне важности, најпре, како би се обезбедила њихова заштита, али и заштита домицилног становништва од њих. Поред тога, потребно је извршити репатријацију малолетних лица без пратње који долазе из ратом захваћених подручја, управо због тога што је наведена категорија лица најподложнија екстремистичкој пропаганди и манипулацији, имајући у виду услове њиховог одрастања.

6.2. Релације Републике Србије са суседним државама по питању миграција

Република Србија је по свом геополитичком положају неминовно упућена на већу или мању сарадњу са суседним земљама у погледу миграција. Природно је и са безбедносне тачке гледишта потпуно оправдано да су то оне земље које се налазе директно на мигрантској рути као и Србија, попут Северне Македоније, Бугарске, Мађарске и Хрватске. Разуме се да изузетно сложен међународни проблем какав су миграције великих размера, које се нарочито интензивирају ка Европи од 2015. године, захтева и сарадњу са осталим суседним државама попут Црне Горе, БиХ и Румуније.

Међу државама чланицама ЕУ које су на рути која иде кроз Србију, посебно велике проблеме по питању ирегуларних миграција имају Грчка и Мађарска, које су као чланице шенгенског простора посебно привлачне мигрантима чији је циљ да се домогну западне Европе (Бошковић & Рацић, 2018: 261).

У балканској регији, 2018. годину обележио је тренд исељавања. Највећи пад броја становника је забележен у Црној Гори, а потом у јужној српској покрајини Косову и Метохији (-2,6), затим у Хрватској (- 1,4) и БиХ (-0,4). У Србији је миграцијски салдо³⁷ у наведеном периоду износио нула, односно није било ни пада, ни раста броја становника (Мапа бр. 2) (Непић, 2019).

Драган Симеуновић је мишљења да је Република Србија као држава „на миграциони изазов реаговала цивилизовано, без подизања зидова, струје у жичаним препрекама и без икаквог злостављања миграната (као што се догађало пре свега у Мађарској и Хрватској, али и у Бугарској)“. Такође, сматра да је „њена реакција заштите своје и по ко зна који пут у историји и заштита европске територије од неког безбедносног изазова била у границама њених закона, традиције њеног народа и његовог умећа разазнавања стварне опасности од претпостављене, и све време је остала у оквирима важећих међународних прописа“. С тим у вези, истиче да је

---

³⁷ Миграцијски салдо становништва (нето миграција) је разлика броја досељеног и броја одсељеног становништва.

наведено значило „појачан надзор граница, увођење реда у мигрантски проток кроз Србију и рационално милосрђе“ (Симеуновић, 2017: 40).

Када је реч о релацији Србије са земљама у региону по питању миграција, могло би се рећи да најинтезивнију сарадњу на плану борбе против ирегуларних миграција наша земља остварује са Мађарском, са којом је (поред Аустрије) крајем 2022. године, између осталог, потписала *Меморандум о сарадњи*.

6.3. Сарадња Републике Србије и ЕУ на плану ублажавања мигрантске кризе

Сарадња између земаља ЕУ и Републике Србије у циљу сузбијања мигрантске кризе и ублажавања њених последица је нешто што се подразумева логичним са обе стране.

Посматрано са стране ЕУ, Република Србија је важна земља на тзв. Балканској рути кроз чију је територију само 2015. године прошло више од 800.000 људи. Са друге стране, Србија има потребу да се у циљу сузбијања опасности од мигрантске кризе итекако ослања на ЕУ из много разлога. Прво, услед немогућности да се ма која европска транзитна земља, што значи и Србија, сама носи са тим огромним проблемом. Друго, изненадност и обим миграционог тока подразумева неочекиване издатке из буџета Републике Србије услед чега јој је потребна финансијска помоћ. Треће, у истом циљу неопходно је усклађивање разних правних и других норматива између Србије и свих других земаља које су на удару миграција. Посебно је важна правовремена размена информација, као и договор о контроли граница и питање будућности миграната, односно њихове интеграције у европске државе, што значи и у Србију. Све ове године које су обележиле актуелне миграције, сарадња Републике Србије са ЕУ може се оценити као интезивна, плодотворна и политички и економски оправдана (“Podrška EU upravljanju”, n. d.).

Финансијска помоћ ЕУ је била давана из различитих фондова како би се обезбедиле основне потребе миграната и опремила потребна инфраструктура, као и унапредио механизам цивилне заштите (“Informator: Помоћ ЕУ”, 2016). Помоћ ЕУ

Србији се огледа и на правно-административном плану, у разноврсним обукама, али и у практичној помоћи Србији, која се очитује у слању припадника пограничних органа ради обезбеђивања граница, као и на плану помоћи у регистрацији и мониторингу миграната, посебно на граници Србије и Хрватске, за коју је био задужен Фронтекс. Плодотворност сарадње Републике Србије са Европском унијом се огледа у низу докумената ЕУ који се тичу актуелне мигрантске кризе, као и на састанцима ЕУ који су се тicali тзв. Западнобалканске руте, те је логично што је Србија добила високу оцену у европском извештају из 2020. године за свој допринос у решавању мигрантске кризе и ублажавању њених последица. Такође, у наредне две године Србија је углавном добила позитивне оцене у *Годишњем извештају о Србији 2021*, као и *2022*, на плану управљања миграцијама.

Ипак, у извештају за 2022. годину наводи се да Србија „није предузела никакве кораке да се усклади са ЕУ листом трећих земаља којима је потребна виза, посебно са оним трећим земљама које представљају ризик од нерегуларне миграције или безбедности за ЕУ, као што је препоручено у извештају Комисије о механизму за суспензију виза из августа 2021“ (“*Godišnji izveštaj o Srbiji*”, 2022).

Ипак, сарадња Србије са ЕУ не може се оценити као „потпуно складна“ због тога што поједине државе чланице ЕУ фактички спроводе сопствену миграциону политику и/или у потпуности не поштују одлуке званичног Брисела на терену, чиме је додатно отежана сарадња Србије са истим, а тиме и са ЕУ као заједницом у целини.

При разматрању односа Србије и ЕУ треба имати у виду и евентуалне притиске на Србију. Мада нису забележени директни притисци на Републику Србију од стране ЕУ, њен специфичан положај кандидата за чланство у ЕУ подразумева већи степен прихватања одлука Брисела од онога који је уобичајен за земље нечланице. Отежавајућа околност по питању индиректних притисака на Србију у погледу реализације миграционе политике ЕУ јесте и питање КиМ, као и имиџ Србије који је стваран од стране појединих земаља чланица ЕУ током грађанских ратова 90-их година 20. века, затим агресија НАТО на Србију као окосницу тадашње Републике Југославије и револуционарна смена Милошевићевог режима. Иако се подразумева да

Србија не мора да спроводи све одлуке и препоруке ЕУ, при чему је евидентно да неке, пре свега оне које се тичу њеног односа према Русији и Кини, и не спроводи, она ипак показује висок степен спремности за сарадњу на пољима као што је решавање миграционе кризе чиме свакако знатно сублимира неке своје „непослушности”. Индиректан, али ненамеран утицај ЕУ на Србију на плану друштвених збивања поводом мигрантске кризе видљив је у пресликавању успона деснице који је евидентан у земљама чланицама ЕУ које су нарочито погођене миграцијама. Несумњиво под утицајем тог европског тренда остварује се неформални утицај Европе на пораст религијске, расне и етничке дискриминације миграната у Србији, па чак и на плану стварања екстремистичких организација, које себе виде као заштитника народа од насилништва који испољава део мигрантске популације и у том смислу чувара српског националног идентитета (Mitrović, 2020). Ове појаве су логично присутне у свим оним местима у којима су образовани мигрантски центри будући да становништво у тим местима где се центри налазе трпи највеће штете од аката девастације, крађе и насилничког поступања појединих миграната (“Protest protiv migranata”, 2020).

Иако процес придруживања Србије ЕУ траје готово две деценије, и замор постоји и на страни проширења и на страни придруживања, Србија ипак наставља да спроводи препоруке и реализује одређене активности које се пред њу стављају на путу ка ЕУ. Да тај процес траје прилично дуго потврђују и сами званичници ЕУ, уз уверавање да ће до чланства доћи. Тако је на међународној конференцији *ЕУ - стратешки избор* која је одржана у Београду почетком јуна 2022. године констатовано да је „проширење ЕУ на Западни Балкан геостратешка инвестиција”. Председник форума Западни Балкан (*Western Balkan Forum*) и румунски члан Европског парламента Виктор Боштинару (*Victor Boștinăru*) посебно је нагласио да ЕУ „не сме да дозволи да запостави Западни Балкан”, у супротном, ако изневери регион, ЕУ не може да приушти себи да се назива „глобалним играчем” (Пујкиловић, 2022).

По питању усаглашавања политика Србије и ЕУ могло би се констатовати да је наша земља усвојила низ закона и практичних политика које „ефективно илегалују мигранте”. С тим у вези, Марта Стојић Митровић наводи да се законодавством и

практичним политикама производи „илегалност” миграната у нашој земљи. Последице ове илегализације су, између осталог, „оне које утичу на особе које ступају у контакт са илегализованим мигрантима”, због чега се може говорити о „заразности илегализације” која се одражава на она лица која пружају одређене услуге „илегализованим особама” у складу са својом пословном делатношћу (Mitrović & Meh, 2015: 639).

7. БЕЗБЕДНОСНИ ИЗАЗОВИ И РИЗИЦИ ПО РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ ИЗАЗВАНИ МИГРАЦИЈАМА

Иако је утицај миграција на безбедност одиста многострук, Вајнер (Mugon Weiner) је издвојио пет најзначајних случајева, у којима се мигранти посматрају као претња по државу из које емигранти долазе, као и по земљу пријема, али и по саме односе између „држава слања и држава пријема“. Први случај који је идентификовао Вајнер односи се на мигранте који се сматрају претњом, односно извором проблема, између држава слања и пријема, у ситуацији када се мигранти противе режиму земље из које долазе. Следећи случај је када су мигранти означени као политичка претња, односно безбедносни ризик за земљу пријема. Трећи случај је када су имигранти представљени као културолошка претња, док се четврти случај такође односи на имигранте, који се доживљавају као социјални и економски проблем по земље домаћине. Последњи случај настао је услед скорашњег развоја догађаја у заливским земљама, услед којег земља пријема користи имигранте као инструмент претње усмерен ка земљама њиховог порекла (Weiner, 1992: 105-106).

Као најчешћи прекогранични облици манифестације организованог криминала сматрају се ирегуларне миграције, кријумчарење опојних дрога, затим кријумчарење високоакцизних роба као и културних добара, кријумчарење нуклеарног и другог радиоактивног материјала, кријумчарење оружја, фалсификовање новца и докумената, и сл (Достић & Танчић, 2022: 72).

Миграције представљају посебан безбедносни изазов по политички систем одређене земље, а у актуелним околностима и по медијску слику у тој земљи. Овде је најпре реч о повећању ксенофобичних активности, као и о текућим проблемима интеграције миграната који произилазе из раније имиграције, дискриминације, експлоатације, и разних видова злоупотреба у земљама дестинације.

Јачање ксенофобије и отпор према досељавању миграната присутно је у многим земљама ЕУ. Веома је изражено негативно расположење према имиграцији у Шпанији, Белгији, Италији и Великој Британији, где влада такво расположење становништва да се „више од 65% становништва у потпуности или делимично слаже да је "превише имиграната у њиховој земљи"“. Став Велике Британије јесте смањење броја миграната, са фокусом на борби против кријумчара људи, посебно из „земаља порекла и транзита” (Шантић & Обрадовић, 2016: 123).

Како би заштитила своје спољне границе, али и подстакла државе чланице на усаглашавање политике заштите људских права и слобода, ЕУ је *Шенгенском конвенцијом из 1990. године*, као и посебним *Даблинским споразумима*, успоставила „јединствену политику у погледу миграција и азила држављана трећих држава“. Безбедносни изазови и ризици које се са собом носе миграторна кретања навела су и друге европске земље, које нису чланице ЕУ, да раде на јачању сарадње у поменутој области безбедности граница (Marković & Marković, 2015: 286).

Једна од њих је и Србија која се суочава са бројним изазовима на плану миграција, а посебан безбедносни ризик односи се на организовани криминал, односно трговину људима и наркотицима, као и на терористичко, али и обавештајно деловање. Да би њен одговор на неке од наведених изазова и ризика био још ефикаснији, потребно је извршити унапређење система безбедности Србије у складу са степеном њеног угрожавања (Глигорић, 2019: 495).

7.1. Трговина људима и кријумчарење миграната

Трговина људима, као облик организованог криминала, представља једну од водећих претњи по безбедност читавог друштва. Данас је то постао глобални проблем.

Под овим термином подразумева се „експлоатација једног човека, зарад стицања користи друге особе” (Милановић и др., 2016: 12). Помиње се и синоним за овај термин – *модерно ропство (free the slaves)*, који се може описати као „однос у којем је особа контролисана насиљем кроз само насиље, претњу насиљем или психолошком принудом, изгубила слободну вољу и слободу кретања, економски је експлоатисана и плаћена је само онолико колико је потребно за преживљавање” (International Labour Office [ILO], 2014: 3).

Три су кључна елемента трговине људима: чин, начин и намера (Милановић и др., 2016: 13). Такође, важно је навести и најчешће факторе ризика за улазак у ситуацију трговину људима, а то су: лични, породични и контекстуални (Барјактаровић & Врећа, 2016: 36).

Трговина људима, као и наркотицима, најчешћа је нуспојава међународне мигрантске мреже.

Поред тога, значајно је указати на израз „организовани криминал“ који је први пут употребљен почетком 18. века у значењу противзаконите делатности, односно санкционисане друштвене појаве (Ковач, 2003). Данас организовани криминал представља један од водећих проблема у свету, који у оквиру своја три облика: промет опојних дрога, промет оружја и лажних азиланата (Стајић, 2005), озбиљно угрожава стање безбедности читавог друштва.

Будући да није усвојена општа дефиниција организованог криминала у оквиру ЕУ и УН, овај израз указује на политичку димензију концепта организованог криминала, који се заједно са тероризмом сматра „главном претњом“ друштвеној безбедности (Zirojević, 2016: 32-33).

У Србији *Законик о кривичном поступку* одређује организовани криминал као „вршење кривичних дела од стране организоване криминалне групе или њених

припадника” (Službeni glasnik Republike Srbije, 35/2019). Поменути Законик организовану криминалну групу дефинише као „групу од три или више лица, која постоји одређено време и делује споразумно у циљу вршења једног или више кривичних дела за које је прописана казна затвора од четири године или тежа казна, ради непосредног или посредног стицања финансијске или друге користи” (Službeni glasnik Republike Srbije, 35/2019).

Такође, опште прихваћена дефиниција организоване криминалне групе одређује је као „групу од три или више особа“ која у одређеном временском периоду организовано делује, са циљем да почини кривично дело, ради „стицања финансијске или материјалне користи“ (“Serious and organised crime“, n. d.).

Битно је направити разлику између трговине људима и појма кријумчарење мигрантима. Наиме, ова два феномена разликују се првенствено у томе што код случаја кријумчарења миграната не постоји елемент принуде или преваре у сврху експлоатације (ИОМ, 2017, цитирано према Милановић и др., 2016: 14), што је посебно наглашено у *Конвенцији о међународном организованом криминалу*. Такође, важно је напоменути да се кријумчарење миграната искључиво доводи у везу са преласком државне границе, док се трговина људима може спроводити и унутар ње (Глигорић, 2019: 496). Могло би се констатовати да трговина људима представља и вид злоупотребе миграција.

Према међународном праву, жртве трговине људима или особе у ризику од трговине људима, у одређеним ситуацијама, остварују право на избеглички статус (Група експерата за борбу против трговине људима [GRETA], 2020: 4). Под жртвом трговине људима, односно „предметом трговине људима”, сматра се лице које је „врбовано, превезено, пребачено, скривено или примљено под претњом силом или употребом силе или других облика присиле, отмице, преваре, обмане, злоупотребе овлашћења или тешког положаја или давања или примања новца или користи да би се добио пристанак лица које има контролу над другим лицем у циљу експлоатације” (Radojković, 2017: 109-110). Међународним уговорима у области заштите људских права прописана је обавеза држава да стану у заштиту појединца који је „изложен

опасности да буде жртва трговине људима или да буде подвргнут присилном или обавезном раду” (Radojković, 2017: 110).

Посебно је важно истаћи да кријумчарена особа углавном може изаћи из ланца кријумчарења када пожели, без последица, док жртве трговине људима то не могу. Такође, уколико се однос између миграната и кријумчара не прекине, кријумчарење људима може да прерасте у трговину људима. У току путовања до „уговорене” дестинације, мигранти неретко бивају „врбовани” да се у замену за организовани илегални прелазак границе одуже за ту услугу кријумчару у земљи дестинације. Посебно су у ризику од „врбовања” за организовање и илегално превођење миграната управо они који не могу бити кривично одговорни, односно малолетни мигранти без пратње родитеља, односно млађи од 14 година (Барјактаровић & Врећа, 2016: 35, 37).

Међународно признате дефиниције о трговини људима и о кријумчарењу мигрантима су *Протокол о трговини људима* и *Протокол о кријумчарењу миграната*. У *Протоколу о трговини људима* наводи се да се под трговином људима подразумева „регрутовање, транспорт, пребацивање, смештај или пријем особа, под претњом или употребом силе или осталих облика принуде, отмице, застрашивања, преваре, злоупотребе моћи или злоупотребе стања рањивости особа, давања или примање новца или других средстава ради постизања контроле над неком особом, са циљем експлоатације“. Такође, под експлоатацијом се подразумева „експлоатација проституције других или остале облике сексуалне експлоатације, принудног рада и служења, ропства или ропског положаја, или уклањања телесних органа” (Britton & Mađjević, 2010: 5).

Протокол о кријумчарењу миграната наводи да се под кријумчарењем миграната подразумева „обезбеђивање нелегалног уласка у државу чланицу за неко лице које није држављанин и нема у њој стално пребивалиште, а ради стицања, директно или индиректно, финансијске или друге материјалне користи” (Britton & Mađjević, 2010: 5).

УН су ирегуларне миграције означиле као глобални безбедносни проблем, а кријумчарење миграната као кривично дело. Тако су под кријумчарење подвели не само транспорт миграната и њихово илегално превођење преко државне границе, већ и друге радње које за циљ имају кријумчарење миграната, као што су: израда фалсификованих путних или личних докумената, затим набавка, обезбеђивање и/или поседовање те врсте документа, као и омогућавање ирегуларном мигранту останак у некој држави, иако за то не испуњава законске услове (UN, 2020, цитирано према Марковић, 2018: 34-35).

Правне основе за мере против ирегуларних миграција садржане су у члану 79 (2) *Уговора о функционисању ЕУ (Treaty on the Functioning of the EU)*, према којем су Парламент и Савет, у складу са уобичајеним процедурама усвојили мере које се односе на: 1) ирегуларне миграције и неовлашћени боравак, укључујући измештање и пресељење, односно репатријацију лица која незаконито бораве на одређеној територији, 2) борбу против трговине људима, посебно женама и децом (Azoulaï & Vries, 2014: 79).

Активности ЕУ на спољном плану по питању ирегуларних миграција спроводе се на основу два протокола - *Протокол против кријумчарења миграната копном, ваздухом и морем (Smuggling Protocol, OJ L262/34, 2006)* и *Протокол против трговине људима (Trafficking Protocol, OJ L262/51, 2006)* које допуњује *Конвенција УН против транснационалног организованог криминала (Međunarodni ugovori, br. 6/2001)* (Azoulaï & Vries, 2014: 99). Такође, поред ЕУ, трговину људима „осуђује“ и УН усвојеним протоколима као што су *Протокол УН о трговини људима*, као и *Протокол УН против кријумчарења миграната* (Tot, 2021: 14).

Појачане контроле на граници и рано препознавање жртава трговине људима у фокусу је *Протокола за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом* из 2000. године (Međunarodni ugovori, br. 6/2001) (Јовановић, 2016а: 169).

Међународно призната дефиниција дата је у *Протоколу за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом* (Протокол

против трговине људима) у коме у члану 3(а) стоји: „Трговина људима подразумева регрутовање, транспорт, пребацивање, смештај или пријем особа, под претњом или употребом силе или осталих облика принуде, отмице, застрашивања, преваре, злоупотребе моћи или злоупотребе стања рањивости особа, давање или примање новца или других средстава ради постизања контроле над неком особом, са циљем експлоатације. Експлоатација укључује експлоатацију проституције других или остале облике сексуалне експлоатације, принудног рада и служења, ропства или ропског положаја, или уклањања телесних органа“ (Britton & Maljević, 2010: 5).

Пре него што пређемо на класификацију трговине људима, важно је навести елементе којима се дефинише трговина људима. Дакле, да бисмо говорили о трговини људима потребно је да постоје три основна елемента: радња којом се одређује како се неко „увлачи у ланац трговине људима“, затим начин на који се радња спроводи и као крајњи циљ трговине људима – експлоатација (Барјактаровић & Врећа, 2016: 31).

Бројни су приступи класификације видова трговине људима који су заправо врло слични. Према класификацији УН мапирани су следећи видови експлоатације: сексуална експлоатација, некомерцијална експлоатација, затим радна и други облици експлоатације (UN, 1949, цитирано према Милановић и др., 2016: 15-16).

Под сексуалном експлоатацијом подразумева се експлоатација проституције, стриптиз, порнографија, секс-туризам и сл. Експлоатација проституције може се одредити као експлоатација на основу принуде на проституцију, сексуални сервитут (коришћење жртве за сопствене потребе), као и „учествовање у продукцији порнографских материјала за коју се сама особа није добровољно пријавила и након информисања сагласила са таквим чином“. Одређивање проституције као криминалне делатности се не захтева, већ је према *Палермо протоколу* и *Конвенцијом Савета Европе*, остављено свакој земљи да се самостално определи и законски уреди то питање (Милановић и др., 2016: 15).

Део феномена трговине људима свакако је трговина сексуалним радницима, али и трговина неплаћеним или слабо плаћеним домаћим радницима, које се углавном

односи на одржавање домаћинства (дадиље, послуга и сл.) и трговина принудним радницима (радницима у пољу, фабрикама или радионицама) (Cohen, 2019: 126).

У годишњем извештају Стејт Департамента САД (*U.S. Department of State Report*) за 2013. годину, у свету се у положају експлоатације у току 2012. налазило 27 милиона људи (U.S. Department of State Report, 2013: 7, цитирано према Милановић и др., 2016: 74). Такође, према подацима из 2014. године на глобалном нивоу број принудних радника износио је 14,2 милиона, односно 68%, док је удео присилне сексуалне експлоатације износио 21,5%, односно 4,5 милиона лица, као и удео принудног рада наметнутог од стране државе – 10,5%, односно 2,2 милиона ових радника (Cohen, 2019: 126).

Алудирајући на популарно руско име Наташа, након распада Совјетског Савеза, пружање сексуалних услуга Рускиња ван тадашњих граница названо је *Наташина трговина* (*The “Natasha” trade*). Распадом Совјетског Савеза дошло је до процвата трговине сексуалним радницама. Присутност феномена *Наташа* је посебно очигледна у Израелу, где подаци указују да од укупног броја жена укључених у проституцију, 70% њих чине Рускиње. Оволики број руских проститутки објашњава се снажном везом са дијаспором и „олакшаним” уласком у земљу, под условом да се докаже јеврејско порекло (Cohen, 2019: 126-127).

Европол (EUROPOL) је 2016. године навео податак од око 10.000 избегличке деце која се у Европи воде као нестала у последњих 18-24 месеци, те су означени као могуће жртве трговине људима и експлоатације (“Europol: Više od 10.000 dece“, 2016).

Поред тога, значајно је указати на све чешће случајеве тзв. трафикинга, односно трговине људима Великој Британији, у којима су лица из мигрантске популације „везана“ наркотицима.

Када је реч о трговини људима на Западном Балкану заједничке карактеристике случајева ове врсте трговине јесу насиље у породици, физичко, психичко и емоционално злостављање, нефункционална породица, односно занемаривање од стране родитеља, као и сиромаштво (Berman et al., 2014: 37).

Протокол за спречавање, сузбијање и кажњавање трговине људима, посебно женама и децом, који допуњава *Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала*, познат је као *Палермо протокол*. Овај протокол који је усвојен 2000. године, одбацио је радњу „пристанак жртве” као облик трговине људима, када је реч о следећим случајевима: сила, претња силом и било која средства принуде, укључујући отмицу, превару, злоупотребу, давање или примање овлашћења (Cohen, 2019: 128).

Дефиниција која је дата у *Палермо протоколу*, а на основу *Закона о потврђивању Конвенције УН против транснационалног организованог криминала допунских протокола*, представља „оквир за одређење трговине људима” у Србији, а поменути протокол је наша земља потписала у децембру 2000. године, те ратификовала 2001. године (Милановић и др., 2016: 75).

Када је реч о процесу заштите жртава трговине људима у Републици Србији два су најважнија правна документа: *Конвенција Савета Европе о борби против трговине људима* (Council of Europe, 2005) и *Кривични законик Републике Србије* (Службени гласник, бр. 35/2019). Поменута конвенција је у Србији ступила на снагу 2009. године.

Када је реч о наведеној конвенцији, у члану 11 штити се приватни живот и идентитет жртава трговине људима. С тим у вези, због процеса усклађивања српског законодавства са правним тековинама ЕУ, 2019. отпочела је примена новог *Закона о заштити података о личности* (Службени гласник РС, бр. 87/2018) са пратећим подзаконским актима (Канцеларија за координацију активности у борби против трговине људима [ККАБПТЉ], 2018: 17-19).

Како би се што адекватније одговорило на питање жртава трговине људима, у децембру 2018. године Канцеларија за координацију активности у борби против трговине људима у МУП прописала је *Стандардне оперативне процедуре за поступање са жртвама трговине људима у Републици Србији*. У складу са овим процедурама, жртви трговине људима, нуди се и пружа помоћ, заштита и подршка, пре, за време и након окончања кривичног поступка, чак и када кривични поступак

није покренут, под условом да се сагласи са поступком пружања помоћи. Праћење и оцену примену ових СОП врши Канцеларија за координацију активности у борби против трговине људима у Дирекцији полиције Министарства унутрашњих послова Републике Србије, Национални координатор за борбу против трговине људима и Радна група за спровођење и праћење *Стратегије превенције и сузбијање трговине људима, посебно женама и децом и заштите жртава 2017-2022. године* (ККАБПТЉ, 2018: 8-9).

Трговина људима је у српском кривичном законодавству 2003. године први пут добила криминално обележје (Radović i dr., 2008: 11). Као посебна кривична дела, *Кривични законик Републике Србије* прописује следеће: недозвољени прелазак државне границе, кријумчарење људи, трговину људима, као и трговину малолетним лицима ради усвојења.

Од институција у Србији чији је примарни задатак борба против ирегуларних миграција и трговине људима, посебно се са својим активностима на том плану могу издвојити Канцеларија за координацију борбе против трговине људима, као и Одељење за послове EUROPOL. Република Србија у овој области нема јединствен систем униформног прикупљања статистичких података, за разлику од земаља ЕУ, које се руководе *Директивом о спречавању и борби против трговине људима и заштити жртава* (2011). Ипак, усвојеном *Стратегијом превенције и сузбијања трговине људима, посебно женама и децом и заштитом жртава за период 2017–2022. године* (Службени гласник РС, бр. 77/2017) планирани су механизми за праћење система борбе, али и превентивног деловања против трговине људима у Србији.

Према ИОМ истраживању Србија је 2014. године означена као „извор” трговине људима „у циљу радног изабљивања“, а најчешћа „одредишта“ су Руска Федерација и Заједница Независних Држава (ЗНД) (Berman et al., 2014: 37).

Трговина људима и кријумчарење миграната могу се означати као „масовно кривично дело у земљама такозване прве мигрантске дестинације”, али и као извор

многобројних нелегалних прихода (Simeunović, 2015: 6, цитирано према Глигорић, 2019: 498). Поред тога, значајно је указати на то да је кријумчарење људи уско повезано и са другим облицима тежих кривичних дела, као што је трговина људима и наркотицима (Pašić, 2016).

За припаднике криминалних група који делују унутар мигрантске популације, малолетни мигранти без пратње родитеља су најподобнија категорија лица за укључивање у вршење криминалних активности будући да се према малолетницима без пратње примењује знатно блажа казнена политика. Важно је истаћи да се неретко дешава да се малолетни мигранти без пратње лажно изјашњавају као пунолетни како би остали са својом групом са којом путују.

Што се тиче самих кријумчара, мапиране су следеће три категорије кријумчара: фиксери, чувари врата и дилери пакета или организатори аранжмана. Фиксери имају улогу да повезују мигранте са возачима, те да обезбеђују лажна документа, а границу прелазе ретко. Улогу у „отварању врата следећој земљи на рути” имају чувари врата који настоје да мигранте доведу до неке од земаља ЕУ, као што су Хрватска и Мађарска, одакле ова лица најчешће настављају даље ка западноевропским земљама. Дилери пакета настоје да мигрантима обезбеде „туристички” пакет аранжман који подразумева прелазак више међународних граница у региону, а неретко и набавку путних исправа, те тако зарађују значајну количину новца (“Migranti i izbeglice”, 2021). Тзв. аранжмани се углавном склапају у Грчкој или Турској, где кријумчари посредством својих контаката у мигрантским камповима или местима где се мигранти окупљају нуде мигрантској популацији да им организују путовање, односно руту до жељене дестинације (Kemp et al., 2021: 14).

Када говоримо о процени тржишта за кријумчарење миграната, један од начина да се та процена изврши јесте применом лонгитудиналног приступа, што значи да се изабрана група миграната испрати од почетка до краја њиховог путовања. Формула уз помоћ које се израчунава тржишна вредност илегалне економије гласи $V = t \times p$. Дакле, V означава вредност тржишта за кријумчарење миграната, регион је представљен као t , што се множи са ценама, односно p . Укупан број треба да представља број покушаја

миграната да пређу границу. Ипак, потребно је узети у обзир и чињеницу да се мигранти приликом путовања могу суочити са препрекама, због чега је потребно увести и трећу променљиву – коефицијент успеха/неуспеха процеса кријумчарења. Имајући у виду наведено, ажурирана формула гласи: $V = t \times p \times R$. То значи да на основу нивоа ризика за сваку цену постоји одговарајући специфични коефицијент успеха, односно неуспеха, као и да за сваку жаришну тачку постоји одговарајућа цена (Kemp et al., 2021: 18-19).

Када је реч о кријумчарењу миграната на тзв. Западном Балкану, у Извештају *Глобалне иницијативе против транснационалног организованог криминала* (Global Initiative Against Transnational Organized Crime [GI-TOC], 2020) наводи се да тржиште кријумчарења миграната на поменутом подручју вреди најмање 50 милиона евра годишње. У поменутом извештају утврђене су „кључне улазне и излазне географске тачке за кријумчарење миграната кроз тзв. Западни Балкан, као и локације које служе као чворишта за трговину дрогом или тржишта дроге“. Као кључна жаришта у региону означене су Албанија, Северна Македонија, БиХ и Србија са својом јужном покрајином АП КиМ (“Migranti i izbeglice”, 2021).

Такође, у овом извештају Република Србија је означена као „важно одредиште за азиланте и мигранте, јер се граничи са четири земље ЕУ“ (“Tržište krijumčarenja migranata”, 2021).

Границе које су означене као најтеже за прелазак мигрантске популације, а самим тим и најскупље, према овом извештају, су следеће: између Грчке и Северне Македоније, затим Северне Македоније и Србије, потом Србије и Мађарске, као и Хрватске и БиХ. Тако је, приера ради, за прелазак границе између Грчке и Албаније потребно издвојити између 3.000 и 5.000 еура, док прелазак границе између Србије и Мађарске, код Суботице, кошта око 2.500 еура. Такође, за трансфер миграната из Ирана или Авганистана до неке од земаља ЕУ лица из ове популације треба да издвоје између 3.000 и 3.500 евра по особи (“Migranti i izbeglice”, 2021).

Што се тиче процене тржишта за кријумчарење миграната на јужној граници тзв. Западног Балкана, његова вредност се на граници између Грчке и Северне Македоније

креће између 11,8 и 17,7 милиона евра, док је процена за грчко-албанску границу износ у распону од 7,5 до 11,5 милиона евра. Само током 2020. године на границама између Грчке, Северне Македоније и Албаније кријумчари су остварили финансијску корист између 19,5 и 29 милиона евра. Вредност тржишта за кријумчарење миграната у 2020. години на граници између Србије и Мађарске преко Румуније износи између 8,5 милиона и 10,5 милиона евра (“Migranti i izbeglice”, 2021).

Детаљан ценовник за унутрашње кретање кроз земље тзв. Западног Балкана посредством кријумчара наводи се у поменутом извештају. Тако је за руту унутар Србије, рецимо, од Београда до Суботице, потребно издвојити 200-250 евра по особи, док се цена за превоз мигранта унутар БиХ креће између 100 и 300 евра по особи. У поменутом извештају наводе се и цене кријумчара преко међународне границе. Примера ради, за прелазак преко реке Дрине из Србије у БиХ, кријумчари узимају 500 евра по особи, док је цена за прелазак преко српско-мађарске границе, од Келебије (Србија) до Сегедина или Ашотхалома (Мађарска) између 800 и 2.400 евра по особи. Када је, пак, реч о пакет аранжману за прелазак више међународних граница, цене су значајно веће. На пример, мигранти који се одлуче за руту из Србије преко Румуније до Аустрије потребно је да издвоје 5.000 евра по особи, док за руту од црногорске луке преко Јадранског мора до Италије мигранти треба да издвоје између 5.000 до 8.000 евра по особи (Kemp et al., 2021: 11-15).

Поред тога, наводи се и податак између 500 до 5.000 евра за кријумчарење мигранта кроз неки од тунела испод српско-мађарске границе, у зависности од безбедности самог подземног пролаза. Испод жичане оgrade на српско-мађарској граници откривено је неколико тунела који су дубоки 3-7 метара и дуги 15-30 метара, и то у околини Сегедина, Ашотхалома и Келебије (Kemp et al., 2021: 10).

Водећи се наведеним формулама у поменутом извештају извршене су процене тржишта за кријумчарење миграната, те се она на јужној граници тзв. Западног Балкана креће од 11,8 до 17,7 милиона евра на граници између Грчке и Северне Македоније, док се тај износ на граници између Грчке и Албаније креће између 7,5 и

11,5 милиона евра. Такође, процењено је и да укупна вредност од кријумчарења миграната за 2020. годину на границама између Грчке, Северне Македоније и Албаније износи од 19,5 до 29 милиона евра. Поред тога, поменути извештај наводи и податак за 2020. годину у износу од 7 до 10,5 милиона евра који представља вредност тржишта од кријумчарења миграната на граници између БиХ и Хрватске, посебно у Унско-санском кантону и око Бихаћа. У извештају се наводи још једна процена тржишта, на граници између Србије, Мађарске и Румуније, која износи од 8,5 до 10,5 милиона евра у 2020. години. У закључном разматрању Истраживачког извештаја укупна тржишна вредност креће се са маргином грешке од $\pm 20\%$, те на улазним тачкама на југу региона тзв. Западног Балкана она износи између 20 и 28 милиона евра, а на излазним тачкама процењена је вредност од 14,4 милиона и 21,4 милиона евра (Kemp et al., 2021: 20-21).

Поред наведених начина кријумчарења лица из мигрантске популације, имамо и случај оснивања фирми за издавање писама које гарантују запослење, а које се потом затварају. Поменути модус примењује се у Црној Гори од стране курдских кријумчара из Турске. За ову услугу, потребно је издвојити 5.000 до 10.000 евра по особи (Kemp et al., 2021: 17).

Услуге кријумчарских група чак, истина ређе, користе и поједине присталице *ISIS* које покушавају да „извуку“ своје саборце и њихове породице из кампова у Сирији, посебно из кампа *Ал-Хол* на североистоку Сирије, у којем се процењује да се налази више од 60.000 људи. Они који побегну из кампа потребно је да одвоје до 2.300 долара како били прокријумчарени до Турске, а за кријумчарење из самог кампа потребно је издвојити и до 10.000 долара, уз ризик да могу бити преварени од стране ових група (“U izbegličkom kampu”, 2021).

На плану борбе против кријумчарења миграната на тзв. Западном Балкану, организују се обуке за представнике министарства унутрашњих послова, јавних тужилаштва, центара за смештај тражилаца азила и миграната, те за представнике појединих организација цивилног друштва, из земаља региона. Тако је један од пројеката Европске комисије регионални пројекат који је отпочео 2020. године, а са роком завршетка 2023. године под називом *Безбедност за људе и границе – борба*

против кријумчарења миграната на Западном Балкану (Група 484, 2022).

Техничка помоћ ИОМ на плану борбе против кријумчарења миграната укључује обуку о обавештајном циклусу, вршењу анализе ризика или дељење података (ИОМ, n. d.).

Када је реч о жртвама трговине људима, према статистикама *The Counter Trafficking Data Collaborative* (CTDC) већину жртава у Европи чине одрасли, при чему је евидентирано да су нешто више радно него сексуално експлоатисани (CTDC, n. d.).

Канцеларија УН за питање дроге и криминала (*The United Nations Office on Drugs and Crime* - UNODC) идентификовала је 63,251 жртву трговине људима у 106 земаља у периоду од 2012. до 2014. године. Такође, према извештају поменуто канцеларије 2016. године је морем прокријумчарено 270.000 миграната у земље ЕУ, од којих су многи били жртве трговине људима (ИОМ, GMDAC, 2018: 35, 36).

С друге стране, подаци ИОМ указују да је 2017. године забележено 7.257 случајева трговине људима, док је 2016. године било тродупло више - 24.226 случајева. Половину од наведеног броја су чиниле жене, а свако пето лице је било малолетно (Графикон бр. 1) (ИОМ, GMDAC, 2018: 34).

Један од механизма помоћи жртвама трговине људима у Србији огледа се кроз рад Центра за заштиту жртава трговине људима (2012). Према подацима наведеног центра, током 2017. године у формалном смислу идентификоване су 43 жртве трговине људима, од којих је 93% држављана Србије. У том периоду примљено је 14 пријава које се односе на сумњу у вези трговине људима међу мигрантском популацијом. Од тога је до краја године идентификован само један случај. Реч је о дечаку који је жртва вишеструке сексуалне експлоатације. Током 2018. године евидентирани су 190 пријаве сумње на трговину људима, од којих је новопримљених пријава 181, за период од 1. јануара до 31. децембра 2018. године, док је девет пријава пренето из 2017. године (Центар за заштиту жртава трговине људима [CENTARZZTLJ], n. d.).

Када говоримо о кријумчарењу миграната, потребно је указати и на чињеницу да велики број тих активности бива заустављен или спречен од стране надлежних органа, као и уз помоћ две најважније институције ЕУ – EUROPOL и EUROJUST, са којим

Србија од 2014, односно 2019. године, на нивоу ЕУ, остварује сарадњу на плану борбе против тешког и организованог криминала.

Тако је, на пример, крајем 2019. године спроведена заједничка акција Републике Србије и БиХ под називом *Кајак* у којој је ухапшено осам осумњичених за кријумчарење 203 мигранта који су у периоду од 17. септембра до 23. новембра 2019. године „за своје услуге наплаћивали од 110 до 130 евра по особи“ („Међународна акција”, 2019). Непосредно пре покретања поменуте акције, уз подршку поменутих међународних агенција EUROPOL и EUROJUST, органи реда из Грчке и Италије „раскринкали“ су велику организовану криминалну групу која је кријумчарила мигранте чамцима преко Јадранског мора (EUROJUST, 2019).

Посебно је важно истаћи да је Влада Републике Србије по избијању мигрантске кризе 2016. године основала *Сталну ударну групу за борбу против кријумчарења људи*, састављену од представника Министарства унутрашњих послова и Републичког јавног тужилаштва, која је касније наставила са радом преко Одељења за сузбијање трговине људима и кријумчарења људи, а у оквиру Службе за борбу против организованог криминала (Avdiu i dr., 2021: 78).

Актуелну *Оперативну ударну групу*, која је формирана почетком јула 2022. године, чине представници Управе криминалистичке полиције, Жандармерије, Специјалне антитерористичке јединице, Управе граничне полиције, Управе полиције, Сектора унутрашње контроле, Безбедносно-информативне агенције и полицијских управа за градове Београд, Сомбор, Суботица и Кикинда („Акција ударне групе”, 2022).

Када је реч о поднетим кривичним пријавама против лица која се баве кријумчарењем миграната у Србији, према подацима МУП је за првих десет месеци 2022. године поднето чак 143 пријаве за кријумчарење миграната („Још неколико стотина миграната“, 2022). У току 2022. године процесуирано је пет криминалних група за кријумчарење људи („У прошлој години“, 2023).

Може се закључити да кријумчарење и трговина људима погађају Србију колико и друге земље на тзв. Балканској рути и да нису успешнији него у другим земљама.

Разлог томе је добра организованост и ангажованост надлежних органа Републике Србије у борби против ових појава које су неминовни пратилац свих масовних миграција.

7.2. Трговина наркотицима

Трговина наркотицима је проблем не само Републике Србије и региона, већ и европског континента и у времену које је претходило масовним миграцијама. Масовне миграције су само усложниле решавање овог, може се слободно рећи, перманентног проблема, с обзиром на чињеницу да највећи број миграната долази из Авганистана, Пакистана и других блискоисточних подручја која су позната по узгоју и промету илегалних дрога.

Управо су поједине европске земље које имају значајно нарко тржиште „мамац“ за лица из мигрантске популације. У томе предњачи Велика Британија, чија заменица директора Националне Агенције за борбу против криминала Андреа Вилсон истиче да су у случајевима организованих миграција које се доводе у везу са трговином наркотицима регистроване тесне везе и лабаве мреже, при чему се комуникација углавном обавља преко друштвених мрежа. У овим мрежама су посебно укључени Албанци који углавном имају улогу посредника, односно лица које контактира албанске мигранте преко ирачко-курдских кријумчарских банди (Vilijamson, 2022).

У извештају *Глобалне иницијативе против транснационалног организованог криминала* из 2020. године презентовани су најновији трендови балканских криминалних група. Као кључна тачка у трговини наркотицима означена је Јужна Африка, а међу особама из тог криминалног миљеа налазе се и поједина лица пореклом из бивше Југославије. Регион тзв. Западног Балкана је, како се наводи у поменутом извештају, позициониран тако да већ дуги низ година важи за раскршће трговине наркотицима и „главно чвориште“ за кријумчарење мигрантима (“Ova država је кључна“, 2020). Такође, у поменутом извештају се наводи да се трговина канабисом

углавном одвија из Албаније ка истоку, односно преко Северне Македоније и Грчке, док се један део канабиса кријумчари бродом у Италију, а један део у Турску, за извоз на север у ЕУ. Примера ради, цена канабиса који је узгајан у Албанији у затвореном простору, у Грчкој се продаје за око 2.800 евра по килограму, док у Италији његова цена износи 3.200 евра (Kemp et al., 2021: 23). Албанија је данас „главни извор канабиса за европско тржиште“ (Global initiative against transnational organized crime, [GI-TOC], 2020: 4).

С друге стране, хероин се „креће“ из Турске, преко Северне Македоније и Косова и Метохије ка западу, односно на север Западне и Централне Европе. Посебно се истиче податак да кокаин долази из неколико праваца – из Хрватске, Грчке и црноморске луке у Румунији и Бугарској. Важно је истаћи и да се у Северној Македонији канабис легално узгаја у медицинске сврхе (Kemp et al., 2021: 23).

Република Србија се због своје позиционираниости између истока и запада, на тзв. Балканској рути, показала као веома погодно подручје за транспорт, односно трговину наркотицима, али и људима. Тако се, рецимо, канабис кријумчари преко Кукеса или Призрена, а потом преко Урошевца и Гњилана на КиМ, да би преко прелаза Доње Карачево и Стублине (који немају ни скенере ни царинске службенике) доспео до Србије. Потом се канабис, из јужног дела Србије транспортује на југ до Куманова у Северној Македонији, преко Прешева или на север преко Бујановца и Врања. Један део ове врсте наркотика у Врању преузимају криминалне групе из Београда, Ниша и/или Новог Сада, а за потребе локалног тржишта. Жаришне тачке за трговину канабисом су: Нови Пазар, Врање, Ниш и Нови Сад. Када је реч о цени килограма канабиса у Србији, примера ради, veleпродаја цена на подручју Београда креће се између 2.000 и 2.500 евра (Kemp et al., 2021: 25-29).

Што се тиче трговине хероином, према подацима UNODC кроз Југоисточну Европу прође између 60 и 65 тона ове дроге (UNODC, 2015, цитирано према Kemp et al., 2021: 30). Из овог региона пакети се преусмеравају на север – из Србије у Мађарску, као и на исток – у Албанију преко Северне Македоније и КиМ, те даље у Италију или

у БиХ преко Црне Горе, а потом у Хрватску. На тзв. Западни Балкан хероин улази из Турске преко Бугарске или Грчке. Када хероин стигне до Скопља, кријумчарска рута се дели на три главна правца: један правац иде на север према Куманову, те ка југу Србије, други, на североисток према КиМ и трећи правац је према Тетову. Главна рута ка КиМ води преко Урошевца, одакле се рачва у два крака: један иде северно ка Приштини, те у Србији ка Новом Пазару и ка Чачку, на путу за Београд, док други крак води ка западу, у Црну Гору око Рожаја. Два су главна тока хероина којим се транспортује до јужног дела Србије – преко КиМ и преко Северне Македоније, док је важна тачка уласка хероина у Србију из Бугарске, преко прелаза Градина/Калотина преко Пирота до Ниша. Из Ниша се дрога даље дистрибуира на север кроз Нови Сад, те одатле или у Хрватску или у Мађарску преко Суботице, одакле доспева на запад до Аустрије и Швајцарске. Иако је велепродајна цена хероина у порасту са сваким преласком границе, малопродајна цена је релативно стабилна, те се у Србији креће око 20 евра по једном граму (Kemp et al., 2021: 30, 32).

Када је реч о трговини кокаином, процена поменуте *Глобалне иницијативе* је да се на тзв. Западном Балкану не тргују много кокаином, што потврђују и мале количине заплене ове дроге. Тако је, примера ради, у 2018. години у Албанији заплешено 630,2 килограма кокаина, док је у истом периоду у Србији заплешено свега 12,9 килограма, а на КиМ 1,5 килограма. За увоз великих пошиљки кокаина, који обично бива скривен у пакетима јужног воћа или животињских кожа из Латинске Америке, користе се јадранске луке у Албанији и Црној Гори, као што су Драч и Бар. Када дрога доспе у Црну Гору, до луке Бар, транспортује се северно ка Никшићу, те у БиХ око Требиња и Билеће, а потом у Мостар и Сарајево, те у Хрватску (Kemp et al., 2021: 34).

Поред поменутих наркотика којима се тргује на тзв. Западном Балкану, овај простор је и извор производње синтетичких дрога, као што су: амфетамин, метамфетамин и екстази, те нове синтетичке верзије канабиса и хероина. У Србији се увоз синтетичких дрога углавном врши из балтичких земаља и Евроазије, што укључује Авганистан, Иран, Киргистан, Пакистан и Узбекистан. Када говоримо о

просечној цени једне таблете синтетичке дроге у Србији, она износи, примера ради, за: екстази 7,5 евра, амфетамин 10 евра, а средња вредност цене спида износи 9,50 евра (Kemp et al., 2021: 37).

Разлог због кога употреба наркотика у Србији не опада и поред великих успеха полиције и других безбедносних институција на плану откривања и заплена илегалних дрога је положај Србије као земље на путу дроге, а од скора и миграната (Глигорић, 2019: 500).

Нарочито су погранична подручја жаришта кријумчарења дроге, те је тако посебно погодна рута Тузла-Зворник-Бијељина-Шабац-Сремска Митровица, за кријумчарење синтетичких дрога, кокаина и хероина који стижу из Србије (Kemp et al., 2021: 42). Поред тога, значајно је указати и на појаву транспорта наркотика од стране кријумчара посредством миграната (Глигорић, 2019: 500), који најчешће бивају приморани на то. Илустративан пример наведеног је податак који је још 2016. изнео EUROPOL, а који указује да је од почетка мигрантске кризе кријумчарска мрежа зарадила близу шест милиона долара кријумчарењем миграната, које су истовремено користили за пренос наркотика из блискоисточњачких земаља у земље ЕУ (“EUROPOL upozorava”, 2016).

Република Србија се на плану спречавања трговине наркотицима води Стратегијом о спречавању злоупотребе дрога за период 2014–2021. године, као и Акционим планом за њено спровођење (Службени гласник РС, бр. 55/05, 71/05 – исправка, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 – УС, 72/12, 7/14 – УС и 44/14). На међународном нивоу, Република Србија размењује информације са агенцијом EUROPOL³⁸, са којом је спровела бројне међународне акције у откривању путева кријумчарења опојних дрога ка земљама ЕУ, што укључује и оне који се доводе у везу са мигрантским токовима.

---

³⁸ EUROPOL је организација полицијских органа држава чланица ЕУ која располаже криминалистичким подацима.

Тако је само у периоду од јануара до априла 2022. „разбијено” чак пет организованих криминалних група³⁹ које су трговале наркотицима (Влада Републике Србије, 2022б). На плану борбе против трговине наркотицима, МУП наводи податак од 7,1 тоне наркотика која је заплена и одузета и 10.070 поднетих кривичних пријава (“У прошлој години“, 2023).

Релација трговине наркотицима и миграција је више него очигледна, па је тако присутна и у Републици Србији. Србија, која је и пре мигрантске кризе била један од погодних путева за кријумчарење дроге, постала је још више безбедносно угрожена по њеном избијању.

7.3. Терористичко деловање

Да бисмо говорили о терористичком деловању, као и о опасностима које оно носи, потребно је најпре дефинисати појам тероризма. Премда не постоји консензус око једне опште прихваћене дефиниције тероризма, навешћемо пар дефиниција.

УН под тероризмом подразумевају „кривична дела почињена у намери да се изазове стање терора“ у јавности, односно групи људи или одређеним особама, како би се постигли одређени политички циљеви (Nikodinović, 2017: 17).

ЕУ дефинише тероризам као намерни акт који може нанети велику штету држави или међународној организацији, а који има за циљ да „озбиљно застраши становништво“, тиме што се владе или међународне организације приморавају да нешто учине или да се уздрже од било каквог чињења, чиме се дестабилишу или уништавају основне политичке, економске или друштвене структуре, уз помоћ „напада на живот или интегритет неке особе, киднаповања, узимања талаца, заузимања летелица или бродова, као и производње, поседовања или транспорта оружја или експлозива“ (ЕУ, 2002, цитирано према Nikodinović, 2017: 17-18).

---

³⁹ Према *Стратешкој процени јавне безбедности за период 2022-2025. године*, почетком 2022. године у Србији је деловало 16 организованих криминалних група (Достић & Танчић, 2022: 71).

Суд правде ЕУ (SPEU) под „терористичким актима” сматра „дела која су у супротности са сврхом и начелима УН”, због чега су лица која се доводе у везу са овим делима, искључена из могућности да стекну избеглички статус (Radojković, 2017: 78).

Кривични закон Републике Србије тероризам дефинише као кривично дело које се „састоји у изазивању експлозије, пожара, предузимања друге опште опасне радње којом може да се створи осећај личне несигурности код грађана, а у намери угрожавања уставом утврђеног државног или друштвеног уређења или безбедности Републике Србије“ (Ћејовић, 2002: 20, цитирано према Nikodinović, 2017: 19).

Драган Симеуновић сматра да је тероризам тамна страна глобализације, те да је глобализацији управо тероризам једна од водећих препрека који „оспорава њену свемоћ и руши јој ауторитет“ заједно са организованим криминалом и корупцијом (Симеуновић, 2009: 111).

Савремени тероризам се, према Симеуновићу, као „вишедимензионални политички феномен теоријски најопштије може одредити као сложен облик организовања групног, и ређе индивидуалног или институционалног политичког насиља, обележен не само застрашујућим брахијално-физичким и психолошким, већ и софистицирано-технолошким методам политичке борбе којима се обично у време политичких и економских криза, а ретко и у условима остварене економске и политичке стабилности једног друштва, систематски покушавају остварити "велики циљеви", на морбидно спектакуларан начин, а непримерено датим условима, пре свега друштвеној ситуацији и историјским могућностима оних који га као политичку стратегију упражњавају“ (Simeunović, 2009: 80).

Поред тога, овај истакнути аутор дефинише и државни тероризам у случајевима када тероризам означава „вид државног насиља“. Под државним тероризмом Симеуновић наводи да овај појам обухвата насилне акте које „јавно изводе војне, полицијске или плаћеничке снаге неке државе изван њених граница, а по одлуци њене власти, као специфичан вид остварења политике силе у међународним односима“, док у ширем смислу државни тероризам обухвата и „јавно или директно дириговани

индивидуални тероризам од стране неких држава, односно њених институција“ (Simeunović, 1989: 132-133).

Тероризам је постао, према Рељи Жељском, „битан фактор који ремети не само свакодневни живот милијарди "обичних" људи широм света, већ и утиче на функционисање држава и државних савеза на националном и међународном нивоу“ (Жељски, 2018: 185).

Француски филозоф и теоретичар Жан Бодријар (Jean Baudrillard) у својој књизи *Дух тероризма* написао је за тероризам да је „као и вирус, свуда“, називајући то „светским разливањем тероризма, који је као сенка читавог система доминације, свуда спреман да се пробуди као двоструки агент“ (Bodrijar, 2007: 11, цитирано према Nikodinović, 2017: 62). Међу познатијим академским дефиницијама о тероризму је и она Брајана Џенкинса (Brian Jenkins) који каже да је тероризам „употреба или претња употребом силе осмишљена тако да доведе до политичких промена“ (Simeunović, 2009: 41).

Константна терористичка претња по безбедност држава ЕУ, али и по глобалну безбедност, постаје све разноликија и сложенија. Нове технологије доприносе увећању претње од терористичких напада, али и пружају бројне могућности у њеном сузбијању (ЕУ, 2020: 64).

У бази података о глобалном тероризму (*Global Terrorism Database – GTD*) од 1970. године до почетка 21. века забележена су 71.604 терористичка акта у свету, од чега је највећи број бомбашких и оружаних напада, а најмање је било случајева узимања талаца и киднаповања. Примера ради, само у Алжиру је у последњој деценији 20. века, током терористичких акција, убијено више од 75.000 људи (Bruce, 2000: 31, цитирано према Nikodinović, 2017: 46).

Данас је структура терористичких организација знатно другачија, него што је била у прошлости. Ове организације данас често немају јасну хијерархијску структуру, већ бројне разгранате мреже због чега их је тешко детектовати. Комуникација између терориста и лидера организација којој припадају углавном се одвија преко кодираних и анонимних порука посредством интернета. Према Хофману

„тактике и мете разних теористичких покрета, укључујући и оружје које фаворизују, непосредно је одређено идеологијом групе, интерном организационом динамиком и особним карактеристикама кључних чланова, као и мноштвом интерних и екстерних стимуланси” (Bruce, 2006: 229, цитирано према Nikodinović, 2017: 78).

Тероризам се, према основним циљевима постојања и деловања, према Драгану Симеуновићу, може поделити на: идеолошки мотивисан, етно-сепартистички и верски фундиран тероризам. Према средствима која претежно користе терористи или се спремају да их користе, тероризам се може класификовати на: класични (конвенционални), биохемијски и нуклеарни тероризам. Такође, Симеуновић је извршио класификацију према методима које терористи углавном користе на: класични (конвенционални), самоубилачки, сајбер и нарко тероризам. Поред тога, Драган Симеуновић класификује тероризам према улози актера у тероризму, наводећи три врсте актера: актери-извршиоци као субјекти тероризма, невољни актери-жртве као објекти тероризма и они актери којима је упућена порука насиљем као такође једна врста објекта тероризма (Simeunović, 2009: 85).

Љубомир Стајић уводи још један облик тероризма – емигрантски. Ова категорија се односи на терористичко деловање емиграната који углавном делују ван своје земље или инфилтрирањем обучених терориста у земљи (Stajić, 2008).

Када је реч о извршиоцу кривичног дела тероризма, важно је нагласити да то може бити свако лице, које са директним умишљајем и намером угрожавања уставног уређења и безбедности државе настоји извршити или изврши поменуто кривично дело (Матић, 2016: 249).

Глобалне миграције доводе се у везу са међународним тероризмом. Стварање нових самопрокламованих држава, као и случајеви терористичких напада, доприносе омасовљавању миграција. Посебно је важно указати на чињеницу да су међу терористима у западним земљама најзаступљенији имигранти, како „скорашњи” имигранти, тако и тзв. друга и трећа генерација имиграната, који су потомци имиграната после Другог светског рата који су рођени на тлу Европе и Америке (Mijalković & Petrović, 2018).

Сама дефиниција миграција, према Шмиду (Schmid) као „улазак (имиграција) или излазак (емиграција) (група) људи са једне на другу, обично веома удаљену локацију, са намером да се тамо населе, трајно или привремено“ (Schmid, 2016: 14, цитирано према Цветковић & Вујовић, 2019: 153), имплицира могући безбедности изазов са којима се суочавају све оне државе које се налазе на мигрантској рути, из чега произилази и потреба за безбедносном контролом миграната који су укључени у миграционе токове. Посебан безбедносни ризик представљају потенцијални анонимни актери терористичких напада који се могу наћи међу мигрантском популацијом (Цветковић & Вујовић, 2019: 153).

Већина савремених сепаратистичких терористичких организација у Европи тежи да оствари националну територијалну аутономију признате државе, као и да, уколико је могуће од својих држава „извуку“ привилегије за „маргинализоване групе“. Међу њима су *Баскијска домовина и слобода* (ETA - *Euskadi Ta Askatasuna*), *Ослободилачка војска Косова* (ОВК/КЛА), као и *Ирска Републиканска Армија* (IRA), које су биле међу најактивнијим терористичким групама у последњих неколико деценија (Zirojević, 2016: 39).

Чланови тзв. ОВК су финансирани своју организацију новчаним средствима која су стицали тргујући опојним дрогама, под руководством косовских Албанаца, који и данас „контролишу“ тзв. Балканску руту, а која повезује Блиски Исток са ЕУ. Овај канал трговине дрогама почиње у Авганистану, а завршава се у европским престоницама. За читав канал, ван Балканске руте, раније су биле надлежне искључиво турске криминалне групе, али су им Албанци „преузели посао“ тако што су почели сами да „послују“ у неколико главних дистрибутивних центара у Европи – Швајцарска, Норвешка, Шведска и Италија (Zirojević, 2016: 39-40).

Додатна опасност која наводи европске државе да се „попут пужа увлаче у своје кућице” јесте тероризам који се доводи у везу са миграцијама (Симеуновић, 2016: 261). Крајем 20. века тероризам добија глобалну димензију, а упориште изналази у ескалацији исламског екстремизма (Nikodinović, 2017: 53).

Бенџамин Барбер у својој књизи *Џихад насупрот МекДоналдс (Jihad vs. McDonald)* указао је да „у актуелном процесу глобализације интереси радикалног исламизма подударају се са тежњама америчке империје: између тих двеју сила укљештене су либерална демократија и Европа” (Trud, 2013: 188).

Када је реч о исламу као религији значајно је истаћи да је у периоду од 1945. до 1974. године у Југославији подигнуто око 500 џамија, што је много више него док је српска земља била под Османлијским царством (Trud, 2013: 122). Потребно је указати и на још један фактор исламизације на подручју бивше Југославије, а то је „религијска дипломатија“ коју су седамдесетих година 20. века водили верски великодостојници Исламске заједнице“ (Trud, 2013: 123). Наведено је посебно било пропагирано од стране Алије Изетбеговића, који у својој књизи *Исламска декларација* наводи да је, како каже, „наш циљ: исламизација Муслимана. Наша девиза: вјеровати и борити се“ (Izetbegović, 1990: 3, цитирано према Trud, 2013: 124).

Паравојна јединица *Ел Муџахедин* формирана је 1992. године у БиХ, близу Зенице и Травника, а коју су чинили муџахедини (борци за веру), тачније страни плаћеници који су се борили у оквиру *Седме муслиманске Бригаде Бошњачке армије* и локални муџахедини. Процењује се да је у БиХ у периоду од 1992. до 1995. године дошло између три и пет хиљада муџахедина, односно „авганистанских Арапа, милитантних наоружаних исламистичких група, програмских активиста, али и муслимана са Балкана, махом Албанаца из дијаспоре и са КиМ“ (Trud, 2013: 125-126). Такође, Алексис Труд наводи да је *Хамас* „једна од 33 терористичке организације чији су се чланови борили у БиХ” (Trud, 2013: 133).

Поред тога, значајно је указати на то да су '90-их година 20. века САД „подржале” долазак џихадиста у БиХ, и то посредством америчке агенције MPRI (*Military Professional resources Inc.*), а све у циљу „дуготрајне имплементације у срцу Балкана”. Такође, ова организација је обучавала и *Косовски заштитни корпус* (КЗК), у којем су се као „агенти реда” ангажовали бивши чланови ОВК (Elsässer, 2006: 139, цитирано према Trud, 2013: 161-164).

Процес „радикализације увезеног исламизма” (саудијског вахабизма) поткрепљен је чињеницом да је после рата у БиХ (1992-1995) група муџахедина, која је нашла уточиште у Рашко-полимској области, формирала вахабијску групу која је планирала да изведе терористички напад. Терористички логор ове групе откривен је 2007. године на планини Нинаја, код Новог Пазара, од стране безбедносних органа Србије, када су ухапшена петорица Јорданаца (Trud, 2013: 143).

Немачки новинар Јирген Елсасер (Elsasser) је става да је рат у БиХ „послужио као база за обучавање арапских, јорданских и других муџахедина из Авганистана, који ће се касније борити у Чеченији“ (Elsässer, 2006, цитирано према Trud, 2013: 129) .

Тзв. увезени ислам у БиХ и на подручју Србије, а нарочито на КиМ кроз вахабијске заједнице које га репрезентују, манифестује већу солидарност са мигрантима од уобичајене који исказују остали чланови исламске заједнице на тим територијама. Разлог за то је што су већина миграната муслиманске вероисповести.

Посебан безбедносни ризик по регион, а самим тим и по Републику Србију, представља могућност инфилтрирања дихадиста међу мигранте на њиховом путу ка Европи (Radinović, 2018: 277).

Такође, безбедносни ризик по Србију представљају страни терористички борци, односно више од 300 екстремиста са тзв. Косова који су ратовали на страни ИД (“Косово посебно ризично”, 2019).

Поред тога, Србија се налази на тзв. џамијској рути која води преко Албаније, Црне Горе или Србије, Босне и Херцеговине и Хрватске. Имајући у виду да се дуж руте налазе џамије које пружају подршку мигрантима на њиховом путу ка западноевропским земљама, поједини инострани експерти су је управо тако и назвали - *џамијска рута* (“Аустријски МУП упозорава“, 2018).

Са доласком већег броја миграната увећала се и опасност од тероризма. С обзиром на то, као и на чињеницу да је далеко највећи број њих муслиманске вероисповести, природно је што је порасла вероватноћа увећања опасности од исламског екстремизма и тероризма на тлу Европе. Међутим, како примећује Симеуновић, истовремено је дошло и до пораста опасности од десничарског тероризма

и екстремизма, при чему се исти јавља и увећава као реактивни феномен.

Према подацима Европола (Europol, 2020: 10) у периоду од 2012. до 2019. године, покушано је или извршено до 2015. године знатно мање терористичких напада од стране исламских екстремиста у односу на период од 2015. године када удео цихадом инспирисаних напада у односу на укупан број терористичких напада расте. У истом периоду евидентан је и веома значајан пораст покушаја или напада десничарских екстремиста у Европи. Година 2015. сматра се преломном због највећег прилива миграната у Европу.

Када је реч о броју жртава терористичких напада у истом периоду подаци Европола указују на драстичан пораст жртава тероризма у Европи управо од 2015. године. Само у Паризу је те године у једном терористичком нападу убијено 130 лица (Europol, 2020: 10).

Сасвим је логично што је од 2015. године учешће исламиста у укупном броју осумњичених за терористичке нападе у ЕУ у драстичном порасту (Europol, 2020: 10).

Из наведених података може се закључити да је мигрантска криза у значајној мери повећала опасност од тероризма и екстремизма у Европи, како на плану увећања броја извршених терористичких напада, тако и на плану увећања потенцијала за исламски екстремизам и тероризам у Европи, услед великог прилива миграната из ратом захваћених подручја Средњег истока, попут Ирака, Сирије и Авганистана. Нема никакве сумње да је немали број цихадиста - чланова разних терористичких организација из наведених земаља искористио миграциону кризу да би се инфилтрирао у мигрантске редове и тако избегао смрт на ратишту, али и да би касније након доласка у Европу можда наставио и са својим терористичким активностима. Један такав случај се тиче и Србије, будући да је један од миграната који је са Блиског истока стигао у Европу тзв. Балканском рутом, прошавши и кроз нашу земљу исте, 2015. године, узео учешће у терористичком нападу у Паризу, који је резултирао смрћу 130 особа ("Paris attacks", 2020).

Иако Србија није главна мета исламистичких терориста у односу на друге европске земље, тим пре што мигранти који пролазе кроз њу настоје да не праве

проблеме док не стигну у богатије европске земље, попут Немачке или Француске, увећање опасности од тероризма погађа и њу.

Наиме, један број миграната се противно својој вољи, услед разних баријера задржава у Србији, што може да изазове фрустрациону реакцију према Србији или њеном становништву, која би могла ескалирати и до нивоа терористичког напада, поготову ако се има у виду да Србија и њено балканско окружење представљају све заједно узев, важну базу исламског екстремизма који се манифестује на различите начине, почев од броја добровољаца који ратују у Сирији и Ираку, па све до чињенице да су исламски екстремисти са Балкана један од битних фактора такозваног *homegrown* тероризма у Европи и САД (Simeunović, 2010: 145).

Ово тим пре што у последњих пар деценија опасност по глобалну безбедност више не представљају само „инострани фанатици”, већ и радикализована лица из домаћих миљеа. Следствено томе, будући да данас претњу по националну безбедност представљају страни елементи, али и унутрашњи фактор (Marc, 2008: 71, цитирано према Nikodinović, 2013: 72), томе се морају прилагођавати и националне као и међународне стратегије за борбу против тероризма.

У научним круговима преовладава мишљење да су ирегуларне миграције искључиво ствар међународног јавног права, а да међународна заједница све активности које се доводе у везу са тероризмом као глобалним безбедносним проблемом превасходно третира са кривично-правне тачке гледишта. Наведено представља проблем будући да се тако губе сазнања о начину деловања ирегуларних миграната укључених у терористичке активности (Марковић, 2018: 1-2). Ипак, бројне чињенице упућују на чврсту повезаност између ове две појаве, као и на њихову међусобну условљеност (Марковић, 2018: 2, цитирано према Марковић, 2014: 164).

Главни стратешки приоритети у оквиру ЕУ у борби против тероризма и радикализма постављени су у следећим документима: *ЕУ Стратегији за борбу против тероризма* из 2005. године, која је касније мењана и допуњавана, као и у *ЕУ Стратегији унутрашње безбедности* из 2010. године, која је замењена *Безбедносном агендом за период од 2015. до 2020. године*.

Србији предстоји да у наредном периоду усклади одређена законска решења са тековинама ЕУ, чему је претходила израда првог *Националног SOCTA извештаја* који се односи на стратешку анализу кретања у областима организованог криминала и тероризма, крајем 2015. године (Глигорић, 2019: 501).

На плану супростављања тероризму, Србија је у 2021. години усвојила *Закон о националној бази података за спречавање и борбу против тероризма* (Службени гласник РС, бр. 59/2021). Овим законом је предвиђена посебна платформа у коју БИА, ВБА, ВОА, МУП, Министарство одбране, Министарство спољних послова, Управа за спречавање прање новца, Републичко јавно тужилаштво и Тужилаштво за организовани криминал уносе, размењују и укрштају податке из својих постојећих евиденција. Процена је да се у овој бази терориста налази око 6.000 лица која се доводе у везу са терористичким организацијама и активностима (*“Uvodi se nacionalna baza”*, 2021).

Декларацијом о борби против организованог криминала и тероризма земаља Југоисточне Европе, која је усвојена 2006. године, исказана је тежња овог дела Европе да се заједничким радом спречи опасност од евентуалних терористичких напада. Ипак, унутар ЕУ видљива је недовољна сарадња на плану борбе против тероризма, будући да се информације у вези са тим не размењују на дубљем нивоу, јер се увек један део њих чува из разлога „националног интереса” (Simeunović, 2015: 8).

Честа је појава да се у миграторним каналима налазе она лица код којих је психички стрес оставио трајне последице по ментално здравље, што се углавном испољава кроз асоцијално понашање. Посебно осетљива категорија лица у миграторним кретањима су деца и омладина, чије понашање је прилично непредвидиво, чак и у ретким случајевима када дође до успешног процеса интеграције у нову средину (Марковић, 2016: 207).

С тим у вези, значајно је указати на анализу о тероризму у ЕУ за период 2018-2021. године у којој се наводи да су мигранти, „они чија је судбина неизвесна и

егзистенција угрожена, најпогоднија група за радикализацију” (Smajić, 2021).

Поред тога, посебну пажњу треба обратити на податак EUROPOL који наводи да је у истом периоду од седам терористичких напада само један није био изведен самостално, односно скоро сви су реализовани индивидуално од стране лица арапског порекла, која су углавном млађа од 25 година (Smajić, 2021).

Имајући у виду наведено, веза између мигрантске кризе и терористичких напада отворила је питање солидарности. Ово питање се у ЕУ покренуло након избијања мигрантске кризе, односно након два терористичка напада која су извршена на престонице држава чланица ЕУ, након чега се јавила и ксенофобија међу грађанима ЕУ (Бошковић, 2016: 227).

Као главне разлоге појаве ксенофобије у највећем броју европских земаља, Џозеф Нај наводи енорман број миграната, као и њихову муслиманску вероисповест (Нуе, 2016: 24, цитирано према Симеуновић, 2016: 263). Симеуновић наводи још један Најев разлог, а то је чињеница да ће ускоро сваки трећи становник Европе бити старији од 65 година, због чега не изненађује потреба и настојање Европе да се послуже „јефтином радном снагом младих миграната који након законске интеграције у ЕУ друштва стичу могућност да обуку и њихове војне униформе”. С тим у вези, Нај наглашава да је корист по Европу толика да становништво Европе треба да превлада своје „предрасуде према придошлицама које се тичу њихове вероисповести или боје коже” (Симеуновић, 2016: 263).

Ксенофобија води ка стигматизацији, те се као пример стигматизације, у контексту моралне панике и стварања митова о злочину, може навести случај балканског народа у швајцарским медијима у току 2008. године, као и новији пример стигматизације миграната у немачким медијама током 2016, у којим су мигранти означени као претња по безбедност те земље (Шупут, 2016: 310, 312).

Програм дерадикализације повратника са ратишта врло је упитан у смислу његове делотворности будући да не можемо бити сигурни у успешност промене нечијих уверења, односно идеологије. Стога би земље Балкана требале да се

оријентишу ка повезивању заједница у региону кроз стратегију превенције (“Bibi van Ginkel”, 2019).

7.4. Обавештајно деловање

Када је реч о обавештајном деловању, потребно је најпре појмовно одредити обавештајно безбедносни систем. Овај систем представља скуп институција једне земље које су повезане у организациону целину, а које непосредно прикупљају обавештајне податке и спроводе низ других активности како би се остварила информативна, координирајућа и заштитна функција у систему државне безбедности (Матић & Милошевић, 2021: 117).

Под обавештајним активностима подразумева се укупна делатност обавештајних институција обавештајне, субверзивне и безбедносне природе. Према Милану Милошевићу, сврха обавештајне активности обавештајне службе јесте долажење до „специфичних поверљивих информација које су од значаја за очување постојећег поретка власти или за његову заштиту, односно за реализацију осталих стратешких интереса или другог одређеног ентитета“ (Милошевић, 2001, цитирано према Мијалковић, 2011: 75). Крајњи циљ обавештајног деловања јесте „заштита унутрашње и спољне безбедности и реализација стратешких циљева сопствене државе, као и заштита интереса саме те службе” (Матић & Милошевић, 2021: 118).

Што се тиче обавештајног деловања у савременим условима, његова најважнија карактеристика јесте да се улога обавештајних служби проширује „изван обавештајних и субверзивних садржаја рада какви су били познати у прошлости” (Матић & Милошевић, 2021: 118).

Под обавештајном службом, Милошевић подразумева „специјализовану организацију државног апарата која специфичним методама и средствима спроводи обавештајне, безбедносне, субверзивне и друге активности, с циљем заштите унутрашње и спољне безбедности и реализације стратешких циљева сопствене

државе, као и интереса саме те службе“ (Милошевић, 2012: 44). Такође, потребно је указати на двоструку улогу обавештајних служби – прикупљање и анализирање тајних података о страним државама или организацијама и вршење њихове процене, као и заштита тајних података у сопственој држави, те онемогућавање деловања обавештајних служби других држава (Матић & Милошевић, 2021: 121).

Обавештајни рад је у 21. веку, према Стевиену Гибсону (Stevyn Gibson), „обликован посредством три изузетно моћне силе: постмодернизам у коме се савремено друштво развија, глобализације преко слободних тржишта и оријентације ка потрошачима и корисницима услуга, и свеприсутног друштва ризика и његове комплексности, неизвесности и двозначности” (Gibson, 2004, цитирано према Димитријевић & Мандић, 2022: 91).

Када је реч о обавештајно-безбедносним агенцијама (ОБА), оне се могу дефинисати као институције државне управе које имају статус правног лица, чија „(...) активност је најинтересантнији и најосетљивији део државне администрације, уз тајност као једно од главних њених начела рада, због чега је неопходно да службе безбедности у складу са оваквом природом посла, обезбеде поштовање принципа транспарентности и јавности свог рада, кроз регулаторне механизме унутрашњег и спољашњег мониторинга, при чему управна делатност има посебан значај“ (Trbojević & Svirčević, 2022: 101).

У нашој земљи следеће три обавештајно-безбедносне агенције чине извршни сегмент обавештајно-безбедносног система Републике Србије: Безбедносно-информативна агенција (БИА), Војнообавештајна агенција (ВОА) и Војнобезбедносна агенција (ВБА) (Trbojević & Svirčević, 2022), док надзор и контролу над обавештајно-безбедносним системом Србије спроводи Савет за националну безбедност (СНБ), у оквиру којег су Биро за координацију рада служби безбедности и Канцеларија Савета за националну безбедност и заштиту тајних података (Канцеларија Савета).

Као сложен посао, Симеуновић наводи остваривање и заштиту националних интереса и националне безбедности, објашњавајући на примеру ангажовања обавештајно безбедносних агенција у борби против тероризма да је реч о односу „традиције обавештајног рада као строго националног посла и савременог тероризма као све више и више глобалног изазова“. Посебно истиче чињеницу да се борба против тероризма „највише води преко обавештајних служби“, које „нерадо“ међусобно деле информације, што се чак односи и на оне службе у оквиру исте државе, јер је то „у складу са њиховим бићем и њиховим принципима“, а све то се рефлектује (пренеси) и на „план борбе ЕУ против тероризма“ (Милосављевић, 2015). С тим у вези, Симеуновић констатује да се на том плану чланице ЕУ уствари „понашају и потврђују првенствено као националне државе, а не као искрене чланице ЕУ које су се одрекле свог суверенитета у највећој могућој мери“ (Симеуновић, 2016: 261).

Када је реч о безбедносно-обавештајним службама држава чланица ЕУ и шенгенских партнера, оне имају веома значајну улогу у очувању европских граница и њених грађана (European Commission, 2020: 64).

С порастом броја чланица ЕУ, природно се у оквиру овог тела јавила и потреба за заједничким надзором над многобројним информацијама, посебно у светлу избијања мигрантске кризе (Глигорић, 2019: 503).

Питање формирања заједничке обавештајне службе ЕУ навело је на дебату у оквиру ЕУ, односно на опречна мишљења представника ЕУ. Тако се са једне стране чуо став да би формирање поменуте службе био „логичан след догађаја“, док са друге стране постоје уверења да заједничка спољна и безбедносна политика ЕУ већ обезбеђује „такву активност на сасвим адекватном нивоу“. Као додатни аргумент за оправданост својих ставова обе супростављене стране виде у савременим кретањима миграната ка Европи (Глигорић, 2019: 503).

Како у области комуникација унутар ЕУ не постоји систем који би могао да у потпуности одговори на савремене безбедносне изазове, Европска унија је

оформила ENFOPOL⁴⁰. Унутар овог тела посебан вид сарадње представља борба против тероризма, екстремистичких и верско-фанатичних организација. Прихватањем овог система Европски парламент је дао овлашћења полицији и обавештајним службама да „делују у циљу прислушкивања телекомуникација како би прикупљене и депоноване информације одмах могли да уступе одређеној служби која их затражи“. По овом питању преовладало је мишљење о потреби унутар ЕУ за заједничким надзором информација прибављених посредством електронских система (Глигорић, 2019: 503).

Поред тога, важно је указати на деловање ENFOPOL и ван европских граница и то као на комуникациону мрежу за прислушкивање која је оформљена за праћење комуникација које се доводе у везу са терористичким организацијама и међународним нарко-картелима. Ваневропско ангажовање овог тела потврђује се и кроз његово деловање унутар Србије која, како се оцењује, у потпуности спроводи препоруке и закључке ЕУ по плану спровођења активности које су предвиђене *Шенгенским споразумом*, као и по питањима која се тичу општег криминалитета.

Такође, од велике је важности унапређење билатералне и мултилатералне сарадње релевантних служби наше земље са партнерским безбедносно-обавештајним службама. Примера ради, Одељење за послове INTERPOL које делује у оквиру МУП Републике Србије сарађује са иноелементима по питању криминалистичко-оперативних акција (Глигорић, 2019: 504).

На плану прикупљања података о миграцијама, значајно је указати и на активности ИОМ, посебно Одељења за имиграцију и управљање границом (ИВМ), које подстиче државе чланице у смеру интензивирања активности на пољу прикупљања података о мигрантским кретањима. Прикупљање и коришћење података о миграцијама повезано је са обезбеђивањем стратешких обавештајних података и тактичким извиђањем од стране надлежних граничних органа, а у циљу изналажења

---

⁴⁰ ENFOPOL је основан 90-их година 20. века у бази *FBI* у САД.

најбољих модалитета употребе ресурса како би се заштитиле државне границе. У том смислу, редослед активности на овом плану почиње управо од ефикасног прикупљања података о миграцијама, преко развоја стратешких обавештајних података и прецизне анализе ризика, до развоја проактивних процедура управљања границама и миграционе политике засноване на доказима. Како би се ове активности успешно спроводиле, ИОМ настоји да обезбеди обуке за пограничне службенике, али и информише доносиоце политичких одлука о напредним знањима и вештинама у анализи ризика од мигрантских кретања и управљању обавештајним подацима на мигрантском плану (ИОМ, n. d.).

У изградњи капацитета за прикупљање и коришћење података о миграцијама ИОМ помаже државама чланицама кроз активности као што су процена правних аспеката прикупљања информација и обезбеђивање усклађености са националним и међународноправним оквиром о заштити података и коришћењу обавештајних података, те обуком надлежних службеника у аналитичким вештинама, као и знањима о обавештајном циклусу, развоју система класификације обавештајних података и затвореном систему за дељење обавештајних података, затим успостављање и интегрисање Јединице за процену ризика у граничне операције држава чланица које траже подршку уз помоћ информационих технологија, те опремање граничних прелаза држава Информационим системима за управљање границом (BMIS), као што је Систем информација о миграцијама и анализа података (MIDAS), као и формирање међуагенцијског рада, подстичући регионалну сарадњу по питању управљања миграцијама и усаглашавања заједничке политике држава, и друге активности (ИОМ, n. d.).

Пораст домаће терористичке претње (*homegrown* тероризам) има велики утицај на рад обавештајних служби, као и на формирање јавног и политичког дискурса, који је све видљивији кроз раст подршке националистичким, али и екстремно-десним странкама. Овим странкама у првом плану је „етничко“, али не само као чувар

идентитета, већ и као симбол онога што је познато, дубоко усађено у народу, посве безбедно (Aleksić & Gligorić, 2017: 35).

Када је реч о екстремно-десним организацијама потребно је скренути пажњу на организацију *Народне патроле*⁴¹ која се по угледу на веће европске градове појавила и у Србији, почетком 2020. године. У Финској ова организација носи назив *Одинови војници*, у Словенији носе маскирана одела (Mitrović, 2020), у Француској се назива *Национални фронт*, док у Немачкој, неке делују под окриљем појединих политичких партија, као што, на пример, *ПЕГИДА* има политичку подршку *Алтернативе за Немачку*, као и *Национал-демократска партија* која подржава антиимигрантске демонстрације. Ове ултрадесничарске струје залажу се за одбијање пријема миграната у своју земљу, односно за њихово протеривање.

У Србији *Народне патроле* преузимају улогу полиције, односно „патролирају” у потрази за мигрантима, којима потом ограничавају кретање и спроводе их „грађанском хапшењу” (“Narodne patrolе“, 2022).

Неретко окупљене антиимигрантске групације организују протесте који понекад воде и ка сукобу са полицијом. То је био случај и у Немачкој у августу 2015. године када су се антиимигранти сукобили са полицијом услед чега је 31 полицајац повређен. До сукоба је дошло јер су се становници Хајденауа побунили због отварања смештаја за око 600 тражилаца азила у напуштеној хали у поменутом граду (Радичевић, 2015).

С друге стране, и мигранти се неретко укључују у протесте, посебно антисистемских покрета, који су „борбенији“, што им омогућава да некажњено испоље одређени степен фрустрације коју осећају због неприхваћености од стране средине у којој бораве.

Поред наведеног, не сме се занемарити ни значај ширења лажних вести у вези са мигрантима, као и утицај тих вести на становништво. Посебно су индикативне

---

⁴¹ Неформална десничарска група у Србији са чврстим антиимигрантским ставом.

информације које пласирају обавештајне службе одређених држава (Бодрожић & Бодрожић, 2018: 252).

Када је реч о обавештајним активностима и размени података, значајно је указати да је Велика Британија⁴² заједно са САД, Канадом, Аустралијом и Новим Зеландом оформила међународну коалицију *Пет ока (Five Eyes)* унутар које обавештајни сектори поменутих земаља размењују податке на свакодневном нивоу, између осталог и по питању имиграната и избеглица (Трајковић, 2021). Наиме, систем под називом *Secure Real Time Platforma (SRTP)* имплементиран је и увезан између свих пет наведених земаља које тако чине *Migration 5 (M5)*, односно конференцију имиграционих власти Аустралије, Канаде, Новог Зеланда, Уједињеног Краљевства и Сједињених Америчких Држава (САД). Унутар поменуте платформе размењују се биометријски и биографски подаци на ad hoc нивоу. Тако се, на пример, деле подаци о избеглицима и имигрантима који имају криминалну историју, лажни идентитет или су депортовани. То омогућава партнерима M5 да пред глобалним миграционим изазовима задрже водеће место на плану контроле имиграције и управљања границом (Bonnett, 2020).

Најновија развитак чланца M5 односи се на међусобно дељење информација преко *Single Window Working Group (SWWG)*, који представља јединствени портал са скупом података о имиграцији и царини из земаља чланица, а којим се смањује време обраде, повећава усклађеност и транспарентност података. Такође, значајно је указати и на *Стретешки план будућих граница*, у оквиру документа о технолошкој стратегији за период 2020-2024, којим се предвиђају трендови, претње и заједничка решења са којим се агенције M5 могу суочити у блиској будућности, до 2030. године (Choi, 2022).

---

⁴² Интересантна је тврдња Александра Дугина који „разматрајући позицију Велике Британије према Руској Федерацији“ наводи да су острвске „тајне службе још од XVIII века користиле радикалне исламске секте за решавање својих геополитичких задатака“ (Дугин, 2009: 238, цитирано према Жељски, 2018: 219).

Када се све ово има у виду може се закључити да обавештајно деловање може бити од велике користи по државу која га спроводи у циљу борбе против разних ризика које са собом доносе миграције, али и да оно може бити фактор угрожавања других средина на том, као и на сваком другом плану.

7.5. Здравствени ризици

Право на здравље подразумева да здравствена заштита буде доступна и на располагању свима, без дискриминације, што се односи и на друштвено угрожене групе, и културолошки прихватљиве мањине (Radojković, 2017: 281), а самим тим и на мигрантску популацију.

Центар за економска и друштвена истраживања (CESR) посебно указује на обавезу држава да обезбеде задовољење „минимума основних нивоа права на здравствену заштиту” (Radojković, 2017: 281).

Здравствени ризици који су везани за масовне миграције, које су данас, истина, слабијег интензитета, могу се поделити у два периода. Један је интензивана флукуација миграната кроз европске земље, укључујући и Србију, а други је актуелни период који се тиче останка у некој од земаља Европе, било добровољног или принудног (Simeunović, 2018: 411).

У првом периоду, који је трајао од 2015. до 2016. године, многе земље нису обезбедиле мигрантима нужан санитарни, односно здравствени смештај, као ни услуге. Највећи број миграната којима је била потребна медицинска помоћ долазио је углавном из Африке и са Блиског истока. Многи од њих нису пријављивали своје здравствене проблеме због страха од депортације. Здравствени ризици су додатно били увећани чињеницом да је било тешко контролисати здравствено стање бројних ирегуларних миграната који су илегално улазили у земљу и избегавали регистрацију и смештај у центрима за прихват, због чега су ови мигранти уславном боравили у нехигијенским условима (Simeunović, 2018: 411).

У другом периоду, који почиње после 2016. године и траје до данас, смањују се здравствени ризици „који проистичу из нехигијенских услова живота“, док се ниво ризика повећава када је реч о њиховим екстензивнијим контактима са локалним становништвом (Simeunović, 2018: 411).

Према извештајима Светске здравствене организације (СЗО/WHO) и других међународних организација, а по питању испитивања здравственог стања миграната за оба наведена периода, утврђено је да су мигранти били углавном болесни од сезонских респираторних инфекција и проблема са варењем, као и од дерматолошких болести (шуге) и повреда стопала, узрокованих дугим путовањима и лошим условима смештаја. Такође, регистрован је и висок ниво и пост-трауматске дијагнозе стреса и депресије (Priebe, et al., 2016, цитирано према Simeunović, 2018: 411).

Дакле, најчешћи здравствени проблеми код миграната јесу обољења респираторних органа (прехладе и вирусна обољења), кардио васкуларног ситета (повишени крвни притисак и аритмија срца), органа за варење (дијареја, чир, мршављење), централног нервног система (синдром пострауматског стреса и напада панике), инфекције хепатитисом, шугом и вашима. Значајан део мигрантске популације изгуби живот приликом транспорта, одосно на путу ка европским земљама, било услед потонућа пловила у воденом саобраћају или незгода у друмском саобраћају, било услед гушења током транспортовања или због болести настале током путовања, односно мигрирања (Мијалковић & Жарковић, 2012: 180-193).

У Европи је, према подацима ИОМ, у току прва три месеца 2020. године, регистровано 14 случајева смрти миграната, док је, поређења ради, број умрлих лица из ове популације на европском поднебљу у току 2019. године износио 18, а у току 2018. године 19 лица (ИОМ, 2020). У 2017. години на глобалном нивоу регистровано је 3,139 миграната који су нестали или изгубили живот, од чега се 90% случајева десило на Централно медитеранској рути. Тако је, само до септембра 2018. године у свету регистровано 2,546 миграната који су изгубили живот (Мапа бр. 3) (ИОМ, GMDAC,

2018: 32, 33). Сигурно је да је тај број далеко већи, али да најчешће није могуће утврдити ни смрт миграната, а камоли њихов идентитет.

Такође, забрињавајући податак је да је више од трећине свих новодијагностикованих случајева ХИВ у 2015. години у ЕУ било међу мигрантима (ECDC Technical report, 2020, цитирано према Simeunović, 2018: 411).

Неретко се мигранти етикетирају као преносиоци заразних болести и епидемија, што поједине владе европских земаља понекад користе као „аргумент у прилог рестриктивном миграционим политикама” (Недељковић, 2017: 13). Пример за то су Чешка и Пољска које су означиле мигранте из Сирије и Авганистана као преносиоце заразних болести, те потенцијалне узрочнике епидемије, што им је послужило као изговор за спречавање њиховог уласка, боравка и/или транзита кроз поменуте државе (Mijalković & Petrović, 2018: 11).

У циљу оснаживања способности адекватнијег управљања изазовима јавног здравља, које укључује здравље миграната, регионална канцеларија WHO за Европу покренула је у априлу 2015. године пројекат под називом *Јавни здравствени аспекти миграција у Европи* (PHAME) (Lander, 2015, цитирано према Simeunović, 2018: 412).

Здравствени ризик као последица миграција, а затим и као претња по јавно здравље, у званичним европским документима наведен је као важан безбедносни изазов због сталног ирегуларног прилива нових миграната (Simeunović, 2018: 413). Посебну безбедносну претњу представљају они мигранти који болују од неког вида менталног поремећаја, што је један од узрока повећаног броја случајева насиља међу овом популацијом, али и над локалним становништвом.

Најновији здравствени изазов како по Европу, тако и по нашу земљу, јесте присуство корона вируса у мигрантској популацији који датира од краја 2019. године, а присутан је и данас међу мигрантском популацијом.

Здравствени систем Републике Србије се од избијања мигрантске кризе налазио пред мањим или већим изазовима да ефикасно одговори на потребе миграната који се дуже задржавају у нашој земљи.

Проценом потреба јавног здравственог система Србије, коју је у више наврата спроводила Светска здравствена организација (WHO) са Министарством здравља, јасно је указано на неопходност унапређења установе и службе у здравственом сектору како би се обезбедила адекватна заштита и нега мигрантима и локалном становништву. У тим проценама СЗО истиче значај континуиране донаторске подршке, посебно ЕУ, како би се ојачао здравствени систем, све док се комплетно пружање здравствених услуга и управљање питањима здравља миграната постепено не пренесе са разних НВО и донатора на Министарство здравља (Lander, 2015; Pusztai et al., 2018).

Подаци добијени системским праћењем здравља миграната у центрима за њихов смештај у Србији у периоду од 1. јуна 2015. до 10. јануара 2016. године указали су на одређене повреде и болести код миграната које се могу смарати типичним. Наиме, од уочених 68.802 опасности по здравље лица из ове популације, 8% су чиниле повреде, 5% цревне инфекције са дијарејом, те 4% без дијареје. Такође, регистровано је и 15 порођаја, шест абортуса и две изненадне смрти (Lander, 2015, цитирано према Simeunović, 2018: 412).

Што се тиче обезбеђивања здравствених услуга мигрантској популацији, Здравствене установе Србије спровode их редовно, у складу са важећим Законом о здравственој заштити (Службени гласник РС, бр. 106/2015). Због повећаног прилива миграната и тражиоца азила у Србији у 2015. години, Министарство здравља и Институт за јавно здравље у Србији „Др Милан Јовановић Батут” формирали су Радну групу чији задатак је био да дефинише и спроводи контролне мере заштите здравља за мигранте и тражиоце азила.

У циљу правовременог и адекватног одговора Владе Републике Србије на потребе миграната, избеглица и тражилаца азила у овој земљи, а кроз подршку

националним органима за пружање здравствене заштите, ЕУ је финансирала пројекат под називом *Подришка ЕУ у управљању миграцијама у Србији – Приступ здравственим услугама I*, који је у периоду од децембра 2019. до јула 2021. године имплементирало Министарство здравља Србије. Овим пројектом је предвиђено да се здравствене услуге пружају у 61 здравственој установи (Министарство здравља, n. d.).

Правни оквир којим је регулисано питање здравствене заштите миграната у нашој земљи јесте Закон о здравственој заштити (члан 236) (Sl. glasnik RS, 25/2019).

Због недовољне обезбеђености хигијенских и санитарних услова за мигранте који бораве ван државних склоништа, неретко долази до појаве телесних ваши и шуге. Тако је, током зиме 2018. године, када је владала епидемија малих богиња међу (“Sramna odluka”, 2015) мигрантима у Србији, 12 особа изгубило живот (Simeunović, 2018: 412).

Посебно је важно истаћи да до 2020. године није регистрован ниједан случај оболелих од вируса корона у прихватним центрима у Србији. Постојала су три изолована случаја, која су испраћена од стране лекара и радника КИРС, а која су се показала као атипична (Palić, 2020a). Ипак, од априла 2020. до марта 2021. године, број заражених корона вирусом у Србији међу мигрантском популацијом, према подацима КИРС, износио је 30 (“Vakcinisani migranti”, 2021).

Када је реч о вакцинацији миграната у Србији, наша земља је прва у Европи која је организовала вакцинацију миграната у центрима. Почетком 2021. године прве дозе вакцина против корона вируса примили су мигранти у Центру за азил у Крњачи код Београда. Поред центара, мигрантима је било омогућено да се вакцинишу и на пункту за масовну имунизацију становништва на Београдском сајму (“Vakcinisani migranti”, 2021).

Могло би се констатовати да се у актуелном периоду међу највећим изазовима здравственог система по питању пружања здравствене заштите мигрантима који дуже време бораве у Србији могу издвојити вакцинација све деце, лечење хроничних

незаразних болести, као и спречавање ширења заразних болести међу мигрантима и локалним становништвом.

8. УПРАВЉАЊЕ МИГРАЦИЈАМА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Под појмом управљање миграцијама подразумева се систем којим је успостављена миграциона политика, као и планско управљање миграционим кретањима, а које се спроводи праћењем спољних и унутрашњих миграционих токова, као и активности које би евентуално могле да доведу до регуларних или ирегуларних миграција (ИОМ, 2012: 9). Историјски гледано, бројни су модели управљања миграцијама, а највећи број њих био је насилан или реваншистички обојен. Посебно је Други светски рат изњедрио велики број примера таквог поступања обе зарађене стране⁴³, а слична пракса се да очитовати све до 21. века.

Регионалне демографске промене омогућавају да се уочи где постоји могућност избијања нових „миграционих притисака”. Могло би се рећи да управљање миграцијама захтева холистички, проактиван приступ, што значи да је потребно сагледати различите области, почев од питања становања и социјалног питања, запослења, језика, образовања, вредности или безбедности.

Савремени систем управљања миграцијама на међународном нивоу, према класификацији Међународне организације за миграције (ИОМ), састоји се из следећих елемената: политика азила, интегрисано управљање границом, регулисан боравак странаца, механизми за интеграцију миграната у друштво, укупна заштита сопствених држављана који се налазе на раду и боравку у иностранству, као и активна политика запошљавања (ИОМ, 2012: 9).

---

⁴³ Као илустративан пример наведеног могло би се навести исељавање Словенаца од стране немачких окупатора, што је слично чињено и на крају Другог светског рата 1944. године од стране Совјетског савеза када је „у источне степе Казахстана, Киргизије и Сибира протерано око 362.000 Чечена, 134.000 Ингуша, 68.000 Карачајевца и 37.000 Балкараца, оптужених за дезертерство, колаборација са окупаторима и антисовјетску оружану борбу“ (Жељски, 2016: 54).

Питање управљања савременим миграцијама ка Европи и у Европи, није само национално питање, већ потражује колективни одговор свих европских земаља, и оних које нису чланице ЕУ, као и међународних организација које се баве питањем миграција (Глигорић, 2021: 79).

Посебно важан аспект управљања миграцијама јесте „захтев и потреба за пуном и ефективном интеграцијом имиграната у државама чланицама ЕУ” (Јовановић, 2016б: 159), односно балансирање између права имиграната и њихових дужности.

Ефикасност управљања државним границама, у околностима актуелних међународних миграција, тероризма и организованог криминала на глобалном нивоу, налази се у врху приоритета кључних политика европских земаља, али и шире (Hobbing, 2005, цитирано према Достих & Танчић, 2022: 9).

Неке од мера које је Европска Комисија предузела у циљу управљања миграцијама и обезбеђивања основних права миграната односе се на: јачање овлашћења и надлежности Фронтекса, успостављање механизма евалуације ради правилне примене Шенгена, интензивирање координације између институција за надзор границе (EUROSUR), те доношење правила за „надзор спољашњих морских граница”, те оснаживање политике повратка и реадмисије (Бошковић, 2016: 223).

Поред тога, значајно је указати и на кључне политике ЕУ које уређују ову област, као и систем међународне заштите - *Шенгенски споразум*, *Заједнички европски систем азила и имиграциона политика*, док подршку државама чланицама, али и оним које то још увек нису, у овој области, обезбеђују *Европска агенција за подршку азилу* (EASO), *Европска агенција за граничну и обалску стражу* (FRONTEX) и *Европска полицијска служба* (EUROPOL). Посебно је важно указати на активност EASO која је током мигрантске кризе, а и после, организовала *hot spots* (жаришна места), где је улазио највећи број миграната, како би била извршена регистрација ових лица (Velimirović, 2018: 6-7).

Такође, у области управљања миграцијама присутан је критеријум из Копенхагена који се тиче усклађивања националног законодавства Заједнице, на два

нивоа: 1. свеукупна област миграција – усклађеност превасходно грађана Србије са законодавством ЕУ, 2. специфична област миграција – усклађеност оних који долазе из држава западне Азије и северне Африке са нормама и политикама ЕУ (Перишић, 2018: 100-101).

Важно је указати и на термин „изградња капацитета” управљања миграцијама под којим се подразумева процес „јачања знања, способности, вештина, ресурса, структура и процеса који су државама и институцијама потребни да ефикасно и одрживо реализују постављене циљеве, и да се прилагоде променама које су све динамичније” (ИОМ, 2012: 11).

У циљу управљања миграцијама, један од значајних политичких дијалога јесте партнерство за мобилност. Овај политички алат од користи је за решавање питања миграције и азила, као што је лакше добијање виза, на начин да решење одговара свим укљученим странама. Сврха овог глобалног приступа јесте подстицање дијалога и сарадње са земљама партнерима изван ЕУ у следеће четири области: „боља организација легалне миграције и подстицање мобилности, спречавање и сузбијање ирегуларне миграције и искорењивање трговине људима, максимално повећање утицаја миграције на развој, те промовисање међународне заштите и јачање споне димензије азила” (Шантић & Обрадовић, 2016: 123-124).

Када је реч о управљању миграцијама на простору тзв. Западног Балкана, Европска комисија неретко наглашава да ЕУ даје подршку овом региону на плану збрињавања миграната, посебно оних најугроженијих међу овом популацијом. Поменута подршка региону првенствено се односи на обезбеђивање финансијских средстава за тзв. западнобалканске земље из фонда ЕУ. Међу овим земљама налази се и Србија, која је земља транзита или привременог задржавања миграната, али је и земља порекла ирегуларних миграната (Службени гласник РС, бр. 105/18) .

Што се тиче система управљања миграцијама у нашој земљи, значајно је истаћи да је Влада Републике Србије усвојила низ стратегија које се односе на ову област.

Један од најважнијих стратешких докумената свакако је *Национални програм за интеграцију Републике Србије у Европску унију*, којим се, између осталог, уређује и област управљања миграцијама, визна политика и политика азила. Поред овог документа, потребно је поменути следеће стратегије Владе Републике Србије које се директно или индиректно тичу области управљања миграцијама (ИОМ, 2012: 11): *Стратегија за управљање миграцијама* (Службени гласник РС, бр. 59/2009-6), *Стратегија супротстављања ирегуларним миграцијама у Републици Србији за период 2018-2020* (Службени гласник РС, бр. 105/18-115), *Национална стратегија за решавање питања избеглица и интерно расељених лица за период од 2015. до 2020* (Службени гласник РС, бр. 62/2015-4), *Стратегија интегрисаног управљања границом у Републици Србији за период 2022-2027* (Службени гласник РС, бр. 89/2022-3), *Стратегија реинтеграције повратника по основу Споразума о реадмисији* (Службени гласник РС, бр. 15/2009-118), *Стратегија о економским миграцијама за период 2021-2027* (Службени гласник РС, бр. 21/2020-45), *Стратегија борбе против трговине људима у Републици Србији* (Службени гласник РС, бр. 111/2006-30), *Стратегија превенције и сузбијања трговине људима, посебно женама и децом и заштите жртава 2017-2022. године* (Службени гласник РС, бр. 77/2017-3), као и *Национална стратегија за борбу против организованог криминала* (Службени гласник РС, бр. 23/2009-18), *Национална стратегија за младе за период од 2015. до 2025. године* (Службени гласник РС, бр. 22/2015-45), *Национална стратегија одрживог развоја* (Службени гласник РС, бр. 57/2008-6), *Стратегија одрживог опстанка и повратка на Косову и Метохији* (Службени гласник РС, бр. 32/2010-11), *Стратегија за унапређивање положаја Рома у Републици Србији* (Службени гласник РС, бр. 27/2009-3), *Стратегија очувања и јачања односа матичне државе и дијаспоре и матичне државе и Срба у региону* (Министарство вера и дијаспоре, 2011), и др.

Поред тога, релевантни документи јавне политике за ову област су следећи: Поглавље 24 Правда, слобода и безбедност у преговорима за пријем у чланство ЕУ и Акциони план за Поглавље 24 (АП 24), као и План реаговања у случају повећаног прилива миграната. Такође, потребно је навести и поједине законске и подзаконске

акте који су од велике важности за област управљања миграцијама у Србији (ИОМ, 2012: 21): *Закон о управљању миграцијама* (Službeni glasnik RS, broj 107/2012), *Закон о азилу и привременој заштити* (Službeni glasnik RS, br. 24/2018), *Закон о странцима* (Službeni glasnik RS, br. 24/2018 i 31/2019), *Закон о избеглицама* (Službeni glasnik RS, br. 18/92, Sl. list SRJ, br. 42/2002- odluka SUS i Sl. glasnik RS, br. 30/2010), *Закон о заштити државне границе* (Službeni glasnik RS, br. 97/08), *Закон о путним исправама* (Službeni glasnik RS, br. 90/2007, 116/2008, 104/2009, 76/2010, 62/2014, 81/2019), *Закон о запошљавању странаца* (Službeni glasnik RS, br. 128/214, 113/2017, 50/2018 i 31/2019), као и *Кривични законик Републике Србије* (Sl. glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005 – ispr, 107/2005 – ispr, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019) и билатерални споразуми о реадмисији (Министарство унутрашњих послова, n. d.) које примењује Република Србија.

Као део процеса приближавања ЕУ, Србија настоји да усагласи своју политику са политиком ЕУ, посебно у области контроле граница и управљања миграцијама (Mitrović, 2014, цитирано према Mitrović & Meh, 2015: 626). Реч је о процесу екстернализације миграционе политике ЕУ у Србији. То је процес у којем ЕУ обавезује своје суседне земље да усвоје исту „рестриктивну политику” за контролу граница и исте механизме управљања миграцијама (Mitrović & Meh, 2015: 626).

Имајући у виду да се успех у управљању миграцијама доводи у директну везу са количином финансијских средстава која треба да буду уложена у ту сврху, као и да се наведено углавном односи на земље чланице ЕУ, Република Србија већ пет година успева да, упркос значајно мањој финансијској подршци у односу на ону коју добијају суседне земље, добије похвале у Извештајима Европске комисије (“*Popovo otvoreno prihvatni centar*”, 2020) по питању управљања мигрантском кризом у нашој земљи.

Иако један део финансијских средстава Влада Републике Србије обезбеђује из сопственог буџета за управљања миграцијама, значајну финансијску подршку нашој земљи пружа управо Европска унија која је у протеклих шест година Србији донирала

око 130 милиона евра у те сврхе, а додатних 13 милиона евра обезбеђено је за 2021. годину (“EU obezbedila”, 2021).

По питању подршке коју ЕУ пружа Србији по питању управљања миграцијама у нашој земљи, значајно је указати на Уговор о секторској реформи за интегрисано управљање границом који је допринео усклађивању домаћег законодавства са правним тековинама ЕУ. Тако се испуњавају препоруке из приступних преговора Србије и ЕУ за Поглавља 24 из области: правда, слобода и безбедност. У те сврхе, ЕУ је пружила помоћ Србији у износу од 28 милиона евра (“Migracije su kao voda”, 2022).

У циљу ефикасног управљања ризиком на спољним границама и заштитом унутрашње безбедности, ЕУ је развила концепт интегрисаног управљања границама, заснованог на принципу отворености граница за трговину и прелазак граница уз поштовање људских права и слобода, и затварања граница за ирегуларне миграције и друге криминалне активности које представљају евентуалну претњу по унутрашњу безбедност држава чланица (Достић & Танчић, 2022: 10).

Политика Републике Србије се до сада, када је реч о прихвату миграната и њиховом смештају, а тако би требало да остане и убудуће, одвијала уз потпуно поштовање свих људских права миграната. Оно што се јавља као препрека на плану успешне ангажованости Србије, а у вези са мигрантским питањем, јесте чињеница да је у области регулације миграција неопходна међународна сарадња при чему би ЕУ морала да има установљену заједничку политику азила како би омогућила не само земљама чланицама ЕУ, већ и осталим европским земљама ефикасно спровођење политике у домену регулисања проблема изазваних миграцијама. Ипак, чини се да ЕУ до сада није успела у тој намери. Разлог за то јесте одбијање неких земаља источне и средње Европе да учествују у заједничкој политици какву пропагира европска политика, пре свега због још увек нерегулисаног спора између тих земаља и централних институција ЕУ у Бриселу око могуће прерасподеле броја миграната између држава. Услед тога, Републици Србији је отежано деловање на међународном плану по питању миграција јер би јединствена европска миграциона политика олакшала решавање проблема које са собом доносе миграције, а како тога нема, Србија

је упућена у великој мери и на сарадњу са појединачним, суседним државама, што захтева додатно и паралелно ангажовање људских и финансијских ресурса Републике Србије. Стога, не треба искључити могућност да ће тако и остати док ЕУ не покрене реформу заједничке политике азила која би омогућила трајну и одрживу регулацију миграција према Европи (Stojanović, 2021: 9).

Миграционом политиком може да управља само држава у целини, јер се питању миграција мора свеобухватно приступити, узимајући у обзир различите аспекте политике. Тежња ка краткорочним економским бенефитима од миграција, неретко ставља средњорочна и дугорочна разматрања овог питања у други план.

Имајући у виду искуство и обучене људе за управљање миграцијама, од узајамног значаја би било, како за нашу земљу, тако и за европске институције, да и Србија буде део релевантне европске организације, као што је Европска мрежа за миграције. Најављено добијање статуса посматрача у овој организацији имало би вишеструку корист по нашу земљу. Битност ове организације огледа се, између осталог, у размени информација и података о стању миграција у земљама чланицама, као и у приступу европским фондовима који се односе на миграције (Комесаријат за избеглице и миграције Републике Србије [КИРС], 2021).

Поред наведеног, било би сврсисходно, ради управљања миграцијским током, испитати и „расположење“ јавности, те у складу са социо-економским показатељима креирати Стратегију за интеграцију миграната у средини у којој бораве, како би се смањио ризик од насиља међу мигрантима, али и над цивилним становништвом (ЕУ, 2020: 54).

Циљ развијања политике управљања миграцијама јесте да се миграције посматрају „не као претња, већ као шанса за развој од локалног до националног нивоа Србије” (Шантић & Антић, 2019: 7).

Да би се што адекватније управљало миграцијама, потребно је решити проблем иселавања становништва. Нека од могућих решења, а која је понудило истраживање Географског факултета Универзитета у Београду из 2019. године, у вези са смањењем или спречавањем иселавања српског становништва, односе се на подизање нивоа

животног стандарда, као што су: обезбеђивање адекватних послова, економски раст и развој, перспектива пословног напредовања, боље плаћена поједина радна места, и сл (Шантић & Антић, 2019: 7).

Поред тога, у поменутом истраживању наводе се и друге препоруке за потребе што успешнијег управљања миграцијама у Републици Србији, као што су: потреба за реафирмацијом породичних вредности како би се ублажило пресељавање становништва, подстицање сезонских, циркуларних и дневних миграција које би довело до евентуалне стабилизације миграторних токова, значај и унапређење начина прикупљања података о просторној покретљивости становништва, те подстицање истраживања миграционих феномена како на микро, тако и на макро регионалном нивоу, и сл (Шантић & Антић, 2019: 93-99).

Да је Србија поуздан партнер ЕУ када је реч о решавању питања миграција говори и податак да је у октобру 2022. године потписан Уговор између ЕУ и Комесаријата за избеглице и миграције о додели 36 милиона евра нашој земљи, у сврху управљања миграцијама, а посебно у циљу борбе против ирегуларних миграција и за збрињавање избеглица. Подсећања ради, за управљање миграцијама у Србији ЕУ је тада донирала око 130 милиона евра (КИРС, 2022).

У циљу управљања и заустављања миграција на јужним границама Србије средином новембра 2022. године потписан је Меморандум о сарадњи Србије, Мађарске и Аустрије у борби против ирегуларних миграција, између наведене три земље. Сврха овог меморандума је да се поред „померања“ на југ одбрамбене границе за Мађарску, Аустрију и Србију, заштити и сама Европа (Влада Републике Србије, 2022а).

Могло би се рећи да је управљање миграцијама у Републици Србији заправо заједнички изазов региона којем треба приступити јачањем механизма за управљање границама и размену информација на регионалном нивоу, а и шире.

8.1. Политика азила

Термин азил води порекло од грчке речи *asylon* у значењу неповредивости, што је означавало место за избеглице у неком светилишту/храму у коме су прогнани могли да затраже заштиту божанства којем је посвећен храм (Hofbauer, 2020a: 15).

Под политичким азилом се подразумева ситуација у којој држављанин неке земље у другој добија на основу свога захтева уточиште и социјалну заштиту услед доказа да је у својој држави прогањан или угрожен због својих политичких уверења. Политички азил се у литератури и у колоквијалном говору често изједначава са политичким миграцијама. Међутим, политичке миграције су шири појам јер обухватају поред политичких азиланата и друга лица која су због прогона и угрожавања напустила своју државу, а нису добила, па чак нису ни тражила азил у некој другој земљи. Један од најчешћих разлога зашто неки политички мигранти не добијају статус политичког азиланта јесте недовољност доказа које су доставили имиграционим властима у земљи пријема да су стварно прогањани или угрожени, до чега може доћи и услед недовољног увида власти земље пријема у ситуацију у земљи порекла мигранта – тражиоца азила. Други битан разлог зашто многи политички мигранти немају статус политичких азиланата јесте тај што они не желе да се одрекну држављанства своје земље, а што је често услов за добијање статуса политичког азиланта. Приметно је да статус политичког азиланта лакше добијају припадници верских или етничких мањина, док припадници већинских етничких или религијских група који траже политички азил су најчешће у обавези да доказују своју личну угроженост услед свог политичког ангажовања (Jugović, 2020: 122).

Политика азила представља специфичну *policy* која обухвата утврђивање „услова, правног поступања, статуса, права и обавеза, како тражиоца азила, тако и лица којима је одобрено право на азил и привремену заштиту“ (Jugović, 2020: 141).

Право на азил гарантовано је следећим међународним актима: *Повељом ЕУ*, уз пуно поштовање правила *Женевске конвенције о статусу избеглица од 1951. године*⁴⁴

---

⁴⁴ За надзирање примене *Женевске конвенције о избеглицама* надлежан је UNHCR.

и *Протокола од 1967*, као и *Уредбом Даблин III*, *Уредбом „Евродак“* и *Директивом о поступцима азила* (Grujičić & Teodorović, 2019: 12-13).

Што се тиче *Директиве о поступцима азила* она дефинише правила о поступцима признавања и одузимања међународне заштите у циљу „унапређења процесних стандарда“, да би се успоставио „заједнички поступак азила у Унији“ (Grujičić & Teodorović, 2019: 17).

У Републици Србији је ова област уређена *Законом о азилу и привременој заштити*. Институције које се у Србији баве спровођењем политике према тражиоцима азила су Канцеларија за азил при МУП, КИРС и Управни суд. Према члану 24 поменутог Закона, азил се одобрава оном тражиоцу који „оправдано страхује од прогона због своје расе, пола, језика, вероисповести, националне припадности, припадности одређеној друштвеној групи или политичког уверења“ (Jugović, 2020: 141) .

Азил је према наведеном закону дефинисан као „право на боравак и заштиту које има странац којем је, одлуком надлежног органа, одобрено право на уточиште или супсидијарну заштиту“ (Službeni glasnik RS, br. 24/2018).

Када је реч о азилном поступку у Србији, мигранти који по доласку у нашу земљу желе да се региструју, пријављују се у Полицијској станици, а потом по израженој азилној намери бивају упућени у неки од прихватних центара КИРС где их припадници центра фотографишу и узимају основне податке.

Када је реч о броју тражилаца азила у Србији, у периоду од 2008. до краја септембра 2021. године, намеру да затражи азил у нашој земљи изразило је 650.829 лица. Статистички подаци о броју лица која су изразила намеру да затраже азил, гледано по годинама су следећи: 2008. године – 77 особа, 2009. године - 275 особа, 2010. године - 522 особе, 2011. године - 3.132 лица, 2012. године - 2.723 особе, 2013. године - 5.066 особа, 2014. године - 16.490 лица, 2015. години - 577.995 особа, 2016. године - 12.821 особа, 2017. године - 6.199 особа, 2018. године - 8.436 лица, 2019. године - 12.937 особа, 2020. године - 2.830 лица (Beogradski centar za ljudska prava [BG centar], 2021: 5-6).

Тако је само од почетка јула до краја септембра 2021. године намеру да поднесе захтев за азил у Републици Србији изразило је 726 особа, од којих је било 657 мушкараца и 69 жена. Од наведеног броја, намеру да тражи азил у Србији изразило је 160 деце, од којих је без пратње родитеља или старатеља било 13 деце (BG centar, 2021: 5).

Што се тиче статистичких података о броју поднетих захтева за азил у Србији, највећи број ових захтева је био 2015. године и износио је 586 лица, док их је 2020. и 2021. године било 134, односно 153. Међу њима су традиционално најбројнија популација Авганистанци и Сиријци (Prilog MINRZS, 2022). У 2022. години је само 25 мигранта добило азил у Србији (“Nevladine organizacije”, 2021).

Поред тога, значајно је указати и на податак од 1.326 лица којима су издате потврде о регистрацији у периоду од јануара до септембра 2021. године. Такође, подаци Извештаја за период јул-септембар 2012. године указују да су од 2008. године у Србији усвојени захтеви за азил за 205 особа. Право на уточиште је одобрено за 95 особа, док је супсидијарна заштита додељена за 110 особа (BG centar, 2021: 6-7).

Из наведених статистичких података може се констатовати да је број поднетих захтева за азил у нашој земљи, од избијања мигрантске кризе до данас, у опадању, а један од главних разлога јесте спора азилна процедура у Србији.

Као главни резултат *Новог пакта о миграцијама и азилу*, почетком 2022. године почела је са радом Агенција ЕУ за азил (EUAA) чији је главни задатак да пружи помоћ у доношењу одлука о азилу како би се поједноставила и убрзала процедура пријема широм ЕУ (“Почела да ради Агенција”, 2022).

8.1.1. Статус избеглица и статус миграната

Термини избеглица и мигрант, иако имају много додирних тачака, никако не могу бити поистовећени. Свака избеглица је и мигрант, али сваки мигрант никако није и избеглица.

Прво помињање термина заштите избеглица у међународним актима било је 1951. године у *Женевској конвенцији о избеглицама* која је најпре донета због решавања питања политичких прогнаника из комунистичких земаља.

Мигрантима се означава сваки појединац или група која привремено или трајно мења место боравка, те као такви представљају нехомогену групу. Они мигрирају добровољно или принудно, легално или илегално. С друге стране, избеглицом се сматра свако лице које напусти своју земљу из разлога наведених у *Конвенцији УН из 1951. године*. Тако избеглиштво може бити узроковано разлозима који су према општим међународним актима дефинисани, као и оним који су симулирани у намери да се досегну одређени политички циљеви (Марковић, 2019: 189).

Генерална Скупштина УН је 2000. године за међународни дан избеглица прогласила датум 20. јун (“*Međunarodni dan izbeglica*”, n. d.).

Мигранти се ретко означавају речју неустрашиви која је „резервисана” за европске и америчке истраживаче удаљених дестинација, а заправо овај термин добро описује начин на који ова категорија лица превазилази препреке на свом путу ка жељеној дестинацији, покушавајући да остану безбедни, а потом када се сместе у жељену земљу, проналазе начине да се издржавају, тежећи остварењу својих снова у новом окружењу, па чак и без нужног прекида веза са земљом порекла (Gatrell, 2019: 13).

У мигранте који добровољно мигрирају убрајају се и људи који то чине због пословних прилика, услед заснивања брака, због школовања, или неких сличних разлога, док се у оне који принудно мигрирају убрајају избеглице, тражиоци азила, жртве трговине људима, повратници на основу *Споразума о реадмисији*, као и сви ирегуларни мигранти којима је живот угрожен.

Поред тога, значајно је указати и на виђење међународног адвоката Жака Вернана (Jacques Vernant) који у својој студији о постратовским избеглицама наводи да се избеглице појављују понекад у великом броју, на границама земаља азила, а делом да би обезбедиле бољи статус, а најчешће како би избегле „искључивање” из

заједнице, користећи сваку повољну прилику да се позову на политичке разлоге као параван за њихову потрагу за бољим условима живота (Gatrell, 2019: 61).

Тако су се, на пример, југословенски тражиоци азила који су побегли у Италију, настојали да убеду италијанску владу да су претрпели прогон, те да им треба дати статус избеглице. Заправо, у периоду након Другог светског рата, јако малом броју избеглица је дозвољено да се трајно настани у Италији (Gatrell, 2019: 61).

Легалним мигрантима означавају се странци који се налазе на територији стране државе и који немају њено држављанство, но имају одобрен привремени или стални боравак на територији те државе по различитом основу (школовање, запослење, брак, сродство, тражење азила и сл.). Ирегуларни мигранти су странци који немају законски основ за боравак на територији стране државе у којој се налазе. То су странци који незаконито улазе на територију друге државе (улазак ван граничног прелаза, улазак уз фалсификоване или нерегуларне исправе, као и улазак без путне исправе) или странци који законито улазе на територију друге државе, али је не напуштају након што изгубе основ за боравак у истој (на пример, након истека важења визе).

На основу наведеног, можемо рећи да су тражиоци азила људи који принудно напусте своју земљу порекла и који у том својству на територији Републике Србије бораве легално пошто поднесу захтев за азил, током трајања азилног поступка. Они најчешће у Србију улазе илегално (ирегуларни мигранти), али им се статус мења изражавањем намере да траже азил.

Према *Закону о азилу и привременој заштити* Републике Србије првостепени поступак азила спроводи Канцеларија за азил, док је Комисија за азил надлежна за одлучивање у другом степену (BG centar, 2021: 8) .

У Републици Србији се након спроведеног азилног поступка тражиоцима азила пружају два облика заштите: избеглички и супсидијарни. Избегличка заштита се додељује странцу због оправданог страха од прогона на основу расне, националне, верске или полне припадности, као и припадности посебној групи или политичких уверења, као и због језика, а који се не налази у држави порекла и није у могућности да буде стављен под заштиту исте, као и лицу без држављанства које се налази изван

државе свог претходног сталног боравка и које не може или због страха не жели да се врати у ту државу. Супсидијарна заштита се додељује странцу, који би у случају повратка у државу порекла био изложен мучењу, нечовечном или понижавајућем поступању, или би му живот, безбедност и слобода били угрожени насиљем општих размера, изазваних спољном агресијом, унутрашњим оружаним сукобима или масовним кршењем људских права у земљи порекла (Sl. glasnik RS, br. 24/2018).

Важно је истаћи да се у Републици Србији избегла лица деле на две категорије: избеглице по међународном праву и *Закону о избеглицама* Републике Србије и група ратом угрожених лица. Разлике између ове две групе су претежно формалне природе и у пракси јако мале будући да обе групе имају исто порекло, али и проблеме у којим се налазе (Лукић, 2015: 9).

Поред тога, потребно је појаснити и појам апатрида. Реч је о правном статусу лица без држављанства. То стање може настати: рођењем, услед дискриминације, због конфликта закона, односно сукоба националних законодавстава, затим уколико родитељи немају регулисано држављанство, као и због закона о држављанству, услед отказивања држављанства у једној држави и изостанка стицања другог држављанства, као последица сукцесије држава и остало. Од свега наведеног, главни узрок настанка апатрида јесте дискриминација, која је најпре заснована на етничкој припадности, полу, раси или религији (Achiron, 2007). Према дефиницији UNHCR лица без држављанства или апатриди су лица која „немају никакав национални статус које би им дале међународно признате државе” (Radojković, 2017: 118). Статус ове категорије лица прописан је *Конвенцијом о статусу лица без држављанства из 1954* (UNHCR, 1954: 1, цитирано према Radojković, 2017: 118) у којој се наводи да је лице без држављанства „лице које ниједна држава не сматра својим држављанином у складу са одредбама свога закона” (Radojković, 2017: 118). Без обзира да ли су државе потписнице поменуте конвенције или не, све земље су у обавези да признају статус апатридије имајући у виду дефиницију апатридије која има статус међународног обичајног права (Radojković, 2017: 119).

Неретко се догађа да мигранти, чије рођење није регистровано званичним

путем, постану апатриди, најпре због чињенице да бивају рођени на мигрантској рути, односно на путу ка Европи.

Изазов за „интеграционе капацитете социјалног и економског система“ у Републици Србији представљају поменути повратници према *Споразумима о реадмисији* са земљама Европске уније. Наиме, Република Србија полаже право да на основу поменутих споразума врати она лица „која су суочена са обавезом повратка, било као "неуспели тражиоци азила" или на основу окончања њиховог статуса у оквиру програма за привремену заштиту“. Према процени Савета Европе из 2003. године, обавеза повратка у Републику Србију (укључујући КиМ) могла је да обухвати између 50.000 и 150.000 лица (ИОМ, 2008: 5).

Поред тога, бројним изазовима подлеже и визна либерализација одобрена српским држављанима, који су неретко, према оценама ЕУ, „они који крше дозвољену дужину боравка у државама чланицама ЕУ” (Перишић, 2018: 98).

Поред наведеног, потребно је указати и на разлику између избеглица и других миграната у односу на узроке који доводе до миграције. С тим у вези, мапирано је следећих пет спољашњих сила које утичу на настанак присилних миграција: физичка опасност, економска немаштина, прогонство на религиозној основи, прогонство на етичкој основи и прогонство на идеолошкој основи (Лукић, 2015: 15).

8.2. Капацитети за смештај миграната

Када је реч о смештају миграната који су тражиоци азила, а у одређеној мери и особа које су добиле неки облик заштите у Републици Србији, задужен је искључиво Комесаријат за избеглице и миграције Републике Србије (КИРС).

КИРС је у нашој земљи активан више од 30 година - од његовог формирања 1991. године, када се у Србији увелико налазило 170.000 избеглица, односно од његовог

оснивања 1992. године на основу Закона о избеглицама (Службени гласник, бр. 18/92) (Вуловић, 2018: 7-13).

Данас је у Републици Србији опредељено 20 прихватних и азилних центара – пет азилних (Бања Ковиљача, Боговађа, Сјеница, Тутин и Крњача) и 15 прихватних центара (Прешево, Бујановац, Дивљана, Врање, Босилеград, Димитровград, Обреновац, Сомбор, Кикинда, Адашевци, Принциповац, Суботица) који су отворени од 2015. године. Тренутно је активно 17 центара за азил и прихватних центара, односно шест центара за азил и 11 прихватних центара за мигранте.

Посебно је важно истаћи да су прихватни центри активни све док је у њима присутан већи број миграната. Уколико пак дође до смањења броја миграната у неком од центара, најчешће долази и до пасивизирања тог центра, односно центар се ставља у „тренутно стање мировања”. То је раније био случај са прихватним центрима Прешево, Дивљане, као и Димитровград. Једини до сада трајни центар за азил налази се у Бањи Ковиљачи (Глигорић, 2021: 79).

Поред поменутих центара за прихват и азил миграната, потребно је указати и на следеће установе социјалне заштите које су надлежне за мигрантску популацију: Центар за социјални рад – орган старатељства, Установе за смештај корисника и Центар за заштиту жртава трговине људима. Такође, овом категоријом лица се баве и следеће институције: Републички завод за социјалну заштиту, Комора социјалне заштите, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, као и Министарство за бригу о породици и демографију (Prilog MINRZS, 2022).

Једини надлежан да доноси одлуке јесте орган старатељства – заступник, односно Центар за социјални рад. Стручни радници и стручни сарадници овог центра су: теренски социјални радници, водитељ случаја и старатељ. Установе за смештај корисника, односно миграната, су три државне установе (40 места) и 2 невладине установе (30 места). Државне установе за смештај миграната су *Завод за васпитање деце и омладине Београд*, *Завод за васпитање омладине Ниш*, *Дом Јован Јовановић*

Змај – ЦЗОДО Звечанска, док су НВО установе за смештај: Jesuit Refugee Services у Београду и Кућа спаса у Лозници (Prilog MINRZS, 2022).

Када је реч о мигрантима који бораве у прихватном смештају, а нису поднели захтев за азил, значајно је указати да они остварују право на минимална социјална примања, док, са друге стране, мигранти који се налазе у поступку тражења азила не остварују та права. С тим у вези, Влада Републике Србије је 2015. године усвојила *Уредбу о мерилима за утврђивање приоритета за смештај лица којима је признато право на уточиште или додељена супсидијарна заштита и услови коришћења стамбеног простора за привремени смештај*. Ипак, такав смештај на располагању је лицима из мигрантске популације „најдуже за период од једне године од дана правноснажности решења о признавању права на уточиште или додели супсидијарне заштите, у складу са законом и овом уредбом” (Службени гласник РС, бр. 63/2015 и 56/2018).

Што се тиче минималних социјалних примања, висина новчаних примања за личне потребе ових лица једнака је „висини средстава коју остварују одрасли корисници права у социјалној заштити без прихода, смештени у установу социјалне заштите, у складу са прописима који уређују област социјалне заштите“. Новчана средства се могу доделити за „највише четири члана породичног домаћинства тражиоца, укључујући и тражиоца“. Важно је истаћи да се материјални услови прихвата могу „умањити или престати ако тражилац има сопствена средства или ако почне да остварује приходе по основу рада који су довољни да покрије материјалне услове прихвата“ (Sl. glasnik RS, br. 24/2018).

Дужина боравка мигранта у Србији је врло различита - од тога да се неки задрже само неколико сати, па до неколико месеци, а постоје случајеви и да поједине мигрантске породице бораве по неколико година у нашој земљи (Palić, 2020b).

Кључни проблеми по питању старатељске заштите миграната без пратње родитеља јесу њихово кратко задржавање, велика мобилност, процедура постављања старатеља и промене изјава о узрасту (Prilog MINRZS, 2022).

По избијању мигрантске кризе, током 2015. године, у Србију је дневно улазило и по 13.000 миграната. Од маја 2015. до формалног затварања Западнобалканске руте у мају 2016, у Србији је 115.000 миграната изразило азилну намеру, а углавном су долазили из Сирије, Авганистана и Ирана (КИРС, n. d.). Такође, процењује се и да је током 2015. године кроз Србију прошло више од 600.000 миграната (Стевановић, 2022). КИРС наводи и податак од преко милион миграната и избеглица које су у периоду од јуна 2015. до марта 2016. године прошли кроз Србију (Živanović & Zorić, 2022).

У току 2018. године кроз центре КИРС прошло је око 20.000 миграната (“Око 20.000 migranata”, 2019). Према подацима Београдског центра за људска права, у наведеном периоду је намеру за тражење азила у нашој земљи изразило 7.651 лице, а захтев за азил је поднело 292 њих, од којих је 24 решено позитивно (Marinković, 2019).

Према статистици КИРС кроз Србију је у току 2019. године прошло више од 27.000 миграната који су углавном транзитирали ка западноевропским земљама. Што се тиче захтева за азил, у наведеном периоду је тај захтев поднело 221 лице из мигрантске популације, док је позитиван одговор добијен у свега 33 случајева (“Cusić: Od 27.000 migranata“, 2020). Такође, крајем децембра је у 17 прихватно-азилних центара боравило око 4.400 миграната (Marinković, 2019).

У току 2020. године у центрима којима руководи КИРС било је регистровано 63.408 миграната (Подаци КИРС, 2023).

Што се тиче броја малолетних мигранат без пратње у поменутом периоду у нашој земљи се у смештајним капацитетима налазило више од 2.700 миграната, што је за око 60% више у односу на 2019. годину. Од овог броја, „у специјализованим установама

социјалне заштите и прихватилиштима за смештај малолетних странаца боравило је 122 малолетника“ (“Maloletnim migrantima”, 2021).

Само у априлу 2020. године у 16 прихватних центара за смештај миграната налазило се око 4.200 њих (Palić, 2020a), док је у децембру исте године у 19 прихватних и азилних центара боравило око 6.000 миграната, од чега су око 600 њих била деца (Marinković, 2020). Поменути број миграната је у односу на исти период прошле године нешто већи, управо због пандемије корона вируса, као и ситуације која се одиграла на турско-грчкој граници (Palić, 2020a). Такође, у првих 11 месеци 2020. године захтев за азил је поднело 119 лица, док је међународну заштиту добило 28 особа (Marinković, 2020).

Према подацима КИРС током 2021. године у прихватним и азилним центрима боравило је укупно 68.308 миграната (“Током 2021.”, 2022). Податак из јула 2021. године указује да се у смештајним капацитетима у нашој земљи налазило нешто више од 5.000 миграната, а већина лица из ове категорије се није задржавала дуже од око три седмице (Kostić, 2021).

Поред тога, КИРС наводи и да је за само месец дана крајем 2021. године 17 миграната страдало приликом покушаја да се преко Србије домогне западноевропских земаља (Bogdanović, 2022).

Да је дошло до значајног повећања броја миграната који су прошли кроз прихватне и азилне центре наше земље у току 2022. године, говори податак КИРС који указује да је 116.312 миграната/избеглица од јануара до средине децембра 2022. године прошло кроз Србију, што представља повећање од преко 100% у односу на исти период 2021. године. Такође, од краја фебруара до средине децембра 2022. године кроз Србију је прошло 133.715 Украјинаца. Када је реч о овој категорији лица КИРС је помогао око 4.000 избеглица из Украјине у обезбеђивању прихватног смештаја, док су се у децембру 2022. само у Центру за азил у Врању налазиле 83 избеглице из Украјине (“Komeserijat: Povećan broj“, 2022).

У смештајним капацитетима се у нашој земљи у току 2022. године број миграната на месечном нивоу се кретао између четири и шест хиљада. Примера ради, крајем децембра 2022. године број миграната је у капацитетима за смештај износио око 4.500. Што се тиче захтева за азил у току 2022. године, намеру за азил је изразило 3.800 лица, од чега је 311 лица поднело захтев за стицање азила, а само 25 њих је добило позитиван одговор (Ljubisavljević, 2022).

Према подацима КИРС, у току 2022. године у Србији је број миграната који је регистрован у центрима којим руководи ова институција износио 124.127 лица из ове категорије (Подаци КИРС, 2023).

Само у јануару 2022. године у нашој земљи било је у функцији 13 прихватних и центара за азил, док је шест центара било у стању мировања, који, иначе, у случају потребе могу бити у кратком року активирани (“Комесаријат: У Србији“, 2022). У активним центрима за мигранте се у јануару поменуте године налазило 4.350 миграната (“Током 2021.“, 2022), док их је у октобру исте године било око 5.200 миграната (Ristić, 2022). Од почетка године до октобра 2022. године у прихватним и азилним центрима у Србији регистровано је више од 95.000 миграната. Поред тога, значајно је указати и на податак да је од избијања сукоба у Украјини до средине октобра 2022. године кроз Србију прошло 117.637 Украјинаца. Тако се у октобру у прихватним центрима у нашој земљи налазило око 3.500 избеглица из Украјине (“Ove godine u Srbiji“, 2022).

Да се велики број не само украјинских, већ и руских држављана налази у Србији указује и податак Агенција за привредне регистре (АПР) која наводи да је од фебруара до децембра 2022. године регистровано чак 4.000 предузећа чији су власници Украјинци и Руси (Ljubisavljević, 2022).

Према подацима Службе граничне полиције у периоду од 25. фебруара до 21. децембра 2022. године у Србију је ушло 219.153 грађана Руске Федерације. Што се тиче одобреног боравка за ова лица, Управа за странце наводи податак од 17.680

држављана Руске Федерације којима је одобрен боравак у нашој земљи (Ljubisavljević, 2022).

Када је реч о броју Украјинаца у Србији крајем децембра 2022. године било их је око 1.850 лица, од којих је 1.101 лице дошло у нашу земљу на основу Закона о азилу и привременој заштити, од када је избио сукоб у Украјини. Такође, у транзиту је регистровано 135.283 украјинских држављана који су од краја фебруара до краја децембра 2022. године прошли кроз нашу земљу (Ljubisavljević, 2022).

Што се тиче тражилаца азила у Србији, у првих девет месеци 2022. године 200 миграната је изразило жељу да затражи азил, а у поступку азила налазило се 80 њих (Ristić, 2022).

Имајући у виду наведено, може се констатовати да су смештајни капацитети за мигранте у Србији посебно били пребукирани током јесени 2022. године, што потврђују и следећи подаци.

Само у октобру 2022. године у прихватном центру у Прешеву налазило се преко 1.100 миграната (“Србији прети хуманитарна криза“, 2022). У новембру 2022. године у 15 прихvatно-азилних центара налазило се око 4.000 миграната, углавном из Авганистана, Сирије, Марока и Пакистана, од којих су 92% њих пунолетни мушкарци, те четири одсто жене и три одсто деца, док се ван смештајних капацитета налазило још између 1.000 и 1.500 миграната (“Stanisavljević: Zakoni Srbije“, 2022).

Када је реч о актуелном стању у вези са бројем миграната у нашој земљи, према подацима Комесаријата за избеглице и миграције (КИРС), у Србији се 11.2.2023. године налазило 2.689 лица из мигрантске популације, која су била смештена у 17 центара за азил и прихват миграната. Међу овим мигрантима, налазиле су се и 72 избеглице из Украјине, смештене у Центар за азил у Врању⁴⁵, који је, између осталог,

---

⁴⁵ Кроз овај центар је од почетка сукоба у Украјини до средине фебруара 2023. године прошло 178 украјинских избеглица (Подаци КИРС, 2023).

опредељен за смештај ове категорије лица. Такође, у наведеном периоду, ван смештајних капацитета у нашој земљи налазило се још око 500 миграната (Подаци КИРС, 2023).

Приликом сагледавања наведених статистичких података о попуњености смештајних капацитета у Србији у претходном периоду, од избијања мигрантске кризе до данас, примећујемо да је број миграната у нашој земљи варирао зависно од годишњег доба и глобалних прилика. Оно што је заједничко за све претходне периоде од 2015. године, а и раније, па до данас, јесте чињеница да минималан број лица из мигрантске популације изражава намеру да остане у Србији.

Поред тога, важно је указати на постојање тзв. тамне бројке, односно на ирегуларне мигранте који су невидљиви за систем, због чега се не може ни говорити о прецизним бројкама, као ни одговарајућој процедури за њихову идентификацију.

Посебна пажња по питању збрињавања лица из мигрантске популације поклања се мигрантским породицама са децом, а посебно малолетним лицима без пратње родитеља. Додатни капацитети за смештај малолетних миграната без пратње ангажовани су у институцијама социјалне заштите у Београду, Суботици и Нишу. Ипак, највећи број малолетника без пратње и даље се смешта у центрима за мигранте где бораве и одрасла лица, и то најчешће у Крњачу, Обреновац, Сјеницу и Боговађе.

Од почетка мигрантске кризе, кроз Србију је прошао велики број малолетних миграната без пратње, за које су прописане посебне мере заштите, са нагласком на „одговорност надлежних Органа старатељства за пружање старатељске заштите, утврђивања најбољег интереса деце без пратње, али и дужност да се деца из ове популације смештају у установе социјалне заштите које су унапред предвиђене за смештај малолетних мигранта без пратње” (Марковић, 2019: 47).

Премда су се услуге смештаја за децу мигранте у Србији више пута мењале од 2015. године, увек је у првом плану била тежња ка развоју алтернативних врста смештаја. С тим у вези, потребно је појаснити и сам појам алтернативног старања, који означава „формални или неформални облик збрињавања детета/младе особе до 18,

односно 26. године, уколико је на редовном школовању, који траје макар једну ноћ када је дете изван родитељског дома, без обзира на то да ли је уследио након пресуде суда или одлуке органа старатељства, на иницијативу детета, његових родитеља, сродника или да је одгајатељ спонтано преузео на себе старање у одсуству родитеља. Основне форме алтернативног старања су: старатељство, резиденцијални и хранитељски смештај и засноване су на породици или су налик породици“ (Марковић, 2019: 47).

У Републици Србији је питање збрињавања деце без пратње постављено на листу приоритета још 2015. године. У складу са тим, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања (МИНРЗС) је исте године донело Инструкцију о поступању центара за социјални рад и установа социјалне заштите за смештај корисника у обезбеђивању заштите и смештаја деце без пратње. Наведена институција је наредне године, у сарадњи са UNICEF, израдила *Стандардне оперативне процедуре* у циљу „успостављања заједничког разумевања свих актера укључених у заштиту деце о ризицима којима су деца изложена у околностима ванредних ситуација“ (Milanović i dr., 2016, цитирано према Марковић, 2019: 55). Након тога, поменуто министарство је донело још две Инструкције о поступању Центра за социјални рад. Смештај за ову категорију лица, до 2017. године, пружили су *Завод за васпитање деце и омладине у Београду и Нишу*, са укупним смештајним капацитетима за 30 лица. Исте године, НВО *Jesuit refugee services (JRS)* је, уз споразум са наведеним Министарством и Градским центром за социјални рад Београд, отворила прихватилиште за децу без пратње са смештајним капацитетом за 17 дечака. Наредне године, капацитети за смештај ове категорије лица су проширена за још десет места за дечаке, у оквиру *Центра за заштиту одојчади, деце и омладине – дом Јован Јовановић Змај*. Такође, 2019. године у Лозници је НВО *Border Free Serbia* отворила прихватилиште за смештај 15 дечака (Марковић, 2019: 55-56).

Имајући у виду наведено, можемо констатовати да су КИРС и Центар за социјални рад задужени за смештај и збрињавање лица из ове категорије у центре, и то најчешће у Крњачу, Обреновац, Сјеницу и Боговађе. Такође, установе социјалне

заштите које су данас задужене за збрињавање ове категорије лица су: *Завод за васпитање деце и омладине Београд*, *Центар за заштиту одојчади, деце и омладине Београд* и *Завод за васпитање деце и омладине – Ниш*. Поред званичних установа, у збрињавању малолетника без пратње укључено је и неколико невладиних организација (НВО), од којих су најзаступљеније *Центар за истраживање и развој друштва (IDEAS)*, *Jesuit refugee services (JRS)*, као и *Border Free Serbia*. Сви малолетни мигранти без пратње упућују се у тзв. азилну процедуру, без обзира на њихове жеље и планове у вези са боравком у Републици Србији.

У вези са личним подацима које мигранти дају приликом регистрације у нашој земљи, посебно је упитна њихова веродостојност, која је нарочито изражена код малолетних миграната без пратње. Примера ради, подаци из 2017. године о броју малолетних миграната без пратње указују на „недоследност и неискреност” лица из ове популације приликом њихове регистрације у Министарству унутрашњих послова Републике Србије и у КИРС (Соколовић, 2017: 3).

У току 2015. године у Републици Србији је 10.642 деце без пратње изразило намеру да тражи азил, а смештајних капацитета за ову категорију лица у то време било је свега 30 места (за 25 дечака и пет девојчица). Поређења ради, током 2018. године број деце без пратње у Србији износио је 666, док су смештајни капацитети проширени на 72 места (за 67 дечака и пет девојчица) (Марковић, 2019: 57). Подаци МУП за период од 1. јануара до 28. новембра 2017. године указују да је намеру да затраже азил изразило 144 малолетника без пратње, док је за период од 1. јануара до 1. децембра 2017. године, према подацима КИРС, у земљи боравило 199 малолетних миграната без пратње родитеља (Соколовић, 2017: 3).

Када је реч о деци мигрантима, са или без пратње родитеља, значајно је напоменути да је Влада Републике Србије уложила значајне напоре да ојача капацитете за пријем и негу ове категорије лица, као и да се обезбеди приступ образовању у складу са *Конвенцијом о правима деце*. Такође, свим лицима из мигрантске популације потребно је обезбедити адекватну исхрану, као и здравствену

заштиту. И поред тога, смештајни капацитети нису довољни за дужи период боравка миграната, посебно када се узму у обзир константне „претње“ турског председника Ердогана, да ће „отворити границе“ и „пустити“ мигранте ка Европи.

Разлог укључивања све већег броја малолетника без пратње у миграторна кретања лежи у чињеници да ова категорија лица много лакше добија азил од одраслих миграната. У тој групи лица најбројнији су тинејџери старости између 14 и 17 година, на шта указују подаци Центра за заштиту и помоћ тражиоцима азила (“Ђurović: Крајње време”, 2019).

Значајно је поменути и Уредбу Владе Републике Србије која се тиче решавања стамбених потреба избеглица, а која је ступила на снагу у јануару 2022. године. Реч је о *Уредби о утврђивању програма коришћења средстава за решавање стамбених потреба и друге програме интеграције избеглица у 2022. години* (Службени гласник РС, бр. 9/2022).

Услед увећања броја миграната у нашој земљи неретко је долазило до несклада са смештајним капацитетима, на шта је Република Србија увек имала адекватан и правремен одговор. Тако је током 2020. године, у временском интервалу од само месец дана дошло до значајног повећања броја миграната у Србији, те је средином марта наведене године регистровано 5.628 мигранта, који су се налазили у 17 прихватних центара, као и још 800 лица из овог корпуса, који су се налазили изван званичних смештајних капацитета, односно у подручјима у близини граница Србије са Мађарском и Хрватском (Zorić, 2020). Већ следећег месеца, у нашој земљи је боравило око 8.800 миграната, распоређених у двадесет центара (укључујући и центре у Миратовцу и Моровићу) (Rujević, 2020).

Премда је Република Србија ускладила своје смештајне капацитете са бројем миграната, подршка ЕУ за даљу изградњу капацитета институција Републике Србије је веома значајна, првенствено због могућих флукуација у погледу броја миграната. Функционалност мигрантских центара би требала да буде испод 6.000 лица, што Србија успешно контролише и одржава добар баланас између прилива и одлива миграната.

8.3. Безбедност граница

Систем безбедности државних граница обухвата, између осталог, скуп мера и поступака везаних за контролу прелажења државних граница (гранични прелази) и обезбеђивање државних граница (копнене или „зелене границе” и водене или „плаве границе”), које се спроводе у циљу спречавања недозвољених активности, а од стране надлежних државних субјеката, као што су полиција, војска, царина, и др (Достић & Танчић, 2022: 9).

Тако можемо разликовати војни (милитантни, линијски), полицијски (линијско-дубински) и комбиновани систем, у зависности од начина вршења послова обезбеђења државне границе. Војни систем безбедности граница односи се на линијски концепт обезбеђења државне границе који спроводе војни субјекти (граничне јединице војске), а у циљу заштите државних граница (Живковић, 2008: 103, цитирано према Достић & Танчић, 2022: 10). Што се тиче полицијског система безбедности граница, Достић је мишљења да он представља „линијско-дубински концепт обезбеђења” државних граница од стране надлежних полицијских субјеката, са циљем борбе против прекограничног организованог криминала, тероризма и др. (Достић, 2007: 157, цитирано према Достић & Танчић, 2022: 10). Комбиновани систем безбедности граница заснован је на оба концепта, а спроводи се од стране војно-полицијских субјеката, „у циљу заштите државне границе од потенцијалног агресора, прекограничног организованог криминала” и других безбедносних претњи. У оквиру овог система, послове контроле граничних прелаза обављају полицијски субјекти, а послове обезбеђивања државних граница војни субјекти (Достић & Танчић, 2022: 11).

Према *Шенгенском уговору* потписаном 1985. године, од стране пет европских држава, предвиђена је слобода кретања без икаквих докумената на граници, за све држављане држава потписница овог уговора. Иако данас, званично, 27 држава чланица припадају Шенген зони, не би се могло констатовати да се све оне придржавају

уговорних правила, будући да су поједине земље увеле пограничне контроле управо због избегличке кризе. Стога је упитан опстанак шенгенског система у периодима који долазе будући да се број избеглица и миграната не смањује, што повећава забринутост држава, нарочито оних које се налазе на такозваној Балканској рути.

Ипак, јачање контроле спољних граница шенгенског простора, отпочело је пре мигрантске кризе, након 2001. године и терористичког напада у Њујорку.

Након тог догађаја Европа је због антимиграционе политике коју је почела да спроводи добила назив „тврђава Европа“ (Ejdus & Savković, 2010: 92). Наредне године донет је *План за управљање спољним границама држава чланица Европске уније* са циљем да се ефикасније спроводи контрола и развија заједничка политика о управљању спољним границама држава чланица.

Европски савет је исте године (2002) одобрио и *Шенгенски каталог* којим је дефинисан *Интегрисани модел граничне безбедности*. Овај систем се развија преко четири нивоа: активностима у трећим државама, међународној граничној сарадњи, мерама на спољним границама (управљање границом), као и даљим активностима унутра територије Шенгенских држава и између њих. Јасно је да су њиме покривени сви аспекти граничне политике (Vrey, 2002: 9-10).

Шенгенским граничним правилником, усвојеним 2006. године, регулисано је поступање граничних јединица на самим граничним прелазима, као и између њих. Чланом 16 овог кодекса налаже се узајамна помоћ и оперативна сарадња међу службама држава чланица које су смештене у подручју управљања спољним границама, а у сарадњи са *Европском агенцијом за управљање оперативном сарадњом на спољним границама држава - FRONTEX*. Чланом 23 кодекс предвиђа могућност увођења надзора над државном границом у периоду од 30 дана, оним државама чланицама чији су јавни поредак и унутрашња безбедност озбиљно угрожени. На овај период, члан 26 прописује продужетак на још 30 дана, уколико држава чланица, која затражи продужење, изнесе све разлоге због којих је то продужење надзора иницирала (EU, 2006). Отворена је могућност да, максимално пет пута годишње, државе чланице затраже увођење контроле унутрашњих граница. Ипак, за предвиђене ванредне

околности рок може бити и на две године, што су државе чланице договориле 2012. године.

Посебно је важно указати да граничари FRONTEX не делују самостално, већ раде у садејству са граничном полицијом која је чланица ЕУ, а која је тражила помоћ или земље која је тражила помоћ, а није чланица ЕУ. Тако, ова организација може деловати са највише 1.500 припадника граничне полиције, које чланице ЕУ стављају на располагање у року од пет дана (Maglajlija, 2020).

Будући да је мигрантска криза у Европи означена као „генератор терористичких напада”, поједине државе чланице су, због њене очигледне предвидљивости, почев од 2016. године затражиле контролу својих државних граница на шест месеци, уз напомену да ће тражити од Европског савета, по истеку рока, његово продужење. Прве државе које су то учиниле биле су Данска и Шведска, а потом Немачка, Аустрија и Норвешка.

Сет прописа, познат под називом *пакет паметних граница (Smart Borders Package)*, предложен од стране Европске комисије 2013. године, укључен је као један од пројеката *Европске Агенде о миграцијама* (2015). Потребно је још споменути и *Шенгенски информациони систем (SIS)* помоћу којег се могу идентификовати лица и предмети који су потенцијална опасност по безбедност држава чланица. Функција овог система је спољна контрола граница држава чланица кроз сарадњу њихових полицијских служби.

Значајне мере које су преузете из *Амстердамског уговора* смештене су у *Европски пакт о миграцијама и азилу* из 2008. године, што је довело до оснивања *Заједничког европског система азила (CEAS)*.

Агенција за европску граничну и обалску стражу - FRONTEX, основана је 2004. године с циљем да помогне у управљању земљама чланицама ЕУ, као и оним државама које се налазе у шенгенском простору, њиховим спољним границама, уз техничку помоћ и стручно знање. Фронтекс управља операцијама на води, али и на копненим границама, као и међународним аеродромима широм Европе (Frontex, n. d.).

Ова агенција иза себе има бројне операције спашавања, нарочито у случају поморских незгода. Једна од познатијих је операција *Triton*, коју је затражила Италија у циљу надзора и заштите граница ЕУ, као и спашавања миграната на средишњем региону Медитерана, а покренута је 2014. године (EU, 2016).

Такође, исте године отпочела је и операција *Poseidon Sea*, као координација оперативних активности на спољним морским границама источног региона Медитерана, како би се пратили токови ирегуларних миграција ка територијама државама чланицама ЕУ (EU, 2016).

Европска комисија је 2015. године троструко увећала финансијску подршку заједничких операција агенције Фронтекс, *Triton* и *Poseidon Sea*, за 2016. годину (European Commission, 2015).

Да би се подстакла брза примена *Стратегије ЕУ за поморску сигурност* (*European Union Maritime Security Strategy - EUMSS*), 2014. је донет Акциони план у којем се наводи 130 акција за брзо напредовање. Почетни циљ је био идентификација и размена најбољих пракси широм ЕУ (*European Union Maritime Security Strategy*, 2014).

Када је реч о граничној контроли, препоруке ЕУ у оквиру програма *Horizon 2020* односиле су се на формирање интегрисаног система којим би се повезале све граничне службе, односно погранични органи, како међусобно, тако и са њиховим командно-контролним центрима. У наведеном програму ЕУ за период 2018-2020. године препоручена је већа усредсређеност на употребу побољшаних сензорских технологија, како би се изнашао такав систем сензора који даје тродимензионални увид у унутрашњу структуру контејнера (камиона), односно идентификацију терета који се превози, што укључује и илегални транспорт миграната. Главни циљ овог програма јесте да се лакше локализује и идентификује „нелегални терет“, без потребе за отварањем контејнера (European Commission, 2020: 57, 59).

Што се тиче *Споразума о реадмисији*, иницијално је развијен од стране Немачке 1991. године, а касније је као клаузула укључиван у бројне споразуме ЕУ о придруживању и сарадњу. Према *Споразуму о реадмисији*, земље порекла и транзита

су дужне да прихвате назад ирегуларне мигранте или тражиоце азила који потичу из те земље или су преко ње ушли у ЕУ (Azoulai & Vries, 2014: 63).

Политика реадмисије у ЕУ подразумева „враћање лица која не испињавају или више не испуњавају услове за боравак у некој држави“. До *Директиве о повратку* која је ступила на снагу 2009. године, дошло је након што је ЕУ поштрила миграторну политику. Поменутом директивом прописана су заједничка правила за повратак, поновни повратак, задржавање, добровољни повратак и коришћење принудних мера, као и поштовање људских права у самом поступку реадмисије (Ministarstvo za evropske integracije, n. d.).

Акционим планом ЕУ за миграције у десет тачака, који је усвојен 2015. године, успостављен је систем сталног праћења миграционих токова, преко организација EUROPOL, FRONTEX, EASO и EUROJUST, а установљен је и Миграциони официр за везу (ILO) у кључним трећим земљама (European Commission, 2015).

Једна од најзначајних међународних полицијских организација данас, а може се рећи и једна од најбројнијих, јесте Европска полицијска служба (EUROPOL). Успостављена је 1992. године *Уговором из Мастрихта*, с главним циљем да се створи јединствена Канцеларија криминалистичке полиције. Њено дефинитивно оснивање уследило је након усвајања *Конвенције EUROPOL* 1998. године. Задатак EUROPOL је да у сарадњи са државама чланицама ЕУ ради на превенцији и сузбијању међународног организованог криминала. Данас су њен главни приоритет супростављање ирегуларним миграцијама на Медитерану.

Безбедност својих граница европске земље обезбеђују управљањем границама кроз јачање контроле и надзора над истим, како на копну тако и у поморском подручју. Посебан допринос у обезбеђивању граница ЕУ даје *Европски систем надзора граница - European Border Surveillance System (EUROSUR)*. Његова интероперабилност са другим системима, као и употреба нових технологија за граничне провере, а које су у вези са законодавном иницијативом о паметним границама, посебно је уочљива на пољу царинске политике ЕУ и кријумчарењу миграната (European Commission, 2020: 54).

Неретка је појава фалсификованих путних исправа на границама, што је један од приоритетних задатака стратешког извештаја ЕУ из 2017. године под називом *Процена претње од тешког и организованог криминала - Serious and Organised Crime Threat Assessment* (СОСТА). У њему се наглашава неопходност изналажења нових мера за решавање потенцијалних превара, посебно за откривање преобликаних (*морфираних*) слика лица – *morphed face images*. Питање *морфираних* слика лица у контексту упоређивања лица на граничној контроли не утиче само на аутоматизоване системе препознавања лица, већ и на посматраче. Стручњаци у овој области, Мегреја и Бартон (Megreya & Burton, 2006), сматрају да су људи прилично неуспешни у препознавању оваквих преобликаних слика лица, уколико нису посебно обучени за то (Scherhag et al., 2019).

Када је реч о безбедности граница у Републици Србији, два су кључна закона која је одређују: *Закон о заштити државне границе* и *Закон о граничној контроли*.

Под заштитом државне границе, према *Закону о заштити државне границе*, подразумева се контрола прелажења државне границе и обезбеђивање државне границе, ради: „1. обезбеђивања неповредивости државне границе; 2. спречавања и откривања кажњивих дела и починилаца тих дела; 3. заштите живота и здравља људи и животне средине; 4. спречавања илегалне миграције“ (Службени гласник РС, 97/2008-34, 20/2015-3).

Поменути закон, између осталог, дефинише појмове државне границе, граничног прелаза, интегрисаног управљања границом, те граничне полиције, и сл. С тим у вези, потребно је навести да „послове граничне контроле и обезбеђивања државне границе врши Министарство унутрашњих послова (МУП) и други органи државне управе“, док гранична полиција као организациона јединица МУП обавља непосредне послове заштите државне границе (ИОМ, 2011: 33).

Према *Закону о граничној контроли*, под невојним изазовима, ризицима и претњама по државну безбедност убрајају се „тероризам, организовани криминал,

корупција, мигрантска криза, елементарна непогода, техничко-технолошке и друге несреће и опасности“ (Sl. glasnik RS, br. 24/2018).

У области контроле граница, Србија је са *Европском агенцијом за граничну и обалску стражу* (Фронтекс/Frontex) крајем 2019. године потписала споразум о сарадњи у циљу успешног управљања заједничким границама.

Поменути споразумом Frontex има могућност да спроводи и реализује заједничке операције, као и да распоређује своје тимове у регионима Србије који се граниче са ЕУ, уз обавезну претходну сагласност Србије. У циљу реализације борбе против ирегуларних миграција и прекограничног криминала могу се, у складу са потребама, укључити и техничке и оперативне помоћи на самим границима (EU, 2019).

Крајем 2019. године Фронтекс је отпочео регрутацију стотину граничара за рад у првој униформисаној служби те европске агенције за контролу граница. До сада је тај посао обављало само 28 агената држава чланица. О неопходности укључивања већег броја „чуvara граница“ упућује податак ове агенције да ЕУ има више од 12.000 километара копнене границе, 45.000 километара морске границе и 600 међународних аеродрома (“EU’s border agency“, 2019).

Такође, средином 2021. године ступио је на снагу *Споразум о управљању границама*, потписан између Србије и ЕУ, којим се омогућава да Фронтекс спроводи заједничке операције у Србији, нарочито у изненадним ситуацијама, при чему треба нагласити да се овим споразумом члановима Фронтекса даје могућност извршних овлашћења, односно да примењују силу „укључујући службено оружје, муницију и опрему“, уз неопходну сагласност како матичне државе чланице из које је припадник Фронтекса упућен, тако и наше земље (“Stupa na snagu sporazum“, 2021).

Поред сарадње са Фронтексом, Република Србија остварује сарадњу и са *Регионалном иницијативом за миграције, азил и избеглице (Migration, Asylum, Refugees Regional Initiative - MARRI)*⁴⁶, која је основана у циљу успешнијег управљања миграционим кретањима у региону. Чини је шест држава потписница тзв. Западног

---

⁴⁶ Ова међународна организација основана је 2004. године са седиштем у Скопљу (Северна Македонија). Начин функционисања поменуте иницијативе утврђен је Статутом и Смерницама.

Балкана – Република Албанија, Република Северна Македонија, Република БиХ, Република Црна Гора, „Косово“ и Република Србија. Република Србија је 2016. формално преузела председавање MARRI. Предвиђено је да се састанак држава учесница реализује бар два пута годишње, углавном уочи одржавања Регионалног форума (Министарство спољних послова, n. d.).

Такође, значајно је указати и на *Центар за спровођење закона у Југоисточној Европи (Southeast European Law Enforcement Center - SELEC)*⁴⁷, који је формиран трансформацијом *Регионалног центра за борбу против прекограничног криминала - SECI*, те потписивањем *SELEC Конвенције* у Букурешту 2009. године, која је ступила на снагу 2011. године. Представници следећих 13 држава чланица потписале су *SELEC Конвенцију*: Република Албанија, Босна и Херцеговина, Република Бугарска, Република Хрватска, Република Грчка, Република Мађарска, Република Северна Македонија, Република Молдавија, Република Црна Гора, Република Румунија, Република Словенија, Република Турска и Република Србија. Главни задаци ове организације заснивају се на „сарадњи држава чланица у превенцији и сузбијању криминалних активности, са елементом прекограничне повезаности, укључујући организовани криминал, тероризам, кријумчарење људи и роба, кроз заједнички оперативни рад царина и полиције држава чланица, као и кроз размену информација и докумената између официра за везу, делегираних у SELEC центар од стране држава чланица, и особа за контакт на националном нивоу” (Министарство спољних послова, n. d.).

Када је реч о политици реадмисије у нашој земљи, Србија је 2007. године са тадашњом Европском заједницом потписала *Споразум о реадмисији лица која незаконито бораве* (Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori, br. 103/2007), а који је на снагу ступио почетком 2008. године. Такође, наша земља је 2009. усвојила *Стратегију реинтеграције повратника по основу Споразума о реадмисији* (Службени

---

⁴⁷ Седиште ове организације је у Букурешту (Румунија).

гласник РС, бр. 15/2009-118), те Акционе планове који је прате, као и Савет за интеграцију повратника (KIRS, n. d.).

Под реадмисијом се, према ИОМ, подразумева „процес безбедног и уредног повратка особа које не испуњавају, или више не испуњавају услове уласка, боравка или настањивања на територији одређене државе, из те државе која се у процесу реадмисије назива "државом молиљом", у државу која се у процесу реадмисије назива "замољеном државом", а коју је лице које се налази у процесу реадмисије првобитно напустило пре него што је покушало да уђе или је боравило на територији државе молиље“ (ИОМ, 2011: 33).

Иначе, очување безбедности граница Републике Србије је примарни задатак Управе граничне полиције. Интегрисано управљање границом у Србији се реализује захваљујући сарадњи полиције, царине, фитосанитарне и ветеринарске инспекције. На овом плану ЕУ је нашој земљи обезбедила подршку од 28 милиона евра (“Bezbednost pre svega“, 2021).

Управа граничне полиције Србије настоји да одговори на бројне изазове са којима се суочава дуж граница наше земље дугих 2.362 километара на којима се налази 77 граничних прелаза. Наша земља је оцењена као „једна од најхуманијих земаља” према ирегуларним мигрантима, што потврђује и чињеница да није било притужби на однос Граничне полиције према овој категорији лица. Важно је истаћи и да тренутно у надзору државне границе граничној полицији Србије помажу колеге и колегинице из Аустрије и Мађарске, као и да су раније долазили из Словачке, Чешке, Словеније, Немачке и Француске (“Migracije su kao voda”, 2022).

Када је реч о броју спречених илегалних прелазака државне границе у Србији, 2015. их је било 36.598, док их је 2020. и 2021. године било 36.927, односно 24.713 спречених покушаја преласка границе (Prilog MINRZS, 2022). Према подацима МУП Гранична полиција је 2022. године спречила више од 66.000 незаконитих прелазака државне границе, што је у односу на 2021. годину 2,4 пута више. Највећи број спречених прелазака је на граници са Северном Македонијом и износи више од 46.000 (Радуловић, 2023).

Имајући у виду све наведено, могло би се констатовати да основ решавања проблема ирегуларних миграција лежи у заједничкој политици реадмисије⁴⁸ и сарадње у оквиру међународних организација које се баве питањем миграната, а пре свега са Фронтесом.

8.4. Политика миграција кроз сарадњу са земљама у окружењу

У области миграција, Србија остварује сарадњу како са земљама у окружењу, тако и шире.

Будући да се наша земља налази на путу ка усклађивању националног законодавства са правним тековинама ЕУ, израдила је, у складу са прописима ЕУ, бројне секторске стратегије и законе. Када је реч о стратешком оквиру, кључне стратегије Србије на основу којих се формира миграциона политика наше земље су: *Стратегија за управљање миграцијама, Стратегија интегрисаног управљања границом у Србији, Стратегија реинтеграције повратника по основу споразума о реадмисији*, као и *Стратегија супротстављања ирегуларним миграцијама у Србији (2018-2020)*. Када је реч о законском оквиру у области миграција, поменућемо кључне законе из те области: *Закон о странцима, Закон о граничној контроли, Закон о азилу и привременој заштити и Закон о запошљавању странаца* (Преговарачка група за Поглавље 24, 2020: 7-12).

Мада је Европа учинила значајне кораке ка стварању заједничке политике према проблему миграција, још увек се не може рећи да је њена политика апсолутно јединствена на том плану. Државе чланице ЕУ, али и оне које то нису (Србија), покушавају да изнађу адекватно решење за мигрантску кризу која прети свим државама. Но, ипак, битна је разлика у изналагању таквог решења између држава чланица и оних које то нису - државе чланице теже изналагању заједничког европског

---

⁴⁸ Политика реадмисије у ЕУ подразумева враћање лица која не испињавају или више не испуњавају услове за боравак у некој држави Европске уније. Директивом о повратку која је усвојена 2010, ЕУ је поштрила своју миграторну политику, те прописала јасна заједничка правила за повратак, поновни повратак, задржавање, добровољни повратак и коришћење принудних мера, као и поштовање људских права у самом поступку реадмисије (Kancelarija za evropske integracije Vlade Republike Srbije, 2011).

решења, док државе које не припадају ЕУ траже појединачно национално решење. При томе, изван број држава чланица ЕУ и када формално прихвата решења званичног Брисела у пракси избегава да их спроведе, а неке чак и по цену санкционисања одбијају да буду извршиоци сваке одлуке на плану миграторне политике. Реч је пре свега о земљама чланицама *Вишеградске групе*, а апсолутни пример тога је свакако понашање Републике Мађарске, чија миграторна политика у великој мери представља отелотворење ставова њеног председника владе Виктора Орбана.

Вишеградска група је у септембру 2019. године изашла са новим аргументом у прилог проширењу ЕУ на Балкан, а који се тиче ирегуларних миграција и безбедности ЕУ. Премијери наведене групе су усвојили заједничку декларацију у којој, између осталог, наводе да је „политика проширења заиста најефикаснији начин да се обезбеди стабилност, безбедност и просперитет на тзв. Западном Балкану, а то значи и безбедност Европе“. За Србију је посебно значајна чињеница да је ресор проширења у Европској комисији припао управо региону који покрива *Вишеградска група* (“Premijerima Višegradske grupe”, 2019).

Поред *Вишеградске групе*, посебно је важно указати на *Регионалну иницијативу Мана пута*⁴⁹. Наиме, идеја поменуте иницијативе која је донета 2006. године била је да се изнађе трајно решење за све присилне миграције које се одвијају у новонасталим државама Балкана, а које су оформљене на тлу бивше Југославије. Иницијативу су подржали Високи комесар УН за избеглице, Организација за европску безбедност и сарадњу (OSCE) и Европска Комисија, али је до сада припремљено само неколико поглавља ове акције (Радушки, 2011: 390). Тако је, у складу са поменутом иницијативом, а од стране ИОМ, 2008. године креиран Извештај *Мана пута за израду Свеобухватне стратегије за управљање миграцијама у Републици Србији*. Једна од главних препорука овог Извештаја односила се на успостављање *Специјализоване агенције за миграције*, задужене за „хоризонталну координацију политике у области управљања миграцијама“ (ИОМ, 2008).

---

⁴⁹ *Мана пута* представља здружене националне акционе планове који су усмерени ка репатријацији или интеграцији, унутар три државе потписнице.

Као наследник Пакта стабилности за Југоисточну Европу, фебруара 2008. године, формиран је *Савет за регионалну сарадњу (Regional Cooperation Council – RCC)*. Савет представља кључну тачку за сарадњу у региону и „оперативну руку“ *Процеса сарадње у Југоисточној Европи (SEECP)*. Ово тело функционише као форум за ангажовање међународне заједнице присутне у региону (Savet za regionalnu saradnju [RCC], n. d.).

Истраживање *Савета за регионалну сарадњу* под називом *Безбедносни барометар 2021 (#SecuriMeter 2021)*⁵⁰ које је спроведено на подручју тзв. Западног Балкана (Албанија, БиХ, Северна Македонија, Црна Гора, Србија и АП КиМ) показало је да су најважнији изазови са којима се суочава регион, а које је потребно решити када је реч о безбедности, организовани криминал, тероризам, мигрантска криза и сајбер безбедност. Процентуално гледано, одговори испитаника су били следећи: испитаници који су на првом месту означили организовани и финансијски криминал - 92%, они коју су указали на борбу против тероризма - 88%, затим на мигрантску кризу - 86%, док је 84 % испитаника истакло сајбер безбедност као најхитнији безбедносни изазов који би регион требало да реши (Комарчевић, 2021).

Када је реч о мигрантском питању, нешто више од половине свих испитаника поменутог истраживања које је обављено 2021. године, односно 55% њих, означило је „довољним” тренутни ниво граничне безбедности у њиховим земљама у погледу мигрантске кризе, а 23% грађана тзв. Западног Балкана мишљења је да ће се ситуација по питању мигрантске кризе у наредне три године побољшати (Комарчевић, 2021).

Учешће држава и територија региона тзв. Западног Балкана, као и представника ЕУ на конференцијима *Савета за регионалну сарадњу (RCC)* несумњиво доприносе њиховој чвршћој сарадњи, чиме се подстиче координација политичких званичника са простора тзв. Западног Балкана (Лазаревић & Матијевић, 2021: 77). Поред ангажовања RCC, земље региона би требало да изнађу додатне моделе сарадње како би оснажиле заједнички рад, будући да су државе тзв. Западног Балкана ближе једна другој него осталим деловима Европе. То значи да је ради координисаног одговора свих држава

---

⁵⁰ Истраживање је спроведено у периоду од 28. јануара до 19. фебруара 2021. године, а у анкети је учествовало око 6.000 испитаника.

региона неопходно унапредити регионалну интероперабилност како би се адекватно и правовремено одговорило на евентуалне безбедносне изазове.

Што се тиче безбедносних изазова по регион тзв. Западног Балкана, миграције су се од избијања мигрантске кризе 2015. године нашле међу приоритетним безбедносним питањима.

Тако је у фебруару 2016. године одржана конференција у Бечу под називом *Заједничко управљање миграцијама (Managing Migration Together)* којој је присуствовало 18 министара спољних и унутрашњих послова из западнобалканских земаља који су се усагласили око неопходности стриктније контроле ЕУ и затварање тзв. Балканске руте (Ворја et al., 2016: 2, цитирано према Перишић, 2018: 96).

Иста Конференција министара унутрашњих послова и представника из 18 земаља и Европске уније поново је одржана у Аустрији, четири године касније (2020. године), на којој је договорено да Беч постане седиште нове „платформе за координацију миграционе политике“. Као приоритети сарадње земаља учесница апострофирани су: заштита спољних граница, борба против кријумчара, враћање миграната без права на азил и убрзање поступка за пружање азила (“Dogovorena nova platforma”, 2020).

Да постоји забринутост око евентуалног претварања тзв. Западног Балкана у „тампон зону“, где би били смештени мигранти којима није омогућен прелазак на територију ЕУ, указала је инострани познавалац проблематике по питању тероризма и екстремизма Биби ван Гинкел (Bibi van Ginkel), која је нагласила да би такав сценарио имао „разарајући ефекат“ по регион, али и читаву Европу (“Bibi van Ginkel”, 2019).

8.5. Одговор држава на Балканској рути на мигрантску кризу

Савремене миграције у Европи манифестовале су се у виду неконтролисаног протеривања и депортације миграната, које су одобрене од стране појединих држава, али и кроз њихов прихват и интеграцију у друштво, обрачунавајући се или усаглашено делујући у преобликовању „европске Мапе путе” (Frank, 2007, цитирано према Gatrell, 2019: 33).

Европу данас, Питер Гетрел (Peter Gatrell) је означио као уздрману (“The unsettling of Europe”) што је последица здруженог деловања два чиниоца - послератне одмазде и демографског инжењеринга, који су значајно пореметили животе милиона људи и „оставили у завештање узнемирујуће и дуготрајно наслеђе” (Gatrell, 2019: 34).

Земље у окружењу Републике Србије су мање-више неспремно дочекале велику мигрантску кризу, па је разумљиво што је њихов почетни одговор на исту протекао са доста импровизација и великом дозом неразумевања у комуникацији са званичним Бриселом. У поређењу са земљама у свом окружењу, Република Србија је реаговала најбоље, поучена трагичним искуствима прилива српских избеглица са територија Хрватске, БиХ и простора АП КиМ, као и због свог доследног придржавања међународног права што је допринело да је однос власти Републике Србије према мигрантима најхуманији у региону.

Међутим, све земље у окружењу Србије су временом успоставиле контролу у погледу ситуације са мигрантима на својој граници и територији. Њихове мере су под утицајем одлука ЕУ, било да је реч о чланицама ЕУ или не, у много чему истоврсне, али међу њима постоје и разлике у приступу мигрантском проблему које произилазе из њихових политичких или географских специфичности.

8.5.1. Република Северна Македонија

Република Северна Македонија је једина бивша југословенска република која је и поред сепарације избегла фазу рата, бесконфликтно стекавши независност, а потом је успешно превазишла и етничке сукобе из 2001. Македонски народ данас се суочава са питањем сопственог идентитета и међународним признањем истог. Од држава са којима се граничи ова земља, Бугарска признаје њену државност, али не и њен народ, Србија признаје њен народ и државу, али тек од недавно СПЦ је разрешила спор са македонском црквом, док Грци нису до скоро признавали њен назив Македонија, али је то недавно решено посредовањем међународне заједнице.

Када је реч о мигрантском аспекту, Република Северна Македонија је истовремено транзитна земља за ирегуларне миграције, али и земља порекла и одредишта за трговину људима (Verma et al., 2014: 37).

Водећа стратешка документа којима се Република Северна Македонија руководи у решавању мигрантског питања, односно у управљању миграцијама јесу: *Национална стратегија Републике Северне Македоније за сарадњу са дијаспором (2019-2023)*, *Национална стратегија за борбу против трговине људима и ирегуларних миграција у Републици Северној Македонији (2021-2025)*, *Стратегија за спољашњу сарадњу са ЕАСО (2019)*, *Национална стратегија за усвајање правних тековина ЕУ (2021-2025)*, и др.

Главне улазне тачке за мигранте у Северну Македонију су близу грчке границе, код Ђевђелије и Старог Дојрана, а мигранти се након преласка даље крећу ка Србији или КиМ. Уколико се одлуче за руту ка Србији углавном иду кроз Старо Нагоричане или Куманово, док се на путу за КиМ најчешће пролази преко Чучер-Сандева, Јегуновца или Гостивара. Мигранти који се одлуче да из Северне Македоније уђу у Албанију прелазе преко македонске границе око Среда или Струге, те даље код Добре. Из Бугарске мигранти углавном улазе у Бугарску око Струмице, Делчева, Борова и Криве Паланке (Kemp et al., 2021: 8).

Пре избијања мигрантске кризе у Македонију је у таласима улазио велики број албанских избеглица са КиМ током НАТО бомбардовања 1999. године. Према Кристофу Чиклету (Christophe Chiclet) у том периоду „међу избеглице се инфилтрирало 5.000 припадника ОВК, међу којима је стотинак њих незаконито избегло, уз подршку специјалних снага НАТО, без пристанка власти у Скопљу“ (Trud, 2013: 86).

Такође, значајан број миграната је још од 2010. године покушавао да пређе македонско-српску границу, не би ли се потом домогао неке од ЕУ земаља. Посебно је током 2013. године и 2014. године велики број миграната настојао да илегално пређе границу из Македоније у Србију, услед чега су се масовно окупљали углавном у

близини села Лојане, где су оформили импровизоване кампове, симболично назване „Џунгла“ (“Sve više ilegalnih migranata”, 2020).

По избијању мигрантске кризе, Македонија је имала значајно олакшане односе са суседном Србијом имајући у виду да су обе земље транзитне и да нису чланице ЕУ. У току 2015. године, Македонија, као и Србија, биле су незаобилазне транзитне земље за мигранте који су настојали да дођу до Мађарске, а која се налази у зони Шенгена, одакле су лица из ове категорије настављала пут ка западноевропским земљама, пре свега у Немачку.

Као могући окидачи мигрантске кризе, у истраживању ИОМ по питању трговине људима на тзв. Западном Балкану, наводи се преломни моменат када је македонска влада донела одлуку да дозволи транзит миграната, чиме им је тзв. Балканска рута постала привлачнија, јер је знатно краћа и мање опасна од медитеранске (Berman et al., 2014: 37).

Од новембра 2015. године поједине земље су почеле да дозвољавају улазак само за мигранате који долазе из Авганистана, Сирије и Ирака, а међу тим земљама нашла се и Македонија. Услед тога, на граници између Македоније и Грчке дошло је до „заглављивања” миграната, због чега се Македонија почетком децембра 2015. одлучила да подигне ограду на македонско-грчкој граници (Перишић, 2018: 95).

И поред тога што је због наведеног била појачана контрола између Грчке и Северне Македоније, „кључни транзитни пут за мешовите миграционе токове” и данас је Северна Македонија (European Commission, 2020, цитирано према Kemp et al., 2021: 8).

Од 2016. године Чешка редовно помаже Северној Македонији у оквиру програма МУП *Помоћ на месту* преко којег је до 2019. године послала скоро четири милиона евра, а средином 2019. године донирала је Северној Македонији специјалну опрему за откривање миграната у камионима (“Češka šalje Severnoj Makedoniji”, 2019).

У току 2018. у Северној Македонији је било 300 тражилаца азила, при чему мали број добије азил, те је тако, на пример, у 2015. години свега три случаја добило азил (Tomić, 2019).

Значајан број ирегуларних миграната пронађен је у току 2019. године у близини границе са Србијом. У датом периоду налазило се, у односу на 2018. годину, око три пута више ирегуларних миграната на територији Северне Македоније који су настојали да уђу на територију Србије, било самостално, у групама или посредством кријумчарских група. Највећи број спречених покушаја ирегуларних прелазака границе јесте у појасу од „по десет километара источно и западно од Коридора десет“ (“Trostruko više migranata”, 2019).

Када је реч о прихвату миграната у овој земљи, у септембру 2020. године, америчка аналитичка компанија *Gallup* објавила је истраживање за 2019. годину у којем су земље Југоисточне Европе означане као „најмање отворене за прихват миграната“, међу којима се Северна Македонија нашла на првом месту са најнижом оценом у индексу прихватања миграната, односно 1,49 од 9 поена (Esipova et al., 2020).

Током августа 2020. године Северна Македонија је продужила ванредно стање које је прогласила почетком јула 2020. године, због великог броја миграната који транзитирају преко њене територије (“U delovima Severne Makedonije”, 2020), будући да се ситуација по питању броја миграната није побољшала. У том периоду, велики број миграната покушавао је да ирегуларно уђе у Северну Македонију из Грчке, а у једном периоду и из Србије, када су подигнуте ограде у Мађарској и Хрватској према Србији.

У току 2022. године број миграната који су ирегуларно ушли у Северну Македонију је удвостручен у односу на 2021. годину (“Policija Severne Makedonije”, 2022).

Поред тога, повећан број албанског становништва у Северној Македонији условљен је не само високом наталитетом, већ и ирегуларним преласком албанских емиграната са КИМ и из Албаније, због чега не треба искључити могућност да ће „до 2025-2030. године албанска мањина, која већ представља око 40% становништва, постати већина“ у овој земљи (Trud, 2013: 99).

Велики део македонске емиграције, која износи преко 20% броја становника, налази се у западноевропским земљама, у првом реду у Немачкој и Швајцарској, у највећој мери је узрокован тешким економским приликама на шта упућује и македонски израз „печалба”, скован како би дочарао одвојеност од своје земље и „недаће с којима се иселеник мора суочити далеко од дома“ (Trud, 2013: 97-98).

Када говоримо о македонској емиграцији, потребно је навести и податак да је око 700.000 становника, односно сваки четврти становник Северне Македоније, у периоду 2011-2019. године напустио ову земљу (“Bitići: Severnu Makedoniju”, 2022).

8.5.2. Република Бугарска

Република Бугарска налази се на спољној граници ЕУ, односно на транзитној рuti коју мигранти користе на путу ка западноевропским земљама. У овој земљи мигранти углавном чекају наставак пута, док не изнађу најбољи начин за долазак до жељене дестинације, најчешће уз помоћ кријумчара.

Међу мигрантском популацијом, Бугарска је означена као једна од најнегостољубивијих европских земаља. Наведено илуструје Галупова анкета из 2019. године која је показала да је Бугарска „једна од земаља које најмање прихватају мигранте у свету” (Šikerova, 2021).

Будући да је једна од најсиромашнијих чланица ЕУ, не постоји велика заинтересованост миграната да се задржавају дуже у тој земљи, те тако ретко и подносе захтев за азил, а ако се то и деси, најчешће напусте земљу пре него што добију одговор на захтев.

Водећа стратешка документа којим се Бугарска води у управљању миграцијама јесу, поред Устава Републике Бугарске: *Национална стратегија о миграцијама Републике Бугарске 2021-2025. године*, *Национална стратегија за интегрисано управљање границама у Бугарској 2020-2025*, *Национална стратегија у области миграција, азила и интеграције (2015-2020)*, *Локална стратегија за побољшање управљачких капацитета и услуга везано за миграцију младих (2019)* и *Управљање миграцијама: Нова стратегија ЕУ за добровољни повратак и реинтеграцију (2021)*,

те поједини закони: *Закон о странцима у Републици Бугарској*, *Закон о уласку, боравку и одласку из Републике Бугарске грађана ЕУ и чланова њихових породица*, *Закон о сузбијању трговине људима*, *Закон о азилу и избеглицама*, *Закон о радним миграцијама и мобилности радне снаге*, као и други законски акти, правилници, наредбе и споразуми којима се регулише ова област.

Национална миграциона политика Бугарске, заснована на националним интересима и принципима међународног права, поред јачања контроле на спољним границама ЕУ, фокусирана је на борбу против трговине људима и потребу за легалном миграцијом.

Тело које се бави мигрантским питањима у Бугарској је Бугарски савет за избеглице и мигранте.

У бугарском законодавству трговина људима је дефинисана као „регрутовање, превоз, премештање, скривање или пријем лица, без обзира на њихову изражену вољу, ако се врши у циљу експлоатације” (Влада Републике Бугарске, 2021: 29).

Република Бугарска одржава контролу унутрашњих граница заједно са државама чланицама Шенгена и ЕУ, што је прописано *Националном стратегијом за интегрисано управљање границама у Републици Бугарској 2020-2025. године* (Влада Републике Бугарске, 2021: 22).

На почетку мигрантске кризе, Бугарска, Румунија и Србија имале су усаглашен став по питању решавања мигрантске кризе, а тај савез преточен је у *Крајовску групу*⁵¹, по узору на *Вишеградску групу*. Ипак, услед неконтролисаног прилива миграната и затварања граница појединих земаља у региону и шире, чланице поменуте групе су неретко деловале водећи се првенствено националним интересима, због чега је долазило и до „враћања” миграната са границе суседне земље која припада том савезу.

У годишњем Извештају *Amnesty International* из 2015. године наведено је да су невладине организације скренуле пажњу да мигранти који траже међународну заштиту и који покушавају легално да уђу у Бугарску најчешће бивају одбијени на граничним

---

⁵¹ Поменута група добила је име по договору који је постигнут у румунском граду Крајови на трилатералном састанку, која је касније прерасла у Квадритералу.

прелазима те земље, због чега су у овој земљи кријумчарске мреже врло разгранате (Montanari & Pjaceze, 2016). Тако је у Извештају НВО *Human Rights Watch* (HRW) изнето да су у поменутом периоду мигранти из Авганистана, Сирије и Ирака пријавили присилно враћање миграната, које је неретко било праћено нападима паса (“ХРВ: бугарска полиција насилна”, 2016). С тим у вези, значајно је осврнути се и на оцену Министарства унутрашњих послова Бугарске које је још 2011. проценило како „не успева да испуни минималне захтеве ЕУ”. Један од тих захтева и данас је актуелан, а тиче се на решавања азилантских питања у овој земљи. Наиме, званични рок за решавање захтева за азил је шест месеци, а у пракси се много дуже чека због одлагања и жалбених поступака. Због „рутинског” притварања имиграната који затраже азил и недовољне интеграције пристиглих избеглица, тражиоци азила настоје да напусте Бугарску, те да се домогну западне Европе (Kolega, 2011).

Од 2016. године, Бугарска и Србија су отпочеле са спровођењем низа мера у циљу заштите својих граница од ирегуларних миграција, што је допринело да стање у том подручју буде прилично мирно и под контролом пограничних органа и снага безбедности.

Наиме, од средине 2016. године, Србија је отпочела са организовањем и реализацијом *Специјалне мере број 2* у циљу побољшања начина управљања границом са Републиком Бугарском, а посредством пројекта под називом *Посебна мера подршке Републици Србији у циљу побољшања пограничног управљања у контексту европске миграционе кризе* (Влада Републике Бугарске, 2021: 49). То је довело до скоро херметичког затварања српско-бугарске границе у периоду 2016-2018. године⁵².

Поред тога, значајно је напоменути да је у току 2017. године стање на бугарско-грчкој и бугарско-румунској граници означено као стабилно, а да се ситуација на бугарско-турској граници држала под контролом, што је био резултат дугогодишњег пријатељства председника Бугарске и Турске, али и појачаних активности бугарских

---

⁵² На тај начин је спречен улазак више од 35.000 миграната у Србију (Životić, 2020).

и турских органа безбедности на обезбеђењу и контроли поменуте границе, као и ангажовање војске Бугарске и снага Фронтекса (Симеуновић, 2017: 49).

Када је реч о управљању миграцијама, УН су крајем 2018. године понудиле земљама чланицама да усвоје *Глобални споразум о сигурној, уређеној и законом регулисаној миграцији*, односно *Маракешку декларацију*. Иако је *Споразум УН о миграцијама* „основа међународне сарадње”, ипак велики број чланица није желело да потврди ову декларацију, а међу њима се нашла и Бугарска (“Усвојена Маракешка декларација“, 2018).

Ситуација на бугарско-турској граници почетком 2020. године и даље је била мирна упркос великом броју миграната који се налазио у Турској. Више је разлога који су довели до тога, а бугарски медији наводе да Бугарска, као транзитна земља, међу мигрантском популацијом није на добром гласу, превенствено због наводног разноврсног малтретирања и пребијања лица из овог корпуса од стране њених пограничних органа, затим пљачкања, као и хапшења од стране њихове самозване „грађанске страже“. У интервјуу за телевизију *бТВ*, почетком марта 2020. године, извесно лице из Авганистана је дало следећу изјаву: „Многи моји пријатељи који су отишли у Европу су упозорили: Не иди преко Бугарске, тамо су брутални! Полиција туче, казне су велике!“. Такође, бугарски медији извештавају како турске власти намерно усмеравају мигранте у правцу Грчке, како би заштитили границу са Бугарском (“*Dobri komšija*”, 2020). Такође, и грчки медији су у том периоду извештавали да су се по налогу турске владе организовано аутобусима превозили мигранти ка грчкој граници (Rošćić, 2020a). За трговину људима из Бугарске ка европским земљама, пожељне крајње дестинације су Немачка, Аустрија, Холандија, Белгија, Италија, Француска, Грчка, Шведска и Велика Британија (Влада Републике Бугарске, 2021: 29).

Невладина организација „HRW“ известила је да су у току 2022. године бугарски погранични органи пуштали полицијске псе на избеглице са Блиског истока, као и да су их тукли, скидали им одућу и пљачкали их, а потом их протеривали преко копнене границе са Турском (“*HRW navodi da Bugarska*”, 2022).

На бугарско-турској граници, која се протеже дужином од 259 км, у јеку мигрантске кризе, довршена је постојећа ограда од бодљикаве жице (Andrejev, 2020). Ова ограда симболизовала је све тешњу сарадњу Бугарске и Немачке, која се очитује кроз финансијску и другу помоћ Бугарској и њеној улози „тампон зоне” која треба да заустави продор миграната из Бугарске ка Немачкој, а самим тим да се заштите спољне границе ЕУ. Илустративан пример наведеног јесте изложба одржана 2015. године у Софији под називом *Гвоздена завеса* у организацији немачке фондације *Konrad Adenauer* и *Хришћанско-демократске уније* (CDU) на којој је указано да, „за разлику од функције бугарске границе у прошлости, (она) данас има улогу стабилне унутрашње и спољне границе уједињене Европе” (“Bугарска као европски зид”, 2015).

Ипак, подизање ограда и зидова, као и „претерано оштра” контрола на границама чини се да се није показало као посебно адекватно и делотворно решење за мигрантско питање.

Као брана Бугарској од таласа миграната у овој земљи се у последњих неколико година појавило више десничарских организација, односно паравојних група, од којих су, у „лову на мигранте” најистакнутији *Војни синдикат Васил Левски* и *Бугарски национални покрет Шипка* (Šikerova, 2021).

Подаци Државног уређења за здравствену сигурност Бугарске из 2018. године показали су да је број новорођених износио 60.000, а број умрлих 110.000 становника. Такође, наведено је и да је Бугарска од 1989. године изгубила два милиона становника. Према проценама поменуте институције, сваког месеца нестане једно село, а претпоставка је да би у овој земљи, која иначе бележи највећу стопу морталитета унутар земаља ЕУ, до 2050. године број становника могао износити 5,2 милиона. Као главни узрок томе мапирани су пад наталитета и економске миграције (Radoukov, 2019).

Поред тога, према проценама УН из 2018. године, до 2100. године највећи пад броја становника предвиђа се за три земље од којих је Бугарска на другом месту са предвиђеним падом од 50,5% (Henić, 2018).

8.5.3. Република Румунија

Република Румунија је једна од транзитних дестинација за мигранте који настоје да се домогну западноевропских земаља, а који иду тзв. Балканском рутом.

Водећа стратешка документа којим се Румунија води приликом управљања миграционим кретањима јесу, поред Устава Републике Румуније, следећа документа: *Национална стратегија Републике Румуније (2020-2024)*, *Стратегија националне одбране Републике Румуније за период 2020-2024. године*, *Национална стратегија интегрисаног управљања државном границом Републике Румуније (2021-2027)*, те *Национална стратегија о имиграцији за период 2021-2024. године*.

У *Националној стратегији интегрисаног управљања државном границом Републике Румуније (2021-2027)* наводи се да је румунска државна граница дуга око 3.150 км, од чега 2.070 км представља спољну границу ЕУ - 1.845 км је копнена границе ЕУ, а 225 км је поморска граница (Влада Републике Румуније, 2021: 5).

На граници са Републиком Србијом главни ризик по Румунију, како се наводи у самој стратегији, представљају ирегуларне миграције, односно недозвољени прелазак границе. Како би се овај ризик смањило, у контексту сталног миграторног притиска, Република Румунија је на националном нивоу донела одређене мере за повећање оперативног капацитета уређаја за надзор границе са Србијом (Влада Републике Румуније, 2021: 7).

Током 2016. године, по затварању мађарске границе, алтернативни пут за улазак у ЕУ, који је потом постао редовна рута, водио је преко Румуније. Наведено потврђују и подаци Фронтекса који указују да се, по изградњи ограда на мађарско-српској граници, број илегалних прелазака на граници између Румуније и Србије за првих шест месеци 2017. године удесетостручио у односу на исти период годину пре.

Румунска погранична полиција је у периоду од 2016. до 2018. године регистровала повећан број косовских Албанаца који су покушавали да илегално пређу румунску границу како би се домогли Западне Европе. За ову категорију лица процедура је сложенија будући да Румунија не признаје самопроглашену независност

тзв. Косова, те се тако статус миграната и поступак репатријације разликују од редовне процедуре. Ситуацију додатно усложњава чињеница да највећи број ових лица за прелазак границе користи фалсификована документа, односно лажне српске пасоше (Mogoš i dr., 2018).

Према подацима Савезног завода за статистику Немачке, почетком 2019. године у тој земљи је живело око 700.000 Румуна. Процена је и да је до наведеног периода око четири милиона Румуна, односно око 20% укупног становништва емигрирало из Румуније, а у летњим месецима, због сезонских радника, тај број досеже и пет милиона (“Rumuni se masovno iseljavaju”, 2019).

Током јесени 2020. године, просечно је између 500 и 1.000 миграната дневно пристизало у Темишвар сваког месеца, од чега је већи део њих успевало да преко Мађарске стигне до западноевропских земаља, а број захтева за азил се утростручио (Oras, 2021).

Значајно је указати и да је од 2021. године Румунија домаћин заједничке операције коју организује Фронтекс (*OJ FOA Land 2021*), а у оквиру које су распоређени стручњаци и средства за патролирање и осматрање, укључујући и деонице на граници са Србијом (Влада Републике Румуније, 2021: 7).

У *Националној стратегији о имиграцији (2021-2024)* наводи се да је због дефицита радне снаге покренута акција запошљавања страних држављана. У 2020. је број новопримљених страних радника на румунско тржиште рада износио 545,50% више него у 2016, што јасно указује на кризу радне снаге у Румунији (Службени лист Румуније, бр. 839).

Средином 2021. године посебно је активна била мигрантска рута преко БиХ, Хрватске и Словеније, те преко Румуније, заобилазним путем, да би се домогли шенгенске зоне, односно ушли у Мађарску. Рута преко Румуније је постала актуелна због чињенице да на српско-мађарској граници мађарски погранични органи систематски враћају мигранте у Србију. Према подацима Румунске имиграционе службе (*Inspectoratul General pentru Imigrari*) у 2020. години 92% од укупног броја оних који су затражили азил у Румунији илегално је ушло из Србије (Filipović, 2021).

Када је реч о подносиоцима захтева за азил у Румунији, према оцени МПРЕХ (*Migrant Integration Policy Index*) 2011. године ова процедура је оцењена као „релативно једноставан приступ тржишту рада” под условом да подносиоци захтева проведу бар једну годину у земљи. Већина имиграната у Румунију пристижу из бивших совјетских република (Молдавија, Украјина, и сл) (Kolega, 2011).

8.5.4. Република Мађарска

Као једна од незаобилазних станица на тзв. Западнобалканској рути, Мађарска је изградњом ограда од бодљикаве жице заузела чврст антимигрантски став. Због тога, њен премијер Виктор Орбан у популистичким круговима десне оријентације бива означен као „усамљени лидер који је прихватио задатак да сачува Европу од ње саме“, односно од оног што се описује као „европски самоубилачки либерализам” (Novak, 2015, цитирано према Суботић & Димитријевић, 2019).

Пандемија корона вируса изоловала је читав свет, те тако и Европу, која је већ била уздрмана неконтролисаним миграционим кретањима, чиме је постојећи осећај несигурности постао још интензивнији. Такво стање је посебно било изражено у случају Мађарске, чији је председник владе Виктор Орбан за ширење корона вируса кривио не само ирегуларне мигранте, иностране студенте, већ и опозиционе политичаре либералне оријентације, као и америчког милијардера мађарско-јеврејског порекла Џорџа Сороса (George Soros).

Поједини стратешки документи којим се Република Мађарска води приликом управљања миграционим токовима јесу: *Стратегија националне безбедности, Миграциона стратегија Републике Мађарске и седмогодишњи стратешки план ЕУ за период 2014-2020. године*, као и *Национална стратегија Мађарске о интегрисаном управљању границом за период 2019-2021. године*.

Притисак миграната присутан је у континуитету већ дуже време, посебно на српско-мађарској граници, преко које пролази једна од најфреквентнијих рута, која се простире ауто-путем Е-75 до града Суботице, преко читаве Србије, одакле се мигранти

усмеравају у различитим правцима преко поменутог граничног прелаза, како би се домогли Мађарске. Због тога је мађарска влада донела низ мера, почевши од *Закона о граници* (јул 2016. године) којим се сва лица из овог корпуса која су ухваћена у дубини од осам километара на територији Мађарске, по хитном поступку враћају у Србију, одакле се упућују у транзитне зоне у близини ГП „Келебија“ и ГП „Хоргош“. Најзаступљенији *modus operandi* за илегалне преласке на наведеној граници јесте употреба туђих или фалсификованих докумената, као и скривање миграната у товарном делу теретних моторних возила у које углавном улазе ноћу, на паркинзима бензинских пумпи када возачи одмарају или на делу пута од наше земље ка мађарској страни, односно у тзв. међупростору, као и улазак у теретне вагоне и цистерне возова који саобраћају на релацији Београд-Будимпешта (Симеуновић, 2017: 47).

Због мигрантске политике коју од почетка мигрантске кризе спроводи влада Мађарске и њено законодавство које ограничава улазак миграната, односно тражиоца азила на њихову територију, у току 2017. године, а и касније, готово свакодневно је био присутан одређени број лица из мигрантске популације која се углавном била стационирана у непосредној близини поменутих граничних прелаза, односно транзит зоне („Келебија“ и „Хоргош“). Ипак, временски услови у првом месецу 2017. године утицали су на смањење броја лица у транзитним зонама. То свакако није значило и умањење броја миграната који су у том периоду боравили у „зони одговорности“ Србије, већ се односило на одређени број миграната који су дуже време боравили у прихватном центру у Суботици. У том периоду регистрован је изванредан број миграната који су боравили и у напуштеним објектима и салашима „дуж граничне линије и у дубини територије“. Иначе, током 2017. године мађарски погранични органи ограничили су број улазака миграната у Мађарску, на пет лица по дану, у обе зоне, односно ГП (Симеуновић, 2017: 47).

Поред тога, средином марта 2017. године усвојене су измене *Закона о азилу* и допуне процедура у случају „кризне ситуације због масовног усељавања“. Наиме, у случају таквог правног стања, захтев за азил се лично предаје надлежним органима у

транзитној зони на граници, где подносилац захтева мора да сачека правоснажну одлуку, „а за то време транзитну зону може да напусти само у правцу изласка из земље, што значи само у правцу Србије“. Што се тиче азилантског поступка који је, према поменутих измена закона, убрзан, предвиђено је да рок за жалбу, као и рок за одлучивање по жалби траје по три дана. У случајевима одбијање жалбе, тражилац азила напушта транзитну зону. Могућности проглашења „кризне ситуације због масовног усељавања“, проширене су овим изменама закона, којим се „кризна ситуација може прогласити у свим случајевима када наступе околности које угрожавају заштиту шенгенске границе Мађарске“. У складу са тим, уколико дође до проглашења кризне ситуације, полицији је омогућено да заустави странце који бесправно бораве унутар територије Мађарске и „врати их ван оgrade, осим у случају постојања сумње да је извршено кривично дело“. Што се тиче малолетника без пратње, узраста од 14 до 18 године, прописано је да за време азилантског поступка буду смештени у транзитним зонама, док је за ову категорију лица млађу од 14 година предвиђено да остану смештени у „институцијама за заштиту деце“ (Симеуновић, 2017: 47-48).

Поменуте мере мађарске владе резултирале су груписањем великог броја миграната у близини подручја поменутих граничних прелаза (у транзит зонама) и дуж граничне линије (Симеуновић, 2017: 48).

Према подацима мађарске полиције само у новембру 2019. године 3.000 миграната је спречено да ирегуларно уђу на територију Мађарске (“Migranti preskaču ogradu“, 2019). Због све већег броја враћених миграната, као и великог броја оних који су и по годину дана остајали заглављени у транзитним зонама на српско-мађарској граници, Европски суд је, по основу тужбе две мигрантске породице, средином 2020. године, донео пресуду по којој се Мађарској забрањује да „нелегално затвара мигранте у пограничним зонама“ (“Migranti, Mađarska i EU“, 2020).

Током видео конференције шефова држава и влада ЕУ, средином марта 2020. године, мађарски премијер Виктор Орбан указао је на наводно постојање везе између миграција и епидемије корона вируса, истичући долазак великог броја миграната из

Ирана, где је ширење ове заразе попримило велике размере. Због наведеног, мађарска влада је донела одлуку о затварању транзитне зоне за мигранте на граници са Републиком Србијом, а затворила је и гранични прелаз са Републиком Аустријом и Републиком Словенијом. Поред тога, у наведеном периоду, Орбан је и на државном радију говорио о „рату на два фронта“ у Мађарској, истичући: „С једне стране је фронт који се зове миграција, а с друге стране је корона-вирус.(...) Према нашим сазнањима, епидемију су у Мађарску донели првенствено странци и она се међу њима највише шири, а у Мађарској, и то народ углавном не зна, студира на десетине хиљада страних студената“. Наведено се посебно односило на двојицу иранских држављана код којих је регистрован корона вирус, а који су депортовани због „непоштовања правила карантина“ (Fersek, 2020).

Мигранти су покушали да елиминишу проблем жичаних ограда копајући тунеле. Одговор мађарских власти је био детектовање и затварање већег броја тунела. Тако је, на пример, почетком јуна 2020. године мађарска полиција открила тунел испод жичане ограде на мађарско-српској граници код Хоргоша, када је група од око 50 миграната покушала да илегално пређе из Србије на територију Мађарске. Упркос огради која није померана од избијања мигрантске кризе, број покушаја илегалних прелазак на поменутом граничном прелазу не јењава. Само у првој седмици јуна 2020. забележено је око 900 покушаја нелегалног преласка границе (“Код Хоргоша”, 2020).

Поред тајних тунела, мигранти покушавају и групно да пређу границу. Тако је у августу 2020. године на српско-мађарској граници близу граничног прелаза Хоргош-Реске група од око стотину миграната покушала да илегално пређе на територију Мађарске. Један део поменуте групе миграната, око тридесет њих, било је спречено од стране мађарских пограничних органа у покушају да пређу преко жичане ограде уз помоћ мердевина које су прислонили на ограду која се налази на поменутом граничном прелазу (“Migranti grave chaos”, 2020).

Двоструко увећање броја покушаја ирегуларног преласка српско-мађарске границе у односу на 2021. године, које је крајем 2022. године износило више од 270.000, довело је до потребе изналажења делотворнијег решења овог питања између

Србије и Мађарске, као и до мађарског предлога да се Бугарска и Румунија што пре придруже Шенген зони како би се ефикасније заштитиле спољне границе ЕУ према оним правцима из којих долази највећи број ирегуларних миграната (“Predsednica Mađarske”, 2022).

Могло би се рећи да је Мађарска по питању миграната под „двоструким притиском“. С једне стране су избеглице из Украјине, а с друге стране је значајан број ирегуларних миграната који у великом броју долазе преко Србије, због чега је управо српско-мађарска граница најпорознија граница Мађарске.

То је и један од разлога што премијер Мађарске Виктор Орбан наглашава значај Србије за безбедност Европе, означавајући је „кључном земљом европске безбедности“, јер Србија бранећи своју границу, брани и целу ЕУ (“Орбан: Србија кључна земља”, 2022).

Што се тиче финансијског аспекта управљања миграцијама, ова земља је утрошила 1,6 милијарди евра од 2015. до 2022. године у циљу заштите границе, од чега је само 1,2 одсто од тог износа добила од ЕУ (“Орбан: Србија кључна земља”, 2022).

Имајући у виду да највећи број миграната који се нађу у Мађарској не теже да у њој и остану, остаје упитно због чега се подижу зидови на њеним границама, односно зашто се спречава њихово даље кретање ка западноевропским државама. Могући одговор је да мађарске власти страхују да мигранти који уђу у Мађарску неће моћи да уђу у неку од суседних земаља и да би онда остали у Мађарској.

И даље чврст став Мађарске према мигрантима који стижу тзв. Балканском рутом, а који се, између осталог, огледа у њеном настојању да ојача и учврсти своју границу према Србији, један је од разлога увећаног броја ирегуларних миграната на северу наше земље. Тако је крајем децембра 2022. године ограда на мађарско-српској граници надограђена за још један метар (Исаков, 2022), а појачане су и патроле, те је најављено да ће дуж баријере патролирати више од 500 нових специјализованих граничних возила.

Према подацима мађарске полиције у првих 11 месеци 2022. године спречено је 265.000 илегалних прелазака границе, што је за 130% више него у претходној години. Највећи број миграната у Мађарску углавном долази из Индије, Пакистана и Бангладеша (Ljubisavljević, 2022).

Евидентно је да је питање миграција и даље једно од приоритетних задатака актуелних носилаца власти у Мађарској, посебно њеног премијера Виктора Орбана. Тако је, у новембру 2022. године, мађарска влада затражила од Републике Србије да поштри мере везане за ирегуларни улазак миграната у Србију, што је наша земља и прихватила потписивањем *Меморандума о сарадњи Србије, Мађарске и Аустрије у борби против ирегуларних миграција*.

8.5.5. Република Хрватска

Република Хрватска је била земља преко које је на почетку великог миграционог таласа 2015. године водио најкраћи пут до Аустрије и Немачке, али је Хрватска такво стање брзо изменила подизањем жичаних ограда на својим границама и бруталним односом својих пограничних органа према мигрантима.

Водећи стратешки акти којима се Република Хрватска води у управљању миграцијама јесу: *Стратегија националне сигурности Републике Хрватске, Акцијски план за интеграцију држављана трећих земаља (2016), Акцијски план ЕУ против кријумчарења миграната (2015-2020), Акцијски план Европске уније за интеграцију и укључивање за раздобље 2021-2027. године, Годишње извјешће за 2020. о миграцијама и азилу у Републици Хрватској, те Национална развојна стратегија Републике Хрватске до 2030*, као и закони: *Закон о странцима (Narodne novine, br. 133/20) и Закон о допуни Закона о странцима (Narodne novine, br. 53/20), Закон о упућивању радника у Републику Хрватску и прекограничној provedби одлука о новчаној казни (Narodne novine, br. 128/20), затим Закони о измјенама и допунама Закона о држављанима држава чланица Еуропског господарског простора и члановима њихових обитељи (Narodne novine, br. 144/20 и 53/20), као и Закон о измјенама и*

допунама Закона о међународној и привременој заштити (Narodne novine, br. 127/2017-2880)

Поред тога, Хрватска је чланица *Европске миграцијске мреже* (EMN), а Национална контактна тачка за поменути мрежу у овој земљи јесте Министарство унутрашњих послова Републике Хрватске (Fond EU за azil, migraciju i integraciju i dr., 2021: 6).

Када је реч о трговини људима у Хрватској је у циљу спречавања ове илегалне активности основан *Национални одбор за сузбијање трговања људима* (Народне новине, број 136/20) (Fond EU за azil, migraciju i integraciju i dr., 2021: 78), а донето је и неколико протокола 2017. године, као што је, на пример, *Протокол за идентификацију, помоћ и заштиту жртава трговине људима* (Protocol on the Identification, Assistance and Protection of Victims of Human Trafficking, 2019). Такође, на плану поступања према мигрантима без пратње родитеља, Хрватска је 2014. године донела *Протокол о поступању према дјеци одвојеној од родитеља – страним држављанима* (Protocol for Treatment of Unaccompanied Minors, n. d.), да би 2018. донела нови акт на том плану – *Протокол о поступању према малолетницима без пратње* (Protokol o postupanju prema djeci bez pratnje, n. d.).

Због свог географског положаја, Хрватска се као једна од земаља на Балканској рути, готово у континуитету од 2015. године до данас, суочава са питањем ирегуларних миграција, док је не заобилазе ни проблеми у вези са организованим криминалом, трговином људима и кријумчарењем миграната. Мигрантску кризу Хрватска је дочекала готово у потпуности неспремна. Поред тога, ситуацију додатно усложњава њена недовољна сарадња са суседним земљама на мигрантском плану.

Према подацима МУП Хрватске од средине октобра до почетка новембра 2015. године у Хрватску је ушло, а потом се и запутило у треће земље нешто мање од 300.000 миграната. Подаци из 2015. године указују да су у Хрватској више од 60% чиниле избеглице из Сирије и Авганистана, док су остали били економски имигранти углавном из Ирака, Пакистана и других земаља (Esterajher, 2015: 21).

Од септембра 2015. до марта 2016. године преко „хрватске деонице Балканског коридора транзитирало је око 660.000 миграната”, од којих је тек њих око 200 затражило азил (Šabić, 2017, цитирано према Popović i dr., 2022: 19).

По формалном затварању Балканске руте 2016. године у Хрватској је настављено са сузбијањем упада ирегуларних миграната који су настојали да се из правца Србије и БиХ, преко хрватске територије, домогну Словеније, односно западне Европе. Истовремено, хрватска влада се обавезала да прихвати око 400 сиријских избеглица из Турске, од којих је до сада прихваћено њих 250 (Popović i dr., 2022: 20).

Иако се у новембру 2017. десио инцидент са смртним исходом девојчице из мигрантске популације⁵³, који је доспео на Европски суд за људска права, и који је читавој европској јавности, а и шире, показао како Република Хрватска поступа према мигрантима који покушавају да пређу њене границе у настојању да се домогну западноевропских земаља, хрватски погранични органи су и након тога наставили са насилним враћањем миграната (Marinković, 2021).

Током 2018. године, Хрватска је имала готово „потпуну контролу“ над источном границом са Србијом, док је прилично добро надzirала и своје границе са БиХ и Црном Гором. То потврђује и податак од 6.500 припадника граничне полиције са којима је у датом периоду располагала Хрватска, као и са значајним бројем савремене опреме за заштиту спољних граница ЕУ (European Commission, 2018: 4).

Када је реч о држављанима трећих земаља који су се вратили у земљу порекла, током 2018. године њихов број је износио 2.212 лица, од којих је око 60 одсто њих враћено „присилно“, док се „добровољно“ вратило нешто мање од 900 лица из мигрантске популације. Претходно је највећи број лица ове категорије износио 2.245, и то у 2014. години (European Commission, 2018: 42).

У исто време у *Анализи миграција становништва Загреб (2011-2019)* констатује се да је главни град Хрватске у наведеном периоду остварио раст укупног броја становништва „захваљујући позитивном салду у унутрашњим миграцијама, односно

---

⁵³ Реч је о шестогодишњакињи која је била у групи миграната са породицом, а коју су хрватски погранични органи протерали преко железничке пруге у Србију, где ју је на прузи ударио воз.

досељавању из других подручја Хрватске“. Такође, 2019. године регистрован је и позитиван салдо спољне миграције (Ured za demografiju, 2021: 27).

Велики број случајева незаконитог враћања миграната и њиховог пребијања од стране пограничних органа у Хрватској посебно је било видљиво, као институционално понашање, у току 2018. и 2019. године, што је резултирало бројним извештајима како невладиних, тако и међународних организација у којима се осуђује такво поступање Хрватске према мигрантској популацији. У прилог чињеници о бројности оваквих примера иду и натписи који су у октобру 2019. године, „осванули“ у општини Цисто Прово у Хрватској, недалеко од границе са БиХ, и то само неколико дана након што је Европска комисија објавила да Хрватска испуњава услове за улазак у шенгенски простор. Наиме, група активисткиња и активиста у Хрватској осмислила је провокативне плакате са следећим натписима: *Добродошли у Хрватску* (Слика бр. 2) и *Хрватска пуна мучења* (Слика бр. 3), како би скренули пажњу јавности на физичко насиље према мигрантима које у дужем временском периоду спроводе хрватски погранични органи (“AYS Daily Digest 28/10/19”, 2019).

Када је реч о интеграцији миграната у друштво у Хрватској потребно је указати на истраживање МРЕХ, којим се мери „индекс интеграцијских политика за мигранте“ (Solano & Huddleston, 2019, цитирано према Поповић и др., 2022: 21). Ово истраживање, спроведено у току 2019. године, показало је да су интеграцијске политике за мигранте у Хрватској „благо неповољне“ (Поповић и др., 2022: 21).

На повећан прилив миграната у Хрватску, у мају 2020. године, утицао је увећани миграциони притисак на источно-медитеранској и западно-медитеранској рути, посебно на границама Северне Македоније и Албаније.

Према подацима МУП Хрватске током 2020. године у овој земљи је издато укупно 22.095 првих одобрења боравака држављанима трећих земаља. Најчешће земље порекла тражилаца међународне заштите су Авганистан, Ирак, Иран и Сирија. Такође, у наведеном периоду у овој земљи регистровано је 186 малолетних миграната без пратње родитеља (Fond EU za azil, migraciju i integraciju i dr., 2021).

Током 2020. године забележен је и пораст незаконитог преласка хрватске границе за 43,5% у односу на прошлу годину (Fond EU за azil, migraciju i integraciju i dr., 2021: 74). Како би се, што је могуће успешније, спречиле ирегуларне миграције ка Хрватској, њени погранични органи настоје да ојачају своје границе, како у људству тако и у што савременијој опреми.

Да се за Хрватску може рећи да поседује модерну техничку опрему за надзор својих граница потврђује и чињеница да се у раду граничара у 2020. години нашло 12 детектора откуцаја срца, који су постављени на граничним прелазима спољних граница Хрватске, а у сврху појачане граничне контроле. Поред детектора, од савремене опреме за заштиту државне границе, Хрватска поседује и беспилотне летелице средњег домета (40 км), беспилотне летелице великог домета (80 км), као и термалне камере великог домета, мобилне термалне камере са теренским возилом, камере малог домета за детекцију покрета, ИС уређаје, тетра везе и специјализована возила (Fond EU за azil, migraciju i integraciju i dr., 2021: 66).

Када је реч о односу хрватских пограничних органа према мигрантима, бројни међународни извештаји указују да не само да у дужем временском периоду Хрватска показује нехуман однос према мигрантима, почев од насилног враћања миграната назад у БиХ до разних облика терорисања, односно вршења психичког и/или физичког насиља над истим, већ и да у суштини, и поред свих међународних упозорења, и даље не мења свој став.

У Извештају мреже *Border Violence Monitoring Network* (BVMN) за октобар 2019. годину, која се бави правима миграната, наводи се постојање системског насиља хрватских пограничних органа на граници са БиХ, где је забележен „висок број незаконитих враћања миграната и инцидената полицијског насиља“. Посебно се истиче постојање подрума на граничном прелазу „Бајаково“ у којем погранични органи Хрватске спроводе физичко насиље у виду бруталног премлаћивања лица из мигрантске популације (Border Violence Monitoring Network, 2019).

Такође, у извештајима појединих међународних организација за заштиту људских права – *Amnesty International* и *Human Rights Watch*, регистровано је учестало

враћање миграната са хрватске границе у БиХ, односно у Унско-сански кантон, на северозападу земље. То потврђује и поменута НВО „BVMN“, која наводи да Хрватска током јуна и јула 2019. године није дозволила улазак 439 миграната на своју територију (Maksimović, 2019a).

На основу *Споразума о реадмисији* током 2019. и 2020. из Хрватске је враћен у БиХ највећи број држављана трећих земаља у односу на земље региона. Тако је 2019. тај број износио 612, док је 2020. било значајно мање враћених лица – 260. У Србију је према овом споразуму враћено 213 лица у 2019, као и 59 лица у 2020. години (Fond EU za azil, migraciju i integraciju i dr., 2021: 81-82).

Према подацима Eurostata током 2020. године прихваћено је 10.434 држављана трећих земаља, а враћено је 413 лица. У поментом периоду, добровољног повратка лица било је 638, а број присилно враћених лица био је 879, док је годину дана раније њихов број износио 1.566 лица (Fond EU za azil, migraciju i integraciju i dr., 2021: 81).

Усвајањем новог *Закона о странцима* у 2020. години у хрватском законодавству уведена је, по први пут, виза за дуготрајан боравак. Поменута виза односи се на дозволу за боравак до 30 дана у Хрватској, а издаје се држављанима трећих земаља којима је одобрен привремени боравак (Fond EU za azil, migraciju i integraciju i dr., 2021: 70).

У Извештају Центра за мировне студије за период од јуна 2021. до јуна 2022. године, наводи се да се већина насилних враћања миграната преко спољних граница ЕУ, односно „више од 90 одсто пријављених случајева“, догодила управо на „зеленој граници“ Републике Хрватске. Посебно је важно указати да је у току 2021. године, приликом покушаја уласка на територију Хрватске, 15 ирегуларних миграната смртно страдало, док је у првих шест месеци 2021. године страдало њих седморо (Zebić, 2022).

Средином 2022. године, Република Хрватска је донела *Одлуку о премјештању држављана трећих земаља или особа без држављанства које испуњавају увјете за одобрење међународне заштите* (Narodne novine, br. 88/2022-1366), којом се обавезала на начело „добровољности и солидарности“ у процесу премештања држављана трећих земаља или особа без држављанства која испуњавају прописане услове за одобрење

међународне заштите из следећих земаља: Грчке, Италије, Шпаније, као и са Малте и Кипра (тзв. MED 5). Наведеном одлуком Република Хрватска се обавезала да ће прихватити до 60 држављана трећих земаља или особа без држављанства (“Migracije i azil”, n. d.).

Када је реч о дигиталним номадима, у Хрватској је њихов број у актуелном периоду све већи што показују и следећи статистички подаци. Наиме, број поднетих захтева за привремени боравак у сврху боравка дигиталних номада у току 2022. године износио је 1.223, од којих је број одобрених боравка износио 595. Међу поднетим захтевима, највећи број је поднет од стране држављана Руске Федерације, чак 457, као и држављана Украјине (317). Само у првом месецу 2023. године поднето је 142 захтева. Такође, на дан 31.1.2023. године укупан број важећих привремених боравка дигиталних номада износио је 597 (“Statistika: Digitalni nomadi”, n. d.).

8.5.6. Република Босна и Херцеговина

БиХ је „тачка порекла” за мигранте на путу ка западној Европи и земљама региона, а представља и транзитну зону за путеве трговине људима од Блиског истока ка ЕУ (Berman et al., 2014: 37).

Водећи стратешки акти којима се Република Босна и Херцеговина воде у управљању миграцијама јесу: *Стратегија у области миграција и азила и Акциони план (2021-2025)* и *Стратегија интегрисаног управљања границом у БиХ за период 2019-2023*. Такође, ИОМ је покренула своју стратегију у БиХ за период 2022-2025. године (Held, 2022) у којој је, између осталог, регулисан начин сарадње ове организације са властима у БиХ, као и са мигрантима и заједницама домаћинима.

Поред тога, БиХ има Координационо тело за питања миграција у БиХ.

Рута којом се мигранти најчешће крећу кроз БиХ јесте из правца Црне Горе према Требињу, Билећи и Фочи, одакле углавном настављају према Мостару. Уколико се мигранти одлуче за руту из правца Србије ка БиХ, морају да пређу на неком месту њихову границу дугу 363 километра, од чега се на 261 километар простире река Дрина.

Када пређу границу, било копненим, било воденим путем, мигранти се углавном упућују ка Чајничу, Рудом, Вишеграду, Зворнику и Бијељини, те потом ка Тузли, а одатле иду према Сарајеву или у Унско-сански кантон, близу границе са Хрватском (Dujmović, 2020, цитирано према Kemp et al., 2021: 9).

Жаришно подручје за кријумчарење миграната у БиХ налази се у Унско-санском кантону и то у следећим градовима: Бихаћ, Велика Кладуша и Цазин. Из наведеног подручја мигранти углавном кријумчарским каналима, али и самостално, односно пешице, настоје да уђу у Хрватску или Словенију. Кријумчари су посебно активни у северном делу границе БиХ са Хрватском, и то око Оцака, Дервенте, Градишке и Брода, као и преко дистрикта Брчко (Kemp et al., 2021: 9).

Од почетка 2018. године ЕУ је пружила помоћ БиХ у износу од 36 милиона евра од чега је скоро 94% потрошено на успостављање и управљање пет привремених прихватних центара за смештај миграната – „Ушивак“, „Борићи“, „Бира“, „Мирал“ и „Седра“. Преосталих шест посто средстава употребљено је за управљање миграцијама у БиХ. Како би се решила постојећа криза на подручју Унско – санског кантона, Влада Федерације БиХ обезбедила је изван наведеног подручја два додатна објекта за пријем миграната (касарне – „Љубаче“ код Тузле и „Блажуј“ у околини Сарајева), за шта су одређена значајна финансијска средства ЕУ (“EU: Dostupan značajan novac”, 2019).

Наведене мере предузете су у циљу хитног измештања миграната из неадекватних кампова у Унско–санском кантону, где је ситуација претила да ескалира и доведе до хуманитарне кризе у БиХ (Maksimović, 2019b).

Немачки дневни лист *Taz* означио је поменути кантон као „уско грло Европе“ (Wallis, 2019).

У БиХ је, према подацима из новембра 2019, од укупног броја регистрованих миграната око 93% њих изразило намеру да затражи азил, али је званично имало могућност да поднесе захтев само 5,4% од укупног броја миграната, због вишеструких законских препрека (Maksimović, 2019b). Такође, према проценама немачког листа *Велт*, само током 2019. године кроз БиХ је прошло више од 25.000 миграната (Ристић, 2019).

Подаци из маја 2019. године указују да је у прихватним центрима у БиХ било смештено око 4.000 миграната, а ван смештајних капацитета налазило се око 2.000 лица из мигрантске популације (Kamber, 2019).

Посебно је важно истаћи да су током октобра 2019. године представници Министарства здравља Унско-санског кантона упозоравали на опасност од могуће епидемије која би се од стране миграната могла проширити и на локално становништво. Наиме, до краја 2019. регистровани су мигранти коју су заражени маларијом, хепатитисом Б и Ц, туберкулозом, а врло честа је појава свраба и вашки међу овом популацијом (“Migranti роџињу еpidemiju!”, 2019).

Прилив миграната у БиХ посебно је интензиван средином 2019. године, и то због стања на њеној граници са Хрватском, што и данас представља безбедносну претњу, како по саму БиХ, тако и по земље у региону, а самим тим и по Србију.

Европски званичници крајем 2019. године упозоравали су на то да БиХ постаје „главна рута“ за мигранате на њиховом путу ка Европи. Према проценама Европског парламента кризно подручје у БиХ налази се на северозападу земље, и у Унско-санском кантону, док у Републици Српској не постоји ниједан прихватни центар (“Ministarstvo sigurnosti BiH”, 2021).

Тако је, на пример, током новембра 2019, између 800 и 1.000 миграната и избеглица било је смештено у „Вучјаку“, које се налази у близини минираног подручја, осам километра од границе са Хрватском, а која слови да има најдужу копнену границу у ЕУ према земљама које нису њене чланице (Lasić, 2017).

Иако су УН и ЕУ упутиле апел БиХ да престане са премештањем лица из мигрантске популације у несигурне кампове⁵⁴, означивши их „неподобним за смештај људи“, локалне власти у Бихаћу су наставиле са тим активностима, чиме су директно довеле у опасност земљу од евентуалног избијања хуманитарне кризе. Управо је „фрагментисана политичка структура“ у БиХ, према наводима новинске агенције

---

⁵⁴ Међународне институције су несигурним означиле оне кампове у којима нема струје, санитарних просторија, као ни адекватне медицинске неге.

Reuters, довела у питање способност земље да обезбеди основна права миграната (Zuvela, 2019).

Крајем априла 2020. године, за време ванредног стања услед пандемије корона вируса, успостављен је транзитни камп за мигранте у БиХ у селу Липа, надамак Бихаћа. Смештајни капацитет овог кампа износио је око хиљаду места. Локација за овај камп у Унско-санском кантону предложена је још крајем 2019. године, по затварању кампа „Вучјак“, али до реализације тог предлога није дошло. Колико је камп добро опремљен сведочи чињеница да се на улазу у транзитни центар налази дезинфекциони тунел. Главни финансијери овог кампа су ЕУ и USAID, као и ИОМ (Maksimović, 2020).

Ситуација у БиХ се по питању броја миграната почела додатно погоршавати током летњих месеци 2020, посебно у Унско-санском кантону (УСК). Према подацима ИОМ на почетку августа 2020. године у прихватним камповима у УСК налазило се близу 3.600 миграната, а ван кампова је на поменутом подручју, према проценама Министарства унутрашњих послова, било још око 3.000 миграната (“Unsko-sanski kanton”, 2020). До краја августа 2020. године у Унско-санском кантону боравило је око 10.000 миграната. Највећи број лица из ове популације био је пореклом из Пакистана. Према наводима појединих босанских медија, амбасадор БиХ у Пакистану Сакиб Форић наводно је омогућио издавањем око 3.000 лажних виза држављанима Пакистана њихов долазак у БиХ (Životić, 2020b).

С тим у вези, потребно је указати и на јавно доступне информације према којима је у периоду од 2017. до средине 2020. године у БиХ ушло 58.217 миграната, од чега је 18.977 њих било управо из Пакистана (“Ambasador BiH u Pakistanu”, 2020).

Према подацима из јуна 2021. у Федерацији БиХ активно је шест прихватних центара за мигранте – на подручју Унско-санског кантона раде следећа четири прихватна центра Борићи, Севера, Мирал и Липа, док у Кантону Сарајево раде Ушивак и Блажуј.

Како би се избегла хуманитарна катастрофа у БиХ, Европска комисија је почетком 2021. године најавила помоћ за избеглице и мигранте у износу од 3,5 милиона

евра. Претходно је ЕУ обезбедила 4,5 милиона, односно 13,8 милиона евра хуманитарне помоћи 2020. године, односно 2019. Наводи се податак да је до 2021. године више од 88 милиона евра, било директно било посредством организација која се баве мигрантским питањем, обезбеђено БиХ за њено управљање миграцијама (“EU даје dodatnih”, 2021).

Према проценама УН из 2018. године, до 2100. године највећи пад броја становника предвиђен је за Молдавију и Бугарску, док се БиХ нашао на трећем месту, са падом од 48,9% (Непић, 2022).

8.5.7. Република Црна Гора

Црна Гора је транзитна земља која се данас суочава како са спољним, тако и са унутрашњим миграцијама. Када је реч о спољним миграцијама, у ову земљу мигранти улазе углавном преко Северне Македоније, Србије или Албаније. Унутрашње миграције се тичу миграционих кретања из северних подручја према централним и јужним деловима земље, као и од руралних према урбаним подручјима.

За држављане Црне Горе током 2010. године најпожељније европске дестинације за емиграцију, било трајну или привремену, биле су Немачка, Италија и Луксембург (Golubović, 2021).

Утицај на миграторна кретања имају фактори „гурања“ и „повлачења“, те су тако ситуација на тржишту рада, разлике у зарадама и неадекватна социјална инфраструктура водећи фактори „гурања“, док су фактори „повлачења“ бољи услови живота, боље прилике за запослење и постојећа дијаспора (Golubović, 2021: 12).

Повећан број имиграната узроковао је да ниво дознака значајно порасте, те је у 2020. години, према подацима Светске банке, износио 12,5% ВДП, што је у региону међу највишим процентуалном износом (Golubović, 2021: 12).

Због своје географске позиционiranости Црна Гора се у последњих неколико година суочавала са повећаним бројем тражилаца азила.

Актуелна стратешка документа којима се руководи Црна Гора у управљању миграцијама јесу: *Стратегија националне безбедности Црне Горе*, *Стратегија за*

трајна рјешења питања која се тичу расељених и интерно расењених лица у Црној Гори, Стратегија о миграцијама и реинтеграцији повратника у Црној Гори за период 2021-2025. године са Акционим планом за 2021. и 2022. годину, затим Национална стратегија одрживог развоја до 2030. године. Поред наведеног, значајно је указати и на Стратегију интегрисаног управљања границом и Оквирни акциони план за њено спровођење у периоду 2020-2024. године, затим на Стратегију за интегрисано управљање миграцијама у Црној Гори за период 2017-2020. године која представља главни стратешки документ из области миграција, те на Стратегију реинтеграције лица враћених на основу Споразума о реадмисији за период 2016-2020. године (Vlada Crne Gore, 2016), као и на Стратегију заштите од насиља у породици (2016-2020). Од међународних докумената потребно је истаћи Глобални споразум за миграције, који је усвојен на Међувладиној конференцији у Маракешу крајем 2018. године. Што се тиче законских докумената на овом плану на првом месту треба издвојити Закон о странцима (Službeni list CG, br. 12/2018) са изменама и допунама истог (Službeni list CG, br. 3/2019), као и Закон о међународној и привременој заштити странаца (Službeni list CG, br. 2/2017, 3/2019).

Када је реч о миграцијама ка Европи које су биле најмасовније током 2015. године, Црна Гора није била њима угрожена у мери у којој је била Република Србија и остале земље које су биле директно на мигрантској рути. Ипак, кроз Црну Гору је пролазио и сада пролази један део мигрантског таласа са Балканске руте, скрећући из Македоније ка Албанији и према Црној Гори, а даље према тзв. Санцаку, да би из њега прешли у БиХ са намером да уђу у ЕУ преласком хрватске границе. Та рута незванично носи назив *иамијска рута* због наводне помоћи коју организују припадници исламских верских заједница мигрантима који пролазе кроз њихову земљу. Ова рута нема ни интензиван, нити перманентан проток миграната у мери да би се могла означити као значајна безбедносна претња и она заправо представља само бочни крак главне Балканске руте који се у Албанији спаја са малим бројем миграната који пристижу тзв. медитеранском рутом.

Жаришне тачке за улазак/излазак миграната представљају Хани и Хотит/Божај у близини Подгорице, односно граничног прелаза са Албанијом и пограничне зоне око Пљеваља одакле мигранти настоје да се домогну БиХ (Кемп et al., 2021: 8). Такође, мигранти у Црну Гору улазе и из Србије. У близини Подгорице налазе се прихватни центри у Спужу и Божају, где мигранти могу да сачекају прави тренутак за прелазак у Албанију. Други мигранти се, пак, одлучују за руту ка БиХ, односно преко Никшића и Пљеваља, ка следећим граничним прелазима – Шћепан поље код Фоче или преко Билеће и Требиња. Поред наведеног, мигранти користе и директну аутобуску линију Подгорица-Пљевља, а потом таксијем стижу код Чајнича, близу граничног прелаза Металка, одакле планинским стазама покушавају да уђу у БиХ. Било је случајева да мигранти преко Херцег Новог напусте Црну Гору, те преко Превлаке стигну до Хрватске, односно Дубровника (Кемп et al., 2021: 8-9).

Што се тиче смештајних капацитета, Црна Гора настоји да прошири постојеће капацитете кроз стављање у функцију Привременог Центра за смјештај странаца који траже међународну заштиту, тзв. контејнерског насеља, као и адаптације Карауле „Божај” која се налази на правцу према Албанији (Ministarstvo unutrašnjih poslova Crne Gore [MUP CG], 2021: 29).

Када говоримо о управљању миграцијама у овој земљи, Црна Гора је 2015. донела *План дјеловања у случају масовног прилива миграната и избјеглица*, а формирала је и Координациони одбор у циљу имплементације поменутог плана у случају масовног прилива миграција, као и Оперативни тим.

Што се тиче статистичких података о мигрантима у Црној Гори, број миграната који су примљени у Центру за прихват и смјештај странаца који траже међународну заштиту, 2017. је износио 799, док их је 2018. било 4.570 (Томовић, 2019). Такође, у наведеним периодима статистика по питању тражилаца азила била је приближна. Број тражилаца азила је 2017. износио 849, док је 2018. чак 3.104 лица поднело захтев за међународну заштиту (Вољевић i dr., 2020: 6). У децембру 2019. године у Црној Гори регистровано је близу 8.000 лица из ове популације. У Извештају Владе Црне Горе наводи се да је број лица која су примљена у Центру за прихват и смештај странаца у

Спужу и у алтернативном смештају који траже међународну заштиту у 2017. години износио 799, док је у 2018. години тај број достигао 4.570 лица (Šćerapović & Tomović, 2019). Што се тиче мигрантске популације, а према наводима у поменутом извештају из 2019, највише миграната било је из Сирије, Пакистана, Марока и Ирака (Tomović, 2019).

Најчешћа рута ових миграната ка западноевропским земљама води преко Грчке и Албаније, да би се преко Црне Горе и БиХ домогли жељене дестинације. Поменута рута углавном води преко Пљеваља, због позиционираности овог места на северу Црне Горе, а на тремеђи Црне Горе, БиХ и Србије. Мигранти у Црну Гору улазе у близини прелаза Божај, дуж граничног појаса са Албанијом, као и на југу земље код прелаза Сукобин, у близини Улциња (Tomović, 2018).

Управо је из правца Албаније током 2019. године забележен значајан пораст броја миграната који су ушли у Црну Гору у односу на претходне године. Тако је 2019. године регистровано 7.978 миграната, док их је 2018. године било 4.753 лица (MUP CG, 2021: 50). У првој половини 2020. године око 1.900 миграната је прошло кроз систем азила, док је 390 миграната поднело захтев за азил. Такође, у наведеном периоду откривено је око 9.300 ирегуларних миграната на граници ЕУ и земаља регије, односно 73% више него што их је било у првих шест месеци 2019. године (Maglajlija, 2020).

У периоду 2017-2019. године посебно је била активна тзв. Обалска рута, која се простире од Грчке, преко Северне Македоније, јужне српске покрајине КиМ, Србије и БиХ ка земљама западне Европе, што је узроковало пораст броја захтева за међународном заштитом у Црној Гори (MUP CG, 2021: 42).

Она лица која се одлуче да у Црну Гору уђу из правца Албаније, свој правац кретања усмеравају ка три тачке – ГП Божај, Никина увала и Ђонова увала (Jovanović, 2021). Подсећања ради, за време НАТО бомбардовања СРЈ Црна Гора је отворила своју границу за десетине хиљада албанских избеглица са подручја АП КиМ (Trud, 2013: 62).

Током 2019. у Црној Гори је било смештено и по 400 миграната, док је 2020. године у просеку у овој земљи боравило око 200 миграната (Perović, 2020). Током 2020. године у Црној Гори регистровано је 2.856 миграната, док је тај број порастао у 2021. на 3.336 (Mandić, 2022).

Током 2021. црногорске границе је покушало да ирегуларно пређе 177 миграната. Најчешћи прелази које мигранти користе за ирегуларни прелазак границе јесу Божај и Сукобин (Mandić, 2022). Када је реч о прихвату избеглица из Авганистана, средином 2021. године, Министарство спољних послова Црне Горе је издало саопштење да неће прихватити авганистанске избеглице у своју земљу, иако је Црна Гора потписала заједничку изјаву Стејт департмента, уз објашњење да се њом нису обавезали да ће привремено прихватити поменути категорију лица (Максимовић, 2021).

У мају 2022. године најављено је приступање Црне Горе *Европској мрежи миграната* (EMN)⁵⁵. Поменути мрежу основала је Европска комисија у мају 2008. године, а у циљу обезбеђивања свеобухватне информације о миграцијској политици и стратегијама. Чине је све државе ЕУ, осим Данске, која има статус посматрача, и Норвешке, а 2022. године придружиле су јој се Молдавија и Грузија (Mandić, 2022).

На финансијском плану Црна Гора, као ни остале земље нечланице ЕУ, није имала превелику финансијску помоћ од стране ЕУ.

За управљање миграцијама, ЕУ је кроз *Инструменте претприступне помоћи* (IPA) донирала Црној Гори 1.700.000 евра. Додатних 600.000 евра добила је у време пандемије вируса корона, а очекује се и додатна финансијска подршка у наредном периоду кроз пројекат *IPA 3* за регулисање миграција (Mandić, 2022).

Такође, на плану управљања миграцијама, као и борбе против ирегуларних миграција у Црној Гори, успостављени су модерни гранични прелази и електронски надзор границе. Неки од приоритета МУП Црне Горе јесу увођење система електронске идентификације миграната, азилна процедура и споразум о реадмисији са земљама порекла миграната (“Sekulović: Moderni granični prelazi”, 2021).

---

⁵⁵ EMN чине контактне тачке, институције или организације у свакој земљи чланице ове мреже.

8.5.8. Република Албанија

Албанија је означена као „тачка порекла” случајева трговине људима, која истовремено представља и транзитну земљу за мигранте, посебно оне из Северне Африке који настоје да уђу у шенгенску зону ЕУ (Verman et al., 2014: 38).

Такође, имајући у виду однос броја миграната наспрам броја становништва Албаније, ова земља је означена и као земља са највећом имиграцијом у Европи.

Док забринутост у Албанији због нежељених ирегуларних миграција кроз и из ове земље расте, Комисија ЕУ и друге међународне институције и организације, као што је ИОМ, настоје да ојачају локалне државне институције како би на што ефикаснији начин регулисали миграције. Процена је да је у последње три деценије Албанија постала „терен за тестирање” у вези са различитим активностима у области миграција. Тако је настала и прва *Национална стратегија о управљању миграцијама у Републици Албанији*, која је усвојена 2004. године, у намери да се ова земља оспособи за управљање миграционим токовима. Поменута стратегија означена је као „нови тренд у миграторној политици”, којом се „денационализује управљање миграцијама” процесима „интернационализације и ЕУ-ропеизације у области миграција”, коју углавном покрећу вандржавни актери (Geiger & Pécoud, 2010).

Иначе, водећи стратешки документи којима се Република Албанија, поред поменуте Националне стратегије, руководи у области миграција су: *Национална стратегија о миграцијама и Акциони план 2019-2022. године* и *Национална стратегија за дијаспору и миграције 2018-2024. године*. Пројектовањем и координацијом политике миграција и дијаспоре бави се Национална агенција за дијаспору и миграције.

Од међународних докумената у области миграција значајно је указати на *Manu пута за сарадњу EASO и Албаније (Roadmap for Cooperation EASO-Albania)*, чији је циљ јачање система азила и прихвата у складу са Заједничким европским системом азила и стандардима ЕУ (EASO, 2020).

Инструмент уз помоћ којег се Албанија бави феноменом миграција и дијаспоре Албаније јесте поменути *Национална стратегија за дијаспору и миграције 2018-2024. године*. Ова стратегија се бави узроцима миграција, „заштитом” Албанаца ван земље и организовање албанских заједница у иностранству.

Када је реч о дијаспори, најбројније дијаспоре Албанаца су у јужној српској покрајини КиМ, Републици Србији, Републици Северној Македонији, Републици Црној Гори, САД, Италији и Грчкој. Сматра се да је око 200.000 људи мигрирало ван Албаније, махом у јужну Италију, још у 15. веку, када су Османлије заузеле албанску земљу (Minister of state on diaspora [MSD RA], n. d.).

Фазе миграција у Албанији могу се поделити на неколико периода: 1. Период 1991-1992. био је неконтролисана, а земљу је напустило око 300.000 Албанаца, 2. Период 1992-1996. у којем је мигрирало око 300.000 Албанаца, углавном илегално, упркос привременом расту привреде и бољој контроли граница, 3. У периоду 1996-1997. је након колапса штедних фондова такође мигрирало стотине хиљада људи (MSD RA, n. d.).

Почетком 2000. године, 25% укупне популације, односно преко 35% становништва радне снаге емигрирало је из Албаније (MSD RA, n. d.).

Данас су у Албанији водећи фактори за напуштање земље: економски фактор, јавна безбедност и слабе институције. Албанци одлазе из земље углавном из економских разлога, као што су смањена могућност запошљавања и лоши услови живота, као што је немање електричне струје, пијаће воде и/или крова над главом. Када је реч о јавној безбедности, Албанија је искусила масовне имиграцијске токове управо због политичког превирања унутар земље, односно њене нестабилности. Највећи „талас одлазака” из земље десио се након кризе у Албанији 1997. године, након што су бројни грађани Албаније изгубили своју уштеђевину. Слабе институције и потешкоће у спровођењу закона изазивају неповерење грађана, због чега се они неретко одлучују да емигрирају из земље. Такође се наводи као разлог за одлазак из земље страх од „крвне освете”, која је нарочито присутна у северним областима земље (MSD RA, n. d.).

Што се тиче тзв. одлива мозгова, постојећи подаци указују на велики губитак образованог дела становништва Албаније. Тако је 1990. године 40% научника и наставног особља напустило земљу. Такође, велики број албанских студената одлази у Италију и Грчку, као и Канаду, САД и Немачку. Тако је према албанским подацима 2005. године у Грчкој живело 600.000 Албанаца, а у Италији 250.000 њих, док се према италијанским изворима наводи број од око 400.000 Албанаца у датом периоду (MSD RA, n. d.).

У току 2019. године у овој земљи ухваћено је око 12.000 ирегуларних миграната, од којих је преко 6.600 затражило азил, што је око 11 пута више него што их је било 2017. Управо због пораста броја ирегуларних миграната, прва Фронтексова мисија на Западном Балкану отпочела је средином 2019. године свој рад на албанско-грчкој граници (GI-TOC, 2020: 9). И поред тога, тај број се није смањио, чак напротив, у току 2020. године у Албанији се налазило 11.971 лице из наведене категорије (Kemp et al., 2021: 8).

Када је реч о тачкама уласка миграната у Албанију најфреквентније су следеће тачке: Какавију у Ђирокастри и Капштицу у Корчи. Рута којом се најчешће крећу мигранти по уласку у Албанију јесте ка Тирани, затим ка северу преко Скадра, те до прелаза Хани и Хотит, односно Божај у Црној Гори или до Морина, на албанско-косовској граници. Алтернативна рута води до Драча или Валоне, одакле мигранти покушавају да бродом пристигну у Италију (Kemp et al., 2021: 8).

У регији Западног Балкана је, поред тзв. Косова, само Албанија у претходним годинама имала константан позитиван природан прираштај ("Broj stanovnika", 2021). Ипак, у студији ММФ из 2019. године, предвиђа се да би до 2050. године миграције могле да утичу на смањење броја становништва највише у балтичким земљама, као и земљама нашег региона, те тако и у Албанији, за скоро 12% (Milošević, 2019).

8.5.9. Република Турска

Географска позиционираност Републике Турске, која се простире у Европи и Азији, допринела је да ова земља добије све значајнију улогу земље одредишта и транзитне земље за мигранте и избеглице који стигну у Европу.

Подсећања ради, пограничне земље као што су Сирија, Ирак, Иран, Грчка, Бугарска, имају преко 30 копнених граничних прелаза. Дужина копнених граница Турске износи преко 2.600 км, док се обала протеже на 7.200 км.

Због геостратешког положаја земље који повезује Западни са Источним светом, Турска је окарактерисна, још од времена Хладног рата, као „мост“, односно „крила“ континента. Турска је виђена и као крило земаља НАТО пакта, на њеним крајњим границама, због чега она настоји да се наметне пред очима и једних и других - Истока и Запада, на разним пољима, па и кад је реч о миграцијама (Ahmet, 2009, цитирано према Вауар, 2011: 37).

У настојању да обезбеди адекватно управљање границом и капацитетима за смештај миграната, односно како да правовремено одговори на безбедносне изазове са којима се суочава по питању савремених мигрантских кретања, Република Турска је донела одређена стратешка документа којима се руководи у области миграција: *Национална стратегија о миграцијама, Стратегија за борбу против ирегуларних миграција (2021-2025)*, као и *Стратегија интегрисаног управљања границом, те Закон о странцима и међународној заштити*, и др.

Значајно је указати да у Турској постоји Управа за миграције која спроводи турске политике и стратегије које се односе на питање миграција. Од 2021. године ова управа је у надлежности Председништва Републике Турске. Разлог због којег је председник Ердоган донео одлуку да поменутој управи додели ознаку „председништво“ је неопходност умањења терета ирегуларних миграната, што потврђује и чињеница да је Турска од 2016. године спречила илегалан улазак два милиона и 350 хиљада лица. Генерална дирекција за управљање миграцијама у Турској (GOC IDARESI) је основана 2013. водећи се *Законом о странцима и међународној*

заштити. Поменута управа се налази у свакој од 81 турске покрајине и у свакој од њих се налазе преводиоци за арапски и друге језике (Albaik, 2021).

Поред тога, у овој земљи је присутан ИОМ од 2005. године, који је у партнерству са турским институцијама и владама у настојању да се изграде капацитети у управљању миграцијама, границом, системом азила, реадмисијом, интеграцијом миграната у друштво, и сл. (ИОМ *Turkiye*, n. d.).

Од избијања мигрантске кризе до марта 2016. године Турска је примила више од 2,7 милиона избеглица (Mitrović & Nešić, 2016). Број ирегуларних миграната који су 2015. године заустављени у Турској износио је 146.485, док је 2016. тај број био још већи – 174.466 (Aktel & Kaugisiz, 2018: 595).

У марту 2016. Турска и ЕУ су постигле договор по којем се ЕУ обавезала да ће обезбедити шест милијарди евра Турској и убрзати визну либерализацију за турске држављане, а Турска ће заузврат омогућити повратак мигрантима који илегално пређу у Грчку (Greider, 2017, цитирано према Перишић, 2018: 96).

Са позиције условљавања ЕУ, Турска од 2017. године значајно утиче на миграциона кретања ка западноевропским земљама, посебно имајући у виду договор који има са истом по питању прихвата, а по потреби и задржавања миграната у великом броју. Од 2011. године Турска је прихватила 3,6 милиона миграната који су пристигли углавном из земаља Централне Азије и Блиског Истока – Авганистана, Сирије и Палестине, а на које је до 2019. године потрошила 37 милијарди долара. Током 2019. године, Турска је упозоравала на „нови удар миграната ка Европи“, уколико се у најкраћем року не реши криза у Сирији. Претње турског председника Ердогана (Рецеп Тајип Ердоган) су биле усмерене првенствено на подизање рампе на граничним прелазима према земљама ЕУ, односно Бугарској и Грчкој (Лалић, 2019).

Иначе, Бугарска је до сада остала поштеђена великог прилива миграната из Турске, што због добро заштићене границе, што због усмеравања миграната од стране Турске ка грчкој граници.

У 2020. години Турска је имала 3,6 милиона избеглица, због чега се наша на првом месту у свету по прихвату избеглица (Најп, 2020).

Према подацима ИОМ, почетком марта 2020. године се више од 13.000 миграната налазило на грчко-турској граници (“Око 13.000 migranata”, 2020). Већ средином марта Турска је донела одлуку да затвори границе са Бугарском и Грчком, под плаштом спречавања ширења корона вируса. Процена је да се тада око 2.000 миграната нашло заглављено на турско-грчкој граници, са турске стране (“Turska zatvara granice”, 2020).

У вези са наведеним, потребно је указати и на сазнања немачке тајне службе „BND“ која је почетком 2020. године потврдила бројне наводе о усмеравању и управљању мигрантима на турско-грчкој граници, указујући на аутобусе којима су довожени мигранти у Једрене, те којим су после враћани у унутрашњост Турске за време епидемије корона вируса, током 2019/2020. године (Šmic, 2020a). У том периоду, у немачком листу *Velt* могло се прочитати да „Турска жели да исценира другу избегличку кризу на спољној граници ЕУ“. Ову тезу потврђује податак да је почетком априла 2020. године премештено 2.000 миграната по налогу турских званичника из кампа Османије (Измир), који су упућени ка граници са Грчком (Papadimitriju, 2020b).

Према званичним подацима у Турској се у априлу 2020. године налазило око четири милиона миграната, док је, поређења ради, у истом периоду у суседној Грчкој боравило око 100.000 тражилаца азила (Šmic, 2020a). UNHCR је навео податак од четири милиона избеглица и тражилаца азила које су се налазиле у Турској у току 2020. године (UNHCR, 2020).

Како би се стекао увид о континуираном и временски дуготрајном усељавању миграната у Турску, осврнућемо се на 2011. годину када је Република Турска прихватила 3,6 милиона миграната који су пристизали углавном из земаља Централне Азије и са Блиског Истока (Авганистан, Сирија и Палестина), а на које је ова земља до средине 2019. године утрошила око 37 милијарди долара. Имајући у виду наведено, боље се могу разумети континуиране „претње“ Турске о „подизању рампе“ на турским граничним прелазима према земљама ЕУ, односно ка Бугарској и Грчкој, а које, од почетка 2019. године до данас, не јењавају. Турски званичници и данас настављају да

повремено упозоравају европске бирократе о евентуалном „новом удару миграната ка Европи“, уколико се у најкраћем року не реши криза у Сирији (Јалић, 2019).

Посебне мере коју ЕУ користи као одговор на овакве и сличне турске потезе јесте подсећање на заједничку Изјаву ЕУ и Турске, односно договор који су две стране постигле 2016. године у циљу борбе против незаконитих миграција (Европско вијеће, n. d.). Овом изјавом установљена су два начела: 1. сви нови ирегуларни мигранти који стигну на грчке обале биће враћени у Турску уколико не поднесу захтев за азил или ако њихов захтев буде одбијен; 2. за сваког сиријског мигранта који буде враћен у Турску са грчке обале, „други ће Сиријац бити пресељен у ЕУ“ (Европско вијеће, n. d.).

Како ова упозорења у почетку нису била озбиљно схваћена од стране међународне заједнице, Турска се одлучила за преузимање конкретних мера како би учврстила своје границе, првенствено ону према Сирији. Стога је, почетком октобра 2019. године, отпочела војну интервенцију, најпре из ваздуха, а потом и на копну, да би очувала сигурност на граници са Сиријом коју угрожавају Курди, а који за Турску представљају непосредну „терористичку претњу“.

Наиме, намера Турске била је да операцијом *Мировно пролеће* на североистоку Сирије изнуди од курдских снага предају контроле над пограничним градовима у том региону. Као последица ваздушних напада извршених на подручје у близини курдских затвора на северу Сирије, у којима је, према јавно доступним подацима, било око 12.000 припадника *Исламске државе*, више стотина цихадиста је искористило насталу ситуацију како би побегло. Према подацима курдске аутономне управе, само из једног логора побегло је око 800 припадника *ИД* (Belut & Akal, 2019).

Председник Турске Реџеп Тајип Ердоган (Recep Tayyip Erdoğan) је крајем 2019. године изјавио да има за циљ да након војне интервенције у Сирији формира „заштитну зону“ уколико би дошло до поновног насељавања тог подручја избеглицама (Rigert, 2019).

Турска је у току 2019. године примила 578.000 имиграната што је 24% више него у 2018. години (OECD, 2021).

Према проценама УН са почетка 2020. године, на територији Турске привремено је боравило више од четири милиона миграната. Управо је то разлог због којег је у јавности владало мишљење да званична Анкара „користи мигранте да изврши дипломатски притисак“. Тако се, почетком 2020. године Грчка нашла у безизлазној ситуацији пошто је за само три дана забележила око 20.000 покушаја прелазака њене границе, иако је спроводила политику „максималног одвраћања“, након што је Турска отворила своје границе и омогућила мигрантима кретање ка Европи (Врзић, 2020).

Поред тога, значајно је указати и на статистичке процене броја миграната у Турској, будући да се управо највећи део мигрантске популације из Турске слива у Грчку. Тако се у марту 2020. године у Турској налазило око 3,7 милиона миграната (“Turska i Grčka“, 2020).

Средином марта 2020. године Немачка је одлучила да суспендује *Споразум о прихвату избеглица из Сирије* са Турском, услед пандемије корона-вируса (“Немачка због короне”, 2020). Наиме, марта 2016. године склопљен је поменути споразум између ЕУ и Турске, „заједно са свих 28 земаља чланица и Турском – у духу широког и заиста важног партнерства“, а у циљу смањења долазака миграната на територију ЕУ. Четири године касније, на турско-грчкој граници налазило се хиљаде избеглица који покушавају да дођу до ЕУ. Иако званично није дошло до укидања споразума, турски представници неретко у званичним изјавама оптужују ЕУ да се не придржава споразума. Илустративан пример наведеног је објава турског министра Мевлута Чавушоглуа (Mevlüt Çavuşoğlu), на твитер налогу, која гласи: „Ни половина од договорених шест милијарди евра није стигла до избеглица. Ништа од добровољног прихватања избеглица. Ништа од доприноса безбедној зони“ (“Ко је прекршио споразум”, 2020).

Суштина поменутог споразума и тренутно стање ствари по питању наведеног, налази се у следећих 9 тачака: (“Ко је прекршио споразум”, 2020).

1. „Сви илегални мигранти који из Турске стигну до Грчке биће враћени у Турску. Илегалним се сматрају они мигранти који не поднесу захтев за азил или они

којима је азил одбијен. Трошкове враћања у Турску сноси ЕУ“ (“Ко је преkršio sporazum”, 2020).

У Турску је у последње четири године враћено око 1.500 избеглица, премда их је стигло више хиљада на грчка острва. Разлог томе је спорост бирократског апарата у Грчкој (“Ко је преkršio sporazum”, 2020).

2. *„За сваког држављанина Сирије који је враћен у Турску, по један држављанин Сирије који већ живи у Турској имаће право да легално уђе у ЕУ. На тај начин би до 72.000 људи из Сирије требало да добије дозволу да безбедно дође у ЕУ“* (“Ко је преkršio sporazum”, 2020).

ЕУ је прихватила из Турске око 7.000 миграната који су дошли из Сирије (“Ко је преkršio sporazum”, 2020).

3. *„Турска ће предузети све неопходне мере да спречи стварање нових морских или копнених рута за илегалну миграцију из Турске у ЕУ. Ово је уједно и главни циљ споразума - одвратити људе да долазе путевима којима доминирају кријумчари људи”* (“Ко је преkršio sporazum”, 2020).

У марту 2020. Турска је већим делом блокирала избегличку руту преко источног Средоземља, те се може констатовати да је ову тачку споразума испунила (“Ко је преkršio sporazum”, 2020).

4. *„Чим опадне број илегалних долазака, у Турској би требало организовати хуманитарну помоћ, а државе ЕУ би требало да добровољно прихвате избеглице“* (“Ко је преkršio sporazum”, 2020).

Спор око добровољне прерасподеле избеглица поделио је Европу, а у Турској није дошло до опадања броја миграната, већ напротив, до њиховог „нагомилавања“, посебно на грчко-турском граничном прелазу (“Ко је преkršio sporazum”, 2020).

5. *„Турској су обећане визне олакшице од јуна 2016. године”.* (“Ко је преkršio sporazum”, 2020).

До укидања виза за турске држављане није дошло, јер нису испуњени сви захтеви који се тичу владавине права (“Ко је преkršio sporazum”, 2020).

6. *„ЕУ је обећала укупно шест милијарди евра помоћи, у две једнаке транше до краја 2018 - за активности и пројекте збрињавања избеглица унутар Турске“* (“Ко је преkrшио споразум”, 2020).

Турској је уговорима додељено 4,7 милијарди евра, од чега је 3,2 милијарде исплаћено. Финансијска средства су исплаћена директно пројектима и организацијама за помоћ, које су према подацима Европске комисије, тим новцем спровеле више од 100 пројеката, којим је обухваћено око 1,7 милиона избеглица. Конкретно, изграђено је близу 180 нових школа, а вакцинисано је око 650.000 деце (“Ко је преkrшио споразум”, 2020).

7. *„Проширење царинске уније између Турске и ЕУ“* (“Ко је преkrшио споразум”, 2020).

8. *„Оживљавање преговора са Турском о чланству у ЕУ“* (“Ко је преkrшио споразум”, 2020).

Обе тачке су на „чекању“, а главну препереклу за „померање дијалога“ и решавање ових проблема лежи у нерешеном питању поделе Кипра (“Ко је преkrшио споразум”, 2020).

9. *„ЕУ и Турска ће сарађивати на побољшању хуманитарних услова у Сирији, посебно у одређеним областима у близини турске границе, како би локални становници и избеглице могли да живе сигурније“* (“Ко је преkrшио споразум”, 2020).

Због актуелне ситуација у ратној зони Сирије целокупни споразум о избеглицама између ЕУ и Турске се доводи у питање (“Ко је преkrшио споразум”, 2020).

Током 2020. у Турској је био значајан пад ирегуларних миграната у односу на годину пре тога. Наиме, 2019. је број ирегуларних миграната достигао чак 454.662 лица, док је 2020. тај број био више од три пута мањи, односно 122.302 лица (ICMPD, 2022: 3).

Због великог броја сиријских избеглица у Турској, значајно је указати на податак да је 2021. године Сирија била земља која је произвела највећи број интерно расељених лица и избеглица широм света (UNHCR, 2021d, цитирано према ICMPD, 2022: 3). Број интерно расељених лица из Сирије достигао је те 2021. године 6,7 милиона. У

децембру 2021, од 5,6 милиона сиријских избеглица преко 3,7 милиона њих је било регистровано у Турској (“Temporary Protection”, цитирано према ICMPD, 2022: 3).

У Турској је, према подацима UNHCR, у току 2020. године 5.301 избеглица добила неку правну помоћ, док је 4.048 њих пресељено у треће земље. Ова земља је свакако једна од најфреквентнијих земаља на мигрантској рути, а има и „најбројнију избегличку популацију на свету коју је примила на своју територију (скоро 3,7 милиона)” (Janković, 2021).

У току 2021. број ирегуларних миграната у овој земљи је износио 162.996 лица, од којих је око 70.000 лица из ове категорије било из Авганистана (“Irregular Migration”, n. d.).

Из свега наведеног и на основу јавно доступних сазнања може се констатовати да од стране Европске уније нису испоштоване све договорене тачке *Споразума о избеглицама*, али и да је већи део предвиђених финансијских средстава исплаћен Турској као вид помоћи при збрињавању миграната и решавању проблема у вези са њиховим неконтролисаним приливом.

8.5.10. Република Словенија

Избегличку кризу Република Словенија је, као и већина европских држава, дочекала неспремна или, боље речено, недовољно спремна. Проблем прилива све већег броја избеглица и миграната на европско тле и изналажење адекватног решења тог проблема испоставило се као тест издржљивости који је постављен пред институције Европске уније, као и њене чланице, а на који оне углавном нису успешно одговориле.

Анализом хронолошког прегледа догађаја које је изазвала мигрантска криза од септембра до краја децембра 2015. године, долазимо до процене првих реакција државних институција и изјава владиних званичника Републике Словеније на изазове пред које су били стављени. Поред тога, даље анализирамо и актуелна дешавања по питању мигрантских кретања у овој земљи.

Пре него што пређемо на поменућу анализу важно је упознати се са правним оквиром словеначке интеграционе политике. Наиме, у Словенији су, од усвајања *Резолуције о имиграционој политици* (1999), усвојена следећа три закона која садрже одредбе о интеграцији имиграната и странаца у Републику Словенију: *Закон о азилу* (Uradni list Republike Slovenije, št. 61/99), *Закон о странцима* (Комас, 2007: 122) и *Привремени закон о азилу* (Комас, 2007: 122). Поред поменутих закона, постоје и они који се не односе искључиво на мигранте, већ уређују специфична подручја која су битна за успешну интеграцију досељеника. Илустративан пример наведеног је *Резолуција о миграционој политици Републике Словеније*, која између осталог, у поглављу 8, садржи и мере неопходне за ефикасно и координисано спровођење миграционе политике у различитим областима као што су образовање, социјална заштита, радни односи и слично (Dvorjak, 2016: 10).

Такође, значајно је указати на чињеницу да се словеначко законодавство не залаже за брзу правну интеграцију миграната, већ од имиграната захтева дужи период сталног боравка и рада у земљи као услов за добијање статуса (10 година) или дозволе која омогућава изједначавање или бар приближавање права са грађанима Словеније (Dvorjak, 2016: 10).

Мигранти који су кренули тзв. Балканском рутом, након затварања мађарске границе, своју путању су усмеравали кроз Словенију. Током августа 2015. године оформљен је план у три фазе за могуће прихватање избеглица на тлу Републике Словеније. У то време, мигранти, који су се преко Македоније и Србије упутили у Мађарску, бивају спречени да наставе пут због изградње зида на мађарској граници, услед чега своје кретање преусмеравају ка Словенији.

У септембру 2015. године, полиција је након контаката са мигрантима извршила њихову поделу у три групе - прву, коју су чиниле избеглице са захтевом за међународном заштитом, другу, састављену од оних миграната који по *Даблинској уредби* могу бити враћени (еколошки мигранти и они који су дошли на студије), и трећу групу коју су чинили ирегуларни мигранати који нису у могућности да се врате

у земљу одакле су дошли, те имају право да стекну дозволу да остану у Републици Словенији (Dvorjak, 2016: 18-20).

Након извршене поделе Европска комисија износи другачији предлог – да Словенија треба да прими укупно 631 лице из Грчке, Мађарске и Италије. Критеријуми према којима је Европска комисија предложила дистрибуцију избеглица су: број људи (40%), величина бруто домаћих производа (40%), просечан број захтева за азил по броју становника у периоду 2010-2014. године (10%) и незапосленост (10%). Тадашња министарка унутрашњих послова, Весна Жнидар (Весна Гујоркџс Жнидар) саопштила је јавности да је Словенија усвојила предлог из званичног Брисела, те да ће ова земља прихватити 631 избеглицу. По овом саопштењу уследило је затварање жичаном оградом и последњег дела мађарске границе са Србијом (Dvorjak, 2016: 18-20).

Истраживање које је средином септембра 2015. године спровео *Епицентар*, а у којем је анкетирано 733 испитаника, држављана Словеније, указано је да су Словенци на почетку мигрантске кризе имали релативно позитиван став према придошлицама у њиховој земљи. Резултати су следећи. На питање: *Да ли подржавате обавезни систем квота, под којима свака чланица ЕУ треба да прихвати одређени број избеглица?*, систем обавезних квота подржава – више од 57% грађана (57,7%); није подржан од стране – више од 41% (41.7); а они који не знају, представљају - 0,4% грађана. На следеће питање: *Да ли сте ви лично спремни да у ваш дом привремено прихватите избеглицу/е и дате му/им смештај и храну?*, 67.3% испитаника је одговорило да лично нису спремни да у својој кући привремено прихвате избеглицу/е и пруже му/им смештај и храну, а скоро 32% испитаника би се усудило да прихвати избеглицу/у. Одговор на треће питање - *Да ли се због избеглица у Словенији/Европи осећате угроженим?* - гласио је да 15,5% грађана у Словенији осећа претњу (доминирају католици и лица са основним образовањем), а преосталих 85,5% се због избеглица не осећа угроженим, док је у Европи проценат оних који се изјаснио да се не осећа угрожено због миграната износио 78,8% (Dvorjak, 2016: 18-20).

За само неколико дана током септембра 2015. године кроз Словенију је прошло 3.600 миграната (“Избегличка криза“, 2015). Средином септембра 2015. године Мађарска

је подигла ограду на граници са Хрватском. У међувремену, на хрватско-словеначкој граници у Дубову зауставио се воз са 200 миграната, који су ту остављени јер је донета изненадна одлука да се воз врати назад за Хрватску. Њих је прихватила словеначка полиција и пребацила у Постојно. Након тог догађаја, Железнице Словеније су прекинуле путнички саобраћај кроз Дубово. Наредног дана, око 1.000 избеглица је стигло у Словенију, а потом још 700 следећег дана (“V Dobovi vlak”, 2015).

Овакав развој ситуације довео је до постављања кордона полиције испред граничног прелаза Словеније, како би се спречио прелазак миграната који су из Загреба дошли на гранични прелаз „Хармица“ код Запрешића у намери да преко Словеније наставе пут према западној Европи. Тада су подршку избеглицама дали активисти невладине организације из Словеније који су узвикивали: „Отворите границу!“, док су у рукама носили транспаренте са натписом: „Ништа није илегално“ (“Izbeglička kriza“, 2015).

Иако су ова дешавања уздрмала званичну Љубљану, њен премијер Мирослав Церар огласио се неколико дана након немира на граничном прелазу наглашавајући да ће Словенија наставити да пружа помоћ мигрантима, иако се њихов број знатно повећао због рестриктивне политике на границама коју су почеле да спроводе Аустрија и Мађарска. Словеначки премијер је посебно истакао да ће настојати да Словенија остане чувар шенгенских граница (“Cerar nakon robune“, 2015).

Подршка је убрзо стигла и од немачке канцеларке Ангеле Меркел која је изјавила да се ситуација на терену поправља и додала да „Немачка веома цени професионални однос Словеније, која у великој мери доприноси решавању проблема избеглица у Европи“ (Dvorjak, 2016: 21).

Крајем септембра 2015. године, Мађарска је на граници са Словенијом почела да поставља ограду без најаве Влади Словеније, да би је убрзо и уклонила. Непосредно након тога, Мађарска је бодљикавом жицом затворила неслужбени гранични прелаз са Хрватском код Ботова, због чега је избеглички талас усмерен ка Словенији. Да би се

та ситуација решила, представници Хрватске и Словеније договорили су прихват избеглица на три гранична прелаза (“Hrvatska šalje izbeglice”, 2015).

Од почетка мигрантске кризе до почетка новембра 2015. године кроз Хрватску и Словенију је прошло више од 350.000 миграната. Како би спречила неконтролисан улазак избеглица у земљу, Словенија је у новембру 2015. године донела одлуку да постави жичану ограду на дужини од 120 километара на граници са Хрватском (“Slovenija: Ograda duž”, 2015).

Такође, од почетка мигрантске кризе до краја децембра 2015. године, према подацима словеначке полиције, укупан број миграната у Словенији износио је 348.323. Само у периоду од два месеца регистрован је највећи број лица из ове категорије од наведеног укупног броја, те је тако у октобру евидентирано 116.627 миграната, а у новембру 164.313 (Dvorjak, 2016: 30).

Поред тога, потребно је указати и на податак из октобра 2015. године када је на мини-самиту земаља Западног Балкана договорено да се у року од недељу дана Словенији упути 400 полицајаца из земаља чланица ЕУ у циљу поштравања контроле спољних граница ЕУ. На поменутом самиту, тадашња немачка канцеларка Меркел истакла је да је Словенија „упркос тешкоћама јако добро поступала” према мигрантима (“Brisel o izbegličkoj krizi”, 2015).

Анализом наведених догађаја, можемо издвојити неколико кључних налаза до којих се дошло. Пре свега, велики прилив миграната који је задесио Словенију дочекан је са изненађењем и неспремношћу државних институција, али и јавности. Ипак и једни и други су се активно укључили у решавање мигрантске кризе у својој земљи – држава у организацији превоза и смештаја, а грађани и невладине институције у добротворној помоћи мигрантима. Иако је у току мигрантске кризе дошло и до подизања жичане ограде на граници са Хрватском, као одговор Словеније на бодљикаву жицу подигнуту на мађарско-хрватској граници, а која је изазвала преусмеравање миграната који су се у великом броју упутили ка Словенији, Словенија је и поред тога наставила да им пружа помоћ на својој територији. На основу наведених статистичких података може се констатовати да подизање жичане ограде није утицало

на смањење броја миграната. Словеначка јавност је током 2015. године била подељена у односу према мигрантима. Док су једни протествовали против прихватања мигрантске популације у својој земљи, други су демонстрирали против жичане ограде.

Крајем 2018. године Република Словенија је подржала *Глобални договор о миграцијама*, односно тзв. *Маракешку декларацију*. Поменути политички документ „не захтева промене националног законодавства, а допушта да свака држава и даље очува "пуну сувереност" када је реч о њеној имиграцијској политици". Ипак, тим поводом могле су се чути и критике како се наведеном декларацијом „укида разликовање између законитих и незаконитих миграција, те брише разлика између избеглица и економских миграната” (“Slovenija podržala”, 2018).

Како наводи словеначки дневни лист *Дело*, у прва четири месеца 2019. словеначка полиција привела је укупно 2.585 ирегуларних миграната из трећих земаља, што је знатно више у односу на исто раздобље прошле године, када је регистровано њих 1.185. Посебно увећање броја миграната опажено је у марту – 1.028 њих, као и крајем априла 2019. године. Такође, у датом периоду, путем реадмисије из Словеније у Хрватску враћено је 1.503 мигранта, док је, поређења ради, Италија у Словенију вратила 78, а Аустрија 16 њих (“Slovenija ove godine“, 2019).

Додатни проблем са којим се суочава словеначка полиција унутар својих граница представља учестала појава „злоупотребе права азила“⁵⁶ од стране миграната, због чега су током 2019. године биле ангажоване њене мобилне екипе, које су се, поред оперативних података, ослањале на подршку локалног становништва (“Slovenija ove godine“, 2019).

Ове и сличне злоупотребе, као и „масовне реадмисије миграната из Словеније“ (“Uporni da se dokoraju EU“, 2019) довеле су до пораста њиховог броја најпре у Хрватској и БиХ, а потом и у Србији што је узроковало и дужи период боравка појединих миграната у Србији.

---

⁵⁶ Мигранти „злоупотребљавају“ предвиђени поступак за стицање права на азил, тако што, након изражене жеље за истим, настављају свој пут према земљама дестинације.

Број миграната у Словенији је 2020. године износио 140.223, док је 2021. ова земља регистровала 111.377 лица из мигрантске популације. Нето миграција је 2021. године износила 2.480 (Razpotnik, 2021).

Поређења ради, 2021. године у Словенији је број имиграната иносио 23.624, што је у односу на 2020. годину представљало 35% мање имиграције у овој земљи (Razpotnik, 2021).

У току 2022, број ирегуларних прелазака повећан је за 80% у односу на прошлу годину (Terzić, 2022).

До преокрета у политици миграција Словеније дошло је када је на парламентарним изборима у априлу 2022. године наступила промена политичке оријентације. Наиме, словеначки либерал Роберт Голоб са својом странком Слободарски покрет поразио је десничара Јанеза Јаншу и његов план да Словенију усмери према политици Мађарске (Markovića, 2022). Поменуте промене већ су постале видљиве седином јуна 2022. године када је њен нови премијер Роберт Голоб најавио да ће бити уклоњена жичана ограда на словеначко-хрватској граници. Реч је о 200 километара жичане ограде дуж трећине границе Словеније са Хрватском (Milutinović, 2022).

Словенија је, као и Грчка, успела да постигне прелазак из емиграционог у имиграциони правац кретања становништва⁵⁷.

С тим у вези, значајно је указати да је, поред Аустрије, и Словенија почела да практикује модел кружне миграције, односно да запошљава стране раднике на одређено, под условима који иду у прилог само послодавцу. Тако су, примера ради, потписани споразуми између Словеније и Србије, као и Словеније и БиХ, у којим су прописана правила, као што је, примера ради, правило да „радник емигрант мора код првог послодавца бити запослен минимално годину дана“, а уколико се то не реализује, биће присилно враћен у земљу из које је дошао. Такво правило је подложно злоупотреби од стране послодавца јер му отвара могућност да се према радницима

---

⁵⁷ Најбројнији имигранти у Словенији долазе са простора осталих бивших југословенских република, од којих је половина пореклом из БиХ.

понаша како жели, будући да радници немају избора, уколико настоје да остану у Словенији до предвиђеног рока (Syo, 2019).

Број страних радника је у сталном порасту у овој земљи, што потврђује и број издатих радних дозвола за раднике из БиХ који долазе у Словенију, а који је 2015. године износио 2.000, док је њихов број у 2018. години био значајно већи - 16.000 (Syo, 2019).

Тако су кружне миграције постале „плодно тло за експлоатацију радника” и то не само од стране послодаваца, већ и од тзв. посредника, који проналазе раднике путем интернета, односно друштвених мрежа, обећавајући им запослење уз добре услове рада, што се углавном заврши неповољно за те раднике (Syo, 2019).

Српски радници, на пример, пут словенског тржишта рада најчешће проналазе преко Словачке. Наведено потврђује податак да је у 2019. години у Словенију дошло 78,5% имиграната из земаља бивше Југославије, од којих је удео из БиХ био чак 56,9%, те из Србије 16,3%, као и са тзв. Косова 14,2%. То је довело до позитивне нето миграције у Словенији, са приливом од 16.213 лица, углавном са територија некадашње Југославије (”Прилив миграната”, 2020).

Чињеница је да ће радници и у будућности „гравитирати” ка већој плати, односно да они који долазе из Србије и Украјине, на пример, „гравитирају” ка Словенији, док би словенски радници могли мигрирати ка Аустрији (Syo, 2019).

8.5.11. Република Грчка

Иако је Грчка чланица Шенгена од 1992. године, мигрантска криза ју је означила транзитном земљом, јер њен систем азила није био у могућности да испуни захтеве *Закона ЕУ о азилу* из 2009. године (Szuhai & Péter, 2017: 15). Грчка је земља која се налази на југоистоку Европе и представља, заједно са Бугарском, „меки трбух” Европе, а управо на том месту је највећа потреба за граничном контролом (”More neighbours”, 2018, цитирано према Živojinović, 2018: 24).

Нека од стратешких докумената којим се Грчка води у решавању мигрантског питања и управљању миграцијама јесу: *Национална стратегија Републике Грчке*

(2020-2025), *Стратегија интегрисаног управљања границом*, те *Национална стратегија Грчке за интеграцију држављана трећих земаља из 2013*, као и *Национална стратегија Грчке за заштиту малолетника без пратње*, и др.

Посебно је важно указати на то да Грчка има *Регистар чланова грчких и страних НВО* који је успостављен 2018. године, и то за оне НВО које су активне на плану азила, миграција и социјалне инклузије.

Грчка влада је крајем 2019. године усвојила нови *Закон о азилу* како би се на бржи начин правно разграничио статус избеглице од статуса мигранта. То је и година коју је обележило велико незадовољство грађана Грчке који су претходно позитиван однос пун гостопримства и пожртвованости претворили у отворено изражавање незадовољства и одбијање новог прихвата ове категорије лица у свој „комшилук“ (Стаменић, 2019б). Такође, значајно је указати и на законодавне промене које је Грчка усвојила у току 2020. године, као што је било оснивање *Специјалног секретаријата за заштиту малолетника без пратње*, те шеме за њихово пресељење, а све у циљу побољшања положаја малолених миграната без пратње родитеља. Тако је, крајем 2020. године, ова земља новим законом укинула праксу задржавања у притвору деце без пратње. Наведено је прецизирано у чл. 37 којим се забрањује „противзаконито или произвољно притварање“ деце миграната, уз навођење да ће, уколико дође до тога, „свако хапшење, притварање или затварање детета бити у складу са законом и користиће се само као крајња мера“ (Mentzelopoulou, 2022: 6).

Када је реч о притворним центрима за мигранте, значајно је скренути пажњу на податак *Global Detention Project (GDP)* која је у последње две деценије, односно до 2019. године, мапирала постојање 1.251 центара за притвор (*detention centre, holding centre*) за мигранте широм света. Оно што је заједничко овим центрима јесте да су они „скривени“ од очију јавности (Cohen, 2019: 202).

Притвор тражилаца азила или мигранта без личних исправа, било при уласку у земљу или до њихове депортације, а у складу са међународним људским правима, не сме бити „произвољан и мора се спроводити на основу закона“ (Radojković, 2017: 200).

Притвор у сврху имиграционе контроле, према међународним стандардима, требало би да буде „изузетак а не правило и треба да представља крајњу меру“ (Radojković, 2017: 200), и то уколико није могућа примена других алтернатива. Израз притвор се у контексту мигрантског кретања користи у значењу лишење слободе.

У Закључцима Извршног комитета, потврђеним у Смерницама, прописано је да се може прибећи притвору само у случају нужности, из следећих разлога прописаних законом: „ради утврђивања идентитета; ради утврђивања елемената н којима се заснива захтев за доделу избегличког статуса или азила; ради решавања случаја у којима су избеглице или тражиоци азила уништили своје путне и/или личне исправе или користили лажне исправе да би обманули власти државе у којој намеравају да траже азил: или ради заштите националне безбедности или јавног поретка” (Radojković, 2017: 211).

Када је реч о притвору по уласку у земљу или до удаљења, разликујемо притвор ради спречавања неовлашћеног уласка, те притвор до депортације (Radojković, 2017: 212-213).

Да велика пренасељеност у контексту неадекватних услова притвора миграната представља „повреду забране окрутног, нечовечног или понижавајућег поступања” констатација је међународних судова. Ипак, поједине пресуде указују и на случајеве да мања пренасељеност може довести до повреде „забране окрутног, нечовечног или понижавајућег поступања када се разматра заједно са осталим условима притвора, укључујући слабију вентилацију, слаб доток свежег ваздуха или природне светлости, лоше грејање, неадекватну исхрану, лоше санитарне услове или одсуство минималне приватности” (Radojković, 2017: 231).

Посебно је важно скренути пажњу на гаранције на које мигранти могу да се позову након упућивања у притвор, а то су: право на приступ адвокату, право на приступ лекару, право лица да обавести чланове породице или друге да је притворено, право на приступ UNHCR, као и право на приступ конзуларној помоћи (Radojković, 2017: 244-250).

Од избијања мигрантске кризе кроз ову земљу је прошао велики број миграната, што потврђује и податак из октобра 2015. године када је регистровано преко 500.000 миграната у Грчкој (“U Grčku ušlo“, 2015).

Упркос измењеним уредбама, према подацима Eurostat, 2020. године је и даље био велики број тражилаца азилаца у Грчкој, што указује да и поштравање мера није утицало на жељено смањење њиховог броја.

Од почетка мигрантске кризе, Грчка је одобрила азил за око 40.000 миграната, а према подацима из фебруара 2020. године на решавање свог статуса чекало је 87.000 лица из ове популације. Управо због наведеног, Грчка је почетком 2020. године променила своју политику азила. Према новим уредбама, азил се одобрава на период од три године, са могућношћу да буде укинут у зависности од ситуације у земљи порекла, односно „азил се не издаје на неодређено време и може бити укинут уколико се ситуација у земљи порекла побољша, то јест ако у њој престане рат“ (Стаменић, 2020).

Грчка се почетком 2020. нашла у ванредној ситуацији због великог броја миграната који су из Турске похрлили ка Европи. Према проценама грчког Министарства цивилне заштите, из марта 2020. године на острвима Лезбос, Самосу, Косу, Леросу и Хијосу, налазило се више од 42.500 миграната, док је у избегличким камповима било смештено више од 37.000 миграната. У истом периоду Европска комисија је изнела податак о 5.500 миграната без пратње, који се налазе у Грчкој, од којих је неколико земаља ЕУ пристало да прихвати око 1.600 малолетника. Поред тога, ЕУ је понудила помоћ мигрантима, а у циљу заштите грчких граница, али и границе Европе. Поменута помоћ се огледа у обезбеђивању финансијског подстицаја за добровољни повратак лица из овог корпуса њиховим кућама. Програмом, који је организован уз помоћ ИОМ и Фронеткса, обухваћено је 5.000 миграната који су у Грчку стигли пре 1. јануара 2020. године, а за које је предвиђена новчана помоћ по 2.000 евра како би се вратили у своју домовину. Поред ове мере, грчки погранични органи су у намери да спрече мигранте да „пробију“ њене границе користили огромне

вентилаторе, изузетно великог притиска, који се користе за обуку падобранаца (Raščić, 2020).

Ни акција новчане помоћи ЕУ предвиђене Европским стабилизационим механизмом, која је у јавности Европе названа *Кишобран спаса*, није успела да заустави социјалну кризу у Грчкој која је наступила још пре избијања пандемије вируса корона. Новчана средства која су била обећана овој земљи износила су 600 милијарди евра, а заправо је уложено 450 милијарди евра (Hofbauer, 2020b: 233-234). Такозвани *Пакет спаса*, који је био намењен Грчкој, као и Португалији и Ирској, за период од 2010. до 2018. године, није довео до смањења регионалних разлика, које су постале све видљивије, праћене масовним иселјавањем са истока и југа на запад и север Европе (Hofbauer, 2020b: 239).

Током 2019-2021. године, највећи број ирегуларних миграната прихваћен је од стране Грчке и Италије, као држава које се налазе на спољним границама ЕУ. Грчка није затварала своје границе ни за мигранте који транзитирају преко ње, нити за економске мигранте који теже да у њој остану и затраже азил. Разлог таквог става Грчке јесте договор који је остварен између ЕУ и Турске. Наиме, Турска се обавезала да на основу концепта сигурне треће земље поново прихвати све мигранте који стигну до грчких острва. У складу са тим планом, избеглице које пристигну у Грчку бивају упитане да ли желе азил, а грчке власти морају да, уколико је одговор потврдан, испитају захтев за азил и донесу одлуку да ли је Турска безбедна за тражиоца азила о којем је реч. Уколико се утврди да је Турска сигурна земља, тражилац азила се може вратити. Према грчком закону, тражилац азила има рок од 15 дана за жалбу на такву одлуку и могућност да остане у Грчкој док се његова жалба не реши (OSCE, 2016: 5-6). Због масовности прилива миграната дошло је до хуманитарне кризе у Грчкој, чији су представници власти означили европске лидере одговорним за поменуту кризу.

Тако се у априлу 2020. године само у избегличком кампу „Морија“ налазило око 20.000 миграната. Услови у кампу су почетком 2020. године јавно означени као „нехигијенски“, због чега је предложена евакуација миграната, како би се избегла хуманитарна катастрофа. Будући да евакуација није спроведена, не изненађује

чињеница да је само неколико месеци касније, у септембру 2020. године, дошло до пожара у највећем избегличком кампу на острву Лезбос, који је тада изгорео. Због свега тога, камп „Морија“ окарактерисан је као „симбол пропале европске азилантске политике“ (Cander, 2020), „баш као и европске идеје“ (Paradimitriju, 2020a) кад је реч о миграторној пракси.

Када је реч о незапослености младих, према подацима Eurostata, у Грчкој је незапосленост ове популације у 2013. години износила 58,3%. Поређења ради, степен незапослености омладине и после шест година (2019.) у овој земљи је био изузетно висок и износио је 35,6%. Имајући у виду наведено, Хофбауер закључује да је за младе људе појединих земаља ЕУ, међу којима је свакако и Грчка, деценија „кишобрана спаса“ била изгубљена деценија (Hofbauer, 2020b: 234-235).

Да би се боље разумела ситуација у којој се Грчка већ дуже време налази по питању броја миграната у овој земљи, навешћемо и пар статистичких података. Тако се, према проценама из марта 2020. године, у Грчкој налазило око 150.000 миграната, међу којима је већи број оних који су илегално боравили на њеној територији (Šmić, 2020b). Само пар месеци касније, у јулу 2020. године, према статистици грчког Министарства за миграције и азил регистровано је близу 30.000 миграната (“Velika proмена u Grčkoj”, 2020).

Од 2014. до 2022. године, према подацима Савета Европе, на грчка острва ушло је милион и 700 хиљада миграната, због чега се неретко може чути да су грчка острва „тампон зона“. Томе доприноси и учестала појава повратка миграната којим је одбијен захтев за азил од стране западноевропских земаља, због чега, у складу са даблинским правилима, бивају враћени у државу ЕУ у коју су прво ушли. Такође, значајно је указати и на податак Црвеног крста који указује да је од 2015. до 2022. године 1.500 људи приликом преласка Егејског мора погинуло или је оглашено несталим, од којих су 528 малолетна лица (Jokić, 2021).

У Атени је са приливом великог броја миграната заживела „малолетничка проституција“, што је посебно до изражаја дошло почетком 2016. Овај вид

проституције је и данас присутан у скоро свим транзитним земљама, а њој углавном прибегавају дечаци, како би преживели на путу ка жељеној дестинацији (Стаменић, 2019а).

Наведено је, између осталог, имало утицаја да се почетком 2020. године у овој земљи оснује Специјални секретаријат за заштиту малолетника без пратње⁵⁸. Циљ оснивања овог секретаријата јесте да планира, спроводи и надгледа *Националну стратегију Грчке за заштиту малолетника без пратње*. Такође, он покреће и спроводи неопходне политике и радње да би се осигурала заштита малолетних лица без пратње родитеља или одвојених од породице (Hellenic Republic, 2022).

Грчка се може узети као пример како промене узроковане миграцијама утичу на економију те државе, што је у њеном случају посебно видљиво након колапса банкарског система и дужничке кризе у којој се та земља налазила последњих година, такође до недавно, јер је у августу 2018. године изашла из кризе.

Када је реч о статистичким подацима о броју малолетних миграната у Грчкој, новији подаци указују да је у марту 2022. било 2.079 деце без пратње родитеља, док је тај број био нешто већи у новембру 2022. и износио 2.528 лица из наведене популације (Hellenic Republic, 2022).

Имајући у виду наведено, постаје „све видљивије да миграциони терет није равномерно расподељен“. То потврђује и чињеница да балканске земље, које се углавном и најсиромашније, трпе велики терет миграција, попут Грчке која се налази у тешкој финансијској кризи (Симеуновић, 2017: 36).

Због великог броја миграната са којим се свакодневно суочава у својој земљи, као и економске нестабилности, Грчка је данас погодно тло за развој и јачање анти-имиграционих и расистичких покрета, тачније екстремне деснице, као што је, на пример, *Златна Зора*.

---

⁵⁸ Наведени секретаријат је директно одговоран министру за миграције и азил.

8.5.12. Република Аустрија

Аустријски став према мигрантском питању није се много мењао од почетка мигрантске кризе, а њени званичници су и данас међу најгласнијима када је реч о заштити спољних граница ЕУ.

Што се тиче стратешких докумената које користи ова земља на мигрантском плану, навешћемо следеће: *Национална стратегија против антисемитизма* (2021), *Национална стратегија за спречавање раног напуштања образовања* (2012), *Стратегија за добровољни повратак и реинтеграцију* (2021), *Стратегија за будућност Шенгена* (2021). Што се тиче законског оквира Аустрије по овом питању потребно је споменути *Ревизију Директиве 2003/109/ЕГ о држављанима трећих земаља који имају дугорочни боравак* (2021), *Уредба Европског Парламента и Савета о управљању миграцијама измени Директиве Савета (ЕГ) 2003/109 и предложене Уредбе (ЕУ) (2020)*, као и *Уредба о Европској агенцији за азил* (2016), те *Акциони план ЕУ против кријумчарења људи (2021-2025)*.

Након миграцијског таласа који је запљуснуо Европу током 2015. године, тадашњи аустријски министар спољних послова Себастијан Курц увео је у политику миграција термин *аустријски модел*. Наиме, његов предлог био је да се избеглице „пресретну” у Средоземном мору, а потом да се притворе на одређена острва одакле би били депортовани назад у своју домовину. Иако је поменути модел наишао на бројне критике из кругова ЕУ, Курц је наставио да се залаже и да примењује максималну могућу изолацију Аустрије од избеглица. О томе сведоче и наводи Еугоастив, који указују да је на трећој Конференцији о Западном Балкану, која је одржана у јулу 2016. године, претходио „почетак блокаде Балканске руте“ само пар месеци раније, где је Аустрија показала да наставља да врши притисак на политику према избеглицама (Vystika, 2016).

У покушају да изнађе најадекватније решење да смањи број миграната у својој земљи, у периоду након 2016. године Аустрија је примењивала поменути *аустријски*

модел, да би се касније определила за модел међународне кружне миграције, који и у актуелним околностима настоји да промовише.

Када је реч о кружним миграцијама, оне нису „нов феномен”, али се, како наводи Кетлин Њуланд (Kathleen Newland), у 21. веку циклуси одласка и повратка у исходиште једноставније одвијају, те „кружење као карактеристичан знак миграција ствара квалитативно другачије искуство миграција”. Кружне миграције карактерише „кружење не само особа путем кружне мобилности и миграција, него и кружење идеја, вредности, добара те бриге за друге”. Овај вид миграција настаје „мигрантским понављањем циклуса одласка” на одређено време из једног места у циљу запослења у иностранству, те потом повратка у домицилну земљу, опет на одређени период, уз понављање ова два циклуса у континуитету (Newland, 2009, цитирано према Šarić, 2021: 31).

Имајући у виду наведено, а ради стицања увида у значај међународних кружних радних миграција, понудићемо њихову дефиницију. Тако овај облик мигрантског кретања истовремено: укључује одлазак и повратак миграната у подручје исходишта, затим, омогућује зараду на иностраном тржишту рада, углавном у развијенијим земљама, те боравак у домицилној, мање развијеној земљи, па представља привремену миграцију, која због континуитета понављања постаје „стална радно-миграцијска стратегија”, а и укључује мигранте у иностраном тржишту рада који због неквалификованих или нискоквалификованих послова ретко бивају прихваћени од стране становништва земље домаћина, и напослетку, укључују „димензију мигрантске транснационалности” уз упућивање ка домицилној земљи, и др (Šarić, 2021: 4-5).

Процењује се да је у 2015. години у миграције радне снаге из ЕУ било укључено 92.000 људи и 32.000 лица из трећих земаља. Од 214.000 укупно придошлих, дакле, 124.000 су чинили радни мигранти и придошли чланови породице, што је износило тачно 60% од укупног броја (Lendvai, 2018: 63). Само у 2015. години дошло је до уселјавања 88.300 тражилаца азила, што је равно укупном броју миграната за претходних пет година, у периоду (2010-2014). Историјски гледано, овако велики број

миграната у једној години подсећа на догађај из 1956. године када је талас избеглица кренуо из Мађарске.

Што се тиче захтева за азил у овој земљи, у периоду 2006-2015. године поднето је 230.680 захтева. Такође, значајно је указати и на податак о страним држављанима којих је у наведеном периоду регистровано 1.181.041, што је износило 19% од укупног броја становника, док је у 2015. тај број износио 41% (Lendvai, 2018: 63). У групи досељених држављана трећих земаља, у периоду 2006-2015, тражиоци азила су чинили највећи удео, односно 45%.

Најважније земље порекла за тражиоце азила током наведеног периода су: Авганистан, Сирија, Русија (посебно Чеченија) и Ирак. На тражиоце азила из ових земаља свеукупно узев отпада 56% свих захтева на азил у периоду 2006-2015. године (Lendvai, 2018: 63).

Имиграција из трећих земаља односи се на велики део држава које нису чланице ЕУ. Значај Турске као земље порекла у поређењу са другим земљама порекла смањило се током протекле деценије. Квантитативно су најбројнији мигранти из тзв. Западне Азије, односно из Авганистана, Ирака и Сирије. На другом месту међу неевропским регионима порекла налази се Африка, и то углавном следеће земље: Египат, Нигерија и Сомалија. Од мањег значаја је имиграција са америчког континента и из „остатка света” (Lendvai, 2018: 63).

Када је реч о образовној имиграцији, од 2013. године је она, у односу на претходни период, у значајном порасту. Само у 2013. години број новодосељених студената из ЕУ, посебно из Немачке, износио је 14.000 и 11.000 оних из трећих земаља. Удео образовне имиграције у укупној имиграцији 2013. износио је 18% (Lendvai, 2018: 63).

У јеку мигрантске кризе, током септембра 2015. године, Мађарска је донела изненадну одлуку да престане да проверава да ли путници имају путничке визе у међународним возовима који возе до Аустрије. Тако је, у једном дану, четрнаест возова препуних ирегуларних миграната из Будимпеште стигло на станицу Хеђешалом близу аустријске границе. Том приликом је око 6.500 миграната стигло у Аустрију, од којих

се 2.200 њих упутило у Немачку. По доласку на границу, мигранти су у Аустрију улазили пешке, одакле су, они који су изразили жељу да остану у тој земљи, упућивани у концертну дворану где су бивали регистровани. Они који су се, пак, одлучили да наставе пут ка Немачкој, упућивани су на станицу у Никелздорфу (Nickelsdorf) одакле су организоване посебне железничке линије које су превозиле мигранте до немачке границе. Ова одлука мађарске Владе била је једнократна, те је већ сутрадан заустављен транспорт миграната до аустријске границе, а потпарол мађарске Владе Золтан Ковач (Zoltan Kovacs) је, с тим у вези, изјавио да је одлука о „ангажовању аутобуса донета да би се избегла ванредна ситуација и како би био деблокиран аутопут Будимпешта-Беч за путнички и међународни железнички саобраћај“. По овом питању огласио је и тадашњи министар спољних послова Аустрије Себастијан Курц који је указао на неопходност „буђења Европе“ (“Austrija i Nemačka”, 2015) .

Када је реч о мигрантској кризи у периоду 2015-2016. године у овој земљи, могло би се рећи да се „на први поглед“ чинило да се поменута криза претворила у наизглед трајну кризу, како у политичком дискурсу, тако и у перцепцији народа широм ЕУ. Значајан пораст долазака тражилаца азила у Аустрију и друге европске земље, који је посебно био видљив у наведеном периоду, изазвао је поделе и жучне расправе у јавности Аустрије о начину на који треба поступати према овој категорији лица. С друге стране, политички став Аустрије према мигрантима утицао је на управљање миграцијама широм региона, што је било потпомогнуто усвајањем кључних закона и прописа ЕУ у вези са мигрантским питањем (Global Detention Project, 2020).

Према подацима МУП Аустрије, број захтева за азил поднетих у овој земљи износио је 24.735, што је 41,5% мање захтева него што је поднето 2016. У том периоду је највећи број поднетих молби за азил било из Сирије (30%) и Авганистана (15%) (“Austrija: Broj zahteva”, 2018). Средином 2018. у Аустрији је било око 250.000 ирегуларних миграната што је оквиран број величине града попут Граца (“U Austriji 250.000”, 2018).

Почетком 2020. године тадашњи аустријски канцелар Себастијан Курц истакао је да постоји трострука безбедносна мрежа у одбрани од понављања мигрантске кризе

из 2015. године, која је предвиђала да би мигранти, уколико пробију грчку границу, могли бити заустављени на тзв. Западном Балкану (“Курц: Ако мигранти”, 2020). Томе је, почетком јуна 2020. године, уследило распоређивање припадника резервног састава аустријске војске на граничним прелазима Аустрије са Словачком, Мађарском и Словенијом (“Аустрија на границама”, 2020).

Посебну безбедносну претњу по Аустрију по питању миграција представљају трансконтиненталне ирегуларне миграције. Организација под називом *Иницијатива за спасавање живота* коју је Аустрија представила на нивоу ЕУ, односи се на могућност подношења захтева за азил у посебно постављеним зонама безбедности директно код европских институција и/или Високог комесаријата УНХЦР или у подручјима која су ближа регионима сукоба. Наведено одговара циљу *Женевске конвенције о избеглицама* да гарантује заштиту избеглица – али не и да промовише трансконтиненталне миграционе токове, који су обично повезани са опасностима по живот те категорије лица (Lendvai, 2018: 63).

У септембру 2022. године Аустрија је, након претходне одлуке Чешке да спречи улазак миграната у своју земљу, појачала надзор и над својим граничним прелазима са Словачком. Наведене активности су Словачка и Чешка, као припаднице безвизне шенгенске зоне ЕУ, почеле да спроводе у циљу смањења притиска на својим границама, као и да би осигурале да трговци људима Аустрију не користе као алтернативу (“Austrija donela odluku”, 2022).

У првих девет месеци 2022. године у Аустрији је поднето око 70.000 захтева за азил (Steiner-Gashi, 2022), што премашује број поднетих захтева чак и у самом јеку мигрантске кризе. Тако је, од почетка јануара до краја јуна 2022. године поднет 31.051 захтев за азил, од којих је већина захтева поднета од стране мушке мигрантске популације, односно 27.000 њих. Поређења ради, број захтева за азил у октобру 2015. године када је покренут до тада највећи мигрантски талас ка Европи, износио је 28.500 (Hammerl, 2022).

Само у Бургенланду, једној од девет аустријских савезних покрајина, забележено је око 58.000 захтева за азил у септембру 2022. године (“58.000 Asylwerber”, 2022).

Имајући у виду да је у новембру 2022. године било око 96.000 захтева за азил, није се искључивала могућност да до краја године тај број буде и преко 100.000. С тим у вези, значајно је указати на чињеницу да је Аустрија друга земља ЕУ по оптерећености када је реч о тражиоцима азила (“Нехамер: Србија”, 2022).

Посебно је упадљив прилив Индијаца који у Европу углавном долазе из Србије (Београда). Због тога је за Аустрију нарочито важно окончање „азилантског туризма“ у Србији. Како би се смањило тај прилив миграната Аустрија је обећала помоћ нашој земљи у виду увећања броја полицајаца на граници за још 100 њих, као и потребну техничку подршку кроз обезбеђивање возила за заштиту границе, термовизијских камера и дронева (“Нехамер: Србија”, 2022), и друго⁵⁹.

Већина миграната је средином 2022. године у Аустрију долазила из тзв. земаља за одмор, као што су Индија, Тунис и Мароко, а управо је ова група миграната ретко добијала позитивну одлуку за азил у овој земљи (Hammerl, 2022). С тим у вези, потребно је указати на податак Министарства унутрашњих послова Аустрије да је у последњих неколико година из ове земље враћено око 11.000 тражилаца азила, од којих је око пола њих добровољно отишло, а друга половина је принудно напустила Аустрију (Hammerl, 2022).

Да је ситуација у Аустрији по питању броја миграната алармантна указује податак да је у наведеном периоду било много више заустављених миграната него 2017. и 2021. године заједно (Ignjić, 2022). Када се овим подацима дода и значајан број украјинских избеглица, којих је средином октобра 2022. године било између 80.000 и 100.000, јасно је да притисак миграната на Аустрију расте (Кнежевић, 2022).

Услед тога, у Аустрији су крајем октобра 2022. године масовно постављани шатори за мигранте у провинцијама, те је тако у 25 шатора постављено по осам кревета за мушкарце који сами путују, а од којих ће већина бити депортована, јер као економски мигранти немају шансе за добијање азила у овој земљи. Разлог постављања шатора у провинцијама могао би да буде и тај што је управо у провинцијама

---

⁵⁹ Аустрија на плану решавања питања ирегуларних миграција користи платформу коју има намеру да „подели“ са Србијом у циљу заштите граница.

испуњеност избегличке квоте испод 100 одсто, док квота у званичном Бриселу достиже скоро 200 посто (Кнежевић, 2022).

Због постављених шатора најављене су и блокаде пута, као и обустављање пријема захтева за азил. Иначе, 2016. године број молби за азил иносио је 37.500, а горња граница ових молби до сада достигнута је 2022. године, када је за првих осам месеци број молби за азил износио 56.000. Најбројнија група тражилаца азила јесу држављани Индије. Рекорд у 2022. години није постављен само по питању молби за азил, већ и по броју одбијених захтева за азил који су до септембра износили 31.500 (“Раст од близу 200 одсто”, 2022).

Иначе, против имиграције у Аустрију посебно се залаже десничарска *Слободарска партија Аустрије (СПА)*. Њима се почетком 2022. године придружила и *Хришћанско-демократска унија (CDU)* која је направила заокрет у својој политици. Наиме, ова политичка партија је раније подржавала напоре владе по питању избеглица, да би услед руско-украјинског сукоба почела да заговара тезу да украјинске избеглице у Немачкој „воде социјални туризам“ за шта су оптужили владу која од априла 2022. омогућава овим избеглицама право на социјалну и финансијску помоћ уз покривање трошкова становања, управо онако како је регулисано за немачке држављане (Vujić, 2022).

9. ПЕРСПЕКТИВЕ МИГРАЦИОНИХ ПРОЦЕСА И ПОСЛЕДИЦА ПО БЕЗБЕДНОСТ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Европа је кроз историју много пута била пољуљана, али је поново устајала и постајала јача. Тако је било и током Првог светског рата. Још пре него што је рат завршен говорило се о „новом поретку Европе“.

Европска унија је као свој дугорочни циљ у вези са миграторним кретањима пројектовала да миграције учини „дозираним и уклопивим у своје планове“, како би од „нежељних постале пожељне“, те као такве биле имплементирани у „агенду друштвеног развоја“ држава чланица ЕУ (Симеуновић, 2015: 131).

Када је реч о правном аспекту миграционе политике, важно је указати да у Уговору о оснивању ЕУ, поред постојеће *Конвенције УН о статусу избеглица из 1951*, не постоје правно регулисане процедуре у области миграција и азила. Миграциона политика, као и питање азила, установљена су у трећем стубу и означена као „питање од заједничког интереса“ (Lalić & Kraljević, 2014: 24).

Једна од замерки упућених ЕУ када је реч о њеном односу према европским земљама јесте што се Европа „дистанцира“ од оних земаља које нису чланице Европске уније, док их, с друге стране, геополитички прихвата као „важан војни и стратешки део европског континента“ (Simeunović, 2014: 52), посебно као чуваре њених спољних граница.

Када државе чланице ЕУ доносе одлуке које се тичу држављана трећих земаља, оне се све више ослањају на дигитално ускладиштене информације које су доступне у информационим системима широм ЕУ. На првом месту потребно је навести EURODAC у којем се чувају отисци прстију тражилаца азила и лица која су нерегуларно прешла спољну границу ЕУ, затим VIS у којем се прикупљају подаци о подносиоцима захтева за визу, те EES који региструје све уласке и изласке у/из ЕУ. Такође, ETIAS врши прекограничне провере лица без виза, а у оквиру *Европског информационог система кривичних евиденција (The European Criminal Records Information System - ECRIS-TCN)* прикупљају се подаци о отисцима прстију и сликама лица држављана трећих земаља осуђених за злочине, како би се утврдило које државе чланице имају кривичне досијее за одређеног држављанина треће земље (Nygard, n. d.).

У жеку мигрантске кризе, државе чланице Европске уније, али и оне које то нису, имале су идеје – неки планови су реализовани, неки договори постигнути, поједине одлуке нису спроведене, а резултати свега тога се нису показали као успешни. Све ово само је дубље поделило Унију и показало да су државе чланице имале често изразито дручачије гледиште на овај феномен, на његове узроке, али и да су различито предвиђале развој ситуације у вези са мигрантском кризом (Péter, 2017: 7).

Наведено указује да је у овом случају изостао утицај „меке моћи”, која се, иначе, према Џозефу Нају, односи на „способност ЕУ да учини да државе кандидати раде оно што она жели, и то посредством њених идеологија, култура и институција” (Dimitrova, 2016: 6, цитирано према Перишић, 2018: 90). С тим у вези потребно је поменути да се механизми ЕУ могу класификовати на разноврсне начине, те се тако социјални механизми могу поделити у следећих пет група: принуда, манипулација прорачунима користи, социјализација, убеђивање и имитација. Тако је механизам убеђивања најчешће промовисана идеја ЕУ која се очитује кроз критеријуме из Копенхагена, као што су демократија и људска права (Borzel & Risse, 2009: 9, цитирано према Перишић, 2018: 92).

Могло би се рећи да је политика миграција у ЕУ доминантно усмерена ка такозваним потребама на тржишту рада (Lutz, 2016: 6). Последње деценије овог века на међународној сцени преовладало је мишљење да „ефикасно управљање спољним миграцијама може донети значајну добит свим земљама укљученим у миграторни ланац“ (IOM & UNDESA, 2012, цитирано према Рађевић, 2016а: 70). Ипак, ни после пет година Европска унија није успела да изнађе заједничко решење за мигрантску политику, те се може рећи да се ЕУ налази на раскршћу – да ли ће пронаћи одрживо решење за мигрантску кризу, од чега увелико зависи њен опстанак, будући да све више расте евроскептицизам и ксенофобија, а напушта се политика „отворених врата“ за коју се залагала немачка канцеларка Ангела Меркел, као и концепт „Европа која штити“ (*Europe qui protège*) француског председника Емануела Макрона (Јакшић, 2020).

Имајући у виду наведено, да се констатовати да се мигрантска политика разликује у земљама Европе, а и шире, те да је већим делом условљена одлукама владајуће странке, као и тренутним околностима на тржишту рада.

Европску унију данас не потресају само економски изазови, већ се суочава и са бројним спољашњим и унутрашњим изазовима, „покушајем дестабилизације и процеса који могу фундаментално да измене правац којим се до сада кретала“ (Ђурковић, 2015: 146).

Као главну аномалију европске политике према мигрантској кризи, Драган Симеуновић наводи кршење глобалног принципа слободe кретања како људи, тако и роба и идеја, а до којег долази забраном проласка избеглица. Такође, наводи и чињеницу да подизање зидова и постављање граничара, као и обнова националних граница широм ЕУ, нису само политичке и цивилизацијске аномалије, него и доказ тог процеса. Уместо да искористе снагу заједничких европских институција, већина чланица ЕУ је за време мигрантске кризе показала своје сепаратне националне интересе, који се најчешће нису поклапали са заједничком политиком ЕУ (Simeunović, 2015).

Премда су националне државе почетком '90-их година 20. века, према Симеуновићу, биле отписане, тероризам и миграције су допринели њиховом „оснажењу“. Данас чланице ЕУ углавном траже решење за мигрантско питање у својим националним државама. С тим у вези, Симеуновић објашњава да је „једнако нереална“ била идеја глобалиста да „укину“ националну државу као и „жудња да националне државе буду апсолутно неповезане и независне“, закључујући да је „међузависност људска судбина“ (Милосављевић, 2015).

Након неколико у низу напада на младе жене у Келну (Немачка) за Нову годину 2015. године, које су извели углавном мигранти из Африке, као и после терористичког напада на Божићни маркет у Берлину, који је спровео азилант из Туниса, реакција на Меркелову политику „Можемо ми то“, постала је све мање пријемчива за већину Немаца, услед чега је порасла подршка анти-мигрантски оријентисаној партији *Алтернатива за Немачку*. То је даље довело до поларизације друштва по питању *Flüchtlingspolitik* (политика према избеглицама). Иако је све наведено утицало да антимигрантска политика ојача у појединим европским земљама, до очигледне промене у поимању мигрантског питања широм Европе дошло је након што су се догодили тешки инциденти (Evans, 2020).

Према подацима које је изнео лист *The Economist* у истраживању које је спроведено у 13 европских земаља, број антиимигрантских странака се удвостручио са 12,5% бирачког тела у 2013. години на 25% у 2018. години. То је посебно дошло до

изражаја у Пољској, Немачкој, Италији и Мађарској (“Right-wing anti-immigrant”, 2018, цитирано према Cohen, 2019: 198).

С обзиром да у муслиманским земљама које се налазе у окружењу држава из којих мигранти највише мигрирају ка Европи нема социјалног благостања, опште здравствене заштите, нити могућности добро плаћеног запослења као што то постоји у ЕУ, може се очекивати да ће миграциони токови из ових средина и даље бити усмеравани далеко више ка ЕУ него ка исламским земљама у окружењу земаља – извора миграција. С тим у вези, значајно је указати на новоусвојена правила Савета ЕУ у октобру 2021. године, која су се тичала привлачења и задржавања висококвалификованих емиграната из земаља које нису чланице ЕУ. Наиме, *Директива о Плавој карти* усклађује услове уласка и боравка за висококвалификоване раднике из земаља које нису чланице ЕУ, а који се односе на успостављање критеријума за пријем у одређену земљу на рад, на максимум шест месеци (уместо претходног рока од годину дана) чиме се олакшава мобилност унутар ЕУ, те поједностављују процедуре за послодавце давањем веома високог нивоа приступа тржишту рада (“Legal migration”, 2021).

Када говоримо о процедурама добијања азила у земљама ЕУ, оне се разликују. Тако је фокус данског законодавства, још 2015. године, пребачен са процедуре добијања азила према привременој заштити и репатријацији. У вези са тим питањем, 2019. године је као циљ постављено да буде „нула тражилаца азила“. Стицање азила за мушку популацију између 18 и 42 године омогућио је члан 7.1, док се женама и самохраним мајкама тешко одобрава азил (Družijanić, 2022). Подсећања ради, почетком 2012. године владајућа социјалдемократска странка у Данској снажно се залагала за мигрантску политику чији је циљ „нула захтева за азил у Данској“, као и за депортацију избеглица у Африку. Посебно је интересантна чињеница да се дански министар за интеграцију Матијас Тесфаје, који је иначе син етиопијског мигранта, залаже за поменуту депортацију, односно за „систем за трансфер азиланата“. Као могуће партнерске земље наводе се Руанда, Египат, Еритреја и Етиопија. Покушај Данске да пошаље тражиоце азила у трећу земљу, *Amnesty International* оценио је као

не „само бескрупулозан, већ и потенцијално илегалан“ (Veze, 2021).

До промене става Данске дошло је несумњиво услед великог прилива миграната последњих година. Поменути *дански модел* примењује и Велика Британија, а евентуалну примену овог модела разматрала је и Аустрија у октобру 2022. године, која је, за разлику од Данске, у обавези да учествује у заједничкој политици азила и интеграције ЕУ. Критичари *данског модела* износе примедбе на рачун данске социјалдемократске владе за „модерно колонијално размишљање“ (Hammerl, 2022).

Ипак, имајући у виду да се у поменутом периоду Аустрија суочавала са највећим бројем тражилаца азила икада, можда би за ову земљу било упитније да се „угледа“ на Мађарску и њен модел „махања мигрантима“ (Hammerl, 2022), док пролазе кроз ову земљу.

Поред тога, још неке земље ЕУ као што су Холандија, Француска и Белгија, залажу се за то да мигранти остану у „земљама доласка“ док не буде донета одлука о захтеву за азил који су поднели, позивајући се притом на тзв. Даблинско правило. С тим у вези, ЕУ настоји да повећа сарадњу са трећим земљама, те је у том правцу планиран и Самит о миграцијама почетком фебруара 2023. године у Бриселу у циљу покретања „заједничког европског система повратка миграната који су на илегалан начин ушли у ЕУ“ (“Dogovor o deportaciji“, 2023) .

Према подацима из јануара 2022. године, број миграната из Сирије који су емигрирали из Дамаска и околине у Данску достигао је цифру од око 100.000 миграната. Статистички подаци указују да је у периоду између 2011. и 2021. године било 64.000 тражиоца азила, од чега је током 2015. године било чак 21.000 захтева за азил. У току 2021. године таквих захтева било је свега 1.500 (Družijanić, 2022). С тим у вези, потребно је указати на чињеницу да је лука у Хелсингору главно место доласка Сиријаца у Данску. Управо због великог броја долазака миграната из Сирије у Данску, владајућа коалиција левог центра у Данској је средином јануара 2022. констатовала да су Дамаск и његово окружење сигурни за повратак сиријских избеглица. Наиме, од преко 1.200 избеглица са привременим азилом, једна трећина

је, убрзо након донете поменуте одлуке, изгубила правни статус у Данској, те су замољени да се добровољно врате у Сирију (Družijanić, 2022).

Подсећања ради, Данска је прва земља која је 1951. године потписала *УН Конвенцију о избеглицама*. Данас је Данска прва европска држава која је опозвала боравишне дозволе стотинама сиријских избеглица, правдајући то проценом своје Владе да су Дамаск и околина „сигурна зона“, те да се мигрантима из главног града Сирије, који су тражили азил и добили супсидијарну заштиту, могу укинути привремене дозволе боравка. Тако је Данска постала „прва европска држава која је опозвала боравишне дозволе стотинама сиријских избеглица, инсистирајући на томе да се у неке делове ратом захваћене земље могу сигурно вратити“ (Zvijerac, 2021).

Сличне мере све се гласније предлажу у великом броју европских земаља чланица ЕУ, чиме се оне приближавају радикалним ставовима Мађарске са почетка кризе, а које су оне углавном оштро критиковале.

Као један од подстицајних фактора миграција у самој Европи може се узети милитаризација ЕУ која је нарочито узела маха од почетка 21. века, тачније од бомбардовања СР Југославије 1999. године. Одмах након завршене агресије на Југославију створено је акционо војно језгро ЕУ у току 2000. године, а 2003. године је усвојена *Европска безбедносна стратегија*, да би 2004. биле формиране јединице за ратне операције (борбене трупе) (Wassermann, 2020, цитирано према Hofbauer, 2020b: 159) чиме је заокружен процес милитаризације ЕУ која се декларисала у својим зачецима у форми Европске економске заједнице, а од 1991. године и њеног преименовања у ЕУ све до учешћа у бомбардовању СРЈ као нератоборна, претежно на економску сарадњу усмерена заједница мирнодопских држава. Паралелно са доношењем одлука следили су и конкретни потези на плану претварања ЕУ као мирољубивог економско-политичког пројекта у глобалну војну силу, што се највише огледало на плану повећања војних буџета чланица ЕУ и нагом развоју и унапређењу сопственог наоружања. Тако је, „почетком маја 2018. године донета одлука да се за наоружање у периоду од 2021. до 2027. године издвоји 48,6 милијарди евра“ (Hofbauer, 2020b: 166).

Таква војно ојачана ЕУ почела је да представља изазов за Руску Федерацију и стање безбедности у њеном суседству, што ће у фебруару 2022. године утицати на војну интервенцију Русије против Украјине.

У циљу сопственог економског, политичког, а испоставиће се и војног ојачања, ЕУ је заједно са САД подстицала распад низа социјалистичких мултинационалних држава од СССР до Југославије и Чехословачке, да би се потом проширивала примајући у чланство новоформиране националне државе које су настале на крхотинама бивших социјалистичких федерација (Симеуновић, 2014). Како је у питању било ширење ЕУ, а тиме и НАТО на исток, Русија је сматрала да такво ширење ЕУ и НАТО може ићи само до граница (тзв. црвене линије) угрожавања њене територијалне и војне безбедности. Војна збивања изазвана тим поводом на тлу Украјине донеле су ратом изазване миграције више милиона људи.

Због таквих тенденција ЕУ и њене милитаризације променио се и ранији апсолутно толерантан став Русије према њој, пре свега услед њеног ширења на тло бивших комунистичких земаља јер су по правилу нове чланице ЕУ претходно постајале и чланице НАТО.

Жртве сукоба у Украјини праћеног монтираним снимцима, као и непровереним и лажним вестима, нису само људски животи, већ и истина. Све ово утицало је на појаву масовног напуштања становништва и из украјинских области које нису захваћене сукобом. То је у марту 2022. године довело велики број људи на границе са Пољском, али и Румунијом. Мигранти који су се одлучили за правац ка Букурешту добијали су бесплатан транспорт возом ка европским земљама. Ипак, најоптерећенији је био речни гранични прелаз из Одесе до Исаксеа.

Скептичан став према новим амбицијама ЕУ је почео да се у последњој деценији испољава управо поводом великог миграционог таласа 2015. и међу самим њеним чланицама.

Одбијање патерналистичког става ЕУ који је подразумевао апсолутну послушност земаља чланица прво су испољиле Мађарска, Пољска, Чешка и Словачка у погледу плана прихватања миграната. У време оружаних сукоба у Украјини 2022-

2023. године неке од ових земаља испољиле су свој релативно независан и од центра моћи видно различит став и по неким питањима рата у Украјини.

Нема сумње да се притом ради о односу богатих и сиромашних чланица ЕУ јер сиромашније земље већ одавно не крију да примена Мастрихтског споразума одиста води обогаћењу ЕУ, али пре свега њених најбогатијих чланица, а да с друге стране привредно девастира сиромашне чланице ЕУ. Тиме, уместо да се смањује економски јаз између земаља чланица ЕУ он се још више продубљује и сиромашније земље постају све више извориште јефтине радне снаге за богатије чланице.

Могло би се рећи да су у таквим околностима савремене миграције постале, између осталог, и „оруђе за регионални притисак и елемент дестабилизације тзв. Западног Балкана и околине”, имајући у виду да је преко балканских земаља кренуо миграциони ток ка Европи (Јосипович, 2016: 28).

Најаве о могућем новом мигрантском таласу, сличном оном из 2015. године, одјекнуле су широм Европе, крајем септембра 2022. године. Британски лист *The Guardian* је колону од око 100 хиљада миграната, углавном Сиријаца, која се нашла на турско-грчкој граници, назвала *Конвој светлости (Caravan of Light)*. Сумњу у толики број миграната, као и у видео снимак којим је поменути лист поткрепио своју наводну тврдњу, исказали су поједини страни, али и домаћи познаваоци прилика. Тако је у европској јавности демантована вест поменутог британског листа, и то у емисији *Truth or Fake* на француском ТВ каналу *France24*, у којој је анализом поменутог видеа утврђено да је реч о видео снимку из 2015. године који је снимљен на словенско-хрватској граници (Bahl, 2022). У домаћој јавности је Центар за помоћ тражиоцима азила, такође, демантовао снимке са друштвених мрежа на којима се види велики број миграната како се креће у колонама, те указао да се у датом тренутку у Једренама налазило нешто више од 3.000 миграната. С тим у вези, не треба искључити могућност пораста тензија у наредном периоду, посебно имајући у виду чињеницу да је само у августу 2022. од стране грчких пограничних органа спречен улазак 25.000 миграната из Турске на грчку територију (“Nova kriza”, 2022).

Највећи број ирегуларних улазака у ЕУ од 2016. године достигао је свој максимум у првих девет месеци 2022. када је 228.000 миграната стигло нерегуларним путем у ЕУ, што представља 70% више него што их је било у истом периоду 2021 (Steiner-Gashi, 2022). Претходно је највећи број ирегуларних улазака у ЕУ од 2017. забележен 2021. године када је досегао око 200.000, док је на тзв. Западнобалканској рути забележено највеће повећање броја ирегуларних улазака и од чак 125 посто у односу на 2020. годину (“Veliko povećanje”, 2022). Поређењем података о броју регистрованих миграната у 2022. опажено је да је у септембру тај број износио 19.160 миграната, што је дупло више од претходне године (Steiner-Gashi, 2022).

Претходно је највећи број ирегуларних улазака у ЕУ од 2017. забележен 2021. године када је досегао око 200.000, док је на тзв. Западнобалканској рути забележено највеће повећање броја ирегуларних улазака чак и од 125 посто у односу на 2020. годину. Такође, највећи број ирегуларних прелазака границе регистрован је у наведеном периоду преко централномедитеранске руте, са више од 65.000 прелазака, што представља 83% у односу на 2020 (“Veliko povećanje”, 2022).

Најактивнија миграциона рута и даље је тзв. Балканска рута, на којој се 2022. године бележи раст од 191% у односу на претходну годину. Број регистрованих миграната у Србији у 2022. години је удвостручен у односу на годину пре. Најчешће коришћене улазне тачке у Србију од стране миграната су из смера Северне Македоније (51%) и Бугарске (32%) (“Обраћање председника”, 2022).

Због великог броја придошлих миграната на европском континенту, званични Брисел је средином октобра 2022. упутио критике Србији да „доприноси“ наглом порасту броја ирегуларних миграната у Европску унију. Како би поткрепио наведене тврдње, званични Брисел упућује на податке Фронтекса који указују да је са тзв. Западнобалканске руте током првих девет месеци 2022. године забележено и више од 106.000 нерегуларних улазака у Унију, што је у односу на исти период прошле године представљало повећање од 170%. Овоме придоноси, према наводима Фронтекса, и чињеница да Србија има безвизни режима са појединим земљама тзв. трећег света

(Бурундија, Индија и Тунис)⁶⁰, што како се наводи, није у складу са режимом ЕУ којем наша земља тежи. Због свега поменутог, званични Брисел подсећа Србију да је потребно да усклади своју визну политику са европском (“Poznato zbog čega”, 2022). Ово усклађивање визног режима са ЕУ првенствено се односи на „аеродромске миграције“, односно на лица која преко аеродрома у Србију долазе из земаља које имају либералнији визни режим са нашом земљом (“Усклађивање визног режима”, 2022).

Усклађивање визних политика Србије и ЕУ најављено је на састанку у Будимпешти за период до краја 2022. године, што би требало да допринесе да се убудуће Србија не користи „као улазна земља за илегалне миграције“ (“Трилатерала у Будимпешти”, 2022). То је потврђено и на састанку у Луксембургу на којем су разговори министара унутрашњих послова са нашом земљом о приливу миграната „подигнути на највиши ниво“ (“Završen sastanak”, 2022), уз упозорење европских званичника да би Србија могла да изгуби безвизни приступ ЕУ (Steiner-Gashi, 2022).

Договорено је и реализовано крајем октобра 2022, када је Србија донела одлуку о укидању безвизног режима за Тунис и Бурунди, што је поздравио и званични Брисел као „важан корак“ наше земље на плану усклађивања са визном политиком ЕУ (“Србија укинула”, 2022).

Паралелно са „безвизним” миграцијама, у октобру 2022. године, у порасту су биле и „глобалне” миграције. По питању увећаног броја миграната на својим територијама, међу балканским земљама најугроженије су Аустрија, Мађарска и Србија.

Наведено потврђује и податак од 86.000 миграната који су регистровани у првих осам месеци 2022. године у Србији, због чега се све гласније говори о „постпандемијском буму” у миграционим кретањима. Посебан притисак је на граници Србије са Северном Македонијом, као и са Мађарском. Управо зато, Фронтекс је

---

⁶⁰ Један од разлога повећање броја миграната на тзв. Балканској рути је, како је средином октобра 2022. године оценила ЕУ, управо визна политика Србије, посебно са следећим земљама: Индијом, Тунисом и Бурундијем.

најавио да ће послати своје додатне снаге на границу између Србије и Северне Македоније (Милосављевић, 2022), у циљу повећања оперативних капацитета Србије.

Значајан број миграната створио је превелики притисак на нашу земљу која нити је сама изазвала поменути талас миграција, нити сама може да га реши. Због тога су од изузетне важности регионално повезивање и сарадња, као што су састанци Трилатерале у Будимпешти и у Београду, који су одржани у октобру 2022. године, а у плану је да се наредни састанак одржи у Бечу.

Значај партнерства држава поменуте Трилатерале посебно је нагласио канцелар Аустрије Карл Нехамер приликом састанка који је одржан у Београду, и то по питањима ирегуларних миграција, организованог криминала и експлоатације људи. Указао је на неуспех који је доживео азилски систем ЕУ, због чега поједине земље ЕУ „бивају приморане“ да изналазе нове видове партнерства и сарадње ван ЕУ, јер предлози, као и оно што ЕУ остварује у пракси очигледно нису довољни (“Нехамер: Србија”, 2022). Посебно је нагласио да је неопходно да се прекине азил *a la carte*, као и да се заустави „азилни туризам“ (“Nehammer u Beogradu”, 2022).

Аустријски канцелар је истакао да је „најбоље уложен новац“ у мере које доприносе да потенцијални мигранти уопште не крену у миграције ка Европи, што је сигурно финансијски гледано далеко мање у односу на износ који ЕУ-земље морају да финансирају како би заштитиле своје границе. Његов предлог је да се тражи и да се, по могућству, изнађе заштита у најближој земљи (“Memorandum Srbije”, 2022).

Иначе, све балканске земље, а међу њима и Република Србија, још увек су у процесу транзиције. Фактор који отежава стање на Балкану јесте питање миграција за које још увек не постоји усаглашено међународно решење, а сарадња међу балканским државама показала се као „недовољна и слаба“ (Gligorić, 2019: 75).

Основни задаци који се постављају пред балканаске земље како би се „очувала елементарна стабилност у региону“ су следећи: 1. „избећи нове ратове“, 2. „спречити банкрот балканских земаља“, 3. „очувати базичну функционалност институција“ (Ђурковић, 2015: 152).

У циљу превазилажења евентуалних билатералних проблема на Балкану, Република Србија, Северна Македонија и Република Албанија су 2019. године потписале *Декларацију о намерама о успостављању Мини Шенгена*, која је у јулу 2021. године преименована у иницијативу *Отворени Балкан*. У оквиру поменуте иницијативе договорена је сарадња по питању лакшег приступа тржишту рада, увоза и извоза, те добијања боравишне дозволе и електронске идентификације грађана тзв. Западног Балкана, као и сарадња у области акредитације на поменutom подручју.

Формално би иницијатива требало да послужи као „значајна вредност на путу ка испуњавању услова за чланство у ЕУ“ (Atlantski savez Crne Gore, 2022). Да би читав регион успоставио ближу сарадњу потребно је да се и остале земље придруже иницијативи.

Балкански народи, уместо што се међусобно сукобљавају, треба да заједнички раде на својој независности и на своме заједничком прогресу, што им најзад омогућује концепт *Отвореног Балкана*, који још увек не прихватају све балканске земље, иако је то несумњиво у њиховом интересу.

С тим у вези, навешћемо размишљање Алфреда Розенберга (Alfred Rosenberg) који је анализирајући „нове европске идеологије“ у свом делу *Мит 20. века* забележио: „Ако један народ, при прегледању своје историје и при испитивању своје воље за будућност, не налази између њих никакво јединство, онда је он изгубљен и, као народ, мртав“ (Спалајковић, 1943: 3).

Међутим, нису све иницијативе тако позитивне као што је ова о Отвореном Балкану. Тако Драган Симеуновић истиче да од почетка мигрантског таласа 2015. године до данас у Западној Европи „није напуштена идеја да се неке земље тзв. Западног Балкана претворе у акумулационо мигрантско језеро у које би се сливала река миграната, а који би потом били пропуштани у ЕУ сходно њеним могућностима и потребама. У складу са усаглашеном миграционом политиком у Бриселу, договорен је број од 6.000 миграната којима Република Србија треба да пружи уточиште. Тај број је до сада био више пута премашен са могућом тенденцијом даљег пораста, али и могућег умањења у зависности од више фактора“ (Симеуновић, 2017: 39).

Нарочито током последњих година у складу са продуженим боравком миграната на тлу Србије повећао се и број безбедносних инцидената. Сем узајамних туча мигрантских група формираних махом на етничкој или регионалној основи као и међусобног повређивања хладним оружјем, пре свега ножем, са последицама опасним по живот, на удару несавесних миграната нашли су се и разноврсни објекти чији су власници грађани Србије. Реч је о, пре свега, насилним упадима и неовлашћеном коришћењу, као и девастацији викендица и мањих привредних објеката који се налазе на подручју кретања миграната, али у последње време је у порасту и насилно упадање у дворишта, па и домове домаћег становништва, пре свега ради крађе или изнуђивања хране. У крајевима у којима су прошли мигранти од Грчке до Србије забележен је велики број нестанака и отуђења не само пернате живине, већ и осталих домаћих животиња.

Када погледамо поступање земаља према мигрантима дуж тзв. Балканске руте може се констатовати да Србија има најхуманији приступ према лицима из ове популације, нарочито ако се узме у обзир поступање припадника граничне полиције у региону, а посебно у односу на органе Хрватске, Бугарске и Мађарске. Имајући у виду да сваки мигрант који се региструје у Србији буде у потпуности збринут унутар неког од прихватних центара, значајно се смањује могућност да неко од пријављених лица евентуално изведе терористички напад или да се организују неке екстремистичке групе. Највећи део ове популације за циљ има да се што пре домогне неке од западноевропских земаља (Životić, 2020b).

Не само што Србија и данас има благонаклон однос према мигрантској популацији, већ се показала веома успешна у решавању мигрантског питања и на самом врхунцу избегличке кризе 2015. године, као и за време пандемије корона вируса.

Наведено потврђује и Извештај УНХЦР *Глобални трендови* за 2020. годину у којем се наводи да је Република Србија држала своје границе отвореним, упркос пандемији корона вируса, када је више од 160 земаља затворило своје границе. Наша земља је, и поред наведеног, наставила да показује посвећеност заштити и инклузији миграната (UNHCR, 2021c).

Од избијања мигрантске кризе мигранти су у Србији највећим делом наилазили на солидарност, због чега је по питању опхођења према мигрантима термин „култура добородошлице“ приписана нашој земљи.

Међутим, иако има много добре воље кад су у питању мигранти, Србија нема много новца за њихово збрињавање. Велику помоћ на плану спровођења мигрантске политике Србија добија од стране ЕУ, о чему сведочи податак да је од 2015. до почетка 2020. године Србија добила помоћ у износу од око 100 милиона евра за менаџмент миграције. Имајући у виду да су готово све државе у региону подигле на некој од својих граница ограду као вид заштите од илегалног преласка миграната, и Србија се, услед „захтева за херметизацијом држава широм Европе“, одлучила за подизање жичане баријере према Северној Македонији код Прешева. Најпре су ограде почеле да ничу у Грчкој и Бугарској на њиховим границама са Турском, потом у Северној Македонији на граници према Грчкој, а онда у Мађарској према Србији и Хрватској, затим на словеначко-хрватској граници, као и у Аустрији на граници са Словенијом и Италијом (Јакшић, 2020).

Енглески часопис *Economist* 2016. године објавио је анализу у којој предвиђа да ће „Европа ускоро имати више физичких препрека на својим националним границама него што је то био случај током Хладног рата“. Како се наводи, неки од тих зидова могли би да буду и виртуелни, имајући у виду намеру неких земаља да дроновима и сателитима „покрију“ своје дуге границе (Živojinović, 2018: 24).

Подсећања ради у време Хладног рата у периоду од 1945. до 1991. године, изграђено је 19 зидова и ограда (Živojinović, 2018: 25), док је у душло краћем периоду после Хладног рата, односно од 11. септембра 2001. године до избијања мигрантске кризе 2015. године, тај број износио 28 зидова. Такође, у периоду од 1991. до 2001. било је изграђено свега седам нових зидова (Vallet & David, 2012: 113, цитирано према Živojinović, 2018: 25-26). Када се на ове бројеве додају новоизграђени зидови после 2015. године, укупан број зидова у свету, према подацима из 2017. године, износи 70, те с тим у вези, Елизабет Валет (Vallet) оцењује да је зид постао „нови стандард за међународне односе“ (Vallet, 2017, цитирано према Živojinović, 2018: 25-26). Имајући

у виду наведено, Валет констатује да се број зидова учетворостручио од пада Берлинског зида 1989. године до 2016, са 15 на 65 зидова који се простиру у 40 земаља (Vallet, 2014, цитирано према Cohen, 2019: 199).

У истој анализи наводи се да управо поменути нови стандард постаје „предмет злоупотреба” од стране појединих политичких елита и представника власти, који „пренаглашавајући” потенцијалне претње узроковане миграцијама, тероризмом, кријумчарењем, организованим криминалом, али и претње по здравље људи, заправо „ојачавају сопствену власт и својим грађанима дају илузију апсолутне безбедности”. Као одговор на поменуте претње политички лидери се неретко одлучују на затварање граница, а понекад и подизање ограда, чиме се ограничава и смањује слобода “како унутар држава које се ограђују, тако и свеукупно у међународним односима. Валет посебно истиче да такви поступци погађају не само владе и њихове међународне односе, већ и локалне економије и становништво (Vallet, 2017, цитирано према Živojinović, 2018: 26).

Поред тога, последице оваквих поступака одражавају се и на саме људске животе. Како наводи Валет, све је већи број страдања оних лица која покушавају да „савладају препреке и домогну се жељене земље дестинације”. Тако је у периоду од 2001. до 2017. године, 16.000 људи изгубило живот у пустињи дуж границе са САД, у нади да ће остварити свој „амерички сан”. Исто тако, Средозомено море је „прогутало” толико живота оних миграната који су покушали да се домогну обала ЕУ, да се почело називати „Мртвим морем” (Živojinović, 2018: 26) .

Идеја изградње зидова у функцији превенције миграција посебно је на значају добила од избијања мигрантске кризе 2015. године, а велики публицитет имала је 2016. године за време председничке кампање Доналда Трампа у САД који је подстакао своје присталице да „скандирају” фразу: „Изгради тај зид”, што је референца на мигранте који илегално прелазе мексичку границу САД (Cohen, 2019: 198).

Изградња ограда, баријера и зидова постала је део оживљавања национализма у многим деловима света. Брањене у име безбедности, са посебним нагласком на прекогранично кретање дрога, добара и људи, сличне препреке су се појавиле на 4.000

км дугој граници између Индије и Бангладеша, затим дуж мађарске, хрватске и српске границе, као и на израелско-палестинској граници. Многи од ових зидова покривају „крпеж” географских и друштвених аномалија (Cohen, 2019: 199).

Претерано је рећи да зидови и друге баријере немају утицај на унутрашње миграције токове, али се њихова моћ неретко преувеличава. Ипак, може се констатовати да зид шаље снажну поруку, не само да каже „не можете доћи овде”, већ и да „можемо да спроведемо своју вољу јер смо јачи” (Cohen, 2019: 201).

Да мигранти не бирају начин да што пре доспеју на тло ЕУ, указује и чињеница да је у актуелном периоду примећен тренд ископавања подземних тунела од стране миграната како би се илегално домогли европског тла. То је посебно видљиво на српско-мађарској граници, где су током 2019. године од стране српских пограничних органа откривена два илегална тунела, а овај *modus operandi* настављен је и у току 2020. године, када су пронађена још два подземна тунела која су ископали мигранти како би илегално прешли на територију Мађарске.

С друге стране, у Мађарској је на њеној јужној граници, која укључује, поред Србије, и Хрватску, до средине 2021. откривено 98 нелегалних тунела, почев од 2019. године, а од којих је 66 било у употреби, за улазак у ову земљу (“U Mađarskoj ove godine”, 2022).

Овај тренд ископавања тунела не може се искључиво везати за мигранте, већ је у тај процес укључена и кријумчарска мрежа. Реч је о „јачој криминалној структури која организује копање тунела и пребацивање миграната кроз њих“, на шта указује Центар за заштиту и помоћ тражиоцима азила (APC/CZA). Посебно истиче да „због све већег броја ових тајних пролаза, граница између Србије и Мађарске подсећа на ону између Мексика и САД, где је тај феномен изражен“. Поменути тунели на српско-мађарској граници су тешко уочљиви будући да мигранти улаз и излаз подземних пролаза јакó добро камуфлирају уз помоћ разних биљака, лишћа, грања, као и дрвеним и лименим плочама (Бојовић, 2020). Ови подземни пролази су „преписани“ тунели из Сирије и Ирака, који су се користили у време рата на поменути подручјима, уз битну разлику у самој својој сврси, а то је да се ови тунели сада користе у мирнодопским условима,

дакле не за напад, већ за илегално пребацивање људи. Пролаз кроз њих се наплаћује од 500 до 1.500 долара (Životić, 2020b). Имајући у виду наведено, важно је истаћи да до сада није забележена нека фузија између кријумчара мигрантима и криминалних организација.

Када мигранти ступе на тло ЕУ, односно када се домогну неке земље чланице Европске уније, они могу да се пријаве да добијају социјалну помоћ, да раде, што су много веће могућности него када бораве у некој земљи која није чланица ЕУ. Управо је то основни разлог зашто мигранти у Србији покушавају на све начине да ступе на тло Мађарске или Хрватске.

По питању прилива ирегуларних миграната у Србију, он је крајем 2022. године значајно порастао у односу на прошлу годину, те је тако из Северне Македоније њихов прилив увећан четири пута, а из Бугарске 3,6 пута. Из Северне Македоније је у току 2022. године спречено око 46.000 покушаја илегалних улазака у нашу земљу. Имајући у виду да је највећи број ових покушаја у нашу земљу управо из правца Северне Македоније, Србија је крајем 2022. године отпочела са „ојачавањем“ своје границе према овој земљи (“Predsednica Mađarske”, 2022).

Када је реч о насилном враћању миграната на границама у региону, тај број је посебно велики у току 2021. године на граници између Северне Македоније и Албаније, као и на грчко-турској граници (на реци Марици) (Schmitz & Seferi, 2021). С тим у вези, међународне полицијске снаге у оквиру ЕУ послале су своје припаднике на грчко-турску границу како би помогли у спречавању мигрантског таласа из Турске у Грчку и даље ка Европи. Том приликом су агенцији Frontex послате три изузетно добре јединице од којих је значајно истаћи гранични корпус финске специјалне полиције која искључиво ради на заштити граница. Важно је указати и на чињеницу да се међу упућеним јединицима налазе и антитерористичке јединице, међу којима су аустријске *Кобре*, што указује на могућност да су се међу оним мигрантима који су покушавали да пређу границе налазили и припадници *ISIS* и других терористичких организација. Евидентираних миграната у Грчкој је у поменутом периоду било око 70.000 (Životić, 2020a).

Крајем 2019. године регистрован је значајнији пораст броја миграната у Србији, као последица њиховог „враћања“ (*push back*) са хрватске, босанско-херцеговачке и мађарске границе назад у Србију, као и недовољне контроле њиховог уласка на јужној српској граници, али и „одсуства воље суседних земаља да задрже мигранте“ (“Raste broj migranata”, 2020), чиме се не искључује могућност додатног увећања њиховог броја у нашој земљи.

Посебно је опажен учестали повратак миграната из БиХ, што се најпре може довести у везу са хуманијим третманом према мигрантима и бољим условима њиховог боравка на територији Србије, у односу на БиХ, али и друге земље у региону.

Такође, посредством *Споразума о враћању миграната* из Аустрије у Србију, који су две земље потписале 24. априла 2019. године, омогућено је Аустрији да депортује оне мигранте у Србију који немају право на азил, а чије матичне земље не желе да их прихвате. Будући да споразум још није прецизиран, према наводима аустријских и српских званичника, ниједан мигрант још увек није враћен у Србију. Према наводима званичника из Беча, „депортовани би били смештени у српским избегичким центрима уз поштовање људских права, а трошак смештаја сносила би Аустрија“. Такође, на ову тему у бечком листу *Der Standard* подсећају да је депортација важан инструмент политике ЕУ, како би се застрашили људи који немају разлога да траже азил“ (Rujević, 2020).

Иначе, за Србију је веома важно да настави да контролише прилив миграната који улазе на нашу територију. Такође, од великог значаја је и идентификација миграната која подразумева фотографисање, дактилоскопирање, али и уочавање неких специфичности као што су тетоваже, знање неког страног језика, евентуално поседовање оружја и слично. Да би се извршила правилна и правремена идентификација миграната у Србији потребно је обучити што већи број људи за рад са овом категоријом лица, што свакако подразумева и усавршавање страних језика, а посебно језика племена у Авганистану, Пакистану, Ираку, Ирану и другим државама одакле долази највећи број миграната. Поред тога, значајно је и успостављање неког

вида сарадње и добрих односа са мигрантима који дуже време бораве у Србији, у циљу прибављања што квалитетнијих информација о самим мигрантима (Životić, 2020b).

Препреке на мигрантској рути нису искључиво везане за европско тле, већ проблеми миграната почињу много раније. То потврђују најновији подаци ИОМ који се односе на ситуацију у Јемену, где се налази велики број миграната „заглављених“ услед ратних околности и пандемије корона вируса. Према подацима ИОМ током 2019. године из Африке је у Јемен стигло 138.000 миграната, док је од почетка 2020. године до лета регистровано тек 1.725 долазака. Иако је током 2020. године, у односу на годину пре, за 90% смањен број долазака лица из ове популације у Јемен (“Migrants stranded in Yemen”, 2020), присуство великог броја миграната на поменутој територији указује на немогућност одвијања миграторних токова на досадашњи начин.

Мигрантска криза показала се као прилика за потврђивање националног суверенитета, док су, са друге стране, сарадња и солидаристички приступ европских земаља очигледно суочени са потешкоћама у управљању савременим мигрантским кретањима. Европска унија је под великим притиском, па на њеном тлу настављају да ничу зидови, односно ограде (Ambrosini, 2016: 109).

Таква ситуација навела је Немачку да покуша да средином 2020. године, за време свог председавања Унијом, предуземе конкретне кораке по питању решавања мигрантске политике у вези са квотама за тражиоце азила, које би биле обавезне за све чланице ЕУ. Разлог таквог става Немачке лежи у чињеници да су се до тада земље југоисточне Европе залагале за већу солидарност међу земљама чланицама ЕУ, док су државе централне и источне Европе одбијале да прихвате такве квоте (“Немци за промену”, 2020).

Ипак, оваквој одлуци Немачке претходило је увођење строжих правила за добијање азила, односно стицање држављанства за странце унутар те земље, усвајањем *Нацрта измене закона*, почетком 2020. године. Према том Нацрту, страни држављани у Немачкој морају да бораве дуже од осам година у тој земљи, како би остварили право да поднесу захтев за немачки пасош, уз клаузулу да је обавезан предуслов да се утврди идентитет и држављанство лица које подноси захтев, приликом

издавања дозволе за насељавање. Такође, нацртом је предвиђено да лица која у Немачкој „добију азил или заштиту у складу са *Женевском конвенцијом о избеглицама* – по правилу не смеју имати више држављанстава“, што се односи на скоро „четвртину свих потражилаца азила у Немачкој“ (“*Nemačka planira*”, 2020).

Да и немачко становништво подржава овакву политику према тражиоцима азила, указују и подаци анкете коју је средином 2020. године објавио немачки лист *Welt am Sonntag*. Резултати анкете показали су да 59 одсто испитаника подржава реформу ЕУ у циљу спречавања илегалног уласка лица која су тражиоци азила у ЕУ, док су, са друге стране, ови испитаници били за довођење оне категорије лица која директно долазе из кризних региона. Противници овакве мигрантске политике чине 30 одсто, док је 10 одсто било неодлучно (“*Немци за промену*”, 2020).

Претходно је по овом питању, средином 2019. године, спроведено истраживање у Немачкој, од стране Еурактива, које је показало да је „најраспрострањенија брига да мигранти представљају терет за систем социјалног осигурања“. Тај став је заступало 71% испитаника, док је две трећине њих сматрало да постоји „ризик од сукоба миграната и немачких грађана“ (Пророковић, 2020).

Истраживања такође показују да удео миграната у становништву европских земаља непрекидно расте. При томе, број миграната усељеника најбрже расте у најразвијенијим европским земљама као што су Немачка и Француска. Тако у Немачкој, према последњем извештају Федералног завода за статистику, од 83 милиона становника више од четвртине чине имигранти, односно особе са имигрантским пореклом. Чак 65% имиграната има европске корене, али уз то треба имати у виду да се и Турска статистички рачуна као европска земља, а број имиграната са турским пореклом је далеко највећи управо у Немачкој (Вујић, 2020: 4).

У Немачкој се смањује проценат оних имиграната који долазе из ратних подручја. Тако је из Сирије 2018. године дошло њих 34.000, док је 2017. године из територије захваћене државе у Немачку дошло 60.000 миграната, што је све заједно далеко мање него ранијих година. Томе свакако доприноси што мигранте на њиховом путу да доспеју до Немачке спутава оштра антимигрантска политика земаља као што су

Мађарска и Хрватска које не дозвољавају мигрантима ни пролаз ка другим земљама. У Немачкој око милион имигранта има афричке корене. Такође, висок је проценат имиграната из сиромашнијих земаља ЕУ као што су Пољска, Румунија, Хрватска и Бугарска. Занимљив је и податак Еуростата из 2017. године, који је забележио 4,4 милиона усељеника у Европи од којих два милиона не долазе из ЕУ. Интересантно је да се из ЕУ иселило у исто време више од 3,2 милиона људи (Вујић, 2020: 4).

Када је реч о источној Европи слобода кретања у овом делу континента није се доводила у питање до 2004. када се неколико земаља бившег совјетског блока придружило ЕУ. Тако су се Украјинци, који су до тада могли релативно лако да прелазе пољску границу, суочили са новом тврђом границом. Ова и наредне ограде подигнуте на граници, као што је она између Шенгенског простора две земље, Аустрије и Словеније, учиниле су да замах европских интеграција са нагласком на слободи кретања, застане (Gatrell, 2019: 12).

До погоршања ситуације на источним границама по питању увећања броја миграната дошло је на белоруско-пољској граници, крајем 2021. године, када је километарска колона миграната направила импровизовани логор дуж пограничне зоне са белоруске стране, услед немогућности да уђе на територију Пољске због затварања пољске пограничне зоне бодљикавом жицом (Milošević, 2021).

Белоруски председник Лукашенко био је средином 2021. године на мети критика Запада који га је оптуживао да „злоупотребљава очај миграната”, углавном Ирачана, у обрачуна са владама које су изопштиле његов режим након наводне изборне крађе. Мигранти су наводно користили јефтине летове из Ирака које је организовала и белоруска авиокомпанија како би дошли до Минска, одакле су покушавали да се, преко пољске границе, домогну земаља ЕУ. Најбројнији међу мигрантима су били Курди (Štavljanić, 2021).

Према је Лукашенко под притиском јавности укинуо поједностављено давање туристичких виза држављанима Ирака, ипак би се наведени потези могли оценити тако да председник Белорусије итекако уме да искористи мигранте као оружје у хибридном рату (Ћеранић, 2022: 26, цитирано према Достих & Танчић, 2022: 64).

Тако је питање источне границе постало проблем где се мигранти и дезинформације користе као „оружје“.

Такође, значајно је указати на податак из 2014. године када су у Немачкој „највеће шансе за азил“ имали грађани из Сирије, а најмање грађани из Србије, Босне и Херцеговине и Северне Македоније. У прилог наведеном сведоче подаци из прве половине 2014. године када је регистрован највећи број захтева за азил у Немачкој од стране сиријских држављана, тачније, 12.888 захтева, док су се на другом месту нашли захтеви српских држављана, односно 9.361 захтев за азил. Значајно је указати да је квота за држављане балканских земаља била испод 0,5% одобрених захтева од укупног броја поднетих у наведеном периоду, док су грађани Сирије у истом периоду остваривали 88,8% прихваћених захтева за азил од укупног броја поднетих („Sirijci i Srbi“, 2014).

Миграторна кретања су, сем кроз овакве статистичке податке, изазвала и политичку динамику европског простора. Прилив миграната, а нарочито са Блиског истока и Африке је ојачао десницу управо у оним земљама у које се ти мигранти највише сливају, попут Немачке, Француске и Италије, а без сумње је знатно утицао на излазак Велике Британије из ЕУ.

О хомогенијем и сложнијем приступу земаља чланица ЕУ мигрантском питању може се говорити тек од недавно након доношења више заједничких одлука попут одлуке ЕУ од марта 2020. године да се токови миграција преусмере ка грчкој граници, с тим да се Грчкој обезбеде додатна средства у износу од 700 милиона евра. Не треба искључити могућност да, уколико званични Брисел настави са заступањем сличних наратива у вези са мигрантском кризом, дође до извесног хомогенизовања Европе (Пророковић, 2020).

Поред тога, значајно је указати на све интензивније прекограничне изазове са којима се суочава ЕУ који „захтевају“ заједнички одговор влада држава чланица, уз помоћ међународних безбедносних агенција које представљају само део читавог

процеса изналажења и решавања проблема које носе мигрантска кретања (Kostić, 2021).

Што се тиче самог одговора међународних институција на актуелна мигрантска питања, могло би рећи да неретко изостаје правовремен и усаглашен наступ надлежних институција, односно да је реч о „кризи ефикасности”. Приговор на ефикасност за време мигрантске кризе дале су и поједине државе које су позивале на суспензију *Шенгенског споразума* (Mijalković & Petrović, 2018).

Премда Европа још није апсорбовала „све ефекте мигрантске кризе из 2015. године“, новим и другачијим приступом по овом питању успева да консолидује земље чланице ЕУ како би одбранила своје границе (Врзић, 2020).

На том плану, ЕУ је почетком 2022. године донела тзв. Белу књигу, како би одредила у ком правцу ће се одвијати активности по питању безбедности и одбране ЕУ до 2030. године. Овај документ део је пројекта *Стратешки компас*⁶¹ уз помоћ којег се настоји постићи заједничка процена стратешког окружења ЕУ, те изазови и претње са којим се она суочава (“*Strateški kompas za bolju*”, 2022).

Иначе, у поменутом *Стратешком компасу*, односно војној стратегији ЕУ, посебно се спомиње дијалог Србије и тзв. Косова, који, како се наводи, „треба унапредити”, а наглашава се и значај пружања подршке БиХ, када је реч о њеном суверенитету, јединству и територијалном интегритету, који је „заснован на принципима равноправности и недискриминације свих грађана и конститутивних народа” (“*Strateški kompas EU*”, 2022).

Даље перспективе миграционих процеса и токова који су сада усмерени ка Европи зависе од више променљивих и непроменљивих чинилаца. Непроменљиви чиниоци који утичу на даљу перспективу миграционих процеса су близина богатог европског континета Северној Африци и Блиском Истоку, односно велика удаљеност других богатих земаља као што су САД, Канада, Аустралија или Јапан. До ових земаља масовне миграције нису могуће јер се до њих стиже авионом или бродом, а уз то оне

---

⁶¹ Стратешки компас обухвата све аспекте безбедносне и одбрамбене политике, а заснован је на четири стуба: деловање, улагање, партнерство и сигурност.

имају и врло рестриктивну имиграциону политику због чега се све заједно узев не може очекивати у перспективи преусмеравање садашњих миграционих токова ка Европи ка тим, прекоокеанским богатим земљама.

У релативно променљиве чиниоце који одређују перспективу мигрантских процеса спада политичка, војна и економска нестабилност земаља Северне Африке и Блиског Истока. Овај фактор одређујемо као релативно променљив, јер у великој мери политичка и војна нестабилност у тим подручјима зависи од воље најбогатијих земаља света, што значи и оних које представљају циљ мигрантских кретања. Богате Западне земље не само што би могле знатно да унапреде миротворне процесе у овим подручјима, него би могле и да економски ојачају те земље што би довело до тога да се велики број њихових становника одлучи да остане у својим државама услед увећане могућности запослења и бољег дохотка него што је то данас случај. Међутим, историја нас учи да богате земље увек више користе него што помажу слабије и сиромашне, па због тога овај чинилац треба третирати као релативну променљиву, односно непроменљиву дату.

Много је вероватније да ће се мигрантски прилив у Европу наставити, а каквог ће обима он бити зависиће од политичке, војне и економске стабилности подручја Блиског истока и Северне Африке, мада и других афричких и азијских земаља, премада у мањој мери. Интензитет тога прилива ће бити у директној релацији са степеном разних проблема у овим подручјима, а он ће засигурно по својој бројности увек премашивати потребу богатих Западних земаља за приливом радне снаге.

У перспективи се могу као мигрантске руте и даље предвидети Балканска и медитеранска рута преко којих ће ићи главни мигрантски притисак на Европу, јер је веома тешко претпоставити да би могла да се појави нека нова рута којом би се кретало више миграната ка Европи, него што се креће овим рутама.

Динамика прилива миграната у Европу ће у перспективи највероватније и даље у великој мери зависити од споразума земаља ЕУ са Турском и неким другим земљама да се мигранти задрже на њиховој територији, јер се то, за сада, показало као најефикаснији инструмент смањења мигрантског притиска на Европу.

10. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Миграције се као савремени и растући феномен одвијају широм света, а у последњих пар деценија изразито велики миграциони талас, чији је врх био 2015/2016. године, „заплуснуо“ је Европу. Разлози за то су вишеструки, а као основни може се одредити близина европског континента са Африком и Блиским истоком где се становништво перманентно увећава великом брзином, често са највећим прираштајем на свету. Пошто су то подручја истовремено и подручја честих и интензивних оружаних сукоба у формама грађанских ратова, устанака, иностраних војних интервенција и класичних ратова, који избијају најчешће на етничком и верском принципу, конфликтима изазвана нестабилност у појединим регионима Африке и Блиског истока резултира масовним миграцијама, тим пре што ратом разорена подручја, не само за време трајања конфликта, већ и задуго после њих, не омогућују нормалан живот, запослење и перспективу становницима тих, и иначе, по правилу сиромашних земаља.

Велика масовност миграција ка Европи је услед тога последица удружених фактора, почев од тежње великог броја људи да избегну опасност по живот, па до изразито присутних економских мотива, као што је тежња за бољим животом, сталним запослењем, већом платом, бољом здравственом и социјалном заштитом и перспективом за будуће генерације мигрантских потомака.

Оријентација миграционих токова из Африке и са Блиског Истока понајвише ка Европи је условљена како њеном близином овим подручјима, тако и њеним богатством, њеном добром уређеношћу живота и високим нивоом социјалне и здравствене заштите, али и евидентном потребом најразвијенијих европских земаља за додатном радном снагом. Посебно подстицајно на мигранте делује сазнање о гарантовању људских права свима који у те земље доспеју.

Услед свега тога је мигрантски ток из Африке и са Блиског истока ка Европи практично непрекинут преко две деценије и повремено добија на масовности и убрзању, пре свега онда када на тим подручјима непрекидно растуће популације дође до ратова

или интензивног присуства других појава опасних по живот и безбедност, као што је тероризам или нека епидемија.

Сталност миграционих токова из ових подручја временом је довела до формирања најповољнијих мигрантских рута, било преко Средоземног мора, било копненим путем, које воде ка земљама жељене дестинације у Европи као што су Немачка, Француска и Велика Британија.

Иако су временом те руте донекле мењале свој правац, повремено се и гасећи, као главне су се временом формирале следеће: западна медитеранска рута, централна медитеранска рута, источна медитеранска рута, западноафричка рута и источна копнена (арктичка) рута.

Да се такође закључити да један од ређе навођених, али битних разлога за покретање великих миграционих таласа какав је био онај 2015. године јесте неиспуњавање преузетих обавеза од стране међународне заједнице на плану помоћи избеглицама из подручја угрожених ратовима, немаштином и епидемијама. Тако, на пример, ЕУ није пуне две године исплаћивала обећану помоћ мигрантима који су се зауставили на тлу Африке и Блиског истока што је у великој мери допринело да се знатан број миграната који је избегао у земље близу своје отаџбине определили за миграције ка Европи 2015. и 2016. године.

У подстицајне факторе спада и чињеница са којом је већина миграната упозната, а то је да ЕУ нема чврсте границе, нити заједничку војску, другим речима да је она „економски цин“, а „војни патуљак“, те да је могућност доласка до најбогатијих европских земаља увећана тиме што се практично деценијама свака земља чланица ЕУ углавном сама борила против нежељеног прилива миграната, док се није догодила 2015. година.

Од те 2015. године следе удружени напори земаља чланица ЕУ да се заустави и успори талас миграција ка Европи, односно да се стави под контролу њихово кретање и омогући вршење селекције миграната на пожељне и непожељне. У те сврхе је активиран, иначе често прикривен, механизам социјалног инжењеринга којим се, гледајући кроз историју, миграције све више и више покрећу, организују или пак,

усмеравају ка жељеним дестинацијама. Када је реч о социјалном инжењерингу у вези са актуелним миграцијама ка Европи, посебно је индикативна улога САД из којих стижу признања званичном Бриселу да САД миграције које су спонтано кренуле са Блиског истока усмеравају ка Немачкој и другим развијеним земљама Европе ради економског оснаживања кризом из 2008. године уздрмане и још економски нестабилизоване Европе, као и ради стварања базе за регрутацију младих мигрантских придошлица у војске земаља ЕУ, будући да становништво Европе убрзано стари, што за САД представља бригу одржавања довољног нивоа војне спремности ЕУ као најзначајнијег америчког војног савезника.

Као земља која се налази на једном од главних мигрантских праваца – на тзв. Балканској рути, Република Србија, иако није члан ЕУ и не представља земљу жељене крајње дестинације, у свему дели судбину свих оних европских земаља које су или земље крајње дестинације или су пак земље на путу којим мигранти настоје да допру до жељене дестинације.

При томе Република Србија и српски народ имају ипак и своја специфична искуства када је реч о миграцијама, нарочито у новијој историји. Реч је пре свега о Великим сеобама Срба које је предводила Српска православна црква (СПЦ), крајем 17. и почетком 18. века, да би се избегао реваншизам Турака због сврставања српског народа на страну Аустрије у њеним борбама са Турском; затим, о страдалништву Срба миграната досељених у нездрава и аграрно економски тада слабо исплатива подручја попут Баната, као и о другим недаћама које су пратиле српски народ услед нежељених и ратом изнуђених сеоба. У те недаће свакако се могу убројати: неиспуњавање обавеза према СПЦ и српском народу од стране аустријског двора, присилно унијаћење и асимилација припадника српског народа, немогућност да се обећана права остваре без велике борбе, као и она права која су већ имали припадници других народа у аустријском царству, и слично. У исто време, Срби који су остали на старој српској територији, пре свега на КиМ, били су сведоци прво спонтаног, а онда и организованог запоседања српских кућа и имања које су опустеле након Великих сеоба, и то углавном од стране Албанаца. Слична миграциона искуства су задесила српски народ и у Првом

и Другом светском рату. Од присилних миграција и социјалног инжењеринга нису били поштеђени у овом периоду ни припадници других народа, пре свега немачког, који су живели на тлу Србије, односно Југославије.

Исцрпљеност Југославије, а посебно Србије Другим светским ратом узроковала је да неке идеолошки мотивисане грешке комунистичког руководства (попут претеране индустријализације градова и запуштања села и обрадиве земље зарад стварања „индустријског пролетеријата“ који је по комунистичком учењу морао да буде створен макар и на брзину како би се Марксова доктрина показала исправном), довео је не само до вештачке запослености у градовима, већ и до опасности растуће незапослености у земљи, услед чега ће СФРЈ, а у оквиру ње Србија, бити прва социјалистичка држава која се одлучила на извоз радне снаге у Немачку, Француску, Аустрију и друге европске капиталистичке земље. Историја тадашње Србије сведочи и о мигрантском социјалном инжењерингу насељавања Војводине, која је била испражњена од немачког становништва, претежно партизанским и српским породицама из брдско-планинских, руралних, сиромашних крајева Југославије. Последње своје велико миграционо искуство пре суочавања са великим мигрантским таласом из Африке и са Блиског истока, Срби и српски народ су имали током распада СР Југославије '90-их година 20. века. У великом и дуготрајном грађанском рату у којем Србија и Срби нису имали савезнике (за разлику од противничких снага које су имале не само велику економску и војну помоћ својих савезника, већ, што је много важније, и њихову политичку подршку која им је омогућила да брзо формирају независне државе), српски народ који је живео ван граница Србије био је принуђен да напусти своја вековна огњишта и у колонама од, све заједно узев више стотина хиљада људи, пређе трајно у Србију. Потом се таква ситуација поновила и у оквирима српске државе када су албански сепаратисти уз помоћ дела међународне заједнице прогнали велики број Срба и Рома са КиМ у централну Србију.

Сва ова историјска искуства, прво српског народа, а потом и српске државе су не само омогућила Републици Србији као држави и њеном становништву један другачији, специфичан, историјски трагичан увид у сферу феномена миграција, већ су формирале

у српском народу и врло толерантан и хуман став према надолазећим мигрантима у првим деценијама 21. века, иако они нису били, не само исте вере и нације, него и расе. Тако је виšekратно страшно миграционо искуство Срба преточено у изузетан хуман однос који одликује Србију у савременој мигрантској кризи и који јој, уз велико уважавање, признају чак и оне земље које јој традиционално нису склоне.

Положај Републике Србије као савремене европске државе пре свега геополитички условљава њено налажење на путу миграционог тока будући да је одвајкада констатовано да су се српски народ и српска држава ситуирали на најкраћем путу од Европе до Блиског истока, односно да су Срби направили „кућу на путу“. Мада су историјски развој Србије као државе, као и прекиди у њеној државности пре свега услед турских освајања Балкана, допринели да српски народ искуси разне врсте својих и туђих миграторних кретања, почев од спонтаног и организованог сељења у безбедније крајеве па до повремених пресељења српског народа у дубину турске царевине у организацији Турака, данас се Србија по свом друштвено-политичком систему, као и по свом економском, културном и уопште цивилизацијском статусу не разликује много од осталих европских држава, и с правом стреми ка чланству у ЕУ.

Те две чињенице, цивилизацијска дозрелост Републике Србије као државе и њена оријентација на улазак у ЕУ, у великој мери одређују однос Републике Србије према миграцијама, мигрантима и великој миграторној кризи. Србија као кандидат за чланство у ЕУ поштује не само генералне међународне прописе који се тичу миграција и односа према мигрантима, већ и све релевантне прописе који су били донети пре велике мигрантске кризе, током њеног трајања, и који се доносе и данас. Исто тако, Република Србија низом посебних и групних споразума уређује своје управљање миграцијама кроз коректне и договорне односе са свим суседним државама, иако је повремено између неких од њих и Републике Србије итекако било неспоразума који су претили да прерасту у озбиљан међународни проблем, као што је то био случај са Републиком Хрватском.

И поред тога, Република Србија се суочила са низом проблема какве, мање или више, имају све државе које се налазе на некој од мигрантских рута. Поред недостатка

финансија и немогућности да сама организационо решава проблем мигрантске кризе, Република Србија се суочила и са низом безбедносних изазова и ризика као што су увећање опасности од екстремизма и тероризма, пораст организованог криминала, трговина људима и кријумчарење мигрантима, повећање обавештајног деловања усмереног ка Републици Србији, те увећање здравствених ризика по сопствено становништво.

С тим у вези, да се закључити да савремена миграторна кретања ка Европи доносе са собом увећање безбедносних ризика по Србију као европску миграторно-транзитну земљу, и то пре свега када је реч о кријумчарењу миграната и трговини људима. Иако је Србија и пре избијања мигрантске кризе, још 2014. године означена као извор трговине људима, ова криминална појава добија на замаху по избијању мигрантске кризе увезујући се са кривичним делом кријумчарења људима. У циљу борбе против трговине људима и кријумчарења људи, Република Србија је усвојила низ међународних докумената почев од *Палермо протокола* до најновијих бриселских упутстава и препорука, те је формирала низ тела и институција намењених за специјализовану борбу против ових криминалних појава. То је Републици Србији несумњиво помогло да се успешно супротставља овим појавама, иако криминалне активности на плану трговине мигрантима и кријумчарења и поред тога и даље опстају с обзиром на високу вредност балканског тржишта за кријумчарење миграната, чији је Србија део. На том тржишту, према расположивим сазнањима, кријумчари остварују годишњу финансијску корист од неколико десетина милиона евра.

У циљу што успешнијег сузбијања трговине људима и кријумчарење миграната, Република Србија је „разбила“, ухапсила и процесуирала велики број кријумчарских група, организовала обуке за представнике Министарства унутрашњих послова, јавних тужилаштва, центара за смештај тражилаца азила и миграната, као и за представнике појединих организација цивилног друштва и земаља региона. Такође, увећала је своје техничке способности за борбу против ових врста криминала, али је и развила механизме помоћи жртвама трговине људима кроз рад центара за њихову заштиту.

У вези са кријумчарењем миграната може се закључити да велики број таквих активности бива заустављен или спречен од стране надлежних органа Републике Србије, било самостално, било уз помоћ ЕУ, односно EUROPOL и EUROJUST, са којима наша земља од 2014, односно од 2019. године, остварује сарадњу на плану борбе против тешког и организованог криминала. Добра организованост и ангажованост надлежних органа Србије у борби против оних појава које су неминовни пратилац свих масовних миграција допринеле су чињеници да трговина људима и кријумчарење миграната који угрожавају Србију нису успешнији него у другим земљама, иако је, без сумње, погађају и чине безбедносни ризик од миграција увећаним.

Када је реч о трговини наркотицима, може се закључити да је она већ дуго проблем не само Републике Србије и региона, већ и европског континента, а да је масовним миграцијама овај проблем само знатно увећан, с обзиром на чињеницу да највећи број миграната долази из Авганистана, Пакистана и других блискоисточних подручја која су позната по узгајању и илегалном промету наркотика.

С тим у вези присутни су и нови трендови у деловању балканских криминалних група које се прилагођавају насталој мигрантској кризи настојећи да је искористе у сопственом интересу за криминалне сврхе.

Због своје позиционираниости између Истока и Запада, Република Србија је већ деценијама погодно подручје за транспорт, односно илегалну трговину наркотицима, а у условима великог притиска миграната на њене границе, смањује се могућност ефикасне царинске и друге контроле што, разуме се, погодује свакој илегалној трговини, па и трговини опојним дрогама. Услед тога, може се закључити да постоји увећани безбедносни ризик од илегалне трговине наркотицима по Републику Србију у условима мигрантске кризе.

На плану спречавања трговине наркотицима Република Србија се руководи Стратегијом о спречавању злоупотребе дрога, као и Акционим планом за њено спровођење, а на међународном плану сарађује са Европолом организујући бројне међународне акције или учествујући у њима ради пресецања путева кријумчарења

опојних дрога ка земљама ЕУ, који су уједно и путеви миграција, услед чега је илегална трговина наркотицима све више у вези са мигрантским токовима. Резултат те борбе Републике Србије и њених надлежних институција и органа су „разбијање“ и хапшење великог броја организованих криминалних група које су трговале наркотицима и одузимање великих количина наркотика, као и подношење више десетина хиљада кривичних пријава. Прилежношћу безбедносног ангажовања Републике Србије знатно је умањен ризик од те врсте криминала који је више него очигледно био увећан масовним миграцијама.

У изразите безбедносне ризике по Републику Србију спада и могућност увећања опасности од екстремизма и тероризма. Уопште узев, опасност од тероризма постала је глобална крајем 20. века, а један од фактора који је погодовао ширењу тероризма јесте веома увећана могућност лакшег прелажења граница чему је допринела глобализација света, премда су и пре тога, све, а нарочито масовне и дуготрајне миграције, на свој начин увећавале ризик од мигрантског насиља по земље жељене дестинације, као и по транзитне земље. Томе су допринели, а и данас доприносе сиромаштво, очај и анонимност миграната, верска заслепљеност једног дела њих, као и тензије до којих је неминовно долазило између њих и домаћег, односно локалног становништва земаља жељене дестинације или транзита. У савремено доба потенцијал насиља од стране мигрантске популације и у вези са њима, данас је у изразитом порасту. Тако је и у Европи велики мигрантски талас донео, поред низа насилних инцидената у форми силовања и пљачки, девастације имовине локалног становништва, и увећану опасност од екстремизма, пре свега исламистичког, а тиме се увећала и опасност од тероризма.

У редове мигрантских колона које су са Блиског истока и других ратом захваћених подручја ишле ка Европи, „убацивао“ се један број терориста и екстремиста са циљем да доспеју у оне земље мигрантске жељене дестинације, које исламски екстремисти сматрају непријатељским државама. Тако се могло догодити да због немогућности апсолутне контроле свих актера масовних миграција неки од екстремистички настројених миграната учествују у терористичким нападима у Европи, па и у оним највећим и попут онога који је изведен у Паризу 2015. године, а који је резултирао са

најмање 130 смртно настрадалих особа, при чему је један од нападача претходно као мигрант прошао и кроз Србију, крећући се Балканском рутом. Увећању опасности од исламистичког екстремизма и тероризма у Европи доприноси чињеница да је највећи број „домаћих“ (*homegrown*) терориста у последњим деценијама у Европи управо потицао из редова мигрантске популације у земљама у којима се одиграо терористички напад, било да је био друга или трећа генерација мигрантских досељеника, лице са дозволом краћег боравка или пак тек придошли мигрант. У Србији је, с тим у вези, ситуација донекле другачија. У самој Републици Србији и њеном окружењу нема припадника исламистичке мигрантске популације, али су се и на тлу Србије и у њеном окружењу, пре свега у БиХ, током '90-их година одигравали велики оружани сукоби у којима су учествовали као једна од зараћених страна и Бошњаци, што је довело до прилива знатног броја муџахедина који су се борили на њиховој страни. Када се грађански рат завршио, а већина муџахедина отишла из БиХ, иза њих је остало „семе“ верског екстремизма које су они годинама „сејали“ међу балканским муслиманима. Од тада је у сталном порасту број исламистичких екстремиста на тлу Балкана и параџемата на тлу БиХ у којима живе верски екстремисти, представљајући латентну претњу по безбедност више земаља у региону, у првом реду по Републику Србију. Наведено треба довести у вези са чињеницом да је дошло до преливања исламистичког екстремизма и на подручје тзв. Санџака у Републици Србији где је вахабизам ухватио толико маха да је била формирана и вахабистичка терористичка група која је ликвидирана енергичном акцијом безбедносних институција Републике Србије. Да тиме није затрт исламистички екстремизам на тлу Србије указују подаци о броју исламистичких бораца који су отишли да се боре у редовима терористичких организација на Блиском истоку као што су *Исламска држава* и *Ал Нусра*. Ситуацију додатно усложњава чињеница да је исламистички екстремизам присутан и у јужној српској покрајини КиМ, будући да су исламистички екстремисти имали у редовима ОВК своју засебну јединицу, а да данас њени бивши чланови учествују у ширењу вахабизма на тлу КиМ и активно раде на регрутацији терористичких бораца за организације на Блиском истоку. Вредно је напомене да је број добровољаца са КиМ који су отишли да се боре у редовима

терористичких организација на Блиском истоку највећи у Европи, посматрано у односу на број становника. Из овог се може закључити да миграције повећавају опасност од екстремизма и тероризма не само по Републику Србију, већ и по регион, посебно ако се има у виду и опасност од повратника са блискоисточних ратишта. Та опасност итекако бива увећана проласком миграната из блискоисточних земаља кроз Србију, а нарочито у случају њиховог задржавања у њој.

С тим у вези може се констатовати и то да ова врста екстремизма „рађа“ једну другу врсту екстремизма која није само уперена против исламистичких терориста и екстремиста, већ против свих миграната. Реч је о десничарском екстремизму који је веома присутан у Европи, а који се код нас, за сада, манифестује у порасту антимигрантског расположења међу грађанима и порасту броја тзв. Народних патрола. Увидом у чињенице може се закључити да се Република Србија до сада веома успешно носила са овом врстом безбедносних изазова, али и то да је ова опасност перманентна и да би она опстала као безбедносни изазов по Републику Србију чак и кад би миграциони токови значајно „пресахнули“, што је за сада мало вероватно.

Када је реч о обавештајном деловању страних држава као безбедносном ризику по Републику Србију, може се констатовати да овај вид субверзивног деловања спада у стално присутне безбедносне ризике, а да миграционом кризом бива само увећан. Ова врста ризика се у време масовних миграција и мигрантске кризе тешко да избећи будући да безбедносно-обавештајне службе играју веома значајну улогу у чувању европских граница и безбедности европских грађана, услед чега се у ванредним ситуацијама као што је мигрантска криза појачава потреба за сарадњом држава, а тиме и њихових безбедносно-обавештајних институција. Проблем који се јавља у оквиру те сарадње јесте и то да иако би обавештајне службе требало да размењују све податке који се тичу екстремизма и тероризма, посебно у вези миграција, оне то не чине у довољној мери због природе свога посла, која им то налаже. Ни стварање посебних тела од стране ЕУ, као што је ENFORPOL, није много допринело побољшању сарадње обавештајних служби у Европи, иако је, без сумње, поправило ситуацију на том плану. Република Србија по овом питању у потпуности спроводи препоруке и закључке ЕУ на плану активности које

су предвиђене низом споразума. Такође, Република Србија непрекидно унапређује и билатералну и мултилатералну сарадњу релевантних служби наше земље са партнерским безбедносно-обавештајним службама кад је реч о миграцијама. У оквиру својих задатака, безбедносно-обавештајне службе Републике Србије настоје да ефикасно прикупаљају податке о миграцијама и безбедносно-интересантним лицима из мигрантске популације, као и да врше прецизне анализе ризика, при чему тесно сарађују са Фронтексом, Интерполом и ИОМ, као и другим међународним организацијама безбедносног карактера. У те сврхе врши се перманентна обука надлежних службеника у аналитичким вештинама, као и унапређење њихових знања и способности за праћење и примену међународних прописа који се тичу миграција што је подигло ниво квалитета оспособљености безбедносно-обавештајног апарата. Из наведеног се може закључити да обавештајно деловање може бити и од велике користи по државу која га спроводи у циљу борбе против разних ризика које са собом доносе миграције, поготово ако оно, као на примеру Републике Србије, не претендује да буде фактор угрожавања других средина.

Један од великих безбедносних изазова јесте и могућност угрожавања здравља домаћег становништва преношењем тешких болести од стране мигрантске популације. Будући да мигранти често долазе из средина у којима владају опасне заразне болести, попут Африке, већ само присуство миграната, односно њихов пролазак у великом броју, представљају не само здравствени, већ и безбедносни ризик јер би велике епидемије у редовима домаћег становништва могле знатно дестабилизovati економски, политички и уопште друштвени живот земаља које су земље жељене дестинације миграната или се налазе на путу ка њима, као што је и наша земља. То захтева не само интензивни медицински надзор, већ и адекватну здравствену помоћ мигранатима, што Република Србија и поред енормног броја миграната 2015/2016. године савесно спроводи у складу са међународно преузетим обавезама. Напор Републике Србије на овом плану отежава чињеница да није мали број миграната који избегавају да пријаве своје озбиљне здравствене проблеме чекајући да се домогну жељене дестинације, па да онда започну са лечењем. Стога се може закључити да податке надлежних институција које обављају

здравствене прегледе и лечење миграната, треба узети са одређеном дозом резерве будући да мигранти углавном пријављују лакша обољења као што су стомачни и респираторни проблеми настали услед прехлада, или пак оштећење стопала због напорног пешачења. И поред увећаног здравственог ризика, Србија ипак није подлегла антимигрантској еуфорији којима су подлегле неке земље ЕУ, оптужујући мигранте из неких земаља као главне преносиоце заразних болести како би имале изговор за спречавање њиховог уласка на своју територију.

Посебну безбедносну претњу представљају неки од миграната који болују од менталних поремећаја, пре свега од депресије, која је чест пратилац мигрантских токова.

С здравственим ризиком у вези, треба напоменути да је Република Србија била прва земља у Европи која је организовала вакцинацију миграната у прихватним и азилним центрима, што је свакако допринело да број заражених корона вирусом у мигрантској популацији која се налази у Србији, буде незнатан, не прелазећи цифру од неколико десетина оболелих.

Када је реч о управљању миграцијама у Републици Србији може се закључити да се Србија у потпуности уклопила у савремени систем управљања миграцијама на нивоу ЕУ, и уопште на међународном нивоу, тим пре што питање управљања савременим миграцијама није и очигледно више не може бити само национално питање, већ захтева колективни одговор свих европских земаља, што значи и оних које нису чланице ЕУ, као и интензивно садејство свих европских држава са међународним организацијама које се баве питањем миграција. У том циљу је Република Србија ускладила своје законодавство са законодавством ЕУ и увећала свој капацитет управљања миграцијама, што шодразумева увећање знања, способности, вештина, ресурса, структура и развијања процеса који су јој као држави неопходни како би могла да ефикасно и одрживо реализује постављене циљеве у условима мигрантске кризе. Уједно, увећање капацитета управљања миграцијама је Републици Србији омогућило да се брже и ефикасније прилагоди разноврсним променама које су све динамичнијег карактера.

У истом циљу, Република Србија је усвојила и низ стратегија које се односе на област миграција. У циљу ефикаснијег решавања питања које са собом доносе миграције

Србија веома активно учествује у подстицању дијалога и сарадње, не само са земљама чланицама ЕУ, већ и онима које су изван ЕУ. Ради бржег остваривања чланства у ЕУ, Србија је усвојила све релевантне политике ЕУ које се тичу контроле граница, као и механизме ЕУ за управљање миграцијама. Посебно је важно нагласити да Србија успева у свему томе упркос значајно мањој финансијској подршци у односу на ону коју добијају суседне земље - чланице ЕУ. Као резултат таквог настојања и њених успеха, Република Србија је добила низ похвала у извештајима Европске комисије када је реч о управљању мигрантском кризом у нашој земљи. Од великог је значаја чињеница да Србија своје успешно управљање миграцијама остварује уз потпуно поштовање свих људских права миграната. Проблем који се јавља поводом непостојања заједничке политике азила у оквиру саме ЕУ, Република Србија превазилази посебним сарадњама са земљама чланицама, као и са нечланицама ЕУ, што подразумева додатне напоре људства и институција Републике Србије. Ситуацију на том плану отежава не само то што Србија није чланица ЕУ, већ што није ни чланица релевантних европских организација, као што је Европска мрежа за миграције.

Ситуацију на плану управљања миграцијама у Републици Србији усложњава чињеница да је и она земља из које се иселава становништво, што отежава њену борбу против ирегуларних миграција. Када је реч о политици азила, у Србији су установљене институције које се баве спровођењем политике према тражиоцима азила, и у законе су уграђена савремена европска и друга међународна решења. Комплексна и отуда спора азилна процедура коју је прихватила и коју спроводи Република Србија је један од разлога што опада број поднетих захтева за азил у нашој земљи.

По питању статуса избеглице и статуса мигранта, Србија се одредила кроз поштовање европских стандарда на овом плану. Из претежно формалних разлога, избегла лица се у Републици Србији деле на две категорије: избеглице по међународном праву и закону о избеглицама Републике Србије, и на ратом угрожена лица. Исто тако, Србија полаже право да на основу међународних споразума врати она лица која подлежу обавези повратка било као неуспели тражиоци азила или на основу окончања њиховог статуса у оквиру програма за привремену заштиту.

Када је реч о смештају миграната који су тражиоци азила или о особама које су добиле неки облик заштите у Републици Србији, у нашој земљи је у те сврхе оформљен Комесаријат за избеглице и миграције Републике Србије (КИРС), а касније и 20 прихватних и азилних центара, и опредељене су установе социјалне заштите које су надлежне за мигрантску популацију. Посебан проблем представља стартељска заштита миграната без пратње родитеља. У проблеме свакако спада и извештај број смртних исхода при покушајима миграната да се преко Србије домогну западноевропских земаља. До увећања броја миграната који се налазе у прихватним центрима дошло је након избијања рата на тлу Украјине, услед чега се у октобру 2022. године у прихватним центрима у Републици Србији налазило око 3.500 избеглица из Украјине. Такође, у истом периоду и услед истих околности, регистрован је и увећан број руских држављана у нашој земљи, што је довело до пребукираности смештајних капацитета Србије. Ситуацију на том плану олакшава чињеница да минималан број лица из мигрантске популације изражава намеру да остане у Србији.

Овај, као и друге проблеме везане за мигрантску кризу отежава чињеница да постоји немали број ирегуларних миграната који илегално улазе у нашу земљу и избегавају да се региструју. Ако се изузме тај проблем, са којим се иначе суочавају и све друге земље на мигрантској рути, може се закључити да Република Србија успешно контролише и одржава добар баланс између прилива и одлива миграната, водећи притом рачуна о свом и о међународном праву, као и о безбедности својих граница, будући да не постоји ниједна држава на свету која се може похвалити апсолутном контролом преласка својих граница.

У циљу спречавања недозвољених улазака у нашу земљу, интензивно се ангажују надлежни државни субјекти као што су полиција, војска, царина и други. Њихова делатност је истовремено усмерена и на спречавање ирегуларног тока миграција и на спречавање активности везаних за илегалан прелазак границе. У области контроле граница, Србија је потписала 2019. године и споразум са Фронтексом у циљу што успешнијег управљања заједничким европским границама. Са истим циљем, Србија остварује сарадњу и са MARRI, као и SELEC, и усвојила је одговарајућу Стратегију, као

и Акционе планове који је прате. Резултат овакве политике Републике Србије је велики број спречених илегалних прелазака наше државне границе.

У циљу остваривања успешне политике миграција Република Србија остварује сарадњу како са земљама у свом окружењу, тако и шире, и без сумње припада оним државама нашег региона које заступају став да је неопходно унапредити регионалну операбилност како би се правовремено и адекватно одговорило на све безбедносне изазове.

Може се закључити да су земље у окружењу Републике Србије мање-више неспремно дочекале велику мигрантску кризу, услед чега је њихов почетни одговор на њу обележило мноштво импровизација као и бројни неспоразуми у комуникацији са званичним Бриселом. У тим околностима, у поређењу са земљама у свом окружењу, Република Србија је реаговала најспремније, зато што је била поучена трагичним искуствима скорашњих прилива српских избеглица из Хрватске, БиХ и са АП КиМ, али и због свог доследног придржавања међународног права што је допринело да је однос власти у Републици Србији према мигрантима био не само убедљиво најхуманији у нашем региону, већ и врло функционалан.

У комуникацији и сарадњи са сваком од земаља у свом окружењу, Република Србија је временом постигла добре резултате, мада је повремено било и проблема који су произишавали углавном из неспремности појединих суседних земаља да одговоре адекватно на миграциону кризу. Резултат свега тога је да Република Србија данас има уређене принципе и адекватну праксу своје миграционе политике који се тичу сарадње са земљама у окружењу, и да та сарадња данас функционише без нарочитих проблема. Томе је свакако допринело и то што су земље у окружењу које су биле неприпремљене на мигрантску кризу временом успоставиле контролу над миграцијама на својој територији и започеле са спровођењем својих успешних политика миграција чиме су уједно смањени безбедносни ризици од миграција по те земље, али и по Републике Србију.

Када је реч о перспективама миграционих процеса и последица по безбедност Републике Србије, треба имати у виду да је ЕУ као свој дугорочни циљ пројектовала да

миграције не зауставља, већ да их учини „дозираним“ и „уклопивим“ у своје планове, чиме би оне од „нежељених“ постале „пожељне“. Притом, ЕУ различито третира оне европске земље које јесу, односно нису њене чланице. Земљама које нису чланице намењена је улога „чуvara спољних граница ЕУ“ што значи уједно и битну улогу у спречавању ирегуларних, односно нежељених миграција ка ЕУ.

Пројектовање перспективе ЕУ омета неусаглашеност ставова њених чланица по разним питањима која се тичу превазилажења мигрантске кризе и осмишљавања будуће политике миграција ЕУ. Оно што се као неспорно да закључити у вези перспективе, када је реч о политици миграција ЕУ, јесте да је она пре свега усмерена на сагледавање и задовољавање потреба земаља чланица по питању тржишта рада. Притом је, ипак, јасно да прокламована општа добит свих земаља чланица ЕУ од миграција, макар оне биле контролисане и усмераване, није могућа, и да ће као и до сада, од прилива миграната највећу корист имати привредно најразвијене земље чланице ЕУ, попут Немачке, која је услед миграција отворила у кратком року милион нових радних места. Утврђивање перспектива мигрантске политике ЕУ и њених последица по нашу земљу отежавају разне аномалије које су се догодиле у оквиру политичких одлука и праксе, како Европске комисије, тако и земаља чланица ЕУ. Дошло је до кршења глобалних принципа кретања људи, роба и идеја, подизање зидова и учвршћивања до јуче само симболично постављених граница између земаља чланица ЕУ, а посебно њихових граница према европским земљама нечланицама. Као највећи изазов, не само по јединство Европе и перспективе њене миграционе политике, већ и као највећа могућа последица, јавља се феномен ресуверенизације и обнове националних држава који угрожава не само концепт и смисао постојања и функционисања ЕУ, већ „удара“ и у темеље идеологије глобализма и процеса глобализације који су прокламовали укидање суверенитета националних држава, њихово слабљење и временом нестанак и њих самих. Слабљење и евентуални распад ЕУ који би могао настати услед таквог понашања извесног броја њених чланица због неслагања са одлукама званичног Брисела, итекако би, у перспективи, могао имати последице по Републику Србију на разним плановима, а без икакве сумње на плану њеног спровођења политике миграција и сузбијања

безбедносних изазова које миграције са собом доносе или их увећавају. Као дезинтеграциони фактор у ЕУ, који је изазван мигрантском кризом, јавља се растућа ксенофобија у свим земљама чланицама и нагли пораст утицаја десничарских странака и организација од којих немали број тежи напуштању ЕУ од стране њихових земаља, или бар свођењу ЕУ на економску заједницу која не би утицала на креирање и спровођење националних политика земаља чланица, а тиме и на њихове политике миграција, што би у пракси значило потпуно затварање врата тих земаља за мигранте, а врло вероватно имало за последицу и протеривање миграната из више европских земаља. Такви започети процеси би без сумње имали немале реперкусије по стабилност и безбедност Републике Србије, будући да би се мигрантски ток, уколико се такве тенденције остваре, онда кретао у супротном правцу, од Запада ка Истоку, што би се врло вероватно завршило масовним задржавањем мигрантске популације у првим земљама које нису чланице ЕУ, а у које спада и наша земља. Повећању вероватноће остваривања оваквих пресектива које се тичу миграције и миграната на тлу Европе доприносе и бројне измене закона, као и доношење тзв. антимигрантских одлука у великом броју земаља ЕУ које нису само припаднице *Вишеградске групе* (која од почетка мигрантске кризе има резерве према политици миграција званичног Брисела), већ и у оним земљама које су биле, попут скандинавских, шампиони демократије. Такође, и у оним земљама које су биле попут СР Немачке у време док је на њеном челу била канцеларка Ангела Меркел, заступници политике отворених врата за мигранте, сада долази до знатног заокрета од такве политике и приближавању политикама миграције земаља чланица *Вишеградске групе*, пре свега Мађарске, и то у много чему, иако су ове земље до јуче биле жестоко критиковане због неусаглашавања својих политика миграција са ставовима и одлукама званичног Брисела.

Иако је ратни сукоб у Украјини замаглио перспективе политике миграција ЕУ и отежао сагледавање њених последица услед прилива на стотине хиљада украјинских избеглица претежно у земље ЕУ, али такође, у великом броју њих и у Србију, да се закључити да коришћење јефтине мигрантске радне снаге само погодује богатим и развијеним европским земљама чиме се повећава јаз између богатих и сиромашних, како

у ЕУ, тако и на целом европском континенту, што свакако није био прокламовани циљ ЕУ. Нека врста „казне“ земљама које се богате на рачун миграната као јефтине радне снаге, која притом нема стандардна права која имају други запослени, може се проценити то што управо увећање богатстава тих земаља још више увећава жудњу све већег броја миграната да доспеју у њих, као у земље своје жељене дестинације. У ишчекивању реализације прокламованих перспектива миграционе политике ЕУ, Републици Србији преостаје да се понаша као и до сада у складу са релевантним међународним принципима и споразумима које је закључила, као и да коригује евентуалне недостатке у својој политици миграција попут сопственог безвизног режима са појединим земљама тзв. Трећег света, који није у складу са безвизним режимом ЕУ због чега Фронтекс и званични Брисел „захтевају“ од Републике Србије да усклади свију визну политику са европском.

Све заједно узев, указује се у перспективи могућност да сарадња међу земљама чланицама и нечланицама ЕУ, као и међу земљама региона услед неког могућег новог миграторног великог таласа постане недовољна, па чак и слаба, што би драстично увећало скоро све безбедносне ризике који Републици Србији већ сада прете због постојеће ситуације у вези са миграцијама ка Европи. У прилог таквом закључку иде и процена на основу досадашњег искуства да продужени боравак миграната на тлу Србије, као и увећање њиховог броја увек резултира повећањем броја безбедносних инцидената. Посебно је важно у закључним разматрањима навести и то да се наша земља „држала“ и у време кризе изазване епидемијом ковида своје границе отвореним, иако је тада више од 160 земаља затворило своје границе, и да је тиме наставила да показује посвећеност здравственој и свакој другој заштити, као и инклузији миграната. На основу тога, може се закључити да је Република Србија и у условима здравствене кризе светских размера одржала висок ниво „културе добородошлице“ која ју је красила и пре избијања пандемије. Оно што је био и остао велики проблем по Републику Србију јесте недостатак финансија за збрињавање и интеграцију миграната услед такве политике миграција ЕУ којом се фаворизују земље чланице. Да се Србија држи међународних стандарда и хуманитарног права показује и податак да се велики број миграната који је

прешао у БиХ самоиницијативно враћа у Републику Србију услед тога што су услови смештаја и третман миграната у БиХ далеко лошији од оних у Србији.

Ипак, и поред своје више него хумане политике према мигрантима, Република Србија из безбедносних и других разлога мора да настави да контролише прилив миграната који улазе на њену територију, врши њихову идентификацију и нарочито да спречава ирегуларне миграције.

Ово тим пре што резултати спроведеног истраживања потврђују да нису отклоњени ни главни узроци мигрантске кризе, што значи да је ескалација миграција итекако могућа у ближој будућности. Исто тако да се констатовати да су и интереси одређених земаља који доводе до покретања и усмеравања миграција остали непромењени.

Будући да Република Србија није у стању да утиче ни на једно ни на друго, може се закључити да се она мора понашати тако као да безбедносни ризици по њу опстају и у будућности, и у том циљу мора доносити и иновирати своје планове, унапређивати своје инструменте и усавршавати људство за борбу против безбедносних ризика које миграције доносе са собом, као и унапређивати своју сарадњу на том плану са земљама у окружењу и земљама чланицама ЕУ. Притом, Србија треба као и до сада да води рачуна о све већем расцепу који је настао међу земљама чланицама ЕУ поводом мигрантске кризе, настојећи да сарађује и са једном и са другом страном у свом и општем интересу.

Због тих и других анализираних околности, Република Србија мора бити спремна на могућност да дође до покушаја да она и неке друге земље постану „паркинг“ за мигранте, што би је довело у веома тешку безбедносну, политичку и економску ситуацију. У циљу превенције такве могућности Република Србија мора да непрекидно чини све да до такве ситуације по њу не дође, као што је, уосталом, то и до сада успешно чинила.

Међутим, са друге стране Република Србија мора чинити и све да буде успешна у процесу интеграције миграната у српско друштво, мада само у оној мери која по њу не представља безбедносни ризик. То уједно упућује на закључак да је Република Србија у

међународној обавези да решава питања азила на начин како је то регулисано од стране релевантних међународних организација и институција.

Може се закључити да Република Србија није у могућности да се сама избори са увећаним безбедносним изазовима проузрокованим миграцијама ка Европи и да зато треба да унапреди свој систем безбедности, како својим снагама и средствима, тако и удруживањем својих снага и средстава са снагама и средствима суседних земаља, посебно онима које су чланице ЕУ, да би могла адекватно да се супротстави опасностима које са собом доносе миграције. У те сврхе Република Србија мора да настави са дељењем искустава и најбоље праксе, али и релевантних оперативних података између институција сектора безбедности Републике Србије и држава са којима се граничи, тим пре што ти процеси нису на завидном нивоу ни између самих држава чланица ЕУ, а самим тим не могу бити савршени ни у њиховим релацијама на том плану са Србијом. У том циљу Република Србија треба да наставља да побољшава односе са земљама у региону, као и са свим чланицама ЕУ, како би смањила опасности по себе које потичу од трговине људима, крујумчарења миграната, трговине наркотицима, увећања екстремизма и тероризма, нежељеног обавештајног деловања страних фактора и великих здравствених ризика који проистичу из масовних миграција и њима изазване миграторне кризе.

Све у свему, на основу свега истраженог и изложеног, као и адекватне аргументације, може се закључити да су савремена миграторна кретања која су се протекле две деценије одвијала преко Србије и других балканских земаља ка развијенијим земљама Европе проузроковала увећање неких, већ постојећих безбедносних ризика по Републику Србију, као што су трговина људима и наркотицима, тероризам, организовани криминал, обавештајна делатност страних фактора против Републике Србије и усложњавање њених односа са земљама у окружењу и Европи уопште, али и да су узроковала могућу појаву и нових ширих безбедносних ризика по становништво Србије, попут масовног преноса заразних болести.

11. ЛИТЕРАТУРА

Извори

Необјављени извори

I Државни архив Србије (ДАС)

1. Министарство иностраних дела [Политичко одељење]. (1897). Граница према Турској. Београд: *Државни архив Србије*. (Обраћање Изванредног комесара за пограничне страже Стојана Бранковића, 12. август 1896, Ниш).

II Архив Библиотеке „Адлигат“

1. Поповић, А. (1926). *Ратни албум, 1914-1918*. Београд: Архив библиотеке „Адлигат“.
2. Спалајковић, М. (1943). *Српски народни мит и Европа*. Београд: Архив библиотеке „Адлигат“.

III Прилози одређених државних институција

1. MINRZS. (2022, Jun 30). *Organizacija i funkcionisanje sistema socijalne zaštite u radu sa izbegličkom/migrantskom populacijom*.
2. Подаци Комесаријата за избеглице и миграције Републике Србије [КИРС]. (2023, Фебруар 11).

Објављени извори:

Књиге, монографије и докторске дисертације:

1. Андрић, И. (1982). *Развој духовног живота у Босни под утицајем турске владавине* [Докторска дисертација]. Београд: Свеске Задужбине Иве Андрића, бр. 1.
2. Ambrosini, M. (2016). *Europe: No Migrant's Land?*. Milano: ISPI.
3. Azoulay, L. & Vries, K. (2014). *EU Migration Law: Legal Complexities and Political Rationales*. Oxford: Oxford University Press.
4. Батаковић, Д. (1998). *Косово и Метохија: историја и идеологија*. Београд: Духовна академија, Универзитетски образовани православни богослови, Хиландарски фонд, Ваљево & Задужбина „Николај Велимировић и Јустин Поповић“ Србиње.
5. Богдановић, Д. (1986). *Књига о Косову*. Београд: САНУ.
6. Богдановић, Д. (2000). *Књига о Косову*. Београд: Пројект Растко - Библиотеке српске културе на Интернету.
7. Борозан, Ђ. (1995). *Велика Албанија – поријекло – идеје, пракса*. Београд: Војноисторијски институт војске Југославије
8. Bade, K. J. (2000). *Europa in Bewegung. Migration vom späten 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart*. München.
9. Bergsten, F. & Choi, I. (2003). *The Korean Diaspora in the World Economy*. Washington DC: Peterson Institute for International Economics.
10. Beznec, B., Speer, M. & Mitrović, M. S. (2016). *Governing the Balkan Route: Macedonia, Serbia and the European Border Regime*. Belgrade: Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe.
11. Bodrijar, Ž. (2007). *Duh terorizma*. Beograd: Arhipelag.
12. Borzel, T. A. & Risse, T. (2009). *The transformative power of Europe: the European Union and the diffusion of ideas*. Berlin: Freie Universität Berlin.

13. Borja, F., Tcherneva, V. & Wesslau, F. (2016). *Return to Instability: How Migration and Great Power Politics Threaten the Western Balkans – Policy Brief*. London: European Council for Foreign Relations.
14. Bozkurt, K. (2018). *Avrupa Birliği Politikaları ve Düzenlemeleri Kapsamında Göç Hukuku* (Migration Law within the scope of European Union policies and regulations). Istanbul: Legal Publishing.
15. Buchan, J., Dillon, S. & Campbell J. (2017). *Health employment and economic growth: an evidence base*. Geneva: World Health Organization.
16. Вукосављевић, С. (1953). *Историја сељачког друштва*, Књига прва. Београд: Институт за изучавање села САНУ.
17. Вуловић, Д. И. (2018). *Србија земља избеглица*, Књига прва. Београд: Самиздат, ИП Нови свет.
18. Vallet, E. (2014). *Borders, fences and walls: state of insecurity?*. London: Routledge.
19. Velat, D. (1988). *Stanovništvo Jugoslavije u posleratnom periodu*. Beograd: Savezni zavod za statistiku.
20. Vickers, M. (1998). *Between Serb and Albanian: A History of Kosovo*. New York: Columbia University Press.
21. Vinkler, H. A. (2019). *Da li se Zapad raspada? – O savremenoj krizi u Evropi i Americi*. Beograd: Albatros Plus.
22. Vukotić, V., Šuković, D., Rašević, M., Maksimović, S. & Goati. V. (2016). *Seobe i razvoj*. Beograd: Institut društvenih nauka.
23. Weber, M. (1919). Politik als Beruf. *Gesammelte politische Schriften*. Tübingen.
24. Гречић, В. (2019). *Српска стваралачка интелигенција у расејању*. Нови Сад: Матица српска.
25. Грчић, М. (2000). *Политичка географија*. Београд: Географски факултет.
26. Gatrell, P. (2019). *The unsettling of Europe – The Great Migration, 1945 to the Present*. UK: Penguin Random House.

27. Geis, M. (2005). *Migration in Deutschland: Interregionale Migrationsmotivatorenen*. Wiesbaden: Gabrel Edition Wissenschaft, Deutscher Universitates – Verlag/GWV Fehcverlage GmbH.
28. Geiger, M. & Pécoud, A. (2010). *The Politics of International Migrations Management*. London: Palgrave Macmillan.
29. Greider, A. (2017). *Outsourcing Migration Management: The Role of the Western Balkans in the European Refugee Crisis*. Washington: Migration Policy Institute.
30. Gudvin–Gil, G. S. (1998). *Izbeglica u međunarodnom pravu*. Oxford: Oxford University Press.
31. Динић, М. (1978). *Српске земље у средњем веку*. Београд: Историјско-географске студије.
32. Достић, С. & Танчић, Д. (2022). *Безбедност државне границе*. Лепосавић: Институт за српску културу Приштина – Лепосавић.
33. Дугин, А. (2009). *Геополитика постмодерне*. Београд: Преводачка радионица „Росић“ & „Никола Пашић“.
34. Дурковић-Јакшић, С. (1937). *Србијанско-црногорска сарадња (1830-1851)*. Београд: Историјски институт САНУ.
35. Dimitrova, A., Boroda, M., Chultskaya, T., Berbeca, V. & Šargan, T. (2016). *Soft, Normative or Transformative Power: Hat Do the EU's Communications with Eastern Partners Reveal About its Influence?*. Berlin: Freie Universitat Berlin.
36. Dragostinova, T. (2011). *Between Two Motherlands: Nationality and Emigration among the Greeks of Bulgaria, 1900-1949*. NY: Cornell University Press.
37. Dvorjak, S. (2016). *Potek begunske krize v Sloveniji raziskovalna naloga*. Celje: Šolski center Celje, Splošna gimnazija Lava.
38. Đorđević, T. (1984). *Naš narodni život 2*. Beograd: Prosveta.
39. Elsässer, J. (2006). *Comment Le Djihad est arrivé en Europe*. Vevey: Xenia.
40. Жељски, Р. (2018). *Политика у сенци насиља: политичко насиље на Северном Кавказу*. Београд: Академија за националну безбедност & Службени гласник.

41. Живковић, Д. (2008). *Граница – изазов за безбедност*. Београд: Војноиздавачки завод.
42. Izetbegović, A. (1990). *Islamska deklaracija*. Sarajevo: Mala muslimanska biblioteka.
43. Jugović, A. (2020). *Društveno osetljive grupe. Perspektive i politike*. Beograd: Partenon.
44. Jakšić, B. & Bašić, G. (2002). *Romska naselja, uslovi života i mogućnosti integracije Roma u Srbiji. Rezultati socijalnog istraživanja*. Beograd: Centar za etnička istraživanja.
45. Jelavich, B. (1983). *History of the Balkans*. UK: Cambridge University Press.
46. Jones, K. & Ksaifi, L. (2016). *Struggling to survive: slavery and exploitation of Syrian refugees in Lebanon*. London: The Freedom Fund.
47. Каниц, Ф. (1986). *Србија, земља и становништво – од римског доба до краја XIX века*, друга књига. Београд: Српска књижевна задруга, ИРО „РАД“.
48. Кнежевић, А. (2013). *Историјскодемографске и етнодемографске основе развита становништва Источне Србије* [Докторска дисертација]. Београд: Географски факултет.
49. Ковач, М. (2003). *Стратегијска и доктринарна документа националне безбедности - теоријске основе*. Београд: Свет књиге.
50. Крстић, В. (2011). *Историчар у времену преломних и судбинских одлука*. Нови Сад: Прометеј.
51. Крстић, Ђ. (1928). *Колонизација у Јужној Србији*. Сарајево: Босанска пошта.
52. Крстић, Б. (2000). *Косово пред судом историје*. Београд: Издање аутора.
53. Krasnići, M. (1963). *Savremene društveno-geografske promene na Kosovu i Metohiji*. Priština: Muzej KiM, Posebno izdanje.
54. Комас, М. (2007). *Priseljenci*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
55. Kostić, M. (1923). *Arnautsko naselje u Sremu*. Skoplje: Južna Srbija.
56. Kostanick, H. L. (1957). *Turkish Resettlement of Bulgarian Turks, 1950-1953*. Berkeley: University of California Press.
57. Krieger, H. (2004). *Migration Trends in an Inlarged Europe*. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.

58. Kupiszewski, M., Kupiszewska, D. & Никитовић, В. (2012). *Uticaј demografskih i migracionih tokova na Srbiju*. Београд: ИОМ-Мисија у Србији.
59. Knortz, H. (2008). *Diplomatische Tauschgeschäfte. "Gastarbeiter" in der Westdeutschen Diplomatie und Beschäftigungspolitik 1953/1973*. Wien: Bohlau Verlag Köln.
60. Kulischer, E. M. (1948). *Europe on the Move: War and Population Changes, 1917-1947*. New York: Columbia University Press.
61. Kulischer, A. E. (1932). *Krieges-und Wanderzüge. Weltgeschichte als Volkerbewegung*. Berlin/Leipzig.
62. Логос, А. (2017). *Историја Срба I*. Београд: АТЦ.
63. Лукић, В. (2015). *Две деценије избеглиштва у Србији – Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији*. Београд: Републички завод за статистику.
64. Levitt, P. (2007). *God Needs No Passport*. New York: The New Press.
65. Lischer, S. K. (2005). *Dangerous Sanctuaries: Refugee Camps, Civil War, and the Dilemmas of Humanitarian Aid*. Cornell University Press.
66. Lutz, H. (2016). *Migration and Domestic Work: A European Perspective on a Global Theme*. London & New York: Routledge.
67. Малбашић, З. (2019). *Албански и мађарски сепаратизам као генератори политичког насиља у Југоисточној Европи* [Докторска дисертација]. Београд: Факултет политичких наука.
68. Марковић, С. (2018). *Илегалне миграције као факор међународног тероризма* [Докторска дисертација]. Београд: Факултет безбедности Универзитета у Београду.
69. Марковић, Д. (2016). *Безбедносни изазови, ризици и претње илегалних миграција* [Докторска дисертација]. Београд: Факултет безбедности.
70. Марковић, С. (2009). *Међународно-правни положај илегалних миграната*. Београд: Правни факултет.
71. Матић, П. & Живковић, Н. (1996). *Историја Срба у Барањи: историјско-географско-политички положај Срба у Барањи*. Бели Манастир: Народни универзитет „Вук Караџић“.

72. Матић, Г. (2016). *Политички деликти – атентат и побуна*. Београд: Медија центар Одбрана.
73. Матић, Г. & Милошевић, М. (2021). *Основи безбедности*. Београд: Факултет за пословне студије и право, Универзитет Унион „Никола Тесла“.
74. Мијалковић, С. & Жарковић, М. (2012). *Илегалне миграције и трговина људима*, Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
75. Милошевић, М. (2001). *Систем државне безбедности*. Београд: Полицијска академија.
76. Милошевић, М. (2012). *Обавештајна делатност и психолошке операције*. Београд: Медија центар Одбрана Министарства одбране.
77. Миљковић, М. (2012). *Обавештајна делатност и психолошке операције*. Београд: Медија центар одбрана Министарства одбране.
78. Мисаиловић, И. & Глибетић, Р. (2010). *Шарганска осмица (железничка пруга Ужице - Вардиште)*. Београд: Географски институт „Јован Цвијић” САНУ.
79. Mabry, T. J. (2013). *Divided nations and European integration*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
80. Macartney, C. A. (1934). *National States and National Minorities*. New York: Oxford University Press.
81. Matzka, M. & Wolfslehner, D. (1999). *Europäische Migrationspolitik*. Wien: Juridica Verlag.
82. Недељковић, Ј. (2017). *Улога државних институција и невладиних организација у здравственој заштити и збрињавању избеглица током мигрантске кризе 2015/2016* [Дипломски рад]. Београд: Факултет безбедности.
83. Никифор, К. (2014). *Србија на Балкану у XX веку*. Београд: Филип Вишњић.
84. Нововић, Д. (2020). *Ратна штета причињена од Немачке на територији Краљевине Југославије и обештење жртава из Србије* [Докторска дисертација]. Крагујевац: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу.
85. Nikodinović, N. (2017). *Američka nacionalna strategija za borbu protiv terorizma na početku XXI veka*. [Doktorska disertacija]. Београд: Fakultet političkih nauka.

86. Newland, K. (2009). *Circular Migration and Human Development*. United Nations Development Programme, Human Development Reports, no. 42.
87. Oxley, D. (1996). *Convict maids: the forced migration of women to Australia*. Cambridge: Cambridge University Press.
88. Oltmer, J. (2016). *Globale Migration. Geschichte und Gegenwart*. München.
89. Поповић, Д. Ј. (1990). *Срби у Војводини*, књига 2. Нови Сад: Матица српска.
90. Pavlov, T., Kozma, R. & Beleg, B. (2012). *Dijaspora kao resurs lokalnog razvoja*. Beograd: USAID Srbija, Grupa 484.
91. Papazoglu, F. (1969). *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba*. Sarajevo: Akademija nauka Bosne i Hercegovine.
92. Petranović, B. (1988). *Istorija Jugoslavije (1918-1988)*. Beograd: Nolit.
93. Potts, L. (1990). *The world labour market: a history of migration*. London: Zed Books.
94. Pribytkova, I. & Gromovs, J. (2007). *Migration Trends 2004-2006. Söderköping Process countries*. International Organization for migration, European Commission.
95. Радовановић, М. (2004). *Етнички и демографски процеси на Косову и Метохију*. Београд: Liber press.
96. Радоњић, Н. (1927). *Географско знање о Србији почетком 19. века (са две карте у прилогу)*. Београд: Државна штампарија Краљевине СХС.
97. Ракоњац, И. (2017). *Мигрантска криза као безбедносни изазов* [Дипломски рад]. Београд: Факултет безбедности.
98. Радивојевић, А. (2015). *Становништво Балканског полуострва* [Магистер рад]. Ниш: Природно-математички факултет департмант за географију.
99. Radosavljević, I. & Milosavljević, S. (2003). *Metodologija političkih nauka*. Beograd: Službeni glasnik.
100. Rašević, M. (2016a). *Migracije i razvoj u Srbiji*. Београд: ИОМ.
101. Ravenstein, E. G. (1885). The Laws of Migration. *Journal of Statistical Society of London*, 2, 167-227.
102. Reuschke, D., Salzbrunn, M. & Schonharl, K. (2013). *The economies of urban diversity*. New York: Palgrave Macmillan.

103. Roth, K. H. (1977). *Die andere Arbeiterbewegung*. München: Trikont Verlag.
104. Rothschild, J. (1974). *East Central Europe between the Two World Wars*. Washington: University of Washington Press.
105. Савић, А. (2021). *Кнежевина Србија и Османско царство (1839-1858)* [Докторска дисертација]. Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду.
106. Савић, Р. (1989). *Арбанаси на српском тлу*. Београд: Сфаирос.
107. Симеуновић, Д. (2002). *Теорија политике*, I део. Београд: Наука и друштво.
108. Симеуновић, Д. (2009). *Нација и глобализација*. Ниш: Зограф.
109. Симеуновић, Д. (2014). *Нација и глобализација*. Београд: Нолит.
110. Скарић, В. (1921). *Проблеми миграција* (Поријекло православног народа у сјеверозападној Босни). Југословенска књига.
111. Славковић, Б. Ж. (2014). *Политичке, економске и културне прилике на Косову и Метохији 1929-1941. године* [Докторска дисертација]. Београд: Филозофски факултет.
112. Срећковић Јеросимић, Ј. (2009). *Принудне миграције са Косова и Метохије у централну Србију*. Београд: Српско географско друштво.
113. Стајић, Љ. (2005). *Основи безбедности*, Београд: ФЦО & ИК „Драганић“.
114. Стевановић, М. (2006а). *Патријарх Арсеније III Чарнојевић и Велика сеоба Срба*. Београд: Књига-комерц.
115. Степић, М. (2004). *Српско питање – геополитичко питање*. Београд: Јантар група.
116. Стојанчевић, В. (1994а). *Срби и Арбанаси 1804-1812*. Нови Сад: Прометеј.
117. Стојанчевић, В. (1994б). *Косово и Метохија у српско-арбанашким односима у XIX веку (1804-1878)*. Београд: САНУ, Одељење историјских наука и међуодељенски одбор за проучавање Косова и Метохије.
118. Sassen, S. (1996). *Migranten Siedler Fluchtlinge. Von der Massenauswanderung zur Festing Europa*. Frankfurt/Main.
119. Simeunović, D. (1989). *Političko nasilje*. Beograd: Radnička štampa.
120. Simeunović, D. (2009). *Terorizam*. Beograd: Pravni fakultet.

121. Snyder, T. (2003). *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569-1999*. New Haven: CT, Yale University Press.
122. Sheffer, G. (2003). *Diaspora Politics: At Home Abroad*. Cambridge: Cambridge University Press.
123. Schmid, A. P. (2016). *Links between Terrorism and Migration: An Exploration*. The Hague: The International Centre for Counter-Terrorism.
124. Schechtman, J. B. (1962). *Postwar Population Transfers in Europe, 1945-1955*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
125. Танић, Ж. (1979). *Пролетеријат изван домовине*. Београд: ИДН.
126. Tot, B. (2021). *Institucionalni i finansijski okvir europske unije u kriznim situacijama: studija slučaja migrantske krize (2014-2020)* [Završni specijalistički rad]. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
127. Trud, A. (2007). *Geopolitika Srbije*. Београд: Fakultet bezbednosti & Službeni glasnik.
128. Trud, A. (2013). *Razaranje Balkana*. Београд: Xenia, Metella.
129. Ђоровић, В. (1997). *Историја српског народа*. Бања Лука: Глас Српске & Београд: Ars Libri.
130. Урошевић, А. (1987). *Етнички процеси на Косову током турске владавине*. Београд: САНУ Одељење друштвених наука.
131. Frank, M. (2007). *Expelling the Germans: British Opinion and Post-1945 Population Transfer in Context*. Oxford: Oxford University Press.
132. Fischer, W. (1987). *Wirtschaft, Gesellschaft und Staat in Europa, 1914-1980*. Stuttgart.
133. Хантингтон, С. (2000). *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*. Бања Лука: CID.
134. Horvat, B. (1988). *Kosovsko pitanje*. Zagreb: Globus.
135. Hobsbaum, E. (2008). *Globalizacija, demokratija i terorizam*. Београд: Arhipelag.
136. Hofbauer, H. (2020a). *Kritika migracija – Ko dobija a ko gubi*. Београд: Albatros Plus.
137. Hofbauer, H. (2020b). *Evropa - poslednji pozdrav*. Београд: Albatros plus.
138. Hoerder, D. & Moch, L. P. (1996). *European Migrants. Global and Local Perspectives*. Boston: Northeastern University Press.

139. Hoerder, D. (2002). *Cultures in Contact. World Migrations in Second Millenium*. London: Duke University Press.
140. Horowitz, D. (2000). *Politics, Philosophy, Law*. University of California Press.
- Holifield, J. F. (1992). *Imigrants, Markets and States: The Political Economy of Postwar Europe*. Cambridge & London: Harvard University Press.
141. Цвијић, Ј. (1922). *Балканско полуострво и јужнословенске земље*. Београд: Државна штампарија.
142. Цвијић, Ј. (1965). *Балканско полуострво и јужнословенске земље, сабрана дела*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства Београд.
143. Цвијић, Ј. (1987). *Балканско полуострво, књига 2*. Београд: САНУ, Књижевне новине & Завод за уџбенике и наставна средства.
144. Цвијовић, Р. (1996). *Миграције становништва из брдско-планинског подручја и њихове последице*. Прибој: Завичајни музеј.
145. Sağartay, S. (2006). *Islam, Secularism and Nationalism in Modern Turkey, Who is a Turk?*. London & New York: Routledge.
146. Castles, S., Haas, H., & Miller, M. J. (2014). *The Age of Migration: International population movements in the modern world* (5th ed.). New York: Palgrave Macmillan.
147. Cohen, R. (1995). *The Cambridge survey of world migration*. Cambridge: Cambridge University Press.
148. Cohen, R. (2008). *Global diasporas: an introduction*. London: Routledge.
149. Cohen, R. (2019). *Migration – the movement of humankind from prehistory to the present*. London: Andre Deutsch.
150. Chantavanich, S. & Responds, E. B. (1998). *Indochinese refugees: asylum and resettlement*. Bangkok: Institute of Asian Studies, Chulalongkorn University.
151. Чакић, С. (1982). *Велика сеоба Срба 1689/90. године и патријарх Арсеније III Чарнојевић*. Нови Сад: Добра вест.
152. Чубриловић, В. (1958). *Историја политичке мисли у Србији 19. века*. Београд: Просвета.
153. Ћејовић В. (2002). *Krivično pravo – poseban deo*. Beograd: Službeni list SRJ.

154. Шантић, Д. & Антић, М. (2019). *Истраживање ставова и намера становништва о пресељавању и утврђивање утицаја миграција на демографско старење у четири јединице локалне самоуправе, у циљу формулисања препорука за креирање мера популационе политике*. Београд: Географски факултет.
155. Шешум, У. (2015). *Србија и Стара Србија (1804-1839)* [Докторска дисертација]. Београд: Филозофски факултет.
156. Шушић, С. (2004). *Геополитички кошмар Балкана*. Београд: Војноиздавачки завод.
157. Šabić, S. Š. & Borić, S. (2016). *At the Gate of Europe – A Report on Refugees on the Western Balkan Route*. Zagreb: Friedrich Ebert Stiftung.
158. Šarić, M. (2021). *Међународне кружне радне миграције: искуства жена из Славоније* [Докторска дисертација]. Универзитет у Задар: Свеучилиште у Задру & Свеучилиште у Тераму.
159. Škaljić, A. (1966). *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.

Радови из научних часописа:

1. Aleksić, M. & Gligorić, M. (2017). Izazovi savremenih migracija – bezbednosni aspekti i etnifikacija politike. *Međunarodna politika*, 1165, 23-39.
2. Abel, G. J. & Sander, N. (2014). Quantifying Global International Migration Flows. *Science*, 343 (6178), 1520-1522.
3. Acosta, D. (2009). The God, the Bad and the Ugly in EU Migration Law: is the European Parliament Becoming Bad and Ugly. (The Adoption of Directive 2008/115: The Returns Directive). *The First Decade of EU Migration and Asylum Law*, 179-205.
4. Açıkgül, H. A. (2021). Rights of migrants from Islamic and human rights perspective. *Adalet Dergisi*, 2, 105-150.
5. Aktel, M. & Kaygisiz, Ü. Ü. (2018). Türkiye’de göç yönetimi – Migration administration in Turkey. *The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 2, 579-604.

6. Батаковић, Д. (1989а). Од српске револуције до источне кризе: 1804-1875. У: Група аутора. (1989). *Косово и Метохија у српској историји* (171-208). Београд: Српска књижевна задруга.
7. Батаковић, Д. (1989б). Улазак у сферу европског интересовања. У: Група аутора. (1989). *Косово и Метохија у српској историји* (209-248). Београд: Српска књижевна задруга.
8. Барјактаровић, Д. & Врећа, М. (2016). Идентификација жртава трговине људима у контексту миграција. *Социјална политика*, 2, 25-41.
9. Векер, R. (2000). *Šta je u pozadini NATO agresije na SR Jugoslaviju '99*. У: Klajn, L. (ured.) (2000). Међународни симпозијум. Novi Sad: Удружење за правну теорију и праксу.
10. Бодрожих, И. П. & Бодрожих, А. (2018). Политичко-правни аспекти ширења лажних вести. *Српска политичка мисао*, 3, 247-269.
11. Бошковић, А. & Рацић, И. (2018). Ирегуларне миграције у Републици Србији с посебним освртом на кријумчарење људи од стране организованих криминалних група. *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, 2, 259-269.
12. Бошковић, М. М. (2016). Политика миграција у Европској унији – од пројекта отворене и безбедне Европе до затварања граница У: Ћирић, Ј. & Кнежевић, Б. (уред.) (2016). *Мигранти на раскршћу или беспућу земље Србије* (213-228). Београд: Института за упоредно право.
13. Bandžović, S. (2002). Migraciona kretanja muslimanskog stanovništva na Balkanu krajem XIX stoljeća. *Znakovi vremena*, 268-291.
14. Bayar, F. (2011). Membership of Turkey to the European Union: An Added Value, not a Burden. *Journal on European Perspectives of the Western Balkans*, 2 (5), 33-52.
15. Brettell, C. B. (2017). Marriage and migration. *Annual Review of Anthropology*, 46, 81-97.
16. Brunnbauer, U. (2012). Emigration Policies and Nation-building in Interwar Yugoslavia. *European History Quarterly*, 42(4), 602-627.

17. Velimirović, S. (2018). Evropska unija i migrantska kriza u Srbiji. *Evropske sveske*, 4, 4-11.
18. Vallet, E. & David, C. P. (2012). Introduction: The (Re) Building of the Wall in International Relations. *Journal of Borderlands Studies*, 2(21), 111-119.
19. Weiner, M. (1992). Security, Stability and International Migration. *International Security*, 3, 105-106.
20. Гатарих, Д. & Иванишевић, М. (2016). Конвергентне и дивергентне дневне миграције становништва Змијања. *Демографија*, 13, 139-144.
21. Глигорић, М. & Алексић, М. (2017). Европске интеграције и заједничка безбедност – савремени изазови. У: *Зборник радова са Конференције Института за међународну политику и привреду: Балканска мигрантска рута: између политике права и безбедности*, 241-263.
22. Глигорић, М. (2019). Безбедносни одговор Републике Србије на угрожавање мигрантском кризом. *Српска политичка мисао*, 3, 493-514.
23. Глигорић, М. (2021). Управљање миграцијама у Републици Србији. *Национална безбедност*, 14, 77-102.
24. Гордић, А. (2016). Цвијићева антропогеографија и проучавање метанастазичких кретања. У: Ћирић, Ј. & Кнежевић, Б. (уред.) (2016). *Мигранти на раскршћу или беспућу земље Србије* (53-72). Београд: Института за упоредно право.
25. Гречић, В. & Тодић, Д. (2016). Шта је са стратегијским опредељењем Србије за трансформацију негативних у позитивне ефекте спољних миграција?. У: *Зборник радова са Конференције Института за упоредно право: Мигранти на раскршћу или беспућу земље Србије*, 201-211.
26. Gligorić, M. (2019). The response of The Republic of Serbia concerning the migration challenges. *Nauka i društvo (Science and Society)*, 2, 74-92.
27. Gibson, S. (2004). Open Source Intelligence: An Intelligence Lifeline. *The RUSI Journal*, 149(1), 16-22.
28. Димитријевић, И. & Мандић, Г. (2022). Отворени извори података и обавештајни рад. *Безбедност*, 2, 80-98.

29. Достих, С. (2007). Улога граничне полиције у борби против трговине људима. *Безбедност*, 1/07, 144-167.
30. Tadić, J., Dragović, F. & Tonči, T. (2016). Migracijska i izbeglička kriza – sigurnosni rizici za EU. *Policija i sigurnost*, 1, 14–41.
31. Dannecker, P. & Sieveking, N. (2009). Gender, Migration and Development: An Analysis of the Current Discussion on Female Migrants as Development Agents. *Working Papers–Centre on Migration, Citizenship and Development*, 69, 1–15.
32. Dyer, S., McDowell, L. & Banitzky A. (2010). The Impact of Migration on the Gendering of Service Work: The Case of West London Hotel. *Gender, Work and Organization*, 6, 635-657.
33. Ђере, З. (2004). Скица промена етничког састава становништва на тлу данашње Војводине 1526-1910. године. *Истраживања*, 15, 105-125.
34. Ђуричић, М. (1986). Последице страдања српског народа и Српске православне цркве на Косову и Метохији од 1690—1912. *Теолошки погледи*, 1-2, 27-44.
35. Ђурковић, М. (2015). Evropska unija i Balkan u doba Junkerove komisije. *Međunarodna politika*, 1158-1159, 143-154.
36. Esterajher, J. (2015). Iskustva zbrinjavanja prognanika i izbjeglica i suvremena izbjegličko-migrantska kriza u Hrvatskoj. *Političke analize*, 23(6), 15-22.
37. Жељски, Р. (2016). Радикални исламизам на Северном Кавказу у историјској перспективи. *Национална безбедност*, 3, 48-67.
38. Živojinović, D. (2018). Migracije, zidovi i sloboda. *Evropske sveske*, 4, 21-28.
39. Zirojević, M. (2016). Terrorism and transnational crime – view from Serbia. *Наука и друштво (Science and Society)*, 2, 29-46.
40. Ilievski, B. (2018). Turci u Kraljevini SHS/Jugoslaviji demografska analiza na osnovu popisa stanovništva 1921. i 1931. *Istorija 20. veka*, 1, 35-54.
41. Јовановић, С. (2016а). Проблеми остваривања заштите малолетних миграната у ризику од трговине људима: наша или туђа „мигрантска криза“?. У: Ђирић, Ј. & Кнежевић, Б. (уред.) (2016). *Мигранти на раскршћу или беспућу земље Србије (167-175)*. Београд: Института за упоредно право.

42. Јовановић, И. (2016). Криза мултикултурализма и секуритизација имиграције у Европској унији. У: Ћирић, Ј. & Кнежевић, Б. (уред.) (2016). *Мигранти на раскршћу или беспућу земље Србије* (157-166). Београд: Института за упоредно право.
43. Јосипович, Д. (2016). Геополитика и миграције: миграциона индустрија као важан фактор стабилизације/дестабилизације земаља Западног Балкана (28-29). Међународна Конференција Филозофског факултета: *Савремене миграције и друштвени развој - интердисциплинарна перспектива* [књига апстраката].
44. Кољевић, Б. (2016). Мигранти као феномен савремене биополитике. У: Ћирић, Ј. & Кнежевић, Б. (уред.) (2016). *Мигранти на раскршћу или беспућу земље Србије* (177-184). Београд: Института за упоредно право.
45. Крга, Б. (2019). Безбедност Балкана и Русије. *Политика националне безбедности*, 2, 155-171.
46. Kirişci, K. (2000). Disaggregating Turkish Citizenship and Immigration Practices. *Middle Eastern Studies*, 3, 1–22.
47. Krivokapić, V. (2005). Zaštita manjina između dva svetska rata – osvrt na neke posebne slučajeve. *Međunarodni problemi*, 1-2, 100-120.
48. Kumpes, J. (1993). Prisilna migracija, kolonizacija i etnički sukob. *Migracijske teme*, 9, 67-98.
49. Лазаревић, А. & Матијевић, А. (2021). Конференција о будућности Европе: Значај за регион Западног Балкана. *Политичка ревија*, 4, 69-84.
50. Лукић, В. (2005). *Избегличке миграције из Босне и Херцеговине у Београд током последње деценије XX века*. Београд: Географски институт „Јован Цвијић” САНУ.
51. Lepetić, J. (2009). Bela šengenska lista. *Strani pravni život*, 1, 87-110.
52. Lukić, V. (2011). Dnevne migracije radnika u sistemu naselja Srbije. *Stanovništvo*, 2, 25-50.
53. Lee, E. (1966). A Theory of Migration. *Demography*, 1, 47-57.
54. Марковић, Д. (2000). Година опасног живљења. *Геополитичка раскршћа*, 1.
55. Марковић, В. (2019). Алтернативно старање за децу мигранте/тражиоце азила без пратње родитеља или старатеља у Србији. *Социјална политика*, 3, 47-64.

56. Марковић, Д. (2016). Специфичности миграција са којима се суочава Европа на почетку 21. века. У: Ћирић, Ј. & Кнежевић, Б. (уред.) (2016). *Мигранти на раскршћу или беспућу земље Србије* (201-211). Београд: Института за упоредно право.
57. Марковић, С. (2014). Корелација између илегалних миграната и терориста. *Међународна политика, 1155-1156*, 163-176.
58. Милановић, Ј. & Лајовић, Б. (2016). *Приручник за образовни систем – Заштита ученика од трговине људима*. Београд: Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Центар за заштиту жртава трговине људима & УНИТАС фонд.
59. Миљковић, Љ., Давидовић, Р., & Тодић, Д. (2002). Промена броја и етничке структуре становништва Чуруга. У: *Зборник радова Департамента за географију, туризам и хотелијерство, 32*, 75-84.
60. Митровић, Д. Љ. (2020). Значај студија дијаспоре – са посебним освртом на досадашња истраживања српске дијаспоре. *Национални интерес, 3*, 89-107.
61. Мијалковић, С. (2011). Обавештајно-безбедносне службе и национална безбедност. *Безбедност, 1*, 74-92.
62. Мушовић, Е. (1981). Jugoslovensko iseljništvo u Turskoj. У: *Zbornik radova Etnografskog instituta SANU, 12*, 65-75.
63. Marković, D. & Marković, D. (2015). Potencijalni izazovi i rizici iregularnih migracija po Evropu (286-303). У: Zirojević & Ćosić (ured.) (2015). *Četrdeset godina od potpisivanja Helsinškog završnog akta*. Београд: Института за упоредно право & INTERMEX.
64. Mitrović, M. S. & Meh, E. (2015). The Reproduction of Borders and the Contagiousness of Illegalisation: A Case of a Belgrade Youth Hostel. *Гласник Етнографског института САНУ, 3*, 623-639.
65. Mitrović, M. S. (2014). Serbian migration Policy concerning irregular migration and asylum in the context of the EU Integration process. *Etnoantropološki problem, 4*, 1105-1120.

66. Mijalković, S. & Petrović, I. (2018). Bezbednosni rizici savremenih migracija. *Žurnal za kriminalistiku i parvo (NBP Journal of Criminalistics and Law)*, 2, 1-18.
67. Mitchell, F. (2003). The social services response to unaccompanied children in England. *Child and Family Social Work*, 8, 179–189.
68. Mojić, D. (2016). Seobe mladih iz Srbije početkom trećeg milenijuma (280-288). U: Vukotić i dr. (ured.) (2016). *Seobe i razvoj*. Beograd: Institut društvenih nauka.
69. Morokvašić, M. (2014). Orodnjavanje migracija. *Migracijske i etničke teme*, 30 (3), 355-378.
70. Megreya, A. M. & Burton, A. M. (2006). Unfamiliar faces are not faces: Evidence from a matching task. *Memory & Cognition*, 4, 865-876.
71. Muhadinović, J. (2018, ljeto). Malisorska buna i Crna Gora. *Matica crnogorska*, 74.
72. Novaković, N. & Obradović, M. (2018). Migranti, društveni pokreti i solidarnost. U: Lutovac, Z. (ured.) (2018). *Savremene migracije i društveni razvoj: interdisciplinarna perspektiva* (245-257). Beograd: Srpsko sociološko društvo, Institut društvenih nauka & Filozofski fakultet.
73. Парезановић, М. & Жељски, Р. (2019). Улога пропагандних активности у политичким превратима. *Српска политичка мисао*, 3, 409-426.
74. Павлићевић, П. Д. (2016). Мигрантска криза: европско јавно мњење и процес интеграције имиграционе популације. *Култура полиса*, 31, 57-70.
75. Павловић, М. (2015). Миграција становништва са територије Србије у Турску у историјској перспективи. Проблеми концепције истраживања. *Гласник Етнографског института*, 3, 581-593.
76. Перишић, Н. (2018). Западно-балканска мигрантска рута: утицај кандидатуре за чланство у Европској унији на позицији Србије. *Политичка ревија*, 4, 89-104.
77. Pavlica, B. (2005). Migracije iz Jugoslavije u Nemačku - migranti, emigranti, izbeglice, azilanti. *Međunarodni problemi*, 1-2, 121-158.
78. Pezo, E. (2013). Komparativna analiza jugoslovensko-turske konvencije iz 1938. i „Džentlmenskog sporazuma“ iz 1953. Pregovori oko iseljavanja muslimana iz Jugoslavije u Tursku. *Токови историје*, 2, 97-120.

79. Priebe, S., Giacco D. & El-Nagib, R. (2016). *Public health aspects of mental health among migrants and refugees: a review of the evidence on mental healthcare for refugees, asylum seekers and irregular migrants in the WHO European Region*. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
80. Puzstai, Z. et al., (2018). Refugee and migrant health – improving access to health care for people in between. *Public Health Panorama*, 4 (2), 220-224.
81. Радовановић, М. (1988). Становништво као аутономни биосоцијални и географски систем. У: *Зборник радова ГИ „Јован Цвијић“ САНУ*, 167-178.
82. Радовановић, М. (1991). Антропогеографске и демографске основе развоја насељености у Србији. У: *Зборник радова Географског института „Јован Цвијић“ САНУ*, 57-91.
83. Радушки, Н. (2011). Присилне миграције у Србији: избеглице из Босне и Херцеговине. *Социолошки преглед*, 3, 373-392.
84. Радушки, Н. М. (2016). Утицај унутрашњих миграција на демографски развој Србије. *Социјална политика*, 2, 43-59.
85. Радушки, Н. (2012). Миграције село-град и негативне импликације на развој пољопривреде Србије. У: *Зборник радова Центра за економска истраживања Института друштвених наука: Становништво и развој*, 178-182.
86. Radinović, D. (2018). Arapsko proleće i migrantska kriza: Bezbednosni izazov za evropske zemlje. U: Lutovac, Z. (ured.) (2018). *Savremene migracije i društveni razvoj: interdisciplinarna perspektiva* (271-280). Beograd: Srpsko sociološko društvo, Institut društvenih nauka & Filozofski fakultet.
87. Raduški, N. (2002). Etničke migracije na prostoru Vojvodine u drugoj polovini 20. Stoljeća. *Migracijske i etničke teme*, 18, 339-348.
88. Rašević, M. (2016b). Migracije u funkciji razvoja: mogućnost ili mit (50-58). U: Vukotić i dr. (ured.) (2016). *Seobe i razvoj*. Beograd: Institut društvenih nauka.
89. Ravenstein, G. E. (1885). The Lows of Migration. *Journal of the Statistical Society of London*, 2, 167-227.

90. Ritchey, P. N. (1976). Explanations of Migration. *Annual Review of Sociology*, Annual Review, 363–404.
91. Rystad, G. (1992). Immigration History and the Future of International Migration. *International Migration Review*, 4, 1168-1199.
92. Salvatici, S. (2014). Between National and International Mandates: Displaced Persons and Refugee in Post-War Italy. *Journal of Contemporary History* 49, 4, 514-536.
93. Симеуновић, Д. (2015). Миграције и национални интерес Србије. *Национални интерес*, 3, 121-141.
94. Симеуновић, Д. (2016). Масовне миграције као историјски и савремени проблем ЕУ. У: Ћирић, Ј. & Кнежевић, Б. (уред.) (2016). *Мигранти на раскришћу или беспућу земље Србије* (253-256). Београд: Института за упоредно право.
95. Симеуновић Д. (2017). Миграциона криза као безбедносни изазов за земље западног Балкана – стање у 2017. и перспектива. *Култура полиса*, XIV, 31-56.
96. Симеуновић, Д. (2018). Феномен граница. *Српска политичка мисао*, 3, 9-25.
97. Стојанчевић, В. (1999). Историјски преглед прогона и нестајања Срба у Метохији и на Косову за време турске управе (до 1912. године). *Добровољачки гласник*, 13, 87-97.
98. Стевановић, Р. (2006). Мигрантско становништво Србије. У: Пенев, Г. (уред.) (2006). *Становништво и домаћинства Србије према попису 2002. године* (стр. 73-76). Београд: Републички завод за статистику, Институт друштвених наука & Друштво демографа Србије.
99. Суботић, М. & Димитријевић, И. (2019). Популизам као генератор десног екстремизма на примеру мигрантске кризе. *Култура полиса*, 38, 295-310.
100. Simeunović, D. (1997). Migration und sozioökonomische Transformation in Jugoslawien/Serbien. *Migration und sozioökonomische Transformation in Südosteuropa, Südosteuropa-Studien* 59, 283-295.
101. Simeunović, D. (2003). Serbien in Europa - unter besonderer Berücksichtigung der deutsch-serbischen Beziehungen. *Serben und Deutsche - Traditionen der Gemeinsamkeit*

- gegen Feindbilder*. Collegium Europaeum Jenense, Palm & Enke, Jena und Erlangen, 235-251.
102. Simeunović, D. (2010). Problemi pojmovnog određenja „HOMEGROWN” („DOMAĆEG“) terorizma i njegove identifikacije na Balkanu. U: Ignjatović, Đ. (ured.) (2010). *Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja* (141-159). Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
103. Simeunović, D. (2014). The tradition of collective guilt as the main source of the culture of violence. *Nauka i društvo (Science and Society)*, 2, 47-61.
104. Simeunović, D. (2015). Migracije kao uzrok političkih anomalija u Evropi. *NBP – Žurnal za kriminalistiku i pravo*, 3, 1-17.
105. Simeunović, D. (2018). Health risks from recent migrations to Europe. *Vojnosanitetski Pregled*, 75(4), 410-413.
106. Simeunović, T. & Rakazov, S. S. (2019). Migrants Chaos – Its classification and potencial responses to the challenges of migrant waves, as part of the hybrid and asymmetric wars of the present“, *Science and Society*, 10, 5-25.
107. Stojković, M. (1998). *Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996*, tom II. Beograd: Službeni list Srbije.
108. Sa’iliemanu, L. (2009). Beyond Migration: Samoan population movement (Malaga) and geography of social space (Va). *The Contemporary Pacific: A Journal for Pacific Island Affairs*, 1-32.
109. Schiller, N. G. (1999). Terrains of blood and nation: Haitian transnational social fields. *Ethnic and Racial Studies*, 22, 340-366.
110. Scherhag, U. & Rathgeb, C. (2019). Face Recognition Systems Under Morphing Attacks: A Survey, *IEEE Access*, 7, 23012-23026.
111. Sjaastad, L. A. (1962). The Costs and Returns of Human Migration. *The Journal of Political Economy*, 5, 80–93.
112. Szuhai, I. & Tálás, P. (2017). A 2015-ös európai migrációs és menekültválság okairól és hátteréről”. *Magyarország és a 2015-ös európai migrációs válság*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 9-34.

113. Тодоровић, Д. (2011). Роми на Балкану и у Србији. *Теме*, 4, 1137-1174.
114. Trbojević, M. & Svirčević, B. (2022). Strategic Directions of Activities of the Intelligence and Security Agencies of the Western Balkans. *Kultura polisa*, 19(1), 98–120.
115. Thibos, C. (2014). One million Syrians in Lebanon: a milestone quickly passed. *Policy Briefs*, 3.
116. Ћосић, Д. (2002). Српско питање – демократско питање. У: Симеуновић Д. (2002). *Теорија политике*, I део. Београд: Наука и друштво.
117. Ћеранић, П. (2022). Мигрантска криза – хуманитарно или безбједносно питање. У: *Зборник радова са II Међународне научне конференције Савремени изазови и пријетње безбједности*, Бања Лука.
118. Урошевић, А. (1951). Приштина. *Зборник радова Етнографског института САНУ*, 36, 1-33.
119. Freeman, G. (2006). National models, policy types and the politics of immigration in liberal democracies. *West European Politics*, 29, 227-247.
120. Frost, F. J. (1989). Fallmerayer revisited. У: Ninić, I. (ured.) (1989). *Migrations in Balkan History* (109-114). Београд: SANU.
121. Hadri, A. (1965). Окупациони систем на Косову и Метохији 1941–1944. *Jugoslovenski istorijski časopis*, 2, 39–60.
122. Хасани, Х. (1995). Миграција становништва Горе. У: *Зборник радова ГИ, „Јован Цвијић“ САНУ*, књ. 40/II, 149-166.
123. Цветковић, Н. & Вујовић, Д. (2019). Експанзија тероризма у Западној Европи у светлу мигрантске кризе. *Политичка ревија*, 3, 151-168.
124. Cerase, F. P. (1974). Expectations and reality: A case study of return migration from the United States to Southern Italy. *The International Migration Review*, 2, 245-262.
125. Cheng, T. & Selden, M. (1994). The origins and social consequences of China's hukou system. *The China Quarterly*, 139, 644-668.
126. Coulon, A. (2016). Where do immigrants retire to?. *IZA World of Labour*, 297,1-10.

127. Černetić, M. & Dobrnjić, O. D. (2008). Ljudski capital - e-učenje i strategija razvoja. *Informatologia*, 41 (4), 259-265.
128. Шантић, Д. & Обрадовић, С. (2016). Миграциона политика Европске уније. *Демографија*, књ. XIII, 117-128.
129. Шупут, Ј. (2016). Мигранти и криминалитет-стигматизација путем медија. *Зборник радова Института за упоредно право: Мигранти на раскришћу или беспуњу земље Србије*, 305-315.
130. Šabić, S. Š. (2017). The Impact of the Refugee Crisis in the Balkans: A Drift Towards a Security. *Journal of Regional Security*, 12 (1), 51-75.

Интернет адресе, новински чланци, ТВ емисије, документарци и остало:

1. Ананић, В. (2014, Фебруар 19). *Досељавање народа у Војводину*. <https://www.poreklo.rs/2014/02/19/doseljavanje-naroda-u-vojvodinu/>. [приступљено: 9.1.2023].
2. Achiron, M. (2007). *Državljanstvo i apatridija. Priručnik za članove parlamenta, br. 22*. http://archive.ipu.org/PDF/publications/nationality_mon.pdf. [приступљено: 17.3.2020.].
3. Ahmet, D. (2019, May 8). *Speech Delivered by the Minister of Foreign Affairs H.E. Mr. Ahmet Davutoğlu to EU Ambassadors On the Occasion of Europe Day*. https://www.mfa.gov.tr/speech-delivered-by-the-minister-of-foreign-affairs-h_e_-mr_-ahmet-davutoglu-to-eu-ambassadors-on-the-occasion-of-europe-day_-8-may-2009_-ankara.en.mfa. [приступљено: 13.7.2021].
4. Albaik, Z. (2021, Oktobar 15). *Erdogan pod svoju nadležnost stavio Ured za migracije: Posljedice za Arape i strance?*. <https://balkans.aljazeera.net teme/2021/10/15/erdogan-pod-svoju-nadleznost-stavio-ured-za-migracije-posljedice-za-arape-i-strance>. [приступљено: 14.9.2022].
5. Andrejev, A. (2020, Mart 3). *Sve je mirno na bugarsko-turskoj granici*. <https://www.dw.com/sr/sve-je-mirno-na-bugarsko-turskoj-granici/a-52618532>. [приступљено: 30.6.2022].

6. Ambasada Savezne Republike Nemačke Beograd. (2020, Mart 3). *Zakon o doseljavanju stručne radne snage (FEG)*. <https://belgrad.diplo.de/rs-sr/service/-/2309578?openAccordionId=item-2309666-0-panel>. [pristupljeno: 21.12.2021].
7. Asis, M. M. B. (2017). *The Philippines: beyond labour migration, toward development and (possibly) return*. <https://www.migrationpolicy.org/article/philippines-beyond-labor-migration-toward-development-and-possibly-return>. [pristupljeno: 23.9.2020].
8. Atlantski savez Crne Gore. (2022, Decembar 13). *Analiza: Nova inicijativa na Zapadnom Balkanu*, <https://www.rtnk.me/me/politika/65168/analiza-atlantskog-saveza-crne-gore:-perspektive-i-ograni%C4%8Cenja-inicijative-otvoreni-balkan/>. [pristupljeno: 12.1.2023].
9. Al Jazeera. (2015, Septembar 5). *Austrija i Nemačka otvorile vrata hiljadama izbeglica*. <https://balkans.aljazeera.net/news/world/2015/9/5/austrija-i-njemacka-otvorile-vrata-hiljadama-izbjeglica>. [pristupljeno: 23.1.2021].
10. Al Jazeera. (2018, Novembar 15). *Slovenija podržala globalni dogovor o migracijama*. <https://balkans.aljazeera.net/news/world/2018/11/15/slovenija-podrzala-globalni-dogovor-o-migracijama>. [pristupljeno: 23.6.2022].
11. Al Jazeera. (2021, Oktobar 10). *Broj stanovnika se smanjuje u Srbiji, BiH i Hrvatskoj, na Kosovu i Crnoj Gori više novorođenih*. <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2021/10/10/broj-stanovnika-se-smanjuje-u-srbiji-bih-i-hrvatskoj-na-kosovu-i-crnoj-gori-vise-novorodjenih>. [pristupljeno: 13.8.2022].
12. Al Jazeera. (2020, Jun 30). *Sve više ilegalnih migranata u Makedoniji*. <https://balkans.aljazeera.net teme/2013/8/7/sve-vise-ilegalnih-migranata-u-makedoniji>, [pristupljeno: 15.7.2020. godine.].
13. Al Jazeera. (2022, Oktobar 16). *Ove godine u Srbiji 30.000 migranata više nego čitave prethodne*. <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2022/10/16/u-srbiji-ove-godine-skoro-30-000-migranata-vise-nego-citave-prethodne>. [pristupljeno: 23.10.2022].
14. Al Jazeera. (2021, Januar 2). *Nevladine organizacije: Kroz Srbiju prošlo 90.000 migranata, azil dobilo njih 25*.

- <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2023/1/2/nevladine-organizacije-kroz-srbiju-proslo-90-000-migranata-a-azil-dobilo-samo-njih-25>. [pristupljeno: 4.1.2023].
15. Al Jazeera Balkans. (2019, Jun 3). *Slovenija ove godine u Hrvatsku vratila više od 1.500 migranata*. <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/slovenija-ove-godine-u-hrvatsku-vratila-vise-od-1500-migranata>. [pristupljeno: 4.5.2019.].
16. Al Jazeera Balkans. (2020, Mart 18). *Turska zatvara granice sa Grčkom i Bugarskom*. <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/turska-zatvara-granice-s-grckom-i-bugarskom>. [pristupljeno: 9.7.2020.].
17. Al Jazeera. (2022, Januar 11). *Veliko povećanje ilegalnih ulazaka u EU-u, 125 posto više preko zapadnog Balkana*. <https://balkans.aljazeera.net/news/world/2022/1/11/veliko-povecanje-ilegalnih-ulazaka-u-eu-u-125-posto-vise-preko-zapadnog-balkana>. [pristupljeno: 9.11.2022].
18. Al Jazeera. (2018, Jul 23). *U Austriji 250.000 ilegalnih migranata*. <https://balkans.aljazeera.net/news/world/2018/7/23/u-austriji-250000-ilegalnih-migranata>. [pristupljeno: 21.5.2020].
19. ANNA News. (2021, Jun 18). *U izbegličkom kampu dešavaju se jezive stvari: Čak i džihadisti pokušavaju da pobegnu odatle, ne pitaju koliko košta!*. <https://www.sd.rs/vesti/sirija/u-izbeglickom-kampu-se-desavljaju-jezive-stvari-cak-i-dzihadisti-pokusavaju-da-pobegnu-odadle-ne-2021-06-18>. [pristupljeno: 9.10.2022].
20. APC/CZA. (n. d.). *Međunarodni dan izbeglica*. <https://www.azilsrbija.rs/medunarodni-dan-izbeglica/?script=cir>. [pristupljeno: 15.11.2021].
21. APC/CZA. (2014, Septembar 4). *Sirijci i Srbi najbrojniji azilanti*. <https://www.azilsrbija.rs/sirijci-i-srbi-najbrojniji-azilanti/>. [pristupljeno: 14.5.2019].
22. APC/CZA. (2015, October 19). *U Grčku ušlo više od 500.000 ljudi*. <https://www.azilsrbija.rs/u-grcku-uslo-vise-od-500-000-ljudi/>. [pristupljeno: 12.10.2019].
23. APNews. (2019, October 24). *EU's border agency creates bloc's first uniformed service*. <https://apnews.com/3fc3c6399b084d9ebf5e3f18be768e0d>. [pristupljeno: 24.10.2019].

24. Are You Syrious?. (2019, Oktobar 29). *AYS Daily Digest 28/10/19: 'Welcome to Croatia — Croatia Full of Torture' billboards "welcoming" people along the border.* <https://medium.com/are-you-syrious/ays-daily-d2igest-28-10-19-welcome-to-croatia-croatia-full-of-torture-billboards-welcoming-15c5bb833a7b>. [pristupljeno: 30.10.2019].
25. Beta. (2022, Septembar 28). *Austrija donela odluku: Počinje provera na graničnim prelazima sa Slovačkom zbog migranata! Cilj zaustaviti trgovce ljudima.* <https://www.kurir.rs/planeta/austrija/4020311/austrija-donela-odluku-pocinju-provere-na-granicnim-prelazima-sa-slovackom-zbog-migranata-cilj-zaustaviti-trgovce-ljudima>. [pristupljeno: 28.10.2022].
26. Bahl, V. (2022, September 23). *No, this video doesn't show thousands of Syrian migrants trying to cross into the EU.* <https://www.france24.com/en/tv-shows/truth-or-fake/20220923-no-this-video-doesn-t-show-thousands-of-syrian-migrants-trying-to-cross-into-the-eu>. [pristupljeno: 2.10.2022].
27. Balkanska bezbednosna mreža. (2019, Oktobar 30). *Bibi van Ginkel: „Balkan ne sme da postane evropski poligon za smeštaj izbeglica.* <https://www.balkansec.net/post/van-ginkel-balkan-ne-sme-da-postane-evropski-poligon-za-sme%C5%A1taj-izbeglica>. [pristupljeno: 2.11.2019].
28. BBC News. (2020, November 13). *Paris attacks: France remembers night of terror amid jihadist threat.* <https://www.bbc.com/news/world-europe-54924051>. [pristupljeno: 11.5.2022].
29. BBC News. (2021, Maj 10). *Migranti i izbeglice na Balkanu: Koliko zarađuju krijunčari ljudi i koje sve kanale koriste.* <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-57037603>. [pristupljeno: 21.6.2022.].
30. BBC. (2020, Mart 2). *Turska i Grčka: Erdogan tvrdi da bi milioni. migranata mogli da krenu ka EU.* <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-51713905>. [pristupljeno: 8.3.2020].
31. BBC news. (2020, Maj 14). *Migranti, Mađarska i EU: Presuda zbog pritvaranja migranata.* <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-52667783>. [pristupljeno: 14.6.2020].
32. BBC. (2021, Avgust 23). *Avganistan: Gde će izbeglice otići posle dolaska talibana na vlast.* <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-58303660>. [pristupljeno: 8.11.2022].

33. Beogradska otvorena škola. (n. d.). *Hronologija odnosa Republike Srbije sa Evropskom unijom. Pregovori o pregovorima.* <https://eupregovori.bos.rs/hronologija-odnosa-srbije-i-eu.html>. [pristupljeno: 4.9.2022].
34. Belut, D. & Akal, D. (2019, Oktobar 19). *Islamisti mogu da uteknu.* <https://www.dw.com/sr/islamisti-mogu-da-uteknu/a-50897153>. [pristupljeno: 20.10.2019].
35. Beta. (2021, Maj 11). *Tržište krijumčarenja migranata na Zapadnom Balkanu vredi najmanje 50 miliona evra godišnje.* <https://beta.rs/vesti/drustvo-migranti/145998-trziste-krijumcarenja-migranata-na-zapadnom-balkanu-vredi-najmanje-50-miliona-evra-godisnje>. [pristupljeno: 21.6.2022].
36. Beta. (2019, Januar 1). *Okolo 20.000 migranata prošlo kroz centre KIRS-a u 2018. godini.* https://kirs.gov.rs/media/uploads/Dokumenti-i-publikacije/Izvodi-iz-stampe/2019_JAN.pdf. [pristupljeno: 11.11.2022].
37. Beta. (2020, Januar 1). *Cucić: Od 27.000 migranata koji su prošli kroz Srbiju njih 33 dobilo azil u 2019.* <https://beta.rs/vesti/drustvo-migranti/121341-cucic-od-27-000-migranata-koji-su-prošli-kroz-srbiju-njih-33-dobilo-azil-u-2019>. [pristupljeno: 11.11.2022].
38. Beta. (2020, Oktobar 13). *Ponovo otvoren prihvatni centar za migrante kod Pirota.* <https://beta.rs/vesti/drustvo-migranti/135017-ponovo-otvoren-prihvatni-centar-za-migrante-kod-pirota>. [pristupljeno: 11.12.2021].
39. Beta. (2021, April 13). *Izveštaj Međunarodne komisije: U Sarajevu tokom rata ubijeno skoro 3.000 Srba.* <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/izvestaj-medjunarodne-komisije-u-sarajevu-tokom-rata-ubijeno-skoro-3-000-srba/>. [15.9.2021].
40. Beta. (2015, Oktobar 17). *Hrvatska šalje izbeglice ka Sloveniji, Slovenija ka Austriji.* <http://rs.n1info.com/a101085/Svet/Region/Madjarska-zatvorila-granicu-s-Hrvatskom.html>. [pristupljeno: 19.11.2019].
41. Beta. (2022, Oktobar 14). *Poznato zbog čega nam preti uvođenje viza: Dokumenti iz EU otkrivaju zašto je Srbija u opasnosti.* <https://nova.rs/vesti/politika/poznato-zbog-cega>

- [nam-preti-uvodjenje-viza-dokumenti-iz-eu-otkrivaju-zasto-je-srbija-u-opasnosti/](#).
[pristupljeno: 14.10.2022].
42. Beta. (2022, Decembar 15). *Predsednica Mađarske: Iz Srbije stiže 90 odsto ilegalnih migranata*. <https://beta.rs/vesti/politika-vesti-srbija/172995-predsednica-madarske-iz-srbije-stize-90-odsto-ilegalnih-migranata>. [pristupljeno: 19.12.2022].
43. Beta. (2022, Septembar 15). *Policija Severne Makedonije privela 142 migranta kod granice sa Grčkom*. <https://www.danas.rs/svet/region/policija-severne-makedonije-privela-142-migranta-kod-granice-sa-grckom/>. [pristupljeno: 22.12.2022].
44. Beta. (2022, Septembar 27). *Bitići: „Severnu Makedoniju za osam godina napustilo 700.000 građana*. <https://www.danas.rs/svet/region/bitici-severnu-makedoniju-za-osam-godina-napustilo-700-000-gradjana/>. [pristupljeno: 30.6.2022].
45. Beta. (2019, April 10). *Češka šalje Severnoj Makedoniji opremu za otkrivanje migranata u kamionima*. <https://beta.rs/vesti/drustvo-migranti/109361-ceska-salje-severnoj-makedoniji-opremu-za-otkrivanje-migranata-u-kamionima>. [pristupljeno: 5.8.2020].
46. Beta. (2019, Jun 7). *Đurović: Krajnje vreme da se oformi centar za smeštaj maloletnih migranata bez roditelja*. <https://www.danas.rs/drustvo/djurovic-krajnje-vreme-da-se-oformi-centar-za-smestaj-maloletnih-migranata-bez-roditelja/>. [pristupljeno: 2.9.2019].
47. Beta. (2022, Januar 16). *Komesarijat: „U Srbiji, u prihvatnim i centrima za azil u 2021. bilo 68.308 migranata“*. <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/komesarijat-u-srbiji-u-prihvatnim-i-centrima-za-azil-u-2021-bilo-68-308-migranata/>. [pristupljeno: 19.2.2022].
48. Biznis & Finansije. (2015, Mart 29). *Bugarska kao evropski zid protiv izbeglica*. <https://bif.rs/2015/03/bugarska-ka-evropski-zid-protiv-izbeglica/>. [pristupljeno: 30.6.2022].
49. Blic. (2015, Septembar 18). *Izbeglička kriza - Izbeglice probile granicu sa Slovenijom, slovenačka policija bacila suzavac*. <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/izbeglicka-kriza-izbeglice-probile-granicu-sa-slovenijom-slovenačka-policija-bacila/29e1vhd>. [pristupljeno: 7.12.2019].

50. Blic. (2016, April 6). *Komesarijat: izbeglice iz Hrvatske i BiH mogu da se prijave za stanove u Beogradu.* <https://www.vesti.rs/Drustvo/Komesarijat-Izbeglice-iz-Hrvatske-i-BiH-mogu-da-se-prijave-za-stanove-u-Beogradu.html>. [pristupljeno: 9.10.2022].
51. Blic. (2020, Mart 4). *"Dobri komšija" Izbeglice su krenule ka Evropi, ali na svom putu namerno zaobilaze jednu zemlju na Balkanu.* <https://www.blic.rs/vesti/svet/dobri-komsija-izbeglice-su-krenule-ka-evropi-ali-na-svom-putu-namerno-zaobilaze-jednu/02fh7zc>. [pristupljeno: 5.3.2020].
52. Bogdanović, N. (2022, Januar 17). *Na Balkanskoj ruti duplo više pokušaja izbeglica da stignu u EU.* <https://www.slobodnaevropa.org/a/balkanska-ruta-izbeglice-2020/31658371.html>. [pristupljeno: 18.1.2022].
53. Bonnett, G. (2020, December 30). *How the Five Eyes countries share immigration data.* <https://www.rnz.co.nz/news/national/433786/how-the-five-eyes-countries-share-immigration-data>. [pristupljeno: 8.1.2023].
54. Boračić-Mršo, S. (2019, Septembar 2). *Za šest godina BiH napustilo više od pola miliona ljudi.* <https://www.slobodnaevropa.org/a/odlasci-iz-bih/30142260.html>. [pristupljeno: 12.1.2020].
55. Bošković, N. (2020, August 29). *Sve češći obračuni migranata, često je reč o osveti.* <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/4062960/migranti-srbija-beograd-tuce.html>. [4.9.2020].
56. Brljavac, B. (2020, Januar 19). *Egzodus stanovništva Balkana: Svake godine region napuste stotine hiljade ljudi.* <https://www.aa.com.tr/ba/balkan/egzodus-stanovni%20tva-balkana-svake-godine-region-napuste-stotine-hiljada-ljudi/1700221>. [pristupljeno: 18.5.2021].
57. Bubnjević, S. (2013, Decembar 19). *Maltuisova stvarnost.* <https://www.vreme.com/mozaik/maltuisova-stvarnost/>. [pristupljeno: 27.10.2022].
58. B92. (2022, Septembar 27). *Nova kriza pogodiće Srbiju? Stiže "konvoj svetlosti".* https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2022&mm=09&dd=27&nav_category=12&nav_id=2219697. [pristupljeno: 2.10.2022].

59. Бојовић, А. (2020, Јун 30). *Мигранти копају тунеле да стигну у ЕУ*. <http://www.politika.rs/scc/clanak/457414/Migranti-kopaju-tunele-da-stignu-u-EU>. [приступљено: 30.6.2020].
60. Влада Републике Србије. (2020). *Миграциони профил Републике Србије за 2020. годину*. <https://kirs.gov.rs/media/uploads/Migracioni%20profil%20Republike%20Srbije%202020%20FINAL%20%281%29.pdf>. [приступљено: 25.10.2022].
61. Влада Републике Србије. (2022а, Новембар 16). *Меморандум о сарадњи Србије, Мађарске и Аустрије у борби против илегалних миграција*. <https://www.srbija.gov.rs/vest/663484/memorandum-o-saradnji-srbije-madjarske-i-austrije-u-borbi-protiv-ilegalnih-migracija.php>. [приступљено: 18.11.2022].
62. Влада Републике Србије. (2022б, Април 26). *Наставак бескомпромисне борбе против организованог криминала*. <https://www.srbija.gov.rs/vest/625339/nastavak-beskompromisne-borbe-protiv-organizovanog-kriminala.php>. [приступљено: 5.7.2022].
63. Верски живот. (2019). *Заборављени Први устанак Срба је био у Банату*. <https://petrovgrad.org/verski-zivot-srp/заборављени-први-устанак-срба-је-био-у/>. [приступљено: 30.5.2019].
64. Врзић, Н. (2020, Март 8). *Апокалипса данас: Уместо отворених врата мигранте дочекале затворене границе*. https://rs.sputniknews.com/radio_novi_sputnjik_poredak/202003081121986762-Apokalipsa-danas-umesto-otvorenih-vrata-migrante-docekale-zatvorene-granice/. [приступљено: 19.8.2020].
65. Вујић, Љ. (2020, Август 3). Који мигранти „освајају“ Немачку. *Политика*, 4.
66. Вукасовић, В. (2019, Октобар 22). *Да ли је Либан постао тесан за сиријске избеглице*. <http://www.politika.rs/sr/clanak/440344/Da-li-je-Liban-postao-tesan-za-sirijske-izbeglice>. [приступљено: 25.11.2020].

67. Vallet, E. (2017, July 4). *Border walls are ineffective, costly and fatal – but we keep building them.* <https://theconversation.com/border-walls-are-ineffective-costly-and-fatal-but-we-keep-building-them-80116>. [pristupljeno: 11.6.2022].
68. Veze, B. (2021, Jun 5). *Danska hoće da "izvozi" tražioca azila u Afriku.* <https://www.dw.com/sr/danska-ho%C4%87e-da-izvozi-tra%C5%BEioce-azila-u-afriku/a-57786645>. [pristupljeno: 12.8.2021].
69. Vilijamson, L. (2022, Novembar 4). *Evropa i kriminal: Albanske bande regrutuju albanske migrante za trgovinu drogom u Velikoj Britaniji.* <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-63510495>. [pristupljeno: 12.11.2022].
70. Vijesti. (2021, July 26). *Sekulović: Moderni granični prelazi i sistem elektronske identifikacije migranata prioriteta MUP-a.* <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/559537/sekulovic-moderni-granicni-prelazi-i-sistem-elektronske-identifikacije-migranata-prioriteti-mup-a>. [pristupljeno: 24.6.2022].
71. Vujić, Lj. (2022, Oktobar 16). *Evropa u problemu zbog Šolcovog poziva migrantima.* <https://www.politika.rs/sr/clanak/521164/Evropa-u-problemu-zbog-Solcovog-poziva-migrantima>. [pristupljeno: 19.11.2020].
72. Vreme. (n. d.). *Migranti u Srbiji.* <https://www.vreme.com/projekat/migranti-u-srbiji/>. [pristupljeno: 12.9.2021].
73. Vučković, M. Z. (2021, Septembar 21). *Dva miliona Srba u dijaspori. Koliko je teško vratiti ih? Povratnike možemo svrstati u 4 grupe, a oni koji ostaju imaju manje od 40 godina i to govori mnogo.* <https://www.blic.rs/biznis/dva-miliona-srba-u-dijaspori-koliko-je-tesko-vratiti-ih-povratnike-mozemo-svrstati-u/8mpq65s>. [pristupljeno: 9.10.2022].
74. Vystika, H. (2016, Jun 10). *Flüchtlingsstopp von Europas Grenzen: Österreich bleibt stur.* <https://www.euractiv.de/section/eu-innenpolitik/news/fluechtlingsstopp-vor-europas-grenzen-oesterreich-bleibt-stur/>. [pristupljeno: 12.9.2019].
75. Wassermann, S. (2020). *Die Militarisierung der Europäischen Union.* <https://www.friedenskooperative.de/friedensforum/artikel/die-militarisierung-der-europaeischen-union-1>. [pristupljeno: 13.1.2022].

76. Wallis, E. (2019, Oktobar 2). *Stop sending migrants to 'unsafe camps' in Bosnia, says UN.* <https://www.infomigrants.net/en/post/19910/stop-sending-migrants-to-unsafe-camps-in-bosnia-says-un>. [pristupljeno: 5.12.2019].
77. Walsh, P. W. & Sumption, M. *Afghan refugees in the UK,* <https://migrationobservatory.ox.ac.uk/resources/commentaries/afghan-refugees-in-the-uk/>, 21.10.2021.
78. Гречић, В. (2016, Октобар 4). *Прошла година рекордна по исељавању из Србије.* <http://www.politika.rs/scc/clanak/364849/Pogledi/Prosla-godina-rekordna-po-iseljavanju-iz-Srbije>. [приступљено: 11.3.2020].
79. Global initiative against transnational organized crime [GI-TOC]. (2020, septembar-oktobar). *Opservatorija civilnog društva za borbu protiv organizovanog kriminala u Jugoistočnoj Evropi. Bilten rizika, 1.* https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2020/10/WB_RB01-SERBIAN-WEB.pdf. [pristupljeno: 17.1.2023].
80. Global Detention Project. (2020). *Immigration Detention in Austria: Where the Refugee „Crisis“ Never Ends, Country Reports.* <https://www.globaldetentionproject.org/immigration-detention-in-austria-where-the-refugee-crisis-never-ends>. [pristupljeno: 23.1.2021].
81. Glas javnosti. (2022, Decembar 16). *Predsednica Mađarske: Devedeset odsto ilegalnih migranata dolazi iz Srbije.* <https://www.glas-javnosti.rs/vesti/vesti/predsednica-madjarske-devedeset-odsto-ilegalnih-migranata-dolazi-iz-srbije>. [19.12.2022].
82. Godfroa, A. (2022, Mart 15). *Nova migrantska kriza: Odakle se sve bežalo u poslednjih 30 godina.* <https://n1info.rs/svet/nova-migrantska-kriza-odakle-se-sve-bezalo-u-poslednjih-30-godina/>. [pristupljeno: 3.9.2022].
83. Goldberg, M. L. (2018, December 11). *European Union Releases Facts and Figures for Migrant and Refugees Arrivals in 2018.* www.undispatch.com/european-union-releases-facts-and-figures-for-migrant-and-refugees-arrivals-in-2018. [pristupljeno: 16.9.2021].
84. Grupa 484. (2022, Jul 4). *Nastavljamo da jačamo odgovor na borbu protiv krijumčarenja migranata na Zapadnom Balkanu.*

- <https://www.grupa484.org.rs/nastavljamo-da-jacamo-odgovor-na-borbu-protiv-krijumcarenja-migranata-na-zapadnom-balkanu/>. [pristupljeno: 28.10.2022].
85. Деретић, Ј. (п. д.). *Арбанаси, њихово порекло и долазак у Србију*. <http://www.tvorac-grad.com/velikani/arbanasi.html>. [19.9.2022].
86. Desovski, J. (2022, Novembar 4). *Prvi rezultati popisa potvrdili sumnje demografa! Stanovnici „nestali“ u ova 3 grada, za 10 godina ovoliko ljudi manje!*. <https://mondo.rs/Info/Drustvo/a1708780/Prvi-rezultati-popisa-2022.html>. [pristupljeno: 6.12.2022].
87. Dragojević, D. (2020, Jul 7). *Migranti ponovo kreću ka Evropi*. <https://www.dw.com/sr/migranti-ponovo-kre%C4%87u-ka-evropi/a-54104042>. [pristupljeno: 13.8.2020].
88. Družijanić, D. (2022, Januar 13). *Agenda: Svijet*. [TV emisija]. HRT 1.
89. Dujmović, S. (2020, Novembar 25). *Nakon ubistva i migranti u strahu: Neki prave probleme, a svi ćemo biti krivi*. <https://n1info.ba/vijesti/a489932-nakon-ubistva-i-migranti-u-strahu-neki-prave-probleme-a-svi-cemo-bit-krivi/>. [pristupljeno: 5.9.2021].
90. DW. (2020, April 18). *Nemačka planira stroža pravila za davanje državljanstva*. <https://www.dw.com/sr/nema%C4%8Dka-planira-stro%C5%BEEa-pravila-za-davanje-dr%C5%BEavljanstva/a-53171492>. [pristupljeno: 13.6.2020].
91. DW. (2019, Avgust 20). *Rumuni se masovno iseljavaju u potrazi za boljim životom*. <https://www.dw.com/sr/rumuni-se-masovno-iseljavaju-u-potrazi-za-boljim-%C5%BEivotom/a-50081941>. [pristupljeno: 5.7.2021].
92. DW. (2020, Jul 3). *Nemačka vapi za radnicima sa Balkana*. <https://www.dw.com/sr/nema%C4%8Dka-vapi-za-radnicima-sa-balkana/a-62337941>. [pristupljeno: 11.7.2022].
93. DW. (2022, Mart 12). *Ukrajina kao Balkan: Nemačko tržište rada “živi od tuđe nesreće”*. <https://www.dw.com/sr/ukrajina-kao-balkan-nema%C4%8Dko-tr%C5%BEi%C5%A1te-rada-%C5%BEivi-od-tu%C4%91e-nesre%C4%87e/a-61105214>. [pristupljeno: 11.7.2022].

94. DW. (2022, April 6). *Gde stanuju ukrajinske izbeglice u Nemačkoj?*. <https://www.dw.com/sr/gde-stanuju-ukrajinske-izbeglice-u-nema%C4%8Dkoj/a-61374195>. [pristupljeno: 11.7.2022].
95. DW. (2022, Februar 25). *Migranti iz Indije na Balkanskoj ruti*. <https://www.dw.com/bs/migranti-iz-indije-na-balkanskoj-ruti/a-60912935>. [pristupljeno: 7.9.2022].
96. DW. (2020, Februar 18). *Nemačka želi još više radnika s Balkana*. <https://www.vesti-online.com/nemacka-zeli-jos-vise-radnika-s-balkana/>. [pristupljeno: 23.12.2022].
97. DW. (2021, Avgust 24). *Nemačkoj potrebno 400.000 imigranata godišnje*. <https://www.dw.com/sr/nema%C4%8Dkoj-potrebno-400000-imigranata-godi%C5%A1nje/a-58965095>. [pristupljeno: 12.1.2022].
98. DW. (2023, Januar 26). *Dogovor o deportaciji migranata koji nemaju pravo na azil?*. <https://www.dw.com/sr/dogovor-o-deportaciji-migranata-koji-nemaju-pravo-na-azil/a-64519172>. [pristupljeno: 29.1.2023].
99. DW. (2020, Mart 6). *Ko je prekršio sporazum, Turska ili EU?*. <https://www.dw.com/bs/ko-je-prekr%C5%A1io-sporazum-turska-ili-eu/a-52663693>. 16.3.2021. godine.
100. Đurović, R. (2022, April 15). *Tokom 51 dana rata u Ukrajini, zemlju napustilo više od 4,7 miliona ljudi*. <https://www.youtube.com/watch?v=VprBtTtBLiY>. [pristupljeno: 8.6.2022].
101. Esipova, N., Ray, J. & Pugliese, A. (2020, Septembar 23). *World Grows Less Accepting of Migrants*. <https://news.gallup.com/poll/320678/world-grows-less-accepting-migrants.aspx>. [pristupljeno: 16.12.2022].
102. Evans, G. (2020). *Migrantska kriza u Evropi: Godina koja je promenila continent*. <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-54014677>. [pristupljeno: 14.9.2020].
103. EASO (2020). *Roadmap for Cooperation EASO-Albania (2020-2022)*. www.euaa.europa.eu/sites/default/files/2022-02/AL_RM_Cover.pdf. [21.12.2022].
104. Euronews. (2022, Oktobar 4). *Digitalni nomadi dobro zarađuju i troše iznad proseka, a države se trude da ih privuku – gde je Srbija na njihovoj mapi*.

- <https://www.euronews.rs/biznis/biznis-vesti/64269/digitalni-nomadi-dobro-zaraduju-i-trose-iznad-proseka-a-drzave-se-trude-da-ih-privuku-gde-je-srbija-na-njihovoj-mapi/vest>. [pristupljeno: 28.10.2022].
105. Euronews Srbija. (2022, Oktobar 24). *Čak 104.000 Rusa je u Beogradu, ali šta tačno oni rade: Jednu stvar nikada ne traže, a ovde ih nikada nećete videti.* <https://www.kurir.rs/vesti/beograd/4036764/u-srbiju-se-doselilo-104-000-rusa>. [pristupljeno: 28.10.2022].
106. EU u Srbiji. (2022, Mart 22). *Strateški kompas za bolju bezbednost i odbranu EU u narednoj deceniji.* <https://europa.rs/strateski-kompas-za-bolju-bezbednost-i-odbranu-eu-u-narednoj-deceniji/>. [pristupljeno: 3.10.2022].
107. EU u Srbiji. (2022). *Godišnji izveštaj o Srbiji 2022.* <https://europa.rs/godisnji-izvestaj-o-srbiji-2022/>. [pristupljeno: 7.6.2022].
108. EU u Srbiji. (2016, Mart 17). *Informator: Pomoć EU migrantima i izbeglicama u Srbiji.* <https://europa.rs/informator-pomoc-eu-migrantima-i-izbeglicama-u-srbiji/>. [pristupljeno: 8.6.2022].
109. EU u Srbiji. (2021, Decembar 30). *Bezbednost pre svega.* <https://europa.rs/bezbednost-pre-svega/>. [pristupljeno: 7.11.2022].
110. EU za tebe. (2021, April 5). *Maloletnim migrantima bez pratnje obezbeđene sve neophodne usluge.* <http://euinfo.rs/podrška-eu-upravljanju-migracijama/maloletnim-migrantima-bez-pratnje-obezbeđene-sve-neophodne-usluge/>. [pristupljeno: 22.10.2021].
111. EU za tebe. (n. d.). *Podrška EU upravljanju migracijama u Republici Srbiji.* <http://euinfo.rs/podrška-eu-upravljanju-migracijama/>. [pristupljeno: 7.6.2022].
112. *EUROPOL upozorava: „Mafija preko izbeglica šalje drogu u Evropu!”*. (2016, Januar 23). <https://informer.rs/vesti/drustvo/249910/europol-upozorava-mafija-preko-izbeglica-salje-drogu-evropu>. [pristupljeno: 26.9.2022].
113. European Commission. (2020, March 25). *Horizon 2020 - Work Programme 2018-2020.* https://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/wp/2018-2020/main/h2020-wp1820-security_en.pdf. [pristupljeno: 20.3.2020].

114. European Commission. (2015, April 20). *Joint Foreign and Home Affairs Council: Ten point action plan on migration*. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-4813_en.html. [pristupljeno: 27.8.2021].
115. European Commission. (2018). *Godišnje izvješće za 2018. godinu o migracijama i azilu u Hrvatkoj*. https://emn.gov.hr/UserDocsImages/EMN_izvjesca/Godi%C5%A1nje%20izvje%C5%A1%C4%87e%20o%20migracijama%20i%20azilu%20za%20Republiku%20Hrvatsku%20za%202018.PDF. [13.7.2022].
116. European Commission. (2020). *North Macedonia 2020 report*. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2020-10/north_macedonia_report_2020.pdf. [27.5.2022].
117. European Council. (2021, October 7). *Legal migration: Council adopts blue card directive to attract highly-qualified workers*, https://www.eeas.europa.eu/delegations/tunisia/legal-migration-council-adopts-blue-card-directive-attract-highly-qualified_en. [pristupljeno: 9.12.2021].
118. European Council. (n. d.). *Infographic – Migration flows: Eastern, Central and Western routes*. www.consilium.europa.eu. [9.12.2021].
119. Europol. (2020, June). *Terrorism situation and trend report 2020*. https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/european_union_terrorism_situation_and_trend_report_te-sat_2020_0.pdf. [pristupljeno: 1.7.2021].
120. European Union Maritime Security Strategy. (2014). *Responding Together to Global Challenges*. https://ec.europa.eu/maritimeaffairs/sites/maritimeaffairs/files/leaflet-european-union-maritime-security-strategy_en.pdf. [pristupljeno: 13.8.2020].
121. EU. (2002). *Council Framework Decision on Combating Terrorism*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32002F0475>. [pristupljeno: 23.2.2014].
122. EU. (2015, November 9). *Council Conclusions on Measures to handle the refugee and migration crisis*. <https://reliefweb.int/report/world/eu-states-pledge-move-faster-migrant-crisis>. [pristupljeno: 9.11.2019].

123. European Western Balkans. (2021, Januar 19). *EU obezbedila još 13 miliona evra za upravljanje migracijama u Srbiji*. <https://europeanwesternbalkans.rs/eu-obezbedila-jos-13-miliona-evra-za-upravljanje-migracijama-u-srbiji/>. [pristupljeno: 4.2.2021].
124. EU info. (2022, Januar 14). *Tokom 2021. u prihvatnim i centrima za azil boravilo 68.308 migranta*. <http://euinfo.rs/podrska-eu-upravljanju-migracijama/tokom-2021-u-prihvatnim-i-centrima-za-azil-boravilo-68-308-migranata/>. [pristupljeno: 4.10.2022].
125. EU. (2019, November 19). *Border management: EU signs agreement with Serbia on European Border and Coast Guard cooperation*. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/11/19/border-management-eu-signs-agreement-with-serbia-on-european-border-and-coast-guard-cooperation/>. [pristupljeno: 19.11.2019].
126. EU. (2016, September). *EU operations in the Mediterranean sea*. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/5_euoperationsinmed_2pg.pdf. [pristupljeno: 12.1.2020].
127. Europsko vijeće. (n. d.). *Migracijski tokovi na istočnosredozemnoj ruti*. <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/eu-migration-policy/eastern-mediterranean-route/>. [pristupljeno: 7.7.2022].
128. *Europe in Africa*. (n. d.). www.europeinafrica.com. [приступљено: 22.6.2022].
129. Živanović, M. & Zorić, O. (2022, Novembar 10). *Širenje neistina o migrantima u Srbiji*. <https://www.slobodnaevropa.org/a/lazne-vesti-o-migrantima-i-izbeglicama-srbija/30940207.html>. [pristupljeno: 11.11.2022].
130. Životić, I. (2020a, April 11). *Masovna tuca migranata, vojska pucala u vazduh - Migranti demolirali kasarnu i ambulantu!*. [Video]. You Tube. <https://www.youtube.com/watch?v=0DBX2LQEMmk>.
131. Životić, I. (2020b, August 21). *Migranti džihadisti izboli čoveka u Beogradu - Koliko ima ekstremnih terorista među migrantima?!* [Video]. You Tube. https://www.youtube.com/watch?v=Lu_P-GgzP0k&feature=youtu.be.

132. Zvijerac, P. (2021, April 26). "U Damasku nema rata": Danska opozvala boravišne dozvole stotinama izbjeglica. <https://www.slobodnaevropa.org/a/sirija-danska-izbjeglice-dozvole/31223392.html>. [pristupljeno: 2.8.2021].
133. Zorić, O. (2020, Mart 2). Zapadni Balkan i mogući novi migrantski talas. <https://www.slobodnaevropa.org/a/balkan-migranti-talas/30464567.html>. [pristupljeno: 20.8.2021].
134. Zebić, E. (2022, Jul 6). O nasilnom vraćanju u Hrvatskoj: Nezavisni monitoring u policijskoj pratnji. <https://www.slobodnaevropa.org/a/hrvatska-izvjestaj-migranti-granica-policija/31931784.html>. [pristupljeno: 13.7.2022].
135. Zuvela, M. (2019, Oktobar 1). U.N. calls on Bosnia to stop forcing migrants into unsafe camp. <https://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-bosnia-un/u-n-calls-on-bosnia-to-stop-forcing-migrants-into-unsafe-camp-idUSKBN1WG4G2>. [pristupljeno: 17.11.2019].
136. Zhou, P. (n. d). Kina Hukou sistem. <https://bs.eferrit.com/kina-hukou-sistem/>. [pristupljeno: 14.6.2022].
137. Исаков, А. (2022, Јул 20). Мађарска за метар подиже ограду на граници са Србијом. <https://www.politika.rs/scc/clanak/512527/Madarska-za-metar-podize-ogradu-na-granici-sa-Srbijom>. [приступљено: 23.12.2022].
138. Ивановић, Д. (2018, Јун 19). Људи без дома и сталне адресе. <https://www.politika.rs/scc/clanak/405825/Ljudi-bez-doma-i-stalne-adrese>.
139. Ignjić, M. (2022, Oktobar 18). Poplava izbjeglica u Austriji – više migranata nego 2017. i 2021. godine zajedno. <https://srpskainfo.com/poplava-izbjeglica-u-austriji-vise-migranata-nego-2017-i-2021-godine-zajedno/>. [pristupljeno: 13.12.2022].
140. Itzel, C. (2017, December 18). How can Europe help the Balkans “consume” its history?. [Conference session]. House of European History, Bruxelles, Belgium. https://historia-europa.ep.eu/sites/default/files/files/event/programme_consuming_balkan_history_final_2017.pdf. [pristupljeno: 4.1.2023].

141. IDMC & NRC. (2018). *Global Report on Internal Displacement. GRID 2018*, <https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2018/downloads/2018-GRID.pdf>. [pristupljeno: 6.12.2020].
142. International Labour Office. (2014). *Profits and poverty: The economist of forced labour*. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_243391.pdf. [pristupljeno: 22.7.2021].
143. Info Birač. (2020, Maj 16). *Ambasador BiH u Pakistanu izdavao lažne vize*. <https://raskrinkavanje.ba/clanak/ambasador-bih-u-pakistanu-izdavao-lazne-vize>. [pristupljeno: 21.8.2020].
144. Infomigrants. (2020, July 17). *Migrants stranded in Yemen 'fear for their lives', warns IOM*. <https://www.infomigrants.net/en/post/26084/migrants-stranded-in-yemen-fear-for-their-lives-warns-iom>. [pristupljeno: 21.8.2020].
145. IOM Turkiye. (n. d.). *Migration Management*. <https://turkiye.iom.int/migration-management>. [pristupljeno: 8.9.2022].
146. IOM. (2007). *The IOM Handbook on Direct Assistance for Victims of Trafficking*, file:///C:/Users/drjel/Downloads/iom_handbook_assistance.pdf. [pristupljeno: 4.9.2020].
147. IOM. (2008). „*Mapa puta*” *za izradu sveobuhvatne Strategije za upravljanje migracijama u Srbiji*. https://www.mtt.org.rs/terkepek/migracios/Mapa_puta_za_izradu_strategije_za_upravljanje_migracijama_u_Srbiji2008.pdf. [pristupljeno: 12.5.2020].
148. IOM. (2018a). *Global Migration Data*. https://publications.iom.int/system/files/pdf/global_migration_indicators_2018.pdf. [pristupljeno: 16.9.2021].
149. IOM. (2018b). *Missing migrants – Project Global Overview*. <https://missingmigrants.iom.int/region/europe>. [pristupljeno: 1.4.2020].
150. IOM. (2011, Jun). *Pregled pravnog institucionalnog okvira Republike Srbije u oblasti upravljanja migracijama*. https://kirs.gov.rs/media/uploads/Migracije/Publikacije/Pregled_pravnog_i_institucionalnog_okvira_Republike_Srbije_u_oblasti_upravljanja_migracijama.pdf.

- [Inog okvira Republike Srbije u oblasti upravljanja migracijama.pdf](#). [pristupljeno: 7.11.2021].
151. IOM. (2011). *Key Migration Terms*. <https://www.iom.int/key-migration-terms>. [pristupljeno: 11.3.2021].
152. IOM. (n. d.). *Migration data management, intelligence and risk analysis*. www.migration-data-management-intelligence-and-risk-analysis.pdf. [pristupljeno: 2.11.2022].
153. IOM & UNDESA. (2012, May). *Migration and human mobility*. https://www.un.org/millenniumgoals/pdf/Think%20Pieces/13_migration.pdf. [pristupljeno: 3.6.2020].
154. IOM, GMDAC. (2018). *Global migration indicators*. https://publications.iom.int/system/files/pdf/global_migration_indicators_2018.pdf. [pristupljeno: 3.7.2022].
155. ICMPD. (2022). *Migration Outlook 2022 – Western Balkans & Turkey*. https://www.icmpd.org/file/download/57221/file/ICMPD_Migration_Outlook_WB%2526Turkey_2022.pdf. [pristupljeno: 14.10.2022].
156. Јакшић, Б. (2020, Август 28). Понос окован жицом. *Политика* [Погледи].
157. Јанковић, М. (2021, Септембар 9). Avganistanci u izbeglištvu - Od nemila do nedrga. *Vreme*, 1601. <https://www.vreme.com/svet/od-nemila-do-nedraga/>. [pristupljeno: 30.5.2022].
158. Јеринић, Р. (2022, Мај). Svet posle nas. *Ekspres*, 315, 3. [pristupljeno: 24.10.2022].
159. Јокић, Н. (2021, Јун 25). *Savet Evrope o tragediji migracija i evropskoj (ne)solidarnosti: zašto Evropa nema rešenje za migracije?*. <http://195.250.98.85:800/novosti-i-politika/cid128-278534/savet-evrope-o-tragediji-migracija-i-evropskoj-nesolidarnosti-zasto-evropa-nema-resenje-za-migracije>. [pristupljeno: 28.8.2021].
160. Јовановић, Ј. (2021, Август 7). *Neprestana trka sa migrantima i krijumčarima*. <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/561448/neprestana-trka-sa-migrantima-i-krijumcarima>. [pristupljeno: 22.6.2022].

161. КИРС. (2021, Септембар 2). *Тродневна радионица на тему сарадње са Европском мрежом за миграције*. <https://kirs.gov.rs/cir/aktuelno/trodnevna-radionica-na-temu-saradnje-srbije-sa-evropskom-mrezom-za-migracije/3737>. [приступљено: 27.6.2022].
162. Комесаријат за избеглице и миграције Републике Србије (КИРС). (2022, Октобар 7). *У Влади потписан Уговор о додели 36 милиона евра за управљање миграцијама у Србији*. <https://kirs.gov.rs/cir/aktuelno/u-vladi-potpisan-ugovor-o-dodeli-36-miliona-evra-za-upravljanje-migracijama-u-srbiji/4083>. [приступљено: 12.10.2022].
163. КИРС. (n. d.). *Преглед активности поводом повећаног прилива миграната*. <https://kirs.gov.rs/cir/azil/pregled-aktivnosti-povodom-povecanog-priliva-migranata>. [приступљено: 11.11.2022].
164. Ковач, М. (2016). *Мигрантска криза као последица агресије водећих НАТО држава*. <https://www.in4s.net/migrantska-kriza-ka-posledica-agresije-vodecih-nato-drzava/>. [приступљено: 29.12.2019].
165. Костић, С. & Папић, Г. (Autori). (2015). *Олуја, колона дуга вековима* [Documentarac]. РТС.
166. Кадеј, Е. (2016, Децембар). *Неј, ко је оставио отворену границу?*. *Newsweek*.
167. Камбер, А. (2019, Мај 21). *Балканска рута: све теже и кроз БиХ*. <https://www.dw.com/sr/balkanska-ruta-sve-te%C5%BEE-i-kroz-bih/a-48983212>. [приступљено: 5.12.2019].
168. Каролу, М. (n. d.). *Трећа миграција*. <https://rm.coe.int/treca-migracija-informativna-brosura-o-istoriji-roma/16808b1c70>. [приступљено: 16.1.2023].
169. Којчић, М. (2021, Јун 19). *Србија је солидарна према избеглицама, а ксенофобија јача свуда*. <https://www.danas.rs/svet/srbija-je-solidarna-prema-izbeglicama-a-ksenofobija-jaca-svuda/>. [приступљено: 8.11.2022].
170. Колега, Ј. (2011, Новембар 5). *Бугарски систем заштите азиланата приморави имигранте да произуђе на Запад*. <https://balkaninsight.com/2011/11/05/bugarski-sistem-zastite-azilanata-primorava-imigrante-da-produze-na-zapad/>. [приступљено: 19.9.2022].

171. Komarčević, D. (2021, Maj 24). *Najveći strahovi Zapadnog Balkana: Od lažnih vesti do terorizma.* <https://www.slobodnaevropa.org/a/bezbednosni-izazovi-za-gra%C4%91ane-zapadnog-balkana/31270978.html>. [pristupljeno: 29.5.2021].
172. Komesarijat za izbeglice i migracije Republike Srbije (KIRS) (n. d.). *O readmisiji.* <https://kirs.gov.rs/lat/readmisija/o-readmisiji>. [pristupljeno: 11.6.2020].
173. Kostić, V. (2021, July 18). *Fronteks: Uprkos koroni raste broj migranata na zapadnobalkanskoj ruti.* <https://www.balkansec.net/post/fronteks-uprkos-koroni-raste-broj-migranata-na-zapadnobalkanskoj-ruti>. [pristupljeno: 20.8.2022].
174. Kosovo online. (2022, Septembar 22). *Sasi nekada bili žitelji Novog Brda, došli iz Ugarske u Srbiju na poziv kralja Uroša.* <https://www.kosovo-online.com/vesti/drustvo/sasi-nekada-bili-zitelji-novog-brda-dosli-iz-ugarske-u-srbiju-na-poziv-kralja-urosa>. [pristupljeno: 15.10.2022].
175. Knežević, V. (2022, Oktobar 10). *Austrija postavlja šatore za migrante – da li će ako bukne sve iznenaditi nova izbeglička kriza.* <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/region/4991620/satori-migranti-austrija-izbeglicka-kriza.html>. [pristupljeno: 19.11.2020].
176. KROATIV. (2022, Novembar 16). *Nehammer u Beogradu: Moramo zaustaviti "azilni turizam".* <https://kroativ.at/nehammer-u-beogradu-moramo-zaustaviti-azilni-turizam/>. [pristupljeno: 22.12.2022].
177. Kurier. (2022, September 14). *58.000 Asylwerber: Karner aktiviert „Grenzmanagement“.* <https://kurier.at/chronik/burgenland/58000-asylwerber-karner-aktiviert-grenzmanagement/402146706>. [pristupljeno: 20.10.2022].
178. Лалић, В. (2019, Септембар 16). *Нови удар миграната на Европу.* <http://www.politika.rs/scc/clanak/437897/Novi-udar-migranata-na-Evropu>. [приступљено: 26.10.2019].
179. Lasić, I. (2017, Septembar 13). *Ulazak u novi, gori Šengen?.* <https://www.dw.com/sr/ulazak-u-novi-gori-%C5%A1engen/a-41769509>. [pristupljeno: 5.12.2019].

180. Љубоја, Д. (2015, Април 4). *Балкански миграциони процеси у 20. и 21. веку*. <https://www.cirsd.org/sr-latn/mladi-eksperti/balkanski-migracioni-procesi-u-20-i-21-veku>. [приступљено: 2.12.2020].
181. Ljubisavljević, S. (2022, Decembar 22). *Migrantska kriza – ko dolazi, ko prolazi, a ko ostaje u Srbiji?* [Video]. You Tube. <https://www.rts.rs/page/tv/sr/story/22/rtssvet/5063810/cetvrtkom-u-9-migrantska-kriza--ko-dolazi-ko-prolazi-a-ko-ostaje-u-srbiji.html>. [pristupljeno: 23.12.2022].
182. Максимовић, С. (2021, Август 20). *Авганистан, миграције и Западни Балкан: Ко све отвара врата избеглицима*. <https://www.bbc.com/serbian/cyr/balkan-58273232>. [приступљено: 31.5.2022].
183. Матавуљ, П. (2014, Јул 5). *Велика сеоба Срба*. <https://www.glassrpske.com/cir/plus/istorija/velika-seoba-srba/157406>. [приступљено: 12.3.2019].
184. Милосављевић, М. (2015). Проф. др Драган Симеуновић / ПРВИ ДЕО/ - Тероризам, миграције и повратак националне државе. *Печат*, 396.
185. Милосављевић, М. (2022, Октобар 7). *Од ЕУ још 36 милиона евра за избеглице, надлежни кажу да је на делу "постпандемијски бум"*. <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/124/drustvo/4977621/izbeglice-srbija-madjarska-makedonija-eu.html>. [приступљено: 20.10.2022].
186. Микавица, А. (2016, Јануар 31). „*Драги наши*“ лане били шире руке. <https://www.politika.rs/scc/clanak/348274/Dragi-nasi-lane-bili-sire-ruke>. [приступљено: 17.8.2021].
187. Министарство спољних послова Републике Србије. (2022, Октобар 17). *Гујон: Број Срба у Хрватској сведен на ниво статистичке грешке*. <https://www.dijaspورا.gov.rs/vest.php?vst=146>. [приступљено: 3.11.2022].
188. Министарство спољних послова. (п. д.). *Регионалне иницијативе*. <https://www.mfa.rs/spoljna-politika/eu-integracije/regionalne-inicijative>. [приступљено: 3.4.2022].

189. Министарство спољних послова (МСП). (2013, Април 16). *Виртуелни Универзитет дијаспоре: будући лидери нације?*. <https://www.dijaspورا.gov.rs/arhiva/virtuelni-univerzitet-dijaspore-buduci-lideri-nacije/>. [приступљено: 26.10.2022].
190. Министарство здравља Републике Србије (Министарство здравља). (n. d.). *Подришка ЕУ у управљању миграцијама у Србији – приступ здравственим услугама*. <https://www.zdravlje.gov.rs/tekst/361716/podrska-eu-u-upravljanju-migracijama-u-srbiji-pristup-zdravstvenim-uslugama-.php>. [приступљено: 22.4.2022].
191. Министарство за европске интеграције Републике Србије (МЕИ). (n. d.). *Историјат односа Србије и ЕУ*. <http://www.mei.gov.rs/srp/srbija-i-eu/istorijat-odnosa-srbije-i-eu/>. [приступљено: 12.1.2020].
192. Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања. (2015). *Програм реформи политике запошљавања и социјалне политике у процесу приступања ЕУ*. <https://www.minrzs.gov.rs/sr/aktuelnosti/vesti/program-reformi-politike-zaposljavanja-i-socijalne-politike-u-procesu-pristupanja-evropskoj-uniji>. [приступљено: 23.4.2020].
193. Министарство привреде Републике Србије. (2022, Август 30). *Конференција „Радне миграције у Србији – како их максимално искористити?“*. <https://privreda.gov.rs/aktuelno/vesti-i-saopštenja/konferencija-radne-migracije-u-srbiji-kako-ih-maksimalno-iskoristiti>. [приступљено: 7.12.2022].
194. Министарство унутрашњих послова. (n. d.). *Споразуми о реадмисији*. <http://www.mup.gov.rs/wps/portal/sr/dokumenti/medjunarodni%20sporazumi/sporazumi+o+readmisiji>. [приступљено: 6.11.2022].
195. Maglajlija, V. (2020, Jul 26). *Може ли Frontex ублажити migrantska кризу на Balkanu?*. <https://balkans.aljazeera.net teme/2020/7/26/moze-li-frontex-ublaziti-migrantsku-krizu-na-balkanu>. [pristupljeno: 22.6.2022].
196. Mandić, M. (2022, Maj 1). *У Европској мрежи migranata*. <https://www.rtcg.me/vijesti/drustvo/361058/u-evropskoj-mrezi-migranata.html>. [pristupljeno: 24.6.2022].

197. Markovica, A. (2022, April 24). *Ko je Robert Golob, čovek koji je porazio Kampu? Mogao bi da postane novi premijer Slovenije.* <https://www.telegraf.rs/vesti/jugosfera/3489472-ko-je-robert-golob-covek-koji-je-porazio-jansu-mogao-bi-da-postane-novi-premijer-slovenije>. [pristupljeno: 24.6.2022].
198. Maksimović, D. (2020, April 22). *Bihać: Korona ubrzala rešenje problema migranata.* <https://www.dw.com/sr/biha%C4%87-korona-ubrzala-re%C5%A1avanje-problema-migranata/a-53206368>. [pristupljeno: 29.9.2020].
199. Maksimović, D. (2019a, Avgust 21). *Boje nas se, a mi samo želimo da idemo dalje.* <https://www.dw.com/sr/boje-nas-se-a-mi-samo-%C5%BEelimo-da-idemo-dalje/a-50108936>. [pristupljeno: 4.5.2020].
200. Maksimović, M. (2019b, Novembar 15). *EU: Želimo da izbegnemo humanitarnu krizu u BiH.* <https://www.dw.com/sr/eu-%C5%BEelimo-da-izbegnemo-humanitarnu-krizu-u-bih/a-51263276>. [pristupljeno: 5.12.2019].
201. Marinković, L. (2019, Decembar 18). *Migranti i Srbija: Mitovi i zablude o migrantima i izbeglicama.* <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-50834778>. [pristupljeno: 11.11.2022].
202. Marinković, L. (2020, Decembar 18). *Međunarodni dan migranata: Ko su migranti, a ko izbeglice u Srbiji i šta im je donela 2020.* <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-55364534>. [pristupljeno: 11.11.2022].
203. Marinković, L. (2021, Novembar 18). *Evropski sud, Hrvatska i migranti: Odšteta za smrt avganistanske devojčice koja je potresla Balkan.* <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-59331107>. [pristupljeno: 12.4.2022].
204. Mentzelopoulou, M. M. (2022). *Unaccompanied migrant children in Greece.* [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/729356/EPRS_BRI\(2022\)729356_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/729356/EPRS_BRI(2022)729356_EN.pdf). [pristupljeno: 2.11.2022].
205. MIGREC. (2020). *O Novom paktu Evropske unije o migracijama i azilu.* https://migrec.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2020/11/MIGREC-Novi-Pakt_SRP.pdf. [pristupljeno: 14.3.2021].

206. Migration data portal. (2019, June 19). *Irregular migrant workers in the EU and the US*. <https://migrationdataportal.org/blog/irregular-migrant-workers-eu-and-us>. [pristupljeno: 12.3.2022].
207. Migration data portal (n. d.). *Exploitation types among identified victims of trafficking, 2005-2016*. <https://www.migrationdataportal.org/infographic/exploitation-types-among-identified-victims-trafficking-2005-2016>. [pristupljeno: 13.10.2021].
208. Milutinović, M. (2022, Jun 9). *Slovenija uklanja žičanu ogradu sa granice sa Hrvatskom: Za njeno postavljanje utrošeno više od 23 miliona €*. <https://www.telegraf.rs/vesti/jugosfera/3510820-slovenija-uklanja-zicanu-ogradu-sa-granice-sa-hrvatskom-za-njeno-postavljanje-utroseno-vise-od-23-miliona>. [pristupljeno: 24.6.2022].
209. Milošević, M. (2019, Jul 25). Demografija pod lupom MMF. *Vreme*, 1490. <https://www.vreme.com/svet/skupa-starost-puste-domovine/>. [pristupljeno: 13.8.2022].
210. Milošević, M. (2021, Novembar 18). Migrantska kriza – sukob na poljsko-beloruskoj granici. *Vreme*, 1611. <https://www.vreme.com/svet/jesce-poljska-ne-zginula/>. [pristupljeno: 9.11.2022].
211. Mitrović, M. & Nešić, M. (2016, Mart 18). Izbjeglička kriza: EU i Turska postigli dogovor. <https://www.slobodnaevropa.org/a/lideri-eu-usaglasili-poziciju-u-pregovorima-s-aturskom/27620744.html>. [pristupljeno: 12.11.2022].
212. Mitrović, N. (2020, Mart 9). *Ko patrolira Beogradom u potrazi za migrantima*. <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-51761864>. [pristupljeno: 7.6.2022].
213. Ministarstvo za evropske integracije Republike Srbije (Ministarstvo za evropske integracije). (n. d.). *Readmisija*. <https://www.mei.gov.rs/srp/obuka/e-obuke/kurs-sporazum-o-stabilizaciji-i-pridruzivanju/vize-readmisija-i-vizna-liberalizacija/>. [pristupljeno: 2.5.2021].
214. Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Hrvatske. (n. d.). *Migracije i azil*. <https://mup.gov.hr/o-nama-9/mup-i-eu/migracije-i-azil/282173>. [pristupljeno: 15.1.2023].

215. Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Hrvatske. (n. d.). *Statistika: Digitalni nomadi*. <https://mup.gov.hr/pristup-informacijama-16/statistika-228/statistika-digitalni-nomadi/287347>. [pristupljeno: 15.1.2023].
216. Montanari, A. & Pjaceze, Đ. (2016, Avgust 25). Krijumčarenje migranata kroz Bugarsku. <https://www.dw.com/bs/krijum%C4%8Darenje-migranata-kroz-bugarsku/a-19497279>. [pristupljeno: 30.6.2022].
217. Mogoš, A., Čela, L., Gaši, K. & Georgievski, J. (2018, Maj 10). Balkanske migracije – Do Zapadne Evrope preko Rumunije. *Vreme*, 1427. <https://www.vreme.com/vreme/nova-ruta-ka-obecanoj-zemlji/>. [pristupljeno: 5.7.2022].
218. Musulin, I. (2021, Oktobar 6). *Migracije iz Kine, trka za akumulacijom kapitala*. <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/10/svet/4540619/kina-radnici-inostranstvo-posao-plata.html>. [pristupljeno: 14.6.2022].
219. Новости. (2022, Септембар 22). *Раст од близу 200 одсто: Аустрија примила више од 56.000 тражилаца азила*. <https://www.novosti.rs/planeta/svet/1156214/prvih-osam-meseci-ove-godine-austrija-primila-vise-56-000-zahteva-dobijanje-azila-migranti-kriza-najnovije-vesti-2022>. [приступљено: 12.10.2022].
220. Нови стандард. (2018, Јун 1). *Аустријски МУП упозорава на "џамијску руту"*. <https://standard.rs/2018/06/01/austrija-upozorava-na-dzamijsku-rutu/>. [приступљено: 11.8.2019].
221. Nezavisne novine. (2015, Septembar 19). *Cerar nakon pobune na Harmici: Slovenija čuvar šengenske granice*. <http://www.nezavisne.com/novosti/ex-yu/Cerar-nakon-pobune-na-Harmici-Slovenija-cuvar-sengenske-granice/326443>. [pristupljeno: 7.12.2019].
222. Nikolić, G. (2018, February 24). *Demografska analiza: kako su se Srbi selili severozapadno*. <https://naslovi.net/2018-02-24/nedeljnik/demografska-analiza-kako-su-se-srbi-selili-severozapadno/21276917>. [pristupljeno: 24.3.2020].
223. Nikolić, G. (2016). 11 srpskih najvećih mitova. *Original magazin*, 7.
224. Nikolić, J. (2020a, Avgust 4). *Dani srpskog stradanja koje Hrvatska već 25 godina slavi kao pobedu: Godišnjica operacije "Oluja"*.

- <https://www.telegraf.rs/vesti/politika/3221083-operacija-oluja-hrvatska-rat-pogrom>. [pristupljeno: 15.8.2021].
225. Nikolić, K. (2020b, Oktobar 26). *Šta digitalni nomadi mogu da nas nauče o emigriranju*. <https://www.undp.org/sr/serbia/blog/%C5%A1ta-digitalni-nomadi-mogu-da-nas-nau%C4%8De-o-emigriranju>. [pristupljeno: 28.10.2022].
226. Novak, B. (2015, September 18). Orbán: Hungary's sovereignty depends on receiving EU funds. <https://budapestbeacon.com/orban-hungarys-sovereignty-depends-on-receiving-eu-funds/>. [pristupljeno: 13.5.2020].
227. Norland, R. (2018, August 19). *'All of Africa Is Here': Where Europe's Southern Border Is Just a Fence*. <https://www.nytimes.com/2018/08/19/world/africa/ceuta-morocco-spain-migration-crisis.html>. [pristupljeno: 7.5.2020].
228. Novosti. (2020, Avgust 8). *Migranti prave kaos: Pokušali da napadnu policajce*. <https://www.novosti.rs/srbija/vesti/907842/migranti-prave-kaos-pokusali-napadnu-policajce-mestani-strahuju-bezbednost>. [pristupljeno: 18.9.2020].
229. Novosti. (2019, Decembar 3). *Migranti preskaču ogradu i kopaju tunele duge preko 30 metara na granici sa Mađarskom, sve više ih ilegalno ulazi u EU (VIDEO)*. <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:833879-Migranti-preskacu-ogradu-i-kopaju-tunele-duge-preko-30-metara-na-granici-sa-Madjarском-sve-vise-ih-ilegalno-ulazi-u-EU-VIDEO>. [pristupljeno: 14.6.2020].
230. Novosti. (2022, Novembar 27). *Nova akcija operativne udarne grupe: Policija tokom noći u Horgošu pronašla migranta, pušku i municiju*. <https://www.novosti.rs/hronika/hapsenja-i-istraga/1176761/nova-akcija-operativne-udarne-grupe-policija-horgosu-pronasla-migranta-pusku-municiju-foto>. [pristupljeno: 6.12.2022].
231. Nye, J. S. (2016, January 7). *The danger of a weak Europe*. <https://www.eastwest.ngo/idea/dangers-weak-europe>. [pristupljeno: 23.12.2021].
232. Nygard, A. C. (n. d.). *EU wide availability of personal data of third country nationals*. <https://migrationpolicycentre.eu/eu-personal-data-third-country-nationals-for-migration-security/>. [pristupljeno: 9.1.2023].

233. OEBS. (2020, Januar 9). *Pregled položaja romske, aškalijske i egipatske zajednice na Kosovu*. <https://www.osce.org/sr/mission-in-kosovo/443593>. [pristupljeno: 9.1.2023].
234. OECD. (2021). *International Migration Outlook 2021-Turkey*. <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/c06dc331-en/index.html?itemId=/content/component/c06dc331-en>. [pristupljeno: 5.10.2022].
235. Oras, D. L. (2021, Jun 29). *Iskustva ljudi u pokretu duž nove Balkanske rute kroz Rumuniju*. <https://www.masina.rs/iskustva-ljudi-u-pokretu-duz-nove-balkanske-rute-kroz-rumuniju/>. [pristupljeno: 5.7.2022].
236. 021. (2022, April, 26). *Narodne patrolе preuzimaju ulogu policije i hapse - "to ne sme da bude praksa"*. <https://www.021.rs/story/Info/Srbija/304023/Narodne-patrole-preuzimaju-ulogu-policije-i-hapse-to-ne-sme-da-bude-praksa.html>. [pristupljeno: 3.7.2022].
237. Пешић, А. Ш. (2019, Јун 7). *Малолетни мигранти невидљиви за систем*. <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/124/drustvo/3549886/maloletni-migranti-nevidljivi-za-sistem.html>. [приступљено: 2.9.2019].
238. Политика. (2021, Децембар 27). *Егзодус из БиХ – Пола милиона људи напустило земљу за девет година*. <https://www.politika.rs/scc/clanak/495532/Egzodus-iz-BiH-Pola-miliona-ljudi-napustilo-zemlju-za-devet-g1odina>. [приступљено: 19.1.2022].
239. Политика. (2018, Децембар 10). *Усвојена Маракешка декларација*. <https://www.rts.rs/vesti/svet/3349601/usvojena-marakeska-deklaracija.html>. [приступљено: 12.3.2020].
240. Политика. (2019, Јануар 16). *Економске миграције одсад прате стручњаци*. <http://www.politika.rs/scc/clanak/420476/Ekonomske-migracije-odsad-prate-strucnjaci>. [приступљено: 22.12.2019].
241. Политика. (2022, Октобар 20). *Србија укинула безвизни режим за Тунис и Бурунди*. <https://www.politika.rs/scc/clanak/521750/Srbija-ukinula-bez-vizni-rezim-za-Tunis-i-Burundi>. [приступљено: 20.10.2022].

242. Политика. (2022, Новембар 16). *Нехамер: Србија снажан и поуздан партнер.*
<https://www.politika.rs/scc/clanak/525337/Nehamer-Srbija-snazan-i-pouzdan-partner>.
[приступљено: 20.11.2022].
243. Политика. (2011, Фебруар 2). *Миграције мозгова.*
<http://www.politika.rs/scc/clanak/165750/Migracije-mozgova>. [приступљено:
13.6.2020].
244. Политика. (2022, Октобар 4). *Усклађивање визног режима са ЕУ се односи на људе који у Србију долазе преко аеродрома.*
<https://www.politika.rs/scc/clanak/519568/Uskladivanje-viznog-rezima-sa-EU-se-odnosi-na-ljude-koji-u-Srbiju-dolaze-preko-aerodroma>. [приступљено: 14.10.2022].
245. Политика. (2020, Март 18). *Немачка због короне суспендује прихват избеглица из Сирије.* <http://www.politika.rs/scc/clanak/450282/Nemacka-zbog-korone-suspenduje-prihvat-izbeglica-iz-Sirije>. [приступљено: 15.4.2020].
246. Политика. (2022, Фебруар 8). *Све више повратника из дијаспоре, нарочито младих из Канаде, Америке, Аустралије.*
<https://www.politika.rs/scc/clanak/499097/Sve-vise-povratnika-iz-dijas-pore-narocito-mladih-iz-Kanade-Amerike-Australije>. [приступљено: 9.10.2022].
247. Политика. (2022, Новембар 16). *Орбан: Србија кључна земља за безбедност Европе пред илегалним миграцијама.*
<https://www.politika.rs/scc/clanak/525333/Orban-Srbija-kljucna-zemlja-za-bezbednost-Ev-rope-pred-ilegalnim-migracijama>. [приступљено: 19.12.2022.].
248. Политика. (2022, Јануар 19). *Почела да ради Агенција ЕУ за азил.*
<https://www.politika.rs/scc/clanak/497397/Pocela-da-radi-Agencija-EU-za-azil>.
[приступљено: 19.1.2022].
249. Политика. (2022, Новембар 26). *Још неколико стотина миграната код Хоргоша.*
<https://www.politika.rs/scc/clanak/526562/Jos-nekoliko-stotina-migranata-kod-Horgosa>. [приступљено: 26.12.2022].
250. Политика. (2023, Јануар 16). *У прошлој години у Србији разбијено 28 криминилних група, заплена 7,1 тона наркотика.* <https://www.politika.rs/scc/clanak/532832/U->

- [prosloj-godini-u-Srbiji-razbijeno-28-kriminalnih-grupa-zaplenjena-7-1-tona-narkotika](#).
[приступљено: 17.1.2023].
251. Политика. (2022, Новембар 27). *Иза инцидента на Хоргошу стоји организовани криминал*. <https://www.politika.rs/scc/clanak/526687/migranti-kriminal-horgos-rados-djurovic>. [приступљено: 9.12.2022].
252. Политика. (2021, Јун 22). Вучић: „Не треба нам замрзнути конфликт на КиМ“. <https://www.politika.rs/scc/clanak/481796/Vucic-Ne-treba-nam-zamrznuti-konflikt-na-KiM>. [приступљено: 5.11.2021].
253. Политика. (2022, Октобар 17). *Србији прети хуманитарна криза ако не повећа смештајне капацитете за мигранте*. <https://www.politika.rs/scc/clanak/521240/Srbiji-preti-humanitarna-kriza-ako-ne-poveca-smestajne-kapacitete-za-migrante>. [приступљено: 9.11.2022].
254. Политика. (2015, Јул 30). *Пад броја становника у Србији за 17 одсто до 2050*. <https://www.politika.rs/scc/clanak/334497/Pad-broja-stanovnika-u-Srbiji-za-17-odsto-do-2050>. [приступљено: 27.10.2022].
255. Политика. (2020, Јануар 31). *Сорошева мрежа стоји иза миграције на Балкану*. <http://www.politika.rs/scc/clanak/446952/Soroseva-mreza-stoji-iza-migracije-na-Balkanu>. [приступљено: 13.8.2020].
256. Политика. (2019, Фебруар 6). *Косово посебно ризично подручје за регрутовање мухадиста*. <https://www.politika.rs/sr/clanak/422182/Kosovo-posebno-rizicno-podrucje-za-regrutovanje-dzihadista>. [приступљено: 13.11.2022].
257. Политика. (2010, децембар 16). *Миграције као показатељ (не) развијености*. <https://www.politika.rs/scc/clanak/160306/Specijalni-dodaci/Migracije-ka-pokazatelj-ne-razvijenosti>. [приступљено: 13.8.2020].
258. Политика. (2023, Јануар 16). *У прошлој години у Србији разбијено 28 криминалних група, заплена 7,1 тона наркотика*. <https://www.politika.rs/scc/clanak/532832/U-prosloj-godini-u-Srbiji-razbijeno-28-kriminalnih-grupa-zaplenjena-7-1-tona-narkotika>. [приступљено: 17.1.2023].

259. Политика. (2008, Август 3). *Срби се још исељавају из Хрватске*.
<https://www.politika.rs/scc/clanak/50775/Srbi-se-jos-iseljavaju-iz-Hrvatske>.
[приступљено: 2.9.2020].
260. Политика. (2022, Септембар 22). *У Хрватској живи 3,2 одсто Срба – српски као матерњи језик говори 1,16 процента*.
<https://www.politika.rs/scc/clanak/518045/Sve-manje-Srba-i-pravoslavaca-u-Hrvatskoj-a-raste-broj-stranaca>. [приступљено: 1.12.2022].
261. Пророковић, Д. (2020, Март 8). *Хоће ли „инвазија“ пробудити Европу?*.
<https://rs.sputniknews.com/analyze/202003081121989910-invazija-evropa-budjenje/>.
[приступљено: 19.8.2020].
262. Пујкиловић, М. (2022, Јун 7). *Колико је рат у Украјини утицао на европерспективу Западног Балкана*.
<https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/4842948/eu-zapadni-balkan-clanstvo-perspektive.html>. [приступљено: 8.6.2022].
263. *Прилив миграната у Словенију: Поводом међународног дана миграната*. (2020, Децембар 14). <https://www.makroekonomija.org/slovenija/priliv-migranata-u-sloveniju-povodom-medjunarodnog-dana-migranata-18-12-2020/>. [приступљено: 11.9.2021].
264. Palić, S. (2020a, April 11). *Masovna tuca migranata, vojska pucala u vazduh - Migranti demolirali kasarnu i ambulatnu!*. [Video]. You Tube.
<https://www.youtube.com/watch?v=0DBX2LQEMmk>. [pristupljeno: 11.4.2020].
265. Palić, S. (2020b, Avgust 21). *Migranti džihadisti izboli čoveka u Beogradu - Koliko ima ekstremnih terorista među migrantima?!* [Video]. You Tube.
https://www.youtube.com/watch?v=Lu_P-GgzP0k&feature=youtu.be. [pristupljeno: 21.8.2020].
266. Rapadimitriju, J. (2020a, Septembar 10). *Morija, pakao na zemlji*.
<https://www.dw.com/sr/morija-pakao-na-zemlji/a-54874996>. [pristupljeno: 14.9.2020].

267. Papadimitriju, J. (2020b, April 16). *Strah Grčke od novog izbegličkog talasa iz Turske*. <https://www.dw.com/sr/strah-gr%C4%8Dke-od-novog-izbegli%C4%8Dkog-talasa-iz-turske/a-53145856>. [pristupljeno: 7.9.2021].
268. Pašić, J. (2016, Oktobar 26). *Krijumčarenje izbeglica: Zarada na tuđoj nesreći*. <https://www.slobodnaevropa.org/a/insajder-rse-izbeglice-krijumcari/28074571.html>. [приступљено: 1.10.2019].
269. Perović, T. (2020, Mart 3). *CG spremna i za jači priliv migranata*. <https://rtcg.me/vijesti/drustvo/271095/cg-spremna-i-za-jaci-priliv-migranata.html>. [pristupljeno: 3.10.2022].
270. Popović, V. (2018, Jul 24). *Srbija polako postaje ostrvo u moru NATO članica*. <https://www.glasamerike.net/a/srbija-polako-postaje-ostrvo-u-moru-nato-%C4%.8Dlanica/4497170.html>. [pristupljeno:12.8.2019].
271. Pregovaračka grupa za Poglavlje 24 – pravda, sloboda i bezbednost Vlade Republike Srbije. (n. d.). *Akcioni plan za Poglavlje 24 – pravda, sloboda i bezbednost Beograd*. <https://media.cpes.org.rs/2020/09/Akcioni-plan-PG-24.pdf>. [pristupljeno: 13.11.2022].
272. Personen mit Migrationshintergrund in der Bundeswehr. (2018, October 15). In *Wikipedia*. https://de.wikipedia.org/wiki/Personen_mit_Migrationshintergrund_in_der_Bundeswehr. [pristupljeno: 4.1.2020].
273. *Protocol for Treatment of Unaccompanied Minors*. (n. d.). https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/protocol-treatment-unaccompanied-children-foreign-nationals_en. [pristupljeno: 6.7.2022].
274. *Protokol o postupanju prema djeci bez pratnje*. (n. d.). <https://mrosp.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Socijalna%20politika/Obitelj%20i%20Odjeca/Protokol%20o%20postupanju%20prema%20djeci%20bez%20pratnje.pdf>. [pristupljeno: 6.7.2022].
275. Радуловић, Б. (2023, Јануар 16). *МВИИ представио резултате у прошлој години*. <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/124/drustvo/5090563/mup-rezultati-2022.-godina.html>. [приступљено: 18.1.2023].

276. Радичевић, Н. (2015, Август 26). *Меркелова ћути о нападима на избеглице*. <https://www.politika.rs/scc/clanak/336625/Merkelova-cuti-o-napadima-na-izbeglice>. [приступљено: 12.10.2022].
277. Рајић, Р. С. Н. (п. д.). *О духу Обилића – кроз предачки Видовдански култ*. http://www.svevlad.org.rs/povesnica/vojevanje/rajic_obilic.html. [приступљено: 30.8.2022].
278. Ристић, Б. (2019, Новембар 11). *Босна је „под окупацијом“ илегалних миграната, Сарајево ћути*. <https://rs.sputniknews.com/analyze/201911111121161710-bosna-je-pod-okupacijom-ilegalnih-migranata-sarajevo-cuti/>. [приступљено: 5.12.2019].
279. Ристић, Б. (2020, Мај 16). *Група миграната напушта центре, упада у куће, пресеће грађане – војска у Шиду мора да реагује*. <https://rs.sputniknews.com/politika/202005161122588579-grupa-migranata-napusta-centre-upada-u-kuce-presrece-gradjane--vojska-u-sidu-mora-da-reaguje/>. [приступљено: 19.8.2020].
280. Републички завод за статистику (РЗС). (2021, Јул 7). *Унутрашње миграције, 2020*. <https://www.stat.gov.rs/vesti/20210709-unutrasnje-migracije-2020/?s=1806>. [приступљено: 29.5.2022].
281. Републички завод за статистику. (2022, Јул 11). *Унутрашње миграције, 2021*. <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20227111-unutrasnje-migracije-2021/>. [приступљено: 29.5.2022].
282. РТС. (2020, Јул 12). *Немци за промену европске политике азила*. <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2/svet/4015892/nemacka-migranti-politika-anketa.html>. [приступљено: 19.8.2020].
283. РТС. (2022, Септембар 6). *Србија је земља старих, какву демографску слику можемо да очекујемо после пописа*. <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/4943120/demografaska-slika-srbija-stari.html>. [приступљено: 19.9.2022].

284. РТС. (2022, Октобар 3). *Трилатерала у Будимпешти о мигрантима и енергетици*. <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/4971740/vucic-orban-nehamer-samit-budimpesta.html>. [приступљено: 12.10.2022].
285. РТС. (2022, Јул 14). *Акција ударне групе против илегалних миграната у Суботици*. <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/134/hronika/4886508/subotica-migranti-udarna-grupa.html>. [приступљено: 20.8.2022].
286. РТС. (2022, Јул 14). *У Србији око 3.000 миграната, дневно из земље оде тек 30*. <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/124/drustvo/2386492/u-srbiji-oko-3000-migranata-dnevno-iz-zemlje-ode-tek-30.html>. [приступљено: 20.9.2022].
287. РТС. (2022, Новембар 16). *Обраћање председника Републике Србије Александра Вучића*.
288. Radović, N. (2. decembar 2004). Intervju sa Stefanom Barthom: Izložba je važna i za Nemce i za Srbe (II). *Fenster*, 2, 14.
289. Radoykov, I. (2019, Mart 7). *Bugarska od 1989. izgubila dva miliona stanovnika: Svakog mjeseca nestane jedno selo*. <https://www.aa.com.tr/ba/svijet/bugarska-od-1989-izgubila-dva-miliona-stanovnika-svakog-mjeseca-nestane-jedno-selo/1411848>. [pristupljeno: 12.7.2022].
290. Radio Slobodna Evropa. (2022, Mart 21). *Strateški kompas EU obuhvata i Zapadni Balkan*. <https://www.slobodnaevropa.org/a/strate%C5%A1ki-kompas-eu-obuhvata-i-zapadni-balkan/31763680.html>. [pristupljeno: 3.10.2022].
291. Radio Slobodna Evropa. (2021, Jun 3). *Ministarstvo sigurnosti BiH počelo rad na novoj strategiji u oblasti migracija i azila*. <https://www.slobodnaevropa.org/a/migranti-bh-strategija-azil/31288793.html>. [pristupljeno: 19.9.2021].
292. Radio Slobodna Evropa. (2020, Avgust 7). *Unsko-sanski kanton upozorava na nekontrolisan priliv migranata*. <https://www.slobodnaevropa.org/a/30771604.html>. [pristupljeno: 29.9.2020].
293. Radio Slobodna Evropa. (2021, Januar 3). *EU daje dodatnih 3,5 miliona eura za pomoć migrantima u BiH*. <https://www.slobodnaevropa.org/a/31031713.html>. [pristupljeno: 13.11.2022].

294. Radio Slobodna Evropa. (2022, Maj 26). *HRW navodi da Bugarska pušta policijske pse na izbjeglice s Bliskog istoka.* <https://www.slobodnaevropa.org/a/hrw-bugarska-policija-izbjeglice/31869633.html>. [pristupljeno: 4.7.2022].
295. Radio Slobodna Evropa. (2019, Novembar 15). *EU: Dostupan značajan novac za nove lokacije za migrante u BiH.* <https://www.slobodnaevropa.org/a/30273301.html>, [pristupljeno: 5.12.2019].
296. Radio Slobodna Evropa. (2021, Mart 26). *Vakcinisani migranti u Centru za azil kod Beograda.* <https://www.slobodnaevropa.org/a/31170964.html>. [pristupljeno: 26.3.2021].
297. Radio Slobodna Evropa. (2016, Januar 31). *Europol: Više od 10.000 dece nestalo u izbegličkom krizi.* <https://www.slobodnaevropa.org/a/27522036.html>. [pristupljeno: 12.9.2022].
298. Radio Slobodna Evropa. (2019, Decembar 17). *Međunarodna akcija BiH i Srbije u borbi protiv krijumčara migranata.* <https://www.slobodnaevropa.org/a/30329995.html>. [pristupljeno: 19.11.2020].
299. Radio Slobodna Evropa. (2020, Mart 8). *Protest protiv migranata u Beogradu.* <https://www.slobodnaevropa.org/a/30476286.html>. [pristupljeno: 6.6.2022.].
300. Radio Slobodna Evropa. (2015, Oktobar 27). *Lideri EU dogovorili akcioni plan o migratornim tokovima preko Zapadnog Balkana.* <https://www.slobodnaevropa.org/a/27329214.html>. [pristupljeno: 8.6.2022].
301. Radio Slobodna Evropa. (2015, Oktobar 26). *Brisel o izbegličkoj krizi: Usporavanje, zadržavanje i veća kontrola.* <https://www.slobodnaevropa.org/a/brisel-o-izbeglickoj-krizi-usporavanje-zadrzavanje-i-veca-kontrola/27326677.html>. [pristupljeno: 8.6.2022].
302. Radio Slobodna Evropa. (2020, Septembar 24). *Plan EU za migracije i azil – obavezna solidarnost umesto obaveznih kvota.* <https://www.slobodnaevropa.org/a/plan-eu-za-migracije-i-azil-obavezna-solidarnost-umesto-obaveznih-kvota/30854562.html>. [pristupljeno: 14.3.2021].
303. Radio Slobodna Evropa. (2019, Septembar 20). *Premijerima Višegradske grupe migracije novi argument za proširenje EU na Balkan.* <https://www.slobodnaevropa.org/a/30160987.html>. [pristupljeno: 25.10.2019].

304. Radio Slobodna Evropa. (2021, April 30). *Stupa na snagu sporazum Srbije i Frontex-a o upravljanju granicama*. <https://www.slobodnaevropa.org/a/stupa-na-snagu-sporazum-srbije-i-frontex-a-o-upravljanju-granicama/31231526.html>. [pristupljeno: 11.12.2022].
305. Radio Slobodna Evropa. (2015, Oktobar 26). *Brisel o izbegličkoj krizi: Usporavanje, zadržavanje i veća kontrola*. <https://www.slobodnaevropa.org/a/brisel-o-izbeglickoj-krizi-usporavanje-zadrzavanje-i-veca-kontrola/27326677.html>. [pristupljeno: 8.6.2022].
306. Razpotnik, B. (2021, Jul 15). *Migration changes, 2021 - Net migration of foreign citizens the lowest after 2011*. <https://www.stat.si/StatWeb/en/News/Index/10415>. [pristupljeno: 2.12.2022].
307. Raščić, D. (2020, Mart 14). *EU nudi migrantima novac da se vrate kući*. <https://www.dw.com/bs/eu-nudi-migranatima-novac-da-se-vrate-ku%C4%87i/a-52759366>. [pristupljeno: 13.3.2021].
308. Republic of Türkiye Ministry of Interior Presidency of Migration Management. (n. d.). *Temporary Protection*. <https://en.goc.gov.tr/temporary-protection27>. [pristupljeno: 3.1.2023].
309. Republic of Türkiye Ministry of Interior Presidency of Migration Management. (n. d.). *Irregular Migration*. <https://en.goc.gov.tr/irregular-migration>. [pristupljeno: 3.1.2023].
310. Republika. (2022, Oktobar 14). *Završen sastanak u Luksemburgu! Evropska komesarka: Vučić je obećao da će se Srbija usaglasiti s našom viznom politikom*. <https://www.republika.rs/vesti/politika/389292/srbija-evropska-unija-vizna-politika-dogovor>. [pristupljeno: 20.10.2022].
311. Rigert, B. (2021, Mart 13). *EU bez dogovora, migrantska kriza bez kraja*. <https://www.dw.com/sr/eu-bez-dogovora-migrantska-kriza-bez-kraja/a-56861964>. [pristupljeno: 16.4.2021].
312. Rigert, B. (2019, Oktobar 10). *Turska ofanziva u Siriji – EU je tu nemoćna*. <https://www.dw.com/sr/turska-ofanziva-u-siriji-eu-je-tu-nemo%C4%87na/a-50770273>. [pristupljeno: 20.10.2019].
313. Ristić, B. (2022, Oktobar 15). *Bezvizni režim Srbije na udaru – novi izgovor za pritisak EU zbog neuvođenja sankcija Rusiji*. <https://sputnikportal.rs/20221015/bezvizni-rezim>

- [srbije-na-udaru---novi-izgovor-za-pritisak-eu-zbog-neuvodjenja-sankcija-rusiji--1144611662.html](https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/57/srbija-danas/3684921/trostruko-vise-migranata-koji-pokusavaju-da-udju-u-nasu-zemlju.html). [pristupljeno: 24.10.2022].
314. Rošćić, D. (2020a, Mart 1). *Situacija na granicama – Grčka odoleva, Bugarska mirna*. <https://www.dw.com/sr/situacija-na-granicama-gr%C4%8Dka-odoleva-bugarska-mirna/a-52596145>. [приступљено: 5.3.2020].
315. Rošćić, D. (2020b, Mart 14). *EU nudi migrantima novac da se vrate kući*. <https://www.dw.com/bs/eu-nudi-migranata-novac-da-se-vrate-ku%C4%87i/a-52759366>. [pristupljeno: 14.3.2020].
316. RTS. (2019, Oktobar 4). *Trostruko više migranata koji pokušavaju da uđu u našu zemlju*. <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/57/srbija-danas/3684921/trostruko-vise-migranata-koji-pokusavaju-da-udju-u-nasu-zemlju.html>. [pristupljeno: 12.4.2021].
317. RTS. (2022, Jul 8). *Na planeti živi skoro 8 milijardi ljudi, koliko je star prosečan stanovnik Srbije*. <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/4880253/planeta-stanovnistvo-starost-srbija-natalitet.html>. [pristupljeno: 11.12.2022].
318. RTS. (2022, Decembar 22). *Kod Subotice otkrivena veća grupa migranata, zaplenjeno i automatsko oružje*. <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/135/hronika/5065747/migranti-subotica-oruzje.html>. [pristupljeno: 23.12.2022].
319. RTS. (2013, April 28). *Poljsko poreklo Angele Merkel*. <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/10/svet/1314184/poljsko-poreklo-angele-merkel.html>. [pristupljeno: 15.11.2019].
320. RTS. (2022, Decembar 29). *Uhapšeno 109 migranata, među njima i pripadnici avganistanske vojske koji su na međunarodnoj poternici*. <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/135/hronika/5072761/hapsenje-subotica.html>. [pristupljeno: 29.12.2022].
321. RTV. (2023, Januar 4). *Nova pravila putovanja u Evropu – šta je ETIAS?*. https://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/nova-pravila-putovanja-u-evropu-sta-je-etias-1405540.html. [pristupljeno: 5.1.2023].

322. RTV. (2020, Mart 3). *Oko 13.000 migranata na granici između Grčke i Turske*. https://www.rtv.rs/sr_ci/evropa/oko-13.000-migranata-na-granici-izmedju-grcke-i-turske_1099024.html. [pristupljeno: 18.3.2020].
323. RTV. (2022, Novembar 4). *Popis 2022: Gore je i od predviđanja, u Srbiji gotovo milion ljudi manje nego pre 10 godina*. https://rtv.rs/sr_lat/drustvo/popis-2022-gore-je-i-od-predvidjanja-u-srbiji-gotovo-milion-ljudi-manje-nego-pre-10-godina_1387996.html. [pristupljeno: 9.12.2022].
324. Rüegger, S. & Bohnet, H. (2015). *Explaining the Need for Sub-National Refugee Data*. https://cis.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/cis-dam/News_Events/News_2015/CIS_News_2015_web.pdf. [pristupljeno: 9.6.2021].
325. Rujević, N. (2020, April 4). *Deportacije iz Austrije: Sporazum je već mrtav?*. <https://www.dw.com/sr/deportacije-iz-austrije-sporazum-je-ve%C4%87-mrtav/a-53186792>. [pristupljeno: 21.8.2020].
326. Rozavet. (n. d.). *Zaštita prava radnih migranata. Magazin "međunarodni procesi"*. <https://rozavetrovsibir.ru/bs/migraciya/protection-of-the-rights-of-labor-migrants-journal-of-international-processes/>. [pristupljeno: 15.10.2022].
327. Стаменић, Ј. П. (2020, Фебруар 11). *Грчка орочава азил на три године*. <http://www.politika.rs/scc/clanak/447708/Grcka-orocava-azil-na-tri-godine>. [приступљено: 14.3.2020].
328. Стаменић, Ј. П. (2019а, Октобар 27). *Мигранти од сада слободно путују Грчком*. <http://www.politika.rs/sr/clanak/402189/Svet/Migranti-od-sada-slobodno-putuju-Greckom>. [приступљено: 25.6.2021].
329. Стаменић, Ј. П. (2019б, Новембар 4). *Грци дижу барикаде против миграната*. <http://www.politika.rs/scc/clanak/441215/Grci-dizu-barikade-protiv-migranata>. [приступљено: 21.9.2021].
330. Стевановић, К. (2022, Август 29). *Мигранти, избеглице и азиланти: Могу ли жице и ограде на границама да зауставе кретања људи*. <https://www.bbc.com/serbian/cyr/balkan-62684576>. [приступљено: 11.11.2022].

331. Стојановић, Љ. (1929). *Стари српски родослови и летописи*, <https://www.scribd.com/document/132965833/Ljubomir-Stojanovic-Stare-Srpske-Povelje-i-Pisma-knjiga-I-Beograd-Sremski-Karlovc-1929#>. [приступљено: 13.12.2022].
332. Спутник. (2020, Јун 8). *Код Хоргоша откривен тунел за шверц миграната испод жице*. <https://www.blic.rs/vesti/svet/u-delovima-severne-makedonije-vanredno-stanje-zbog-migranata/j2e1qt9>. [приступљено: 14.6.2020].
333. Спутник. (2020, Март 5]. *Кури: Ако мигранти пробију границу, зауставићемо их на западном Балкану*. <https://rs.sputniknews.com/svet/202003051121972473-kurc-kaze-da-postoji-trostruka-bezbednosna-mreza-u-odbrani-od-migranata/>. [приступљено: 23.1.2021].
334. Спутник. (2020, Мај 21). *Аустрија на границама распоређује војску*. <https://rs.sputniknews.com/evropa/202005211122619973-austrija-na-granicama-rasporedjuje-vojsku/>. [приступљено: 15.9.2021].
335. Savin, Lj. D. (2022, Februar 15). *Kako su tekle migracije na našim prostorima?*. <https://visitns.rs/2022/02/15/migracije-na-nasim-prostorima/>. [pristupljeno: 18.9.2022].
336. Salmi, J. & Salmi, K. (2017, March 24). *Is the brain drain always negative?*. <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20170321102746248>. [pristupljeno: 26.6.2021].
337. Savet za regionalnu saradnju (RCC). (n. d.). <https://www.rcc.int/>. [pristupljeno: 12.11.2022].
338. Seder, S. A. (2020, April 5). *Podunavske Švabe nisu isto što i Podunavski Nemci*. <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/podunavske-svabe-nisu-isto-sto-i-podunavski-nemci/>. [pristupljeno: 9.10.2022].
339. Schmitz, F. & Seferi, I. (2021, Januar 6). *Balkanska ruta: Fronteks uključen u ilegalno proterivanje?*. <https://www.dw.com/sr/balkanska-ruta-fronteks-uklju%C4%8Den-u-ilegalno-proterivanje/a-56144205>. [pristupljeno: 4.6.2021].

340. Simmonds, L. (2020, January 14). *Croatian Brain Drain Second Only to Maltese Demographic Crisis*. <https://www.total-croatia-news.com/lifestyle/40790-croatian-brain-drain>. [pristupljeno: 12.12.2022].
341. Smajić, Z. (2021, Februar 7). *Jesu li ilegalni migranti sigurnosna opasnost za Zapadni Balkan?*. <https://balkans.aljazeera.net teme/2021/2/7/da-li-su-ilegalni-migranti-sigurnosna-opasnost-za-zapadni-balkan>. [pristupljeno: 3.6.2021].
342. Srbija Danas. (2021, Jun 6). *Uvodi se nacionalna baza za sprečavanje terorizma: Srbija će motriti na 6.000 terorista!*. <https://www.sd.rs/vesti/drustvo/uvodi-se-nacionalna-baza-za-sprecavanje-terorizma-srbija-ce-motriti-na-6000-terorista-2021-06-06>. [pristupljeno: 13.11.2022].
343. Srbija Danas. (2019, Oktobar 29). *Migranti počinju epidemiju! Doneli opaku bolesti, beže iz bolnice među ljude*. <https://www.srbijadanas.com/vesti/region/situacija-sve-gora-u-velikoj-kladusi-registrovana-malarija-kod-migranata-2019-10-29>. [pristupljeno: 5.12.2019].
344. Srbija Danas. (2020, Avgust 8). *Ova država je ključna tačka balkanskih kriminalnih klanova: Osvajaju svetsko tržište narkotika*. <https://www.srbijadanas.com/vesti/hronika/ova-drzava-je-kljucna-tacka-balkanskih-kriminalnih-klanova-osvajaju-svetsko-trziste-narkotika-2020-08-08>. [pristupljeno: 12.8.2022].
345. Srpskainfo. (2019, Novembar 22). *Uporni da se dokopaju EU - od Slovenije se traži da omogući ulazak migrantima zarobljenim u BiH*. <https://srpskainfo.com/uporni-da-se-dokopaju-eu-od-slovenije-se-trazi-da-omoguci-ulazak-migrantima-zarobljenim-u-bih/>. [pristupljeno: 2.12.2019].
346. Slovenske novice. (2015, September 17). *V Dobovi vlak z okoli 200 begunci, policija jih popisuje*. <http://www.slovenskenovice.si/novice/slovenija/v-dobovi-vlak-z-okoli-200-begunci-policija-jih-popisuje>. [pristupljeno: 7.12.2019].
347. Studio B. (2021, Jun 25). *Značaj ekonomskih migracija u 21. veku*. <https://studiob.rs/znacaj-ekonomskih-migracija-u-21-veku/>. [pristupljeno: 27.10.2021].

348. Stevanović, D. (2019, Mart 14). *Seobe najčešća srpska reč: najmasovnije devedesetih*. <https://www.politika.rs/scc/clanak/424946/Seobe-najcesca-srpska-rec-Najmasovnije-devedesetih>. [pristupljeno: 11.1.2022].
349. Steiner-Gashi, I. (2022, October 14). *EU-Druck Aug Beograd: Serbian könnte Visafreiheit verlieren*. <https://kurier.at/politik/ausland/entzug-der-visa-freiheit-eu-setzt-serbien-unter-druck/402182331>. [pristupljeno: 20.10.2022].
350. Stojanovic, D. & Niksic, S. (2018, February 20). *Brain drain leaves Balkan nations on more uneven footing*. <https://m.washingtontimes.com/news/2018/feb/20/brain-drain-leaves-balkan-nations-on-more-uneven-f/>. [pristupljeno: 23.2.2018].
351. Stojanović, M. (2021, Oktobar 4). *Broj migranata u Srbiji dupliran u odnosu na 2020*. <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/vladavina-prava/broj-migranata-u-srbiji-dupliran-u-odnosu-na-2020/>. [pristupljeno: 14.11.2021].
352. Support Platform for the Solutions Strategy for Afghan Refugees (SSAR) (n. d.). <https://ssar-platform.org/>. [pristupljeno: 3.9.2022].
353. Syo, F. (2019, Oktobar 3). *Regionalne radne migracije – realnost i izazovi*. <https://phralipen.hr/2019/10/03/regionalne-radne-migracije-realnost-i-izazovi/>. [pristupljeno: 16.9.2022].
354. Szczepanski, K. (n. d.). *Veliki skok napred*. <https://bs.eferrit.com/veliki-skok-napred/>. [pristupljeno: 14.6.2022].
355. Тањуг. (2016, Јануар 20). *XPB: бугарска полиција насилна према мигрантима*. <https://www.politika.rs/scc/clanak/347560/HRV-bugarska-policija-nasilna-prema-migrantima>. [приступљено: 2.7.2022].
356. Тркља, М. К. (2017, Август 24). *Драматично: Из Србије годишње побегне цео Крушевац*. <https://sputnikportal.rs/20170824/srbija-migranti-povratak-emigracija-1112411090.html>. [приступљено: 5.3.2020].
357. Тањуг. (2018, Април 25). *UNHCR тражи 5,6 милијарди долара за сирјске избеглице*. <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/10/svet/3116519/unhcr-trazi-56-milijardi-dolara-za-sirijске-izbeglice.html>. [pristupljeno: 8.11.2022].

358. Tanjug. (2019, Oktobar 10). *Brana Evrope od migracija: tri zemlje se udružuju u borbi protiv azilanata u Istočnom Mediteranu.* <https://www.srbijadanas.com/vesti/svet/inicijativa-grcke-kipra-i-bugarske-u-borbi-sa-migrantima-2019-10-03>. [pristupljeno: 23.10.2019].
359. Tanjug. (2022, Januar 12). *Nemačka u problemu zbog demografske krize, nedostaje bar 300.000 radnika.* <https://www.021.rs/story/Info/Region-i-svet/294853/Nemacka-u-problemu-zbog-demografske-krize-nedostaje-bar-300000-radnika.html>. [pristupljeno: 17.2.2021].
360. Tanjug. (2022, Avgust 13). *U Mađarskoj ove godine uhapšeno skoro 58 hiljada ilegalnih migranata, otkriveno 17 tunela na granici sa Srbijom.* https://www.rtv.rs/sr_lat/evropa/u-madarskoj-ove-godine-uhapseno-skoro-58-hiljada-ilegalnih-migranata-otkriveno-17-tunela-na-granici-sa-srbijom_1263994.html. [pristupljeno: 19.11.2022].
361. Tanjug. (2018, April 3). *Austrija: Broj zahteva za azil 2017. drastično smanjen.* https://www.rtv.rs/sr_lat/evropa/austrija-broj-zahteva-za-azil-2017.-drasticno-smanjen_906503.html. [pristupljeno: 23.1.2021].
362. Tanjug. (2022, Novembar 11). *Memorandum Srbije, Mađarske i Austrije o borbi protiv ilegalnih migracija.* <https://studiob.rs/memorandum-srbmad-i-aus-o-borbi-protiv-ilegalnih-migracija/>. [pristupljeno: 22.12.2022].
363. Tanjug. (2020, Januar 3). *Raste broj migranata - na jugu ih ne zadržavaju, sa severa vraćaju.* https://rtv.rs/sr_lat/drustvo/raste-broj-migranata-na-jugu-ih-ne-zadrzavaju-sa-severa-vracaju_1081439.html. [pristupljeno: 11.4.2020].
364. Tanjug. (2022, Decembar 18). *Komesarijat: Povećan broj migranata iz Azije i Afrike, Srbija nastavlja da se odgovorno ponaša.* <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/5059886/komesarijat-izbeglice-migranti-.html>. [pristupljeno: 19.12.2022].
365. Tanjug. (2022, Novembar 26). *Stanisavljević: Zakoni Srbije se moraju poštovati.* <https://vojvodinauzivo.rs/stanisavljevic-zakoni-srbije-se-moraju-postovati/>. [pristupljeno: 19.12.2022].

366. Tanjug. (2020, Jul 23). *Dogovorena nova platforma za koordinaciju migracione politike.* <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/region/4027238/balkanska-ruta-migraciona-politika-bec.html>. [pristupljeno: 29.8.2021].
367. Tanjug. (2020, Avgust 5). *U delovima Severne Makedonije vanredno stanje zbog migranata.* <https://www.blic.rs/vesti/svet/u-delovima-severne-makedonije-vanredno-stanje-zbog-migranata/j2e1qt9>. [pristupljeno: 12.4.2021].
368. Tanjug. (2020, Avgust 8). *Velika promena u Grčkoj: Broj migranata, izbeglica i azilanata opao za 30 odsto.* <https://www.blic.rs/vesti/svet/velika-promena-u-grckoj-broj-migranata-izbeglica-i-azilanata-opao-za-30-odsto/elt6qgj>. [pristupljeno: 4.10.2020].
369. The Economist. (2018, September 10). *Right-wing anti-immigrant parties continue to receive support in Europe.* <https://www.economist.com/graphic-detail/2018/09/10/right-wing-anti-immigrant-parties-continue-to-receive-support-in-europe>. [pristupljeno: 9.10.2020].
370. The Economist. (2018, May 2). *More neighbours make more fences.* <https://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2016/01/daily-chart-5>. [pristupljeno: 2.5.2018].
371. The Guardian. (2017, Jul 12). *Politicians and their clergy connections: from Theresa May to Angela Merkel.* <https://www.theguardian.com/politics/shortcuts/2016/jul/12/politicians-clergy-connections-theresa-may-angela-merkel>. [pristupljeno: 17.11.2019].
372. Telegraf. (2015, Novembar 11). *Sramna odluka: Izbeglice moraju da dokažu da nemaju zarazne bolesti ako žele u Češku.* <https://www.telegraf.rs/vesti/1850898-sramna-odluka-izbeglice-moraju-da-dokazu-da-nemaju-zarazne-bolesti-ako-zele-u-cesku>. [pristupljeno: 12.12.2021].
373. Terzic, A. (2022, Avgust 1). *Uduplan broj migranata na putu sa Balkana u EU: Dominiraju državljani Afganistana, Bangladeša i Pakistana.* [https://www.aa.com.tr/ba/balkan/uduplan-broj-migranata-na-putu-sa-balkana-u-eu-dominiraju-dr%C5%BEavljeni-afganistana-banglade%C5%A1a-i-pakistana/2650785](https://www.aa.com.tr/ba/balkan/uduplan-broj-migranata-na-putu-sa-balkana-u-eu-dominiraju-dr%20%C5%BEavljeni-afganistana-banglade%C5%A1a-i-pakistana/2650785). [pristupljeno: 12.9.2022].

374. Time.rs. (2022, Februar 24). *Migracije su kao voda, uvek nadu put*. <https://time.rs/c/f3fdd6e427/migracije-su-kao-voda-uvek-nadju-put.html>. [pristupljeno: 3.11.2022].
375. Tomić, J. (2019, Novembar 4). *Migranti od Avganistana do Severne Makedonije*. <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/migranti-od-avganistana-do-severne-makedonije/>. [pristupljeno: 12.4.2021].
376. Tomović, P. (2019, Februar 28). *Talas migranata u Crnoj Gori*. <https://www.slobodnaevropa.org/a/crna-gora-migranti-porast-broja-izbjeglice/29796341.html>. [pristupljeno: 22.6.2022].
377. Tomović, P. (2018, Jun 27). *Crnogorska humanost na ispitu*. <https://www.slobodnaevropa.org/a/crna-gora-za-i-protiv-izbjeglickih-centara/29323782.html>. [pristupljeno: 24.6.2022].
378. Trajković, I. (2021, Mart 17). *Zapadni odgovor Rusiji i Kini*. <https://balkans.aljazeera.net teme/2021/3/17/zapadni-odgovor-rusiji-i-kini>. [pristupljeno: 3.10.2022].
379. Удружење ратних добровољаца 1912-1918. њихових потомака и поштовалаца – „Обилић 1912-1918.“ - Нови Сад, <https://srpskidobrovoljcins1912-1918.org/>. [приступљено: 12.11.2022].
380. *Udruženje Nemaca "Gerhard"*. <http://www.gerhardsombor.org/sr/str-10-Podunavske-svabe.html>. [pristupljeno: 9.10.2022].
381. *Uhapšena dvojica terorista sa francuske poternice! Policija upala u kamp za migrante kod Subotice*. (2022, Decembar 29). <https://informer.rs/hronika/vesti/760108/uhapsena-dvojica-terorista-francuske-poternice-subotica>. [приступљено: 30.12.2022].
382. UNHCR. (1954, Septembar 28). *Konvencija o statusu lica bez državljanstva*. <https://www.unhcr.org/rs/wp-content/uploads/sites/40/2021/04/54ConventionStatelessnessSerbian.pdf>. [pristupljeno: 18.9.2020].
383. UNHCR. (2015). *Global trends 2015*. <https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/576408cd7/unhcr-global-trends-2015.html>.

384. UNHCR. (2018a). *Global Trends: Forced Displacement in 2018*. <https://www.unhcr.org/5d08d7ee7.pdf>. [pristupljeno: 21.3.2020].
385. UNHCR. (2018b). *Global trends 2018*. <https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/5d08d7ee7/unhcr-global-trends-2018.html>. [pristupljeno: 21.3.2020].
386. UNHCR. (2020, December). *Turkey*. <file:///C:/Users/drjel/Downloads/UNHCR%20Turkey%20Operational%20Update%20December%202020%20FINAL.pdf>. [pristupljeno: 2.10.2022].
387. UNHCR. (2021b August). *Position on returns to Afghanistan*. <https://bit.ly/31GXND5>. [pristupljeno: 4.11.2022].
388. UNHCR. (2021c, Jun 18). *UNHCR: Svetski lideri moraju delovati kako bi preokrenuli trend sve većeg raseljavanja*. <https://www.unhcr.org/rs/17823-unhcr-svetski-lideri-moraju-djelovati-kako-bi-preokrenuli-trend-sve-veceg-raseljavanja.html>. [pristupljeno: 8.11.2022].
389. UNHCR. (2021d, September). *Fact Sheet Syria*. <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/unhcr-syria-fact-sheet-september-2021>. [pristupljeno: 13.7.2022].
390. UNHCR, Visoki komesarijat UN za izbeglice, KIRS & Komisarijat za raseljena lica Republike Crne Gore. (1996). *Popis izbeglica i drugih ratom ugroženih lica u saveznoj Republici Jugoslaviji*. <http://www.kirs.gov.rs/media/uploads/Dokumenti-i-publikacije/Izvestaji/Popis%20izbeglica%20i%20drugih%20ratom%20ugrozenih%20lica%20u%20SRJ%201996.pdf>. [pristupljeno: 13.5.2021].
391. UNODC. (2015). *Regional Programme for South Eastern Europe (2016-2019)*. https://www.unodc.org/documents/southeasterneurope/RP_SEE_2016-2019_Approved.pdf. [pristupljeno: 23.7.2020].
392. U.S. Department of State. (2021, August 15). *Joint Statement of Afghanistan*. <https://bit.ly/3odRkXO>. [pristupljeno: 5.12.2022].
393. Ured za demografiju. (2021, Mart). *Analiza migracija stanovništva Zagreba (2011-2019)*. <https://www.zagreb.hr/userdocsimages/demografija/Migracije%20stanovni%20C5%A1tva>

- [%20Grada%20Zagreba%20od%202011.%20do%202019..pdf](#). [pristupljeno: 13.7.2022].
394. Fersek, K. (2020, Mart 18). *Soroš, migranti i korona*. <https://www.dw.com/sr/soro%C5%A1-migranti-i-korona/a-52820206>. [pristupljeno: 14.6.2020].
395. Filipović, M. Č. (2021, April 22). *The Game*. *Vreme*, 1581. <https://www.vreme.com/vreme/the-game/>. [pristupljeno: 5.7.2022].
396. Fond EU za azil, migraciju i integraciju, EMN & MUP RH. (2021, Jun). *Godišnje izvešće za 2020. godinu o migracijama i azilu u Republici Hrvatskoj*. <https://emn.gov.hr/UserDocsImages/ARM%202020/Godi%C5%A1nje%20izvje%C5%A1%C4%87e%20o%20migracijama%20i%20azilu%20za%20RH%20za%202020.%20godinu.pdf>. [pristupljeno: 6.7.2022].
397. Frontex. (n. d.). *Tasks & Mission*. <http://frontex.europa.eu/about-frontex/mission-and-tasks>. [pristupljeno: 12.1.2020].
398. Frontex. (2019, February). *Risk Analysis for 2019*. https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Risk_Analysis/Risk_Analysis_for_2019.pdf. [pristupljeno: 11.12.2020].
399. Front Slobode. (2015, Novembar 11). *Slovenija: Ograda duž 120 km granice sa Hrvatskom*. <http://www.frontslobode.ba/vijesti/slovenija/63784/slovenija-ograda-duz-120-km-granice-sa-hrvatskom>. [pristupljeno: 3.4.2020.].
400. Hammerl, M. (2022, August 6). *Migration nimmt zu: Mehr Asylanträge als im Krisenjahr 2015*. <https://kurier.at/politik/inland/immer-mehr-antraege-oesterreich-im-asyl-dilemma/402112746>. [pristupljeno: 20.10.2022].
401. Hajn, M. (2020, Jun 20). *Najveći zbeg u istoriji*. <https://www.dw.com/sr/najve%C4%87i-zbeg-u-istoriji/a-53879570>. [pristupljeno: 12.11.2021].
402. Hassell, K. (2017, Jul 21). *Levi Roots: 'My parents moved to Britain when I was four. I didn't see them again until I was 11'*. <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2017/jul/21/levi-roots-my-parents-moved-to->

- [britain-when-i-was-four-i-didnt-see-them-again-until-i-was-11](#). [pristupljeno: 22.4.2020].
403. Henić, E. (2019, Avgust 4). *Mapa migracija u Evropi*. <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/mapa-migracija-u-evropi>. [pristupljeno: 14.9.2019].
404. Henić, E. (2018, Decembar 14). *Mapa: BiH će ostati bez pola stanovništva*. <https://balkans.aljazeera.net/interactives/2018/12/14/mapa-bih-ce-ostati-bez-pola-stanovnistva>. [pristupljeno: 5.7.2022].
405. Held, R. (2022). *IOM Strategy for Bosnia and Herzegovina (2022-2025)*. https://bih.iom.int/sites/g/files/tmzbd11076/files/inline-files/iom-country-strategy-eng_0.pdf. [pristupljeno: 15.1.2023].
406. Hellenic Republic. (2022, March, November). *Ministry of Migration & Asylum*. <https://migration.gov.gr/en/grammateies/eidiki-grammateia-prostasias-asynodeyton-anilikon/>. [pristupljeno: 12.10.2022].
407. Cander, M. (2020, April 1). *Opasnost od epidemije u grčkom izbegličkom kampu*. <https://www.dw.com/sr/opasnost-od-epidemije-u-gr%C4%8Dkom-izbegli%C4%8Dkom-kampu/a-52973881>. [pristupljeno: 5.8.2021].
408. Choi, T. (2022, June 14). *Five Eyes border security group outline data sharing strategy, biometrics*. <https://www.biometricupdate.com/202206/five-eyes-border-security-group-outline-data-sharing-strategy-biometrics>. [pristupljeno: 9.1.2023].
409. Civil Rights Defenders. (2018). *Obruč anticiganizma – Romi u Srbiji*. <https://crd.org/wp-content/uploads/2018/02/The-Wall-of-Anti-Gypsyism-%E2%80%93-Roma-in-Serbia-Srb.pdf>. [16.1.2023].
410. Compas. (n. d.). *Refugia: a new transnational polity in the making, 2015-2020*. www.compas.ox.ac.uk. [pristupljeno: 22.6.2022].
411. CTDC. (n. d.). *Global Data Hub on Human Trafficking*. <https://www.ctdatacollaborative.org/>. [17.12.2019].
412. Crime Stoppers. (n. d.). *Serious and organised crime*. <https://crimestoppers-uk.org/keeping-safe/community-family/serious-and-organised-crime>. [12.9.2022].

413. Council of Europe. (2005). *Council of Europe Convention on action against trafficking in human beings*. <https://rm.coe.int/168008371d>. [26.10.2021].
414. Council of Europe. (2019). *Protocol on the Identification, Assistance and Protection of Victims of Human Trafficking*. <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/protokoli/Protocol%20on%20Identification%20and%20Assistance%20and%20Protection%20of%20Victims%20of%20Human%20Trafficking.pdf>. [pristupljeno: 6.7.2022].
415. Čučković, M. (2020, April 11). *Masovna tuca migranata, vojska pucala u vazduh - Migranti demolirali kasarnu i ambulancu!*. [Video]. You Tube. <https://www.youtube.com/watch?v=0DBX2LQEMmk>. [11.4.2020].
416. Štavljanin, D. (2021, Decembar 14). *Migracije kao globalna revolucija*. <https://www.slobodnaevropa.org/a/migranti-poljska-beloruija-granice/31601802.html>. [pristupljeno: 12.9.2022].
417. Šmic, F. & Seferi, I. (2020, Decembar 20). *Beograd: Izbeglička deca na ulici*. <https://www.dw.com/sr/beograd-izbegli%C4%8Dka-deca-na-ulici/a-56094194>. [pristupljeno: 9.1.2021].
418. Šmic, F. (2020a, April 6). *Izbeglice u doba virusa – kakvu igru igraju Grčka i Turska*. <https://www.dw.com/sr/izbeglice-u-doba-virusa-kakvu-igru-igraju-gr%C4%8Dka-i-turska/a-53025607>. [pristupljeno: 8.5.2021].
419. Šmic, F. (2020b, Mart 4). *Haos na Lezbosu*. <https://www.dw.com/sr/haos-na-lezbosu/a-52631222>. [pristupljeno: 4.10.2020].
420. Šikerova, G. (2021, Decembar 10). *Bugarske vlasti zatvaraju oči pred poznatim 'lovcem' na migrante*. <https://www.slobodnaevropa.org/a/bugarske-vlasti-lovci-na-migrante/31601732.html>. [pristupljeno: 30.6.2022].
421. Šćepanović, L. & Tomović, P. (2019, Decembar 18). *Migranti kamionom od Turske do Crne Gore*. <https://www.slobodnaevropa.org/a/migranti-kamionom-od-turske-do-crne-gore/30332323.html>. [pristupljeno: 24.6.2022].

Стратегије, закони, процедуре и други нормативно-правни акти:

1. Влада Републике Бугарске. (2021). *Национална миграциона стратегија Републике Бугарске* (2021-2025). https://www.mvr.bg/docs/default-source/strategicheskidokumenti/%D0%BD%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%8F-%D0%BF%D0%BE-%D0%BC%D0%B8%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F-%D0%BD%D0%B0-%D1%80%D0%B5%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%8F-2021---2025-%D0%B3.pdf?sfvrsn=c2951dba_2. [приступљено: 4.7.2022].
2. Влада Републике Румуније. (2021). *Национална стратегија интегрисаног управљања државном границом Републике Румуније* (2021-2027). https://webapp.mai.gov.ro/frontend/documente_transparenta/380_1624615803_proiect%20SNMIFS%202021-2027.pdf. [приступљено: 12.7.2022].
3. Vlada Crne Gore. (2016, Мај 11). *Strategija reintegracije lica vraćenih na osnovu sporazuma o readmisiji za period 2016-2020. godine sa Akcionim planom za implementaciju strategije za 2016. godinu.* <https://www.gov.me/dokumenta/aba5ea1b-9350-406d-86bb-015ca80c37bb>. [pristupljeno: 27.6.2022].
4. Канцеларија за координацију активности у борби против трговине људима у Дирекцији полиције МУП Републике Србије [ККАБПТЉ]. *Стандардне оперативне процедуре за поступање са жртвама трговине људима,* <https://media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/01.SOP+final+250119.pdf>. [приступљено: 7.11.2022].
5. Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Crne Gore. (2021). *Strategija o migracijama i reintegraciju u Crnoj Gori, za period 2021-2025. godine, s Akcionim planom za 2021. i*

2022. godinu. <https://www.zzzcg.me/wp-content/uploads/2022/02/strategija-o-migracijama-i-reintegraciji-povratnika-u-crnoj-gori-2021-2025g-s-akcionim-planom-za-2021-i-2022-g-1.pdf>. [pristupljeno: 2.6.2022].
6. Minister of state on diaspora Republic of Albania. (n. d.). *National Strategy on diaspora and migration (2018-2024)*. www.diaspora.gov.al/wp-content/uploads/2017/12/Strategy-English.pdf. [pristupljeno: 12.11.2022].
7. Narodne novine, br. 88/2022-1366. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2022_07_88_1366.html. [pristupljeno: 13.7.2022].
8. Службени гласник Републике Србије, бр. 87/2011. *Закон о пребивалишту и боравишту грађана*. <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2011/87/1/reg>. [приступљено: 4.10.2022].
9. Службени гласник Републике Србије, бр. 107/2005, 72/2009 – други закон, 88/2010, 99/2010, 57/2011, 119/2012, 45/2013 - 93/2014, 96/2015 и 106/2015.
10. Службени гласник РС, 87/2018. *Закон о заштити података о личности*. <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2018/87/13/reg>. [приступљено: 4.8.2020].
11. Службени гласник РС, бр. 77/2017-3. *Стратегија превенције и сузбијања трговине људима, посебно женама и децом и заштите жртава 2017–2022. године*. <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2017/77/1>. [приступљено: 5.6.2020].
12. Службени гласник РС, бр. 55/05, 71/05 – исправка, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 – УС, 72/12, 7/14 – УС и 44/14. <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2015/1/2/reg>. [приступљено: 11.9.2022].
13. Службени гласник РС, бр. 59/2021. *Закон о националној бази података за спречавање и борбу против тероризма*. <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o->

- nacionalnoj-bazi-podataka-za-sprecavanje-i-borbu-protiv-terorizma.html. [приступљено: 12.6.2022].
14. Службени гласник РС, бр. 94/2019-13. *Стратегија националне безбедности Републике Србије*. <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/strategija/2019/94/2>. [приступљено: 11.4.2020].
15. Министарство вера и дијаспоре. (2011). *Стратегија очувања и јачања односа матичне државе и дијаспоре и матичне државе и Срба у региону*. http://dijaspora.gov.rs/wp-content/uploads/2012/12/strategija_mvd2011.pdf. [приступљено: 10.10.2022].
16. Службени гласник РС, бр. 59/2009-6. *Стратегија за управљање миграцијама*. <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2009/59/1>. [приступљено: 12.5.2021].
17. Службени гласник РС, бр. 62/2015-4. *Национална стратегија за решавање питања избеглица и интерно расељених лица за период од 2015. до 2020.* <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2015/62/1/reg>. [приступљено: 3.11.2022].
18. Службени гласник РС, бр. 105/18-115. *Стратегија супротстављања ирегуларним миграцијама у Републици Србији за период од 2018. до 2020. године*. <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2018/105/1/reg>. [приступљено: 3.11.2022].
19. Службени гласник РС, бр. 89/2022-3. *Стратегија интегрисаног управљања границом у Републици Србији за период 2022-2027.* <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2022/89/1>. [приступљено: 3.11.2022].

20. Службени гласник РС, бр. 15/2009-118. *Стратегија реинтеграције повратника по основу Споразума о реадмисији.* <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2009/15/3>. [приступљено: 3.11.2022].
21. Службени гласник РС, бр. 21/2020-45. *Стратегија о економским миграцијама за период 2021-2027.* <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2020/21/1>. [приступљено: 3.11.2022].
22. Службени гласник РС, бр. 111/2006-30. *Стратегија борбе против трговине људима у Републици Србији.* https://www.paragraf.rs/propisi/strategija_borbe_protiv_trgovine_ljudima_u_republici_srbi_ji.html. [приступљено: 3.11.2022].
23. Службени гласник РС, бр. 23/2009-18. *Национална стратегија за борбу против организованог криминала.* <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2009/23/1/reg>. [приступљено: 3.11.2022].
24. Службени гласник РС, бр. 22/2015-45. *Национална стратегија за младе за период од 2015. до 2025. године.* <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2015/22/1/reg>. [приступљено: 3.11.2022].
25. Службени гласник РС, бр. 57/2008-6. *Национална стратегија одрживог развоја.* <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2008/57/1/reg>. [приступљено: 3.11.2022].
26. Службени гласник РС, бр. 32/2010-11. *Стратегија одрживог опстанка и повратка на Косову и Метохији.* <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2010/32/1>. [приступљено: 3.11.2022].

27. Службени гласник РС, бр. 27/2009-3. *Стратегија за унапређивање положаја Рома у Републици Србији.* <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2009/27/1/reg>. [приступљено: 3.11.2022].
28. Службени гласник РС, бр. 63/2015 и 56/2018. *Уредба о мерилима за утврђивање приоритета за смештај лица којима је признато право на уточиште или додељена супсидијарна заштита и услови коришћења стамбеног простора за привремени смештај.* <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/uredba/2015/63/2>. [приступљено: 3.11.2022].
29. Службени гласник РС, бр. 9/2022. *Уредба о утврђивању Програма коришћења средстава за решавање стамбених потреба и друге програме интеграције избеглица у 2022. години.* https://kirs.gov.rs/media/uploads/Uredba_integracija_2022-.pdf. [приступљено: 5.11.2022].
30. Службени гласник РС, бр. 97/2008-34, 20/2015-3. *Закон о заштити државне границе.* <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/reg/viewAct/070c5976-f44c-46f0-b183-59adfb44fcb4>. [приступљено: 7.11.2021].
31. Службени гласник РС, бр. 15/2009-118. *Стратегија реинтеграције повратника по основу Споразума о реадмисији.* <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2009/15/3>. [приступљено: 11.6.2019].
32. Službeni glasnik Republike Srbije, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 i 35/2019. *Zakonik o krivičnom postupku.* <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2011/72/1/reg>. [pristupljeno: 13.3.2021].
33. Službeni glasnik RS, br. 107/2012. *Zakon o upravljanju migracijama.* <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-upravljanju-migracijama.html>. [pristupljeno: 3.11.2022].

34. Službeni glasnik RS, br. 24/2018. *Zakon o azilu i privremenoj zaštiti*. <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-azilu-i-privremenoj-zastiti.html>. [pristupljeno: 3.11.2022].
35. Službeni glasnik RS. *Zakon o strancima*, br. 24/2018 i 31/2019, https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_strancima.html. [pristupljeno: 3.11.2022].
36. Službeni glasnik RS. br. 18/92, Sl. list SRJ, br. 42/2002- odluka SUS i Sl. glasnik RS, br. 30/2010. *Zakon o izbeglicima*. <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-izbeglicama-republika-srbija.html>. [pristupljeno: 3.11.2022].
37. Službeni glasnik RS, br. 97/08. *Zakon o zaštiti državne granice*. <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/reg/viewAct/070c5976-f44c-46f0-b183-59adfb44fcb4>. [pristupljeno: 3.11.2022].
38. Službeni glasnik RS, br. 90/2007, 116/2008, 104/2009, 76/2010, 62/2014, 81/2019. *Zakon o putnim ispravama*, https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_putnim_ispravama.html. [pristupljeno: 3.11.2022].
39. Službeni glasnik RS, br. 128/214, 113/2017, 50/2018 i 31/2019. *Zakon o zapošljavanju stranaca*. https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zaposljavanju_stranaca.html. [pristupljeno: 3.11.2022].
40. Službeni glasnik RS, 25/2019. <http://dopuna.ingpro.rs/1GLASILA/RS25-2019.pdf>. [pristupljeno: 22.4.2020].
41. Službeni glasnik RS, br. 88/2009. *Zakon o dijaspori i Srbima u regionu*. <http://demo.paragraf.rs/WebParagrafDemo/ZAKON-O-DIJASPORI-I-SRBIMA-U-REGIONU-Sl.-glasnik-RS,-br.-88-2009.html>. [pristupljeno: 4.10.2022].
42. Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005 – ispr, 107/2005 – ispr, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019. *Krivični zakonik*. <https://www.paragraf.rs/propisi/krivicni-zakonik-2019.html>. [pristupljeno: 3.11.2022].
43. Službeni glasnik RS, br. 24/2018. *Zakon o graničnoj kontroli*. <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-granicnoj-kontroli.html>. [pristupljeno: 3.6.2021].

44. Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori, br. 103/2007. *Sporazum o readmisiji lica koja nezakonito borave*. <http://www.mup.gov.rs/wps/wcm/connect/7a5c4001-f14a-4fbf-8e6b-79212c0000e7/Zakon+o+ratifikaciji+Sporazuma+o+readmisiji+lica+koja+nezakonito+bora+ve+između+EU+i+R+Srbije-lat.pdf?MOD=AJPERES&CVID=mtrtvEb>. [pristupljeno: 11.6.2020].
45. Službeni list CG, br. 12/2018. *Zakon o strancima*. https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/zakon_o_strancima.html. [pristupljeno: 12.4.2020].
46. Službeni list CG, br. 003/2019. *Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o strancima*. <https://www.katalogpropisa.me/propisi-crne-gore/zakon-o-strancima-3/>. [pristupljeno: 12.4.2020].
47. Službeni list CG, br. 2/2017, 3/2019. *Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti stranaca*. <https://wapi.gov.me/download-preview/512fe62b-fcec-4ca5-a034-13a01048581b?version=1.0>. [pristupljeno: 12.4.2020].
48. Службени лист Румуније, бр. 839. *Национална стратегија о имиграцији (2021-2024)*. https://igi.mai.gov.ro/wp-content/uploads/2021/10/strategia_nationala_din_19_august_2021.pdf. [pristupljeno: 5.7.2022].
49. Урадни лист Републике Словеније, шт. 61/99. *Zakon o azilu*. <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2006-01-2179?sop=2006-01-2179>. [pristupljeno: 13.11.2022].

Енциклопедије, извештаји, приручници, лексикони и речници:

1. Avdiu i dr., (2021, Februar). *Neispunjavanje obaveza: kako se vlade Zapadnog Balkana bore protiv organizovanog kriminala*. Beograd: BCBP.
2. Berman, Ž., Bradić, D. & Maršal, F. (2014). *Procena potreba: Trgovina ljudskim bićima na Zapadnom Balkanu*. IOM: IOM Development Fund, Farnesina.

3. Britton, R. & Maljević, A. (2010). *Trgovina ljudima & krijumčarenje migranata – Smernice za međunarodnu saradnju*. Beograd: UNODC.
4. Brey, M. P. (2002). *EU Schengen Catalogue-External borders control, removal and readmission: recommendations and best practices*. Brussels: Council of the European Union.
5. Border Violence Monitoring Network. (2019, October). *Illegal Push-backs and Border Violence Reports - Balkan Region*. https://www.borderviolence.eu/wp-content/uploads/October_Report_2019_.pdf. [pristupljeno: 19.11.2019].
6. Budimir, B. & Međak, V. (2017). *Vodič kroz pristupanje Srbije EU*. Beograd: ISAC Fond.
7. Gregori, N. (ured.) (2020). *EASO izveštaj o azilu za 2020. godinu - Godišnji izveštaj o stanju azila u Evropskoj uniji*. Brusel: Evropska kancelarija za podršku azilu.
8. Gregori, N. (ured.) (2022). *Izveštaj o azilu 2022. Godišnji izveštaj o stanju azila u Evropskoj uniji*. Luksemburg: EUAA.
9. Grujičić, G. & Teodorović, Z. (2019). *Politike migracija i azila – Standardi EU i nacionalni pravni okvir. Vodič za članove parlamenta*. Beograd: Grupa 484.
10. Golubović, V. (2021). *Na koji način migracija, ljudski resursi i tržište rada međusobno djeluju u Crnoj Gori*. Crna Gora: European Training Foundation, The Vienna Institute for International Economic Studies.
11. Grupa eksperata za borbu protiv trgovine ljudima [GRETA] (2020). *Uputstvo o pravima žrtava trgovine ljudima i osobama u riziku od trgovine ljudima na međunarodnu zaštitu*. EU: Savet Evrope.
12. ECDC Technical report (2020). *HIV and migrants - Monitoring implementation of the Dublin Declaration on Partnership to Fight HIV/AIDS in Europe and Central Asia: 2018 progress report*. Stockholm: ECDC.
13. Ejodus, F. & Savković, M. (2010). *Rečnik evropske bezbednosti*. Beograd: Centar za civilno-vojne odnose.
14. Jelačić Kojić, M. (2017). *Migranti i migrantkinje u iregularnom statusu u Republici Srbiji – aktuelna pitanja i perspective*. Beograd: Grupa 484, Astra, Autonomni ženski centar.

15. Kemp, V., Amerhauzer, K. & Skaturo, R. (2021). *Aktuelne cene – Analiza tokova ljudi, droge i novca na Zapadnom Balkanu*. Geneva: Global Initiative Against Transnational Organized Crime.
16. Krstić, I. (2012). *Zaštita prava migranata u Republici Srbiji - Priručnik za državne službenike i službenike u lokalnim samoupravama*. Beograd: Međunarodna organizacija za migracije.
17. Lalić, N. G. & Kraljević, R. (2014). *Zaštita izbjeglica i ranjivih skupina migranata- Priručnik za edukatore*. Zagreb: Hrvatski Crveni križ.
18. Lander T. (2015). *Serbia: assessing health-system capacity to manage sudden large in fluxes of migrants. Joint report on a mission of the Ministry of Health of Serbia and the WHO Regional Office for Europe with the collaboration of the International Organization for Migration*. Copenhagen: World Health Organization and Ministarstvo zdravlja Republike Srbije.
19. Lendvai, P. (2018). *Bericht des migrationsrats, Migrationsrat für Österreich*. Wien: Migrationsrat für Österreich.
20. Матић, Љ. (1959). *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, књ. I. Београд: Институт за српско-хрватски језик САНУ.
21. Marjanović, D. (2015). *Migracija radne snage i njen uticaj na demografsku sliku i tržište rada u Srbiji*. Beograd: IOM, Swiss Agency for Development and Cooperation SDC & UNDP.
22. McEvedy, C. & Jones, R. (1978). *Atlas of World population history*. New York: Penguin Books.
23. Milanović, L., Perišić, M. & Milić, M. (2016). *Standardne operative procedure: Zaštita dece izbeglica/migranata*. Beograd: Ideas.
24. OCHA. (2004). *Guiding Principles on Internal Displacement*. UN: United Nations Publication.
25. OSCE. (2016). *Pogled preko horizonta: Suočavanje sa izbegličkom i migrantskom krizom*. Fond za otvoreno društvo, BFPE & Südosteuropa – Gesellschaft.

26. Pavlov, T. (2011). The motivation for migration of highly qualified people in Serbia. *Mobility and Emigration of Professionals: Personal and Social Gains and Losses*. Belgrade: Group 484, Centre for Migration and Intercultural Studies & Institute for Educational Research.
27. Popović, H., Kardov, K. & Župarić Ilijić, D. (2022). *Medijske reprezentacije migracija: Diskurzivne konstrukcije migranata, izbjeglica i tražitelja azila u hrvatskim medijima*. Zagreb: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske.
28. *Pravo na azil u Republici Srbiji - Izveštaji za period jul-septembar 2021*. (2021). Beograd: Beogradski centar za ljudska prava.
29. Radović i dr., (2008). *Trgovina ljudima – priručnik za novinare*. Beograd: ASTRA.
30. Radojković, J. (ured.) (2017). *Migracije i međunarodno pravo ljudskih prava-Vodič za praktičare br. 6*, Beograd: Beogradski centar za ljudska prava.
31. Симеуновић, Д. (2019). *Историја српске политичке мисли. Нови век*. Нови Сад: Православна реч.
32. Соколовић, Е. (2017). *Малолетни мигранти без пратње у Србији*. Београд: АРС/СЗА.
33. Solano, G. & Huddleston, T. (2020). *Migrant Integration Policy Index (MIPEX) – Measuring Policies to integrate migrants across five continents*. Barcelona/ Brussels: CIDOB & MPG.
36. Ћоровић, В. & Ст. Протић, М. (2018). *Илустрована историја Срба – допуњено издање*. Београд: Вулкан издаваштво.
37. UN. (1949). *Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others*. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-suppression-traffic-persons-and-exploitation>. [pristupljeno: 7.12.2020].
38. UN. (2000, November 15). *Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime* (Smuggling Protocol, OJ L262/34).

https://www.unodc.org/documents/middleeastandnorthafrica/smuggling-migrants/SoM_Protocol_English.pdf. [pristupljeno: 12.6.2021].

39. UN, Komitet za prava deteta. (2005). *Opšti komentar br. 6: Postupanje sa decom bez pratnje i razdvojenom decom van zemlje porekla*. https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/11/288_Opsti-komentar-6-Postupanje-sa-decom-bez-pratnje-i-razdvojenom-decom-van-zemlje-porekla.doc. [pristupljeno: 2.6.2020].

40. UN. (2017). *Handbook on Measuring International Migration through Population Censuses*. <https://unstats.un.org/unsd/statcom/48th-session/documents/BG-4a-Migration-Handbook-E.pdf>. [pristupljeno: 13.7.2021].

41. U.S. Department of State. (2013). *Trafficking in persons report*, <https://www.refworld.org/docid/51c2f37916.html>. [pristupljeno: 5.3.2020].

42. UNHCR. (2021a). *Situation Reports – Afghan Situation 2021*. <https://reporting.unhcr.org/situation-reporting?sitcode=310>. [pristupljeno: 9.11.2022].

43. Fleury, A. (2016). *Understanding Women and Migration: A Literature Review*. KNOMAD: Working Paper 8.

44. Hobbing, P. (2005). *Integrated Border Management at the EU Level*, CEPS Working Document. Brussels: Centre for European Policy Studies.

45. Центар за заштиту жртава трговине људима. (n. d.). *Извештаји о раду Центра за заштиту жртава трговине људима - за 2017. и 2018. годину*. <https://centarzztlj.rs/planovi-i-izvestaji-o-radu/>. [приступљено: 13.12.2019].

46. Curić, Z. & Curić, B. (1999). *Školski geografski leksikon*. Zagreb: Hrvatsko geografsko društvo.

47. IOM (Misija u Srbiji). (2012). *Osnovi upravljanja migracijama u Republici Srbiji*. Beograd: CBMM Projekat.

ПРИЛОЗИ

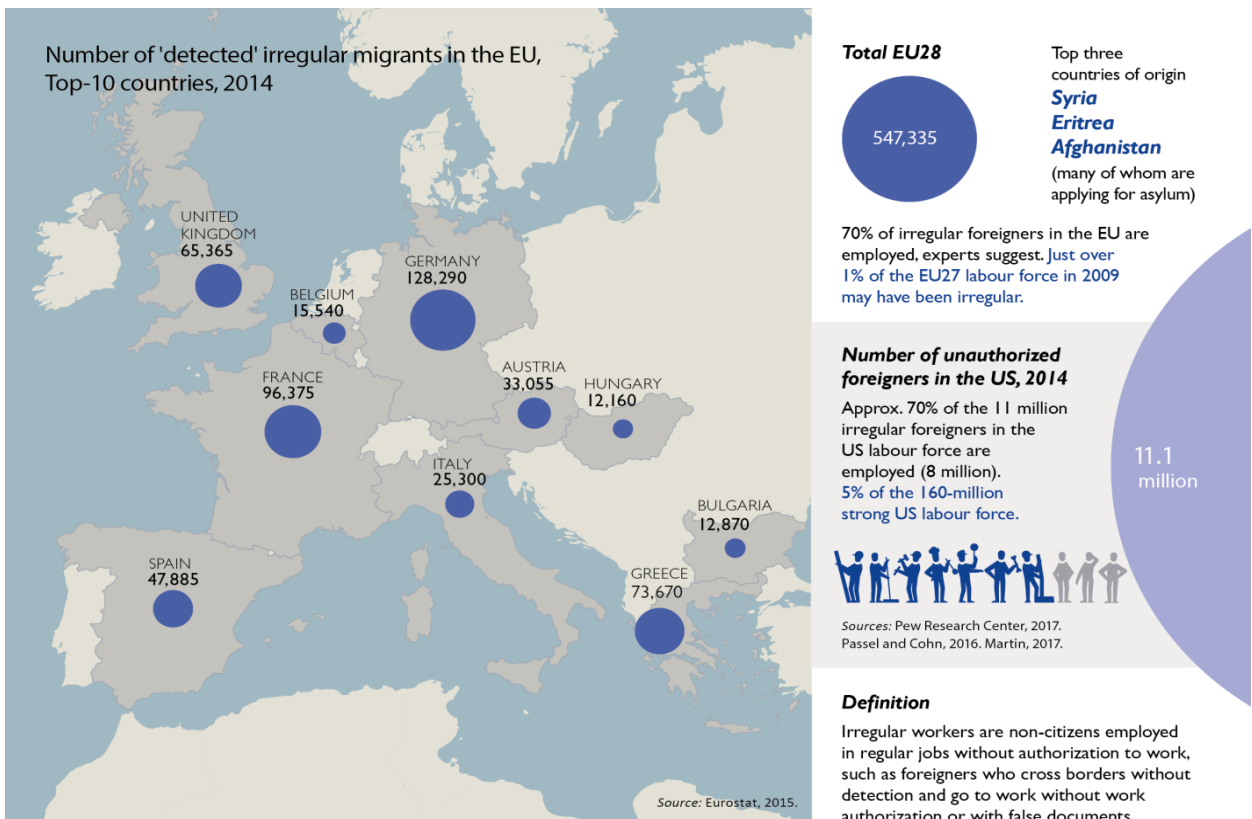

Слика бр. 1, стр. 43 - Олуја: Влиц. (2016, Април 6). *Комесаријат: избеглице из Хрватске и БиХ могу да се пријаве за станове у Београду.* <https://www.vesti.rs/Drustvo/Komesarijat-Izbeglice-iz-Hrvatske-i-BiH-mogu-da-se-prijave-za-stanove-u-Beogradu.html>. [приступљено: 9.10.2022].

Godina	1921.			1931.		
	Укупно	Turci	%	Укупно	Turci	%
Битолј	55.420	7.095	12.8	65.164	5.862	8.9
Кићево	28.288	265	0.9	32.101	490	1.5
Крушево	20.618	21	0.1	23.570	42	0.1
Мариово	11.942	2.707	22.7	15.891	2.715	17.1
Преспа	18.751	2.446	13.0	21.631	2.679	12.4
Прилеп	45.773	5.473	11.9	54.480	5.766	10.6
Коџани	25.711	6.739	26.2	31.784	5.376	16.1
Малеш	12.135	116	0.9	15.394	211	1.4

Ovčepolje	18.179	6.270	34.5	21.938	4.894	22.3
Radoviš	16.440	7.056	42.9	19.461	7.602	39.0
CarevoSelo	14.019	2.501	17.8	15.727	1.817	11.6
Štip	17.863	6.329	35.4	19.892	5.864	29.4
Žegligovo	53.244	4.765	8.9	66.501	3.164	4.7
Kratovo	19.755	773	3.9	20.300	207	1.0
KrivaPalanka	36.668	475	1.3	40.532	249	0.6
GornjiDebar	14.949	2.020	13.5	16.296	1.980	12.1
Ohrid	29.118	3.707	12.7	33.066	3.540	10.7
Struga	25.144	1.779	7.0	28.055	1.223	4.4
Veles	43.329	9.398	21.7	42.296	5.207	12.3
Skoplje	91.824	16.93	18.4	128.05	16.26	12.7
DonjiPolog	61.533	6.915	11.2	70.983	7.937	11.2
Galičnik	11.510	15	/	12.051	3	/
GornjiPolog	28.082	7.177	25.5	32.666	7.705	23.6
Poreč	16.054	440	2.7	18.740	47	0.2
Dojran	8.667	4.367	50.4	11.713	5.152	43.9
Đevgelija	11.314	293	2.6	15.943	189	1.2
Kavadarci	25.151	2.915	11.6	23.919	593	2.5
Negotino	14.828	4.127	27.8	12.876	2.268	17.6
Strumica	32.475	5.636	17.5	38.996	6.380	16.4
Vučitrn	24.308	1.885	7.8	32.248	1.731	5.4
Drenica	19.450	8	/	21.347	16	/
Mitrovica	26.379	3.287	12.5	30.788	1.307	4.2
Gnjilane	70.030	2.761	3.9	91.037	2.212	2.4
Gračanica	43.291	7.493	17.3	57.858	6.354	10.9
Lab	26.243	141	/	34.797	18	/
Nerodimlje	30.721	224	/	38.338	148	/
Đakovica	32.842	149	/	45.378	33	/
Istok	14.317	19	/	25.918	74	/
Peć	37.074	1.262	3.4	44.688	1.667	3.7
Gora	12.817	218	1.7	14.127	12	/
Podgora	13.361	307	2.3	16.222	77	/
Podrima	29.698	692	2.3	36.191	900	2.5
Has	7.377	1	/	/	/	/
Šar-planina	33.528	9.463	25.2	46.154	9.145	19.8
Preševo	37.517	800	2.1	44.905	966	2.2

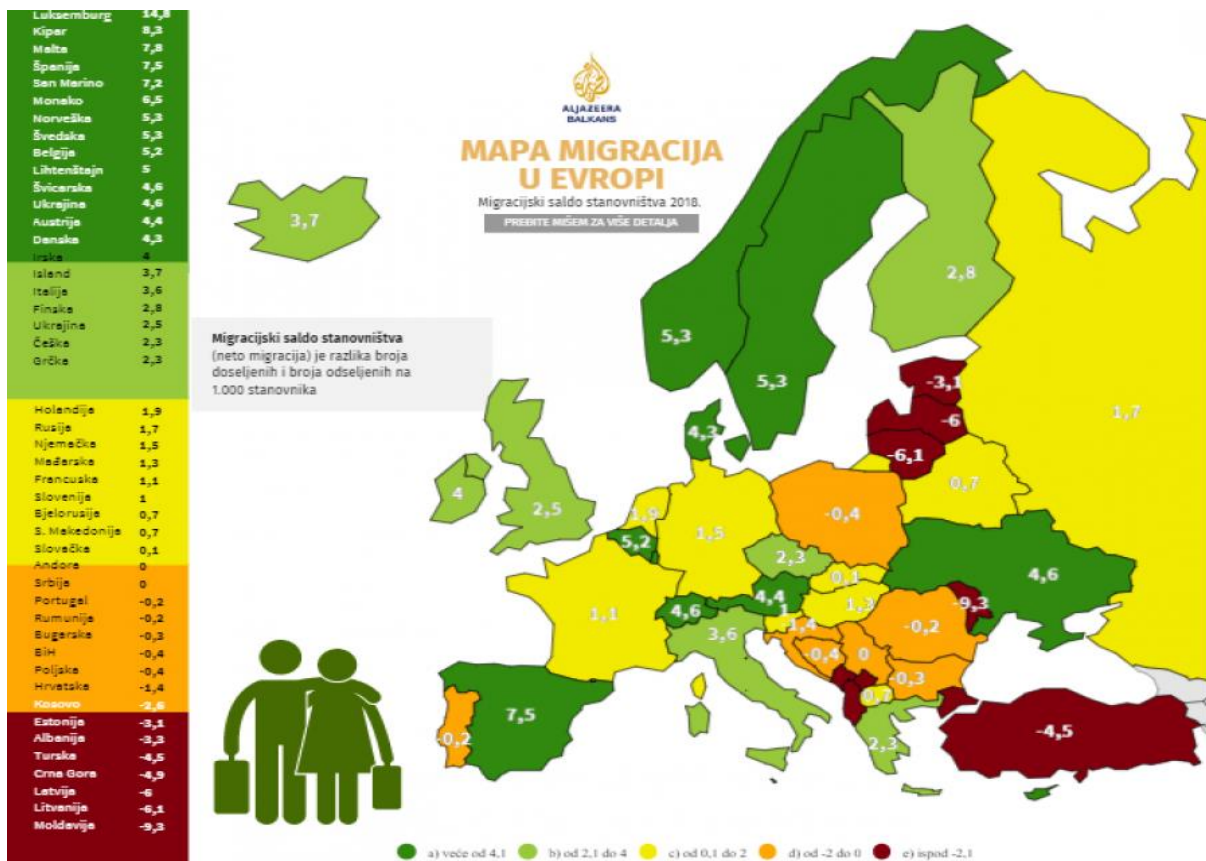
Табела бр. 1, стр. 114: *Definitivni rezultati popisa stanovništva 1921. godine* (Sarajevo, 1932). У: Ilijevski, B. (2018). Turci u Kraljevini SHS/Jugoslaviji demografska analiza na osnovu popisa stanovništva 1921. i 1931. *Istorija 20. veka*, 1, 49-50.

Source: Own elaborations based on EU Parliament, 2015.

© IOM's GMDAC 2017 www.migrationdataportal.org

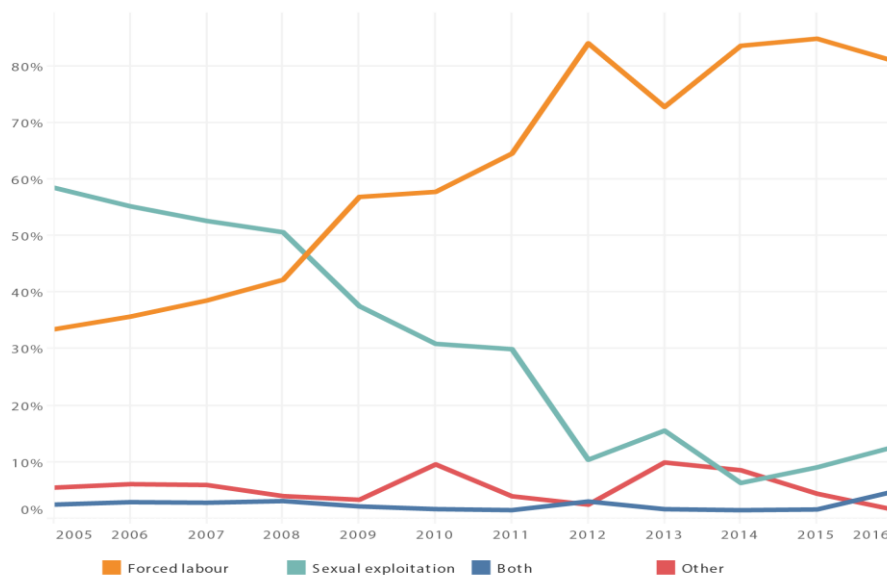
Мана бр. 1, стр. 162: *Number of "detected" irregular migrants in the EU, Top-10 countries, 2014*, in: Migration data portal. (2019, June 19). Irregular migrant workers in the EU and US. <https://migrationdataportal.org/blog/irregular-migrant-workers-eu-and-us>.

Mana br. 2, str. 229: Henić, E. (2019, Avgust 4). *Mapa migracija u Evropi*. <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/mapa-migracija-u-evropi>. [pristupljeno: 14.9.2019].

Exploitation types among identified victims of trafficking, 2005-2016

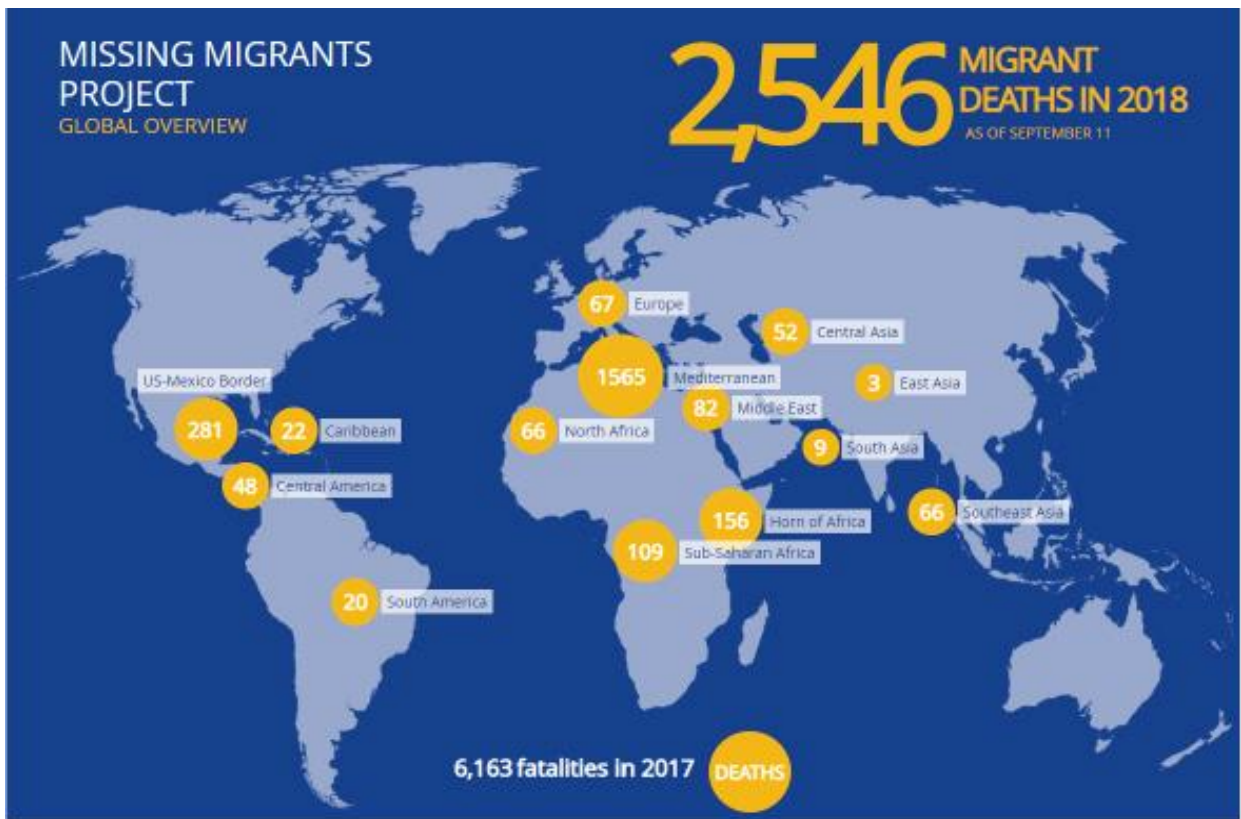

Note: The "other" includes: forced marriage, forced military service, low level criminal activities, and trafficking for blood, organs or other body parts.

Source: IOM's Human Trafficking Global Database, 2017.

© IOM 2017 www.migrationdataportal.org

Графикон бр. 1, стр. 247: Migration data portal (n. d). *Exploitation types among identified victims of trafficking, 2005-2016.*
<https://www.migrationdataportal.org/infographic/exploitation-types-among-identified-victims-trafficking-2005-2016>. [pristupljeno: 13.10.2021].

Мана бр. 3, стр. 272: IOM. (2018b). *Missing migrants – Project Global Overview*. Y: IOM, GMDAC. (2018). *Global Migration Indicators, 2018*. https://publications.iom.int/system/files/pdf/global_migration_indicators_2018.pdf. [pristupljeno: 1.4.2020].

Слика бр. 2, стр. 333 - Добродошли у Хрватску: Are You Syrious?. (2019, Oktobar 29). *AYS Daily Digest* 28/10/19: 'Welcome to Croatia — Croatia Full of Torture' billboards "welcoming" people along the border. <https://medium.com/are-you-syrious/ays-daily-digest-28-10-19-welcome-to-croatia-croatia-full-of-torture-billboards-welcoming-15c5bb833a7b>. [pristupljeno: 30.10.2019].

Слика бр. 3, стр. 333 - Хрватска пуна мучења: *Ibid.*

Прилог 1 - Списак слика, мапа, табела и графикана

Слика бр. 1 - <i>Олуја</i>	стр. 500.
Слика бр. 2 - <i>Добродошли у Хрватску</i>	стр. 506.
Слика бр. 3 - <i>Хрватска пуна мучења</i>	стр. 506.
Мапа бр. 1 - <i>Migration data portal (2019)</i>	стр. 502.
Мапа бр. 2 - <i>Мапа миграција у Европи</i>	стр. 503.
Мапа бр. 3 - <i>Missing migrants – Project Global Overview</i>	стр. 505.
Табела бр. 1 - <i>Definitivni rezultati popisa stanovništva 1921. godine</i>	стр. 500-501.
Графикон бр. 1 – <i>Migration data portal (n. d.)</i>	стр. 504.

Прилог 2 – Списак скраћеница

АКМО - Аутономна Косовско-Метохијска Област;
АРС/СЗА - Центар за заштиту и помоћ тражиоцима азила;
АСТWRN - Активационо упозорење;
ВМIS - Информациони систем за управљање границом;
ВVMN (Border Violence Monitoring Network) – Мрежа за праћење граничног насиља;
СЕАС - Заједнички европски систем азила;
GREТА - Група експерата Савета Европе за борбу против трговине људима;
GI-TOC (Global Initiative Against Transnational Organized Crime) - Глобална иницијатива против транснационалног организованог криминала;
GTD (Global Terrorism Database) - Глобална база података о тероризму;
GOC IDARESI - Генерална дирекција за управљање миграцијама у Турској;
Европол/EUROPOL – Европска полицијска служба;
EUROJUST (European Union Agency for Criminal Justice Cooperation) - Агенција Европске уније за сарадњу у области кривичног правосуђа;
EUROSUR (European Border Surveillance System) - Европски систем надзора граница;
ЕАСО - Европска агенција за подршку азилу;
ЕUAA - Агенција ЕУ за азил;
ЕUMSS (European Union Maritime Security Strategy) - Стратегија ЕУ за поморску сигурност
ЕМN - Европска миграцијска мрежа;
ЕCRIS-TCN (The European Criminal Records Information System) – Европски информациони систем кривичних евиденција;
ETIAS (European Travel Information and Authorization System) - Европски систем за путне информације и одобрења;
ЗНД - Заједница Независних Држава;
ИД - Исламска држава;

INTERPOL (The International Criminal Police Organization) - Међународна полицијска организација;

IBM - Одељења за имиграцију и управљање границом;

ILO - Миграциони официр за везу;

ИОМ (International Organization for Migration) - Међународна организација за миграције;

ISIS, ISIL - Исламска држава Ирака и Леванта;

IDPs (internally displaced persons)/ИРЛ - интерно расељена лица;

ККАБПТЉ - Канцеларија за координацију активности у борби против трговине људима;

КИРС - Комесаријат за избеглице и миграције Републике Србије;

КСУ - Конгрес српског уједињења (Serbian Unity Congress);

МИНРЗС - Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања Републике Србије;

МЕИ - Министарство за европске интеграције Републике Србије;

MARRI (Migration, Asylum, Refugees Regional Initiative) - Регионална иницијатива за миграције, азил и избеглице;

MIDAS - Систем информација о миграцијама и анализа података;

MIPEX (Migrant Integration Policy Index) – Индекс политике интеграције миграната;

MPRI (Military Professional Resources Inc.) – Војни професионални ресурси;

MSD RA (Minister of state on diaspora) - Министарство за дијаспору Републике Албаније;

M5 (Migration 5) – Конференција пет земаља о миграцијама;

MED 5 - Група Медитеранских земаља коју чине: Грчка, Италија, Шпанија, Малта и Кипар;

НАТО – Организација Северноатлантског савеза;

ОЕБС/OSCE - Организација за европску безбедност и сарадњу;

ОБА - обавештајно-безбедносне агенције;

RCC (Regional Cooperation Council) – Савет за регионалну сарадњу;

СОП - Стандардне оперативне процедуре;

СНО - Српска народна одбрана;

САНУ - Српска академија наука и уметности;

СЗО/WHO - Светске здравствене организације;

Smart Borders Package - Пакет паметних граница;

SOCTA (Serious and Organised Crime Threat Assessment) - Процена претње од тешког и организованог криминала;

SELEC (Southeast European Law Enforcement Center) - Центар за спровођење закона у Југоисточној Европи;

SEЕСР - Процес сарадње у Југоисточној Европи;

SIS - Шенгенски информациони систем;

SPEU - Суд правде ЕУ;

УНМИК/UNMIK - Привремена административна мисија УН;

UN (United Nations) - Уједињене нације (УН);

UNICEF (United Nations Children's Fund) - Дечији фонд УН;

UNODC (The United Nations Office on Drugs and Crime) - Канцеларија УН за питање дроге и криминала;

UNHCR - Високи комесаријат УН за избеглице;

UNAMA - Мисија Уједињених нација за помоћ у Авганистану;

UNRWA (United Nations Relief and Works Agency) - Агенција УН за палестинске избеглице;

FRONTEX - Европска агенција за граничну и обалску стражу;

CENTARZZTLJ - Центар за заштиту жртава трговине људима

CESR - Центар за економска и друштвена истраживања

Прилог 3 – Изјава кандидата о ауторству докторске дисертације

Прилог 4 – Изјава кандидата о истоветности штампане и електронске верзије

Прилог 5 – Изјава кандидата о коришћењу докторске дисертације

